ANADOLU TÜRK TARİHİ NOTLARINDAN:

Bizans ve Selçukiylerle Germiyan ve Osman Oğulları zamanında

KÜTAHYA ŞEHRİ

YAZAN:
Balıkesir Meb'usu, Kütahya Fahrî Hemşerisi
UZUN ÇARŞILIOĞLU
İSMAİL HAKKI

1 9 3 2
İSTANBUL
DEVLET MATBAASI

Maarf Vekâleti Millî Talim ve Terbiye Dairesinin 15 / 6 / 1930 tarih ve 3052 numaralı emrile 1000 nüsha tab'edilmiştir.

BAŞLANGIÇ

Darülfünundan mezun olunca Kütahyaya muallim tayin edilmiştim; burada dokuz seneye yakın muallimlik ettim. Öz bir Türk şehri olan ve bir çok tarihî eserleri havi bulunan Kütahya şehrine âit bazı tetkikatta bulunmuş ve birhaylı tarihî vesikalar toplamıştım. Beni teşvik için o zaman Büyük Millet Meclisi hükûmeti Maarif Vekili bulunan Hamdullah Suphi Bey Fendi, lâzım gelen müzahereti de diriğ buyurmamışlardı; Aaraya Kütahyanın işgali girdiği ve tarihe ait bazı vesikalar da işgal esnasında zâyi olduğu için Kütahya şehrinin o tarihlerde tab'ına imkân hasıl olamamıştı.

Millî Tarihe pek ziyade ehemmiyet veren Maarif Vekâleti noksanları mümkün mertebe ikmal edilen bu eserin de derhal tab'ını nazarı dikkate aldı; Kütahya Şehrinin kabuliyle tab'ını temin buyuran sabık ve lahık Milli Talim ve Terbiye Reisleri Emin ve İhsan Beyefendilerle muhterem heyet âzâsına teşekkürü vecibe bilirim.

İ. H.

2
2
3
3
3
3
3
3
3
3
3
3

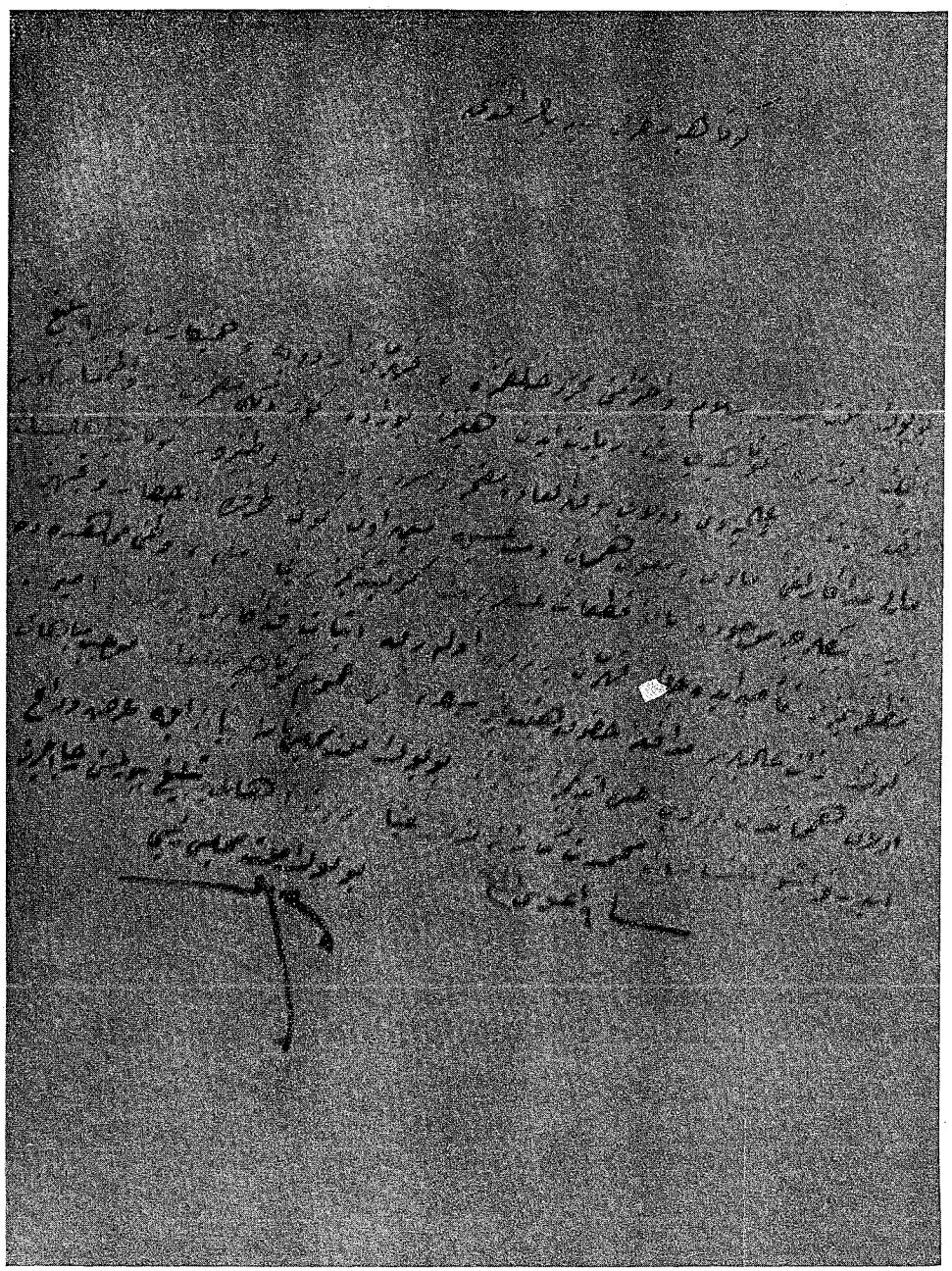
Eseri yazarken müracaat edilen me'hazler

1	— Bizans tarihi	Löbo
2	— Katalanlar tarihi	Monkada
3	— Ansiklopedi Büyük	
4	— İslâm Ansiklopedisi	
5	— Küçük Asya	Şarl Teksiye
6	— Âli Germiyan kitabeleri	Halil Ethem Bey
7	— Germiyan oğulları Encümen Mecmuasından	Ahmet Tevhit Bey
8	— Ladik emâreti Encümen Mecmuasından	" " "
9	— Muhtasar Selçukname [Farsî]	İbni Bîbî
10	— Türkçe Selçukname	Ali
11	— Paris nüshası Selçukname [Fârsi]	
12	— Hurşitname (خورشيد وفرخشاد)	Şeyh oğlu
13	— Mesâlikül'ebsar (مسالك الابصار)	Şihabüddin Ömerî
14	— Kitabüttarif (كتاب التعريف)	" "
15	— Aksarayî tezkiresi مسامرة الاخبار	9 uncu cilt.
16	— Evliya Çelebi seyyahatnamesi	Kâtip Çelebi
17	— Cihannüma (جهانما)	Eflâki tezkiresi
18	— Menakibülarifin (مناقب العارفين)	Halil Ethem Bey
19	— Düveli İslâmiye	Manuel de Genealogil et de chranologie pour l'Histoire de L'islam
20	— (Zambaur) un İslam silsilesi	Mehmet Aşık
21	— Menazırülavâlim (مناظر العوالم)	Deginyi
22	— Türklerin tarihi Umumisi	Ahmet Refik Bey
23	— Büyük tarihi umumî	Hadidi
24	— Hadidî taribi	Hüseyin Efendi
25	— Hezar fen tarihi	Hoca Sadeddin Efendi
26	— Tacüttevarih (تاج التواريخ)	İdrisi Bitlisî
27	— Heşt bihişt (هشت بهشت)	Nesrî
28	— Neşri tarihi	Hemdemî
29	— Solakzade tarihi	Hayrullah Efendi
30	— Hayrullah Efendi tarihi	
31	— Aşıkpaşazâde tarihi	
32	— Elfütühatülmüradiyye (الفتوحات المراديه)	Abdullah bin salâh
33	— Kutub Mekki seyyahatnamesi	Kutbuddini Mekki
34	— Kitabüsülük limarifetildüveli velmülûk (كتاب السلوك لمعرفة الدول والملوك)	Makrizî
35	— Meskûkât katalokları	A. Tevhit, İ. Galip Beyler
36	— Kuyudu kadimedeki vakfiyeler	
37	— Kütahyadaki kitâbeler	
38	— Kütâhya mahkemei şeriyye sicilleri	

39 — Şeyhî dîvanı	
40 — Kitabeler (ikinci kısım)	İsmail Hakkı
41 — Mahallî tetkikat	
42 — Düsturname	(Enverî)
43 — Camiüddüvel (جامع الدول)	Müneccim başı Ahmet dede
44 — Sicilli osmanî	Sureyya Bey
45 — Peçevî tarihi	İbrahim Efendi
46 — Naîma tarihi	Naîmâ Efendi
47 — Raşit tarihi	Raşit Efendi
48 — Lutfi tarihi	Lutfi Efendi
49 — Cevdet tarihi	Cevdet Paşa
50 — Âli tarihi [كنه الاخبار]	Âli Efendi
51 — Şakayik ve zili atayî	
52 — Şakayik zeyli Şeyhî	
53 — Sehî Bey tezkiresi	
54 — Latifî tezkiresi	
55 — Aşık Celebi tezkiresi	
56 — Kınalı zâde tezkiresi	
57 — Riyâzî tezkiresi	
Rıza tezkiresi	
58 — Esrar dede tezkiresi	
59 — Sâlim tezkriesi	
60 — Fatin tezkiresi	
61 — Sefinei mevleviyye	Sâkıp dede
62 — Takvimi Vakayi nüshaları	
63 — Mecmuatüttevarihülmevleviyye	[مجموعة التواريخ المولويه] Salih dede
64 — Menakibi Bedrettini Simavî	Hafız Halil
65 — Tarih Encümeninin Osmanl tarihi	M. Arif, Necip Asım Beyler
66 — Bezmürezm (بزم و رزم)	Aziz İsteâbâtî
67 — Hüseyni Ayvansarâyînin Vefeyat Mecmursı	
68 — Mıratı mektebi Harbiye	Esat Bey
69 — Osmanlı Müellifleri	Bursalı Tahir Bey
70 — Tühfetul' Hattatin	Müstakim zade
71 — Su yolcu zadenin Tezkiresi	Mustafa Necip
72 — Malt Bron [coğrafya]	
73 — Ahbarüddüvel	
74 — Subhul'âşâ صبح الاعشى	Şihabüddin Ömeri
75 — Tarih Encümeni mecmuaları	
76 — Bursa Vilâyeti salnamesi [324 - 325 seneleri]	
77 — Şikârinin Karaman Tarihi	
78 — Hammer tezkiresi	
79 — Türkiyrt Mecmuası (c. 2 S. 412)	
80 — Mecelletün'nisâb (مجلة النصاب)	

81 — Yukarda ismi geçen osmanlı tarihlerinden başka Silahtar, İzzî, Subhi, Vasıf, Halil Nuri, Edip, Fezleke, Şanizâde ve sair tarihlere de müracaat edilerek gerek teracimi ahval ve gerek Anadolu Beylerbeyi ve valilerinin listesini tanzim için istifade edilmiştir,

Bunlardan başka eserin hamişinde gösterilen muhtelif me'hâzler.

88 — Büyük Gazinin milli mücadelede Kütahya halkının vatanperverliklerini beyan buyurdukları Tebrikname.

1

SELÇUK TÜRKLERİNİN İSTİLÂSINDAN EVVEL FİRİJYA VE KÜTAHYA

Eski Firijya hududu tam ve kat'î olarak tesbit edilemez, zaman zaman büyümüş, küçülmüş ve müteaddit parçalara ayrılmıştır. Bununla beraber eski Anadolu taksimatında bellibaşlı muayyen bir hududa malik olan gene Firijyadır.

Firijya şimalen Galati, cenuben Likaoni, Pizidi, İzori, şarkan Kapadokya ve garben Mizya ile tahdit edilebilir.

Firijya bu hudut dahilinde muhtelif kısımlara ayrılmış ve hatta bir aralık İran satraplığı zamanında bir kısım Bitini ve Mizya ile (Truva) nın bir parçasını da içine alarak Çanakkale Boğazı ve Adalar denizine kadar tevessü etmişti ki bu sonraki Firijyaya (Hellespont Firijyası) ismi verilir.

Firijya, büyük ve küçük olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Firijya bundan başka yukarda yazıldığı gibi Hellespont Firijyasi, Firijya Pakanyana, Firijya Salutaris, Firjya Parore isimleri altında da birtakim taksimata tâbi tutulmuştu.

Eski Yunan ve lâtin müelliflerinin eserlerinde umum Firijya hududu dahilinde iki yüz seksen şehir ismi olduğunu Şarl Teksiye yazar [1].

Kütahya mıntakasını ihtiva eden küçük Firijya yahut (Firijya Epiktet)in hudu u takriben şu idi:

Şima de Sangaryus yani Sakarya hududu, Şarkta Galati, Garpta ve Cenupta Lidya kısmı.

FİRİJ A HALKI:

Firijy nın ilk sakinlerinin Aryalılar yani Hindu Avrupaî cinsine mensup olup Trakya ve diğer Rumeli kısmından Anadoluya geçtiklerini bir kısım Av upa müellifleri ileriye sürüyorlarsada muahher olan bazı ulema da bunla ın hindu Avrupaî olmayup Trakya taraflarından geçmiş Türkler olduklar ı ileri sürmüşlerdir.

Bunla ın Trakya ve Rumeliden geçmesini bir kısım müellifler ve

[1] K ük Asya. (Teksiye C. 2, S. 308)
Küçül Firijyanın meşhur şehirleri (Nakoleya = Seyyid gâzi) (Kotyon = Kütahya) (Dorilom Eskişehir) (Kadi = Gediz) (Angir = Kilise köy) (Erjani = Çavdar Hisar) ve saire idi.

bilhassa Roma devri müellifleri ve Amasyalı (İstrabon) bunların Trova harbinden evvel ve Lidyalı (Kısantos) ise Trova harbinden sonra hicret eylediklerini iddia ederler.

Müverrih (Herodot) Firijyalıları dünyanın en eski kavmi olarak zikretmektedir [1].

Bu devirler hakkında inceden inceye mütalea yürütmek, benim hem ihtisasım ve hem de eserin programı haricinde olduğundan, sırf bir mukaddime olmak üzere bu kadarcık toplama malûmat ile iktifayı münasip gördüm.

Firijyalılar sulh ve sükûneti sever ve ziraatle meşgul olurlardı. Adalete pek riayetkâr olan Firijyalıların inzibat ve asayişi temin için mükemmel kanunları vardı. Çiftcinin hayatı demek olan çift hayvan veya âlâtını çalan bir adam derhal idam olunurdu. Yemin etmek en büyük şehadetten maduttu.

Firijyalılar, ziraatten sonra hayvan sürüleri beslerler ve yününden çok güzel kumaş dokurlar ve boya boyarlardı. Dört tekerlekli araba ile gemi demirinin mucidi olarak Firijyalılar gösteriliyor. Nazmen hikâye nakli de Firizyalıların icadı diyorlar. Manzum hikâye nakleden meşhur (Ezop) Firijyalı idi.

Firijyada yapılan dinî şenliklerde filâvta, düdük, davul çalmak âdetti. Firijler musikiye de vâkıftılar. Bataklıkları kurutup mecraya tahvil eden Firijler (Larisa) ismini verdikleri şehirlerinin etrafına taşlarla metîn surlar yaparlardı.

Firijyalılar diğer milletlerin ve bilhassa Lidyalıların esareti âltında iken yalnız ziraat ve bir de Lidye kırallarına maden ve kıymetli taşlar çıkarmak suretile amelelikle iştigal ettiler.

İran ve Roma devrinde Firijyalıların hemen hiç itibarları kalmadı, burası adeta galiplere esier yetiştiren bir memleket olmuştu. Romalılar bu memleketten satınaldıkları esirlere Firijya hükûmdarlarının isimlerini vererek eğlenirlerdi.

FİRİJYADA HÜKÛMET:

Firijler bir müddet Anadoluda büyük bir İmparatorluk kuran Hititlerin de idareleri altında yaşamışlardı.

Firijya kabileleri reislerinden herhangi birisi Firij kabilelerinin hakimiyeti aliyesini ele alarak bunları idare etmişlerdir. Bunlardan ilk olarak gösterilen hükûmet reisi (Nanaküs) dür, fakat bunlar tekmil Firijyaya hâkim olamamışlardır. Hatta, Kapadokya, Galatya taraflarına sahip olan (Sak) ların reisi garbe doğru hududunu tevsi ile (Akmonya) şehirini tesis etmişti.

Yine Fiaijya hükûmdarlarından (Midas) Sakarya kenarındaki (Mideüm) ve (Gordiyüs) ismindeki hükûmdar (Gordiüm) şehirlerini merkez yapmışlardır. Firijya kırallığının teessüsünü milâttan 800 sene evveline kadar çıkarırlar.

(Gordiyüs) un oğlu (Midas) rivayete göre milâttan 700 sene evvel yaşa-

[1] Küçük Asya (Şarl Teksiye C. 2, S. 292)

mış ve dünyanın en zengin prensi addedilmiştir. Hakkında birçok menkıbe nakledilen (Midas) Firijyada bir Milli hükûmet esası kurmağa çalışmıştır.

Midasın vefatında (Gordiyüs) (Anhorüs) (Otrös) isimlerinde üç oğlu kalmış.

Firijyada bütün Firijleri idaresi altına toplamağa muvaffak olan İkinci (Midas) dır.

Nihayet Firijyalıların teşkil ettiği millî hükûmet dördüncü (Midas) zamanında Paflagonyayı yağma ve tahrip eden (Simeriyen) lerin hucumile mahvolmuş ve bu halden müteessir olan (Midas) da intihar etmiştir [1].

(Midas) ın oğlu (Adrast) Lidya hükûmdarı (Krezüs)e iltica eyledi isede dikkatsizlik yüzünden (Krezüs) ün oğlu (Atis) in vefatına sebebiyet verdiğinden müteessiren oda hayatına nihayet vermiş ve bu suretle Midas sülâlesi munkarız olmuştur [2].

Bundan sonra Firijya kıt'ası Lidya hükûmdarı (Krezüs) un eline geçti. (K. M. 620)

Firijya, Küçük Asyanın orta kısmına da sahip olan Lidya hükûmdarı Krezüs den sonra (İran) a intikal ve onlardan da İskendere ve daha sonra kumandanlarından (Antigun) a geçmiş ve bir aralık Bitini kırallarına ve bilâhara (Bergama) kırallığına intikal eyleyerek anı müteakıp Romalılara geçmiştir. (K.M. 92)

Firijyanın payitahtı başlıca (Gordiyüm) (Sinada) (Laodisa) idi.

***

Üçüncü Milât asrında ve Romalılar devrinde Küçük Asyanın garp ve cenup tarafları sekiz vilâyetten ibaret [3] (Diyosez) e ayrılarak [4] idaresi (Viker) denilen bir memura tevdi edilmişti.

Firijya kıt'ası da (birinci Firijya) (İkinci Firijya) namile, (Diyosez) e merbut olarak idare olunmuştur, her vilâyet bir reis tarafından idare olunurdu.

Firijya, Bizanslılar zamanında başka bir teşkilâta tâbi olmuş ve evvelki vüs'atini kaybetmiştir.

KÜÇÜK FİRİJYANIN MEŞHUR ŞEHİLERİ

Nakoleeya.— Firijyanın büyük ve müstahkem bir şehri olup eski şehrin cenubu şarkî cihetinde (Seyitgazi) mevkiinde idi. Şehir (Nakolüs) tarafından tesis edilmiştir. (1275 H 1858M) senesinde burayı gezen Mösyö (Bart) Nakoleeyayı Seyidgazi yakınında addile Seyidgaziyi de eski (Primnesüs) olarak göstermiştir. Halbuki (Şarl Teksiye) burada yani Seyitgazi merkezinde (Nakoleeya) ismini havi bir kitabe okuduğunu beyan etmektedir.

[1] Midasın medfeni (Naholeya)da(yazılı kaya) ismi verilen mahaldedir. Burası belki de (Midas) ın hatırasını ihya için yapılmış bir kabirdir.

[2] Şarl Teksiye (Küçük Asya C. 2 S 300).

[3] Küçük Asya Diyosezini teşkil eden sekiz vilâyet şunlardır:
Lidya, Pamfilya, Karya, Likya, Pisidya, Likaonya, birinci Frikya, ikinci Frikya.

[4] (Viker) veya (Diyosez) kaymakam veya vekil manasınadır.

Mideüm.— Yahut (Midüm) şehri Sakarya nehri üzerinde olup Eskişehrin cenubu şarkî tarafına düşmektedir. Şimdi harabe mevkiini Sivrihisar kazasının (Arapören) köyü işgal eder. bu gün yalnız Bizans zamanına ait bazı eserlerden başka bir şey yoktur.

Dorilleüm.— Bu şehrin mevkii Eskişehrin tam mevkii olmayup Karacahisar ve şehir Höyük tarafına düşmektedir. Şehir pek eski ise de ehemmiyeti Bizanslılar zamanındadır. Dorile, Bizans imparatorlarının eğlence yeri idi.

Bizans imperatoru (Manüel Komnen) Türklere karşı bu mevkii tahkim ettirmişti. Türklerle, Ehlisalip arasındaki meşhur Dorile muharebesi burada olmuş ve kesif Ehlisalip kuvvetlerine karşı Anadolu Selçuk hükümdarı Birinci (Kılıç Aslan) burada mağlup olmuştur. (491H 1097 M)

Kadi. — Şimdiki ismi (Gediz) dir. Şehrin yapılışı eskidir. Buraya Kurunu Ulâda Makedonyadan nakledilen muhacirler iskân edildiğini (Pelin) den naklen Teksiye yazar. Bizanslılar zamanında burası piskoposluk merkezi idi.

Angir.— (eski Simav) küçük bir şehir olup Lidya hududu üzerinde idi. Mevkii Simav civarında (Kiliseköy) yakinindedir. Tepede bir hısarı ve pek az bakayası vardır. Buna (Firijya Angiri) de denir.

Germiyan hükümdarı Birinci Yakup Bey tarafından Bizanslılardan zaptedilen burası Katalan ordusu tarafından istirdat edilerek tekrar Bizansa geçmiştir. Sonradan Yakup Beyin oğlu Mehmet Bey burayı yine elde etmiştir.

Sinaos.— Simav gölü kenarına yakın bir mevkide idi.

Triyanopolis. — Uşşakın otuz kilometre şarkında ve Banazın Ahat köyü civarındadır. Şimdi bile tiyatro bakayası görülmektedir. Surları, bakayası da vardır. Bu harabe Mösyö (Hamilton) ve (Teksiye) taraflarından tetkik edilmiştir. Bu harabeleri ilk defa keşfeden Mösyö (Renel) dir.

Selçikler harabesi. — Selçikler harabesi Uşşakın 35 kilometro cenubu şarkîsinde ve Sivaslı nahiyesine merbut ayni isimdeki küyde olup pek çok eski esreler bakayası görülür. Höyük ismi verilen kabirler ise pek çoktur

Süleymanlı harabeleri.— Süleymanlı köyü, Uşşağın Ulubey nahiyesi mülhakatından olup kasabanın kırk kilometre cenubi garbîsindedir. Burası Trayanapolis kadar ehemmiyeti haiz bir harabedir. Eski kasabanın dış kale harabelerile, iç kale bakayasi görülmektedi. Bu harabeden bazı parçaları esbak Uşşak Kaymakamı Asaf Bey Uşşak Kasabasına getirtmişti, bu getirilen asar içinde iki kitabe ile iki heykel vardı. Kitabeler Yunanlılar tarafından Atinaya naklettirilmiş, heykellerden biri de ıstasiyon civarında kalmıştr. Bu, Süleymanlı harabesi (Ökrapya = Ökariya) harabesi zannolunur.

Akmonya.— Şimdiki Uşşak kasabası bunun mevkiinde imiş? Eski devrine ait eserler kalmamıştır.

İzani. — Bu şehir Kütahyanın garbi cenubisinde ve (Çavdarhisar) kövü yanındadır. İzani küçük Firijyanın en mühim şehirlerindendi.

Rivayete göre bu şehir (Tantal) ın oğlu (Ezen) tarafından tesis edilmiş. Burası (İzanitit) ismindeki memleketin idare merkezi imiş. İzani de basılmış paralar da vardır.

İzani de İyoniyen tarzında beyaz mermerden yopılmış büyük mabet şayanı tetkiktır. Bu mabet eski kasabanın ortasına düşüyordu.

Mabede dair, İzani şehri hakkında mehazlermizden Şar Teksiyeninin Küçük Asyasında mufassal malûmat vardır.

1926 senesinde Alman asarı atika mütehassıslarından Mösyö (Kringer) Şede, ve Heke taraflarından burada sondaj ameliyesi yapılmıştır. Ameliyat (Jüpiter mabedi) denilen mabette yapılmış ve binadan yere düşüp toprak altında kalan bazı eserler meydana çıkarılmıştır.

Bu mabetten maada burada pek güzel görülen hipodrom ve tiyatro binaları vardır.

Çavdar hisar köyünün içinden geçen ve eskiden (Drindaküs) ismi verilen dereye bu gün (Bedirderesi) ismi verilmektedir. Şehrin kenarında müteaddit binalardan kalma taşlar mevcut olup bunların bazısı kabartma ve bazısı da bozulmuş kitabeleri havidir. Bundan maada o zaman yapılmış dört gözlü mükemmel iki köprü de el'an mevcuttur.

Jüpiter mabedile hipodromun Roma imparatorlarından (Adriyen) zamanında yapıldığını asarı atika mütehassısları söylemişlerdir.

Bedirderesi kenarında eskiden rıhtim olduğu bugünkü bakayasından anlaşılmaktadır, Dere üzerindeki köprüler Romalı ara aittir. Gerek köyde ve gerek etrafında asarı atıka bakayasından birçoklari görülür. Taşlar üzerinde resimlerle kıymetli kitabelere tesadüf edilmektedir.

Tiyatro binası, yirmi bin kişiyi istiap edecek surette yapılmıştır. Buna nazaran İzaninin pek kalabalık şehirlerden olduğu anlasılmaktadır.

Burada yapılan 1926 senesi eylûlün birindeki hafriyatta Jüpiter mabedinin zeminkatı bulunmuştur. Şimdiye kadar buraya dair yazılan eserlerde mabedin medhalinde bulunduğ zikredilen iki sütun meydana çıkmamıştır. Bundan başka mabet yanında yapılan hafriyatta gayet cesim bir taş zuhûr etmiştir bunun bir yüzünde kabartma olarak (Apollon) un başı ve diğer tarafında bir boğa ile aralarında çiçekler görülmektedir.

Buna yakın yapılan bir kazma ameliyesinde mimarî tezyinatı havi ve mabedin haricî kapısı üzerinde bulunması ağlebi ihtimal olan bir taş meydana çıkmış olup tezyinatı gayet nefîs ve kıymetlidir.

Mabedin şimal tarafında ve dahilinde Bizans devrine ait eserler de meydana çıkarılmıştır. Mabedin şarkında gayet iyi muhafaza edilmiş mezbahaya tesadüf edilmiştir. Buna göre Apollonun başı ve boğa resmini havi taş buraya ait olacaktır.

Birinci köprü yanındaki caminin alt kat divarlarında müdevver şekilde kitabeyi havi bir taş vardır. Üzerindeki kitabeye nazaran bunun imparator (Diyoklesiyen) zamanında inşa edilmiş bir mabet olduğu zannedilmektedir. Mabedin üzerine fevkanî olarak cami yapılmıştır.

Mabedin şimali garbîsinde 120 metre tul ve 12 metre arzında mozayık ile süslü bir hamam bulunmuştur.

Mabedin arka cephe çatısı üzerinde bulunması lâzımgelen gayet büyük baş ve gövdeyi havi fotoğrafı mevcut heykel nevadirdendir.

Jüpiter mabedinin derinliği zemine kadar sekiz buçuk metredir. Fotoğrafı mevcut heykelin tulü iki metre olup elli santim kalınlığındadır. Apollon ve boğa kabartma resminin tulü 2,80 ve arzı 1,10 metredir.

Hafriyatta çıkan muhtelif tarzı mimarideki tezyinatlı sütun başlıkları ve mermer sütun tabanı ve kartal kuşu, ve kitabeyi havi mermer taş berayı muhafaza Çavdarhisar belediyesine teslim edilmiştir [1].

***

Küçük Firijyada bu saydığımız maruf beldelerden başka (Altıntaş) a iki saat mesafede (Abya) kasabası ve Uşşakın 35 kilometre cenubında (Ceylandras köprüsü) ve yine Uşşakın 12 kilometre şimali şarkîsinde (Leşler köyü) yakininde olup (Leşlerkayası) denilen (Nakrepol) harebeleri de zikre şayandır. Firijyalılara ait veya o devirdeki bazı mezarlarda şunlardır:

Yazılıkaya. — Midasın mezarı olup Seyit gazidedir.

Arslankaya. — Dura civarındadır.

Deliklitaş. — Tavşanlı civarındadır.

Malıtaş. — Miranbalı civarındadır.

Küçükyazılıkaya. — Midasın mezarı civarındadır.

HasanBeykayası. — Midasın mezarının şimalinde ve iki saat mesafededir. Bir de Romalılar devrine ait olmak üzere Tavşanlıda (Beyköy) (Emet = Eğrigöz) kazasında (Demirli) mezarlıkları ve Gümüş nahiyesinin Çukurca civarında (Kurtkayası) vardır.

---

[1] İzaniye dair verdiğimiz bu malûmatı 1926 ve 1927 hafriyatı esnasında asarı atika müfettişi Rauf Beyin o zaman Maarif Vekâletine verdiği rapordan hülasa tarikile naklettim.

2

TÜRKLERDEN EVVEL

KÜTAHYA ŞEHRİ

Kütahyanın eski ismi (Cotyœum=Kotyoeüm) ve (Kotyom) ve daha doğrusu (Kutyom) dur. Şimdiki isim bu eski isimden bozmadır.

Kütahya şehri, büyük bir kayanın eteğinde bina edildiğini Şarl Teksiye beyan eder; filhakika kasaba hisar denilen kaleyi havi kale ile Acemdağı ismi verilen dağın eteklerinde bina olunarak sonradan yanlara ve ovaya doğru genişlemiştir.

Meşhur Amasyalı (Istrabon) un küçük Firijya şehirleri arasında zikrettiği (Kütahya) kasabası meşhur hikâyenüvis (Ezob)un doğduğu kasaba ise tesisi milâttan altı asır evvele kadar uzanabilir.

Kurunu Ulâda Yunanı Kadîm askeri (Ksenufon) kumandasile İranlılar üzerine yürüdükleri esnada Kütahyadan geçmişlerdir ki bu, şehrin hayli eski olduğunu gösterir.

(Kutyom) un ehemmiyeti Bizanslılar zamanındadır. O devirde Kutiom piskaposluk merkezi ve ticarî ehemmiyeti haiz bir şehir idi.

Bizans imparatorları şehre hâkim yüksek ve sarp bir tepe üzerine şato yaptırarak bunu burçlarla tahkim etmişler ve bundan başka şatoyu iki kat sur içine almışlardır. İşte şimdi bile görülmekte olan Kütahya kalesi budur.

Kütahyada gerek Roma ve gerek Bizanş zamanına ait eserler pek azdır. (Şarl Teksiye) kale suru içinde bir Bizans kilisesi mevcut olup harap olmakla beraber bazı resim ve nakışları görüldüğünü ve bunun altında büyüklerin defnine mahsus mağara bulunduğunu yazmaktadır [1].

Yine Şarl Teksiye Kütahyayı ziyareti esnasında (milâdî 1832) beyaz mermerden bir lâhit gördügünü ve bu lâhtin Bizans valisine ait olmasının muhtemel bulunduğu söyleyerek kitabesini nakleder [2].

"Protospater (Emperyal) ve Asye jenerali, Allahın kulu Greguar burada uyuyor. Onuncu devrinin 31 ağustos 6279„.

Bu lâhtin resmi 1845 senesinde (Revü Arkeolojik) ile "Kütahyada Kurunu Vusta lâhitleri„ ismi altında neşredilmiştir [3].

---

[1] Küçük Asya tercemesi C. 2 S 321, 322.

[2] Küçük Asya tercemesi C. 2 S. 322

[3]. Kütahya kalesinin cenup duvarında rumca şu ibare vardır:

Loçiüs ve Sokrates pederleri Loçiüs ile valdeleri (Leod Amya)nın tezkiri namları için [Bursadan Konyaya seyyahat isimdeki eserden].

Bu lâhitte metfun olan ceneral Romalıların kullandıkları ve her devresi on sene itibar edilen hesaba göre 1071 milâd senesinde vefat etmiştir.

Bu lâhtin diğer orta kısmındaki kartal resmine nazaran müteveffanın imparatorluk nezdinde yüksek bir makam sahibi olduğu anlaşılıyor. (Prototospater) yani kılınç taşıyan rical Bizans sarayında bir mevkii mahsus sahibi olup bu isim de bir rütpe idi.

Kütahya şehrinde şimdı Bizanslılara ait tektük bazı taş lâvhalardan başka bir şey görülmez, şehir tamamen bir türk şehri olarak görülür.

(464 H 1071 M) senesinde Selçuk hükümdarı meşhur (Alp Aslan) a Melazgirt muharebesinde mağlûp ve esir olan Bizans imperatoru (Diyojen) esaretten avdetinde yerine geçen oğlu(Jan) ın emrile yakalanarak bir katır üstünde ve bir neferin muhafazası altında Kütahyaya getirilip burada gözleri oyulmuş ve sonra (Prote) adasına naklolunarak orada vefat etmiştir.

(551 H 1156 M) senesinde Kilikyayı istirdat ve (Antakya) yı tekrar hakimiyeti altına alan Bizans İmperatoru (Manüel Komnen) İstanbula avdet ederken, Kütahya önünde Anadolu Selçuk hükümdarı İkinci (Kılıç Aslan) ın kuvvetleri, kuvayi asliyeden ayrılan rum müfrezelerini perişan ederek bir kısmını öldürmüş ve bir kısmını esir almışlardır.

578 H 1182 M) senesinde İkinci Kılıç Aslanın Bizans İmperatoru (Manüel) in vefatından sonra Rum memleketlerinde zuhûr eden kargaşalık ve saltanat muharebelerinden bilistifade (Süzopolis) şehrini istirdat ile Kütahyayı yağma ettigini Müverrih (Löbo) yazar.

3

TÜRKLER ZAMANINDA

KÜTAHYA ŞEHRİ

Kütahyanın Türkler eline geçtiği tarih tamamen belli değil. (Süleyman bin Katılmış) zamanından oğlu Birinci Kiliç Arslanın Dorile mağlûbiyetine kadar Kütahyanın Türkler elinde bulunduğu malûmdur. ehli salip seferleri esnasında Bizans İmparatoru(Aleksi)tarafından garbı anadoludan Türkler çikarılmış ve bu meyanda da Kütahya istirdat edilmişti Bilâhare burasının Türklerin mütaaddit akınlarına maruz kaldığı da tarihen müsbettir [1].

Kütahyanın sureti kat'iyede ve bir daha ayrılmamak üzere Anadolu Selçukîlerinin eline geçmesi (Alâeddin Keykubat) zamanında olup bu da (631 H 1233 M) tarihli Yonacalı hamamı kitabesine nazaran bu tarihten evveldir [2].

Kütahyanın şarkı cenûbîsinde Kütahya-Karahisar şoşesine yakın (etraf şehir Karacaviran) köyündeki (Rıbat) kitabesine (3) nazaren Kütahya ve civarının Türkler eline geçmesi (607 H 1210 M) tarihine kadar ileri sürülebilirsede (Rıbat) ın hudut ve sınır demek olmasına ve kitabenin Kütahyanın şarkı cenubîsinde ve şehre 10 saat mesafede bulunmasına göre buranın (Alâeddin Keykubat) zamanında Türklerin eline geçmesi mutalaası şimdilik daha makul ve mantikî olur [4] .

(1204 M 601 H) senesinde Bizansın Lâtinler tarafından zapt ve Rum İmparatorluğunun kaldırılması üzerine Bizans vilâyetlerindeki teşettüt ve İznik İmparatorluğunun teşekkülile kendisini toplamasına kadar geçen müddet zarfında Kütahyanın Türklerin işgali altına girmiş olması da muhtemeldir.

Selçuk Hükûmdarı (Giyasüddin Keyhüsrev) in İznik imparatorluğu

[1] Bizans İmparatoru (Manuel Komnen) 1182 senesi eylûlünde (hıcrî 578) vefat edince yerine oğlu İkinci Aleksi geçmiş isede küçük olduğundan (Andronik) saltanati elinden almıştı. Bu mücadeleler esnasında Anadolu Selçuk Hükûmdarı İkinci Kiliç Aslan (Suzopolis)i istirdat ve Antalyayı Muhasara eylediği gibi Kütahyayi yağma ve epiyce vilâyetler fetheylemişti. (Löbo C 20 fasıl 17 Jan vutasın Andronika muhalefeti bahsi.

[2] Encümenin Osmanlı tarihi (sahifa494) Kütahyanın İznik imparatorluğu elinden zabtını Birinci Alaeddin Keykubadın saltanatının sonlarında gösterirsede yanlıştır.

[3] Rıbat hudut, sınır demektir. Bu Rıbat kitabesine nazaran Karacaviran (607 H M) senesinde Selçuki Hükûmetinin Bizansla olan hududunun bir noktasıdır.

[4] (Manuel Komnen) Türklere karşı Dorile şehrini tahkim etmişti. Bu kayit Kütahya ve havalisinin Türklerin müteaddit akınlarına maruz kaldığını göstermektedir.

işine müdahele ederek Honas, Denizli ve Mendres taraflarında hükûmet süren kayınpederi (Mefrozom) u müdafaa eylemesi ve İznik imparatoru (Laskaris) in bu vaziyete karşı göz yumması Kütahyanın bu sıralarda yani (607 H 1210 M) senesinde Türklerin eline geçtiği zihabını tevlit edebilirse de bu hususta Karacaviran kitabesinden başka elde vesika olmadığında ve o da Kütahyadan 10 saat uzakta ve cenupta bir sınır kitabesi olduğundan bir hukmü kat'î ifade edilememektedir. Yukarda verilen izahat ve Yonacalı kitabesi nazarı dikkate alınmak suretile Kütahyanın Alâeddin Keykubat zamanında Türklerin elinde bulunduğu kuvvetle kabul ve müdafaa edilebilir ve şimdiki halde en doğru mütalea da budur.

Kütahyalıların an'anesine göre Kütahyayı Bizanslılardan zapteden Kumandan Selçuk ümerasından (İmadüttin Hezar Dinari) dır. Bu zatın Kütahyada bir haylı eseri vardır.

Neşri tarihi de Kütahyanın (Alâeddin Keykubat) tarafından zaptedilğini yaziyor ki hem an'ane ve hem de Yonacalı kitabesi bunu teyit etmektedir.

***

(Suphulasa) ismindeki arapca eser (Germiyan) diye bahsettiği Kütahyayı orta dereecde bir şehir olarak zikredüp binalarının taşdan olunduğunu ve etrafı sur ile muhat bulunup içinde mescit, çarşı, hamamlar bulunduğunu ve ortasında yüksek bir tepe üzerinde müstahkem kalesi ve haricinde akar suları ve mütenevvi çiçekli bostanları ve mezru arazisi olduğunu yazar [1]. bu mütaleadan şehrin kalenin etrafında oldugu anlaşılır.

(Mesalikülebsar) sahibi(Kütay) tesmiye ettiği Kütahyanın muazzam bir kalesi olduğunu yazar ve şehir hakkında malûmat vermeyerek tekmil Germiyan memleketinden ve germiyan Hukûmetinin şevket ve kudretinden bahseder.

(949 H 1542 M) seneinde İstanbula giderken Kütahyaya uğramış olan meşhur (Kutbüddini Mekki) bu şehrin büyük olduğunu ve Germiyan binası bulunduğunu yazdıktan sonra 3 cami ve 7 medresesini zikreder [2]. Bu medreseler şunlardır:

Eminzade Ahmet Çelebi medresesi (3) Yorgancı oğlu medresesi, Molla Vacit medresesi, Veli Efendi medresesi, Sultan Bayazıdı Saninin kazaskeri Halil Çelebi medresesi [4] Vildan Efendi medresesi, Birinci Sultan Selimin veziri Karaca Paşa medresesi [5].

Seyyah İbni Batute Kütahyaya gelmemiş olduğundan seyyahatnamesinde oraya dair bir şey yoktur.

---

[1] كرميان؛ بكسر الكاف و سكون الرا المهملة والميم ... وهى مدينة فى شرق هذا البلاد متوسطة فى المقدار مبنيه بالحجر عليها سور دائر و بها مساجد واسواق وحمامات وبوسطها قلعة حصينة على جبل مرتفع وخارجها انهار تجرى وبساطين ذات اشجار وفواكه متنوعه واراض مزروعه (صبح الاعشى ج 5 صحيفه 340)

[2] Arapça Kutbu Mekki seyahatnamesi. (Veliyüddin kütüphanesi No 2440.)

[3] Eminzade Ahmet Efendinin babası İstanbulda Darülhadis müderrisi ve oğlu Ahmet Efendi de Şehzade Beyazıdın hocası olan Karabağlı Abdülcebbar Efendinin damadı idi. Kutbuddini Mekki Kütahyaya geldiği zaman medrese yeni bitmiş idi.

[4] Kazasker Halil Halilî Efendi Kütahyalı Mahmut Efendinin oğlu olup müderris ve 914 hicrî senesinde İstanbul kadısı ve 918 de de Rumeli kazaskeri olmuştur. Kütahyada hamamı da vardır. hamam son zamanda yıkılmıştır.

[5] Karaca Paşa değil, Karagös paşa camii olacak.

(Asarül'üvel) ismindeki arapça eser de bilâdı rumda emaret merkezi olan Kütahyanın yemişleri bol ve suları mebzul olduğunu beyan etmedir [1].

(Menazirül'avalim) Kütahyayı maruf telâffuz hilâfına olarak (Kevtahya) şeklinde kaydediyor. Bu eser; Kütahyada uzun müddet oturmuş olan Eskişehirli mevlevî (Derviş Yusuf) tan naklen Kütahyanın Sultanbağı, Kebkebir, Sultanbeyazıt Bahçesi mesirelerini ve bir soğuk sulu havuzu olan balıklı hamamile, kazasker hamamını ve ulucami denilen yıldırım cami ile Germiyan oğlu camiini zikreder.

(Cihannüma) dan da Kütahya hakkındaki şu malûmatı aynen alıyorum:

(Kütahya payitaht ve 500 akçe mevleviyettir; şehri bir dağ dibinde vaki olup bir mürtefi kaya üzere kal'ası vardır... bunda 7 medrese ve Sultan Germiyanın Ulucami demekle maruf bir camii şerifi ve anda camii Eminzade ve camii Yorgancızade ve camii Molla Vacit ve camii kazasker Halil Çelebi ve camii Karaca Paşa (Karagözpaşa) ve kazasker hamamı [2] ve balıklı hamamı ki bunun içinde abıserd ile memlû bir havuzu vardır ve bunlardan gayri 6, 7 hamam ve bezzazistan ve esvakıamire ve hanları ve mesacit ve bağ ve bostan ve abırevanları firavan ve mesireleri rayegân bir beldei azimedir... 15 mahalle vardır ve mahkemesi şehirde ve (Paşasarayı) bir tarafında vaki olmuştur. Evlerinin sütuhu topraktır ve Hıdırlık derler kale kurbinde bir mesiredir ve yine cebel taraflarında (Aksu) derler bir mesiresi vardır ve Kütahyada (Sultanbağı) demekle maruf bir mesiredir, Kebkebir ve Sultanbayazıt bahçesi demekle maruf mesire dahi vardır. Kütahyada elma, armut ve sair meyvası çoktur...)

Cihannüma bundan sonra Kütahyanın yakinindeki kükürtlü, yoncalı hamamını, Ahterî camiini, Germiyanlı(şeyhüşşuara şeyhi)ve(Molla Fıraki)nin kabirlerini ziyaret ederek Kütahyaya 5 saat mesafedeki ılıcadan da bahseder [3]. Behram Dimişkî de coğrafyasında hemen aynen Cihannumanın mütaleasını tekrar etmektedir. Zaten (cihannüma) nın bir çok yerleri esnayı tabıda (Ebubekir bin Behramı dimşki) nin eserinden alınmıştır.

Kütahya hakkında eski seyahatnamelerden en doğru ve mufassal malûmat veren seyyah (Evliya Çelebi) dir.

Kütahyaya ait notları Evliya Çelebinin seyahatnamesinin henüz basılmamış olan 9 uncu cildinden alarak yazıyorum.

KÜTAHYA EYALETİ:

(Anadolu eyaletinin tahtıdır, vezarettir, tarafı padişahiden kanun üzere vezirinin hası humayunu 10 kere 100000 akçedir. Mısır, Bağdat, Bodin vezirlerinden maada cümle vezirlerin üzerine tasaddur eder. Âli Osman Anadolu canibinden bir yere sefer etse bu, Kütahya veziri eyaleti ile taliai asker olup çarhacı olur ve eyaletinde cümle 14 sancaktır. Cümle eyaleti askerile eli beratlı 40,000 asker olup ve eyaleti azîm vilâyettir.)

[1] «كتاهيه» مدينة ببلادالروم وهى دارالامارة كثيرةالانهار والثمار تجرى الماء ارضها وبينها وبين بورصا ثلاث مراحل [اخبارالدول و آثارالاول]

[2] Kazasker hamamı, Kütahyada Sadeddin camii yakınında olup tamiri gayrikabil çok güzel bir hamam idi.

[3] Cihannüma (sahife 632-633).

KÜTAHYA KALESİ:

Kal'ası bir mavi ve lailgûn bir yalçın kaya üzre şekli muhammesî şeddadî sengîn bina bir kal'ayi zibayi metîn, hakkaki kal'ai gevhernigîndir ve bu kal'ayi gördüğümüzde bazı yaranlar namını sual ettiklerinde bilbedahe bu gûne tarih demişizdir:

Evliyaya ismi resmin sordular tarih için
İsmine dedi bu şeydi kala'i gevhernigin
Sene 1083 (milâdî 1672)

"Hakkaki bir pûşte üzre yüzük kaşı gibi taş durur bir kal'ayı istivardır ve dairenmadar cirmi aşa kal'a ile cümleten üç bin adımdır ve canibi erbaası yalçın kaya üzerindedir, hendeği yoktur, Zira kahkahavar gayya kayaları misali uçurum kayalardır, adam aşağı inemez ve zirvesine uruç edemez.„

YENİ KALE (AŞAĞI KALE):

"Amma mezkûr aşağı yeni kal'a, eski kalenin şimal tarafı altında ilhak kalmıştır, sekiz yüz kırk iki tarihinde Ebülfetih Sultan Mehmet zamiyme edüp bina etmişti [1]. Şehrin alçak yerinde vaki olmağla 100 arşın miktar kesme kaya hendeği vardır bu kal'ayi cedidin sebebi binası oldurkim, bu kal'a yerinde bir yalçın kaya altında bir değirmen yürütür bir abıhayat su kaynayıp çıkar. Hini muhasarada düşman ol suyu zaptedüp ahalii kal'a susuzluktan muztaribülhal olmasunlar için bu uyunu zülâli kal'a içine almak için bu kal'a bina olunmuştur. Hâlâ yine yukarı kaleden bu suya inilir yollar vardır. Ve bu yeni kalenin kuleleri ile cümle 70 kuledir ve her kule mabeyni ikişer kulaçtır biribirine gayet karip kulelerdir ve gayet metîn binayı kadîmdir.„

KALE KAPILARI:

"Ve cümle üç kapıdır. Biri şarka nazır aşağı çarşıya nüzûl olunur üç kat demir kapıdır. Bu kapının taşrasının iki tarafından beyaz mermerlerden mühiyp aslan suretleri vardır. Bu kapı önünde didebanlar sofalarından cümle aşağı şehir, azîm nümayandır ve bir kapı dahi canibi cenuba Sultanbağı tarafına mekşuftur. Gayet metîndir ve bir babı dahi aşağı yeni kaleye inilir, bu dahi şarka nazırdır.„

İÇ KALE:

"Ve iç kale, bu kalenin cenup tarafı nihayetinde çarköşe bir kalaciktir dairenmadâr cirmi bin adımdır ve canibi şarka nazır bir küçük kapısı vardır. Bir zamanı kadîmde bu kapının tahta kanatları yüzüne camus derisi kaplámışlar, demir kapı değildir ve bu kapının iç yüzünde iki su sarnıçları vardır.

Ve bir mesçit ve dizdar ve imam ve müezzin ve kethüda hanesi ve iki buğday anbarı ile cümle sekiz hane eder. Bunlardan gayri asarı binalar yoktur ve gayetülgaye balâ iç kaledir.

Amma taşra kalede Germiyanoğlu camii ve 70 adet toprak örtülü neferat evleridir ve bir mesçit ve bir abıhayat çeşmesi vardır, hikmet bu kim böyle cebeli âlisi üzre aynülhayat çeşmesar vardır. „

[1] O tarihte İkinci Sultan Murat hükümdardı, Mehmet değil.

"AŞAĞI YENİHİSAR BİNALARI :

Ve Aşağı Yenihisarda 20 kadar toprak örtülü evlerdir ve bir tahta minareli mescidi vardır ve bu kale içinde cereyan eden abıhayat kale içindeki ve aşağı şehir içindeki değirmenlere gider.„

CİĞER MÜCADELESİ:

" Ve ma tekaddemdenberi aşağı şehirli; kasaplardan koyun ciğeri alamazlar, cümle kaleli alırlar, ellerinde selef padişahlardan hatları var. Aşağı şehirli ile kaleli mabeynlerinde ciğer için azim kavga olur hâlâ darbımesel olmuştur ki (kavga ciğer içindir) derler[1].

AŞAĞI ŞEHİR:

" Amma gayet ganimet şehri rahmettir ve bu kale evlerinin yüzleri cümle şimal canibinde (Kûti) sahrasına nazırdır [2]havadar ve cihannüma beyti ranalardır. Ve aşağı şehri kebiyr şarkî ve şimal ve yıldız rüzgârı tarafına vaki olmuştur. Sultan Bagı semtleri dere içine ve yeni mahalle, kalenin garp canibi altına ve Zeregen mahallesi düz sahraya vaki olmuş. Bugüne mahalli abadandır.„

HIZIRLIK MEVKİİ:

Ve bu kaleye (Cebeli Hızırlık) havaledir, amma asla andan zarar isabet etmez, iç kalenin topları hızırlıkta kuş kondurmaz mabeynleri top menzilinden ziyade mesafei baidedir.„

KTAHYA MAHALLELERİ:

" Ve aşagı varoşu [3] cümle 34 mahalledir. Mahalleyi (Saray), mahallei (gök çimen), mahallei (Bükrekcik), mahallei(Şâreküstü), Orta mahalle, Lala mahallesi, Ahierbasan mahallesi, Ahimustafa mahallesi, mahallei Kâncık (dükkâncık), mahallei Börekçiler, Sultanbagı mahallesi, Mahallei bezirciler, efendi bula mahallesi kadışeyh mahallesi Cemalettin mahallesi, Çukur mahalle, Analıca mahallesi, Balıklı mahallesi, buladbey [pudbey] mahallesi, Servi mahallesi, meydan Mahallesi, Hacı ibradim mahalllesi İsakfakih mahallesi, Marûf mahallesi, Dibek mahallesi, Hüseyinpaşa mahallesi, Yeni mahalle, ÇerçiSüleyman mahallesi, Ahievren mahallesi, Mumcılar mahallesi, Ahiizzeddin mahallesi, Pirler mahallesi, Çinici keferler mahallesi.

Bu 34 adet mahallât ile bu meşhur muazzam malamal bağ ve bagçeli ve gül gülüstan bostanlı ve abıhayat sulu haneler ve sarayı âlilerdir. 3 mahalle ermeni keferesi ve 3 mahalle urum feceresi vardır. Kadîm eyyamdanberi yahûdi taifası yoktur ve ticaret edüp giderler ve tavattun etseler ölürler. Acep hikmettir„..

(1083 H) de KÜTAHYA KAÇ HANE:

Bu kadar mahallât ile cümle 7000 toprak ile mestur evlerdir amma hâlâ temaşa ettiğimiz bu mahalde 77 kiremit örtülü sarayı âliler inşa

[1] Bu ciğer kavgası Ankarada da varmış. Kale kapıları usulen kuşluk zamanında açildığı için hisar halkı ciğer almadan ciğer satılır bitermiş. Sonradan, hisar halkı ciger almadan ciğer satılmaması takarrür etmiş.

[2] Kûti sahrası dediği, Kütahyanın şimaline düşen Kütahya ovasıdır.

[3] Varoş; kale haricindeki evlere denir.

olunmuş, mükaddema bir kiremitli hane yok idi. Hızır dağından bu şehir özke temaşa olunur sivadı muazzamdır.„

KÜTAHYA SARAYLARI, HÜKÛMET KONAĞI:

"Cümleden mükellef sarayı âli (Paşa sarayı) dır. selef padişahlarından Germiyanoğulları binasıdır ki 360 tahtanî ve fevkanî odaları ve divanhanleri ve azîm kuleleri ve hamamları ve bağçesile tezyin olunmuş bir sarayı kadîmdir ve Halep sarayının meydanı kadar bir havlusu vardır amma cümle toprak örtülüdür, kiremit değildir. Bu sarayın, kanun üzre 40 saraydarı vardır ki hıfız ve haraset edüp kapılardan didebanlık edip tathir ederler, zeamet timarıdır. Ahali'i, şehir içre (saraydar) deyu haylı itibarları vardır.

OSMAN PAŞA SARAYI:

İkinci abadan olan (Osman Paşa sarayı) dır kim [1] sultan bağı deresi kenarında bir mürtefi yerde şehrin cenup tarafında vaki olmuş, bir sarayı âlidir kim hakiyr (Yani Evliya Çelebi) bu sarayda 10 gün mihman olup can sohbetleri ettik. Beyefendi (Kandiye) gazasından gelüp bu sarayın bağçesi içre bir kasrı lâhût bina edip hakiyr, şikeste, beste bugüne tarih ettik.

Barekâllah bu makamı serbülent — Irmesün asla esasına gezent
Gehkeşan âsâ semaya ser çeküp — Zirvei âlaya salmıştı' kement
Evliya gördükte tarihin dedi — Oldu itmam ey beğim kasrı bülent

sene 1083

Bu saray serapa kiremit ile mesturdur (2)

Ve bir saray dahi (Eftedli oğlu sarayı) ve (Saçlızade Hasan Ağa sarayı) bunların emsali nice kiremitli ve gayrı sarayı azîmler fıravandır.„

ASIL KASABA:

"Ve bu şehri Kütahya bir küçük şehir görünür amma ta Sultanbağından Osman Paşa sarayı önünden ve mevlevihane ve kapan sırtından, ta Meydan mahallesi önünden ta çayır başına varınca şimal canibine dere ile gidilir şehrin tulüdür kâmil 4000 adımdır ve bu derenin iki tarafı bag ve bağçeli iremzat misal kat enderkat şahnişinler ile arâste olmuş hanelerdir. Mezkûr dereden her canibe birer ark cari olup bağ ve besatinleri rieder ve bu şehrin şark canibinde Gökçimen mahallesinden ta (Paşa sarayı) önünden ta İsak fakih çarşısı içinden ubûr edup garp tarafına gidüp ta nihayeti yeni mahalleye varınca yolun iki tarafı kat enderkat abı-

[1] Evliya Çelebi seyahatnamesinin diğer nüshasında (Zişan Paşa sarayı) denmektedir; fakat sarayın Osman Paşaya ait olduğu eserin diğer bir yerinde de yazılıdır. Zaten Çelebinin (Beyefendi) dediği konak sahibi Osman Paşazade Ahmet Paşadır.

[2] Evliya Çelebinin (Kandiye) kazasından avdet ettiğini yazdığı zatın ümeradan Osman Paşa zade Ahmet Bey olduğunu Kütahyalı şair Arifi divanındanda anlıyoruz. Divanda Ahmet Beyin yaptırdığı kasra Arif şu beyti tarih düşürmüş

Didim adabile tarihin arif
Makamı dilküşa kasrı muallâ

hayatlı ve bağçeli evler içinde 5000 adım arzı bir şehri azîmdir. Matekaddem dahi şehri müzeyyen imiş, lâkin 1021 (milâdî 1612) Celâli (Kara yazıcı) ve (Sait Arap) zulmünden harap olmuştu. Hâlâ bu bahsettiğimiz mertebeden bin kat ziyade mamur şehirdir ve hâlâ cümle 32 mihraptır[I] onbiri cumadır maadası zaviyelerdir.)

***

Yine Evliya Çelebi Kütahyanın camilerini saydıktan sonra hamam, han imaret ve mekteplerini de zikreder, Evliya Çelebinin yazdığına bakılırsa o tarihte yani (1083 H 1672 M) de Kütahyada 70 sıbyan mektebi varmış. Hanlardan kapan hanı, çaşnigirbaşı hanı, [2] Bolvadınlı hanı, Bostan Efendi hanı, Osman Paşa hanı, [3] Rüstem Paşa hanı, serdar hanı, acem hanı meşhur hanlarından idi.

Hamamlarından da Rüstem Paşa hamamı (yani Balıklı hamamı) Germiyan hamamı kadıasker hamamı, Şengül hamamı, Kemer hamamı, Hüseyin Paşa hamamı, Eydemir hamamı, Ondane saray hamamı meşhurmuş. Bunlardan başka üç hamam da muattalmış.

Evliya Çelebi, Kütahyanın mevlevî, Nalınlı Şeyh, Geylâni, Şeyhbaşı Hızırlık, Bektaşi olmak üzere 6 tekkesi olduğunu ve 3 ermeni ve 2 rum kilisesi bulunduğunu söyler.

Evliya Çelebi, Kütahyanın sokaklarının dar ve kaldırımsız ve çarşısının yokuş yukarı bulduğunu beyan ediyor.

Yine Evliya Çelebi (Memduhatı şehri Kütahya) diye bir bahis açarak Kütahyanın havasından, suyundan ve pek meşhur olan paçasından, güzellerinden, zevk ve safa âlemlerinden, halkının iyi ahlâklı olmasından, avcılıklarından, kadın ve erkeklerin elbiselerinden, fincan ve destilerinden ve kâselerinden, yiyecek ve içeceğin ucuzluğundan, yemişlerinden bahsediyor:

(Cümle hanelerinin yüzleri canibi şimale nazır olduğundan havası lâtiftir. Velhasıl abıhayatı gayet lâtiftir ve gayet yaylâk yer olmak ile bağları yoktur, lâkin bahçeleri çoktur. Üzümü olur amma leziz olmadığından memduh değildir ve 24 gûne armudu sicillâtta subuttur ve 7 gûne abdar ve danedâr kirazi olur ve Kütahya paçası Aarap ve Acem de meşhuru afak ve beyaz ve berrak ve leziz ilik gibi paçası olur [1] ve tennur kebabı ve kirdesi meğer Bursada ola.

Kâse, fincan ve gûnagûn meşribe ve gûzeleri ve çanak ve tabakları bir diyara mahsus değildir ve illâ kâsei İznik dahı meşhuru afaktır.

Bu şehirin enderun ve birununda binden ziyade abı zülâlden nişan verir aynülhayatları kayalarda tulû idüp mahı temmuzda rihpare abırakikleri varkim nûş eden hayatı can bulur. Anın için halkının rengi ve ruyleri

[1] Mihrap, tabiri namaz kılınan cami ve mescide aittir.

[2] Germiyanoğlu Süleyman şahın çaşnigiri paşacık ağa hanı

[3] Kütahyalı Osman Paşaya ait. Evliya çelebi bunun sarayından ve oğlundan bahsetmişti.

[1] Evliya çelebi seyahatnamesinin (C. 2, S. 432) sinde de Ankara paçasını methederken Kütahya paçasını da zikreder.

humret üzre olup tendürüst halkı vardır. Herbir uyûnlarının bikavli hükema birer hasiyeti vardır, olkadar seriülhazım abıtâblardırkim bir adam bir kuzuyu başlıbaşına tenavül etmeğe kadirdir. Ve Ulu Cami önünde Germiyanoğlunun imaret içindeki abıhayattan nuş eden canın canı sıkılması ve hafakanı biemrillâh def olur, gayet mücerreptir, ve bu imarete muttasıl iki sakihane (Hezar dinar) vezirin hayratıdır... ve abuhavasının letafetinden mahbup ve mahbubesine nihayet yoktur. Gayet çokturkim anların hakkında nice kasâit ve penç beyit ve şehrengiz etmişlerdir.

Gerçi Anadoluda Türkistan vilâyetidir, amma uleması, fudalası ve şuarası gayet çoktur. Zira halkı safa ve zevk ile alûdedirler. gam ve gussaden beridirler ve sıbyan ve tıflanı gayet necip ve reşit olurlar ve erbabı maarif kânıdır ve cümle halkı fukara muhibbidir. Ve erbabı Askerîsi küheylan esbisaba peymalara süvar olup saydüşikâra mayillerdir ve dest ve bazularında bazlar, balaban ve şahinler ile ve kelp muallimler ile daima şikâra mayildirler.

Esbap ve eskallerini serapa çuha ferace ye (Kuntoş)[1] ve zenanlarının çoğu başlarına altın ve gümüş tas takke giyüp üzerlerine çuha ferace ve beyaz cara bürünürler ve pâylarına kadife çakşır üzerine sarı çizme giyerler ve gayet müeddebana gezerler.

Mekûlât ve meşrubatı gayet ucuzdur ve hatta bir kıyye has ve beyaz ekmek bir kuş gözü akçeye ve bir kıyye koyun eti iki akçeye ve sığır eti bir akçeye ve amma bir ciğer üç akçeyedir ve beyaz ekmeği meğer Gerkük şehrinde ola. Ve bir at yemi bir akçeye. Gayrı eşyaları dahi bu gûne ganimettir ve iklimi örftendir.„

Evliya Çelebi, Kütahyanın Sultan bağı, kebkebir bayırı, aksu kunduviran başı, Lahimzade bahçesi gibi mesirelerinden ve kışının da şiddetli olduğundan bahsetmektedir.

***

Maltbron coğrafyasında Kütahya şehrinin kadîm Kotiom olduğuun yazdıktan sonra:

(Burası büyük bir şehir olup cami, han, hamamlarla müzeyyen ve mamurdur etrafında bahçeler, bostan, bağ ve mesireler vardır, 10,000 haneden ziyadedir. Ehalisinin nüfusu da 50,000 den fazladır. Arazisi gayet mahsuldar ve feyizli olup çok miktarda meyva, mazı çıkarır. Kütahya Firijyanın merkezi olup Paşa oturur) . yani eyalei merkezidir.

***

Şarl Teksiye *(Küçük Asya)* ismindeki eserinde Kütahyanın on beş binden ziyade nüfuslu bir kasaba olup ticaretin kısmı azamının Türkler elinde bulunduğunu yazar (C. 2, S. 324) Teksiyenin Küçük Asya seyahati [1832 m. 1248 H.] tarihindedir.

[1] Kuntoş, Macrca bir kelime olup hil,at, entari biniş demektir. Evvelce Macar papaslarının binişlerine Kuntoş derlerdi. Sonre entari ve hil'ate alem olmuştur. Osmanlılarda Hil'at olarak geydirilen Kuntoşun omuz başı yünlü ve oradan dirseğe kadarı bol ve dirsekten bileğe kadar dar ve önü fermeneli idi. Osmanlı padişahları da Kutoş kürk giyerlerdi.

ZAMANIMIZDA

KÜTAHYA ŞEHRİ VE KALESİ

Kütahya kalesi asıl hisar yâni (Kalaibâlâ = قلعهٔ بالا) ve Aşağıhisar yahut (Kalaisagir=قلعهٔصغیر) ve İçhisar namile üç kısımdır.

Tarzı inşadan pek bariz olarak anlaşıldığına göre Aşağıhisar sonradan yapılmış olup kalenin şimal ve şimaligarbî tarafına ve yeni mahalle semtine tesadüf ediyor. Bu kale asıl kalenin eteğindedir. Bu hisara iç içe iki kapıdan girilir. Aşağıhisarda bu isimde bir mahalle vardır.

Evliya çelebinin mütaleası gibi Aşağıhisar kalenin su ihtiyacının temini için yapılmıştır.

Kaleibâlâ denilen asıl kalenin de şark tarafta araları 40, 50 metre mesafeli içiçe iki kapısı varmış. İki kapı arasından düz bir küçük meydan olup burada bayram ve ramazanda atılmak üzere bir top duruyor.

Kale kapılarından biri duruyorsa da diğeri yıkılmıştır. Bu kapılardan içeri girince asıl kaleye dahil olunur ki içinde kaleibâlâ mahallesi vardır. Evvelce kalabalık bir mahalle olan burada şimdi 20-30 hane kadar kalmıştır.

Bu asıl kale içinde yer yer su sarnıçları görülmektedir.

Bu kalenin diğer bir kapısı da cenubigarbî tarafına tesadüf eden Sultan bağları semtindedir. Bu kapı kaleye girecek eşya ve hayvanatın girebilmesine müsait olup yolu iyidir. Diğer kapı ise sarp ve yokuşlu bir mahalde olduğundan yolu patikadır.

Kale dizdarı denilen kale muhafızının evi bu Yukarı hisar kısmında imiş. Yine bu kısımda Germiyan oğlu Süleyman Şah camii de vardır.

Kalenin 3 üncü kısmı olan (İçkale) ise Yukarıhisarın içinde ve tam garp kısmındadır. Bunun da kapısı şarka tesadüf eder. Sultanbağları tarafından Yukarıhisara girildikten sonra genişçe bir meydandan yürünüp garbe dönünce bu içkale kapısı görülür.

İçkale içinde anbar ve su sarnıçları ve kale dizdarının resmî dairesi olan (dizdar burcu) gibi mahaller vardır. İçhisarın dahilindeki meydanlıga halk arasında (Ebetavlısı = ابدحولیسی) ismi verilmektedir. Meydanlığın hemen tam ortasında yüksek bir kaya kümbeti vardır. İçkalenin garp tarafındaki burçları oldukça sağlam olup aşağısı uçurumdur. İç kale asıl kalenin garp köşesine oturtulmuş bir iç daire gibi olup kalenin ortasında değildir.

Evliya Çelebi, iç kaleyi cenup tarafında göstermiş ise de yanlış olup

kalenın garp taraf köşesindedir. mamafih bir kısım kale duvarı cenuba tesaduf etmektedir. Burası takriben 6000 metre murabbaı kadar bir yerdir.

***

İki sene evveline kadar kemerleri mevcut olan kale kapıları şimdi delinmiş bir duvar vaziyetinde kalmıştır.

Kütahya kasabasının ticarî ve iktisadî vaziyeti harbı umumiye kadar pek iyi idi. Harbı umumiden sonre kendisini toplamağa çalışmak istiyen Kütahya Yunanlıların işgali altında pek çok ezilmiş ve bu yüzden iktısadî ehemmiyetine halel gelmiştir. Zahire, tiftik, yumurta, halı, afyon ihracatı umumî harpten evvelki senelere nisbetle pek az ise de geçen ve evvelki senelere nisbetle zaman geçtikçe vaziyetinde inkişaf husule gelmektedir.

Kütahya merkez kasabasının nüfusu yirmi beş bin olup kasaba ise beş bin hane Memleket günden güne sukut etmekte ve eskiden yapılan şeylere yeniden hiç bir şey ilâve edilmemektedir. kıymetli Kütahya valisi Nusrat Beyefendinin muzaharetlerile yeni Belediye Reisi olan Hacı Alizade Ethem Beyin şuurlu çalıştığı görülmekte ve bu faaliyetten ümitvar olmaktayız.

4

KÜTAHYADA SELÇUK ESERLERİ

Kütahya ve civarında Selçukilere âit bir hayli eser vardir. Bunlardan bîr kısmının kitabeleri varsa da bir kısmının maalesef zayi olmuştur.

607 hicrî tarihli etraf şehir Karacaviran köyündeki tekke ve 631 tarihli Yoncalı hamamı, 634 tarihli Balıklı camii ve 641 tarihli Hıdırlık mescidi Selçukiler zamanına âit kitabeli eserlerdir.

Bunlardan başka kitabesiz olarak Kütahyanın Sadeddin camii yerinde Hezardinar mescidi, nefsi Altıntaş köyünde Sultan Alâeddin camii [1] ve Kütahya mevlevihanesinin bulunduğu yerde Hezardinara ait diğer bir mescit de Selçukiler devrinde yapılmış eserlerdendir.

KARACAVİRAN KİTABESİ

607 H 1210 M

Bu mühim kitabenin fotoğrafisini(Kitabeler) ismindeki eserimin ikinci kısmında neşretmiş ve lâzım olan izahatı vermiştim. Alâkası dolayısile burada tekrar ediyorum.

Bu kitabe, Kütahyanın şarkı cenubisinde ve kasabaya on saat mesafede etrraf şehir Karacaviran köyündeki tekke ismi verilen binanın duvarındadır [2].

Âdî sülüs hatla hakkedilmiş olan sekiz satırlık kitabenin sureti şudur:

1 — فى سنة سبع و ستمايه

2 — فى عمارة [3] هذا الرباط

3 — فى ايام الدولة

4 — لسلطان المعظم

---

[1] Altıntaş merkez nahiyesindeki bu camiye (Sultan Alâeddin camii) denildiğini (1110 Recep) inde tertip edilen Kütahya mahkemei şer'iye sicillinde gördüm. (Milâdî 1698). Altıntaş, Hukumdar sarayı demektir eskiden Hükümdarların saraylaır kapısında altın yaldızlı top bulunurmuş

[2] Bu kitabenin suretini ilk defa talebemden ve Kütahyada ilkmektep muallimlerinden İlyas Bey alarak bana vermişti. Bilâhare yine talebemden Çankırı Maarif Müdürü Kütahyalı Fazlı Bey kitabe büyüklüğünde suretini çıkararak gönderdi. Her ikisine de teşekkür ederim.

[3] Doğrusu (Ammere=عمّر) olmak lâzımsa da kitabede böyledir.

5 — غياث الدنيا والدين ابو الفتح [1]

6 — كيخسرو بن قلج ارسلان صاحبه

7 — العبد المذنب المحتاج الى

8 — رحمة الله تعالى فرتس بن اليا (س) بن اغز

Bu kitabe (Rıbat) tabirinden de anlaşılacağı üzre sınır ve hudutta yapılmış bir karakol binasına âit tir.

Kitabe (607 H 1210 M) senesinde ve Anadolu Selçuk hükumdarı (Gıyasüddin Keyhüsrev bin İkinci Kılıç Aslan) zamanında (Karataş bin İlyas bin oguz) isminde biri tarafından konmuştur [2].

Kitabede ismi geçen Gıyasüddin Keyhüsrev; ikinci Kiliç Arslanın en küçük oğlu idi. Babası memleketi oğulları arasında taksim ettiği sırada Giyasüddin de kendisine verilen Konyada hükümdar bulunuyordu.

Babasının vefatında Selçuki devletini bir idare altında toplayan büyük biraderlerinden (Rüknüddin Süleyman) a karşı bir şey yapamadığından Konyayı ona teslime mecbur kalmış ve İznik Rum hükûmetine iltica etmişti.

Biraderi Rüknüddinin vefatından sonra yerine geçen oğlu Üçüncü Kılıç Aslan 601 senesinde hal'edilerek Rum imparatorluğundan celbedilen Giyasüddin hükûmdar ilân olunmuştur.

Gıyasüddin Keyhüsrev 607 senesinde Rumlarla vaki bir muharebede şehit olmuştur.

Kitabe sahibi (Karataş) ın Afyonkarahisarda (606 H 1269 M) tarihli altıgöz köprüsü kitabesinde ismi geçen ve (İbnil Mülûk Vesselâtin = ابن الملوك والسلاطين) elkabile eski bir hükümdar ailesinden olan (Hacı Mehmet bin İlyas bin oguz) ın kardeşi olduğu görülür. [3]

Her iki kitabeye göre bir silsile tertip edilirse şöyle olur:

OĞUZ

|

Sabıkuddin İlyas Bey

|

Bedreddin Hacı Mehmet — Karataş

Germiyan oğlu İkinci Yakup Bey vakfiyesindeki (İlyas Bey) ailesile bu ailenin münasebeti hatıra geliyorsa da aradaki eşhas malûm olmadığından kat'î bir hüküm verilemiyor.

***

[1] Bu, arabî kaidesi üzre (ابى الفتح) olmak lâzım gelirse de kitabede böyledir.

[2] Bu isim kitabede (فرتس) şeklinde yazılı olup ben bunu (Karataş) gibi okuduğum için böyle tekrar ediyorum.

[3] Karahisardaki (altıgöz köprüsü kitabesi) ikinci kısım kitabeler ismindeki eserimin 6 ıncı sahifesindedir.

YONCALI HAMAMI KİTABESİ

631 H. 1233 M.

Bu kitabe Kütahyaya iki saat mesafede ve şehrin garp tarafında Yoncalı hamamının kapısı üzerinde olup âdi Selçuk sülüsile yedi satır olarak mermer taşa hakedilmişdir. Kitabe şudur:

1 — فى أيام دولة السلطان
2 — الاعظم ظل الله فى
3 — العالم علاء الدنيا والدين
4 — ابو الفتح كيقباد بن كيخسرو رفع الله
5 — الويته تشرّف بعمارة الحياة الملك
6 — الخاتون الاجل الكبيرة كولمش؟ بنت
7 — رمضان الحاجب فى سنة احدى[و] ثلثين وستّايه

Hamamın soğukluk mahalli evvelce 4 büyük kemer üzerine istinat ettirilmiş bir kubbeden ibaret imiş. Bilâhare kubbe yıkıldığından bunun yerine ahşap tavan yaptırılmıştır. Hamamın iç kısmında mustatil şeklinde bir havuz vardır. Bu kısma girilince sağda yüksek bir yer oturmağa ve soyunmağa mahsustur.

Kitabeden anlaşılacağı üzre bu hamam, Anadolu Selçuk hükümdarlarından birinci (Alâeddin Keykubat) zamanında hacip yani mabeyinci [1] olan Ramazan isminde birinin kızı (Gülmüş) veya (Gülümsen) isminde bir hanım tarafından (631 H. 1233 M.) senesinde yaptırılmıştır.

Yine Yoncalıda kitabesiz bir cami vardır. Cami kapısından içeri girilince bir küçük kubbe ve iki tarafında istinat kemerleri ve iki istinat kemerine dayanmış iki küçük kubbeli son cemaat yeri ile tek kubbe üzerine müstenit asıl cami görülür.

Sonradan tamir gören bu cami de ihtimal bu devre âittir. Kitabede ismi zikredilen Selçuk hükümdarı (Alâeddin Keykubat) 607 senesinde şehiden vefat eden birinci Gıyasüddin Keyhüsrevin oğludur. Büyük biraderi İzzeddinin vefatından sonra (616 H. 1219 M.) senesinde Sıvasta hükümdar ilân edilmiştir.

Şehzadaliği zamanında bir aralık yeni hükümdar olan biraderine karşı isyana kalkup namına hutbe okutup para bastırdı ise de Ankarada muhasara olunarak itaate mecbur olmuştu. (610 H. 1213 M.)

Alâiye şehri, Kâhta, Çemişkezek, İçel, Erzincan, Kemah, Şarkî Karahisar, Erzurum ve eyyubilerden de Ahlat şehirleri bunun zamanında Selçukî mülküne ilâve edilmişti.

---

[1] .Hacip; Perdedar demek olup hükümdarın en mutemet ve en yakınlarındandı. Bunların amirlerine(HacibülHuccap—حاجب الحجاب) denirdi. Osmanlı hükûmetinde haciplere, kapıcı başı ve daha sonra mabeyinci denmiştir.

Alâeddin Keykubat (634 H. 1236 M.) senesinde Kayserinin (Meşhediye) sahrasında vefat etti.

Dımışk hükümdarı (Şerefeddin) in kızı (Melike Adile) ile izdivaç etmişti. Bu kadından doğan oğlu (Kılıç Aslan) ı veliaht eylemesinden dolayı büyük oğlu (Gıyasüddin Keyhüsrev) tarafından zehirlettirildiğini söyliyen müverrihler de vardır.

BALIKLI CAMİİ KİTABESİ

634 H. 1236 M.

Kitabe Kütahyanın Balıklı mahallesindeki camiin kapısının üzerinde olup fena Selçuk sülüsile mermere hakedilmiştir. Kitabenin tulü 60 arzı 60 santimetredir. Beş satır olan kitabe şudur: [1]

1 — فی ایام دولة السطان الاعظم ظل الله

2 — فی العالم غیاث الدنیا والدین ابوالفتح کیخسرو بن

3 — کیقباد ایدالله سلطنته امر بعمارة المسجد

4 — الامیر الاسفهسلار الاجل الکبیر عمادالدین

5 — هزار دیناری بتاریخ شوال سنة اربع [و]ثلثین وستمایه

Cami (634 H. 1236 M.) tarihinde ve Keykubadın oğlu ikinci (Gıyasüddin Keyhüsrev) in hükümdar olduğu senede yaptırılmıştır. Binayı yaptıran, Selçuk sarasker ve ümerasından (İmadüttin Hezar Dinarî) dir. Bundan sonraki kitabe de ona ait olduğundan İmadüddin hakkında orada malûmat verilecektir.

HIDIRLIK MESCİDİ KİTABESİ

641 H. 1243 M.

Kütahyanın mesirelerinden olan Hıdırlık tepesinde, bir kaya üzerine yapılmış murabba şeklinde küçük bir mescit vardır. Mescidin kapısının üzerinde fena sülüs ile mermer taşa hakkedilmiş dört satırlık bir kitabe görülür.

Kitabenin tulu 52, arzı 46 santimetre olup şudur: [2]

1 — فی ایام دولة السلطان الاعظم ظل‌الله فی‌العالم

2 — غیاث‌الدنیا والدین ابوالفتح کیخسرو بن کیقباد اعزالله انصاره

3 — امر بعمارة المسجد المبارك العبد الضعیف المحتاج الی رحمةالله تعالی

4 — عمادالدین هزار دیناری بتاریخ سنة احدی [و] اربعین وستمایه

[1] Bu kitabe Evliya Çelebi seyahatnamesinin 9 uncu cildinde varsa da yanlıştır.
[2] Hıdırlık kitabesi Evliya Çelebi Seyyahatnamesinin 9 uncu cildinde de vardır.

Gerek bu kitabe ve gerek bundan evvelki balıklı camii kitabesi (634 H., 1236 M.) senesinden (644 H., 1246 M.) tarihine kadar hükûmet etmiş olan (Giyasüddin Keyhüsrev bin Keykubat) zamanına aittir.

Bu mescidi de Selçuk ümerasından (İmadüddin hezar Dinarî) yaptırmıştır. İmadüddin Hezar Dinarînin 634 tarihinden (644)e kadar Kütahyada bulunduğu bu iki kitabeden anlaşılmaktadır.

Balıklı camii kitabesinde(Emir İsfehsalar ecellül kebir = أمير اسفهسالار اجل الكبير tabiri olduğu halde bu ikinci kitabede (El'âbdüzzaîf = العبدالضعيف) ibaresi görülür.

(İmadüddin Hezar Dinarî) nin selçuk ümerasından bulunduğu kitabelerle malûm ise de isminin sonundaki (Hezar Dinarî=هزار دينارى) kaydı (Hezar Dinar) isminde birisinin kölesi olduğunu göstermektedir.

Hezar Dinar Lakablı hükümdar Selçukîlerde yoktur, böyle bir emir ismine de tesadüf etmiyoruz.

İmadüddin Hezar Dinarînin Ermenşahlardan (Bedrüddin Aksunguru Hezar Dinar =(بدرالدين آقسنقر هزار دينار)ın kölesi olması ve sonradan Selçukîlerin hizmetine girmiş bulunması pek muhtemeldir. [1]

Nitekim artıkilerden ikinci (Sohman)ın kölesi ve damadı olan (Ayazül'atâbegi) ismindeki emirin de Selçuk hizmetine girmiş bulunduğunu biliyoruz. [2]

(İmadüddin Hezar Dinari) nin, efendisinin vefatından sonra Alâeddin Keykubadın hizmetine girmesi pek muhtemel olup tarih te tevafuk eder.

(İmadüddin Hezar Dinarî) bu iki mescitten başka Kütahyada, şimdi Sadettin camii denilen camiin yerine bir mescit daha yaptırmış [3] ve avam arasında (Hazreti Dinar Suyu) denilen aşağı çarşı suyunu şehre getirmiş ve Kütahya mevlevihanesinin bulunduğu mahalde de bir meşçit bina ettirmiştir ki şimdi Türbedir.

Mahallî an'aneye göre (İmadüddin Hezar Dinarî) Kütahyanın fatihidir.

Sefinei mevleviye (C. 1, Sa. 45) Hezar Dinarînın Mevlâna Celâlüddini Rumînin oğlu Bahaüddin veledin müridi olduğunu ve bir aralık Rumlara esir düşerek mürşidinin himmetile kurtulduğunu ve sonra manevî işaretle Kütahya kal'asının zaptının mümkün olduğunu temamen yanlış ve sırf efsane olarak yazdıktan sonra buna ait bir de hikâye nakletmektedir ki, bittabi tarihen hiç bir kıymeti yoktur.

Evliya Çelebi de Hezar Dinarîyi Germiyan hükümdarının veziri olarak gösterüp Kütahyada medfun olduğunu söyler.

Mahallî rivayete göre Hezar Dinarî Sadeddin camii denilen ve evvelce

---

[1] Ermenşahlardan olan (Bedrüddin Aksunguru Hezar Dinar) da Ermenşahların ikincisi (Zahiüddin İbrahim Şah) ın kölesidir, Bedrüddinin vefatı (594 H., 1197 M.) senesindedir.

[2] İbni Esir (1302 tabı. C. 12, Sa. 19.)

Ankarada (Ahi elvan camii) kitabesinde ahi elvanın babası (Necdettin İsa) ve anın babasıda (Nizamettin Hezar) dır.

[3] Kütahya mahkemei şer'iye sicillinde bir vakfiyeden :

(.... Hezar Dinar mescidi şerifi üzerine mebni Saadet camii şerifi denmekle arif camii şerif mukaddema külliyen muhterik olup Anadolu valisi Devriş Paşa Hazretlari kendi malinden olmak üzre ahşap olarak müceddeden bina...)

mescidi olan mahalde medfundur. Şimdi burada (Hezar dinarinin olmak üzre gösterilen bir kabir varsa da kitabesi yoktur. [2]

İmadüddin Hezar Dinarî hakkında bildiğimiz bu kadardır. Kendisinin İzzeddin Keykâvüs zamanında vefat etmiş olması muhtemeldir.

Ankarada (Ahi elvan) camii minberini yaptıran (Elhac elvan Mehmet Bey bin Elhac Mecdeddin İsa ibni Nizameddin Hezar الحاج الوان محمد بك بن الحاج مجدالدين عيسى ابن نظام‌الدين هزار=) ın ceddi olan (Nizameddin Hezar) ile (İmadüddin Hezar Dinarî) nin kardeş veya bir efendi kölesi olmaları muhtemledir.

Selçuk umerasından (Celâlettin Karatay) vakfiyesinde bu iki (Hezar-dinarî)ler şahittir.

---

[8] Hezar Dinarinin Saadet camii yanında medfun olduğu (Sadeddin camii) Kitabesinde de görülür. [Aşağıda Osmanlı devri kitabelerine müracaat].

5

KÜTAHYADA

GERMİYAN OĞULLARI

Osmanlı tarihlerinin yazdıkları gibi Kütahyada Germiyan hükûmetini te'sis eden Zat, Germiyan Bey isminde biri değildir.

Germiyan tabiri bir kısım müverrihlere göre isimden ziyade (Germiyan) diye maruf olan bir kabilenin ismi olup sonradan hükûmete alem olmuştur. [1]

Zaten (ibni bibi = ابن بيبي) Selçuknamesindeki (Veledi Alişiri Germiyani = ولد علی شیر کرمیانی) tabiride Germiyanın isim olmayup bir kabile olduğunu göstermektedir. [2]

Germiyan ismindeki Türk aşiretinin Malatya taraflarında bulunurken sonradan Firijya taraflarına geldiklerini ibni Bibinin kaydından istidlâl ediyoruz.

Germiyan aşiretinin (Celâlüddin Harezm Şah) maiyetinde Anadoluya gelerek onun katlinden sonra Selçukîlerin hizmetine girdiği de varidi hatırdır. Kütahya ve Alaşehirdeki (Horzom) ismindeki köylerin buralarda bulunmaları nazarı dikkati celbetmektedir. [3] Germiyan ümerasından olduğunu zannettiğim Saruhan Beyin de (Harezm = خوارزم) ümerası evlâdından olması Germiyan oğullarının Harezm ümerası evlâdından oldukları zihabını kuvvetlendirmektedir. Neşri ve Ali tarihleri, Çavdar Tatarlarının Germiyan oğlunun teşvikile Gazi Osman Beyin arazisîne tecavüzlerinden dolayı Germiyanlıların Tatarlardan olduğu zannına düşmüşlerdir. Halbuki Germiyan âilesinin Moğolların Anadoluyu istilâlarından evvel Malatya ve havalisinde bulunup (Baba İshak) isyanında Baba İshakla harbettikleri malûmumuz olduğundan bu zannın aslı yoktur. Hayrullah Efendi Germiyanlıların Avşar aşiretinden olduklarını yazar [C. 1 S 96, 97] Germiyan rüesasından Selçuknamede ilk defa ismine tesadüf ettiğimiz zat (Muzaffereddin bin Alişir) dir.

---

[1] Düveli İslâmiye. Sa. 292.

[2] İbni Bibi Selçuknamesi Hotsma tabı. Sa. 333.

[3] Kütahyanın merkez nahiyesinde (Horzom aşireti ovacık) isminde bir köy olduğu gibi yine orada (Geriz ve Malatya = کریز و ملاطیه) isminde bir köy daha vardır. Bunlardan başka Alaşehir kazasının merkez nahiyesinde (Horzom Alayaka), (Horzom Sazdere), (Horzom keserler) ve (Horzom Enbelli = خورزوم انبلی) isimlerinde köyler vardır.

MUZAFFEREDDİN BİN ALİŞİR

Selçuknamede Alişir oğlu (Muzaffereddin) i (637 H., 1239 M.) senesinde Selçuk ümerasından olarak görmekteyiz.

Bu tarihte yani (Giyasüddin Keyhüsrevi sani)nin hükûmeti zamanında (Malatya) taraflarında bulunduğu Selçuknamenin siyakından anlaşılan (Muzaffereddin), (Baba İshakı Kifri Sûdi = بابا اسحق کفر سودی) ısyanında (Baba İshak) üzerine iki def'a askerle yürümüş ise de her ikisinde de maglûp olarak Malatya taraflarına çekilmiştir. Birinci muharebede Muzaffereddinin Kahkari hezimete uğradığını ibni Bibi Selçuknamesi yazar [1] Muzaffereddin hakkında şimdiki halde başka malûmatımız yoktur.

KERİMÜDDİN ALİŞİR

Kerimüddin alişirin babası bilinmiyorsada Muzaffereddinin oğlu olduğu kuvvetli ihtimal dahilinde bulunduğundan ben bu ihtimali de ref iderek oğlu olduğunu kabul eyledim.

Kerimüddin alişir de selçuk ümerasından idi. Rüknüddin Kılıç Arslan zamanında (Muinüddin Süleyman pervane) kendisine muarız olanları (İzzeddin Keykâvüs)taraftarlığile ittham ederek İlhanilere birer birer katlettirdiği sırada Kerimüddin de o meyanda Mogol kumandanı (Alıcak) tarafından ifna edilmiştir ki takriben (663 h. 1264 m.) senesindedir[2]. Kerimüddin Alişir hakkında da malûmatımız şimdilik bu kadardır.

***

Germiyanlıların hangi tarihte Ankara ve Kütahya taraflarına gelerek Rum hududunda yerleşdikleri malûm degildir.

Aksarayî tezkiresi 4 üncü Kılıç Arslanın ikinci hükûmeti zamanında (655-663H) sahip Ata (Fahreddin Ali) nin iki oğluna Mogollar tarafından Kütahya, Sandıkli, Gargurum, Akşehir taraflarının verildiğini yazmaktadır[3]

İbni bibi ise diger şehirlerden bahsetmiyerek Karahisarı devle [Afyon Karahisar] Ladik ve (Honaz) in verildiğini yazıyor.

[1] « مظفرالدین پسر علیشر جمعیت ساخت و برایشان تاخت و میان فریقین جنکی عظیم رفت عاقبت هزیمت بر مظفرالدین افتاد و علم و نقارهٔ او در تصرف ایشان آمد. مظفرالدین روی بملاطیه نهاد و باز لشکر کرفت و خلق انبوه از کردان و کرمیان فراهم آورد و بمحاربت ایشان برد بازشکست برو افتاد چون د این کرت تصرت روی نمود کستاخ و دلیر کشتند...» ابن بیبی : هوتسما : 229

[2] «..وجماعت متحیزان واصحاب قلم را کهدم هواداری سلطان عزالدین می زدند چون نجیب الدین مستوفی وقوام الدین مشرف ممالك وقاضی جلالالدین سفریحصاری قاضیٔ لشکر وسیف الدین خاص قیبه وکریم الدین علیشر وبدرالدین کهرتاش امیر سلاح وامین الدین یاقوت استادالدار مقید کرده نزد الیجاق فرستاد تا جمله را بدرجهٔ شهادت رسانیدند (ابن بیبی صحیفه ۲۹۹)

[3] «امارت ولایت اوج بر فرزندان صاحب فخرالدین وهما تاج الدین حسین ونصرة الدین که بحسن صورت وسیرت آراسته بودند بحکم امارت مفوض فرمودند کوتاهیه وصندیقلی وغرغروم وآقشهر بخاصهٔ ایشان معین کشت..»
[Aksarayi teskiresi = مسامرة الاخبار)

Aksarayinin mütaleası varit ise Germiyanlıların Kütahya havalisine daha sonra geldikleri anlaşılır. (675 h. 1276 m.) senesi sonlarındaki (Cimri) hadisesi esnasında Germiyanilerin garbî Anadoluda Kütahya taraflarında bulundukları bütün selçuk me,hazlerinde görülmektedir.

HÜSAMEDDİN BİN ALİŞİR

3 üncü Giyasüddin Keyhüsrev zamanında (675 h. 1276 m.) senesinin sonunda (Meliki Zahir Beybars) Mogolları Elbistan sahrasında maglup ederek Kayseriyi işgal eylemişti. bu sırada (Cimri) ısyanı büyümüş ve ehemmiyet kesbetmiş ve (Karaman oğlu Şemseddin Mehmet Bey) Konyayı zaptile halkı Çimriye itaat ettirmişti [1]. Ve yine bu sene sonunda Karaman oğlu ve Cimri akşehir tarafında Selçuk ordusunu mağlup ederek vezir Sahip Atanın oğulları Hüseyin ile Hasanı katleylemişler ve Selçukilere yardım eden Germiyan askeri de yüzgeri ederek firar eylemişlerdi [2].

676 senesinde (Giyasüddin) tekrar asker toplayarak Cimri üzerine göndermişti[3] Giyasüddinin askerile Cimri arasında vaki son harp, geçe karanlığına ve şiddetli bir yağmura tesadüf etmişti. O esnada Germiyanlı olan Hüsameddin bin alişirin maiyeti, Cimriyi, ayagına giydiği kızıl edik yani kırmızı çizmeden tanıyarak yakalamışlardır [4].

İbni Bibi (Hüsameddin)in ismini yazmayarak yalnızca cirminin (Veledi Alişırı Germiyanî) kuvvetleri tarafından yakalandığını yazmaktadır. [5]

Alişir oğlu (Hüsameddin)in Kerimüddin Alişirin büyük oğlu olması muhtemeldir. Başka me'hazlerimiz (Hüsameddindden bahsetmiyorlar.

---

[1] Çün sahibi muazzam Fahreddin oğlanları Hüseyin ve Hasan Rahimehüma lar işittilerki Cimri Konyayı aldı. Mikâil ve Bahaeddin Mehmet şehadet derecesine iriştiler, pes kendulere tealluk çerilerini Karahisar ve Kütahya nevahisinde cemettiler ve Germiyan Türklerine dahi 50,000 akçe alufe ulaştırdılar ve kendulere çeri ve yoldaş ettiler. (Alinin Selçuknamesi)

[2] Karaman oğlu Mehmet beyle mübareze ederken (Sahip oğlu Hasan) ın atı tekerlendi andan suya düştü. Türkmenler anın nazenin başını kesip teninden cüda kildılar... beraberinde bulunan çeri anın bu haline karşı hiç bir şey yapamadılar ve Germiyan Türkleriki Hemişe sureti bimanadürürler hiç bir zamanda bir maslahat riayeti içün gerek olmuş değillerdir; yüz döndüidüler ve kalan çeriler dahi anları görüp bindiler ve münhezim olup dagıldılar. [Alinin Selçuknamesi]

]3] Hüsameddin veledi Alişir Germiyani ve merhum pervanenin bir kaç nefer nöker kolları ki (Tokoağa) ve (tedavün nuyin) marekesindan kaçup uçlarda yürürlerdi. (Lebbeyk ve Sadeyk = لبيك وسعديك) deyüp saltanat hazreti hizmetine eriştiler. [Alinin Selçuknamesi]

]4] (Eğer gice karanlığı ve yağmur olmasaydı havarıçten bir ahat kurtulmazdı. Ol gice Germiyanlı alişir oğlu Hüsamettin nökerleri Türkler eline girdi. Anı kızıl edügünden bildiler ki sultanlar adeti kızıl edük kimekdir ve anun halin geru kalan yarlarından saklayup ve baglayup ol siyah kilimün üzerine kilim örttüler, irteyedegin nevbetle çevresinde bazıları uyanuk olup beklediler...) [Alinin selçuknâmesi· Revan kütüphanesi 1390]

[5] «جرى آن‌شب دردست بعضى از تركان‌كه متعلق عليشير كرمياني بودند كرفتار شد كليم برسرآن سياه كليم انداختند وازياران اخفا كردند وقاصدى نزد سلطان وصاحب بانهاءحال ارسال كردند» [S 333]

Yine alinin selçuknamesi bu Cimri hadisesi sebebile onun tarafına meylettiği için (Karahisar devle) de ikamete memur edilerek orada vefat eden (Ladik) ve (Honaz) emiri Germiyanlı (Ali Bey)den de bahsediyor.

Bu Ali Beyin, Alişîr evladından olup olmadığı belli değilsede Germiyan Aile veya oğulları mensubininden olduğu muhakkaktır.

EMÎR ŞEHABEDDİN GAZİ BİN ALİŞÎR

Hicri 675 senesi sonlarında Mısır Hükümdarı (Meliki zahir Beybars) mogol ve selçuk ordusunu (Eblistin) yani (Elbistan) sahrasında maglup ederek Türklerden bir çok nufuzlu ümerayı esir etmişti.

Meliki zahir bu ümera arasında (Emir Şehabeddin bin Alişîri Türkmanî) yi de esir etmiştiki [1] Kerimüddin Alişirin oğullarında biridir.

(Emir Şehabeddin Gazi) nin akibeti ve esaretten avdeti hakkında şimdilik malumatımız yoktur.

---

[1] Bu ismi Nüveyri (Nihayetül'erep — نهاية الارب) ismindeki mühim eserinde (Seyfüddin) diye ve (Ennücumüzzahire — النجوم الزاهره) ile subhul'aşa = صبح الاعشى (Emîr Şehabeddin Gazi) olarak yazıyorlar. Suphül'aşadaki malumat bizzat harpte bulunan bir münşinin mektubundan alınmış olduğundan ve (Nücumü zahire) de bunu te'yit eylediğinden ben Şehabeddin ismini tercih eyledim.

Matbu (Subhül'aşa C. 14 S. 139 - 165)(Nihayetülerep Köprülü kütüphanesi No 1188) (Ennücumüzzahire, köprülü kütüphanesi 1181)

GERMIYAN VE SELÇUK MÜCADELESİ

Anadolu selçuk devleti (641 H. 1243 M.) senesinden itibaren mogolların emri altına girmiş, bundan sonra hükümdarlığa geçirilen zevat mogollara mümaşata mecbur ve bunlar tarafından azlünaspa boyun egerek bir vali mertebesinde kalmışlardı.

(682 H. 1283 M.) senesinde mogol hükümdarının emrile (Erzincan) da öldürülen üçüncü (Giyasüddin Keyhüsrev) den sonra amcazadesi olup selçuk memlektinin bir kısmı İlhaniler tarafından kendisine verilen (Giyasüddin Mes'ut) bütün selçuk mülkine sahip oldu isede nüfuzu yoktu. Hatta bazı Anadolu ümerası Giyasüddin Keyhüsrevin validesi ve oğulları tarafını iltizam etmeleri üzerine Konya ve havalisi ve diğer vilâyetler bir hercümerç içinde buluniyordu.

Karamanoğlu ve Eşrefoğlu açıktan açığa maktul Giyasüddinin valdesine müzaheret ediyorlardı.

İşte bu karışıklıktan Germiyan oğulları da istifade etmek istediler. Zaten Firijyanın mühim bir kısmı, denizli tarafları bunların ellerinde bulunuyordu.

(685 H. 1286 M.) tarihinde Germiyan Türkleri Gargurum vilâyetini yağma ederek tahribatta bulundolar. Bunun üzerine Giyasüddin Mes'ut mogol ve kendi kuvvetlerile Germiyanlılar üzerine yürüdü.

Selçuk askerinin pişdarı (Nebşi=نبشی)nın oğlu(Balto=بالتو)nun kumandası altında idi. Germiyan askerinden elde edilenlerden bazıları katledildilersede kısmı küllîsi çekilmeğe muvaffak oldu. [1]

Bu vak'ayı mehazimiz olan Paris nüshası selçukname (685 hicri senesi) ortalarında gösteriyor.

İşte tam bu sıralarda İlhanın yanına giden selçuki veziri (Fakreddin sahip Ata) Konyaya gelip oradan (gargurum) da bulunan ve Germiyanlıların tedibine giden (Giyasüddin Mes'ut) un yanına geldi.

Giyasüddin tenkil ettiği Germiyan kuvvetlerinin tekrar meydana çıkacağını ümit etmediğinden askerini ihtiyatsız bulundurmuştu. Hatta Germiyan ümerasından, Mes'ut ordusuna esir olan 10 kişi serbest olarak ordugâhta bulundurulmakta idi. Bu, Germiyan emirleri selçuk ordusunun gafil vaziyetini Germiyanlılara bildirdiler ve Germiyanlılar da ansızın Mes'utun ordusuna baskın yaparak bu esir emirlerin yardımile selçuk

---

[1] « ناگاه اتراك كرميان بولايت غرغروم تاختن كرد ، خرابى عظيم كرد . سلطان لشكر مغل و مسلمانرا برابر كرفت قصد ايشان كرد مقدم لشكر (بالتو) بود پسر نبشى . انج اتراك بود مقيد كردند بطمع آنكه ديكر اميران نيز بدست آيد چون ديدندكه ديكران بدست نمى آيد مقيدان را قتل كردند . »

Paris nüshası Selçukname. Kütüphanemizdeki nusha S. 62, 63

ordusunu bozdular ve esirlerini de kurtardılar [1] Mes'udun bir haylı askeri katledildi. Paris nüshası selçukname bu vak'ayı 685 senesi Ramazanının 17 inci çarşamba günü olarak tesbit ediyor.

(686 H. 1287 M.) senesinde Giyasüddin Mes'ut kuvvet toplayarak tekrar Germiyanlıların üzerine yürüdü, Germiyan kuvvetleri hiç gözükmediler. Mes'ut, Germiyan vilâyetini yağma ederek ve bir çok ganimet malı alarak (Kayseri) ye döndü.

Yine ayni sene içinde selçuk hükümdarının çekildiğini haber alan Germiyan kuvvetleri tekrar meydana çıktı.

Karahisar develе emiri olan Sahip Atanin torunu [2] Germiyanlıları te'dibe teşebbüs etti.

Germiyan ordusu kuvvetli idi, Cermiyan kumandanı (Bozküş Bahadır) Fahreddinin torununu katleyledi ve askerini de bozdu [3]

Bu vak'ayı duyan (Giyasüddin Mes'ut) mogol ve selçuk askerile birlikte Germiyanlılar üzerine geldi; (Bozguş = Buz kuş) [4] Bahadır ve Germiyan askeri kaçtılar. Sultan Mes'ut uç vialayetlerini ve Germiyan memleketini yağmalayarak Karahisara ve oradan da Konyaya avdet etti.

687 senesi Cemadilahırında (Miladî 1288) Giyesüddin Mes'ut, ilhanilerin yanında bulunurken Germiyan Türkleri maiyetinde olarak alışir oğlunun hemşirezadesi (Bedreddin Murat) selçukilerle barışmak ve sülh yapmak üzere konyaya geldi.

Giyasüddinin ümerasından (Hasbalaban) Konya haricinde ordukâh kuran Germiyanlıların yanına giderek onlarla görüştü ve kendilerine ikram ile gönüllerini aldı ve bu suretle mücadeleye nihayet verildi. [5]

(688 H. 1289 M.) senesinde selçukilerle, Germiyanlar arasında harp tekrar başladı, hatta bundan başka hududdaki ümera da harekete geçtiler.

Mes'udun ümerasından (İzzeddin Beylerbeyi) Germiyanlılar üzerine

---

[1] « روز پنجشنبه یازدهم جمادی‌الاول صاحب فخرالدین بقونیه آمد ازآنجا بغرغروم بدستبوس رفت چون صاحب آمد لشکر سلطان ، ازکرمیان غافل بود. از امیران مقیدکه بعضی را خوش کرفته بود خبر بکرمیان فرستاده از دوطرف بلشکر سلطان تاختن کردند . لشکر سلطان شکسته شد ده امیر از اتراك کرمیان مقید بود خلاص کردند وپی خلق بسیار از لشکر سلطان بقتل رفت این واقعه روز چهارشنبه هفدهم ماه رمضان سنة خمس وثمانین وستمایه بود »

[2] Bunu Paris nüshası selçukname (Dühteri püser sahip Fahreddin) diye kayıd etmiştir. Ben bunu Fahreddinin torunu (Şemseddin Mehmet) zannediyorum. Zira Şemseddin Mehmet 686 senesinde katledilmiştir. (İkinci kısım kitabeler ismindeki eserimin 16 ıncı sahifasına müraceat)

[3] «سلطان لشکر کرد کرد کرمیان کریخت پنهان شد از ولایت کرمیان غارت عظیم کرده، مال بسیار جمع کرده بقیصریه رفت ومتمکن شد. این جانب چون سلطان رفت باز کرمیان لشکر کرد کرد درقره‌حصار دختر پسر صاحب فخرالدین؛ شنید اونیز لشکر خودرا ستد بر لشکر کرمیان زد لشکر کرمیان کثیر بودند دختر پسر فخرالدین را «بزغوش بهادر» کشت لشکرش‌را شکست در [سنة] ست وثمانین وستمایه...»

[Paris nüshası Selçukname]

[4] Uşşak kazasının merkez nahiyesi köylerinden (Bozguş köyü) vardır ve orada birde türbe görülür. Bu türbe acaba (Bozguş Bahadır) ın mıdır?

[5] اتراك کرمیان وبدرالدین مراد برسم صلح بقونیه آمدند وخاص بلبان بیرون رفت ایشانرا نوازش کرد بد لخوشی باز کردانید وآشوب ساکن شد. این نوازش روز بیست نهم‌جمادی‌الاخری سنة سبع وثمانین وستمایه..»

[Paris nüshası Selçukname]

yürüyerek ladik emiri (Bedreddin murat) in kuvvetlerine tecavüz etti. Germiyan askeri bozuldu ve (Bedreddin Murat) maktul düştü. [1] Bedreddinin başı konyaya getirilerek teşhir edildi.

Selçukname, Bedreddin Murat ile selçukilerin harbinin ladik köylerinden (Günler) köyünde olduğunu yazıyor. Bunun denizli merkez kazasına merbut (Günarlar) köyü olması muhtemeldir.

Germiyanlılar bu mağlubiyetle yılmadılar; Germiyan eyaleti yağma edildi, Bazan Mes'udun kuvvetleri bazan Germiyan askeri galip ve mağlup oldular.

Nihayet sultan Mes'ut muhalifleri tenkil ederek gavga yatıştı (2) mücadelenin hitamı (689 H. 1290 M.) senesine tasadüfeder.

Bu vak'alardan sonra selçukilerle Germiyanlar arasındaki münasebetin ne olduğu bilinmiyorsada (699 H. 1299 M.) tarihli bir kitabeden Germiyanlıların velev zahiren olsun selçuk hakimiyetini tanıdıklarını görüyoruz. Bu kitabeye göre[3] (Elemirül ecelülkebir الامير الاجل الكبير) diye tavsif edilen (Yakup bin alişir) in selçuk hükümdarı (Alaeddin Keykubadı salis) in uc ümerasından olduğunu görüyoruz. [4]

---

[1] ازجانب اوج لشكر اتراك حركت كرد. عزالدين بكلربك لشكر كرد كرد ؟ برابر ايشان رفت درولايت لاذيق دردیهی آنرا [كنلر] می خواندند مصاف كردند، شكست ولشكر كرميان افتاد بدرالدين مرادكه دختر زادهٔ پسر عليشير بود كشته شد . خلق انبوه ازان لشكر بقتل رفت...» [Paris nüshası Selçukname]

[2] «... سلطان درخان روزبه بود باقشهر رفت كرميانرا ساكن كرد باز بقونيه آمد .

[3] Bu kitabe Ankarada kızıl bey camii minberinde idi. Şimdi İstanbul müzesindedir.

[4] Camiüddüvel uc selçuki ümerasını (Emiri uc) (Emirülümera) (Melikül'ümera) diye üçe ayırır bunların en kudretlisi (Melikül'ümera) idi:

«الاتراك الذى كانوا قداسكنهم سلاطين الروم السلجوقيه فى الثغور من كل جهةٍ كان يقال للمقدم عليهم (اميراوج) وكلما عظم شانه كان يقال له اميرالامرا ثم ملك الامرا» [جامع الدول]

[Camiüddüvel Aydın oğularlı bahsinin ilk kısmı[]

6

GERMİYAN OĞULLARI HÜKÛMETİ

702: 832 H.
1302: 1428 M.

Germiyanlıları ufak fasılalarla (637 H. 1239 M.) senesinden itibaren (699 H. 1299 M.) tarihine kadar ümeradan olarak takip ettik. Bunların Cimri hadisesinden sonra ve bilhassa Giyasüddin Mes'udun ilk hükûmeti zamanında onunla uzun ve daimî mücadele edip neticede muvaffak olamadıkları vukuatın siyakından anlaşılmaktadır [1].

Bununla beraber Germiyan oğulları Cimri hadisesinden sonra istiklallerini ilan edinceye kadar ismen selçukilere merbut kalmışlerdır.

Germiyanlılardan ilk de'fa istiklalini ilan ile hükûmet te'sis eden zat (Yakup bin Alişir) dir. Yalnız bu zatın hükûmetinin iptidası hangi tarih olduğunu sureti kat'iyede bilmiyoruz. Bu tarihin 700 veya bir iki sene sonra ve belkide (Giyasüddin mes'ut) un ikinci cülüsunun iptidasında (702 H. 1302 M.) tarihinde olması muhtemeldir.

Osmanlı tarihlerinde ilk Germiyan hükûmdarı olarak gösterilen (Germiyan Bey) işte bu birinci (Yakup Bey) dir.

Eski tarihlerde hurufu imla yazılmadığından (Germiyan Beyi) tabiri (Germiyan Bey) tarzında yazılmış ve bu tahrir usulü müverrihleri (Germiyan) isminde birinin hükûmdar olduğu zihabına düşürmüştür.

Germiyan hükûmeti tahminen 700 veya 702 senesinden (832 H. 1428 M.) senesine kadar ve fakat 12 senelik bir fasıla ile devam etmiş ve sonra osman oğulları hükûmetine ithal edilmiştir.

Germiyan hükûmetinin birinci devresi (792 H. 1389 M.) tarihine kadar olup bu tarihte Osmanlı hükûmdarı (Yıldırım Beyazıt) enistesi olan ikinci (Yakup Bey) in memleketini zapt ile kendisini hapseylemiş ve Germiyan memleketleri 12 sene Yıldırım Bayazıdın elinde kalmıştır.

Germiyan hükûmetinin ikinci devresi (804 H. 1401 M.) tarihinden başlar. Meşhur Demirlenk bu tarihte Yıldırım Bayazıdı maglup ve esir eylediğinden bütün Anadolu Beylerile birlikte (Yakup Bey) de mülkine sahip olmuştur.

Yakup Beyin evladı olmadığından vefatından az evvel memleke-

[1] Giyasüddin Keyhüsrevi sâlise itaat eden Germiyanlılar mes'udun hükûmeti zamanında onunla mücadele etmişlerdir. Mes'uda halef olan 3 üncü Alaeddine karşl Germiyanlılar yine selçukilere velev zahiren olsun merbut bulunmuşlar. Germiyanlıların Mes'uda karşı müteneffir bulunmalarının acaba sebebi ne idi?

tini hemşiresinin torunu ikinci (sultan murad)a vasiyet eyliyerek(832) hicri senesinde vefatını müteakip Germiyan memleketleri Osmanlılara geçmiştir.

YAKUP BEY BİN ALİŞİR

702 — 741 den sonra
1302 — 1340 M. den sonra

İlk Germiyan hükûmdarıdır. Babasının isminin (Alişir) olduğunu (699 H) tarihli Ankarada Kızıl Bey camii minberindeki kitabe ile (Sübhu-l'aşa) (1) ve eflakî tezkiresinden ve bir vakfiyeden anlayoruz. Vakfiyede (Yakup Han îbni Germiyan Alişir) deniliyor.

Hükûmetinin iptidası 700 veya bir iki sene sonradır. ben üçüncü (Alaettin) in hal'i tarihi olan (702) Hicri seneyi kakul ettim.

Germiyan hükûmdarları ve hatta Anadulu Beyleri arasında en kuvvetli olan ve etraftaki Anadulu Beylerini bile kendisine celbeden ve bir kısmının riyaseti Aliyesini deruhte ile himayesine alan zat bu (Yakup bin Alişir)dir.

Yakup Beyin memleketinin başlıca şehırleri Ankara, Kütahya, Karahisar, Kula, Simav, Ladik, Birgi, Keles olup hudûdı daha garpte Bizanslılarla olan hududu kadar devam ediyordu.

Katalanlar tarihinde (Yakup Bey), (Germiyan Ali ziras) diye zikredildiği gibi (Pahimeres) den naklen Hammer tarihi, bunu (Aliziras Germanon) diye kaydeder.

(Deginyi) Türklerin tarihi umumisi isimli eserinde (Gadşahr) in oğlu (Germiyan) Kütahya hükümdarı idi diyor (2).

Mesalikülebsar da Şeyh Uryandan naklen (Germiyan bin Gatşar) ın memleketlerinden ve merkezinin (Kütay) yani Kütahya olduüundan bahseder (3).

— (Yakup Bey zemânındaki vukuat):

Yakup bin Alişir ilk zemanlarında hemen daimi surette rumlarla çarpışmıştır. Müşarünileyh (705 H. 1305 M.) tarihinde Mendires nehri üzerindeki (Tripolis) şehrini (4) bir baskınla elde ettikten sonra (Fladelfiya) yani Alaşehri de muhasara altına almıştı.

Yakup Bey (Alaşehir)i pek şiddetle muhasara ettiğinden Kasabada halkı müthiş kahta düçar oldular ve bir eşk kafası birçok akçeye ve biraz koyun veya domuz eti tam bir altına fırlamıştı [5[.

Bu vaziyete ve diğer Türk Beylerinin Bizansa vaki müteaddit tecavüzlerine karşı memleketini müdafaa etmekten acız olan Bizans imperatoru

[1] Sübhul'aşa صبح الاعشى C 7 S. 281 ve (Menakibül'arifin =مناقب العارفين)

[2] Deginyi bu mütalaayı mesalikülebasardan almıştır. C. 8. S. 367.)

[3] «.. و مملكة كرمنان بلاد ارغدشار قال كرسى مملكته كوتاى قال و مالكهاالان كرمينان بن غدشار ..»

[4] Tripolis; Denizli vilâyetinin buladan kazasının şarkında ve mendires nehri üzerinde bir harabe olup Yenice köyüne pek yakındır. Ahmet Tevhit Beyefendi bu (Tripolis) in zaptını (706 H.) ve Ahmet Refik Bey (Bizans karşısında Türkler) ismindeki eserinde (703) hicri senelerinde gösterirlersede (Löbo) nin Bizans tarihinde (1305 M. 705 tarihi vardır. (G. 23 Bap 104 fasıl 32).

[5] Löbo, bizans tarihi (Cilt 23 Bap 104 Fasıl 33)

(Andornik) ecnebî memleketlerden (Katalanlar) diye marûf olan bir kuvveti yardımına çağırmağa mecbur oldu [1].

Katalan kuvvetleri Anadoluya geçtiler. Erdek havalisinden başlayarak Türk kuvvetlerini çekilmeğe mecbur etmek suretile ilerlediler, yolda Türklerin yani Germiyan hükûmetinin eline geçmiş olan (Angir=Kiliseköy) kasbasını istirdat eylediler [2].

Katalan kumandanı (Roje de Flor) maiyetindeki kuvvetle hem ilerileyor hem de Germiyan Türkleri hakkında malûmat alıyordu.

Alaşehir [Filadelfiya] muharebesi:

Yakup Bey Katalanların kendi üzerine gelmekte olduklarını haber alır almaz bir miktar kuvvet bırakmak suretile (Alaşehir) muhasarasını hafifleterek ordusunun kısmı âzamiyle düşmanın üzerine yürüdü.

Yakup Beyin ordusu kalabalık ve zapturaptı mükemmeldi. Düşman üzerine gitmekten maksadı iki kuvvet arasında kalmayarak düşmanı mağlûp ettikten sonra (Alaşehir)i almaktı.

Yakup Bey Alaşehirden iki mil ayrılır ayrılmaz Katalan kuvvetlerine tesadüf etti.

Katalan tarihî ve ondan naklen Löbonun Bizans tarihine göre Türk Ordusu 8000 suvari ile 12000 piyadeden mürekkepti. Yine o menbaa göre bu askerler Türk milletinin en güzide ve en şeci efradı idiler.

Türk kuvvetleri Katalan kuvvetlerine faik olmakla beraber inzibat ve silâh noktai nazarından Katalanların dununda buluniyorlardı. [3].

Yakup Beyin kuvvetleri düşmana pek şiddetli hücum ettiler; fakat Katalanların harp vaziyetleri müsait olup bilâkis Germiyan Askerleri açık vaziyette idi. Sabahtan öğle vaktine kadar devam eden harp Germiyan ordusunun geri çekilmesini icap ettirdi; Katalanlar Germiyan ordusunu Alaşehire doğru sürmeğe başladılar. Şehir önüne gelirgelmez muharebe yeniden şiddetlendi. Her iki tarafta son derece gayret sarfediyordu.

Uzun müddet hangi tarafın kazanacağı belli olmadı, nihayet Germiyan ordusu mağlûp oldu. Löbo ile Katalanlar tarihinin mubalâğalı ifadesine göre Türk ordusundan 1000 suvari ve 500 kadar da piyade kurtula bilüp (Yakup Bey)de yaralı olarak kaçabilmişti. Düşmanın zayiatı ise 80 suvari ile 100 piyade imiş [4].

---

[1] Roje de Flor, ismînde bir Alman, Sicilya Katalan, Aragon ve sair yerlerden başına topladığı bir kuvvetle bir aralık Sicilya Kıralı (Fredrik)e hizmet etmişti. Bilâhare Roje, harp ile teayyüşe alışmış olan maiyyetini dağıtmak istemiyerek bu sırada Türklerin ve Bulgarların taarruzlarile sarsılan Bizans imperatoru (Andronik)e müracaat eyleyüp Türklere karşı harp etmek üzre ona yardım teklif etmişti. Sıkışık vaziyette bulunan Andronik bu müracaatı kabul eyledi. Katalan kuvvetleri 26 gemi ile Mesina limanından hareket edüp İstanbula geldiler. Bunların mevcudü 8000 kadardır.

[2] Anadoluda iki (Angir) veya (Ansir) kasabası vardır. Biri (eski Simav) olup harabesi Simav gölü yanında (Kilise köy) mevkiindedir. Diğeri ise şimdiki (Ankara) dır. birinciye (Firijya Angiri)de derlerdi.

[3] (Aragonlarla Katalanların Türkler ve Rumlar üzerine seferi) müellifi Monkada. [Kütüphanei Umumide 1828 senesi basılan nusha. Fasıl 12]

[4] 8000 suvari, 12000 piyadeden pek şiddetli harp neticesinde 1500 kişi kurtulabiliyorda, Katalanlardan ancak 180 kişi zayiat oluyor, külünecek kadar fazla mübalâğa!

Löboya göre Germiyan emiri mevcudunun bakiyyesile diğer bir Türk emirinin nezdine iltica etmiş.

Germiyan ordusunun bozulması üzerine (Alaşehir) muhasarasında bırakılmış olan Germiyan askerleri de muhasarayi terk ile çekildiler.

Katalanlar, Germiyan ordusunun pusu kurmasından ve avdetlerinden korkarak ihtiyatlı hareket ile Alaşehire girdiler.

Katalan kumandanı(Roje de Flor)Alaşehirden sonra buraya yakın olan (Güle) yani (Kula)yi da Türklerin ellerinden aldılar, Germiyan kuvvetleri daha evvel burayi tahliye ederek çekilmişlerdi [1].

***

Yakup Bey bu vak'adan sonra yine faaliyete geçti. Bizanslılarla mücadeleye tekrar girişti. Alaşehiri ya zaptetti veya haraca bağlayarak ilerledi [2]. Yakup Bey evvelâ ümerasından Aydınoğlu (Mehmet Bey)i rumlarla harp etmek üzere garp yani şimdiki İzmir vilâyeti ve havalisine gönderdi [3].

Menteşe beyin damadı olan emir (Sasa bey) bu taraflara daha evvel gelmiş (Tire) ve (Ayasluğ)u almış (sakız adası) nı yağma etmişti. Sasa bey kendi fütuhatına ortak olmak isteyen germiyan kumandanı Mehmet beyin birgiyi kelası elde etmek suretile vaki muvaffakıyatına haset etti. Aydın oglila yalnız başına başa çikamayacağını anlayan (Sasa bey) hiristiyanlarla ittifak etti isede aralarında vukua gelen muharebede Sase Bey maktul düşmüştü. [Takriben 1310 M.] [4].

(Menakibülarifin) ismindeki eflaki tezkiresi Hazreti Mevlânânın torunu (Ulu Arif Çelebi) nin ilk defa Birgiyi ziyareti esnasında oranın yeni zaptedilüp Aydın oğlu Mehmet Beyin (Birgi) de Germiyan emirinin su başısı olarak bulunduğunu yazmaktadır [5].

---

[1] Katalanlar tarihi. (Müellifi Monkada) 1828 tabı. fasıl 12.

[2] Alaşehrin Germiyanlıların tekrar zaptedip etmediği kat'i surette bilinmiyor: maamafih Alaşehirden cizye olarak verği alındığı Germiyan kitabeleri kısmında suretini koyduğum (714 H. 1314 M.) tarihli (Mübarizüddin Umur bin savcı) nin medrese kitabesindeki (Min cizyeti Alaşehir = من جزية آلاشهر) ibaresinden anlaşılıyor.

[3] Germiyan ilinden idüp fethi bab — Germiyan tutaridi ana rikap
Sasa Bey derler adı bir gazi er — Gelmiş Aydın iline evvel meğer
Evvelâ ol birgiyi fetheylemiş — Aydın oğlunu getirmiş toylamış

[4] Hem hasetten fitne sasa eyledi — müminiken avni tersa eyledi
Ol gazada katl oldu ol dahi — çok ganimet mal alur miri sahi

[düstur name = دستور نامهٔ انوری]

Düstürname Birgi şehrinin Sasa Bey tarafından zapted ilüp Ayasluğ ve (Keles)i Mehmet Beyin aldığını ve menakibülarifiyn ise Birginin Mehmet bey tarafından zaptedildigini yazarlar. Menakibülarifinin mütaleasını Birgideki Mehmet Bey camii kapısı üzerindeki kitabe de te'yit eder. (Müraceat ikinci kısım kitabeler S. 110) Birgi nin zaptı 707 hicrî senesindedir. Aydın oğlu Mehmet Beyin Birgiyi zapteden (Sasa Bey) i istirkap ile katlettirerek kendisinin serbest kalmış olması da pek muhtemeldir.

[5] «... همچنان از کبار اخوان منقولست که چون حضرت چلبی عظم‌الله ذکره باز اول بشهر برکی رسید هنوز مبارزالدین محمد بك ولد آیدین فتح آن ولایت وتوابع آن نکرده، از سوباشیان ولد علیشیر بود شبی برخاست وبزیارت چلبی آمده سر نهاده وتواضع عظیم نمود مطالب فتح و نصرت ودولت غیبی شد ...»

[Menakibül'arifin umumî kütüphane nüshası]

Şu kayıtlar Aydın oğulları hükûmetini Germiyan ümerasından olan Mehmet Beyin te'sis eylediğini sarahaten gösterir Zaten Saruhan Bey ve karası Bey gibi birer hükûmet teşkil eden emirlerin de Germiyan ümerasından olmaları pek muhtemeldir.

İzmir havalisine kadar kuvvet gönderen Germiyan hükûmdarının, Alaşehir ve Simav havalisine kadar yayıldığı malumdur. Manisa ve Balıkesir ve civarına yayılan karasi ve Saruhan Beylerini her tarafı Germiyan kuvvetlerile çevrilen bu havaliye, nereden geldikleri cayı sualdir. Katalanların iptida Erdek taraflarından itibaren Türk kuvvetlerini süre süre (Angir) tarafına ve Alaşehre gelerek Germiyanlılarla çarpışmaları nazarı dikkati celbeder bazı müverrihler gibi bu beyleri selçuk uc beylerinden addetmek biraz safderunluk olur. Ben Saruhan ve Karası beyleri de Aydın oğlu gibi Germiyan ümerasından zannediyorum.

Katalanlarla erdek ve Aydıncık taraflarında harp ederek geri çekilen Türk kuvvetlerinin Germiyan akıncı kuvvetleri oldugunda şüphe yoktur.

Gerek Aydin oğlu mehmet ve gerek diğer uc beyleri zaptettikleri yerlerde hükûmet ederek bir müddet için Germiyan hükûmetinin hakimiyeti aliyesini tanımışlardır.

Aydın oğlu Mehmet Beyin damadı olan (Emir Sadeddin mubarek kabız)ın Germiyan ümerasından olması Mehmet Beyin Germiyanlılarla olan münasebatını gösterir [I].

***

Menakibülarifin Germiyan hükûmdarı (Yakup Bey)in külliyetli askerle ladik yani Denizliye gelerek (Alemeddin pazarı) sahrasında çadırlı ordugâh kurduğunu ve Hükümdar tesadüfen orada bulunan Mevlânânın torunu (Ulu Arif Çelebi)ye riayet etmiş isede kendisi cahil olduğundan bilmeyerek devrişlerin kuran okuyup, vâz edildiği sırada Yakup Beyin maiyetile meşgul olarak lakayt davrandığını ve çelebinin bu halden canı sıkılarak meclisi terkettigini ve bu sırada çıkan pek şiddetli bir fırtınanın Ulu Arif Çelebinin kerametine hamlolunarak Yakup Beyin berayi i'tizar ümerasından bazılarını Ulu Arif Çelebiye gönderdigi halde avdet etmedigini ve nihayet Yakup Beyin kendi su başısı ve Aydın oğlunun damadı (Sadeddin mübarek kabız)ı çelebiye gönderüp avdetini te'min eyledigini ve bu barışıklık neticesinde Yakup Bey, gerek Ulu Arif Çelebiye ve gerek müritlerine bir hayli hediye ve para verüp birlikte Kütahyaya geldiklerini yazar.

Yine aynı eserin ve aynı hikâyenin sonunda Yakup Bey Kütahyaya geldikten sonra kızını kucağına alarak Ulu Arif Çelebinin ziyaretine giderek kendisine ikram eyledikten başka çelebiye mürit de olduğu yazılıdır[1].

---

[1] Menakibülarifin Germiyan oğlu yakup bin alişirin (Ladik) de Ulu Arif Çelebi ile olan macerasını anlatırken Yakup Beye darılan çelebinin göynünü almak üzre Aydın oğlunun damadı bulunan Sadeddin mübarek kabızı, çelebi nezdine gönderildigini yazar: «آخرالامر عقب ایشان داماد ولد آیدین أمیر سعدالدین مبارك قابض را كه سو باشیی لشكر بود فرستاد عذرها خواست» [مناقب العارفین]

[١] «بندهٔ خاكی روایت می كندكه روزی حضرت چلبی با اصحاب شهر لاذیق بدیدن ولد علیشیر أمیر كرمیان رفته بود و او بالشكری انبوه درصحرای علم‌الدین بازاری فرود آمده خیام زده بودند همانا كه استقبال حضرت چلبی كرده، عزت عظیم نموده ولطفها كرد چون اصحاب بتلاوت قرآن وتقریر معارف شروع كردند مذكور از غایت

Yakup Beyin (Ladik)e gittigi tarih belli değildir. Ulu Arif Çelebi eğer bu seyyahatini meşihati zamanında yaptı ise (712 H. 1312 M.) ile (719 H. 1319 M.) seneleri arasında bu vak'a ceryan etmiş demektir. Eğer pederi Bahaeddin velet zamani ise bittabı daha evveldir. Kendi meşihati zamanında olması muhtemeldir.

Ben (Ulu Arif Çelebi) nin kendi meşihati zamanında bu vak'anın cereyan ettiğini kabul ediyorum.

Menakıbül'arifinin bu hikâyesinin içinde (Yakup bey)in ismi tasrih edildiği gibi Merkezi hükûmetinin Kütahya olduğu ve Ladik havalisinin de elinde bulunduğu görülüyor.

***

Selçukilerin inkırazından sonra Anadolu Beyleri müstakil yaşamağa başladıklarından onların bu halini gören İlhani hükûmdarı (Olcayto han) veziri emir (Çoban nuyin) i (714 H. 1354 M.) senesinde mühim bir kuvvetle Anadoluya göndermiş ve bu müstakil beylerin itaatlerini te'min eylemek istemişti.

Emir Çoban Erzincan ile Sıvas arasındaki (Kranbük - قرانبوك) mevkiine gelerek ordusunu kurdu, bu vaziyet Anadolu Beylerini telaşa düşürdüğünden bunların içinden Karaman oğlundan maadası münasip hediyelerle emir çobanı ziyarete gidüp sadakatlerini arzetmişlerdi ki bu beyler arasında Alişir evlâdı ve Germiyan ümerası da vardı. [1]

بله وکمال سفه تغافل نموده وبغلامان خود مشغول شد ازانك مهدی بود ترك وبی تکلف واز عالم اولیا بی‌خبر. ازنا گاه حضرت چلبی نعرهٔ بزد وزود بر خاست وهماندم سوار گشته با اصحاب روانه شد وبحدت تمام ولد علیشیررا دشنامها میداد ومیرفت وکسیرا ازان هیبت مجال سؤال نبود وهما نا که ازعالم غیب نا گاه بادی عظیم وزیدن گرفت وصرصر پیدا شد وزمینی آن چنان لرزیدکه گوییا زلزلهٔ قیامت بود وتمامت خیام بر سرآن گروه لیام فرود آمده همشان بر روی افتادند واسبان تازی طویلهارا گسیخته درآن صحرا گریزان گشتند وفریاد از لشکریان بر خاست همچنان ولد علیشیر فریاد کنان از خیمهٔ خود بیرون دوید ونواب خودرا جمع کرد درپی چلبی فرستادکه این همه از خشم چلبی امیر عارفست که برمن گرد وبغضب عظیم روانه شد نواب امیر، لابها کردند مراجعت نفرمود والتفات ننمود اخرالامر درعقب ایشان داماد ولد آیدین امیر سعدالدین مبارك قابض را که سو باشیٔ لشکر بود فرستاد عذرها خواست واستغفار نمود مرید شد وگفت نشان عفو کردن چلبی آن باشد کلاه مبارکش‌را که تاج سرمردانست بمن بدهد تا سرمن از آفات زمان سلامت ماند. همچنان امیر سعدالدین مبارك با خواص خود ارادت آورده بی‌حد بندگیها کرده طالب عنایت و مرحمت شد. حضرت چلبی فرمودکه قصدها آن بودکه ولد علیشیررا پهلوی قارون لعن نشانیم ودرسجین مقامی تعیین کنیم اما محمدیان را متابعت [اللهم اهد قومی فانهم لایعلمون] درکارست وبر مقتضای سنت [سبقت رحمتی علی غضبی] کارکردن سیرت احرارانست.

بروکه استغفار واضطرار اودستگیر او باشد واز جریمهٔ او تجاوز کرده بروبخشودیم وهمچنان کلاه مبارك خودرا تبرك بدیشان داده فرمودکه چنانك این کلاه ما بر سراو باشد سراورا از شر هیچ سروری خطری نباشد وعاقبت او محمود گشته بمرك خود مسلمان بمیرد همانا که سه‌سراسب نیکو وده تفصیل چوقا وپنجپاره کمخا و ده‌پاره صوف ومبلغ سه‌هزار عدد نقد وپانصد عدد اصحاب را پیشکشی کرده مستبشرباز گشتند و همچنان چون بمبارکی بکوتاهیه وصول افتاد. حضرت چلبی یعقوب بك دختر خودرا بر کنار گرفته بیامد ومرید چلبی شد وخدمات نمود »

[مناقب‌العارفین Umumî kütüphane nüshası]

[1] « ... القصه از هر طرف که بود أمراء اتراك سربر خط طاعت نهادند (فلك‌الدین دندار حمید) ازبورغلو و اولاد اشرف از غرغروم [bu isim belki Beyşehrin (Ararim = عریم) köyüdür] واسباط فخرالدین از قره‌حصار دوله وامراء کرمیان و ابناء علیشر از کوتاهیه و قلاع آن حدود ...) [Aksarayi]

Çoban bu Beyler ile Karaman oğlu üzerine giderek Konyayı muhasara ve zapteylemiş ve sonra avdet etmişti.

Emir çobanın yanına giden Alişir oğulları içinde Germiyan hükümdarı (Yakup Bey) den bahsedilmiyor. Bunların Alişir evlâdından bazıları olduğu anlaşılıyor. Denizli hâkimi (İnanc) Beyin de bu âileden olması pek muhtemeldir.

Aksarayi Tezkiresindeki (امراء كرميان) denilen Germiyan ümerasından maksatta her halde Yakup Beye merbut ve onun hakimiyeti âliyesini kabul etmiş olan Aydın oğlu Mehmet Bey, İnanc Bey ve diğer garp vilâyetlerindeki Beyler olacaktır.

***

İlhanilerin Anadoıu valisi olan emir Çobanoğlu (Demirtaş) Hamidoğlu (Dündar Bey)i ve Eşrefoğlu (Süleyman Bey)i katl ve hükûmetlerini elde etmiş ve Karaman oğlunu da zorla itaati altına almıştı.

Demirtaş, bir aralık Karahisarı sahip emiri bulunan ve meşhur Selçuk veziri sahip Atanın torunlarından olan bir emiri de te'dip ve memleketini elinden almak istemişti.

Karahisar emiri Germiyan hükümdarı (Yakup Bey) e iltica ve o da kendisini müdafaa eylediğinden Demirtaş bu emire bir şey yapmağa muvaffak olamadı.

Vaziyetini kuvvetlendirmek isteyen Karahisar emiri bu vak'adan sonra (Yakup bey) e damad oldu ve himayesi sayesinde etrafındaki Beylere meydan okumağa başladı.

Daha sonraları sahip oğlunun memleketi Germiyan hükûmetine ilhak olunup kendisi de Germiyan hükümdarının bir valisi mesasbesinde kaldı[1].

Karahisar emiri ile Demirtaş arasındaki mes'elenin tarihi malûm değilse de bunun (720 H. 1320 M.) senesinden sonra olduğu vukuatın cryanından anlaşılmaktadır. [1]

---

[1] ... ومن جملة بلاده بلاد ابن‌السايب وهذا ابن‌السايب صاحبها هو صهر صاحب كرمنان ولولا مصاهرته له ماكانت بقيت له الى‌الآن لان بلاده هذه هى خارجة عن كرمنان مجاورة لها من غربها وهى‌من بلاد بيت جنكيز خان فى شرقها ولما امتد تمرتاش الى من جاوره من‌الاتراك و اخذ بلادهم ارتمى هذا الى صاحب كرمنان وانتمى اليه و صاهره وقوى على تمرتاش بيده القاهرة و اعتصم‌به و نامت عينه‌الساهرة و استمر على مصافاته الظاهرة و امتنع على جاهه و جاهره و كرسيه قراسای [قره حصار] وهى مدينة مشهورة يحيط بها و ببلادها جبل استدارة الحلقة واحاط بها احاطة‌العين بالحدقة وحكمها اليوم حكم بلاد كرمنان وابن‌السايب وان كان صاحبها فهوالان كانه من قبله فيها وليس له مدينة سوى قراسارى و لها الف قرية و عسكره يقارب أربعة آلاف فارس وبلاده حصينة بما احاط بها من‌الجبال و شمخ من ذوايبها التى سمابها فرع الى‌النجم لاينال ... » [مسالك‌الابصار]

Mesalikül' ebsar. Ayasofya kitapları No 3416 ve (Teşner nüshası S. 36)

[1] (Mesalikül'ebsar مسالك‌الابصار) da Karahisar sahibi Yakup Beyden bahsedilerek Yakup beyin elindeki Karahisarın çoban oğlu Demirtaş tarafından zaptedildiği yazılıyor ve eserin mütalaasından bu Yakup Beyin Germiyan oğlu Yakup Bey olduğu anlaşılıyor. ihtımalki Yakup Bey, Karahisar emiri sahip Ata oğlunu müdafaa ederken Karahisarı, Demirtaş işğal etmişti. Mesalikülebsarın ibaresi aynen şudur:

Dogancık ve Bolu taraflarının Demirtaş tarafından alındığı yazılırken: (وكذلك اخذ بلاد يعقوب وهى قراسارى وجار على كل مجاورى ...)

Mesalikül'ebsarın bu kaydı vaki olduğuna göre sahip oğlunun Demir taştan kaçarak Yakup beye iltica eylediğini ve Demirtaşın da Karahisarı zapt ettiğini istidlal edebiliriz.

Âli tarihi Karahisarda oturan Germiyan babası (Aliş Bdy) in Çavdar tatarlarını etraf ve havaliye sevkile Talan ettirdiğini ve Necip Asım ve Arif Beylerin natamam Türk tarihinde ise Germiyan beyinin teşvikile Çavdar aşiretinin (715 H. 1315 M.) senesinde Karacahisar pazarını yağma ederek bunun üzerine Osman Beyin, oğlu Orhan Bey kumandasile asker sevk idup tatar beyinin muharebe neticesinde esir alındığını görüyoruz.

Bu mütalaat temamen (heşt bihişt = هشت بهشت) ten alınmış olup [1] her iki eserin de bahsettigi zat ise (Yakup bin Alişir) dir.

***

Yakup Beyin hükûmeti 741 hicrî senesinden sonraya kadar devam etmiştir. Subhul'aşa ismindeki mühim eser Yakup Beyin (741 H. 1340M.) senesinde Mısırla mükâtebatı olduğunu yazmaktadır[2].

(742 H. 1341 M,) senesinde Bizans imperatoru (Jan Paleolog)un ilk zamanlarında başvekil (Kanta Güzen) Dimetaka da iken Moradan bir takım Murahaslar gelüp oralarda yerleşen ve garp imparatorlarına tabi olan lâtinlerden şikâyet ile kendilerinin Bizans idaresine geçmek istediklerinden bahsetmişlerdi

Kantagüzen bunlara, ilk baharda Moraya geleceğini vadeylediği sırada şu sözleri de söylemişti:

(Orayı fethettikten sonra Türkler üzerine yürürüz. Ben zaten onlardan bazılarile gizlice anlaştım. Kütahya emiri (Alişir) askerile beraber ordumuza iltihak edecektir. Bu suretle yüzdeyüz muvaffak olacağız) [3].

Bu mütalâadan, Yakup Beyin 742 hicri senesinde de sağ olduğunu istidlal edebiliriz.

Kudretli ve nüfuzlu bir hükûmdar olan [4] Yakup Beyin hangi tarihte

[1] « وازجملهٔ حوادث که در اثنای این روزکار روی نمود قضیهٔ عذر وبد خواهی همسایه‌های اورخان خان بودکه در شهور سنه خمس عشر وسبعمایه بیك فارغانه لشکریانرا دستورداده بودکه درمساکن واماکن خود استراحتی نمایند وخود دراسکیشهر زاهل ازمکر دشمنان همسایه مبارزت ونبرد آزمایی ازمیان کشاده‌واز اندیشهٔ جنك وجدال یکباره پشت برپستر فراغت وراحت نهاده ناگاه از منهیان اخبار خصوصا رعایای متوطنان قره‌جه حصار خبر رسیدکه چودار اوغلی ازقوم تاتارکه دران روز کار کروهی بسیار از ایشان درممالك روم می بودند وهمیشه بکثرت اعوان وانصار تعرض بر رعایا ومتوطنان هر دیار نموده اتفاقا درآن وقت مدتی مترصد تاراج شهر وبازار قره‌جه حصار می بوده وفراغت وآسوده‌کی اورخان بیك ولشکریان اورا شنوده اند بیکبار جمعی از تورکمانان خونخوار تاتار در روز جمعیت شهر وبازار قره‌جه حصار بانجا آمده وتمامی اهل معاملات ازشهری وغریب واموال جهات بعید وقریب تاراج وتالان کردهٔ وعلی‌الفور همکی اژاحوال‌را برداشته روی بمقام واقوام بی فرجام خود آورده وباعث کلی در تصدی این فتنه وفسادکه باندیشهٔ آن افتاده اند. علی شیر بك حاکم کرمیان ایلی همیشه دراندیشهٔ بغض وحسد دولت عثمانی بود ولایزال ارباب فتنه وفساد از اهل کفر و اسلام بمعادات وخصومت عثمان بیك غازی و توابع رهنمایی می‌نمود وبانچهٔ معذور اوی‌شد در بداندیشی این دولت روز افزون می کوشد....» [Heşt Bihişt = هشت بهشت] Ayasofya kitapları.

[2] « یعقوب بن علی‌شار ورسم المکاتبة الیه الاسم و (السامی) بالیاء و تعریف اسمه قال فی‌التثقیف وقد ذکر القاضی (ناصرالدین بن النشائی) انه کتب الیه کذلك فی‌سنة احدی واربعین وسبعمایه» [صبح‌الاعشی C. 7 S 281]

[3] Löbo; Bizans tarih (cilt 25 Bap 110 fasıl 18).

[4] Evliya çelebi Beypazarının ilk fatihi olarak Germiyan oğlu Yakup Beyin veziri Hezar dinarı gösteriyor. Hezar dınarın, selçuk ümerasından olduğu malûm olup bu kasabanın ya Yakup Bey tarâfından veya daha evvel selçukiler zamanında hezar dinar

vefat eylediğini ve nereye defnedildiğini bilmiyoruz. Yalınız evliya çelebi kütahyadan bahsederken Yakup Beyin Hezar dinarla beraber Hıdırlık dağında medfun olduğunu, in'am ve ihsanı bol bir ulu sultan bulunduğunu yazmaktadır [1].

Yakup Beyin (Kerimüddin alişir) in oğlu old'uğu ve babanının takriben 663 hicri senesinde katli nazari dikkate alınacak olursr 80 seneden fazla yaşadığı ve selçuk ümerasından olduğu da nazarı dikkate alınmak suretile yarım asır kadar hükûmet riyasetinde bulunduğu anlaşılır. [2]

Yakup Beyin (Çelebii azam = چلبیٔ اعظم) (Sultanülgermiyaniyye = سلطان الکرمیانیه) gibi elkabı olduğu (725 H. 1324 M.) tarihli Sandıklıdaki Çavuş çeşmesi kitabesinden anlaşılmaktadır. [3]

YAKUP BEYİN KUVVET VE AZAMETİ

Mesalikülebsar Yakup Beyi (Germenan bin Gatşar = کرمنان بن غدشار) olarak zikreder ki (Yakup bin Alişir) olduğuna şüphe yoktur.

Yine o eser, seyyah Şeyh (Haydarı Uryan)dan naklen Yakup Beyin, fermanına itaat olunur bir emir olduğunu, diğer Türk emirlerinin ondan korktuklarını ve onun muhabbetini celp için her fedakârlığı yaptıklarını bihakkın binici ve vurucu 40,000 süvariye malik olduğunu zikrederek şöyle diyor:

(Germinan hükümdarı Türk meliklerinin en büyüğüdür ve cümlesinin memleketlerine tahakkümü vardır, merkezi hükûmeti (Kütay) şehridir. Muazzam kalesi olan ve geniş mülhakata malik bulunan büyük bir şehirdir ve her tarafı mahsuldar köyler ve mer'alarla doludur; hatta yedi yüz şehir ve hisara ve pek çok askere malik olduğun rivayet ederler. [4]

Şeyh Haydarı Üryan Germiyan hükümdarının kırk bin atlısı olduğunu söylediği halde Cinevizli Balaban bunun iki mislinden ziyade askeri bulunduğunu ve hatta seferberlik olduğu zaman iki yüz bin mükemmel ve mücehhez süvari ve piyade asker çıkarabildiğini bunların harp elbise ve levazımından maada cevahirli kırmızı atlasli zinet elbileri bulunduğunu birtakım eşya ve hayvanata sahip bulunduklarını ve rum atları içinde en

---

tarafından zaptı muhtemeldir. Evliya çelebi Beypazarının bir isminide (Gemiyan Hazeri) olduğunu yazar. Yine ayni eser Ankaranın Yakup şah veziri hazer dinar tarafından elde edildiğini beyan ediyor. (C 2 S. 427 ve 456)

[1] Evliya çelebi seyahatnamesi (C. 9 Pertev Paşa kitapları)

[2] Mesalikülebsar sahibi (Şehabeddini Ömeri) (697 H. 1297 M.) senesinde doğmuş ve (749 H. 1348 M.) senesinde vefat etmiştir. Bu zat kendi zamanındaki Germiyan Beyinin (Germinan bin gatşar) olduğunu yazmış olup bunu (şüphü'aşa) nın yukarıda hamişte geçen mütalâasile karşılaşdıracak olursak (Yakup bin alişir) in 741 Hicri senesinde hayatta olduğunu anlarız.

[3] Bu kitabenin bir sureti aşağıda (Germiyan kitabeleri) kısmındadır.

[4] (... وصاحب کرمینان هوا کبر ملول الاتراك وله تسلط علی الجمیع وتبسط فی ملکهم الوسیع وکرسی ملکه مدینة کوتای وهی مدینة کبیرة ذات قلعة جلیلة واعمال وسیعه ورساتیق من کل مکان وبلاد ذوات دواب سائمة وعمار وسکان ویقال ان له نحو سبع ماية مدینة وقلعة وله عساکر کثیرة

ileri gelen Germiyan atlart olup bunun şecereleri tutulduğunu beyan eder.

Yine mesalikülebsarın yazdığına göre bizansdan Germiyan hükümdarına her sene yüz bin İstanbul altını ve kıymetli hediyeler de gelirdi [1].

Bu hükümdar her vakit teçhizatı mükemmel olan askerlerine talim ettirir ve resmi geçit yaptırır, muharebe mevki ve plânlarını evvelden hazırlar, müdafaa ve tecavüze göre vaziyet alırdı. Askerleri cesûr ve muharipti.

Germiyan hükümdarı Yakup Beyin büyük hükümdarlar gibi vezirleri, emirleri, kadıları, erbabı kalemi, mabeyn erkânı, müteaddit konakları, teşrifat ve merasimi, debdebe ve daratı olduğunu ve bütün saltanat icabı lâzım olan şeylere malik bulunduğunu yine Mesalikülebsar yazıyor.

Germiyan hükümdarının elinde (gümüş şar) isminde bir şehir [2] olup bu, ilhanilerin nüfuzu altında bulunan gümüş şehrinden başka idi. Germiyan gümüş şehri çok zengin gümüş madenlerine sahipti, İlhanilerin elindeki gümüş madenlerinden daha zengin ve istihsali daha kolaydı.

Yine Mesalikülebsar (Fokeeli = فوكه‌ايلى) dediği Menteşeden ve Menteşe oğullarının kuvvet ve azametinden bahsederken bunların ancak Cermiyan oğullarından çekindiklerini ve onun ile hoş geçinmek istediklerini, diğer ümeranın hiçbirine ehemmiyet vermediklerini yazarak Yakup Beyin kuvvet ve satvetine tekrar işaret eder [3].

Aynı eser, Anadoludaki beyliklerin teşekkülünden itibaren Germiyan hükümdarının tekmil Türkler üzerinde pek çok iyiliği olduğunu yazar [4].

(730 h. 1329 m.) ile 735 senesi arasında Andoluyu gezen seyyah (İbnibatute) (Cermiyan = جرميان) diye Germiyanlardan bahsetmiştir.

Seyyah Germiyanlıları şaki ve kuttaı tarik olarak zikrettikten sonra bunların (Yezid ibni Muaviye = يزيد ابن معاويه) evlâdından olduklarını.. beyan ile merkezlerinin Kütahya olduğunu yazar [5].

İbnibatute o tarihte Germiyanlıların Karaman oğullarile harbetmekte olduklarını da beyan eder.

(Kitabüttarif = كتاب التعريف) ise (Ümerâületrak = امراء الاتراك) ismi altında bazı Anadolu beyleri memleketlerinden bahsederken:

---

[1] Bu paranın verilmesine sebep Germiyan hükümdarının ittifakını temin ve tecavüzünü menetmek olduğuna şuphe yoktur,

]2] Bu gümüş şarı, Kütahyanın şimdi gümüş nahiyesindeki gümüş köyüdür. Mesalikülebsar yine Germiyan memleketleri içinde şap madenini havi bir yer olduğundan da behsder. Burada okka okka şap satılırmış. Burası da belki şimdiki (Şaphane)dir ve Şaphane Köyü Gediz kazasının Şaphane nahiyesi merkezidir.

[3] «... لايخالف فى هذا ممن يعرفهم مخالف ولايخالط هذا شك عندهم فى حديث ولاسالف ولاثم من يداريه صاحب كرميان من امراء الاتراك سواه ويداهنه ويقنع بايسر موالاة منه ولاتقدم عليه الا صاحب كرمنان فاما كل من سواه فدونه قدراً ومكانةً وله عليهم المزية والمزيد...» [Mesalikül'ebsardan = مسالك الابصار]

[4] اذذلك طوائف الاتراك ملوك المغل على ماغلبت وبقى كل منهم يدخل فى طاعتهم على انه يسلم اليه ولايخرج شئ من يديه واستمرت احوالهم معهم على الطاعة والعصيان والتذكار والنسيان حتى تمادت المدد وحر رواق الدولة المغولية ووهى منه بعض العمد فحينئذ ثبتت اقدامهم ونبتت فى مغارس الاستمرار ايامهم ومنذ غلبوا على مابايديهم من الروم لصاحب كرميان عليهم من يد الفضل كما ذكرنا...»

[Mesalikül'ebsar. Teşner Tabı S 50]

[5] Germiyan aleytarlarının propagandalarına inanan ibni batute Kütahyaya gelmemiştır. İbini Batûte yol kesmekte olan (Cermiyan) taifesinden bahsetmektedir. Bunların Germiyan Hükûmeti degil oralarda türemiş bir eşkiya çetsai elduguna şüphe yoktur.

(Bunların en büyüğü Germiyan sahibidir. Bu zatin, bu ümera arasında ötedenberi muhafaza edilmiş bir mevkii mahsusu ve nüfuzu vardır). Dedikten sonra hemhudut olmalarına ve ermenilere karşı birbirlerine askerî yardımlarda bulunmalarına mebni Karaman oğullarının Mısır nezdinde daha muteber olduğunu beyan eder [1].

Tarih Encümeni mecmuası da yine mesalikülebsardan naklen olacak, Anadolu beylerinin yani Selçukîlerin inkırazında istiklâl kesbeden Türk ümerasının Germiyan emirlerinin hakimiytini tanıyıp ona bir sultan gibi muamele ve itaat ile vergi verdiklerini yazmaktadır [2].

YAKUP BEY ZAMANINDA

GERMİYANLILARIN OSMANLILARLA MÜNASEBÂTI

Yukarıda birinci (Yakup Bey) in kükûmeti zamanında müşarünileyhin muasırı olan Osman Bey ile muhasemâtını Âli ile Necip Asım ve Arif Beylerin Türk tarihinden nakil suretile yazılmış ve (Hiştbihişt هشت بهشت) ismindeki tarihin de mütaleası hamişe kayıt edilmişti.

Ertuğrul Beyin ucta yerleşmesinden ve Germiyanlılarla hemhudud olmasından dolayı Germiyanlılar bunları istirkap etmişlerdi. Bundan dolayı aralarındaki münasebat daimi sûrette hasmane idi. Hatta bu muhasemattan rumların memnun olduklarını tarihler yazmaktadırlar. [3]

Germiyan hükümdarının (Bilecik) taraflarına akın ederek rum memleketlerini yağmaladığını ve sonradan Ertuğrul gâzinin o havaliye yerleşmesile Germiyan oğlunun bademâ Bilecik rumları üzerine tecavüzden sarfınazar ettiğini Hadîdî tarihi yazmaktadır. [4]

Ertugrulun vefatı 680 ve 687 hicri senelerinden birinde olduğuna göre iki emaret arasındaki adavetin mebdeini Yakup Bey zamanından daha evvelde aramak lâzımdır.

Neşri tarihi Germiyan oğlunun Osman Beye husumet göstermesine mebni selçuk hükümdarı tarafından Eskişehirin Osman Beye verildiğini yazar. [5]

---

[1] «وهذه البلاد بلاد متسعة وهى مفرقة للوك مجتمعه وانما هم لايطلق عليهم الااسم الاماره ولاانتظام لكلمتهم ولااجتماع لجملتهم وا كبرهم صاحب كرمينان وله بينهم وضع محفوظ ونظام مرعى فاما ملوكنا فاجل من لديهم منهم جماعة بنى قرمان لقرب ديارهم وتواصل اخبارهم ولنكاياتهم فى متملك سيس...» [كتاب التعريف = Kitabüttarif Mısır tabi S 40]

[2] Tarihi Osmanî Encümeni mecmuası sene 5, sahife 144.

[3] Neşri tarihi ve Aşık Paşazade tarihi S. 4, 11, 15

[4] آلاشير آدلو بر ار اول آرانك بكيمش هم آتاسى كرميانك
بلجك ايلنه كه كه كلورمش قولاى بولدوغى آلوب اورورمش
اول ارالوغه ارطوكرول كلدن كلوب بر حبه آنامش ال ايلدن
[حديدى]

[5] İn - Önü ile beraber Eskişehrin Osman Beye verilmesi (688) hicri senesindedir. Buna da sebep Germiyanlılarla Selçukilerin husumeti ve Osman Beyi Germiyanlılar aleyhine kullanmak siyasetidir. (Tarih Encümeni Osmanlı tarihi sahifa (581) Cihannüma.

Hicri 713 senesinde (Milâdî 1313) Osman Beyin (Leblüce) veya (Leblebici) hisarını fethe giderken Germiyan oğlu tecavüz etmesin diye Karaca hisarın muhafazasını oğlu Orhan Beye bırakmıştı.

Yukarıda yazıldığı üzre (715 H. 1315 M.) senesinde [1] Germiyan oğlunun teşvikile Çavdar tatarları Orhan gazinin Eskişehirde bulunduğu ve askerini de terhis ettiği sırada Osman Beyin erazisine hücûm ederek Karacahisar şehir ve pazarını yağmaladı. Bunu duyan Orhan Bey tedarik ettiği bir kuvvetle bunların arkalarından yetişerek Çavdar oğlunu maglûp ve esir eyledi.

Tarihler Osman Bey zamanında bir de Baç hadisesinden bahsederler.

Germiyanlılardan bir mültezim [Amil] Eskişehir pazarından alışveriş eden halktan iltizam üzerine bac almağa kalkmış ve buna mümanaat edilerek Germiyanlı mültezim Eskişehirden tardedilmiş ve bu vaziyet iki hükûmet arasında muharebeye sebebiyet vererek Germiyan oğlu mağlûp olmuş.[2]

(718 H. 1318 M.) senesinde babasının ihtiyarlığa inzimam eden rahatsızlığına binaen ordu kumandasını eline almış olan Orhan Bey, Bizans imparatorluğu arazisine esaslı bir tecavüz hazırlamış ve bu pilânın tatbiki için mühim bir kuvvette göndermiş olduğu sırada Germiyan oğlunun tecavüzüne mebni bu teşebbüs akim kalmıştır.

Yakup Bey namına bir vakfiye:

İstanbul Evkaf müdürlüğü kuyudu kadime dairesi vakfiyeleri arasında (Müceddet Anadolu defter 9, sahifa 104) de birinci Yakup Beyin vakfına dair bir kayıt vardır. Bu vakfiye sonradan (795 H. 1392 M.) senesinde tecdid edilmiş olup vakfedilecek yerlerin isimleri zikredildiktden sonra bunun mütebaki kısmı şudur:

« ... وجملة مالها من الحقوق الداخلة فيها والخارجة عنها سوى المقابر والمساجد والطرق كانت املاك الامير العارف الواقف مخزن الاسرار الربانيه ومعدن الانوار الصمدانيه محمد بن محمد بهاءالدين ولد ابن جلال الدين البلخى قدس سره العزيز تمليك الامير الخطير الاعظم والمشير الاعدل الافخم يعقوب خان ابن كرميان عليشير نورالله مضجعه كذا شهد الشهود المرقومون ... »

Vakfın tevliyeti (Mehmet ibni Bahaeddin valet) ile evlâdına veriliyor. vakfiye kuyudu atikada (Sulan divanî) vakfiyesi diye mukayyet olup halbuki sultan divanî (936 H. 1529 M.) senesinde vefat eylediğinden kayıt yanlıştır. Sultan divanının vefatından iki asır evvel tertip edilen vakfiye Karahisar mevlevihanesine ait olduğundan ve Sultan divanî de orada medfun olduğundan (Sultan divani) vakfiyesi diye tanınmıştır [3].

---

[1] Bu vak'ayı İbni Kemal tarihi 713 senesinde göstermekte ve Çavdar oğlunun esaretten tahliyesini 715 senesinde zikretmektedir.

[2] Hayrullah Efendi tarihi C. 2. S. 39, 40. İbni Kemal tarihi.

[3] Kuyudu atikada ve Karahisar, Kütahya evkaf müdürlükleri vakfiye defterlerinde 721 Cemadil'ulâ gurresinde (غره) tertip edilen Hacim köyündeki zaviye vakfiyesi gerek isim ve gerek tarih itibarile Birinci Yakup Bey zamanına ait ise de vakfiyedeki şahitlere ve Yakup Beyin babasının ismine bakılınca bunun İkinci Yakup Bey zamanına ait olması muhtemel görülüyor. Vakfiye tarihi 821 yazılacak iken belkide yanlış olarak 721 kaydedilmiştir.

Birinci Yakup Beyin Parası:

Birinci Yakup Beyin ismini havi parası henüz elde edilmemiştir.

Mesalikül'ebsar Germiyan parasını halis gümüşten olmak üzere üç rubu dirhemdir diyor.

Galip Bey merhum (Takvimi meskûkütı selçukiye) = تقويم مسكوكات سلجوقيه ismindeki eserinde

خان	بشهر
سنه	ضرب
كرميان	كرميان
٧٠٧	

yazılı bir gümüş sikke neşretmiştir. Bu para (707 H. 1307 M.) senesinde basıldığına göre Birinci Yakup Beyin zannetmiştim. İsminin, sikkesinde mevcut olmaması garip isede Sandıklıda namına mahkûk kitabede (Sultanülgermiyaniyye = سلطان الكرميانيه) diye yalnız lakabı yazılı olup orada da ismi olmadığından sikkeyi (Hanı Germiyan خان كرميان) okumak suretile te'vile kalkmiştım. Halbuki bir müddet evvel vaki ricam üzerine bu sikkenin bir eşini esbak Denizli Meb'usu Muhip Efendi bana göndermişlerdir. Bunun bir tarafında filhakika Galip Bey merhumun okudukları (Duribe bişehri Germiyan = ضرب بشهر كرميان) ibaresi vardır. Galip Beyin eserinde (Germiyan = كرميان) ın (كر) harfleri silik bendeki sikkede de (يان) harfleri silik. İki sikke yanyana gelince Germiyan olduğu vazihan görü lüyor. Yalnız sikkenin diğer yüzündeki yazı yanlış okunmuştur Evvelâ (سنه) diye gösterilen işaret sikkenin içindeki murabbaın üstüne konmuş süstür. Sonra yazı (Germiyan = كرميان) değil (Timurhan = تيمور خان) dır. Bittabi tarihte yanlıştır.

Bu sikke ikinci Yakup Bey zamanı vukuatında yazıldığı üzre Yıldırım Bayazıdı mağlûp ve esir ettikten sonra bir ay kadar Kütahyada ikamet etmiş olan Timurlenk tarafından veyauh ikinci Yakup tarafından Timur namına Kütahya kasabasında bastırılmış olacaktır.

Sikkedeki (Şehri Germiyan = شهر كرميان) ın Kutahya olduğunu Süphül'aşa [1] dan ve Aşık Paşa zadenin (Germiyan oğlu düğünü Cermiyanda ettikim ol Kütahyadır) kaydından ve Fatihin 865 tarihli kestirdiği gümüş sikkenin bir tarafındaki (Mehmet bin Murat Han Duribe Germiyan = محمد بن مراد خان ضرب كرميان) ibaresinden anlamaktayız [2].

---

[1] Subhülaşa صبح الاعشى C. 5. S. 340.

[2] Bu sikkenin diğer tarafında (Halletde milekehu 865 = ٨٦٥ خلدملكه) ibare ve tarihi vardır. (Osman Ferit Beyin kolleksiyonu) ve (Meskûkâtı Osmaniye Halit Ethem C. 1. S. 129.)

ÇAHŞADAN MEHMET BEY BİN YAKUP

Yakup Beyin vefatı malûm olmadığını ve fakat (741 h. 1340 m.) ve hatta 742 senesinden sonra vefat ettiğini yukarıda yazmışdık.

Şu halde oğlu Mehmet Bey bu tarihlerden sonra hükûmdar olmuştur[1]. Mehmet Bey, Katalanlar tarafından Türklerden alınmış olan (Kula) ile (Angir) yani eski Simavı istirdada muvaffak olmuşturki [2] bunu torunu olan ikinci Yokup Beyin meşhur taş vakfiyesinden anlayoruz[3].

(Kula) ismi Löbonun Bizans tarihinde ve katalanlar vakayinamesinde (Küle) ve Yakup Bey vakfiyesinde ise (Küldi = کولدی) şeklinde yazılmıştır.

(Küldi) nin Kütahya şehri olduğunu müdakkik Mösyö Mortman beyan idiyorsada o tarihlerden bir asırdan fazla bir zaman evvel Kütahyanın zaptedilüp uzun zamandan beri Germiyan âilesinin elinde bulunduğu yukarıdan beri gelen izahattan anlaşıldığından (Küldi)nin Kütahya olamayacağı pek tabiidir.

(Küle= کوله) nin Katalanlar vasıtasiyle Türklerden Bizansa geçtiği malûm olduğundan ve yine o zaman (Angir) yani eski Simay da Bizanslıların eline düştüğünden Mehmet Bey bu iki şehri Bizanslılardan istirdat etmiş demektir.

Bizans tarihindeki (Küle) taş vakfiyedeki (Göldi = کولدی) Beldesi şimdiki (Kula) kasabasıdır. Bu kasaba Germiyanlıların son zamanlarına kadar onların ellerinde bulunmuştur.

Mehmet Beyin lakabının (Çahşadan) veya (Çağşaden) olduğunu Şeyh oğlunun (Hurşitname = خورشیدنامه) ismindeki eserinden öğrenmekteyiz. [4]

Şeyh oğlu, manzum (Hurşitname)sini iptida Cermiyan oğlu (Süleyman Şah) namına yazarken Süleyman Şahın vefatile eserini Osman oğlu Yıldırım Beyazida takdim ediyor. Hurşitnamede (dermedhi Çahşedan = درمدح چغشدان) başlığı ile şu beyitler görülür :

---

[1] Yakup Beyin oğlunun Mehmet Bey olduğunu muhtelif kitabelerden anlayoruz. Bunun için (Germiyan oğullarına ait kitabeler) kısmına müracaat.

[2] Evliya Çelebi, Simavı Germiyan oğlu veziri (Babuk Bey)in zaptettiğini yazar. Bayuk Bey camiinden ve isminden kuyudatı şer'iyede de bahsedilmiştir.

[۳] «... کولدی بابام آتسی محمدبك کافردن الدی وسیماو کولن دخی بابام آتسی محمدبك کافردن آلدی کیرو قلن وارثلره حلال اتدرب بونلر وقف اتدم...»

[Kütahyadaki taş vakfiyeden]

[4] Bu lakabı Hamidiye kütüphanesinde (550) numaradaki Hurşitname (Çahşadan) ve Avrupa kütüphanelerinde ki iki nüsha (Çağşadan) diye kaydetmişlerdir, Çağşamak, Çahşamak, Kağşamak ve müteaddi olursa Çağşatmak demek; bir şeyin metanetini ve mevcut efrad ve azasını, parçalarını yekdiğerinden ufak bir sebeple ayrılacak bir hale getirmek demektir. Mehmet Beye, Çahşadan denilmesi dağıtacak, yitirecek bir hale getirmek kuvvetini haiz olduğu için verilmiş olmalıdır. Ve bu ta'bir müteaddi olan (Çağşatmak) masdarından alınmıştır. Eğer Mehmet Beyin bu lakabı doğruca Çağşamak masdarından alınmış olsaydı kendisine sarsak manasına Çağşak denmek icap ederdi. düşmanı korkutmasından dolayı bu lakap verilmiş olacak.

سلیمان‌شاه زمانیدی که اوّل اوزاتدم بو کتابی دوزمکه ال
که شاهیدی تمامت کَرْمیانُك هم اولو اوغلییدی چَخْشدانُكْ

Mehmet Bey hakkında bildiğimiz şimdilik bu kadardır.

Eflâkî tezkiresinde Germiyan oğlu birinci yakup Bey zamanına âit bir hikâyede Denizlide (Çelebi Mehmet Bey) diye bir isimden bahsedilmektedir. Bu zat,eserde o zamana Germiyan ümerasındanolan (İnanc Bey) den evvel zikrediliyor. [1] Acaba bu Çelebi Mehmet o zaman Şehzade bulunan Germiyan hükûmdarı Mehmet Beymi dir ?

Mehmet Beyin vefatı tarihi ve medfeni malûm değildir. Büyük oğlu (Süleyman Şah) in (770 H. 1398 M.) tarihli Denizlide bir cami kitabesi bulunduğuna göre vefatı bu tarihten evvel demektir.

Ahmet Tevhit Beyefendi bir yüzünde (لااله الاالله محمد رسول‌الله) diğer yüzünde (خلدالله ضرب سهاو) yazılı bir sikke neşretmişlerdir. [2] Mehmet Beyin Simavi rumlardan aldığı malûm olduğundan bu tarihsiz sikke belkide Mehmet Beye âittir.

***

Feridun Bey münşiatında, Osman oğlu Orhan gazinin Rumeli fütuhatı dolayısile Germiyan oğluna (Dimetoka) nın fethedildiğini müş'ir [3] (Sarı Laçin) vasıtasıyle Fetihname göndermiş ve Germiyan oğlu da mukabeleten (Mevlana Ali Fakih) ile cevapname irsal etmiştir.

Rumeli fütuhatının (758 H.1357 M.) senesinde başladığına göre bu tarihlerde Germiyan hükûmdarının Mehmet Bey olması ihtimaline binaen Osmanlı, Germiyan hükûmetleri münasebatın ait olan bu muhaberattan burada behsettim. [4]

---

[1] «... منقولست که چون اکابر شهر لاذیق ارادت آورده ومرید چلبی عارف شدند همانا که ولد ناظر استکبار نمود ابا می‌کرد وارادت نمی نمود واو امیرزادهٔ بود معتبر ومتحیز. چون یاران همدل مذکور را مجد گرفتند گفت بشرطی مرید شوم که بمن فرزند نرینه بخشد وازین بهترك کرامتی نخواهد بود. همچنان چلبی محمد بك وطغان پاشا وغیرهم التزام نمودند که هرچه می خواهی وی جویی از حضرت او حاصلست...» [Menakibül'arifın]

[2] Meskûkât kataloğu (Kısmı rabi S. 396)

[3] Orhan gazinin mektubu ve ona Germiyan hükûmdarının cevabı, Feridun Bey münşiatı. İkinci tabı. Takvimhaneyi Amire (C.1 S. 71, 72). Münşiatın ihticace salih olmadığına dair kimetli arkadaşımız (Mükremin Halil Bey)tarafından Tarih Encümeni mecmuasında bir ilmi tetkik neşredilmiştir. Ben, Germiyan bahsine tealluku itibarile ve bahsi temam etmek üzere zikreylemeği muvafık gördüm.

[4] Dimetokanın zaptı Muradı Hudavendigâr zamanındadır. Bu dimetokanın marmara sahillerinde başka bir mahal olduğu muhtemeldir veya münşiat sahibinin bu devirlere ait diğer mektupları gibi uydurmadır.

SÜLEYMAN ŞAH BİN MEHMET BEY

770 H. 1368 den evvel
789 H. 1387 den az evvel

Süleyman şahin, Mehmet Beyin büyük oğlu olduğunu urşitnamenin kaydından anlamaktayız. [1]

Germiyan oğlu Süleyman şahın şöhreti erbabı maarifi himaye ettiği ve namına eserler yazıldığı içindir. Müşarünileyhin namına (Kabusname = قابوسنامه) (Merzebanname =مرزبانناميه)gibi eserler yazılmış ve (Hurşitname=خورشيدنامه) de bunun namına yazılırken eserin yarısında vefatı vuku bulmuştur.

Süleyman Şah, hükûmetini (783 H. 1331 M.) tarihine kadar temamen elinde tutmuş ve bu tarihte kendisile hemhudud olup büyümekte olan osmanlılarla sıhri munasebet peyda etmiştir. Süleyman Şah, kütahya, Tavşanlı, Emet ve Simavı kızına cihaz olarak Osmanlılara vermiş ve kendisi de (Karahisara) çekilmiştir.

Süleyman Şah, Hamit oğlu (İlyas Bey) ile Karaman oğlu Alaeddin Bey arasındaki mücadelelerde Hamit oğluna yardım etmek suretile Karamanlıların kendi hududuna kadar gelmelerine mani olmak istemiştir.

Şikârî Karaman tarihinde, Germiyan oğlu ile Karamanlılar arasındaki bürudetten bahsetmekte olup ağlebi ihtimal yukarıda bahsettiğimiz vaka' ile alakadardır.

Yine Şikârî Germiyan oğlunun, Osman oğullarından şikâyet ederek [Karaman oğluna kız vireli Osman oğlu diyarımıza el uzattı] dediğini kaydediyorki[2] Süleyman Şahin, Muradı Hüdavendigârla aralarının bozuk olduğunu gösterir.

***

Siyakı tarihiden anladığıma göre Karaman ve Osmanlı devleti gibi iki

---

[1] (Camiuddüvel) ile (Sahaifül'ahbar) Süleyman Şahı (Ali Bey) diye yazarlar. (Bezm ve rezm) in kaydından lakabının (Şah Çelebi) olduğu anlaşılıyor. (Ahbarüddüvel ve Asarül'üvel)ve (Cenabî) ve (Hezar fen) tarihleri ise (Alemşah) olduğunu bevan ediyorlar. Demirlenk tarihi (Alişah) ismini veriyor. Sefinei mevleviye de Germiyanlılardan ve Süleyman Şah evladından olan bir (Şah Çelebi) den bahsediyor. Camiüddüvelde Alişir ailesi içinde (Ali Bey) diye bir isim geçmesi nazari dikkatimi celbetti. Camiuddüvel; Ali Beyi Alem Şahın oğlu ve onu da Alişirin oğlu olarak göstermektedir.

Nazarımızı bir an için Denizliye çevirecek olursak orada (İnanc Bey)in Babası Germiyanlı Alemşah isminde bir zate ait bir cami görürüz.

Camiuddüvel Ali Beyin: Alemşahın oğlu onu da Alişirin oğlu olarak gösterdiğinden Denizliden Germiyan ailesine mensup (İnanc Bey bin Ali Bey bin Alemşah bin Alişir) diye bir silsile meydana çıkar. Camiuddüve[, sahaifülahbar ve Demirlenk tarihinin Ali Beyi Yakup Beyin babası göstermeleri bittabi yanlıştır. Fakat bu müverrihler her halde (Ali Bey) ismini bir esasa istinat ettirmişlerdir. Buisim birbirinden almak suretile tarihlere geçse bile ilk def'a ismi zikreden müverrih her halde bir vesikadan nakleylemiştir· Yukarıda kaydettiğimiz silsilenin ihtimal dahilinde olmasına binaen nazari dikkati celbetmek için bu hamişi yazdım. Tabii bir zandan ibaret mütaleadır.

[2] Karaman oğlu Alaeddin Bey [757—793) Muradı Hüdavendigârın kızı Nefise Sultanı 783 hicri senesinden evvel yani Yıldırım Beyazitle Gerrmiyan oğlu Süleyman Şahın kızının izdivacından evvel almıştır. Tacüttevarih, aynı sene içinde aldığını yazı yorsada doğru değildir.

kuvvetli hükûmetin arasında kalmış olan (Germiyan memleketi) bu iki hükûmetin tecavüzatına daima açıktı.

Bu tehlikeli vaziyeti gören ve her iki hükûmetle de arası şekerrenk olan ve bilhassa Karaman oğlunun hasmane vaziyetinden fevkal'ade ürkmüş olan (Süleyman Şah) kızını Muradı Hüdavendigârın oğlu Yıldırım Beyazıda vermek isteyerek Edirneye bir heyet gönderdi ve kızına cihaz olarakta en güzel memleketlerini Osmanlılara peşkeş çekti.

Süleyman Şahın hükûmeti merkezini bile verecek kadar muztar kalması kendisinin ne derece sıkışık vaziyete düştüğünü gösterir. Zaten Hamit oğlunu mağlup ederek ona yardım eden Germiyan hükûmdarını da ezmek isteyen Karaman oğluna karşı Süleyman Şahın Osmanlıların müzaheretine istinat etmesi ve fedakârlığa katlanması zarûrî idi. [1]

*
* *

Süleyman Şah, ulemadan (Cemaleddin ishak Fakîh)i bir heyetle Müradı Hüdavendigâra gönderdi[2] Bu meyanda Mesalikülebsarın da şöhretini yazdığı Germiyan atlari ile Denizlinin Ak alemli bezleri ve Alaşehirin kızıl efladisinden hediyeler takdim etti. [3]

Murad Bey bu teklifi kabul etti. Gelini getirmek için Bursa kadısı Koca Mahmut Efendi ve kapı kullarından Emiri Alem ak sungur ağa, Çavuşbaşı Demir han [4] Yıldırım Beyazidin dadısı ile Kadı Mahmut Efendinin ve Ak Sungurun zevceleri ve bunlarla beraber binden fazla kapı kulu Kütahyaya gittiler [5]

---

[1] Neşri tarihi ve Aşik Paşa zade Germiyan oğlunun ihtiyar olduğundan ve oğlu Yakup Beyi yanına çağırup memleketi elinde tutmak için Osmanlılarla birlik olmak istediğinden ve bunun için kızlarından birini Murad Beyin oğlu Beyazıda vermek istediğinden bahsederler.

Müriyüttevarih, kızına cihaz olarak verdiği şehirlerden maadasının oğlu Yakup Bey elinde kalmasını rica eylediğini yazar.

Tacüttevarih, Aşık Paşazade ve Neşrinin mütalealarını tekrar ile oğlu Yakup Beyin bendeliğe kabulni reca ettigini ilave eder.

[2] Hamer tarihi, Avrupa ve Asyada fütuhatını ilerletmek isteyen Murad in Germiyan oğlunun kızını oğluna almak istediğini ve bu arzusunun tebliği için bir heyet gönderdiğini yazarak Süleyman Şahın ilk def'a vaki teklifinden bahseylemez. Feridun Bey münşiatından da, evvelâ Murad ın nişan mihrile ülemadan Muslihuddin Musayı gönderdiği ve sonrada Germiyan oğlunun İshak Fakihi izam ettiği anlaşılıyor.

[3] .... Hemen İshak Fakihi Sültan Murada elçi gönderüp âlâ atlar ve pişkeşler saldı. Ol zamanda Anadoluda altın ve gümüş az olurdu. Muteber olan (Denizli) bezidi. Bir kimseye hil'at kiydirseler olbezden nice pare hil'at ler dikdirup hazır dururudumunhal vaki oldukta giydirirlerdi. Bu İshak Fakih ol bezlerden mubalaga getirmişti. Murat Hana etti, Sultan eğer reva görürsen kızımızı oğlun Sultan Beyazide karvaşlığa virovuz ve bir kaç hisarı cihazına tuta virelümki (Kütahya) ve (Simav) ı ve (Eğri göz)ü ve (Tavşanlu) diyicek Sultan Murat dahi hoş ola deyup kabul idüp ....)

[Neşri tarihi Darülfünun kütüphanesi.]

[4] Hadidi (Demir han) i (Turahan) diye yazar.

[5] Didi bir gün şehe erkânı devlet — Arusu almaga kimin ola hizmet
Şeh, işittikte baktı saga, sola — didi miri alem Ak Sungur ağa
Çavuş başı Turahan ağa bile — Sipahtan yarar bin kişiyile
Dahi kadii Bursa pir Efendi — Bile gitmek gerek hatunu, kendi
Suvar olsun bile hem dayi hatun — ana tabi olup haylı kavatun
Şeh emretti Çeri oldu revane — Çeri irişti şahı Germiyane

Germiyan oğlu Süleyman Şah düğünün kendisine âit olanını kütahyada yaptı. Osmanlıların yaptıkları asıl Düğünün tantanası hakkında Osmanlı tarihlerinde epi tafsilat vardır. Düğüne Mısır hükümdarile etraftaki Anadolu hükûmdarları davet olunmuşlardı. Hayrullah Efendi tarihi nişan merasiminden sonra Rumeli gaileleri sebebile düğünün geçikdiğini ve gelini getirmek için Kütahyaya gidenlerin üç bin olduğunu yazar.

Bu üç bin kişiden bir kısmının cihaz olarak verilen şehirleri tesellüm edecek muhafız efrat olması icap eder. Kütahayda, Büyük ziyafetler verildi, hediyeler alındı; verildi. Nihayet gelini Ak Sungurla Beyazidin dadısına teslim ettiler.

Süleyman Şah kızının atını yetmeğe kendi çaşnigir başısı (Paşacık ağayı) memur ve onun zevcesini de yenğe olarak beraber gönderdi [1]

Hadidi tarihi Süleyman şahın zevcesinin de birlikte gittiğini ve her iki tara: mecmuunun iki bin beş yüz kişi olduğunu yazmaktadır. [2]

Süleyman Şah gelen heyete kızına cihaz olarak verdiği dört şehri teslim etti ve Osmanlılar da oralara asker kodular. [3]

Süleyman Şah Kütahyayı terkederek Karahisara çekildi [4]. Düğün (783 H. 1881 M.) senesinde olmuş ve bu izdivaçtan Çelebi Sultan Mehmet doğmuştur [5].

Süleyman Şah bundan sonra takriben beş sene kadar daha yaşamıştır.

---

[1] Çaşnigir başı ve refikası, kızının ricası üzerine avdet etmiyerek Beyazıdın hizmetinde kaldılar.

[2] Çalup tablü nekkare göçtü leşger — ikibin beş yüz idi avretü, er
Bile hatunu şahı Cermiyanın — Yanınca ol arusı mihribanin

[3] Bilâhere Kütahayaya Yıldırım Beyazıdın vali olduğu ve Kosva muharebesinin zuhuruna mebni Yıldırımın harbe memur olması üzerine Kütahyanın muhafazasının Demir Taş Paşaya verildiğini Hammer tarihi yazıyor.

Hadidi tarihi de şöyle der:

İki oğlu vardı Şâhı cihanun — Birisi Yıldırım Han îdi anun
Hamid ilin Kütahiye iliyle — İki sancağı zapt îderdi biyle

[4] (Mecmuatüttevarihülmevleviyye.= مجموعة التواريخ المولويه) ismindeki eserden, Süleyman Şahın düğünden daha evvel Karahisara çekildiği anlaşılıyor.

[5] Süleyman Şahın kızı ve Yıldırımın zevecesi (Devlet Hatun) un türbesi Bursada Yeşil cami civarında Meydancık mahallesinde (Hondi Hatun) diye ma'ruf olup Selçuk tarzındaki mermer kabrin baş tarafındaki taşta

هذه
[ال] تربة الشريفة للمخدرة الستيرة
سلطان الخواتين دولت خاتون
وهو والدة السلطان الاعظم سلطان
محمد بن بايزيد خان خلد الله ملكه

Ayak ucundaki taşta:

فى شهر
شوال لسنة ست عشره
وثمانمايه الهجرية الهلاليه

Kitabeleri görülür. Bundan Devlet hatunun (816 H. 1413 M.) de vefatı anlaşılır. Kitabedeki (Devlet Hatun) isim olmayup Padişah kadınlarına verilen lakaptır. Kezâ (Hondi Hatun) da sıfattır. Aşık Paşa zade (Sultan Hatun) diye yazar. (Sahifa 57.)

Kendi namına yazılmağa başlanup vefatı sebebile Yıldırım Beyazıda takdim edilmiş olan (Hurşitname = خورشیدنامه) nin (789 H. 1387 M.) senesinde hitamı nazarı dikkate alınınca müşarünileyhin ya bu sene iptidalarında veyahut bir sene daha evvel vefat ettiği anlaşılır.

Mecmuatüttevarihülmevleviyye = مجموعة التواريخ المولويه) Süleyman Şahın bazı iş hususunda Karahisardan Kulaya giderek orada iken zilhicce içinde arefe günu vefat ettiğini yazıyor isede zikrettiği tarih yanlıştır. [1]

Bu eser, Suleyman Şahın Kulada çarşı içinde çukur çeşme kurbinde medfun olarak üzerine kârgir türbe bina ve ittisalinde de yedi höcre yapıldığını yazmaktadır. Tarih Encümeni mecmuası da Kula kasabasında Gürhane medresesi dahilinde ve çarşı camii yakininde bir türbede metfun olduğunu yazarak evvelki eserin mütaleasını teyit eder.

Afyon Karahisarda Süleyman şaha ait olmak üzre bir künbet de gösterilmektedir.

***

Süleyman şahın musahip ve mutemedi olan (Şeyhoğlu) Hurşitnamesinde Süleyman şahı methü sena eder. Süleyman Şah hakkındaki bu manzumeyi buraya alıyorum:

Süleyman şah zamaniydiyki evvel
Uzattım bu kitabı düzmeğe el
Ki şâhiydi temamet Germiyanun
Hem ulu oğluyidi Çahşedanun
Keremkârü müruvvet madeniydi
Gönülde bay, himmette ganiydi
Ulu şahiydi lâkin hiç derviş
Selâm öğretmez idi görse derpiş
Tevazu, lütfü hulk eyle kılurdı
Ki kullar kulluğunu yanılurdı
Kamunun hacetin sağışlar îdi
Hemişe yer, içer bâğışlar îdi
Sözün nakşın bilurdi her ne dinse
Özün bahşın kılurdı her niyinse
Hususa çünki buldı ben zaifi
Ki olmuştum gice gündüz harifi
Özümü nîce tuta bilmezîdi
Sözümün birini iki kılmaziydi
Hem iç idim kamu hem taş idim ben
Ne kılsam neylesem şapaş idim ben
Nişanü duhterü malü hazine
Çogına bakmaz idi ve azına
Kamusun ben kula bildirmiş îdi
Atakim bunlarıldırmış idi
Sözüme şolkadar tergip ederdi
Ki sahban söylese ta'yip ederdi
Kitabın yarısın yazınca bari
Temam oldu bu şahın ömrü vari
. . . . . .
. . . . . .

Şeyh oğlunun manzumesinden Süleyman şahın pek mültefit, mütevazı ve anlayışlı bir hükümdar olduğu anlaşıldığı gibi kendisinin de müşarünileyhin musahip ve mahremi esrarı olduğu istidlal ediliyor.

***

[1] Mecmuatüttevrihülmevleviyye; Takvim kılıklı bazı evliyaullahın اولياءالله, (fükaha = فقهاء) nın, meşayihi mevleviyye ve ricalinin tarihi Meşihat ve vefatlarını gösterir. Müellifi (Seyyid Ahmet Sahih dede)dir. Bu eserdeki tarihler pek yanlıştır. Meselâ orada Süleyman şahın vefatı 699 hicret senesinde gösteriliyor ki pek fahiş hatadır.

Süleyman şahın paraları elde edilmiştir. Bunlardan bir gümüş parasının bir tarafında (لااله‌الاالله محمدرسول‌الله) diğer tarafında (Süleyman ibni Mehmet hullide mülkühu = سلیمان بن محمد خلد ملکه) yazılıdır. Bundan başka Süleyman şahin Ladik yani Denizlide basılmış iki sikkesini de Denizlide esbak Meb'uslardan Ahmet muhip Efendide görmüştüm. Yazıları şunlardır. Bir tarafında kelimei şehâdet diğer tarafında ise(Süleyman bin Mehmet Ladik= سلیمان‌بن‌محمدلادیق) ve yine bir gümüş sikkenin bir tarafında kelimei şehadet diğer tarafında (سلیمان شاه بن محمد بن ضرب[دمه]وب) ve bundan başka rakkam gibi bir şeyde varsada okunmıyor.

Ladik sikkesi Tarih encümeni mecmuasında [Cüz 13 S 8133 Tevhit Bey tarafından neşrolunmuştur.

***

Süleyman şahın kendinden küçük kardeşleri olduğunu Hurşitnamedeki (Hem ulu oğluyidi Çahşadanun) mısraından anlıyoruz. Birden ziyade kızı olduğunu da Neşrî ve Aşık Paşa zade tarihlerinin mütalealarından istidlal edebiliriz. [1]

Süleyman şahın (Yakup Bey) den başka iki oğlu olduğunu mevlevi menbaları yazıyorlar. Yalnız Yakup Beyin babasına halef olacağını tarihlerden anlamaktayız.

(Sefinei mevleviyye = سفینهٔ مولویه) ile Mecmuatüttevarihulmevleviyye = مجموعة التواریخ المولویه) Süleyman şahın, Hazreti mevlânanın torunu ve (Sultan Veled) in kızı (Abide Mutahhere) hanımla izdivaç ettiğini ve bu sırada hanımın on sekiz yaşında olduğunu bu izdivaçtan iki sene sonra Hızır Paşa ve iki sene sonra da İlyas Paşa isimlerinde iki oğlu dünyaya geldiğini beyan ederler [2]. (Menakibül'arifin مناقب العارفین) de babalarını zikr etmiyerek Sultan veledin Mutahhere Hatundan iki torunu olduğunu yazıyor ve (حضرت سلطان ولد وسیط بوجود آمدند یکی برهان الدین الیاس پاشا دوم خضر پاشا) diye isimlerini de yazar.

Süleyman şahın oğlu Yakup Beyin validesi (Mübarezeddin Umur bin Savcı) nın kızıdır.

Süleyman şahın kızı ve Yıldırım Bayazıdın zevcesi Devlet hatunun validesi Mutahhere hanım olduğunu (Sefinei mevleviyye) den naklen Ali Emiri Efendi tarih ve edebiyat mecmuasında yazdığı gibi andan naklen de Halil Ethem Bey (Düveli İslâmiye) ismindeki eserinde zikretmiştir.

(Mecmuatüttevarihulmevleyiyye) 783 senesinde Yıldırım Beyazıt 22

---

[1] Süleyman şah, oğluna (oğul, dilermisinki bu vilâyet senin elinde kala. osmanlı ile birlik edin dedi ve bu kızın birini anın oğlu Bayazıda virin dedi) Aşık Paşa zade tarihi sahife 56. Neşri tarihi de aynı mütaleayı tekrar eder.

[2] Bu izdivaca dair yegâne me'haz (Sefinei mevleviyye) dir. Başka bir eserde Süleyman şah Germiyaninin Sultan Veledin kızını aldığını görmedim. Yalnız menakibülarifin, Mütahhere Hanımın iki oğlunu yazarak babalarını zikretmez. (Menakibi sipehsalar) da Sultan Veledin yalnız erkek evlâdı mezkûr olup kız evlâdından bahsedilmemektedir. Mecmuatüttevarihülmevleviyye, Süleyman şah ile hini izdivacında Mutahhere hatunun on sekiz yaşında olduğunu yazıyor. Sultan Veledin vefatı 712 Recep ayındadır. Vefatı senesinden biriki sene evvel kızının doğduğu farzedilerek Mecmuatüttevrihülmevleviyyenin mütaleası nazarı dikkate alınırsa, bu hanımın 727 veya 728 senesinde teehhülü kabul edilmiş olur. Şu hal şayanı kabul ise Germiyan hükümdarı Süleyman şah büyük babası Yakubu evvel zamanında teehhül etmiş oluyor ki zannetmiyorum fakat, Yakubu evvelin, Ulu Arif Çelebiye mürit olması ve aralarında geçen vakayi evvelce zikreddiğimizden bu sıhrî münasebet varittir.

yaşında iken evlâdı Germiyandan (Yakup Çelebi) nin kızını aldığını .. ve bu izdivaçtan (İsa Çelebi) nin doğduğunu yazarsada tabii yanlıştır. [1]

Süleyman şah namına hâkkedilmiş kitabeler aşağıda (Germiyan-kitabeleri) kısmında yazılmıştır.

Süleyman şahın yaşlı olarak vefat ettiği tarihlerin mütalealarından anlaşılmaktadır. [2]

Süleyman şahın lakabının (Şah Çelebi) olduğunu (Bezmürezm بزم ورزم) den anlayoruz. Kütahyanın, Giregi nahiyesinin (Bündüz) köyündeki (Şah Çelebi) vakfı aceba bu zate âitmidir? Bir de Sefinei mevleviyyenin Süleyman Çelebinin torunu ve Hızır Şah Çelebinin oğlu olarak gösterdiği bir (Şah Çelebi) vardır.

---

[1] Bir kısım Osmanlı müverrihleri de Yıldırımla teehhül edenin (Yakup Bey) in kızı olduğunu zannederek yanılmışlardır.

[2] (.. Germiyan oğlu kenduyi gördikim gayette pir oldu. oğlu Yakup Beyi okudu yanına getirdi... (Aşık Paşa zade tarihi sahifa 56, Neşrî tarihi de aynı mütaleayı yazar.

İKİNCI YAKUP BEY

789 H. 1387 M. den evvel — 792 H. 1390 M.
805 H. 1402 M. — 814 H. 1411 M.
817 H. 1402 M. — 832 H. 1428 M.

Germiyan hükümdarları içinde hükûmeti zamanı oldukça bilinen İkinci Yakup Beydir, Validesi meşhur ümeradan (Mübarizüddin umur bin Savcı) nin kızıdır. [1]

Davısı (Yakup Bey bin umur) ise Germiyan hükümdarı Birinci Yakup zamanında ümeradan olup Sandıklıda kitabesi vardır.

Yakup Bey babasının vefatından sonra (792 H. 1390 M.) senesine kadar sükûnetle hükûmet sürdü.

Bu tarihte Kosva muharebesine giden Osman Oğlu Murat beye Yakup Bey de diğer Anadolu Beyleri gibi yardımcı asker gönderdi. Bu harpte, Murat Gaziynin Kosovada şehadeti ve oğlu Yıldırımın Hükümdar olması üzerine Osman ogulları aleyhine fırsata intizareden Karaman oğlu başta olarak Anadolu Beyleri Beyazıt aleyhine harekete geldiler.

Yakup Bey tebeddülü saltanat ve Yıldırımın Rumelinde bulunmasından istifade ile kız kardeşinin cihazı tarikile Osmanlılara geçen yerleri istirdada başladı; ve bunların bir kısmını elde edüp diğerlerinin de istirdanına çalışıyordu. (Bezmürezm = بزم‌ورزم), (Veledi Şah Çelebi = ولد شاه چلبی) dediği Yakup Beyin yukarıda yazdığımız gibi hareketini ve Karaman oğlunun da Beyşehrini elde ettiğini yazmaktadır [2].

Yıldırım Beyazıt Rumeli işini yoluna koyduktan sonra Anadoluya geçip Saruhan, Aydın ve Menteşe taraflarındaki hadiseleri bertaraf etti, sonra da Hamidelini yağmalayan ve Beyşehrini ele geçiren Karaman oğlu üzerine yürüdü.

Yakup Bey, vaziyetini tehlikeli görerek bir takım hediyelerle enistesi Yıld.rım Beyazıdi istikbale çıktı. Yıldırım, Yakup beyin evvelki vaziyetini yani fırsattan istifada ile cihaz olarak verilen yerleri istirdada kıyam etmesini nazarı dikkate alarak kendisine itimat edemediğinden orduya

[1] "Sandıklıdaki bağçeyi ve Çattaki bağı ve Şeyhlüdeki Canbazbağını ve Kütahyadaki Karacaağaç köyü bunlar dedem Umur Beyin milkidir. Varislerine helal ettirüp bunları vakfettim.„ Yakup Beyin taş vakfiyesinden.

[2] درآن عهد مراد بك بغزای كفار رفت و آنجا شهید شد وپسرش بایزید بر جای اوبنشست و چون اول جلوس بود وكار دولت انتظامی نیافته مغول و قرامان از اطراف كردن طمع درملك او دراز كردند... و جماعت قرامان قلعهٔ بكشهری بكر فتند و (ولد شاه چلبی كرمیان) مواضع و ولایات خود راكه بدست عثمانیان افتاده بود بعضیرا انتزاع كرد و استخلاص باقی سعی می‌نمود ،،،،» [بزم ورزم S 387 matbu nüsha]

gelir gelmez kendisini tevkif ve kumandanı (Hisar bey) ile birlikte Rumelide (İpsala) kalesine haps ile Germiyan oğlu memleketini kendi memleketine ilâve eyledi. [1]

Yakup Beyin hapsini bazı tarihler (892) ve bazıları (893) hicrî senesinde gösterirler.

Yakup Bey on iki sene kadar milkinden uzak kaldı.

Meşhur (Demirhan = Demrilenk) 795 H. 1392 M. ile (799 H. 1396 M.) seneleri arasında Irak, Diyarıbekir, Mardin taraflarını zapt ile garbe doğru harekete geçtiği anlaşılınca memleketleri Osmanlıların eline geçen Anadolu Beyleri Demir hanın yanına gelerek memleketlerinin istirdadını istirham ettiler.

Bu meyanda (Yakup Bey) de bir çaresini bulup İpsaladan bir hile ile ve tebdili kıyafetle [2] Şam taraflarına [3] ve oradanda Demir hanın yanına kaçtı. [4]

Arapça (Elfütuhatülmuradiyye=الفتوحات المراديه) firar hadisesini şöyle yazıyor:

(Germiyan oğlu İpsalada hapis idi. Bu zat zındandan çıkmak için çare aradı, kılık ve kıyafetini değiştirdi ve maymun oynatub insanları eğlendiren bir kaç adamın kıyafetine girerek onlarla beraber çıktı gitti ve emir Demirin yanına gidinceye kadar sırrını ifşa etmedi.)

Yakup bey (Demirhan) a Yıldırım Beyazıtten şikâyet etti. Demir han,

---

[1] Camiüddüvel « فقصد السلطان المذكور [Beyazıt] بلاد تكه ايلى واستقباله يعقوب بيك بمناسبة المصاهرة وقدم اليه هدايا جليلة وكان السلطان قد تغير عليه لامر حدث بينهما فامر باعتقاله فاعتقل مع وزيره حصار بيكى وبقى فى الحبس مدة ... » Camiüddüvel, Beyazıdın, Menteşe eline giderken yakup beyin tevkifini yazarsa da bu sefer Karaman oğlu üzerine idi.

Aşıkpaşa zade tarihinde ayni malûmat olup orada da - İslihisar - kalesine haps edildiği muharrerdir.

Neşri tarihi, sebep göstermiyerek veziri ile İpsala da haps olunduğunu yazıyor. Hayrullah efendi tarihi, Karaman oğlu taraftarlığını bırakarak padişahı istikbale geldisede dimağında fesat olduğundan yakalandığını beyan eder.

Tacüttevarih, arasındaki karabet sebebile padişahı istikbal eden Yakup beyde bazı asarı nifak müşahede edildiği kaydına tesadüf edilir.

Hdidî tarihi de şöyle yazar:

Sürüp leşker göçtü Yıldırım hân	Karaman mülküne etti şitâbân.
Çıkup karşular oğlu Germiyanın,	Ki kayını idi şahı cihanın
Hemen emreyledi anı tutarlar.	Hisarı İpsalada haps ederler.

Haberi sahihte eseri nifak müşahedesinden dolayı karabetine bakılmıyarak hapsini beyan ediyor. Nişancı Mehmet Paşa tarihi de orduya geç gelmesinin hapsine sebep olduğunu yazıyor.

[2] Aşık Paşa zade, Nişancı, Miratı kâinat ve arapça Elfütuhatülmuradiye=الفتوحات المراديه ismindeki tarihler Yakup Beyin ayı ve maymuncu kıyafetinde kaçtığını yazarlar. Hayrullah efendi tarihi dilenci kıyafetinde gece ve gündüz kaçarak Demirlenge ilticasını yazar.

[3] Camiüddüvel, Yakup Beyin (802 H. 1399 M.) de firar ile Şama gittiğini ve oradan da Demirlenge ilticasını beyan eder.

[4] Yakup Beyin İpsalada nakadar müddet hapsedildiği malûm değil. Bir müddet Şamda kaldığına bakılırsa firarinin Ankara harbinden epi evvel olduğu anlaşılır. Camiuddüvel, Demirlengin yanına gitmesini 802 ve Fütuhatı Muradiye, Nişancı tarihi, Miratülkâinat ise 803 hicrî senesinde gösteriyorlar.

Yakup Beyi tesliye ve ona ikram ederek memleketini iade eyleyeceğini vadeyledi.

Demir hanın Anadoluya vürudında Yakup Bey de beraberinde idi. Tarihlerde malûm olan Ankara harbinde Yıldırımın askeri dağılarak kendisi sebat ettiğinden Germiyan emiri Yakup Beyin göstermesile esir edilmişti. [1]

Demirlenk Anadolu Beylerinin memleketlerini kendilerine iade ettiği sırada Osmanlılara cihaz olarak verilen yerler de dahil olmak üzre Germiyan memleketini de Yakup Beye iâde etti (2).

Yakup Beyin ikinci defa hükümeti (805 H. 1402 M.) senesindedir. Ankara harbinden sonra Demirlenk Kütahyaya gelmiş, ehalisine dokunmamış ve yalnız onlardan kurtuluş parası almış [فدیهٔ نجات] ve bir müddet orada kalmıştır (3).

Demirlenk Kütahyada bulunduğu sırada kendisine esir düşen Demirtaş paşanın Kütahya kalesinde müddehar hazinelerini zaptetmiştir (4).

Demir hanın adamları Bursayı yağma ile (Seyyit Mehmedi Buharî) (Şemseddini Fenârî) (Mehmedi cezerî) gibi yüksek alimleri esir ederek Kütahyaya getirmişlerdi. Bu zevat ilim ve faziletlerine hörmeten hoş tutuldular.

---

[1] [Aşık Paşa zade ve Hayrullah efendi tarihleri.] Solakzade ise şöyle yazıyor:
[.. Germiyan oğlu Timurun yanında hazır bulunup "Hanım gafil olma bu fırsat ele girmez üzerine böyle cigerdarlık idüp gelen Yıldırım han kendudur.„
Deyince Emir Timur ile leşkeri tatarın gemendendazları Yıldırım hanın üzerine hucum ettiler...) Solakzade tarihi sahifa 77

[2] همچنین یعقوب بیك حاکم کرمیان ایلی که زسطوت تیغ دشمن پرداز سلطان مخلص نواز آواره شده بود و کوکب بختش بحضیض زوال بجانب شام انتقال نمود و چون در این فترات اخبار تسلط واستیلاء امیر تیمررا شنیده و اهتمام تیموری‌را در بارهٔ اعدا آل عثمان دیده ، از سرامید داری تمام از دیار شام روی توجه بدولت تیموری آورده وامیر تیمور هم مطالب اورا بحسب دلخواه او مقضی کرده وخلعت تشریف واعظام واکرام پوشانیده وپرانه سریعقوب بیك‌را بیوسف کمکشتهٔ دولت وایالت خود رسانیده ومملکت کرمیان وخصوصا شهرکوتاهیه ولاذقیه وقراشهر وولایت آنرا باو ارزانی داشته واورا ازقبل خود بران ولایات والی وحاکم گماشته [هشت بهشت · Ayasofya 3541]

[3] Şerefeddini Yezdi Timurnamesi ile Hammer tarihi Demir hanın Kütahyada bir ay kaldığını yazarlar. Gülşeni maarif tarihi havası güzel olduğundan Kütahyada kaldığını beyan ile müddeti ikameti beyan etmez. Şerefeddini Yezdi şöyle diyor:
«وآفتاب رایت فتح آیت بعزم ملکانه دوشب درمیان کرده پرتو وصول درکوتاهیه انداخت شهری خوش هوا وجایکه دلکشا انواع میوها درغایت خوبی وبسیاری لاجرم درآنجا مدت یکماه اطناب خیام توقف واقامت باوتاد تمکن واستقامت درعین سعادت وسلامت استوار ماند اهالی آنجا خلعت آمان یافته وجوه امانی بمعرفة عمال دیوان بحصول پیوست ومبلغی خطیراز اموال تمور تاش که درکوتاهیه بود دراندوخته علاوهٔ آن شد..»

[4] Demirtaşın hazinelerinin zaptına dair Hammer de (C. 2 S 79.) Şu malûmat vardır.
Demir Han bütün servetini zapettiği Demirtaş paşaya (sen bu hazineleri ne maksat için topladın velinimetini müdafaa etmek üzre bir ordu cem'i için harç edemezmidin askerin ihtiyacını düşünmeksizin hazineler iddihar eden saltanat müşavirleri ve devlet vükelâsı devletler için aynı harabidir) dedi. Demirtaş da şu cevabı verdi: [Benim padişahım dünkü hükûmdar değildir, cüluslarından evvel hazinelere temellük etmemiş padişahlar gibi ordular teşkili için müşavirlerinin, vükelâsının altununa muhtaç değildir] deyince Demirhan (seni ve evladını serbest bırakmak azminde idim lâkin bu cevabı biedebanen kefareti olmak üzre ilelebet mahrumi serbesti kalacaksın). dedi

Yıldırım Beyazıt (805 H. 1402 M.) senesi şaban ayında parmağındaki yüzük kaşında bulunan zehri içmek suretile (Akşehir) de müntehiren vefat etmiş olduğundan cesedi Demirlenk tarafından oğlu Musa çelebi ile beraber kayin biraderi (Yakup Bey) e teslim edilmiştir.

Yıldırımın cesedi sonradan biraderi (İsa çelebi) ye galebe ederek İznik ve Bursayı zapteden Çelebi Mehmet tarafından istenmiş. Yakup Bey de Musa çelebi ile beraber cenazeyi göndermiştir.

***

Osmanlı Şehzadelerinin mücadeleleri esnasında Yıldırımın büyük oğlu (Emir Şüleyman çelebi) İzmir Beyi (Cüneyd) i tedip etmek istedi. Cüneyt telaşa düşerek Konya ve Kütahyaya kadar gelüp Karaman ve Germiyan oğlullarından yardım talebetti. Karaman oğlu otuz bin ve Germiyan oğlu Yakup Bey de on bin kişilik bir kuvvetle Cüneyde yardım ettiler. Cüneydin de beş bik kişilik kuvveti vardı.

Emir Süleyman çelebi (Ayaslug) a kadar sokuldu. Cüneyt müttefikleri olan Karaman ve Germiyan oğullarının kendisini Emir Süleymana teslim edeceklerini zannederek geceleyin gizlice Süleymana dehalet eyledi.

Bu vaziyet üzerine Karaman ve Germiyan kuvvetleri telaşa düşerek bozuk, düzen yerlerine avdet ettiler [1].

Yakup Bey Memleketini kurtardıktan sonra şehzadeler mücadelesinin sonlarına doğru hemşirezadesi Mehmet çelebiye muzahir vaziyet almıştı.

Şehzadeler mücadelesinin iptidasında Yakup Beyin Karaman oğlu ile müttefikan hareket ettiğini ve (813 H. 1410 M.) senesi cemaziyülevvelinde Karaman oğlu Nasırüddin Mehmet Beyin ittifakından ayrılarak askerile Çelebi Mehmede iltihak eylediğini (Kitabüssülûk – كتاب السلوك) yazıyor ki yukarda Hammerden naklettiğimiz Karaman oğlu ile birlikte Cüneyde yardım meselesi iki hükûmetin ilk zamanlarda beraber hareket ettiklerini göstererek Kitabüssülükûn mütaleasını teyid eder.

Yine (Kitabüssülûk) den Yakup beyin Karaman oğlunun damadı olduğunu da öğreniyoruz [2].

Yakup Bey Karamanlılarla hemhudud olduğu için çelebi Mehmet tarafını iltizam etmesine ve daha doğrusu Karaman oğlu ittifakından ayrılarak Osman oğlu tarafını iltizam etmesine binaen Karaman oğlu Mehmet bey Germiyan memleketlerine tecavüz etmiş ve (813 H. 1410 M.) senesinin nısfı ahirinde vaki ilk taarruzunda bazı Germiyan şehirlerini muhasara ederek yakmış [3] ve sonra çekilmiş idi.

---

[1] Hammer tarihi C. 2 S. 97,98

[2] (Kitabüssülûk)daki ibare aynen şöyledir :

«... وفيه خامسه [جمادى الاول] (خالف) على الامير ناصر الدين محمد باك ابن قرمان صهره ابن كريمان [كرميان] ولحق بكرشجى فى عسكره...» [Sene 813]

[3] (Makrizi-مقريزى) nin Kitabüssülûkünün dördüncü cildinde 813 senesi ramazandan evvelki vukuat arasında :

«... رمضان، قدم اسفنديار قاصدا يلك وورد الخبر (ان) الامير سليمان بن عثمن حصر اخاه (موسى) چلبى ببلاد افلاق وان اخاه محمد كرشجى ولى ابنه مراد البلاد الروميه وان ابن قرمان حاصر بلاد ابن كريمان واحرقها...»

Karaman istilası:

Karaman oğlu Mehmet bey (814 H. 1411 M.) tarihinde tekrar mühim kuvvetle Yakup bey üzerine yürüyüp kendisini kaçırmış ve tekmil Germiyan memleketlerini elde eylemiştir (1).

Karaman oğlu hadisesi de nazarı dikkate alınırsa Yakup Bey iki buçuk sene memleketinden uzak kalmak suretile ikinci defa hükûmetini elinden kaçırmıştır.

Çelebi Sultan Mehmet biraderlerinin gâilesini bertaraf edüp (816 H. 1413 M.) tarihinde hükûmeti eline almış ve (817 H. 1414 M.) tarihinde Karaman oğlunu mağlup ederek istirdat ettiği Germiyan elini kendisine merbutiyet gösteren dayısı Yakup beye vermiştir (2).

Çelebi Mehmedin himmetile mülkünü Karamanlılardan kurtaran Yakup bey kitabüssülûkûn ifadesini teyiden bunu vakfiyesinde zikretmektedir (3].

Osmanlı tarihleri Çelebi Mehmedin Karaman oğlu üzerine giderken Yakup Beyden muavenet istediğini ve onun da zahire ve mühimmat yetiştirerek ordu güzergâhında hazır ettiğini yazıyorlar.

Osmanlı tarihlerinin bu mütaleasının şu suretle tefsir edebiliriz.

Biraderi Musa çelebiye galebe edene Mehmet Beyin kendisinin üzerine geleceğini bilen Karaman oğlu Bursa muhasarasını refederek çekilmiş ve işgal ettigi Germiyan taraflarını da tahliye eylemiş, Çelebi Mehmet memleketinden iki buçuk sene uzak kalan (Yakup Bey) i iptida Germiyan taraflarına gönderüp ordunun tahrip edilen o havaliden geçerken muzayakaya duçar olmaması için zahire tedarikini dayısına havale etmiş [4]

Zaten yalınız zahire ve mühimmat tedarikine memur edilüp kendisinden asker istenmemesi Yakup Beyin buralara Osmanlı ordusundan az evvel geldigini gösterir.

***

Yakup Bey Osmanlı devleti himayesinde olarak (824 H. 1421 M,) senesinde Çelebi mehmedin vefatına kadar, zamanını bu devletle sızıltısız geçirmiştir.

---

[1] (Tacüttevarih =تاج التوارخ) Çelebi Mehmet ordusunun Seyit Gaziden mürûr ederek Karaman üzerine hareketini ve Yakup Beyin zahire ve mühimmat yetiştirerek ordunun geçecegi yerde hazır ettigini ve bu hizmetinin fevkalade takdire layık oldugunu yazıyor. (C. I S. 277, 278)

[2] Kitabüssülukün 814 senesi vukuatı arasında da şu kayda tesadüf edilir: (Ayasofya kütüphanesi No 3376)

«وفی هذه السنة [814] قوی الامیر محمد ابن قرمان و فتح مملکة کرمیان جمیعا..»

[3] (... Bina etti bu imareti ahireti için Peygamber hicretinin sekiz yüz on dördünde temam oldu. Kapusu açıldı. işlendi biş ay işlendikten sonra Karaman oğlu sebebile iki buçuk yıl muattal kaldı. Andan sonra Tanrı, [شکری] Hüdavendigârın devletin artırsun geldi. Karaman oğlunu sürdü bu yerleri hep giru aldı bana verdi, anun devletinde anun sadakasile giru bu evin kapısı açıldı). Taş vakfiyeden

[4] Karaman oğlu Germiyan memleketlerini aldıktan sonra Bursaya kadar ilerlemiş ve hatta Bursayı da muhasara etmişti. Bu sırada biraderi Musa çelebiye de galebe ederek öldüren Mehmet Bey, kardeşinin cesedini Bursaya göndermiş ve bunu gören Karaman oğlu, son hasmına da galebe çalan Mehmet çelebinin kendi üzerine geleceğini anlıyarak çekilmek istemiş ve geldiği yolun çelebi taraftarları tarafından sededilmesi üzerine Kirmastı tarikile memleketine çekilmiştir.

Çelebinin oğlu ikinci Muradın zamanında ve (826 H. 1422 M.) de Muradın kardeşi Şehzade Mustafa biraderine ısyan ile Bursayı muhasara etmişti. (Tacüttevarih = تاج التواريخ) ve (Aşık paşa Zade)nin kayıdlarına göre Germiyan oğlu Yakup Bey bu çocuga evlat muamelesi edermiş, bundan dolayı Karamanlılarla birlikte genç şehzadeye asker vermek suretile (1) ikinci Murat aleyhine tahrik etmiş ve şehzade Mustafa da evvelâ Bursayı muhasara eylemişti.

Bursayı almaga muvaffak olamayan Mustafa, bazı şerâit ile muhasarayı refederek çekilmiş bu defada (İznik) i kuşatmıştır.

Şehzadeyi elde etmek için, bir desise ile (İznik) şehzadeye teslim olmuş ve şehre giren Mustafa, biraderinin kuvvetleri gelinceye kadar orada avutulmuştur.

Sultan Murat; Rumeli işile meşgul oldugundan Anadoluya gelinceye kadar Mustafa Çelebinin ve taraftarlarının igfal edilmesini gizlice emretmiş ve şehzade maiyyetindeki bazı ümerayı da elde ederek arzusunu mevkıi tatbika koydurmuştu.

Vaziyeti gayri tabiî gören ve bu işte bir hile oldugunu sezen Germiyan, ve Turgut oğulları, şehzadeyi alup götürmek istemişlersede şehzadenin veziri (Şarapdar İlyas) ın iğfaline kapılmışlar.

Nihayet, ikinci Murat Anadoluya geçerek bu gâileyi bertaraf ile kardeşini elde edüp öldürmüştür.

Yakup Beyin Murattan ziyade Mustafa çelebinin hükûmetini istedigi, ona yardım etmesinden anlaşılıyor. Bunun da Osmanlı himayesinden kurtulmak oldugunda şüphe yoktur. Bittabi bu vaziyet Muradın iğbirarını mucip olmuştur. Fakat sonraki vakayiden iki hükûmet arasındaki hoşnutsuzlugun zail olduğu anlaşılıyor.

(828 H 1424 M.) senesinde ikinci Sultan Murat İsfendiyarbey oğlu İbrahim beyin kızıyle izdivaç edecekti. Gelini getirmek için giden heyette (Elvan bey) Şerefettin ve Reyhan paşalarla kadınlardan veziri azam Çandaralı Halil Paşanın zevcesi Daya hatun, ve diger kadınlarla birlikte Yakup Beyin refikası (Paşa Kerime hanım) da vardı.

*
* *

İkinci Murat, Yakup beyin zevcesine (Şah Ana) diye hitap edermiş. Yakup Bey, bundan sonra Vefatına kadar Osmanlılarla hüsnü münasebatı idame etmiştir. Yakup Beyin erkek evladı olmadığından memleketini vefatından sonra kız kardeşinin torunu ikinci Murada vasiyet etmek üzre (831 H. 1427 M.) senesinde Edirneye hareket etti [2].

---

[1] (Sultan Muradın bir kardeşi kim o, küçük kardeşidir, ana Mustafa dirlerdi. Atası ana Hamit sancağını vermişti. hem Germiyan oğlu dahi anı oğul etmişti. Sultan Murat ki düzmeyi kova Rumeline geçti. Mustafayı dahi yerinden kaldırdılar. Germiyan oğlu dahi leşker koştu. Karaman oğlu dahi Turgutludan haylı adam koştu. Mustafa dahi Bursaya hücum etti.)

Aşık paşa zadenin ve Tacüttevarihin (Turgutlu) dedigi aşiret karaman ailesine mensup Turgut oğulları aşiretidirki bu aile ikinci sultan Beyazit zamanına kadar tarih sahnesinde idi·

[2] Aşıkpaşa Zade Tarihi (832 H. 1428 M.) senesinde Yakup Beyin Muradı Saniyi ziyarete gittigini yazmaktadır. Sayfa 117.

Yakup Beyin geleceğini haber alan Osmanlı hükümdarı Bursa muhafızı Yahya Bey ile Kadı (Mehmet Şah) efendiye emir göndererek ikram ve riayette kusûr edilmemesini tavsiye etti [1].

Yakup Bey, Bursada fevkalade surette karşılandı ve kendisine tam bir hörmet gösterildi; o zaman pek müsin olarak hayatta bulunan yıldırım Beyazıdın damadı (Şeyh Şemsettin Mehmet Bin Aliyyülhüseynî) yi ziyaret etti [2] ve kendilerile musahabede bulundu [3].

Bursadan hareket eden Yakup bey, gemi ile Geliboluya geçirildi, oradada mutantan surette karşılandı.

Yakup Bey o sırada Ergene nehri üzerine köprü yaptırmakta olan İkinci Muradı Ergene kenarında ziyaret eyledi [4]. Hükümdar misafirine hörmet gösterdi. Yakup Bey Muradın elini öpmek istedisede, genç Osmanlı padişahıSultan vermedi, öpüştüler ve musafaha ettiler.

Sultan Murat, Yakup Beyi kendisinin misafiri olmak üzre Edirneye gönderdi ve kendisini eğlendirmek için şair ve musahipler tayin eyledi [5]. Yakup Beyin Edirnede ikameti esnasında şenlikler yapıldı, hergün ziyafetler verildi. Tabip, alim ve şair olan ve evvelce musahipliginde bulunan (Şeyhî Sinan) müşarünileyhin mihmandarlıgına tayin olundu ve arzusunun en küçugüne kadar isafı şeyhiye emr edildi. Yakup bey kendisine gösterilen misafirperverlige ve ikrama karşı pek minnettar kaldı [6].

Yakup Bey bir ay kadar Edirnede kaldı [7]. Memleketine avdeti arzu ettiginden, yol masrafı ziyadesile verilerek muazzezen yola çıkarıldı.

Fakat Yakup Bey pek sahî olduğundan elindeki parayı, Muradın, kendisine tahsis ettigi askere ihsan etti.

Yakup Bey geliboluya vürudunda parası bittiginden padişahdan para istemek ıztırarında kaldı. İkinci Murat:

(Hüda bize bir birader verdiki ölkesinin hasılatından fazla bizim memalikimizin varidatı dahi harcına yetişmez.) diyerek seha ve sefahetine işaret ederek istenilen parayı gönderdi [8].

Yakup Bey; Edirne seyahatinde vefatından sonra memleketinin Osmanlı milkine ilhakını vasiyet etti [9]. Avdetinden bir yıl sonra ya'ni (832 H; 1428 M.) de seksen yaşını geçmiş olarak vefat etti [10].

---

[1] Hadidi şöyle der:

Megerkim Padişahı Germiyanın — Ki Yakup Bey Dinür âdına anın.
Görür kim oğlu yok kala yerine — Bu geldi fikrederken hatırına,
Gele Sultan Muradın hizmetine — Dua ide devamı devletine,
İde milkini şaha vasıyyet, — Penah ide asitanın bula izzet
Beş on kişiyile düşmüştü raha — Gele ta Edrine tahtında Şaha.

[2] Meşhur Emir Buhari.

[3] Tacüttevarih. تاج التواريخ C. 1 Sa. 340.

[4] Aşıkpaşazade: Padişahla Edirnede buluştuğunu yazmaktadır.

[5] Hayrullah efendi tarihi C. 7

[6] Hammer Tarihi tercemesi C. 2 Sa. 186, 187.

[7] Aşıkpaşa zade, üç gün kaldığını yazar. Sa. 117.

[8] Hayrullah efendi Tarihi C. 7 Sa. 63.

[9] Hezarfen Tarihi, milkini vermesine mukabil kendisine İpsala sancağının verildiğini yazar.

[10] « .. ولما وصل الى ملكه توفى بعد سنة فى حدود سنة اثنتين وثلثين وثمانمايه وكانت مدة ملكه تقريباً اثنتين واربعين سنة وعمره متجاوز عن ثمانين سنة وهو آخر ملوك بنى كرميان ... » [جامع الدول]

yakup bey hastalığı zamanında ve hayatının son deminde Sultan Murada bir vasiyetname göndererek şifahi vasiyetini teyit eyledi [1].

Yakup Beyin vefatında Germiyan eyaleti Umur Bey oğlu (Osman Bey) e verildi.

Yakup beyin Kabri Kütahyadaki yaptırdıgı imaret Mescidi içinde mihrab tarafında olup yanında zevcesi de metfundur. Kabri çinilerle müzeyyen isede kitabesi yoktur.

***

Evliya çelebi, seyahatnamesinin bir yerinde (C. 1 Sa 138). Saz şairlerinden bahs edip ve her sazın bir mucidi olduğunu zikr ederken (Çöğür)denilen sazın mucidi (Germiyan padişahlarından (âlûdei aşkı ilahi=آلودهٔ عشق الهی) Yakubı germiyanidir ki Kütahyada serkeş bağlarında yatar. Bu Saz, levendane beş kıllı, tahta göğüslü, yirmi altı perdeli gögdesi büyük bir sazdır. Ekseri Yeniçeri ocağına mahsustur...) diyor.

Yakup Bey, yukarıda yazıldığı üzre bir defa (792 H. 1390 M.) senesinde Yıldırım tarafından ve (814 H. 1411 M.) de ise Karaman oğlu tarafından memleketi istila edilmek suretile hükûmetinden iki defa uzak kalmıştır.

Yakup Bey, natuk bir zat olup Demirlenk kendisini sevmiştir. Tarih sahnesinde bütün siyasî ve karışık vaziyetlerden istifade etmek istediği görülmektedir. Çelebi Mehmet zamanında temamen onun himayesi altında olduğu kendi vakfiyesinde de görülür. İkinci Murat zamanında şehzade Mustafa vak'asından istifade etmek istediği anlaşılıyor, (Kitabüssüluk) dan naklen yukarıda bilmünasebe kaydettiğimize göre Karaman oğlu Mehmet Beyin damadı idi.

Meşhur ulemasından Cemaleddin İshak Fakih ve tabip ve şairi (Sinan Şeyhi) ve veziri veya Subaşısı (Hisar Bey bin Eynehan Bey) tarihçe tanınmış zevattandırlar. [2]

Germiyan oğullarına dair Şikâri tarihinde malûmat varsa da hiç birisi de me'hazlerimize uymayor.

Yakup beyin, fevkalâde sahî olduğu gerek Şeyhinin Kerem kasidesinden ve gerek Edirneye vaki seyhatinden avdeiindeki ihsanile sabittir.

Meşhur şeyhuşşuara (شیخ الشعرآء) Sinanüddin Şeyhinin yakup Bey hakkındaki kasidesile mersiyesini divanından naklediyorum

Pirûzdur bu ruzı hümayun dürür bu dem
Ki hemdem oldu ıdile عیدیله nevruzı muhterem

Asarı rahmet okudu nevruzı dilfürûz
Isarı nimet eyledi çün ıdi (عید) pür niam

[1] Tacüttevarih C. 1 S. 341.

[2] (825 H. 1421 M.) Şaban tarihli Yakup Beyin Afyon Karahisar köylerinden birindeki vakfına dair tertip ettirdiği ve (Sinan Paşa bin Mehmed) i mütevelli koyduğu vakfiyesindeki şâhitler arasında (Elhaç Hissar Bey subaşı) ve (Sinan bin Mecdettini Şeyhi) ile (Zaganos bin Abdullah) isimleri geçmektedir. Bunlardan Zaganosun, ikinci kısım kitabeler ismindeki eserimde Afyon Karahisarda Sahipler türbesinde kitabesi olan (Zaganos bin Abdullah) olması pek muhtemeldir. Yakup Bey bu vakfiyesinde babasından intikal eden Karahisarda (Atanos ve Agaçağıl) köylerindeki emlâkini vakf ediyor. Bu vakfiye sureti (Müceddet Anadolu مجدد اناطولی Defter 19/27, sayfa 253) tedir.

Dil nice şerhide bu demî ki oldu müçtemi
İdi saîdü saati nevruzı ruhu dem

Kış şahnasına kalmadı alemde bir amel
Burcı hamelde dikti felek şahı çün alem

Adlî Muhammet irdi tabiat hakimine
Gidüp zulum sitareleri çarhider hökûm

. . . . . .
. . . . . .

İder muradı idile [عيد ايله] *nevruzdan bu kim*
Bir şahı nîkbahtıla ış (عيش) *ide dembedem*

Miri yegâne şahı muzaffer hocestefal (خجسته فال)
[Yakup bey] ki ana aşık arab, acem

Adli cemalin olmasa kim vireydi nûr
Tutardı zemane yüzün zulmile zulem

Şaha! ne menzile yetiştirse himmetin
Şadı konar, dürer kamu rahatını hemmü'gam

İhram bağlardı kamu fazl ehli kapuna
Mahremmidir hariminle sahati harem

Boynuna akl tavk, boyına saha libas
Başına baht taç, beline kemer, kerem

Hilmin katında olmaya bir zerre kihçe gûh
Lütfun yüzünde gelmeye bir katra nemce'yem

Önünce kim kalem gibi baş üzre yürümez
Takdir, ömrü hattına şol dem çeker kalem

Tomarlar dolar yine mücmel hisâpdır
Vasfında nicekim vura ehli kalem rakam

Hem lütfun, eli bestelere kâşifülhumûm
Hem rahmetin, şikestelere sarifi elem

İnşayı hattı marifet inamı ma'delet
Gayrında lâ dedi vü seni anıcak neam

Şad ol hemişe fethü zafer mesnedinde sen
Ne gam hasut karşına söylerse bişükem

Kimi Mustafa yüzünde okudu vedduha
Tebbetyeda ebileheb buldu bulhakem

Vakti düa irişti, seni ve hasudını
Biçare Şeyhi ömrü oldukça kıla methüzem

Her beyti mithatında kılaydı bir behar
dil gülşenini kaplamasaydı hari gam

Mes'ut nicekim ola her idi bahtile
Piruz nicekim gele nevruzu pür haşem

Görmiye devletin güneşi zerrece zeval
İrmeye sihhatin gölü e şemmei elem

Şeyhinin Yakup Bey hakkındaki meşhur Kerem kasidesinden:

Hurrem irdi bu kerametli gün ey kânı kerem
ayşüzevk (عیش‌وذوق) et ki fedadır yoluna cani kerem

Kutlu dem bahtlu saattirü ferhunde zeman
Ki yine kulları teşrif idiser hani kerem

Kerem ehlin bu gice seyri cihanında görüp
Sorarım bunlara kim noldu saha, kanı kerem

Didiler gel beri ey talibi iksiri hayat
Gözle şol işiği kim toprağıdır kânikerem

Dergehi şahı ata pişei hayrendişe
Germiyan memleketi maliki sultanı kerem

Açılur nimeti yağmuru ile gülşeni cûd
Bezenir kameti servi ile bostanı kerem

Pasban, saltanatı kasrına geyvani felek
Sayeban, devleti dergâhına eyvanı kerem

Alem ehline nida eylemiş in'amı dili
Ki sala cümlenize dökmüşüm üş nanı kerem

Keremi, ehline kısmet idicek Rabbı kerim
Gör kerametki kiram içre sever anı kerem

Ey ki feyzin güheri mayei ummanı âtâ
Veyki fazlın eseri danei nisanı kerem

Şerefi zatın ile fahrider evkatı şerif
Keremi lütfın ile hoş geçer avanı kerem

. . . . . .
. . . . . .

Gerçi Firavn ola düşmanları kahretmek için
Yedibeyzadır elin hüceetü bürhanı kerem

Ne acap ger Karaman bulmasa alemde âmân
Çünki yarattı sana devleti Osmanı kerem [1]

Boşalır kâseibahrü tükenir kisei kân
Bulamaz nimeti bi haddine payanı, kerem

[1] Bu beyt, Yakup beyin karamanlılarla olan muhasamasına ve Osmanlıların Germiyanlıları himayelerine işarettir.

. . . . . .
. . . . . .

Şükr kıl fakrin ile itme şikâyet [şeyhî]
Derdine şahı Kerim eyleye dermanı kerem

eller içre nekadnr anıla insafü saha
diller içre nice kim şerhola destanı kerem[1]

Başlana adın ile namei dibacei cûd
Yazıla vasfin ile defteri divanı kerem

Daîm ola tapuna idi safa(عيدصفا) vakti said
Eşiginden virile abı saha, nanı kerem

Yine şeyhînin Yakup Bey hakkındaki tercihi bendinden:

Ol kim dürürki rıfati gökten güzer kılur
Hışmitse şiriner gazabından hazer kılur

Kahrı odı yanarsa yedi bahri huşkider
Lutfı suyu saçılsa kamu berri ter kilur

Cudü saha deminde zerü simi hâk ider
Herçentki kimyayı nazarı haki zer kılur

bu çarhı serkeş olmazsa emrine muti
Bir luub (لعب) ile esasını zirüzeber kılur

"Yakup Han„ ibni Süleymanı şehriyar
Ki onu, menakibini dilim bu kadar kılur

Sultanı berrü bahrü Süleymanı şarku garp
Darayi darügirü Feridunı darbü harp

Şeyhinin Yakup Beyin vefatına dair mersiyesinden:

Yarab bu dehri dun nice bivefa imiş
Mekkârü hileger pür sitem, pür cefa imiş

Nazünaim okuduğu narü cahimdir
Kendile bal dediği kahrü bela imiş

Şadisi guussa, devleti mihnet, devası dert
Lütfu cefavü, rahatı aynı ana(عنا) imiş

. . . . . .
. . . . . .

Ol şeh [شه] kaniki lutfiyle pür sefa idik
Şimdengiru diriğ işimiz ahüvah imiş

Sultanü Germiyanü' gureba devleti diriğ
Şahı cihanban, fukara nimeti diriğ

serdoldu memleketi milki Germiyan kani
şur ile doldu şehriçi şahı cihan kani

Devlet çeragı gözlerinin nuri kandedir
İkbalü izzetübaht tenine revan kani

Cudıkerem mahallinie hatem ne perdedir
Adlü hikem sarayına nuşin revan kanı

. . . . . .
. . . . . .

İnamı âmü nimeti biminnet eyliyen
simü zeri nisar kılan rayegân kani

Cemoldu kapuna yine meydan erenleri
Çekmege lütf hanını devletlü han kani

Mecmûisi ayak gibi ki ayrıldı baştan
Kamusu kuru göğdedir ortada can kani

Hakkâki bu fıraka göre nale kılmadık
İnsaf, bu musibete göre figan kani

"Sultanı Germiyanü guraba devleti diriğ„
„Şahı cihanbanü fukara nimeti diriğ„

Yarap özüne ravzaı cennet makam ola
Ruhuna Mustafa nefesinden selam ola

Firdevs içinde üns ola ervahı kudsiye
rahmet nazarları ana haktan müdam ola

Ehli sücût hakkı ! kiymette cismine
Tûba budağı gölgelerinde makam ola

(Şeyhi) varimdi küşehi uzlet kıl ihtiyar
Zevku tena'um (نعم) ise hemindir temam ola

Dâim duayi hayriyle yadit revanını
Dilinde hot bu beyt gerek berdevam ola

"Sultanı Germiyanü guraba devleti diriğ
"Şahı cihanbanü fukara devleti diriğ

Âli, Künhülahbar ismindeki tarihinde Germiyan Emiri Yakup beyin şiirden anlamadığını ve şeyhînin kaside ve eş'arını fehmetmediğini ve dinlemekten usandığını yazdıktan sonra (Ozan) lardan birinin kendisine söylediği baya bir nazımdan hoşlanup manasını anlayarak Ozana ihsanda bulunduğunu ve (henüz bir hoşca söz işittim fehvayü edasını pesent ettim bizim şeyhî hiç bilmez ne söyler medhimiz eylemek ister amma güyaki bizi zemmeyler) dediğini yazar [1].

*
* *

[I] Künhülahpar C. 4 S. 1919

Ikinci Yakup Beyin parası:

Yakup Beyin (809 h. 1406 m.) tarihli gümüş parası meskükât katalogunun dördüncü kısmında olup bir tarafında kelimei şehadet diğer tarafın da ise (Yakup bin Süleyman hallede milkehu = يعقوب بن سليمان خلد ملكه) ibaresini havidir.

Yakup Beyin diger senelerde bastırdığı paraları olması tabii ise de meskûkât kolleksiyonlarında bundan başkası görülmemiştir.

Çelebi lakabı:

Yakup Beye Kütahyada (Yakup Çelebi) ve (Yakup han çelebi) derler. 825 Hicrî tarihli vakfiyesinde de (Yakup Bey)e (Çelebi) unvanının verilmiş olduğu görülüyor (1).

Yakup Beyin büyük ceddi birinci (Yakup bey)e 725 hicri tarihli Sandıklı kitabesinde (Çelebii azam = چلبیٔ اعظم) lakabının verilmiş olduğu da görülür. (Süleyman şah)a da (Şah Çelebi) denildiğini (bezmürezm = بزم ورزم) den anlamaktayız.

***

(855 h. 1451 m.) senesinde ikinci Sultan Mehmedin tahta cülusu sebebiyle Karaman oğlu fırsatı kaçırmıyarak, Germiyan, Menteşe, Aydın oğludur diye bazı eşhası (2) bir kısım kuvvetle Germiyan, Menteşe ve Aydın ellerine musallat etti isede bu düzme şahıslar muvaffak olamadılar.

İststanbulun fethi sırasında Germiyan oğlu (Kâmkâr Bey) isminde

(1) Bu vakfiyenin bir sureti Afyonkarahisar evkaf müdürlüğü vakfiyeleri arasındadır. Vakfiyenin elkaba âit kısmı şudur:

« ملك الامراء والاعاظم مستجمع انواع المعالی والمکارم حامی بلاد اهل الایمان ماحی آثار الکفر والطغیان سلطان الاسلام والمسلمین خلدالله (ظله) علی الخلایق اجمعین یعقوب چلبی ابن المرحوم المغفور شاه سلیمان اعزالله انصاره.. »

vakfiyede şahitler arasında (Hisar Bey su başı ibni Eyne han) ile Şeyhüşşüara (Mevlânâ Sinanüddin bin Mecdüddin eşşehir bişeyhi=شیخ مولانا الشعرا سنان الدین بن مجدالدین الشهیر بشیخی) de vardır.

Yakup beyin 721 جمادی الاولی tarihli bir vakfiyesi daha vardır. Yakup Bey bu vakfiyesinde Uşşakta Hacim karyesinde (Hacim Sultan zaviye) sine vakf yapiyor ve vakfına da (Dede Balı) yı mütevelli tayin ediyor. Bu vakfiye kuyudü atikadan 721 tarihile kaydedilmiş olduğu gibi Yakup Beyin babasının ismi atlanarak büyük babası Mehmet Bey zikredilmiştir. Vâkfiye de vâkıf şu elkap ile zikrediliyor:

«ملك [الملوك] العظام ناشر العدل والاحسان اضعف العبد ؟ والدوران المخصوص بعون الملك المنان یعقوب بك ابن محمد بك الکرمیان علیه الرحمة والغفران»

bu vakfiye sureti İstanbul evkaf kuyudü kadimesinde, Kütahya ve Afyonkarahisar evkaf müdürlükleri defterlerinde vardır. Eğer vakfiye ikinci (Vakup Bey) zamanına ait ise hem isim yeri ve hemde tarihi yanlıştır. Tarihin 821 ve isim yerinin de (Yakup bin Süleyman bin Mehmet) olması icap eder.

721 tarihine nazaran vakfiyenin birinci Yakup beye ait olduğu hatıra geliyorsada babasının isminin (Alişir) olmayup (Mehmet) olması beni tereddüde düşürüyor. Namına vakfiye yapılan (Hacim Sultan)ın (Hacı Bektaşı Velî) halifelerinden bulunması ve (700) den sonra yaşamış olması vakfiyenin birinci Yakuba aidiyetini zannettirir. ben ikinci Yakuba âit olduğunu tahmin ile buraya koydum.

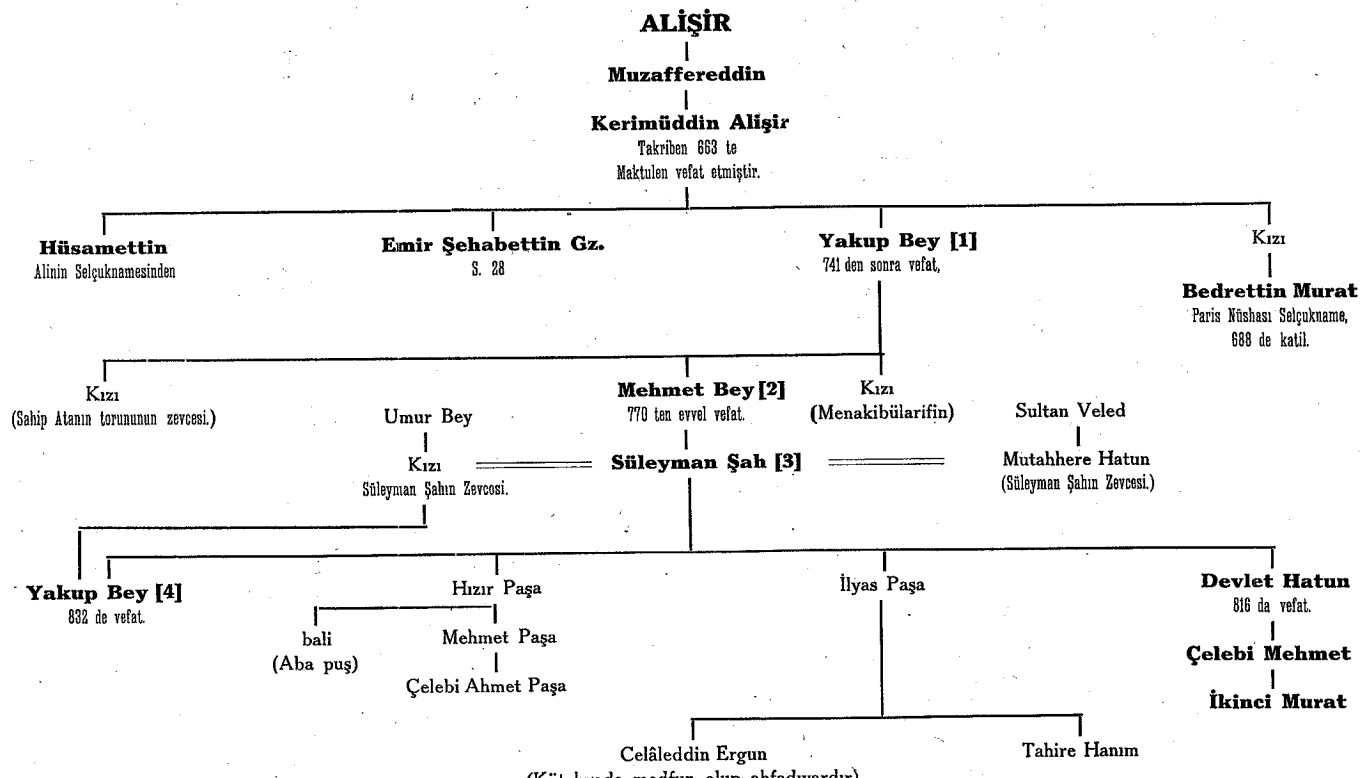
(2) Aşık paşa zade S. 140. Tacüttevarih C. 1 s. 415

birinin ismini (Fethi Celili Kostantaniye = فتح جليل قسطنطنيه) zikretmekte isede ne dereceye kadar dogru olduğu kestirilemez. Eğer aslı varsa Yakup Beyin kız tarafından torunu olabilir. Bazı tarihler yalınız Yakup Beyin erkek evladı olmadığından bahsetmektedirler.

Elyevm Kütahyada (Germiyan oğulları) diye marûf bir âile vardır.

Germiyan evkafına Yakup Bey (İshak Fakih) İsmindeki âlimi mütevelli kuymuş olduğundan ve halihazırda Germiyan ailesinden olduğunu söyleyen zevat bu vakfa mütevelli olduklarından bu Germiyan âilesinin İshak Fakih ahfadından olmaları hatıra geliyor.

[1] GERMIYAN OĞULLARI SİLSİLESİ

[1] Bu silsile name; (ibni Bibi ابن بيبي) (Alinin Selçuknamesi, Paris nüshası Selçukname, (düveli islamiye دول اسلاميه) (Mecmuatüttevarihul' Mevleviye = مجموعة التواريخ المولويه (Nihayetülireb نهاية الارب) (ikdülcüman عقدالجمان) ve Germiyan Ogullarına âit kitabeler ile (Menakibülarifin = مناقب العارفين) isimlerindeki eserlere göre tertip edilmiştir.

GERMİYAN HÜKÛMETİNE TABİ ŞEHİRLER

Mesalikülebsar, Germiyan hükûmetine merbut yedi yüz şehir ve kal'a bulunduğunu beyan etmektedir. Yine bu eser Germiyan memalikini vasi olarak gösterdiği gibi Germiyanın garp dağlarından Mendires nehrinin çıktığını ve bu nehrin seyrisefaine müsait olduğunu ve ahalinin bu nehir seyahatinden çok müstefit olduklarını beyan eder.

Mesalikülebsar (Kütay) dediği Kütahayadan başka (Ser Köy)[*] (gümüş şar) dan da bahseder.

Camiuddüvel; Germiyana tabi olarak şu şehirleri sayar:

Kütahya, Uşşak, Gediz, Silinti [1], Kula, Tahure [كوره] [2], Tavşanlı, Simav, Egrigöz [Emet] Ezine [Sarayköy] [3] Banaz [4], Işıklı [5] Baklan [6], Donuzlu [Denizli] [7] Honaz [8] Dazkırı [9] Geyikler [10] Homa [11] Gök öyük [12] Çarşamba [Buldan] Dinay maa ع eşme [13] Şeyhlû [14] ve sairedir. Sonradan Karahisar sahibin de ilâve edildiğini birinci Yakup bey kısmında söylemiştik [15].

---

[*] (Ser köy) ün hangi şehir oldugunu kat'i bilemedim, Kütahyanın Gireği nahiyesinde (Saray köy) ve Denizlinin şimdi kazası olan Saray köy, Kütahyanın Altıntaş nahiyesinin (Selği saray) ve etraf şehir nahiyesinde(Siner köy) ve Eşme kazasının (Sirke) ismleri buna müşabihtir. Sirke, eskiden Germiyan oğullarının meşhur kasabalarından olup Mesaliküebsarın kastettiği belki budur.

[1] Silinti, Kula kazasının nahiyesidir.

[2] Camiuddüvelin (Tahore) diye yazdığı bu isim yanlıştır. Bu kasaba Eşme kazasının nahiyelerinden (Güre) olup eski tarzı imlâ itibarile müstensih sehvi olarak farisi kâfın ikinci keşidesi nokta gibi konmuştur (كوره = تحوده) . Zaten Anadolu Beylerbeyliği teşkilâtında da Kütayha kazaları arasında (Güre) ismine tesadüf edilmektedir.

[3] Saray köy, şimdi Denizli vilâyetinin kazalarındandır.

[4] Banaz, Uşşak kazasının nahiyelerindendir.

[5] Bu Işıklının diğer ismi (Şeyhi) ise Çivril kazası köylerindendir. Eğer (Işıklar) ise Afyonkarahisar merkez kazası köylerindendir. Camiuddüvel Işıklı ile Şeyhliyi ayrı ayrı yazmışsa da birinci şıkka göre ikisi birdir.

[6] Denizli kazasında nahiye olup diğer ismi (Dede köy)dür.

[7]Donuzlu,Denizli olup Camiüddüvel ikisini ayrı ayrı zannile başka başka yazmıştır.

[8] Denizlinin nahiyelérindendir.

[9] Dazkırı ve Taskırı, Dinar kazasının köylerindendir.

[10] Geyiklerin şimdiki ismi (Dinar) olup kazadır.

[11] Homa, Çivril kazası köylerindendir.

[12] Gök öyük, Aydın hududunda Eşmenin garbında idi.

[13] Bunu, camiuddüvel (Dinay) yazmışsa da doğrusu Eşme kazasındaki (İnay) dır.

[14] Şeyhlu (Işıklı) dır. 5 numaralı nota bakınız.

[15] (Elmenhelüssafî = المنهل الصافى) ismindeki eser (c. 2, s. 511 Ayasofya kitapları) (وبنى كرميان اصحاب طنغزلو وملطيه) diye Germiyanın iki şehrinden bahsediyor. Donguzlu, Denizli ise de (Malatya) nın neresi olduğunu bilemedim. Kütahyanın merkez nahiyesinde (Geriz ve Malatya) varsa da ehemmiyetsiz bir köydür. Bu isim, zannıma göre Kütahya yazılacak iken (Malatya) yazılmıştır.

Germiyan kumaşları:

Germiyan kumaşları, zamanında en makbul ve muteber kumaşlardandı. Garbî Anadolu hükûmetleri hep bu kumaşlardan kullanırlardı. Hatta Germiyan oğlu Süleyman Şah kızını Osmanlılara vermek istediği zaman Osman oğluna gönderdiği heyetle, hediye olarak bu kıymetli kumaşlardan yollamıştı. Germiyan kumaşları hakkında Aşıkpaşa zade şöyle diyor:

(Donuzluda (Denizli) ak alemli bezler olurdu, (hil'at = خلعت) anı giydirirlerdi. Sartık tekle dikerlerdi [1] Alaşehrin kızıl efladisini sancak iderlerdi [2] hil'at anı giydirirlerdi. İshak Fakih geldi Donuzlunun o bezlerinden bile pişkeş getirdi).

Neşrî de şöyle yazıyor:

(Ol zamanda Anadoluda altın ve gümüş az olurdu. Muteber olan Donuzlu bezi idi. Bir kimseye hil'at giydirseler ol bezden nice pare hil'atler dikdirup ihzar dururdu.... bu İshak Fakih ol bezlerden mubalega götürmüştü...)

Hammer tarihi de Germiyan kumaşlarından bahsediyor:

Muradı Hüdavendigârın başına Germiyan masnuatından beyaz renkte ince bez sardığını ve kaftan ve cüppesinin de kırmızı renkli Germiyan mensucatından olduğunu yazmaktadır [3].

Mesalikülebsar da Germiyan askerinin cevahirli, kırmızı atlaslı ve buna mümasil zinet elbiseleri olduğunu yazıyor.

***

Germiyan oğulları zamanında iktısadî vaziyet:

Mesalikülebsarda Kütahyanın (Gümüş Şar) kasabasında mebzul ve makbul gümüş çıktığını ve (Ser köy) kasabasında pirinç ekildiğini ve yine Germiyanda mebzul miktarda şap madeni bulunduğunu öğrendiğimiz gibi [4] Mendires nehrinin seyrisefâine müsait olmasından dolayı bu nehir vasıtasile ticaret yapıldığını da biliyoruz.

Bundan başka şecereli Germiyan atlarının pek makbul olup bunlardan harice sevkedildiğini ve Germiyanda dokunan bez ve kumaşın her tarafça muteber olduğunu da bilmünasebe yukarlarda zikretmiştik.

Germiyanın meyva süt ve yoğurt ve balının pek ucuz olduğu, halkın ve zürraın müreffeh bulunduğu da mehazlerimizden Mesalikülbesarın mütaleatı cümlesindendir.

Yine mesalikülebsar, Germiyan halkının giydiği elbiseler hemcivar olan rum elbiselerinin ayni olduğunu beyan ediyor.

Germiyan kilelerine (Müt) denirdi. Bir Kütahya kilesi altı İstanbul kilesi olduğu gibi bir (Müt) te yirmi kile idi. Lâzikiye yani Denizli

---

[1] Sartık tekle = صرتق تكله tabirini anlıyamadım. Yalnız (Dekla, Dekle) nin kısa yenli kaftan (Dikila) ve (Dikilay) ın da geniş kollu cüppe veyahut binişe denildiğini büyük türk lûgatı yazar. Acaba Sartık nedir?

[2] Sancak renginin kırmızı olduğunu göstermektedir.

[3] Hammer tercemesi c. 1, s. 222.

[4] Şaphane dağları ve Şaphane nahiyesi ve orada şap madeni hâlâ malûmumuzdur.

kasabasının Germiyan oğullarının sayfiyesi olduğunu Lehçei Osmanî yazmaktadır.

Germiyan atlarının Anadolu atlarının en makbullerinden olup arapatları gibi şecereleri olduğu Mesalıkul'ebsardan anlaşılıyor.

***

Germiyan meskûkâtının, bir dirhemin üç rub'una müsavi olduğunu (Katrmer) den naklen Mösyö (Sover) ve andan naklen de merhum Galip Bey meskûkât kataloğunda beyan eder [1].

---

[1] Takvimi meskûkâtı selçukiye s. 125.

7

GERMİYAN OĞULLARINA ÂİT KİTÂBELER

Kızıl Bey Camii Minberi

699 H. 1299 M.

Kızıl Bey Camii; Ankarada şimdiki Ziraat Bankası binasının bulunduğu yerde idi. Banisi Kızıl bay Anadolu selçuk ümerasından olup birinci (İzzeddin Keykâvüs) ün ümerasından bulunmuştu.

Bu camiin minberini Germiyan oğlu (Yakup bin Alişir) yaptırmıştır. Minber sonradan harap olduğundan kitabesi İstanbul müzesine nakledilmiştir. Kitabenin tûlü 86 ve arzı 26 santimetre olup yazısı girift selçuk sülüsüdür. İki satır olan kitabe şudur [1]:

1 — جدد هذا المنبر المبارك فى ايام السلطان الاعظم علاءالدنيا والدين ابو الفتح كيقباد بن فرامرز خلدالله سلطانه

2 — الامير الاجل الكبير يعقوب بن عليشير جددالله مجده فى شهور سنة تسع وتسعين وستمايه

Kitabeden anlaşıldığına göre (Yakup bin Alişir) bu minberi (699) hicret senesinde ve selçuk hükümdarı Üçüncü Alâaddin Keykubadın ümerasından iken yaptırmıştır. Kitabedeki (Elemirül'ecellülkebir = الاميرالاجل الكبير) tabirinden Yakup Beyin nüfuzlu ümeradan olduğu anlaşılır.

Üçüncü Alâeddin Keykubat, (Mes'ut bin İzzeddin) in birinci defa hükûmetten hal'ında ve (698 H. 1298 M.) tarihinde hükümdarlığa getirildi. Bazı icraata teşebbüs etmek istedise de her iş çığrından çıkmış olduğundan muvaffak olamadı. Hükûmeti zamanında, (Gâzân mahmut Han) a karşı isyan eden (Sulamış Han) Anadolu hükûmetini elde etmek istiyerek Alâaddini firara mecbur etti ise de Gazan tarafından üzerine gönderilen (Kutluk Şah) a mağlûp olarak maktul düştü.

3 üncü Alâaddin son zamanlarda İlhanilerin hoşuna gitmediğinden (702 H. 1302 M.) senesinde (hal = خلع) ve İrana gütürülüp idam edildi ve selçuk hükûmeti ikinci defa (Giyasüddin Mes'ud) a verildi.

***

[1] Bu kitabeyi Halil Ethem Bey, tarihi osmanî encümeni mecmuasında (cüz 2, s. 113) neşretmişlerdir. ben oradan aldım.

KÜTAHYADA

Vacidiye medresesi kitabesi 714 H. 1314 M.

Sonradan, Müderris (Molla Vacit) in ders okutarak vefatından sonra da oraya defnedilmesinden dolayı (Vacidiye =واجديه) medresesi ismi verilen bu medreseyi iptida 714 H. 1314 M. senesinde Germiyan ümerasından (Mubarezeddin umur bin Savci =مبارزالدين امور بن ساوجى) yaptırmıştır.

Dört satır sülüs hatla mermer taşa hakkedilmiş kitabenin tulu 66 ve arzı 50 santimetre olup kitabe, (Hüar) ve Halil Ethem Bey taraflarından neşredilmiştir.

Kitabe şudur:

1 — عمر هذه المدرسة المباركة

2 — المولى المعظم ملك الامراء و

3 — الكبراء مبارزالدين امور بن ساوجى

4 — من جزية آلا شهر سنة اربع عشر وسبعمايه

(Melikül'ümerai velkübera = ملك الامراء والكبراء) lakabile hükümdar derecesinde yüksek ümeradan olduğu anlaşılan (Mübarzeddin Umur = مبارزالدين امور) son Germiyan emiri ikinci yakup Beyin büyük babasıdır.

Umur Beyin oğlu da bundan sonraki kitabede ismi geçecek olan Yakup Beydir.

1673 senesinde Pariste basılmış olan (Pahimer)in tarihinde ve (1308) ile (1309) vukuatı arasında [sahife 851] zikredilen bir (Umur) var. Pahimerin bu notunu (Umur bin Savüci) ya teallukuna binaen buraya naklediyorum. [1]

[..Umur) ister Toktay tarafından ihmal edilen asayiş ve intizama dikkat eden (Harbende) nin korkusundan ister imperatorla dosluğu arzusundan neş'et etsin, sülhu muhafazaya hahişger görünüyordu.

Müşarünileyh, imperatordan Sakarya nehri etrafındaki memleketlerde ikamet etmek müsaadesini talep etti; fakat imperatorun cevabını almadan evvel Umrun adamları kendilerine ait olduğunu iddia ettikleri havaliyi elde etmek için muharebeye başladılar. Romalılar (Yani Rumlar) onların bu tecavüzünün önüne geçmek için ecnebilerden asker topladılar, lâkin muvaffakiyet pek mahdut kaldı ve bizim askerin (Rum askerinin) çoğu telef oldu. İşte İstanbul haricinde bu gibi vukuat cereyan etmekte idi.)

Bu vakanın 1308 ve 1309 (hicri 708 ve 709) da cereyan etmesine ve sakarya etrafındaki memleketlerde ikamet mes'elesi mavzuubahs olmasına göre Umurun (Harbende)de denilen İlhani hükûmdarı (Mehmet Hudabende =محمد خدابنده) nin korkusundan melce arayan (Umur bin Savci) olması pek muhtemel, hatta muhakkaktır.

---

[1] Pahimerin tarihi Bizans imperatorları (Mişel) ve (Andronik) zamanına ait olup bir nushası müdakkik arkadaşımız Mükremin Halil Beyin hususî kütüphanelerindedir, Bu notu kendileri lutfettiler.

Kitabe tarihine göre bu sırada Kütahyada Germiyan oğlu birinci Yakup Bey hükûmdar oldugundan (Mubarzeddin Umur) un sonradan Germeyan hükümdarile birleşen en nüfuzlu emir olduğu anlaşılır. Zaten bu tarıh Germiyanlıların en kuvvetli zamanıdır.

Kitebenin son satırındaki (Min Cizyeti Alaşehir = من جزية الاشهر) kaydı medresenin Alaşehir hiristiyanlarından alınan cizye yani vergi ile yapıldığını göstermektedir. Kitebedeki bu kayıt pek mühimdir. Yakup Beyin 1305 senesinde Alaşehri muhasara edüp zaptedemediği yukarda yazılmıştı. Dimekki sonradan bu şehir halki yine tazyik olunmuş ve vergi vermege mecbur tutulmuştur. Hüar, kitabenin bu son satırındaki (جزية الاشهر) tabirini anlayamamıştır. [1]

SANDIKLIDA

Çavuş çeşmesi kitabesi 725 H. 1324 M.

Bu kitabe, Afyon karahisara merbut Sandıklı kazasında (Çavuş çeşmesi) denilen çeşmenin üzerinde olup Sandıklı kalesine âittir. Sonradan buraya getirilmiştir. Kitabe pek mühim oup Germiyanlılar zamanında konmuştur [2].

Kitabe iki satır olup kitabe taşı ortadan kırılmış ve yazıları ikiye ayrılmıştır. Yazılar birleştirilmek suretile okunan kitabenin yazısl sülüs olup şodur:

1 — عمر هذه القلعة المباركة حرسها الله تعالى بامر الامير الاجل الكبير سلطان الكرمیانیه

چلبیٔ اعظم عظم‌الله قدره وهو.. [Bir kelime eksik]

2 — الامير المعظم والمولى الاعظم حسام‌الدنيا والدين يعقوب بن امور اطال‌الله بقاه فی‌يوم الاحد من‌جمادی‌الاولی سنة خمس وعشرين وسبعمايه معماره جوبان

725 hicri senesinde Germiyan ümerasının nüfuzlılarından (Yakup bin Umur) tarafından vazedilen bu kitabedeki (SultanülGermiyaniye = سلطان الكرميانيه) birinci (Yakup bin Alişir) olup orada kendisine (Çelebii Azam = چلبیٔ اعظم) da denmektedir.

Bu (Yakup bin Umur) bundan evvelki kitabe sahibi (Umur bin Savci) nın oğludur ve Umur Beyin Sandıklı kasabasında emlâki vardır. Bu emlaki umurun torunu Germiyan hükûmdarı ikinci Yakup Bey (814 H. 1411 M.) tarihindeki taş vakfiyesinde yazıldığı üzre vakfetmiştir, [3] Afyonkarahisarın (Şühut) nahiyesindeki köprüye Savcı köprüsü dinmektedir.

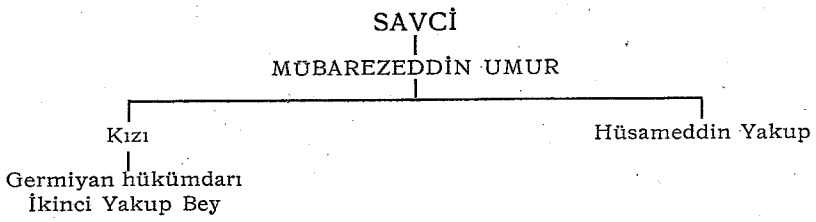
---

[1] Kara hisarın Sincanlı nahiyesi Gezler köyünde (723) tarihli emir Cemalettin'nin Çeşme kitabesi vardır.

[2] Çavuş çeşmesi kitabesi Türkiyat mecmuasının ikinci cildinde ve ikinci kısım kitabeler ismindeki eserimin 42 inci sahifasında neşrolunmuştur.

[3] .— (... Sandıklıdaki ve Çattaki bağı ve Şeyhlideki Canbaz bağını ve Kütahyadaki Karaağaç köyü bunlar Dedem Umur Beyin mülküdür. Varislerine helal ettirüp bunları vakfettim....) (Taş vakfiyeden)

Elimizdeki vesâika göre Umur ve evladına âit şöyle bir silsile yapılabilir.

DENIZLİDE

İnanc Bey kitabesi 735 H. 1334 M.

Germiyan âilesinden olması pek muhtemel bulunan Ladik emiri (İnanc Bey) namına Denizlide bir kitabe vardır. Kitabe beş satır sülüs ve girift hatla yazılmış olup bir eseri hayra âit ise de nereye âit oldugu bilinemiyor. Kitabe şimdi Denizlinin büyük mezarlık duvarında Saray köy caddesinin Musluk mevkiindedir. Kitabe şudur :

1 — هوالباقی

2 — بنی هذه العمارة فی ایام دولت

3 — الامیرالمعظم شجاع الدین اینانج بك بن علیبك

4 — مدالله ظل صاحبه خواجه لؤلؤالذواق

5 — احسن‌الله عواقبه فی شهر رمضان سنة خمس وثلثین وسبعمایه

Denizli, Germiyan Memalikinin osmanlılara intikaline kadar Germiyanlıların elinde kalmıştır. [1]

Denizli emiri (Şücaaddin İnanc Bey) Germiyan hükûmdarı birinci Yakup Beyin zamanında ümeradan ve anın hakimiyeti âliyesini tanımış zevattandı.

İnanc ve evlâdına dair malûmat için ikinci kısım kitabeler ismindeki eserimin 199 uncu sahifasına müracaat.

KÜTAHYADA

Hisar Çeşmesi Kitabesi 768 H. 1366 M.

Bu kitabe, Kütahyanın Aşağı Hisar mahallesinde Sarı Kaya önündeki

[1] Heştbihişt = هشت بهشت de Kütahya ev Lazkiyenin Demirlenk tarafından Yakup Beye verildiğine ait not ikinci Yakup kısmındaki hamiştedir.

çeşme üzerinde durmakta olup bir türbeye aittır. Sonradan getirilüp buraya konmuştur. Kitabenin bazı yerlerini okuyamadım; kitabe şudur:

1 — سنة

2 — ثمان وستين و سبعمايه

3 — صاحب هذهالتربة المعظم ...

4 — وما .... السعيد الشهيد المغفور

5 — يوسف بن ابراهيم نورالله

6 — قبره رحمهالله ... بدعاءالخير

7 — فىالتاريخ .... الله بالخير

Bu noksan kitabeden anlaşıldığına göre kitabe, 768 hicret senesinde vefat eden (Yusuf bin İbrahim) isminde birinin türbesine aittir.

DENİZLİDE

Ulu Cami Kitabesi 770 H. 1368 M.

Denizlide Ulu camiin şimal tarafındaki kapı cihetinde duvarda iken camiin yeniden yapıldığı sırada sıva altında bırakılan kitabenin Tarih Encümeni Mecmuasında neşredilen suretini aynen yazıyorum [1].

1 — جدد هذا المسجد المبارك

2 — السلطان المعظم الكر ميانيه [٢]

3 — سليمان شاه ابن محمد بك اطالالله بقاه

4 — سنة سبعين وسبعمايه

---

[1] Tarih Encümeni Mecmuası S. 509.

[2] Kitabenin ikinci satırı aslında (Essultanülmuazzam Germiyan Şah bin السلطان المعظم كرميانشاه بن) ve yahut (Essultanülmuazzam İbrahim Şah bin السلطان المعظم ابراهيم شاه بن) diye okunmuş. Kitabeyi neşriden üstadımız Ahmet Tevhit Bf. bunun Kütahyadaki Süleyman Bey camii kitabesine nazaran (Essultanülmuazzamül Germiyaniye السلطان المعظم الكرميانيه) olması ihtimalini ileri sürmüşlerdir. Filhakika tarih itibarile bu ihtimal muvafık olduğu gibi (Sultanül, Germiyaniye سلطان الكرميانيه) Germiyan oğullarının elkabındandır. Bu noktai nazarı ben de Tevhit B. F. nin mutalaalar üzre muvafık görerek ikinci satırı öyle yazdım.

[3] Kutahyanın Hamidive mahallesinde Küpecik camiinin minaresinin dibindeki bir mezar taşı kitabesi de (770) hicri tarihli olup şudur.

1 — المباركة [المغ] طرة المرحومة.

2 — المغفورة تكيه خاتون

3 — بنت اسماعيل نورالله قبره

4 — فى تاريخ ... الاخر سنة سبعين وسبعمايه

Bu ve müteakıp tarihlerde Denizli İnanc Oğlu elinde olup bunlarda Germiyanlılara tabi idiler.

AFYON KARAHİSARDA

Çeşme Kitabesi 604 H. ?

Bu kitabenin, Afyon Karahisar mevlevihanesi yakinindeki iki lüleli çeşme üzerinde olduğunu, Evliya Çelebi yazmakta isede bilahare zıyaa uğramış dır. Kitabeyi Evliya Çelebi seyahatnamesinden [C.9] aynen naklediyorum. [1]

بسم الله الرحمن الرحيم بنى هذه السقاية فى أيام دولة السلطان

سليمان شاه بن محمد شاه بن يعقوب شاه سنة اربع و ستّمايه !؟

Kitabe (Süleyman Şah) zamanına âit isede tarihi yanlıştır.

KÜTAHYADA

Kalei bâlâ camii kitabesi

779. H. 1377 M.

Kütahyanın yukarı kalesindeki camiin kapısı üzerindeki bulunan kitabe Germiyan oğlu (Süleyman şah) zamanına aittir. Cami bir çok defa tamir edildiginden eskiliginden bir şey kalmamıştır. Üç satır sülüs hatla hakkedilmiş olan kitabenin tulü 73 genişligi 38 santimetredir. Kitabe şudur:

1 — عمر هذا المسجد المبارك حضرت الامير الكبير اعدل الورى

2 — سلطان الكرميانيه سليمانشاه بن محمد بن يعقوب

3 — ايد الله مملكته فى شهور سنة تسع وسبعين وسبعمايه

Cami 779 hicri senesinde yapılmıştır. Kitabenin birer sureti Kleman Hüar ile Halil Ethem Bey taraflarından neşrolunmuştur. Her iki surette de (اعدل الورى) iba.esinin son iki harfi okunamamıştır [2].

---

[1] Burad. kitabenin tarihi (604) olarak yanlış yazılmıştır. Bunun doğrusu (764) (774) veya (784) hicri senelerinden biri olacaktir.

Süleyman şahın cülûsunun iptidası (770) H. 1368 M.) tarihinden evvel ve vefatıda (689 H. 1387 M.) senesinden azevvel olduğundan çeşme kitabesi bu aralardaki yukarki tarihlerin birinde vazedilmtştir.

[2] Kale camiinin önünde (938 H. 1531 M.) tarihli bir kabir vardır. Kitabesi girift sülüs olup şudur baş taşında:

المؤمنون لايموتون بل ينقلون

من دارالفنا الى دارالبقا

المرحوم المغفورالسعيد

KÜTAHYADA

Kurşunlu cami kitabesi

779 H. 1377 M.

Ulu cami semtinde olan Kasımpaşa veya kurşunlu cami kitabesi camiye bitişik çeşmenin sagında ve cami duvarında olup üç satır girift sülüstür. Yazının tulü 71 arzı 45 santimetredir. Tarihe nazaran bu kitabe de Germiyan oğlu süleyman şah zamanına âittir. Kitabe şudur:

1 – عمر هذا المسجد المبارك بركة الاسلام والمسلمين مفخر اهل ا

2 – لفتوة والمروة الشيخ محمد ابن شيخ علاء الدين ابن شيخ

3 – نورالدين فى شهور سنة تسع وسبعين وسبعمايه تانفحة صور معمور باد

Kitabedeki (sahibülfütüvveti velmürüvve صاحب الفتوة والمروة) kılişesi, camiyi yaptıran (Şeyh Mehmet bin Şeyh Alaeddin) in Ahi rüesasından oldugunu anlatmaktadır. Sekizinci hicret asrında Anadolunun her tarafında Ahilik pek revaçta idi. Kütahyada (paşam sultan) denilen türbede medfun (Seyit Nureddin) işte bu (Ahi Şeyh Mehmed) in büyük babasıdır. Paşam sultan kitabesi aşagıda yazılı oldugundan bu Ahi âilesinin silsilesi orada gösterilmiştir.

Camiye Kasımpaşa camii ismi verilmesi (927 H. 1520 M.) de Ana olu Beylerbeyi olan Kasımpaşanın burayı tamirinden dolayıdır.

KÜTAHYADA

Çatal Mescit Kitabesi

783 H. 1381 M.

Kütahyanın servi mahallesinde olan bu camiin kitabesi kapısının üzerindedir. Okunaklı sülüs hatlk mermer taşa hakkedilmiş olan kitabenin tulu 56 arzı 28 santimetredir, Cami küçük, murabbaüşşekil ve kubbelidir. Kitabeyi okuyabilmek için son cemaat yerinin üstüne sonradan yapılan odamsı bir yere çıkmak lazımdır. Beş satır olan kitabe şudur:

1 — بنى هذا المسجد المبارك

2 — مأموراً والاذن من قبل

3 — مفخر الاعيان الحاج

Ayak taşında:

الشهيدالمحتاج الى رحمةالله تعالى
مصطفى بن عبدالله فى شهر صفر
سنة ثمان وثلثين وتسعمايه

Kitabeden anlaşıldıgına göre kabir (Mustafa bin Aptullah) isminde birine aittir.

4 — سليمان بن عليبك طاب ثراه

5 — لسنة ثلث وثمانين وسبعمايه

Bu kitabe de Germiyan oğlu Süleyman şah zamanında konmuş olup tarihi 783 hicret senesidir. Mescidin banisî Germiyan ayanından (Süleyman bin Ali Bey) dir.

KÜTAHYADA

Balıklı Camii kitabesi
783 H. 1381 M.

Balıklı Camiini yaptıran zatin selçuk ümerasından (İmadüddin Hezar dinarî) oldugunu selçukilere ait kitabeler kısmında yazmıştım. Harap olmasına mebni bu camii 783 hicret senesinde Germiyan ümerasından (Özbek Su başı) esaslı tamir ettirmiştir. Dört satır fena sülüsle mermer taşa hakkedilmiş olan kitabe cami kapısının üstünde ve sol tarafta olup tulü 56 arzı 52 santimetredir.

Kitabe şudur:

1 — امر بعمارة هذا المسجد المبارك الامير

2 — الاكرم زين الحاج الحرمين ابوالخيرات

3 — اوزبك صو باشى دام توفيقه وبركته

4 — لسنة ثلث وثمانين وسبعمايه

Bu kitabe de (Süleyman şah) zamanına aittir. Kitabenin ikinci satırındaki ibare (zayirülhac - زايرالحاج) gibi de okunabilirsede bir elif noksandır.

DENİZLİDE

Merkez Çeşmesi kitabesi
811 H. 1408 M.

Kitabeler ismindeki eserimin ikinci kısmını neşrederken bu çeşme kitabesini Denizli de Osmanlı devrine ait kitabeler arasında göstermiştim. Buna da saik kitabedeki (Çelebi Sultan) ibaresi idi. Sonradan Germiyan oğlu (Yakup Bey) e de (Çelebi) denildiğini hatırladım. Zaten Yıldırım Şehzadelerinin kitabenin konduğu tarihte birbirlerile mücadele ettiğini ve Germiyan oğlunun Karaman oğlu ile müttefik bulunduğunu düşünerek kitabedeki (Çelebi Sultan)in Yakup Bey olmasını varit gördüm. Denizlinin Demirlenk tarafından Yakup Beye verildgii de malumdur. İşte bu mutalaaya ve Denizlide dahil olduğu halde (314 H. 1411 M.) tarihli Germiyan oğlu Yakup Bey vakfiyesindeki yerlerin Germiyan idaresi altında bulunmasına

binaen çeşme kitabesini tashihan burada Germiyan kitabeleri arasında gösterdim [1] kitabe beş satır sülüs hatla hakkedilmiş olup şudur:

1 — سنة ٨١١

2 — هوالله الباقی

3 — بنی هذه العمارة فی ایام

4 — دولة چلبی سلطان خلد ملکه

5 — الشیخ مصطفی ابدال موسی

Kitabe bir tekkeye aittir. Evvelce bu çeşme yanında tekke varmış. Kitabeyi koyan (Şeyh Mustafa Aptal Musa) ya dair bilgim yoktur.

KÜTAHYADA

Yakup Çelebi Medresesi kitabesi

814 H. 1411 M.

Kitabe Ulu cami karşısında Yakup Çelebi medresesinin bağçesinde nısıf kubbeli kârğir bir mahalde bağçe duvarına konulmuş olup sülüs hatla hakkedilmiş kitabenin toprak harıcında kalan kısmının tulu 3,30 ve arzı 2,10 metredir. Kitabe, 34 satırdır. Türkçe yazılan ve eski imla tarzını göstermiş olan kitabe şudur: [2]

1 — الحمدلله رب[العالمین] للهوسید محمد و آله اجمعین اما بعد سبب تحریر اولدرکم امیر اعظم معدن الجود والکرم عظیم

2 — القدروالشان یعقوب بك بن شاه سلیمان خلد ملکه الی غایةالزمان بنا اتد بو عمارت آخر یچون پیغامبر هجرتنك سکز یوز اون دردنده تمام الد

3 — قپوس اچلدی اشلندی بیش آی اشلندکدن صکره قرمان اغل سببله اك بچق ییل معطل قلدی اندن صکره تکری

4 — خداوندکارك دولتن ارتوسون کلدی قرمان اغلن سرد بو یرلری هپ کرو الدی بکا ویردی آنك دولتنده آنك صدقسیله

5 — کیرو بو أوك قپوس اچلدی اشلندی انشاالله انك دولتنده دور قیامتدك قپوسی بایلسا . کولدی بابام اتسی محمد بك کافردن الدی [3]

---

[1] Kitabedeki (Çelebi Sultan) tabirinin eğer hayatta ise İnanc oğlu İshak Beye ait olması da muhtemeldir. İnanc Bey oğlu Murat Bey namına yazılmış bir eserde Murat Beye (Çelebi Murat Arslan) denilmiştir. Belki oğluna da Çelebi denirdi. Maamafi metindeki mütalea bence daha varittir.

[2] Sandıklı kazasının (Ala mescit köyünde Germiyan oğlu camii bulunduğunu Afyon karahisar evkaf müdürlüğü vakfiye defterinde (sahife 75 de) gördüm.

[3] Güldi; denilen kasaba (Kula) dır. Bizans tarihlerinde (Küle) yazılmaktadır. Kitabedeki imla (کولدی) olup bu yazı (güldiyi) diye okunacaktır.

6 — وسیاو کولن دخی بابام آتسی محمد بك کافردن الدی، کیرو قلن وارثلره حلال اتدرب بنلر وقف اتدم حدلریله سنورلر وکویلریله

7 — اجردن وداشردن نکه اکا تعلق وارسه وبایزیدخان اغلی سلطان محمد خداوندکار بنلر قبول دتب نشان ورد وارسلان اپای صتون [1]

8 — الدم ارسلان اپا اغلنلرندن کرت کوین [2] دخی صتون الدم کرت اغلنلرندن وجبنی [3] وپیکار باشن [4] صتون‌الدم خاص دانشمنددن کدزده. [5]

9 — الجه سوی صتون الدم حدله چلتك ارغیله حسین بك اغلندن ارموت الن صتون الدم [6] حضر بکدن‌که عمر بك اغلدر ، عمر بك الیاس بك اغلدر وکالت حکمیله [7]

10 — عورت طرفندن که دسسد ؟ مرحوم اسماعیل بك قزی که اسماعیل بك الیاس بك اغلدر ارمود الندن سیدی کوین [8] کیرو سیدیه وقف وردم ارموت الی و بنلاردن یقرو

11 — ذکر اولن کویلری حدلری سنورلریله وقف ایلدم ایاس حریمن [9] دخی ایاس اغلندن صتون الدم وقف اتدم بنلار دخی سلطان محمد قبول دتب نشان وردی وکوتاهیده شهر اله وللك [10]

12 — کوی اراسندغ چفتلك وکوشك باغچه‌سن و یخه باغچه‌سن و سنبللو باغچی و داود حریمن و میدان اغزنده پیرکم بریان یخه باغچه‌سی و بر یانی میداندر وصندقلودغ بیوك حمام [11]

13 — و صندقلودغ باغچی و چاتدغ [13] باغی و شیخلودغ [12] جانباز باغن وکوتاهیدکی قرجه اغاج کوی بنلر ددم امور بکوك ملکدر وارثلرنه حلال اتدرب بن بنلار وقف اتدم بنلار

14 — دخی سلطان محمد قبول دتب نشان وردی طکوزلودغ [14] خوجه عمر حمام وطلاب دغ یرلر وطکوزلنك خوبر قپوسندغ [15] الك باغچه بایزید خداوندکار انابخ اغلی اسحاق

---

[1] Arslan Apa, Kütahyanın Geregi nahiyesi köylerindendir.

[2] Kürt köyü, Kütahyanın Altın taş nahiyesine merbut köylerdendir ve nahiye merkezidir.

[3] Çepni, Afyon karahisarın Sandıklı kazası köylerindendir.

[4] Pınar başı Kütahyanın Gereği nahiyesi köylerindendir. Yine Pınar isminde bir köy de Uşşağın Sıvaslı nahiyesinde vardır.

[5] Gedüs — Gediz kasabası.

[6] Kütahyanın nahiyelerinden olup merkezi Sabuncu pınarıdır.

[7] Gerek bu kısımdaki (Hızır Bey bin Ömer Bey bin İlyas Bey) kaydı ve gerek bundan sonraki (10) numarada avret tarafından (دسد) diye sonu doğru okunanıyan diger bir kayda göre İlyas Bey evlatlarının Süleyman şahın diger oğlu olup Mevlâna ahfadından Mütahhere hatundan doğan Ilyas paşa evlatları olmasını hatıra getiriyor. Kitabedeki (Avret tarafından) kaydı da bu zannı takviye ediyor.

[8] Armut Eli nahiyesi köylerindendir.

[9] Ayas

[10] Kütahya yakininde Bölçek köyü

[11] Sandıklı, Afyonkarahisarın kazalarındandır.

[12] Çat, Emed kazasına merbut Virancık nahiyesi köylerindendir.

[13] Şeyhlu, diğer ismi (Işıklı) olup Çıvrile yakındır.

[14] Donuzlu = Denizli,

[15] Denizlide kalenin kapı isimlerinden biri. Buna Hobyar kapısı da derler.

15 — بکدن صتون الدی سلطان محمد خداوندکار بنلر لك لك [1] بن قولنه وردی بند صکره خوبر قپو سندغ اك باغجی مولانا کوسه‌دن الدم ... ن [2] وردم باقیسن عمارت

16 — وقف اتدم و طکوزلودغ خو [جه] عمر حمامنك اجرتندن اون بیش اقچه ... م قلان نه الورسا طکو ... ظنه وقف اتدم

17 — بنلرك قوسن سلطان محمد [خ]داوندکار قبول د[تب] نشان ورد [3] وکوتاهیدکی یکی حمام مرحوم .. ر صتون الد الیاس بك اغلی سلیمان شاهدن بن آنی حافظینه

18 — وقف اتدم که ییلر وکنده بر ختم ایدلر اندن کیرو اسحاق فقه متولی قدم نجله کندو دردن؟ کند اولا وکندن صکره اکر یارر اغلی الورسا الدخی اولا

19 — وکیرو اغلنك دخی یارراغلی الورسا الدخی اوله اکر لایق اولمایس الورسا پادشاه وقت کمکه حکم ایدس الورسا اول اوله و متولیلك حقی کنده بیش اقچه ییه

20 — یلده الت مت بغدی شهرمتیله ییه و سوباشی حمامن دخی ییه‌بنلر متولیلك حقی اولا و سید جعفر شیخ قدم کند شیخ اوله مادام که حیاتده‌در

21 — وکنددن صکره یارر اغلی الورسا اول دخی شیخ اولا اغلنك دخی یارر اغلی الورسا اول اولا و اکر یارر اولمایس الورسا پادشاه وقت کمی لایق

22 — کوررسا اول اولا و شیخلق حقی عمارتك غله‌سندن کنده اون بیش آقچه ییه وارموت ایلند سکمن کوین ییه وکوتاهیده یکه باغجه‌سن ییه بنلاردا

23 — صکره کم شیخ الورسا کنده اون آقچه ییه یلده التمت بغدی ییه اندن کیرو عمارت مدرسه‌سنك مدرسنه کنده آلت اقچه و [یلده] الت مت بغدی شهرمیتله و اوچ

24 — قکلی اودن وکنده اك چناق آش و درت اتمك اولا و طقز حجریه کنده برر اقچه یلده برر شهرمتیله بغدی و هر حجریه اکشر قکلی

25 — اودن ویرلر و هرحجریه اکشر چناق آش درت اتمك ویرلر و امام کنده اوچ اقچیله یلده الت مت بغدی ییه ومؤذن کنده اك

26 — اقچه و یلده اکمت بغدی ییه قایم کنده اك اقچه و یلده اك مت بغدی ییه و نقب کنده اك اقچه و یلده اك مت بغدی ییه و اشجی کنده اك اقچه و یلده

27 — اك مت بغدی ییه و اتمکجی کنده اك اقچه یلده اك مت بغدی ییه وکنده درت بتمن ایت [et] بشا اندن اکسك بشمیا آشی و اتمکی ارو الا و ایو الا

---

[1] Lek Lek, bir bir, parça parça demektir.

[2] Noktalı yerler kırık yerlerdir.

[3] Nişan vermek, berat vermek demektir; yani bu vakfedilen yerlerin mülkiyet hakkını tanımağa mahsus vesika.

28 — كلن مسافرلرك انّنه ينه اوج كوندك يم ويرلر اندن كرو انده الان مسافرلره و مجاورلره عادتجه آشى و اتمكى الكن انلاره بول ويرلر اندن صكرا

29 — كيرو قلان خلقه ويرلر و دخى انده كم كه خسته الاس الورسا اكا حكيم كتورلر ، علاج اتدرلر و حكيم حقن ويرلر و ادويه بهاسن ويرلر

30 — و انده كم الاس الورسا كفن صرالر حق قيالر[1] اندن كيرو مسافر مجاور... دررسا درلر كنه كت دميلر انده كا [ن] نقدر دكسا خلق [2]

. . . . . — 31

***

Kitabenin bundan sonraki satırları toprak içinde kalmış ve kırılmıştır. Kitabenin ikinci satırında görüldügü üzre Yakup Bey (814 H. 1411 M.) senesinde vakfını ikmal eylemiştir. Vakfiyenin yirmi üçüncü satırında medresesine (İmaret medresesi) ismini veriyor.

Vakfiyenin üçüncü satırında görüldüğü üzre vakıf tarihinden beş ay sonra Karaman oğlu Kütahya ve havalisini istilâ eylediğinden bittabi imaret ve saire muattal kalmış ve iki buçuk sene sonra yani (817 H. 1414 M.) senesinde Kütahya ve tekmil Germiyan memleketleri Osmanlı hükümdarı Mehmet Çelebi tarafından Karamanlılardan istirdat edilüp tekrar (Yakp Bey) e verilmiştir. Taş vakfiye bu istirdadı müteakip konmuştur.

YAKUP ÇELEBİNİN TAŞ VAKFİYESİ

I — Elhamdülillahi rabbil'alemin .... Seyyidi muhammedin ve alihi ecmaiyn. Amma ba'di sebebi tahrir oldurkim emiri azam ma'denil'cudı vel'kerem azîm-

2 — Ül'kadri veşşan Yakup Bey bin şah Süleyman Hullide milkühu ilâ gayetizzeman bina etti bu ima. eti ahireti içün. Peygamber hicretinin sekiz yüz on dördünde temam oldu.

3 — Kapusu açıldı, işlendi biş ay işlendikten sonra Karaman oğlu sebebile iki buçuk yıl muattal kaldı. Andan sonra tağrı

4 — Hüdavendigârın devletin arttırsın geldi Karaman oğlunu sürdü bu yerleri hep giru aldı, bana verdi. Anın devletinde anın sadakasile

5 — Giru bu evin kapusu açıldı işlendi. İnşaallah anın devletinin de devri kıyametedek kapusu bayılmaya. Güldiyi babam atası Mehmet Bey Kâfirden aldı

6 — Ve Simav gölünü dahi babam atası Mehmet Bey kâfirden aldi giru kalan varislere helâl ettirüp bunları vakfettim hatlerile sınurları ve köylerile

7 — İçerden ve daşradan neki ana teallüku varsa ve Bayezit han oğlu sultan Mehmet Hüdavendigâr bunları kabul tutup nişan verdi ve Arslan Apayı satın-

[1] Ve anda kim ölecek olursa kefene saralar hakka koyalar,

[2] Durursa duralar gine git demiyeler gelen ne kadaradekse. (Ne kadar gelen olursa olsun)

8 — Aldım Arslan Apa oğlanlarından. Kürt köyünü dahi satun aldım Kürt oğlanlarından ve çepni ve pınar başını satın aldım has danişmentten Gedizde.
9 — Ilıca suyu satun aldım hatle çeltik arıgıle Hüseyin Bey oğlundan. Armut elini satın aldım Hızır Beyden ki Ömer Bey oğludur Ömer Bey İlyas Bey oğludur, vekâlet hökmile
10 — Avret tarafından ..... merhum İsmail bey kızı ki, İsmail Bey İlyas Bey oğludur. Armutelinde Seydi köyünün giru Seydiye vakıf verdim. Armutelini ve bunlardan yukarı
11 — Zikrolan köyleri hatleri, sınırlarile vakfeyledim. Ayaz harimini dahi Ayas oğlundan satın aldım, vakfettim. Bunları dahi Sultan Mehmet kabul tutup nişan verdi ve Kütahyada şehir ile Völcek [Bölcek]
12 — Köyü arasındaki çiftliği ve köşk bağçesini ve zünbüllü bağçeyi ve davut harimini ve meydan agzında yerkim bir yanı yonca bağçesi ve bir yanı meydandır ve Sandıklıdaki büyük hamamı
13 — ve Sandıklıdaki bağçeyi ve Çatta ki bağı ve Şeylüdeki canbaz bağını ve Kütahyadaki Karaca ağaç köyü bunlar dedem Umur Beyden mülktür, varislerine helâl ettirüp ben bunları vakfettim. Bunları
14 — dahi Sultan Mehmet kabul tutup nişan verdi. Denizlideki Hoca Ömer hamamı ve dolaptaki yerler ve Denizlinin Hober kapısındaki iki bağçeyi Bayezit Hüdavendigâr İnanc oğlu İshak
15 — Beyden satun aldı, Sultan Mehmedi Hüdavendigâr bunları leklek ben kuluna verdi bundan sonra Hober kapısındaki iki bağçeyi Mevlana köseden aldım... ...na verdim bakisini imarete
16 — vakfettim ve Denizlideki Hoca Ömer hamamının ücretinden on beş akçe... M. kalan ne olursa deni ... zına vakfettim
17 — Bunların kamusını Sultan Mehmedi Hüdavendigâr kabul tutup nişan verdı ve Kütahyadaki yeni hama nı merhum... satın aldı, İlyas Bey oğlu Süleyman şahtan. ben anı hafızîne
18 — vakfettimki. Yiyeler ve günde bir hatim edeler andan giru İshak Fakihi mütevelli kodum niçe yıla kendudır. kendu ola ve kendinden sonra eğr Yarar oğlu olursa ol dahi ola
19 — ve giru oğlunun dahi yarar oğlu olursa ol dahi ola eğer layik olmayısı olursa padışahı vakit kimeki hökmedesi olursa ol ola ve mütevellilik hakkı günde beş akçe yiye
20 — yılda altı mut buğday şehir mutile yiye ve su başı hamamını dahi yiye bunlar mütevellilik hakkı ola ve Seyyit Ca'feri şeyh kodum kendi şeyh ola mademki hayattadır
21 — ve kendinden sonra yarar oğlu olursa ol dahi şeyh ola oğlunun dahi yarar oğlu olursa ol ola ve eğer yarar olmayısı olursa padişahı vakit kimi layik
22 — görürse ol ola ve şeyhlik hakkı imaretin gallesinden günde on beş akçe yiye ve Armut elinde Sökmen köyünü yiye ve Kütahyada yonca bağçesini yiye bunlardan
23 — sonra kim şeyh olursa günde on akçe yiye yılda altı mut buğday yiye andan geru imaret medresesinin müderrisine günde altı akçe ve [yılda] altı mut buğday şehir mutile ve üç

24 — kanlı odun ve günde iki çanak aş ve dört ekmek ola ve dokuz höcreye günde birer akçe yılda birer şehir mutile buğday ve her höcreye ikişer kanlı

25 — odun vireler ve her höcreye ikişer çanak aş ve dört ekmek vireler ve imam günde üç akçe ile yılda altı mut buğday yiye ve müezzin günde iki

26 — akçe ve yılda iki mut buğday yiye. kayım günde iki akçe yılda iki mut buğday yiye ve nakip günde iki akçe ve yılda iki mut buğday yiye ve aşçı günde iki akçe ve yılda

27 — iki mut buğday yiye ve ekmekci günde iki akçe yılda iki mut buğday yiye ve günde dört batman et pişe andan eksik pişmeye aşı ve ekmegi arı ola ve eyi ola

28 — gelen müsafirlerin atına yine üç günedek yem vireler, andan geru anda olan müsafirlere ve mücavirlere âdetince aşı ve ekmegi ilkin anlara bol vireler andan sonra

29 — giru kalan halka vireler ve dahi anda kimki hasta olası olursa ana hekim getireler ve ilaç ettireler ve hekim hakkını vireler ve edviye bahasını vireler

30 — ve anda kim ölesi olursa kefene saralar hakka koyalar. Andan geru müsafir... durursa duralar gine git dimeyeler gelen nekadaradekse halk

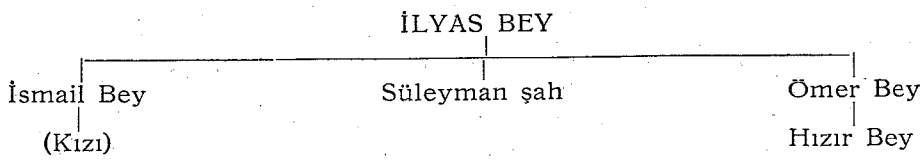
31 — . . . . . (kitabenin buradan aşagısı hem kırık ve hem de yere gömülüdür).

***

Yakup Bey vakfiyesinde şayanı kayıt ailelerin isimleri zikredilmekte olduğu gibi Yakup Beyin büyük babası Mehmet Beyin Simav ve Kula fatihi olduğu da görülmektedir. Yine orada görüldüğü üzere dedesi de Umur Beydir.

Vakfiyede (Arslan Apa oğulları) (Kürt oğulları) Armut elinde (Hüseyin Bey oğlu) ve (Hızır Bey bin Ömer Bey bin İlyas Bey) ve yine o aileden (İsmail Bey bin İlyas Bey) (Süleyman şah bin İlyas Bey) isimleri geçiyor. vakfiyede (Ayas oğlu) diye bir şahıstan da bahsolunuyor.

Vakfiyede İlyas Bey oğulları diye zikredilen yukarda isimleri yazılı ailenin şöyle bir silsilesi tertip edilebilir:

Yakup Bey vakfiyesinin bir sureti tarih encümeni mecmuasında (sene 1 s. 116) bazı yerleri yanlış ve son satır noksan neşredildiği gibi yine bazı yerleri yanlış olarak diğer bir sureti de fransızca tercemesile birlikte Peştede intişar eden (Revü Oriantal) in 1905 senesine tesadüf eden altıncı cildinde çıkmıştır.

UŞŞAKTA

KAVŞİT ÇEŞMESİ KİTABESİ

822 H. 1419 M.

Bu kitabe Uşşakta Çarşı camiinin muslukları üzerinde olup yedi satır girift ve fena sülüstür. Taşın tulü 89 arzı 33 santimetredir. Kitabe şudur:

1 — ملك اعظم يعقوب ابن سليمان شاه امير كرميان
2 — خلد الله مملكته بندهٔ ضعيف محمد
3 — ابن حسن ابن قوشد اورد
4 — الماء وبنا هذا البنا
5 — [فى] شهر شعبان الواقع
6 — فى سنة اثنى وعشرون وثمانمايه
7 — الحاج ان رحمه الله ؟

Bu kitabe de (822 H. 1419 M.) senesinde ve Germiyan hükümdarı ikinci Yakup Beyin hükûmeti zamanında (Mehmet bin Hasan bin Kavşit) isminde biri tarafından konulmuştur. [1]

KÜTAHYADA

İSHAK FAKİH ÇEŞMESİ

823 H. 1420 M.

Çeşme, Kütahyada İshak Fakih camiinin yanında olup kitabesi çeşmenin üstündedir. Kitabenin tulü 48 arzı 30 santimetre olup sülüs hatla mermer taşa hakkedilmiştir. Beş satır olan kitabe sureti şudur:

1 — بسم الله الرحمن الرحيم
2 — بنى وسبل هذه العين الجارية فى ايام دولة
3 — الامير العظيم الشان يعقوب بن شاه سليمان
4 — ابو نصر معين الضعفا اسحق فقيه بن خليل وقع
5 — الفراغ من كتابته فى اوايل شوال سنة ثلاث وعشرين وثمانمايه

Bu kitabe, 823 hicret senesinde ve Germiyan hükümdarı ikinci Yakup

[1] Evliya Çelebi, Uşşakta, (Yakup şah çeşmesi) diye bir çeşmeden bahseder ve tarihini yanlış olarak (941) hicret senesi gösterir. Bahsettiği çeşme ihtimal bu kitabesini yazdığım çeşmedir.

Beyin hükûmeti esnasında meşhur ulemadan (İshak Fakih bin Halil) tarafından konulmuştur.

Osman oğulları zamanında yaptırdığı cami dolayısile (İshak Fakih) ten orada bahsedeceğiz.

KÜTAHYADA

PAŞAM SULTAN KİTABESİ

825 H. 1421 M.

Kütahyada Ülu camiyle İshak Fakih camii arasında ve çarşı caddesi üzerinde (Paşam Sultan) veya (Seyyit Nureddin) ismiyle tanınılan bir türbe vardır. Aşağıya kaydettiğimiz kitabe (Seyyit Nureddin)e ait olmayıp bu türbede medfun torunlarından birine aittir.

Fena ve karışık sülüsle mermer taşa hakedilmiş kabir kitabesinin uzunluğu 69 ve genişliği 32,5 santimetredir. On bir satırlık kitabe şudur:

1 — هو الباقى لااله الا هو الرحمن الرحيم

2 — هذا قبر الشاب الصالح

3 — المتوفى من الطاعون اوان

4 — تحصيله حال كونه

5 — ابن سبعة عشر سنين اعفى ؟ [ابن]

6 — المرحوم المغفور السعيد سلالة

7 — المشايخ الكرام حاجى ابراهيم جمال بن

8 — المرحوم الحاج كمال الدين پاشا بن

9 — المرحوم الحاج شيخ محمد نور الله

10 — ضرايحهم وعمهم برحمة واسعة فى

11 — اواخر شوال سنة خمس وعشرين وثمانمايه

***

Kitabeden anlaşıldığına göre nüfuzlu meşayih evlâdından hacı İbrahim Cemal isminde bir genç on yedi yaşında ve tahsil çağında Tâundan vefat ediyor. Bunun babası (Elhac Kemaleddin Paşa) onun babası da (Şeyh Mehmet) tir.

Şimdi bu kitabe ile yukarda kaydettiğimiz (779 H. 1377 M.) tarihli kurşunlu camii kitabesi yanyana getirilirse o kitabedeki Ahi rüesasından

olan (şeyh Mehmet bin şeyh Alâaddin bin şeyh Nureddin = شيخ محمد بن شيخ علاءالدين ابن شيخ نورالدين) in bu paşam sultan kitabesindeki (Hacı İbrahim Cemal) in ceddi olduğu görülür.

Bu türbede Seyit Nureddit de metfun ise de kitabesi yoktur. Zaten türbenin bir ismi de (Seyyit Nureddin) türbesidir. Kitabedeki (Sülâletül Meşayikülkiram سلالة المشايخ الكرام) kaydı da bunların eski bir Ahi ailesinden olduğunu gösterir. Mütaleamıza nazaran bu Ahi ailesinin silsilesi şöyledir:

Şeyh Nureddin
|
Şeyh Alâaddin
|
Elhaç Şeyh Mehmet
|
Elhaç Kemal Paşa
|
Hacı İbrahim Cemal

Türbe, Ahi Mehmedin yaptırdığı kurşunlu camiine pek yakındır.

***

Germiyan hükümdarı ikinci Yakup Beyin subaşısı (Hisar Bey bin Eynehan Bey) tarafından tertip ettirilen (815 H. 1412 M.) tarihli vakfiyede vakfa mütevelli olan Ahilerden (Ahi Efendi ibni Ahi Mahmut ibnül merhumül'mağfur Mehmet) ile Paşam Sultan türbesindeki aile acaba Aynı âilemidir?

Hisar Beyin bu vakfiyesinde şahitler arasında (Mevlâna Cemaleddin İshak Fakih) de vardır. [I]

---

[1] Bu vakfiyenin bir sureti Afyon Karahisar Evkaf Müdürlüğü defterinde olup (Cemaleddin vakfı) veya (Kışlacık köyünde Ahi Efendi vakfı) diye maruftur. Vakıf sahibi Hisar Bey orada (ملك الامراء والاكابر زعيم الجيوش والعساكر حصار بك صو باشى بن المرحوم اينه خان بك) diye zikredilmektedir.

8

OSMAN OĞULLARI ZAMANINDA

KÜTAHYA

Kütahya, kat'î surette ve (832 H. 1428 M.) senesinde osmanlılara geçmiş ve valiliğine de Umur Beyin oğlu (Osman Çelebi) tayin edilmişti.

Yukarda yazıldığı üzre Kütahya 783 hicret senesinde cihaz tarikile Muradı Hüdavengâra verilmiş ve şehzade Yıldırım Bayezit burada valilik etmiştir.

Murat Han, Kosva seferine giderken Anadolunun muhafazası için muhtelif yerlere Vali tayin ederken Bayezidin yerine meşhur (Demirtaş Paşa) yı göndermişti.

Kütahya, Yıldırım Bayezidin Rumeliye geçtiği sırada ve (794 H. 1391 M.) senesinde Karamanoğlu tarafından muhasara edildiyse de Yıldırım Geliboludan avdetle Karamanoğlunu tenkil etmişti [I]. (805 H. 1402 M.) tarihinde Demirlenk tarafından Germiyan emirliğine iade edilen ikinci Yakup Bey, cihaz tarikile osmanlılara geçen yerleri de istirdada muvaffak olup vefatına kadar milkini elinde tutmuş ve (832) de vasiyeti üzre Memleketi osmanlılara geçmişti.

Kütahya, Fatih Sultan Mehmet zamanında (İshak Paşa) nın tayinine kadar bir vilâyet olarak idare edilmiş ve ozaman merkezi Ankara olan Anadolu Beylerbeyliğine merbut bulunmuştu.

İshak Paşa (855 H. 1451 M.) senesinde Karaman ve menteşe oğulları gailelerini defeyledikten sonra Kütahyada oturmuş ve bu tarihten itibaren Beylerbeylik ve Eyalet teşkilâtının ilgasına kadar Kütahya Anadolu valilerine merkez olmuştur. [2]

Kütahyada Osmanlı şehzadelerinden Bayezit ve biraderi Sarı Sultan Selim valilik etmişlerdir. Kanuni Sultan Süleyman zamanında Osmanlı memleketleri otuz eyalete taksim edilip merkezi (Kütahya) olan Anadolu Beylerbeyliği dahi:

[I] Hezarfen tarihi (Yıldırım Bayezit kısmi).

[2] İshak Paşa Karaman ve Menteşe vakalarından sonra (....fermanı Sultan mucibi üzre varup Kütahyada sakin oldu. Ol vaktedek Anadolu Beylerbegisi Enguriyede aram iderlerdi. İshak Paşadan sonra olan Beylerbeyleri ilâ yevmina haza Kütahyada aram idegelmişlerdir.) Tacüttevarih تاج التواريخ C. 1 S. 416

Ravzatülebrar روضة الابرار Müriyyüttevarih مرئ التواريخ ve sair tarihler de naklen ayni malûmatı verirler. Camiüddüvel de şöyle yazar ve o da tacüttevarihi teyit eder:

«... اسحق پاشا بعد اتمام امر تلك البلاد فاحبه السلطان بان يسكن بكوتاهيه وكان امير امراء الاطولى يسكن قبل ذلك بانكوريه ثم صار وا يسكنون بعد اسحق پاشا بكوتاهيه الى يومنا هذا..»

(İstanbulda umumî kütüphanedeki nüsha.)

Kütahya, Saruhan, Aydın, Kastamonu, Menteşe, Bolu, Ankara, Karahısarı Sahip [Afyon], Çangırı, Teke, Hamit, Sultanönü, [Eskişehir], Karası [Balıkesir], Bursa namile on dört sancağa ayrılmıştır.

kanûnî zamanında Anadolu Beylerbeyinin hası on yük akça yani bir milyon akçe ediyordu. Yine bu teşkilât mucibince Anadolu Beylerbeyliği 299 zeamet ve 7166 tımara taksim deilmiş olup cebelileriyle beraber 17000 mücehhez suvari çıkarıyordu.

BEYLERBEYLİK?

Osmanlı devleti teşkilâtında Anadolu Beylerbeyi, Rumeli Beylerbeyinin daha sonra Mısır, Bagdat, Budin beylerbeylerinin dununda kaldi. Sonraları vezirlerin adedi artınca bu gibi Beylerbeyliklere vezirler de tayin edilir oldular.

Beylerbeyi memuriyeyeti başına gelmeden evvel, maiyetinden itimat ettiği adamlarından birini vekil olarak daha evvel mahalli memuriyetine gönderir ve buna (mütesellim = متسلم) denirdi. Beylerbeyi harbe memur olursa eyaleti onun namına mütesellimin idare etmesi usuldendi.

Beylerbeyi kendisine merbut kazalara kendi mutemetlerinden veya o kasaba hanedanından (Voyvoda) ismi verilen birini tayin eder ve o zat kazânın mülkî ve askerî işlerine bakardı.

Beylerbeylik merkezinde, mütesellim, defer kethüdası, defter muhasibi, timar defterdarı, çavuşlar kethüdası, çavuşlar emini, alay beği, kethüda yeri, kal'a dizdarı, topcu ve cebeci kethüdaları, zeâmet ve timar su başıları, evkaf zabitleri, yeniçeri serdarı ve saire gibi başlıca rüesa bulunurdu.

Beylerbeğiler tayin olundukları eyaletin hem mülkî ve hem askerî ümurunun tesviyesine memur olduklarından sulh zamanı eyaleti merkezinde ve harb vukuunda eyaleti askeriyle muharebe mevkiinde bulunurlardı.

Beylerbeyinin evamir ve buyrultuları (Divanı Anadolu) denilen divandan çıkardı. Bu divan, Divanı Hümayunun küçük nümunesi idi.

Beylerbeğiler ve saireye verilen haslar, bin yüz tarihindan sonra tedricen kaldırılarak Salyane usulü ihdas olunmuştur. Beylerbeğiler senede iki taksitte temamen tesviye edilmek üzre vaktı hazarda (İmdadiyyei hazariyye) ve harp zamanında (İmdadiyyei seferiyye) namiyle muayyen sancaktaki halka tarhedilmiş para ile idare ederlerdi. Bu para sancaktaki kazalara taksim edilir ve mubaşirler vasıtasiyle tahsil olunurdu. Kaza itibâriyle taksim edilen bu vergi mahkemi şeriyyede, memleket eşraf ve âyânı tarafından mahalle ve hanelere tevzi edilmek adetti.

İmdadiyye saliyaneleri, Muharrem ve Recep aylarında yani senede iki defa ve iki taksitte alınırdı. 1241 hicret senesinde (milâdî 1825) imdadiyye varidatı mukataàta raptedilmiş ve tevziat (Tanzimatı hayriyye) ye kadar o şekilde devam etmiştir.

Beylerbeyi veya vali eğer taksiti aldığının akabinde azlolunacak veyahut başka bir yere tayin edilecek olursa, bulunduğu müddete âit parasını kıstelyevm hisabiyle alır ve mütebakisini halefine verirdi [1].

FERMAN SÛRETİ

[1] Anadolu valisi Moldovancı Ali Paşanın tayin fermânı:

"Kıdvetül kuzatı velhükkâm madenilfezâili velkelâm Kütahya kazası nâibi ve eya-

İmdadiyye teşkilâtından evvel Valinin uhdesindeki kadimî has noksan görülürse bunun ikmali ve istenilen mıktara iblâğı için (Devriyye) ve (Kaftan baha) mukabelesinde ilâveten mukataattan hisse verilirdi.

İkinci Sulan Mustafa devrinde Bağdat eyaletindeki hüsnü hizmetine mükâfaten Şeyhülislâm Feyzullah Efendinin himaye ve delâletiyle Anadolu eyaletine tayin edilen vali Daltaban Mustafa paşanın haslarının azlığına mebni bazı mukataâta nailiyeti bu kabilden olup bu da fevkalâde tevveccühe nailiyet âsârındandı [1].

Vali veya Beylerbeyinin, tayin olunduğu hükûmet merhezine vürudü merasimle olurdı. Vali hükûmeti merkezine gelmeden evvel merkez kadısına ve mütesellimine bir buyrultu gönderüp maiyyetinin üç günlük iâşesinin teminini isterdi [2]. Bu suaretle üç günlük müsaferet tertibatı âdet ve usul

leti Anadoluda vaki sair kuzat ve nüvvab zide fazlühüm ve mefâhirülemâsili vel akran ayanı yilâyet zide kadrühüm tevkii refii hümayun vasıl olicak malûm ola ki avatifi aliyyei hüsrevanemden Anadolu eyaleti sabıka Vidin muhafızı düstûrı mükerrem muşiri müfahham nizamülalem vezirim Ali Paşa edamellahü iclâlehuye yüz yetmiş dokuz senesi şevvalinin altıncı gününden Hattı Hümayunı inayet makrunımla tevcih ve ihsanım olmağla eyaleti Anadoluda vaki kazaların Anadolu valileri içün senede iki taksit ile tertip ve tesviye kılınan (İmdadiyyei hazariyye) den senei mezbure mahsubı veziri müşarünileyhin tevcihi tarihinden kıstelyem hisabı üzre hissesine isabet eden hazariyye akçesi şurutı hazariyye mucebince lâzımgelenlerden temamen tahsil ve tarafından mansıbına memur, mütesellimine eda ve teslim babında emri şerifim sudurini istida ve Divanı Hümayunumda mahfuz tevcihati hazariyye tertibi defterlerine muracaat olundıkda eyaleti mezbure veçhi meşruh üzre tarihi mezkûrden veziri müşarünileyhe tevcih ve ihsanım ve eyaleti Anadoluda vaki kazalardan Anadolu valileri içün senede iki taksit ile altmış iki bin yirmi dört kuruş ve kırk akçe imdadı hazariyye tertip ve tesviye kılınup imdadı hazariyyede resi sene Muharrem itibar olunmağla azil vukuunda halef ve selef herkes tevcihi tarihinden kıstelyevm hisabı üzre hissesine isabet edeni ahiz ve kabz eylemek şurutı hazariyyeden olduğu derkâr olmağın şuruti hazariyye mucebince amel olunmak babında Fermanı âlişanım sadır olmuştur; Buyurdum ki vusul buldukta bu bapta sâdır olan Fermanı celilülkadrim mucebince amel oluna. Siz ki mumaileyhimsiz eyaleti mezburede vaki kazalardan Anadolu valileri içün tertip ve tesviye kılınan imdadiyyei hazariyyeden senei mezbure mahsuben veziri müşarünileyhe tevcihi tarihinden kıstelyevm hisabı üzre hissesine isabet eden akçesi selefi zimmetine geçmiş ise selefinden ve eğer ehali zimmetinde kalmış ise bir senede ehaliden mükerreren hazariyye tahsilinden hazer olunarak cümle marefeti ve marifeti şerile شرع şuruti hazariyye mucebince lâzım gelenlerden temamen tahsil ve veziri müşarünileyh tarafından kabzına memur mutesellimi mumaileyhe eda ve teslim ettirilüp mazmunı emri şerifimle amil olasın şöyle bilesin ve alâmeti şerife itimat kılasın. [محرراً فی اوائل شهر شوال سنة تسع وسبعين ومأة والف]

[Kütahya mahkemei şeriyye sicillinden]

[1] Anadolu valilerine (Devriyye) ve (Kaftan beha) mukabelesinde kadimî hasları tekmil için has tayin olunan mukateattan senede üç bin akçe mali olan Kütahya sancağında Efekciler ve tevabii mukataası (1119) Muharreminin on beşinci gününden hâliya eyaleti mezburede düsturu mükerrem müşiri mufahham nizamül'alem مشير معظم نظام العالم vezirim Mustafa Paşa edamallahü iclâlehûya ادام الله اجلاله hâs tayin olunup tevcihi tarihinden senei mezbure şubatı gayesine degin kistelyevm hisabınca mali mezburdan hissesine isabet eden . . . .) 1114 Saferülhayır.

[2] Çelik Mehmet Paşanın buyruldusu:

"Medinei Kütahya mesnedine revnek efzayi şeriati garra izzetlû, faziletlû efendi hazretleri ve kıdvetül'emacidi velâyân mütesellimimiz Hacı Abdullah Ağa zide kadrühu ve kıdvetül'akran âyâni vilâye ve zabıtan zide kadrühüm inha olunur ki faidei tevfiki bâri bedrekai tarikimiz olup biavnillâhilmelilkilmüstean [يعون الله الملك المستعان] mahı Recebi şerifin on dokuzuncu yevmi isneyn ber afiyet (Şühut) kasabasına dâhil ve yevmi sani Sinan Paşa karyesine dahil ve yevmi Çarşamba günü (Gireği) nahiyesine vasıl ve bitevfikihillahi

iktizasından idi. Vali, buyrultusı ile birlikte maiyyetinin üç günlük ihtiyaç erzak cetvelini gönderirdi. Bu cetvellerden valinin maiyetini vasatî olarak hisap etmek mümkündür.

(1177 H. 1763 M.) senesinde Anadolu valisi olan (Çelik Mehmet Paşa) nın Kütahya kadısı ile mütesellimine gönderdiği üç günlük erzak cetveli üzerine vaki tevziat şu suretle olmuştur:

Nanı aziz (Habbazan) Adet	Lahmı ganem (Kassaban) Kıyye	Pirinç (Bakkalan) Kıyye
5250	2525	875

Ruganı sâde (Bakkalan) Kıyye	Kuzu (Kasaban)	Dakiki has (Börekçiyan) Kıyye
1311	yazılmamış	30

Asel (Bakkalan) Kıyye	Şem'i asel (Attaran) Kıyye	Şem'i rugan (Mumciyan) Kıyye
30	10	15

Yoğurt Kıyye	Baharat (Attaran)	Süt (Ağdaciyan) Kıyye
5	Miktarı kifaye	10

Yumurta (Ağdacıya) Adet	Nohut (Bakkalan) Kıyye	Soğan (Bakkalan) Kıyye
500	15	50

Tuz (Bakkalan) Kıyye	Nişasta (Ağdacıyan) Kıyye	Alefi arpa Kıyye
10	5	3500

Hatap Yük	Saman Yük
300	300

Bu cetvel mucebince erzak hazırlanır ve bunun bedeli kütahya mahallâtına taksim ve ehaliye tevzi edilirler.

Vali veya Beylerbeği eyaleti dahilinde ehaliden devriyye, kaftan beha müruriyye, zahire beha, teftişiyye ve sene başında vazifesinde ipka edilirse

tealâ yevmi perşembe makarrı hükûmetimiz olan Medinei Kütahyaya kadem nihadei ikamet muhakkak olmağın hini vüsulümüzde dâiremiz halki tayinatı için müsafireti mutadi kadim ve örfi diyar olan üç günlük ecnas zahire yevmiye defteri mucebince marifeti şer veçhile tevzi ve berveçhi tacil temamen tahsil ve kabzına memura teslim ettirmeniz babında işbu buyruldu tahrir ve ısdar ve kidvetülakran... [isim yeri açık] ziyde kadrühu [زيدقدره] ile irsal olunmuştur. Bimennihi tealâ [عنه تعالى] veçhi meşruh üzre ve marifeti şer شرع ile ve cümle ittifakiyle teslim ettirilip inşaallahütealâ hini vüsulimizde dairemize müzayeka ve zaruret vukuunda (burada noksan var) mucip buyruldu ile amil olasız deyu buyruldu Filyevmittasi Fi recebülmüreccep 1177 [فى اليوم التاسع فى رجب المرجب]...

(ibkaiyye) [1] kudumiyye ve sâire isimleri altında bir takım örfî vergiler daha aldıklarından merkezi hükûmet bu, hilâfıkanun vergilerin alınmamasını müteaddit fermanlarla [2] emretmiş isede hükûmette sözünü ismaa kudret olmadığından maiyetlerindeki bir sürü halki beslemek mecburiyetinde bulunan vezir ve beylerbeğiler bilmecburiyye kârlarından vaz geçmemişler ve halkı soyup gitmişlerdir.

1240 senesi Zilhiççesinde [1825 M] gönderilen diğer bir fermanla da valilerin uhdelerinde olan [eyâlet ve elviyeden beher sene Mart iptidasında (martiyye) namiyle akçe tahsil eyledikleri] izah ve badema bu isim altında halktan bir şey alınmaması emredilmiş olduğu mahkemei şeriyye sicillinde görüldü.

(1195 H. 1780 M.) senesinde Harmancık kazası nâibi (Hasan Efendi) isminde bir zat, valilerin Hazariyyeden mâada ehaliden aldıkları vergilerden şikâyat eylemiş ve bu suretle halkın hissiyatına terceman olmuş ise de vürut eden fermanların esaslı tesiri görülmemiştir. Bilhassa muharebenin devam ettiği seneler gayri meşru vergi tahsili daha müsâit bir şekil almıştır [3].

İkinci Sultan Mahmut zamanında vüzera ve mirimiranın aldıkları (mali hazariyye) (teftişiyye) (tahsildariyye) ve sâir aidat, asakiri mansure hazinesine raptedilmiş ve (1256 H. 1840 M.) da tanzimattan sonra bu isim altındaki vergiler ilga olunarak vergilerin şimdiki tarzda tahsili usulü ihdas edilmiştir.

Vali veya sancak beyleri memuriyet alırlarken bir takım harç resim ve bahşış verdiklerinden bu masrafları tayin olundkları yerlerde halktan tahsil olunurdu. Bunlar da (Ferman harcı) (hediyye beha) (kaftan beha) (tebşiriyyei mu'tade) (cevaizi kudumiyye) (elbise bedeli) ve sâire idi.

Mahalli memuriyetine gelmekte olan vali veya beylerbeğiler, geçtikleri veya misafir oldukları mahallerde eşyalarının nakli için vukubulan daire

[1] 1241 senesinde Anadolu valiliğinde ibka edilmiş olan Dârendeli İzzet Mehmet paşanın, mezruata çekirge üşmesinden dolayı o sene için ibkaiyyeyi affetmiş olduğu Kütahya mahkemei şeriyye sicilinde görüldü.

[2] (1233 H. 1817 M.) senesinde sâdır olan fermanda, vali ve sancak beylerinin hukukı ibâda tecavüz ile tahsilât dolayisiyle ehaliye zulûm ve gadir edildiğinden bahsedildikten sonra şöyle deniyor:

"... Vediatullah[ودیعة الله] olan fukarayi bilâd ve acezei ibat haklarında lâzimei himayet kâmilen icra ve muktazayi rahmüşefakat temamen ifa olunmadığı aşikâr ve ezcümle vülât ve mutasarrifin taraflarından (zahirebeha) (devriyye) (kudumiyye) namiyle fukaradan bir takım mevaddı zulmiyyenin ahzütahsili ezkadim meni küllî ile memnu iken bir müddettenberi eyalet dahilinde olan sancaklar da kâin kazalar ehalisinden hem eyalet valisi, hem sancak mutasarrıfı zahire beha ahzetmekte ve bu suret fıkaraya iki kat bârgiran olmakta olduğundan gayri bir sancakta mutasarrıfı için başka ve dahilinde olduğu eyaletin valisine başka imdadı hazariyye mürettep olmak mülâbesesiyle zamanı taksitler hulûlünde o makule bir eyalet dahilinde olup ahar vüzera ve mirimiran uhdelerinde olan sancakların havi olduğu kazalara eyalet valileri tarafından hazariyye tahsili içün babuyruldu başka başka mübaşirler gönderilmek icap etmeyüp vülâtın hazariyyesi kangi sancak dahilinde olan kazalardan tahsil olunacak ise bilâ mübaşir ol sancağın mutasarrıfı marifetiyle tahsil ve vali tarafına basütesbil [بعث و تسبیل] olunmak lâzimeden iken . . .
1233 Evaili cemaziyelevvel„

[3] 1244 senesi Rus harbinde, hali hazarida vüzera ve ricalin uğradıkları kasaba ve köylerden almaları memnu olan zahire ve yiyecek, harp vukuuna binâen muvakkaten kaldırılarak yalnız bir günlük zahire verilmesi için umum vilâyat kadılarına fermanlar gönderilmiştir.

masrafı, beygir masrafı, mürurü ubûr ve devir masârifi gibi masârifatı kanun mucebince ehaliden alırlardı. Vali bir yerde kaldığı esnada ehali menzil, konak masrafı, han'hane, çayır kirası, bedeli nüzül, taamiye, peksimat beha, zahire beha, ulûfe beha, nevale beha ve sâire ismi altında bir takım tekâlif ile de mukeyyet idiler.

Bilûmum tevziat ve taksimat mahkemei şer'iyyede memleketin âyan ve eşrafı huzurlariyle kararlaştırılır ve tevzi edilirdi.

Eyalet dahilindeki herbir kazanın vergi tevzi defteri altı ayda bir kerre İstanbula gönderilerek orada vaki masarifleri tetkik edildikten sonra makamı sadaretten defterin üzerine bir sah çekilir ve masarifi sahiha miktarının tasrihi ile tevziine ruhsatı havi emri âli sadır olarak mahalline iade olunurdu.

Vâris bırakmıyarak vefat eden herhangi bir şahsın emvali valilerin îrâdı muayyenesinden idi. [1]

***

Usulü teşrifatta Anadolu Beylerbeyleri vezaret rütbesini ihraz etmemiş iseler Rumeli Beylerbeyinden sonra gelir, eğer vezareti varsa diğer vezirler gibi teşrifata tâbi tutulurlardı.

Bilûmum Beylerbeylik teşkilâtındaki usul üzre Anadolu Beylerbeği de eyaleti dahilinde saltanat makamının vekili olduğundan padişah namına bilûmum ahkâmı icraya memur ve mezundu. Kendi eyaletine müteallik tevcihatı icra eder, memleketin kadısı vefat etse yerine diğeri tayin olununcıya kadar vekâleten kadı naspeder, divanda dava dinler ve hâkimler, huzurunda höküm verirlerdi.

Vezâret rütbesini haiz bir vali mazül olsa bile kendi eyaleti dahilinden çıkıncıya kadar dava dinleyup höküm vermek kanun iktizasından idi. Eğer Beylerbeği vezir değiles höküm veremezdi.

ANADOLU EYALETİNDE

ASKERÎ TEŞKİLÂT

Bu teşkilât eskiden her eyalette mevcuttu. Burada Anadoluya âit olanı zikrediyoruz.

Osmanlı devletinin esas kuvveti (Kapı kulu) denilen piyade ve suvari ile yerli kulu ismi verilen timarlı sipahilerden mürekkepti.

Yeniçeri efradı İstanbutdan mâada bazı vilâyetlerde ve bu meyanda Kütahyada da bulunup bunların kethüda yeri, serdarı ve sâir zabitanı vardı. Bu efrat ve zabitan maaşlarını ocaklık olarak verilen aşar ile cizye, harir resmi gibi varidattan alırlardı.

[1] (... Şamiyyülasıl (شامی الاصل) olup medinei Kütahyada vaki saadetlu Ömer ağa hanında [şimdiki ismi Biber hanı] alatarikulmisafire (علی طریق المسافرة) sakin iken fevt olan Elhac Hüseynin zâhir halde vâris ve mevrusu olmayup medinei Kütahya beytülmali valilerin iradı muayyenesinden olmağla...)

Bunlardan başka Hambaracı, cebeci, topçu bölüklerinden bir kımı da burada ikamet ederlerdi.

Eyalet askeri, yerli kulu piyadesiyle serhat kulu veya topraklı namlarında suvari efradından terekküp ederdi yerli kulu efradı vali ve sancak beyinin kumandasında olup bütün zabitanını vali tayin ederdi.

Fevkalâde ihtiyaca binâen gönüllü olarak orduya ithal olunan bir sınıf askere (Sekban) namı verilip bunlar daha sonraları yerli kulu sınıfına ithal edilmişlerdi. Bilâhare bunların yerine (Tüfenkçi) namı verilen bir sınıf piyade istihdam edilmişti.

Sekbanların ve Tüfenkçilerin eyaletlerde en büyük zabitlerine (Serçeşme) ismi verilmiştir. Tüfenkcilerin reisi ve (Serçeşmei derigâhı âli = سرچشمهٔ درگاه عالی) denilen en büyük zabiti merkezde bulunurdu. Tüfenkçi askerinin elli, altmış tüfengi bir bayrak itibar olunarak gönüllü nâmile zâbit ve bölük başıların idarelerine tevdi kılınmıştı. [1].

***

Yerli kulu efradından (müsellem) namı verilen askerî sınıfı şimdiki istihkâm taburları tarzında ordunun geçeceği yolları açar ve bundan başka top çekmek, zahire tedarik etmek vazifesile de mükellef bulunurdu. Bunlara bulundukları memleketlerde seksener, yüzer dönümlük erazi verilerek oranın hasılatiyle [2] geçinirler ve vakti seferde (Benevbet = بنوبت) tabiri ile beşte biri sefere iştirak ederlerdi.

[1] Bölük başı tayinine dâir olan bir emir Kütahya mahkemei şer'iyye sicillinde görülerek aynen buraya konuldu:

«İzzet karin rif'at rehin haliyâ Kütahya mütesellimi olan izzetlu ağa hazretlerinin bölükbaşısı olan (Genç Ali) bölükbaşı inha ve ilâm olunur ki haliyâ sadır olan hattı hümayunı şevketmakrun ve beratı âlişan mucebince şer'i şerif ve tarikatimiz ve marifetimiz üzre mumaileyh hazretlerinin kapusına seni vekil nasb ve tayin etmişizdir. İmdi gerekdir ki silâha müstehak olanları kuşadasın ve kapunızda senin kuşattığın bölükbaşıların herbirisine kırkar yiğit kuşatmağa izin virüb anlara dahi silâha müstehak olanları kuşattırasın ve âyin ve erkân bilmiyen ekrad kısmına kuşatmayub, kuşattırmıyasın ve siz ki bölükbaşılar ve sekban yoldaşları haliyâ Genç Ali bölükbaşıyı üzerlerinize zabit bilüb ve zabitlerinize badelyevm kanunı kadîm üzre dahi yeniçeri serdarlarından ve ocağımız ihiyarlarından olup anları dahi zabit bilüb ve yeniçeri taifesini dahi ocak yoldaşı bilüb birbiriniz ile bulunduğunuz mahallerde birbirinize sahib çıkub yoldaşlık idesiz ve bundan böyle kendüleriniz oturduğu mahalde ve taşrada kendilerinizden birisi kurban, konakçı, çavuş akçesi namiyle bir dürlü behane ile riâya fukarasından ve bir kimseden bir akçe ve bir habbelerin almayup ve aldırmıyasın ve hilâfı kanun bir işiniz zuhûru istima' olunursa ve zabitleriniz sizlerin birinden şikâyet ederlerse devleti padişahide tüfenkci kanunu üzre kurşuna tutulub haklarınızdan gelinmek asan ve emri mukarrer bilüb ana göre basıret ve intibah üzre olub kanunı kadîme mügayir' zabitlerinize ve bir kimseye bir dürlü iş itmeyüb ve ittirmeyesiz ve badelyevm ol havalide kat'ı tarik ve gareti emval ve sair şekavet eden sekban tâifesine ve türkmen ve ekrad ve şayed ihtilât eden her kim olursa olsun kapunızda ve sâir yerde sekban deyu bu misillû iş idenleri cümle tüfenkci yoldaşları ittifakiyle ele getirüb devletlû ve inâyetlû veliyyüniam sahibi devlet efendimiz hazretlerinin fermanı âlileri mucebince haklarından gelinmesine sâyü ihtimam eyleyesin ve bermucibi mahzar amel eyleyesin تحريراً فى اوايل رمضان المبارك سنهٔ تسع ومأة والف 1109»

Serçeşmei dergâhı âli
Hafız Receb

[2] Bir (Müsellem) in ocakta kanunı kadîm üzre birer çiftlik yerleri vardır. Ol çiftlikte vaki olan gallâttan, bağdan, bahçeden, değirmenden öşür ve rusum vermez. Ol yer satılmak ve tapu verilmek caiz değildir. (Kanunnamei âli Osman)

Topraklı suvari denilen askerî sınıfı ise has, zeâmet, timar eshabının harp zamanında kanunen çıkarmağa mecbur oldukları (Cebeli) yani mücehhez suvarilerden terekküp edip vakti sulhte devlet tarafından kendilerine gösterilen toprağın hasılatı öşriyyesiyle geçindikleri cihetle bunlara (Topraklı) namı verilmişti. [1]

Mahallî inzibata da dikkat ile mükellef olan topraklı suvariye (timarlı sipahî) de denir.

Harp vukuında zeâmet ve timar erbabından onda biri memlekette kalarak hem harbde bulunan arkadaşlarının işlerini tesviye ve hem de bulundğu mahallin muhafazasiyle mükellef idiler ki bundan dolayı bunlara (Korucu) ismi verilmiştir.

Gönüllü olarak muharebeye giden efrada, harpte yararlık göstermişse timar sahiplerinden vefat edenlerin yerine timar verilirdi.

Vefat eden timar sahiplerinin oğlu varsa ve o da harbe kadir ise timarı ona verirlerdi, eğer çocuk küçük ise askerlik çağına gelinceye kadar kendi yerine mücehhez bir suvari göndermek şartiyle timarı kendine bırakılırdı.

***

İstanbulda kışlaları olmayıp at beslemek için payitahta yakın mahallerde ikamet eden kapı kulu efradının suvarisi altı bölük idi; onlar da sipah, silahtar, sağ ulufeciler, sol ulufeciler, sağ gureba, sol gureba bölükleri idi. Hepsine birden (Altı bölük) namı da verilirdi.

Altı bölük suvari askeri, yeniçeri yani piyade gibi devşirme ocağından ve saray Acemi efradından yetişerek sonra bölüklere taksim olunurlardı. Bunların vilayetlerde en büyük zabiti (Kethüda yeri) idi. Kethüda yeri, İstanbulda altı bölük yoldaşları zabitleri tarafından tayin edilirdi [2].

Hayvan beslemek mecburiyetinde olan bu suvari bölükleri İstanbul civarı ve İstanbula yakın Bursa, Edirne, Kütahya havalisinde otururlardı. Sonralaaı ekser vilayet ve kazalarda bulunmuşlardır.

[1] Osmanlı teşkilât ve kıyafdti askariyyesi C 1. S. 11-12

[2] Kethüda yeri emri:

«İzzetlu, Rifatlu, Meveddetlu Efendi hazretlerinin meclisi şeriflerine mezit tazim ve ikram ile ... deavat ve gureri teslimatı vafiyat itihafile inha olunur ki halen havzei hükûmet şiarınızda Kütahya ve tevabii nevahilerinde sakin ve mütemekkin altı bölük yoldaşları üzerlerine (Kethüda yeri) ve zabit tayin olunmak debi kadim[حأب قديم] ve adeti müstedim عادت مستديم olmağla zümrei silâhdârândan ... bölükte yevmi on üç akçe ulufeye mutasarrıf olan kıdvetül'emasili velakran Mehmet ağa zide kadrühu[زيدقدره] ocağın kadimî emekdarlarından olup yoldaşların her vechile zaptü raptında mahir ve (Kethüda yeri)lik uhdesinden gelmğe kadir olmagin mektubı meveddet âyin birle irsali huzurı fazilet karin kılınmıştır. İnşaallahü teâlâ vusulinde gerektir ki merkumu hidmeti lâzimesinde istihdam eyliyesiz ve sizler ki ocakhayı merkume neferatısız, mumaileyhi üzerleinize kethüda yeri ve zabit bilüp vaki olan dava ve nizaınızı merkumun marifeti ve marifeti şerile شرع görüb şeriati garraya kemali itaat ve inkıyat üzre olasız. Ve sen ki kethüda yeri zide kadrühusın bundan akdem şerefyaftei sudur olan fermanı vacibülittiba ve lâzimülimtisalin mazmunı itaat makrunı üzre âmil olup ol caniplerde sakin ve mütemekkin ocakhayi merkume neferatından sahihi sahibülesami oldukları halde hukkâm eline verilmeyip ocağın kaidei meriyyesine riayet ittirüp tühemi şerile müttehem olanlarının bermuktezayı şeri şerif tedipleri icra oluna. Sipah ve sipahî zade olmayup riaya mekulesinden olanlara kata قطعا sahip çıkılmyup hılâfı emri âlişan vazu hareketten hazer ve

ANADOLU BEYLERBEYLİĞİ TEŞKİLÂTINDA
KÜTAHYA KAZALARI

Eski teşkilâtta Anadolu Beylerbeyliğinin on dört sancak olduğunu yukarda yazmıştık. Eyalet merkezi olan (Kütahya)ya (Paşa sancağı) denirdi.

Kütahya sancağına merbut kazaların adedi zaman zaman değişmiştir. Bir vakit otuzu tecavüz etmiş, sonra yirmi beşe ve daha sonra on sekize ve on altıya inmiştir. Kazaların isimleri şunlardır:

Kütahya, Uşşak, Eğrigöz (Emed), Gediz, Tavşanlı, Güre [1], İnay [2], Eşme [3], Sirke [4], Silinti [5], Homa [6], Dazkırı[7], Baklan[8], Dağ ardı [9], Banaz [10], Çal, Şeyhlu [11], Geyikler [12], Kula, Çarşamba [13], Ezine [14] Honaz [15], Balat [16], Lazikiyye namı diğer Denizli, Bozöyük [17], Bozkuş maa Gılcan[18], Çakırca[19] Toyla veya Tavile maa Osmaneli[20] Kazıklı[21],

---

mücânebet eyleyüp işbu mektub ile âmil olasız vesselâm [باق همیشه درسجادهٔ شریعت مستدام باد
Agayanı dergâhı âli ebnai sipahiyan اسنة شوال المکرم اربع وثلثین ومائین والف»
Elhac Mehmet

Agayanı silahdaranı dergâhi âli — Agayanı ulufeciyanı yemini dergâhı âli
Elhac Mustafa — *Mustafa*

Agayanı ulufeciyanı yesarı dergâhı âli — Agayanı gurebayı yemini dergâhı âli
Ali Rıza — *Mehmet*

Agayanı gürebayi yesarı dergâhı âli
Mir Hüsein

[1] Güre, Eşme kazasının nahiyelerindendir.
[2] Eşme kazasının köylerindendir.
[3] Manisanın kazası.
[4] Sirke, Eşmenin merkez nahiyesi köylerindendir.
[5] Kulanın nahiyelerindendir.
[6] Homa, Çivril köylerindendir.
[7] Dinarın cenubında bir köydü.
[8] Baklan. Çal kazasının nahiyesidir.
[9] Dağ ardı, Simavın nahiyesidir.
[10] Banaz, Uşşak kazasının nahiyesidir.
[11] Şeyhlunun diğer ismi Işıklı olup Çivrilin köylerindendir.
[12] Geyiklerin şimdiki ismi Dinar olup kazadır.
[13] Çarşambanın hali hazırda ismi Buldandır.
[14] Ezinenin ismi şimdi (Sarayköy) dür.
[15] Denizlinin nahiyesidir.
[16] Balat, Balıkesrinin kazalarından olup şimdiki ismi (Tursun Bey) dir.
[17] Bozöyük, Bileciğin kazalarındandır.
[18] Uşşak merkez kazası köylerindendir.
[19] Çakırca, belki Denizlide Davazın Çakır veya Çakırbağı denilen köylerinden biridir
[20] Tavile veya Toyla maa Osmanelinin neresi olduğunu bulamadım.
[21] Kazıklı, belki Denizlinin Kazıkli bel tarafinda idi.

Siçanlı [1], Gököyük [2], kazalarını havi idi.

Bin tarihinden sonra beş kaza Kütahyadan alınmış ve daha sonra da, Çarşamba, Ezine, Honaz, Denizli, Bozöyük kazaları tefrik edilmek suretile Kütahya sancagı on sekiz kazaya ve daha sonra on altı kazaya tenezzül etmiştir. [3]

Kütüphanemizde bulunan ve 1200 küsur tarihlerine kadar yazılmış olan bir mecmuada Kütahyaya tâbi olarak (Hisarönü) (Akca eşme) (Ova) (Benliköşk) (Tepe) (Çukurca) isimleri de zikredilmektedir.

KÜTAHYA KAL'ASİNE DÂİR

Kütahya Kal'ası hakkında Evliya Çelebideki mufassal malûmatı yukarılarda zikretmiştik. Ben burada Osmanlı devleti zamanındaki kal'a vaziyetine dâir malûmat vereceğim.

Kütahya kal'ası, Osmanlı hükûmeti zamanında müstahfız timar efradı muhafazasına ve [4] dizdar denilen kale ağasının idaresine verilmiş ve kale dahili de topçu, lağımcı, cebeci efradının ikametine tahsis kılınmıştı.

Kal'a de 119 timarlı müstahfız efrad vardı. Kal'a muhafazasına terkedilen bu efrat, muharebelerin imtidadı dolayisiyle askere fevkalâde ihtiyaç görüldüğü zamanlarda bir azı kale muhafazasında alıkonularah mütebakisi sefere iştirak ederlerdi [5].

Kal'a dizdarlığı ekseriya saray hidematında bulunarak tekaüde istihkak kesbetmiş kimselere verilirdi.

Kal'a dizdarı, müstahfız tımarından başka (Ocaklık) namile bazı eraziye de sahip idi. Bu erazi onların evlât ve ahfadına da intikal ederdi. Dizdar fermanı humayun ile tayin edilirdi [6]. Dizdar, yukarda yazdığımız

[1] Sıçanlı (Sincanlı) Afyon Karahisarın nahiyesi.

[2] Gököyük. Eşmenin garbindadır.

[3] 1083 senesinde Kütahyaya gelen seyyah Evliya Çelebi Kütahyanın 25 kazası olduğunu yazarak şu isimleri zikreder: Kütahya, Emed Simav, Gediz, Silinti. Kula, İnay, Eşme, Güre, Sirke Çakırca, Gököyük, Denizli, Şeyhli, Baklan, Tazkırı, Homa, Geyikler, Uşşak, Banaz, Honaz, Ezine. Çarşamba, Dağardı, Çal.

[4] Bir kaleyi muhafaza ile tavzif edilnn efrada (Müstahfız) ve bunların tımarına da (Müstahfız timarı) ismi verilirdi.

[5] Kütahya kalesinin neferatının ihracına dâir buyruldu:

"Bilfiil kütahyada mesnetnişini şeriati garra olan İzzetlu, Faziletlu Efendi Hazrtleri inha olunur ki işbu senei amimetülmüteyemmende Engürüs [Macaristan] tarafına musammem olan gazvei hümayun için ziyade asker tedariki ehemmi mehamı din ve devleti aliyyeden olup Kütahya kalesinin yüz on dokuz timarlı müstahfız neferi olup on dokuz neferi kalemande ve yüz neferi seferli olup cümlesi çifte tabanca ve boylu tüfenklerile hazır ve amade olup tarafımıza mülhak ve mülaki olalar deyu bermucibi emri âli mühkem tenbih ve te'kit olunmuşken bu âne kadar tarafımıza mülhak ve irsal kılınmamıştır. Vusulinde gerektir ki neferatı mezburı mübaşiri mûmaileyh marifetiyle ve marifeti şer'ile fermanı âli mucebince evlerinden ve yerlerinden ihraç ve bir gün evvel tarafımıza mülhak ye mülakı olmıya tekayyüditam ve sa'yüihtimam وسعی واهتمام eyleyüp bir neferi giru alıkomaktan tevakki üzre olalar deyu. 27 zilkade 1109„

[6] Dızdaı Fermanı

Mucebince amel oluna

Hafızîni kıla ve harisi büka حافظين قلاع وحارس بقاع Olanlar hakkında hemişe,. [noksan] aliyyei şahanem mebzul vc masruf ve matuf olmak âdeti hasenei şehri yariden ve binaanalâ-

timar ve oçaklıktan başka Kütahya cizye emvalinden de ayrıca yevmiye alırdı. Altın taş nahiyesinin Karaağaç ve sâir köylerinden 7600 akçelik timar Kütahya kal'a dizdarlığına âitti. Dizdar, bütün kal'a ümurundan mes'uldü.

Dördüncü Sultan Mehmet zamanında başlayup 16 sene devam eden uzun harpte kuvvet menbalarının tükenmesi dolayisiyle kale muhafazasına memur efradın da cepheye sevkine lüzum görülmüştü. Sonra bundan sarfı nazar edilerek bunların yerine bedeli nakdî alınmıştı. 1110 senesi iptidasında Filibe sahrasından gelen Hattı Hümayunda her bir neferin kendi yerine bir levent göndermesi veya levent bedeli olarak otuz kuruş vermeleri emredilmiş ve daha sonra efradın fakri hallerine binaen beher nefer için on kurus alınması münasip görülmüştü [1].

Kal'a efradı (1219 H 180r M.) senesinde Nizamî Cedit teşkilâtında bir Fermanla Üsküdar Ocağına [Selimiye] ilhak edilmişlerdi.

Kalade dizdardan başka (kal'a kethüdası), (Topcu başı), (Cebeci başı) (Zındancı) ve (Kapıcı) bulunurdu.

Kala aynı zamanda hapishane olduğundan gerek Kütahya ve havalisinden ve gerek sâir yerlerden fermanla vürut eden cürüm sahipleri burada haps ve tevkif olunurlar, haklarında gazap vaki olanlar bogularak ehaliye işaret olmak üzre kaladen bir top atılırdı.

Devleti hayli meşgul eden Gediz Voyvodası Nasuh Zâde Nasuhun oglu ve biraderi Anadolu Valisi Alaaddin Paşanın buyuruldusile buraya hapsedilmiş ve muhafazasına 50 nefer konmuştu [2].

---

zalik çukadarı şehriyaranemden rafii tevkii refiuşşanı hakanı قدوة الثقاة المستخفظين (Reşid han seferli zide hıfzuhü rikâbı kamertabı hüsrevaneme arzıhal sunup Kütahya sancağında altın taş nahiyesinde kara ağaç nam kariye ve gayriden yedibin altıyüz akçe gedik timar ile Kütahya kalesi dizdarlığı mutasarrıfı eski Mehmet han seferlinin ref'inden bamukabelei nan kendusine verilmesi babında istidayi inayet istemeğin şerefyaftei sudur olan hattı hümayunı şevketmakrunım mucebince leylünehar kal'ade sakin olup hidmeti lâzîmesini eda eylemek şartiyle tevcih olunmak içün senei اثنى و ثلثين وماتين والف şehrü rebiülahirinin on üçüncü günü tarihile hükmü şerifim verildikten sonra tezkeresi ihraç olunmak fermanım olmağın zikrolunan yedi bin altıyüz akçe gedik timar ile kalai mezbure dizdarlığı vechi meşruh üzre (Reşid Han seferli) zide hıfzuhuya tevcih olunub süddei seâdetime lâyık ve evla görüp verdim ki zikrolunur ve şerh ve ayân kılınur ve buyurdum ki badelyevm tahtı yedinde olup tasarruf kılup şöyleki vazaifi hidematı kalai mezbure dizdarlığıdır bikusur meri ve müeddi kıla ve kalei mezburenin kethuda ve neferatı, mezburu dizdar bilup dizdarlığa müteallik umurda müracaatı mumaileyhe ideler. Olbabda ferdı aferide hiç ehad mani olmıya ve müzahim olmıya şöyle bileler ve alâmeti şerife itimat kılalar 1232

[1] Kütahya Mahkemei şer'iye sicilli.

[2] Alaaddin Paşanın buyruldusu,

[Ba mührı kebir با مهر كبير Nasuhzade hakkında kalebent olmaları için varid olan Alaaddin paşanın buyruldusudur):

İftiharülemacidi velekârim dergâhı âli kapucı başılarından Kütahyada müteselliimiz İzzetlu bey dame mecdühu دام مجده ve şeriatşiar kadısı faziletlu efendi zidefazlühu= زيد فضله inha olunur ki bazı harekâtı nahemvareye mebni nasuh ağazadelerden Ahmet ağa ve küçük biraderi Talip ağa ve iki yegenlerinin vazı zindan ve kalebent olunmaları muktezayı maslahattan olmak hasebiyle imdi merkumlar Kütahyaya kalbent ile gönderilmiş olmağla vüsullerinde derakap vazı zindan ve kalebent eyleyesiz ve bizim vüsülümüze kadar ziyadesiyle muhafazalarına dikkat ve harıcı kalaya hatvei vâhide salıverilmekten

Kal'anın senede lâakal bir defa anadolu Valisi tarafından teftişi usuldendi. Kal'ada nekadar muhafız ve mahpus ve ne miktar top ve cephane ve saire olduğunu Vali teftiş ile sicile kayıt ettirir ve icabederse dizdar ve saireyi mesulederdi.

Kütahya kal'asının iki cephaneliği, aşağı, yukarı tophane namile iki top mahalli vardı. 1232 senesi şabanında teftişi müteakip kal'ada obüs ve havan olmak üzre on yedi top bulunduğunu mahkemei şeriyye sicillinde gördüm.

Elyevm kal'ade bulunan eski toplar cuma namazlarında dinî ve milli bayramlarda ve Ramazanda kullanılmaktadır.

---

ve firarlarinden begayet tehaşi ve mücanebet eylemeleriniz babında divanı anadoludan işbu buyruldu ısdar ve irsal olunmuştur. Bimennihi taala vüsulinde gerekdir ki bervechi muharrer amel ve harekete dikkat idesiz ve senki dizdarı merKumsun merkumları ziyadesile hıfz ve haraset eyleyesiz ve şöyle bilesiz 1233 recep„

Sıvaslı Alaaddin paşa Nasuh oğlunun tedibine memurdu. Bu kalebent edilenler Nasuh oğlunun birader ve yegenleridir. Nasuh oğlu hakkında aşağıda malûmat vardır.

MISIR ORDUSU İŞGALİ ALTINDA KÜTAHYA

Napolyonun (1213 H. 1798 M) de Mısrı işgalini müteakip Fransızları Mısırdan çıkarmak üzre kapıdanı deryae پیردان دریا küçük Hüseyin Paşa, donanma ile memur olduğundan, kendi mutemetlerinden Kavala çorbacısı Hüseyin ağadan bir miktar kuvvet istemiş o da yeğeni, Mehmet Ali ağa ile 200 güzide efrat göndermişti.

Mehmet Ali ağa, Mısrın istirdadından sonra Mısırda kalarak zeki ve cerbezeli olduğundan azzamanda umum başı bozuk askeri serçeşmeligini elde etmişti.

Mehmet Ali ağa, ümmi ve fakat kurnaz olduğundan Mısır valisi Hüsrev Paşanın Mısrı başı bozuklardan tahliyeye teşebbüsü üzerine; askerin maaşlarını alamamalarını bahane ederek başı bozukları kıyam ettirmiş ve Hüsrev Paşayı firara mecbur eylemişti.

Mısır valiliğini elde etmeği kuran bu harîs ve ayni zamanda müdebbir adam, Mısra vali olarak gönderilen Hurşit Paşayı da bir bahane ile atlatarak (1219) hicret senesinde vezirlikle istediği makama nail oldu. (Milâdî 1804)

Mehmet Ali Paşa vali olurolmaz ciddî ve cezrî işlere teşebbüs etti. Mısırda sahibi nüfuz kölemenleri ortadan kaldırdı. Haremeyni Vehhabilerin elinden alarak şöhretini her tarafa yaydı. Gönderdiği bir miktar muntazam (Cihadiye) askeriyle hükûmetin uzun müddet bastıramadığı Mora ısyanı bastırıldı.

Mehmet Ali Paşa (1245 H.1828 M.) Rus seferinde 12,000 Cihadiye askeri göndereceğini vadettiği halde sözünde durmayarak buna mukabil ianei nakdiyye göndermesi ötedenberi devletçe hakkında olan şüpheyi teyit ettiğinden tedibi düşünüldü.

Mehmet Ali Paşayı tedip kolay bir şey değildi, zira maiyetinde 20-30 bin muntazam asker ve elinde 15-20 gemi bulunup maksadı da Suriyeyi Mısra ilhak ettirmekti. İşte bu sıralarda Mehmet Alinin hükûmetle çarpışmasına vesile olacak bir fırsat meydana çıktı.

Evvelce hükûmete isyan ederek Mehmet Ali Paşanın şefaatiyle kusuru affedilen Akâ valisi Abdullah Paşa, Mehmet Ali Paşanın Akâya kaçan kölelerini vermekten imtina ettiğinden bu fırsattan bilistifade Mısır valisi Suriye hakkındaki maksadını izhar ile oğlu İbrahim Paşa kumandasile Akâya asker sevketti ve sahillere de donanma gönderdi.

Mehmet Ali Paşa devletçe vukubulan nasıhatleri asla dinlemiyerek serkeşlikte devam eylediğinden verilen fetva ile tedibi tekarrür etti ve Edirne velisi Ağa Hüseyin Paşa, Mehmet Ali Paşa üzerine gönderildi (1247 H. 1831 M.)

Ağa Hüseyin Paşa, Halep ile Humus arasında Mısır ordusuna mağlûp

olduğundan Arnavutluk ıslahiyle meşgul olan sadrıâzam Reşit Mekmet Paşa Mısırlı üzerine kumandan tayin kılındı.

Ağa Hüseyin Paşayı mağlûp eden Mısır ordusu kumandanı Mekmet Ali Paşazade İbrahim Paşa, Toros dağlarını aşarak Konyaya girmiş ve Konya ovasını ordugâh ittihaz etmişti.

İbrahim Paşa gittiği yerler ehalisini Mısıra karşı ısındırmak için kat'-iyyen tazyik etmeyüp halkın hoşnudisini mucip olacak şekilde hareket ediyor ve İstanbul hükûmetinin Anadolu halkı üzerinde yaptığı tazikin aksini yapıyordu. Bu hale vakıf olan ikinci Sultan Mahmut, halkın bu sahte vaziyetlere aldanmaması için her tarafa fermanlar gönderiyordu. [1]

Alel acele Konyaya gelen Reşit Mehmet Paşa, Mısır ordusu ile vaki şiddetli bir harpte Mısırlıları bozmuş ise de hava karlı ve dumanlı olduğundan kendi askeri zanniyle Mısır ordusu içine girip esir olduğundan Osmanlı ordusu dağılmış ve hiçbir mukavemete tesadüf etmiyen Mısır ordusu Kütahyaya kadar gelmiştir.

Reşit Mehmet Paşanın esir olmasına mebni Anadolu valisi ve Karahisar ve Menteşe sancakları mutasarrıfı Mehmet Emin Rauf Paşa ikinci defa sadârete davet edilmiştir. Rauf Paşa, Kütahyadan haraket ederken hükûmet işlerini tedvir etmek üzre halkın itimat ettiği zevattan ve Kütahya eşrafından Dürrî zade hacı Reşit ağayı Mütesellim naspile alelacele Mısır ordusu gelmeden İstanbula hareket etmiştir. Raüf Paşanın hareketi 1284 Şevvalinin iptidasındadır [2].

İbrahim Paşa, Kütahyaya gelir gelmez Kütahyanın da diğer işgal olunan Memleketler gibi Mısıra ilhak edildiğini ve mütesellim Reşit ağanın, halkın mutemedi olmasına mebni mütesellimlikte ipka olunduğunu ilân ile Mısır ordusu karargâhından bir emirname gönderildi (16 şevvâl 1248-1832 Mart) [3].

---

[1] 1248 rebiul'evvel ربيع الاول tarihli ferman [M 1832]

[2] Hacı Reşit ağanın mütesellimlik Buyrultusu:

« İftiharül emacidi velekârim Kütahya eyaletine bu defa tarafımızdan mütesellim naspolunan dürri zade izzetlu Reşit ağa dame mecduhu[دام مجده] badesselâm inha olunur ki hasbelicap Kütahyadan hareketimize mebni eyaleti mezkûreye tarafımızdan bir mütesellim naspı icap eylemiş olduğuna ve cenabınız dahi Kütahyanın eşrafi vücuhu ve handani kadimî bulunarak vücuh ve ahalii memleket dahi sizden hoşnut oldukları haber verildüğüne binaen eyaleti mezkûre mütesellimliği uhdenize ihale vetevcih olunmuş olmağla inşaallahütealâ mütesellimliğe müteferri kâffei umur ve hususun hüsni idare ve rüyeti ve mühimmatı devleti aliyye ve umuru fıkaranın tesviye ve tensikı ve fıkaranın esbabı asayiş ve istikmali vesail arayişlerile herhalde zatı şevketsimatı hazereti zillullâhiye isticlâbı daavatı hayriyyeye itina ve dikkat eylemeniz babında divanı anadulu ve livayi Karahisar ve Menteşeden işbu buyruldu tahrir ve ita olunmuştur. İnşaallahü teala bermucibi buyruldu haraket ve hilâfından tehaşi ve mücanebet eyliyesiz diyu 1238 şevval 10 ».

[3] Mısırlılar tarafından Dürri zade Hacı Reşit ağanın mütesellimlikte ipka buyrultusu:

«Şerayişiar Kütahya naibi ve müftüsü faziletlu efendiler zide ilmühüma ve mefahirü emacidi velakran mütesellimimiz Elhaç Reşit ağa zide mecduhu ve vücuhı belde ve eşrafl efendiler ve agavatı zide mekadirihüm inha olunur ki beyandan vareste olduğu üzre Anadolunun ekser bilat ve memleketleri Mısıra ilhak ve izafeti misillu medinei Kütahyanın dahi olvşchile izafeti emri gayri mübhem ve kâffei ehali ve zuafa ve reayanın istihsali esbabı asayış ve rahatları hususî indimizde müstelzem olup bu hususa riayet edecek munsıf ve dırayetkâr ve tesviyei umuru ehemmeye bahirüliktidar bir kimsenin mütesellim nasp ve tayini lâzım gelmiş ve elhalete hazihi mütesellümi

KÜTAHYA SULH'NAMESI:

Mısır işinin püsküllü bir şekil alması ikinci sultan Mahmudu şaşırttığından o sırada Rusya devleti tarafından teklif edilen muavenet kabul edilip Ruslarla tedafuî ve tecavüzî olarak (Hünkâr iskelesi muahedesi) aktolundu ve muahede mucebince İstanbula bir fırka Rus askeri geldi. Osmanlı hükûmetinin bu suretle Rusyanın kucağına atılması İngiltereyi ve Avusturyayı telaşa düşürdüğünden Mısır meselesi bir Avrupa meselesi halini aldı, ve nihayet bazı vaziyetlerden sonra Mehmet Ali paşanın sulha icbar edilmesi tekarrür etti.

Âmedî آمدی hulefasından Reşit Bey (Mustafa Reşit Paşa merhum) ile Fransa Sefiri Mösyö Varen Kütahyaya giderek Mehmet Alinin istediği veraset ve tazminat maddeleri geri kalmak şartile (Beriyyetüşşam = بريةالشام) ile (Adana) ve Mısır valiliği uhdesinde kalmak üzre itilâf hasıl oldu ve Anadoluda Mısırlılara yardım dolayisile ittiham edilen eşhas hakkında af ilân edildi ve 1248 sonunda bir ferman ile Mehmet Ali paşa hakkında afvi şahane ilân olundu [1].

Mehmet Ali paşa ile Osmanlı hükûmeti arasında tekarrür eden bu itilâfnameye (Kütahya sulhnamesi) denir. Tarihi (4 Mayıs 1833 M. 1248 H.) dir.

Mehmet Ali paşa hakkındaki afvi şahaneyi kendisine tebliğ için Tophane müşiri Halil Rifat paşa ile Âmetci Mustafa Reşit Bey evvelâ Mısıra badehu Kütahyaya giderek Mehmet Ali ve İbrahim paşalara keyfiyeti tebliğ ettikleri gibi Adananın İbrahim paşa uhdesine ihale ve tevcihine dair olan ferman da mühimmatı harbiye nazırı (Mehmet Emin Seyda Efendi) ile Kütahyaya gönderilmiştir [2].

İbrahim Paşa Kütahyadan ileri geçmiyerek iki buçuk ay kadar burada oturduktan sonra 1249 senesi muharreminin dördüncü günü Kütahyadan haraket ile Adana taraflarına çekilmiştir [3].

Mısırlıların Kütahyaya gelmelerini Kütahyalılar Arapların geldikleri zaman diye zikrederler.

---

bulunan mumaileyh Elhaç Reşit ağanın evsafı mezbure ile ittisafı anlaşılmış olduguna binaen agayı mumaileyhi memleketinizde mütesellim bilerek her veçhile merasimi mutavaat ve riayeti îcra ve kâffei umurı şeriyye ve mevaddı sâirei mühimmede cümleniz yekdil ve yekcihet olarak ifa ve tesviyeye dikkat ve itina eylemeniz ve sen ki mütesellimi mumailyhsin sen dahi her veçhile hüsnü asayiş ve rahatı fukara ve zuafa hususunu icraya dikkat ve rencide ve teaddi ve mugayiri riza evza ve muameleden mezit mubaadet ve umuru miriyye ve hususatı sairei ehemmenin tenfiz ve ifasına cümle ile bilittifak ihtimam ve dikkat eylemek babında (mekamı seraskerii mısır ve aramgâhı Kütahya) dan işbu buyruldu isdar ve Mütesellimi mumaileyh Reşit ağa ile tisyar kılınmıştır. bimennihi teala gerektir ki ber minvali meşruh amel ve harakete mubaderet ve hilâfından kemali tehaşi ve mücanibet eyliyesiz diyu, 16 şevval 1248»

İbrahim Paşanın şehre iki fersah mesafede olan kaplıcalarda ordu kurdnğunu (Şarl Teksiye) yaziyor. [C. 2 S. 323] bu ılıcanın (Yoncalı) olduğu şüphesizdir.

[1] Bu fermanda Mısır, Girit eyaletleri iltimas ve ricasına mebni Emirülhaclık ve Cerde başbuğluğu inzimamiyle Şam, Trablusşam, Sayda, Safet, Halep eyaletleri ve Nablüs sancağı Mehmet Ali Paşa uhdesine tevcih ve oğlu İbrahim paşaya dahi Şeyhülharemlik, Mekke, Medine sancakları ve mukataat hazinesinde mazbut olan Adana eyaleli muhassılığı verilmiş olduğu yazılmıştır.

[2] 1248 senesi takvimi vekayı no, 58.

[3] Takvimi vakayi N. 69.

KÜTAHYADA

MUHASSILLIK VE SANCAK TEŞKİLÂTI

Kütahya (855 H. 1451 M.) senesinden (1248 H. 1832 M.) senesine kadar eyalet merkezi olarak kalmıştır. Beylerbeylik teşkilâtı bozulmaya başlıyarak vezirlerin çoğalmasına mebni sancaklara kadar vezir tayini mecburiyeti hâsıl oldukça Anadolu eyaleti küçülmüş (1241 H. 1825 M.) senesini müteakip vilâyet şekline girmiş ve eyalete merbut sancakların bir kısmı ayrılmış daha sonra Kütahya merkez olmak üzre (Afyon Karahisar) Sultanönü, Ankaradan ibaret kalmış ve hatta bir zaman Afyon Karahisar bile hariçte bırakılmıştır. 1241 senesi teşkilâtında ise [1] on dört sancaklı olan eski Anadolu eyaleti dörde taksim olunarak merkezi Kütahya olmak üzre Sultanönü, Karahisarı Sahip, Ankara sancakları Dârendeli İzzet Mehmet Paşaya tevcih kılınmıştı.

Anadolu merkez sancağının kazaları 1200 tarihlerine kadar yirmi beş iken on altıya kadar inmek suretiyle Kütahya sancağı bile ufatılmıştı. Kütahya, 1248 senesine kadar Anadolu valiliğinin merkezi olarak kalmıştır. Son vali olan esbak Sadrıazam Mehmet Emin Rauf Paşa, sadrıazamlıkla İstanbula celbedilip hareketinden az sonra Mısırlıların Kütahyayı işgal etmeleri üzerine valilik teşkilâtı nihayet bulmuş ve Muhassılla idare edilmek uzre Kütahya mukataat hazinesine raptedilmiştir.

Mısırlıların çekilmesini müteakip Anadolu valilik teşkilâtı iade edilmiyerek mukataata merbut Kütahyaya Muahassılıkla Halil Kâmilî ağa tayin kılınmıştir (1249 H. 1833 M.) [2].

Halil Kâmilî ağadan sonra 1251 H. 1835 M. senesinde Çerkez Hafız Mehmet Paşa livalıkla Kütahya muhassılı oldu. Bir sene sonra ferikliğe terfi

[1] 1241 hicret senesinde Yeniçeriliğin ilğasından sonra idarei mülkiye suhulet kesbettiğinden Anadolu tarafı eyalâtı dörde hasr ile mutasarrıfları bulunan Paşaların mutedil mütesellmler ile idarelerine karar verildi. Bu münasebetle Bahrisiyah boğazının Anadolu mabeyni muhafızlığı ile Sultanönü, Karahiearı Sahip, Ankara sancakları Anadolu unvaniyle Darandeli İzzet Mehmet Paşaya, Kocaeli, Hüdavendigâr, Karasi, Menteşe sancakları Serasker Hüseyin Paşaya, Bolu, Viranşehir, Kastamonu, Çangırı, sancakları Rauf Paşaya, Hamit, İzmir, Aydın, Saruhan, Teke Muğla, vezir Hüseyin Paşaya ihale kılındı. (Lutfi tarihi C. S. 207)

[2] "Bu defa mütesellimliği muhassıllık veçhile uhdesine ihale kılınan Halil Kâmilî ağa dame mecduhu.... muktazayı iradei seniyyei şahanem üzre mukataat hazinesinde mazbut elviyeden Kütahya sancağına...„ [12 muharrem 1249]

Devlet hazinesine merbut mukataatı idare veya Vüzera hasları varidatını tahsile memur olanlara Muhassıl denir.

Halil Kâmilî Aâa Rauf Paşanın mütesellimi iken Mısırlıların vürudu üzerine efendisi ile beraber çekilmiş ve mütesellimliğe Kütahyalı Reşit Ağa tayin edilmişti.

eden Hafız Paşaya Küthya ile beraber Afyon Karahisarın da mülkî ve askerî idaresi tevdi edildi [1].

(1255 H. 1839 M.) da Karahisar, Eskişehir, Kütahya, sancakları ferikliği Kütahyada ikamet etmek üzre Tayyar Paşaya verilmiş ve sancakların Miralaylarla idaresi emrolunmuştur.

1256 hicret senesinde, Kütahyanın umuru askeriyesi Hüdavendigâr sancağına raptedildiğinden askerî zabıta işlerine bakmak üzre Mirliva Mazhar Paşa isminde bir zat Kütahyaya gönderilmiştir [2].

1256 senesinden itibaren Kütahyanın malî ve inzibatî umuru biribirinden ayrılarak umuru malıyesi muhassıla verilmiştir [3].

(1257 H. 1841 M.) senesinde Kütahya Kocaeli, Bolu, Eskişehir, Karasi, Karahisarı sahip sancaklarile birlikte Hüdavendigâr eyaleti teşkil edilmiş, münasip Kaymakamlarla idaresi tensip kılınan bu sancakların vasatında olmak üzre Kütahya merkez ittihaz kılınmış ve yalnız eyalet ismine (Hüdavenigâr eyaleti) denilmişti.

Hüdavendigâr eyaleti, asakiri hassa seraskerliği memuriyetine ilâve kılınmış olduğundan serasker tarafından kendisine vekâleten eyalet kaymakamlığında bulunmak üzre Ferik Mustafa Paşa Kütahyaya gönderilmiş ve Kütahyanın umuru zaptiyesine memur olan Mazhar Paşa da Bursaya nakletmiştir [4].

(1258 şevval) tarihinde ve Dilâver Paşanın eyalet müşürlüğü zamanın-

---

[1] [.... Kütahya ve Karahisar sancakları dahi Redifi Hassai Hüdavendigâr unvanile Müşiri müşarünileyhe mülhak ve nezaretine dahil olmak üzre ibkaen Hala mutasarrıfı saadetlu Hafız Paşa Hezretlerine....) Sene 1251 takvimi vakayi No. 135.

[2] Sultan Mahmut Asakiri mansureye pek ehemmiyet verdiğinden o tarihte vilâyet ve sancak teşkilâtı hep buna göre yapılmıştı.

[3] "Hüdavendigâr sancağının umuru zaptiyesi memuru olup bu defa Kütahya umuru zabtiyesi dahi ilhakan uhdesine ihale ve tefviz kılınan İsmet Paşa damet mealihi ... دامت معاليه Kütahyanın hasbelcivar Hüdavendigâr sancağına irtibatı tabiisi olarak ikiyüz elli altı senesi şabanülmuazzamının on birinci gününden avatıfı aliyyei şahane ve avarifi behiyyei padişahanemden inayet efzayi sünuh ve sudur olan emri hümayununı şevketmakrunı mülûkânem mucebince zikrolunan Kütahya sancağının ilhakan uhdenize ihale ve umuru zaptiyesi vekâleti dahi diğer sudur eden emri şerifim mucebince asakiri şahanem mirlivalarından emirülümerayikiram Mazhar Paşa damet mealihiye ihale ve tefviz olunmuş olmağla muktezayı memuriyet ve dirayetin üzre zikrolunan Kütahya sancağı umur zaptiyesinin Paşayı müşarünileyh marifetile hüsnü idaresi ve havi olduğu kazaların umurı maliyesi dahi usuli mehasin şumuli cedide ve nizamatı müesseseye tatbikan muhassılları marifetlerile rüyet ve tesviyesi hususlarına ihtimam ve dikkat...„ [1256 Ramazan]

[4] Kütahya re'si eyalet ittihaz edilerek müşirliğine Feriklik rütbesiyle topçu asakirî hassai şahane mirlivası Saadetlu Mustafa Paşa tayin olunmuş ve Kütahya Livalığında bulunan Mazhar Paşa Bursaya nakledilmiştir. (1257 senesi Takvimi vekayi No 225) Takvimi vekayiin yine aynı numarasında (Topcı asakirî şahane mirlivası saadetlu Mustafa Paşa, müstakim ve mücerrebül' atvar ümerayı askeriyyeden olarak şimdiye kadar bulunduğu hidematta ibrazı Maasiri revviyyet etmiş ve kendisinin taşra ahvaline dahi malûmatı kâfiyesi olup re'si eyalet Kütahya ittihaz edilmiş idüğine binaen olveçhile Kütahyada ikamet etmek ve eyaleti mezkûre müşirliği dahilinde buluan zaptiye memurlarına nezaret eylemek üzre Paşayi müşarünileyhin Kaymakam nasp ve tayini ile uhdesine asakiri şahane ferikliği rütbesi tevcih ve ihsan buyurulması...)

da [Hüdavendigâr eyaleti) merkezi Kütahyadan Bursaya nakledilmiş [1] ve Kütahya müstakil liva oluncaya yani (1334 H. 1915M.) senesine kadar Bursaya merbut sancak olarak kalmıştır.

***

1255 senesinden sonra eski Osmanlı devleti teşkilatındaki vergilerin cizyei şeriyedeıı maadası [2] kaldırılarak her kesin mutasarrıf olduğu emlak ve arazisinin menafi ve temettuatı hasılasına, herkesin kâr, ticaret, ve iktidarına velhasıl hal ve tahammüllerine göre (vergi) namile yalnız bir teklifin mahallî meclislerinde tevzi ve taksimile muayyen taksitlerle tahsil edilmesi tekarrür etmiş [3] ve (muhassıl) namile her eyalete muktedir bir takım memurlar gönderilmiştir ki bu meyanda Kütahyaya gönderilen muhassıl da ulemadan (Nafi Molla Efendi) namında biridir [4].

Yine tanzimatı hayriyeden sonra tahriri emlak ve tahriri nüfus ile memleket umuruna müteallik işlerin tesviyesi için [5] Hakim, Müfti, Askerî memuru memleket eşrafından mürekkep 13 kişilik bir meclis top-

[1] Hüdavendigâr eyaleti müşiri Dilaver paşa tarafından Kütahya sancağına kaymakam nasbolunan ferik Şerif paşaya verilen kaymakamlık buyruldusu:

Emiıül'ümerailkiram kebirül'küberailfiham zül'kadri vel'ihtişam = امير الامراء الكرام كبير الكبراء الفخام ذوى القدر والاحتشام Asakiri hassa ferikanı kiramından olup bu defa tarafımızdan Kütahya sancağına kaymakam nasb ve tayin olunan Atufetlu Şerif paşa edamellahüteala maaliyehu=ادام الله تعالى معاليه ve şeriat meap وشريعتمآب Kütahya naibi ve müftisi izzetlu Efendi ve Agalar Ziydet mekadirühüm = زيدت مقادرهم inha olunurki Hüdavendigâr eyaletinin havi olduğu elviyenin Bursa sancağı eyaleti cesimi olarak külliyetlu mal ve vergi ile mukayyet olduğundan fi mabat فى مابعد Bursanın merkezi müşirî ve kürsii eyalet = مركز مشيرى و كرسى ايالت ittihaz olunması hususuna iradei seniyyei şahane müteallik buyurularak hareket ve azimeti halisanemiz lâzım gelmiş ve bu cihetle Kütahya sancağının mesalihi vakiasını rüyet ve tesviye etmek ve fikarasını muhafaza ve himaye ve zaptü raptı memleket eylemek üzre mücerrep ve mutemet ve munsıf ve mütedeyyin bir zatin tarafımızdan Kaymakam nasb ve memur olması iktiza eylemiş ve bu defada ba iradei seniyye refaketi halisanemize tayin buyurulmuş olan müşarünileyh Şerif paşa hazretleri evsafı mezküre ile muttasıf olarak bu ane değin bulunduğu hidematı seniye ve mesalihi devleti aliyyede hüsni hizmet vücude getirmiş .... 1258 Şevval

[2] Defteri muktasit C. 1 S. 78.

[3] Tanzimat mucibince halka zulum ne gadir edilmemesi matlup ve mültezem olmağla her livaya gönderildiği gibi Kütahya sancağı muhassıllığına dahi müderrisinden Nafi Molla Efendi tayin olunmuştur. Muhasıllık olan mahaller Kütahya merkez kazasına merbut olmak üzre nefsi Kütahya, nahiyei Belkavak namı diğer etraf şehir, Kalın viran namı diğer gümüş, arslan Apa namı diğer Giregi, Altıntaş, Armudeli, (Takvini vakayi sene 1256). Diğer Kütahya kazalarında da merkez muhassılına merbut olmak üzre ayrı ayrı mal memurları vardı.

[4] Tahriri nüfus tanzimattan evvel 1246 H. 1830 M.) senesinde başlamiş ve mevaliden Hüsameddin Efendi (Sonradan Şeyhül islam olan Hüsameddin Efendi) Kütahyaya gönderilmişsede Mısır gailesi sebebiyle bir şey yapılamamıştır. 1249 da yeniden teşebbüs olunup (Kütahya sancağına mahsus muharrir tayin ve irsalile mevcut olan zukûr ehli islâm ve riayanın sagiyr ve kebiri tahrir olunmuş ve beher altı ayda bir defa yoklama defterinin tahriri usulden olarak nizama rapt kılınmış isede livai mezburdan bir müddettenberi) yoklama defterinin gelmediği zikredilmiş ve büyük küçük nekedar islâm ve riayay varsa bir neferi mektum kalmiyarak isim, eşkâl ve sinlerinin gösterilmsi ferman olunmuştur. 1249 جادى الاخر (Kütahya mahkemei şeriyye sicilli).

lanmiş ve bu meclisin riyaseti de merkezdeki en büyük memura tevdi kılınmıştır.

(1258 H. 1842 M.) senesinden itibaren (I283 H. 1866 M.) tarihinde Kütahya kaymakamı bulunan Tevfik Paşanın idaresi zamanına kadar Kütahya sancak kaymakamlığıyle idare edilmiştir.

Kaymakam tabirinden maksat şimdiki kaza kaymakamları demek olmayup bu tabirin vilâyete merbut mutasarrıf makamında istimal edilmiş olduğu (1275 H. 1858) senesinde takvimi vekayi ile neşredilen ve mutasarrıf ve kaymakamların vazifelerine dair olan talimatnamede görülmüştür [1].

Yakin zamanlara kadar devam edip sonra lağvedilen mülkiye teşkilâtındaki vilâyete merbut mutasarrıflıklara bu teşkilâtta (Sancak kaymakamlığı) denirdi.

---

[1] (1275 H. 1858 M.) senesinde 571 numaralı (Takvimi vakayi) nüshasında neşr edilen ve mutasarrıf ve Kaymakamların vazifelerine dair olan talimatnamenin iki maddesi.

Madde 20 — Mutasarrıflık veçhile idare olunmakta olan sancakların bir eyalete merbut olmaması cihetiyle emir ve idaresine memur bulunan mutasarrıfini kiram, Eyalet valileri misillu umuru livayı doğrudan doğruya deriseadete inha ve istizan edecekleri misillu sancağın idaresi hakkında olan vazaifi mürettebeleri vülatı izamın idareei Eyalât hakkında bâlâda beyan olunan vazifelerinin aynı olarak teşebbüsü mesaliha devam ve ikdam edeceklerdir.

Madde 28 — Sancak Kaymakamları, idaresine mevdu oldukları liva dahilinde kavanin ve nizamat ve evamir ve tenbihatı devleti aliyeyi icraya memur ve sancakları dahilinde bulunan memurin haklarında nüfuzları cari olup ancak kenduleri dahi mensup oldukları eyalet valilerinin maiyetlerine memur olmalariyle vülâtı izam taraflarından aldıkları evamir ve işârtâı dahi temamile icraya müsareat ve hususatı lâzimede müşarünileyhime müraceat etmeleri, lüzumu memuriyetlerdendir.

9

KÜTHYADA OSMAN OĞULLARI ZAMANI KİTABELERİ

ULU CAMİ KİTABESİ 813 H. 1410 M.

Bu caminin yapılmasına Yıldırım Bayezit zamanında başlanmış ise de araya Demirlenk vakası girdiğinden tamamlanamamış ve ancak (813 hicri) senesinde şehzade Musa Çelebi tarafından ikmal edilmiştir. [1]

Camiin vakfiyesi ikinci sultan Mehmet zamanında tertip edilmiş olup vakfiyede camiin (813) te tamamlandığı tasrih olunmuştur. [2]

Camiin Kanunî Sultan Süleyman zamanında müceddeden tamir edilmiş olduğu Evliya Çelebi seyyahatnamesinde yazıldığı gibi (Tezkeretül' bünyan) da da Orhan Gazî camii diye de ismi geçmektedir. [3]

Vâkıf, evlât ve ahfadının camiye mütevelli olmasını şart koymuş ise de sonradan hariçten mütevelli tayin edilmiş ve (1107) hicret senesi (جمادی الاول) mütevelli olan hatip Avnullah tevliyetten azledilerek yerine hazinei humayun emektarlarından (Apturrahman ağa) isminde biri mütevelli konmuştur ki elyevm ahfadı vardır.

Evliya çelebi Kütahyayı ziyaret ettiği tarihte yani (1083 H. 1672 M.) de camiin tulen 180 arzan 90 ayak oluduğunu iki yan ve bir kıble kapısı bulunup caminin içinde 57 çam direk olduğunu yazar. Yine o eserden caminin fevkanî kısmında ve iki tarafında mihraba kadar bir sofa olduğunu ve caminin 64 demir parmaklıklı penceresi ve tek kubbesi bulunduğunu da öğreniyoruz.

Evliya çelebi, caminin fvkanî kısmı ile beraber iki bin adam almağa kâfi geldiğini yazar ve üzerinin kurşun örtülü ve serapa kârgir olduğunu da söyler. Caminin Evliya çelebinin gördügü zaman da şimdiki gibi son cemaat yeri varmış [4].

(1220 H. 1805 M.) senesinde Kütahya naibi Şeyhzade Mustafa Efendi ve ehalinin istid'ası üzerine, namaz kılınamıyacak derecede harap olan cami mütevelli ve ehalinin gayretile tamir edilmiştir. Bu tamirde caminin tavanı beşik örtüsü dediğimiz tarzda yapılmıştır. Bilahare 1307 senesinde vukubulan son tamiri esnasında camiin divarları eski şeklini muhafaza

[1] Evliya Çelebi (Ulu cami, Yıldırım Bayezit han ibni Gazi Hüdavendigâr binasıdır. Amma itmamı şehzade Musa çelebi ibni Yıldırım Hanındır. Badehu Süleyman Han bedesti mimar Sinan müceededen tamir etti.) Seyyahatname C. 9

[2] Vakfiyede şahitler arasında (Mahmut bin Ahmet bin Mehmedül Cezerî) (İshak bin İbrahim) (Mahmut bin Abdül'Hay) (Mevlâna Kasım bin Abdullah elkâtip) (Ahi Sinan bin Mehmedül'Kâtip) isimleri geçiyor.

[3] Tezkiretül Bünyan = تذكرة البنيان

[4] Evliya çelebi seyahatnamesi C. 9. Pertev Paşa kitapları.

ederek kubbesi kârgir olarak inşa edilmiş ve camiin içindeki mermer direkler (Ezani = Çavdar hisar) harabesinden getirilmiştir. Camiin 1223 senesindeki tamir kitabesi kapının üzerindeki tâkın üstündedir.

Kitabe girift sülüs hatla yanyana hakkedilmiş üç beyit olup şudur:

زهی والا اولو جامع که سلطان یلدیرم خانك
بوله روحی مثوبات بقاع الخیردن تأثیر

مرور وقتله محتاج ایکن تعمیر [و] ترمیمه
کوروب تکمیلنی شمدی جماعت آلدیلر تکبیر

دعایه برأثر بابنده راغب یازدی تاریخن
هله اولدی اولو جامع کمال حسن ایله تعمیر
سنه ۱۲۲۳

Bu kitabenin üstünde (1306 H. 1888) tarihli talik hatla hakkedilmiş manzum bir tamir kiyabesi daha olup son beyti şudur:

والی ایکن یازدی جلال تاریخ جوهر دارینی
قبه‌لی قلدی معبدی تجدید خان عبدالحمید

Tarihi nazmeden (Celal Paşa) Kütahyanın sancak olarak merbut bulunduğu Hüdavendigâr vilâyeti valisi (Mahmut Celaleddin Paşa) dır.

Yine cami kapısının üstündeki

یلدرم جامعنك تعمیرینه ضمها
تاریخی یا ایهاالناس ادخلوا دارالنعیم

ibaresi de tamir tarihidir.

Camiin sol tarafındaki minare Mahmut İsminde biri tarafından (961 H. 1553 M.) tarihinde yaptırılmış olup minare kapısı üzerindeki kitabesi de şudur.

بوبنایی کورجك دیدی صبوحی تاریخ
جامع یلدرمه قیلدی مناره محمود

Camiin sol taraf yan kapısından dışarı çıkınca orada kitabesiz ve eski bir kabir görülür. Kabrin üzeri kümbedimsi örtülü olup mahallî rivayete göre caminin mimarı imiş.

Ulu cami önünden Kazancılar başına doğru giden caddeye (Uzun çarşı) denirdi.

İSHAK FAKİH CAMİİ

837 H. 1433 M.

Bu cami ishak Fakih mahallesinde olup Germiyan hükümdarlarından Süleyman şah ve ikinci Yakup Bey zamanı nüfuzlu ulemasından (Cemaleddin İshak Fakih) tarafından yaptırılmıştır. Camiin kapısı üzerinde sülüs hatla mermer taşa hakkedilmiş kitabenin tûli 32 arzı 40 santimetredir. Dört satırlık kitabe şudur:

1 — بنا وعمر هذا المسجد المبارك الشريف

2 — المولى العالمية العاملية الكاملية [aynen]

3 — مولانا اسحق الفقه بن الحاج خليل عفا

4 — عنهما الجليل فى تاريخ سنة سبع وثلثين وثمانمايه

Bu camii yaptıran İshak Fakihin Germiyan kitabeleri kısmında suretini neşrettiğimiz diğer bir eseri de vardır. İshak Fakih hakkında bundan sonraki kitabe de malûmat verilmiştir.

Kârgir ve güzel olan bu camiye tabakhane içinde bulunduğundan dolayı (Tabakhane camii) de denildiğini Evliya çelebi yazmaktadır.

İMARET MESCİDİ KİTABESİ

844 H. 1440 M.

Germiyan oğulları kitabeleri arasında gördüğümüz ikinci Yakup beyin taş vakfiyesindeki medrese, mescit ve imareti sonradan herhangi bir fesat neticesinde münderis olmuştu. Vakfa mütevelli olan İshak Fakih bu eseri hayrı tekrar imar ve ihya etmiş ve mescidin kapısı üzerine tamir kitabesi koymuştur. Kitabenin tûlu 69 arzı 47 santimetre olup sülüs olan kitabe mermer taşa hakkedilmiştir. Üç satırlık kitabe şudur:

1 — هذه العمارة عمر [ت] وعادت بعدالانقضاء والاندراس بالفساد باذن [من]

2 — المولى المعظم السلطان مراد خلد ملكه مع نسله الى يوم [ال] تناد على من يد

3 — اضعف العباد مولانا اسحاق فقيه بن خليل المتولى مع الاولاد فى تاريخ سنة ٨٤٤

İshak Fakih Germiyan oğlu Süleyman şah ve Yakup Bey zamanında en yüksek ve nüfuzlu ulemadan idi. Süleyman şah kızını muradi Hüdavendigârın oğlu Beyazıda vermek istediği zaman Osmanlı hükümdarına gönderdiği heyetin riyasetinde Mevlâna İshak Fakih vardı.

Bu heyetin gönderildiği tarih (783 H. 1381 M.) den biraz daha evvel olduğu tarihen malûmdur. (İshak Fakih) in mahlasının Cemaleddin ve ba-

basınında (Hacı Halil Hayrullah) olduğunu vakfiye ve kitabelerle tarihlerden alıyoruz [1].

İshak Fakihin 844 hicret senesinde hayatta olduğu ve 783 den evvel de Osmanlı hükümdarı nezdine gönderildiği nazarı dikkate alınırsa bu 844 senesinde 90 yaşından fazla olduğu görülür.

Cemaleddin İshak Fakihin (825 H. 1422 M) Rebiül'evvel ربيع الاول tarihli vakfiyesinden, Mehmet isminde bir oğlu olduğu anlaşılıyor. İshak Fakihin bu vakfı Sincanlıya tabi (Kırka) köyündedir. Bunu, mescit medrese ve kütüphanesi için vakfediyor [2].

İshak Fakihin kabri camii yanındaki türbesinde olup kitabesi yoktur. bu mescit kapısı üzerindeki kitabede (بعدالانقضاء والاندراس بالفساد) tabiri bir vaka'ya işaret isede buna dair bir malûmata tesadüf edemedim.

Evliya çelebi, seyahatnamesinde [C. 4 S. 244] hattı Reyhaninin Kütahyalı İshak Fakihin eseri icadı olduğunu yazar. Küfi yazının mütekâmil bir şekli olan Reyhaniyi (ibni Bevvab = ابن بواب) veya (Ali bin Ubeydi Reyhani = علی بن عبید ریحانی) icat etmiştir. İshak Fakihin Anadoluda bu yazının tamimine hizmet etmesi zannolunabilir.

Kitabenin ikinci satırının sonlarındaki (من) kelimesi birinci satırın sonuna gelmek lâzımsada Kitabede böyledir.

***

İmaret mescidi müruru zamanla harap olmuş ve (1218 H. 1803 M.) senesinde Anadolu valisi olan Gürcü Osman paşa tarafından tamir olunarak camaatinin çok olmasına mebni bir de minber konulmuştur [3].

Hacı Osman paşa, kapıcı başılıktan yetişmiş Mirimiran rütbesile Rus muharebesinde hizmet ve cesareti görüldüğünden 1204 H. 1787 M. senesinde vezir olmuştur. Osman paşa 1213 H. 1798 M. ve 1217 H. 1802 M. tarihlerinde iki defe Anadolu valisi olmuş ve bu iki vazife arasında muhtelif vilâyetlerde valilik etmiştir. Rumeli valisi iken Dağlı eşkiyası üzerine gönderilmiş isede eşkiyadan ziyade mezalim ve tahribat yapmıştır. İkinci defa anadolu valiliğine tayin edilmek suretiyle Rumeliden uzaklaştırılmış ve hükûmet epice zahmet çekmiştir.

---

[1] العالم العامل والمولى الفاضل اسحق فقيه ابن الحاج خليل خيرالله

Kuyudu kadime müceddet Anadolu 23/31 S. 296

[2] Eskişehir evkaf idaresi kaydında (İshak Fakih) namı diğer (Akcami) vardır. Burası evvelce hamam iken sonradan Camiye kalbedilmiştir.

[3] "Kütahyada vaki müteveffa Kermiyan oğlu Yakup çelebi bina eylediği imaret mescidi dimekle maruf mescidişerif mürurıezmine ile harabe müşrif olup tamire muhtaç olmağın eshabı hayrattan halâ Anadolu valisi düsturu mükerrem müşiri müfahham nizamülalem elhac Osman paşa edamellahü taala iclâlehu tamir ve mescidi mezkûrun cemaati kesir olmağla müceddeden minber vaz ve ikameti salâtı cuma ve îdeyne izni hümayun erzani ve berveçhi hasbî hitabeti dahi erbabı istihkaktan işbu rafii tevkii refiüşşanı hakanı Ahmet halife bin müftielhaç Ömer zide salahuhüye tevcih ve yedine berati alişanım verilmek ricasına Kütahya naibi mevlâna Hasan zide ilmühunun arzeylediği payei seriri alama telhis olundukta hakkında mezidi inayeti padişahanem zuhura getürüp sadır oln hattıhümayunı şevket makrunum mucibince tevcih ve Anadolu muhasebesine müceddeden kaydile bin ikiyüz on sekiz senesi rebiülahırın yirmi ikinci günü tarihiyle müverrah verilen rüus hümayun mucibince bu berati hümayunu verdim ve buyurdum ki . . . [الخ تحريراً فى اليوم الثانى من شهر جمادى الاول سنه ثمان عشر ومأتين والف»]

Mezalimi artan Osman paşanın Kütahyaya vürudunu müteakip hükûmetce te'dibine karar verilerek desise ile çıldır taraflarındaki ihtilalin bastırılması zımnında muktedir ve müdebbir bir vezire ihtiyac olduğu söylenerek Erzurum valisi Alaettin paşa ile becayiş edilmişlerdir.

Osman paşa Erzuruma hareket edince Trabzon valisi Tayyar paşaya gizli bir emirle Osman paşanın idamı yazılmış ve Erzrum da Trabzon valiliğine inzimamen Tayyar paşaya verilmiştir.

Osman paşa, Erzuruma girmeden Tayyar paşa ile vukua gelen musademede elde edilerek idam olunmuştur. Rusya muharebesinde hizmeti görülmüş isede valilikle bulunduğu mahallerde çok mezalim yapmıştır. Katli 1218 hicri senesi sonlarına doğrudur. (1804) senesi iptidası.

HİSARBEY [SARAY] CAMİİ KİTABESİ

893 H. 1487 M.

Hisarbey camii Kütahyada hükûmet konağı arkasında bulunup halk arasında (Saray camii) diye maruftur. Kapısının üstünde sülüs hatla hakkedilmiş dört satırlık memer kitabenin tulü altmış dokuz buçuk arzı otuz dört santimdir. Kitabe şudur:

1 — فى ايام دولة السلطان الاعظم ظل الله فى العالم السلطان بايزيد بن محمد خان

2 — خلد الله ملكه بنى وعمر هذا المسجد المبارك الشريف الفقير المحتاج الى

3 — الرب الكريم اللطيف مصطفى بن حصار بكى العبد الضعيف عفى الله عنهما [Aynen]

4 — الرحيم الرؤف طلباً لرضاء الحق العطوف حرس الله من الهدم والحرق فى تاريخ سنه

٨٩٣

Bu cami ikinci sultan bayezit zamanında ve 893 H. 1487 M. senesinde Germiyan hükümdarı İkinci Yakup Beyin subaşısı olan Hissar Beyin oğlu Mustafa Bey tarafından yaptırılmıştır.

Camiyi yaptıran Mustafa Beyin babası Hissar Beyin Yıldırım Bayezidin cülûsu senesinde Germiyan oğlu Yakup Beyle birlikte (İpsala) kalesine haps edildiğini yukarıda yazmıştık. (792 hicrî)

Yakup Beyin ikinci defa hükûmetini elde ettiği sırada Hissar Bey yine ümeradan bulunmuştu. Hissar Beyin İpsala hapsinden Yakup Beyle birlikte firar ettiği anlaşılmaktadır.

Hissar Beyi (815 H. 1412 M.) tarihli vakfiyesinde yine Germiyan ümerasından olarak görmekteyiz.

Bu vakfiyede [1] Hissar Beyin babasının adı (İynehan Bey) dir. [2]

---

[1] Afyon Karahisarın Kışlacık köyünde (Alâeddin) namı diğer (Ahi Efendi) vakfı vardır. Bunu vakfeden Hisar Beydir. Vakfiye tarihi 815 olup orada Hisar Bey (ملك الامراء والاكابر زعيم الجيوش والعساكر حصار بك صوباشى بن المرحوم ايشه خان بك) diye zikredilmektedir. Vakfın şahitleri arasında (Mevlâna Cemaleddin İshak Fakih) te vardır. Germiyan oğlu Yakup Beyin 825 şevval tarihli vakfiyesinde de Hisar Bey şahitler arasında bulunup orada (Hisar Bey subaşı ibni İynehan Bey) diye yadedilmektedir.

[2] Gedis kazasının merkez kazası köylerinde (İynehan) köyü vardır.

Hissar Beyin vefatı tarihini ve medfenini bilmiyoruz. Yakup Beyin 825 hicri tarihli vakfiyesinde şahitler arasında görüldüğüne nazaran vefatı bu tarihten sonradır. [1]

Hisar Beyin oğlu Mustafa Beyin vazifesine dair bir malûmatımız yoktur. Mumaileyh Kütahyadaki mescidi dolayısiyle (899 H. 1484 M.) zilhicce tarihli vakfiyesinde (اعزالاکرم والاعز الاتم مصلح الملة والدين مصطفى بك بن حصار بكى) diye tavsif ediliyorki bundan, mahlasının muslihuddin olduğu anlaşılıyor. [2] Vakfiyesinde Mahmut isminde bir oğlu olduğu görülüyor. 867 ramazan tarihli Üsküpte İsa Bey oğlu Mehmet Bey vakfiyesinde şehitler arasında ismi geçen (Elhaç Oruç bin Hisar Bey) in Mustafa Beyin biraderi olması pek muhtemeldir [3]

Meşhur Eevliya Çelebi, kendisinin Mustafa Beyin ahfadından olduğunu ve Mustafa Beyin, Saruhan ve Aydın mutasarrıflıklarında bulunup Anadolu valisi iken bu camii yaptırdığını ve İshak Paşa tarafından katledildiğini ve Hisar Bey camii denilen caminin tevliyeti kendi üzerinde olduğunu seyahatnamesinde yazmakta isede [4] İshak Paşanın vefati tarihiyle katil hadisesinin tarihi tevafuk etmiyor.

***

Hisar Bey camii (1163 H. 1749 M.) senesinde Anadolu valisi Yahya Paşa tarafından yeniden denecek tarzda esaslı tamir edilmiştir. [5]

دیدی اول آصف تمام اتمامنه تاریخنی
یحیا پاشا ایتدی حقا بو قدیم معبد احیا

Beyti camiin içinde mahfel kısmı dıvarında olup tamir tarihini gösterir. Mihrabın iki tarafında bulunan iki bakır şamdan tamiri senesinde konmuş olup üzerlerinde tarihleri vardır. Camiin müezzin mahfelinin tahta parmaklık başlıkları zariftir. Cami dıvarına asılmış olan birinci Abdülhamidin Tuğrası Yeğen Mehmet Paşanın eseri olup [6] yine burada dıvardaki dua lavhası da Anadolu valisi Hacı Abdullah paşanındır. [7]

Yine Burada Yahya Paşanın Birinci Mahmudun ismini havi Tugrası da vardır.

***

Camii tamir ettiren Yayha paşa, İstanbulda Eyip camii hatibi Mustafa Efendi isminde bir zatin oğlu olup Eyipte doğmuştur.

---

[1] Simavın merkez nahiyesi köylerinden (Hisar Bey) köyü vardır.

[2] Muslihuddin Mustafa Beyin (897 muharrem) ve 889 zilhicce tarihli iki vakfiyesi sureti İstanbul Evkaf Müdiriyeti kuyudu kadimesinde 6 ıncı haremeyn defterinin 208 inci sahifesindedir.

[3] İstanbul Evkaf Müdiriyeti kuyudu kadime dairesi (mücedded Anadalu $\frac{19}{97}$ S. 271 Mehmet Bey vakfiyesi.

[4] Evliya çelebi seyahatnamesi C. 9 Pertev Paşa kütüphanesi kitapları.

[5] Yahya paşanın (1164 H. 1750 M.) tarihli vakfiyesi kuyudu atikada vardır.

[6] Bu tuğranın altında (اثر خامهٔ يكن سيدالحاج محمد پاشا والیٔ اناطولی ۱۱۹٤) ibare ve tarihi vardır.

[7] Hacı Abdullah paşa (1203 H. 1798 M.) senesinde Anadolu valisidir.

Hekim oğlu Ali paşa dairesinde yetişerek müşarünileyhe kethüda ve damat oldu. Kayin pederinin birinci sadaretinde de sadaret kethüdalığında bulundu. 1144 H.

Yahya paşa 1145 senesinde birinci Mirahur iki sene sonra İzzet Ali paşanın vefatına mebni vezirlikle Revan muhafızı olup sonra Trabzon ve Özi valillklerine gönderildi.

(1145 H 1795 M,) Rusya harbinde Özi valisi iken esir düşmüş ve Petersburga gönderilmiştir. (1151 H. 1738 M.)

1153 de esaretten avdet edince vezareti iade edildi ve bir sene sonra nişancı ve ayni sene içinde Mısır valisi ve 1156 da Kapudanıderya olmuştur. Kayın pederi Hekim oğlu Ali paşanın ikinci sadaretinden azlinde Yahya paşa da kapudanlıktan uzaklaştırılarak Belgrat muhafızlığına gönderildi.

Yahya Paşa bundan sonra bazı valiliklerde bulunduktan sonra (1162 H. 1748 M.) senesinde Anadolu valisi olmuş (1166 H. 1752 M.) tarihinde Vidin muhafızlığına nakledilmiştir. (Tirhala) valisi iken 1168 hicret senesinde vefat etmiştir. Vefatına şair Vakıf:

Yahya Paşa fukara mali içün can verdin

Mısraını tarih düşürmüştür.

Yahya Paşa, tecribeli idare adamı olup çok zengin ve ayni zamanda çok cömert idi. Gittiği vilâyetlerde çeşme, köşk yaptırır ve harabe yüz tutan müessesatı hayriyyeyi tamir ettirirmiş.

Kütahyada Balıklı dergâhı diye maruf olan (Şeyh Muslihüddin) tekkesi ve Yeşil cami de Anadolu valiliği esnasında tamir edilmiştir. İstanbulda Divan yolundaki Asmalı mescide minber koymuştur.

Yahya Paşa hattat olup sülüs ve nesih yazısını ressamı sikke Ömer Efendizade Mehmet Efendiden yazmış ve icazet almıştır. Kendi eseri mehareti olan tuğrası Hisar Bey camiinde olup fotoğrafı aldırılmıştır.

MENZİLHANE KİTABESİ

912 H. 1506 M.

Bu kitabe, Kütahyada (Kapanaltı) denilen tahıl pazarı arkasında olup kapısının üstünde dört mısraı havi manzum kitabesi vardır. Kitabenin tulü bir metre ve arzı ise 64 santimetredir. Yazısı sülüs olup mısra'lar karşılıklıdır. Buraya el'an menzilhane ismi verilmektedir. Kitabe şudur:

بنای دلکشـاکم بولد اکمال الهی ایلکل معمور هر سال

آنوك حقنده کلدی اشبو تاریخ که دائم صاحبش در عزواقبال

Menzilhane, eski zamanlarda bir yerden diğer bir mahalle giden yolcu ve memurların ulak ve posta tatarlarının ikametine ve hayvanlarının

tebdiline mahsus büyük hanlarıdır. Buna, doğru olarak sadece (Menzil) denilmek lazım geliyorsa da galat olarak (Menzilhane) diye teammüm etmiştir.

Bu menzil teşkilatı devletce ehemmiyet verilen ve muhaberâtın sür'atle ifasını te'min eden pek mühim bir vasıta idi. 1283 senesinde telgrafın [1] ve 1310 H. 1892 M. senesinde de şömendöferin vürudu [2] menzil teşkilatına lüzum birakmamıştır.

Menziller, devlet emirlerinin sür'atle tebliği için pek mühim vasıta idi. Bu tebligat, tatar denilen memurlar ve mübaşirler vasıtasiyle olurdu. Tatarlar ve ulaklar uğradıkları konak yani menzillerde hayvanını değiştirerek Osmanlı memleketini az zamanda bir baştan diğer başa kadar sür'atle katederlerdi. Bir hafta zarfında Bağdattan İstanbula emir getiren Topal Sadık isminde bir tatar görülmüştür. [3]

***

Evliya çelebi, Kütahyadaki menzilhaneye (Kapan hanı) denildiğini yazar ve Burası hakkında şu malumatı verir:

(Cümleden kapan hanı, demir kapulu kal'a misaldir ve havlisinde bir havzı azimi üzre fevkanî bir zaviyesi vardır. Havuzun fıskiyesi adam gerdanı kalınlığı pertap eder, bu mescidi âli iki sütun üzre mebni maksure eşkâl bir müferrih dilküşa mescidi ra'nadır ve cemii misafiriyn bunda ârâm ve istirahat edip ibadet ederler. Bu hanın canibi erbaasında fevkanî ve tahtanî iki yüz ocaklı bir hanı azimdir, ve canibi garbe nazır bir kapusu atebesi üzre.... beyaz mermer üzerine celî hatla) kitabesi görülür [4] Kitabe, Evliya çelebide noksandır. Menzilhane, Karagöz Ahmet paşa vakfındandır.

***

Konak mahalli olan menzillerde tüvana beygirler tedarik edilirdi. Menzil işlerinin hüsnü intizamı vali veya sancakbeyi tarafından tayin edilen bir memurun nezareti altına verilmiştir.

Herhangi bir emirle menzilhaneye gelen tatarlar [5] menzilhaneye iner inmez menzilci, onun altındaki yorgun beygiri değiştirerek tatarı yola çıkarır. Bu suretle menzilden menzile giden memur sür'atle vazifesini ifa ederdi.

Ferman ve emirleri götüren tatarlardan maada, herhangi bir hususa memur edilen vazifedarlar dahi bu vasıta ile vazifelerini görürlerdi.

[1] Telgraf hattının Kütahyaya temdidi (1283 H. 1866 M.) senesinde olduğu 17 Kânunısani 1283 tarih ve 871 nümrolu takvimi vakayide görüldü.

[2] Şömendöfer 1310 hicret senesinde Kütahyanın Alayunt İstasyonuna gelmiştir.

]3] Arif Paşa kıyafetnamesi.

[4] Evliya çelebi seyahatnamesi (C. 9.) Pertev Paşa kitapları.

[5] Tatar, ferman ve emirleri bir yerden diğer yere götürerek hizmet gören posta memuruna denirdi. Evvelce binicilikte mahir olan Tatarlar bu vazifede istihdam edildiklerinden sonradan bu posta vazifesini ifa edenlerin hepsine bu nam verilmiştir. Vezir ve Eyalet valilerinin maiyyetlerinde de tatarlar istihdam edilir ve bunların başlarına (Vezir Tatarağası) denirdi.

Tatarlar menzilhaneye, üç beş, dakika kalınca yanındaki kiracıya müteaddit naralar attırarak vürudundan menzilciyi haberdar ederdi. [1]

Menzilhane iltizam usuliyle ve altı ay müddetle talibine verilirdi. [2] Menzillerde üç nevi beygir bulunurdu: Binek, sürücü, yedek.

Menzil ümurunun yolunda olmasına, vürut eden tatarın gecikmeksizin vazifesi başına sevkine vali tarafından tayin edilen bir memur nezaret ederdi.

Bu memur devlete ait emirlerin sür'ati tebliği için menzil teşkilâtını iyiden iyiye ıslah ve tanzim ile muvazzaftı. Bu işe daima valinin (Tatar ağası bakardı. [3]

Menzilhaneden mürür eden ve müstacel hizmete tayin kılınan tatar ve ulakların ellerinde ferman bulunur ve bu fermanda ulağın kaç beygire ihtiyacı olduğu gösterilirdi.

Menzillerde ulağın fermanı görülerek kendisine o kadar beygir verilir ve menzil ücreti talep edilmezdi.

Ellerinde menzil ahkâmı olan memurlardan ücretleriyle mürur edecek-

---

[1] Menzil nizamına dair Anadolu valisi Hasan paşanın buyuruldusu:

«Şerayi'şiar eyaleti Kütahyanın havi olduğu elviye ve kazaların kuzat ve nüvvabı fezailkâr efendiler zide fezailühüm ve mefahirülemasili vel'akran müteselimleri ve voyvodaları ağavat zide kadrühüm ve kıdvetül'akran vücuhi ehali ve menzilciler zide kadrühüm inha olunur ki eyaleti mezbure işbu senei bahirülmeymene uhdei liyakatimizde olup senei mezbure haziranı dühul ve menzilhanelerin fütur bulduğu vakit olub menzil hususî ise Devleti Aliyei ebed kararın umuri mühimme ve mutenasından ve bu hususa adem mübalât menzilhanelerin bozulub iyab ve zehab etmekte olan tatar ve memurinin tehir ve tevkifile umuru mühimmenin tadil ve tebdilini müstelzim olacağı emri aşikâ ve bu hususa kemali itina ve dikkat cümleye lâzimei zimmet olmağla hususı tanzimi menzilhane içün tatar ağamız kıdvetülelemasil izzetlu Mehmet Ağa memur ve ber mutadı kadim tayin olunmuştur. Vusulünde marifeti şer' ve cümle rey ve ittifakı ve ağayı mumaileyh marifetile menzilhanelerin intizamı haline ve tuvana bargirler tedaruk ve rabtına ve iktiza eden memurin vürutlerinde avk ve tehir ittirilmemesine kemali dikkat ve sen ki Ağayi mumaileyhsin sen dahi muktazayi memuriyetin üzre hususı mezbure bezli ceht ve meknet ve sarfi dikkat iderek kâffei menzilhanenin? teşviye ve tanzimi hususuna kemali ihtimam ile icrayı levazım ve sadaketkâriye dikkat eylemeniz içün Divanı Anadolidan işbu buyrultu tahrir ve yedi mumaileyhe ita olundu. İnşaallahûtealâ vusulünde vechi meşruh üzre bezli mahasalı itina vebermucibi buyruldı amel ve hılâfını tecvizden hazer ve mücanebet eyliyesiz dey 21 Fi 7 şaban 1233„

[2] Menzilciler. yani menzil iltizam edenler tatarlardan pek çok eziyet çekerlerdi. Bunlar menzilcinin en iyi hayvanına biner bazan döğer, söğer, ve öfkesini alamazsa yolda hayvanın kulak ve burnuunu keser ve yanındaki yedek hayvanına binerek diğer atı telef ederdi.

[3] Vali tarafından verilen menzil buyuruldusu:

"Medinei Kütühyada mesnet nişini şer'i mübin مسند نشين شرع مبين fazıletlû efendi ve fekahetlû mezun bilifta efendi ve vücuhi memleket hazaratı; cemii memalik menzillerini tebeddülleri ruzı Hızır ve Kasım isede Kütahya menzili Receb ve Muharrem ola geldiği ve Recebi şerif tekarrüb etmiş ve her nekadar cadde değil ise de bazı mühimmenin zuhuru derkâr ve menzilcinin nasbı lâbüt olmaktannaşi bugün vücuhu memleketi cem ve atik menzilcinin hüsnü idaresi meşhud ise hakkı fukaraya hayırlu suret ile altı mah idaresi ne mikdar mesarif tensib görülür ve menzilci de memuriyetle gelen hidemattan ve biliktıza maslahatı devleti aliyye ve sancak maslahatiyle derialiyyeye gönderilecek ve hasbezzarur bir kazaya irsali iktıza idüb gönderi[ecek tataranımızdan küçük mührümüz ile memhur (zat mührü) tezkire okunmadıkça bir ferde menzil beygiri verilmemek şartiyle kaç kese akçe ile idare edilebilir; etrafiyle bilmüzakere sürati kararınızı ilâna himmet eyliyeler (26 جمادى الاخره 1235).

lerden saat başına cüz'î ve menzil ahkâmı olmıyanlardan da saat başına daha ziyade ücret alınırdı. [1]

Ümuru mühimme ve sâir işler için devlet tarefından gönderilen tatar ve memurlara ellerinde bulunan menzil ahkâmında gösterildiği üzre hükûmetçe kira akçeleri verilirdi. Menzil kira akçesi o memurun gideceği yere kadar menzilhane fermanlarında gösterilen saat üzerine hisap edilirdi.

Bazı tatarlar bu verilen parayı harcamayarak yanlarına kalması için hazine yüklerini bozup meselâ üç beygirin yükünü iki beygire yükleterek hayvanların ölmesine sebebiyet verdiklerinden bunların hilesine vâkıf olan hükûmet, beygir yüklerinin altmış okkadan fazla olmamasına dâir emir vermiştir. [2]

Menzil teşkilâtına hükûmetçe ehemmiyet verilmesinden maksat tatar ve ulakların güzergâhları olan mahallerde eylendirilmiyerek süratle gidecekleri yerlere gitmeleri idi.

Sonraları bu usulün bozulmasına mebni (1239 H. 1823 M) senesinde menzillerin kiraya tahviline irade sadır olmuş ve menzil beygirlerinden saat başına yirmi para alınması tensip kılınarak bu meblâğın terakümünden hâsil olacak paranın menzilin tamir ve termimine hayvanatın nal ve mih ve sairesine sarfedilmesi muvafık görülmüştr.

(1246 H. 1830 M.) senesi sonlarında sadır olan fermanda ümuru mühimme ile gelen giden hademei bevlet, tatarlar ve memurlardan varacakları menzilde saat başına yirmi ve menzil tamiri için on para daha ki cem'an otuz para alınması tekarrür etmiş ve diğer memurin ve âyan ve voyvodalar ve mültezimîn ve sairenin menzil ücreti için kiracı başi ile

[1] «Menzilhanelerden mürur eden ulakların fermanı her kaç beygire ise ücret taleb olunmamak ve ücretlerile mürur ideceklerinden onar Akçeden icab eden ücretler alınmak ve yedlerinde menzil ahkâmı olmıyanlar her kim olursa olsun beher reis beygir için saat başına on sekiz para alarak olvechile beygir verilmek ve vüzerayı izamım tatarları ve adamları derialiyyeme geldikde yedlerine verilecek buyruldı her kaç nefere ise ve her kaç beygir tahrir olunur ise her menzilhanede buyruldı kiraat olunub binek, sürücü ve yedek beygirlerinin beher danesi için saat başına ücreti alinub beygir verilmek ve menzilhanelere gelen tatarlar ve mübaşiran ve sair her kim olursa olsun evvelemirde isim ve şöhretleri tahkik olunub hilâfı rıza ve mugayiri emrim hareketleri zuhûr eder ise veyahud esnayı rahda beygir kuyruklarını keserlerse isim ve şöhretleriyle keyfiyetleri derialiyyeme ilâm olunmak ve menzilciler dahi fermanı âlişanıma mugayir tekâsül gûne hareket ve ulakları ta'vikdan mücanebet eylemek üzre nizamı kaviye rabt ve tevsik olunub işbu nizam ilâmaşallah düsturül'amel tutılub fimaba'd mugayir hareket olunmaması geregi gibi tenbih ve tekid ve emri şerifimin birer kıt'a suretleri ihrac ve beher menzilhanedehifz ile iktiza ittikce amedüşüd آمدوشد idenlere irae ve kıraet ittirilmek üzre nizamı mezkûr hazinei âmirem defterlerine tesbit ve kayd olunmuş olduğuna binaen . . . . . 1234 receb»

[2] Ümuru mühimme ve mesalihi saire ile Dersaadetimden Anadolu canibine ihrac olunmakda olan tatarlar, nizamı vechile tarafı devleti aliyyemden ita olunan kira akçelerini ekl ve bel بلع etmek daiyesile esnayı rahda müstashibleri olan hazine yüklerini bozub üçünü iki beygire yükletmek ve sair yükleri dahi hayvanata tahammülünden ziyade tahmil eylemek misillû nareva hareketleri vukubulmakda ve buvechile kirahanelerde mevcud hayvanatin ekseri telef olmakda olduğu bu defa rivayet ve tahkik olunub . . . . . beher yükleri altmış kıyyeden ziyade olmamasına dikkat . . . . . saferülhayır 1248)

[kütahya Mahkemei şer'iyye sicillinden]

pazarlık idüp fiatlerini tayin etmeleri münasip görülerek keyfiyet tamim edilmiştir.

Yine ayni tarihte senede iki taksitte verilmek üzre (Ref'i menzil vergisi) namiyle — menzilhanelerin kiraya tahvilinden dolayı — Anadolu vilâyatı ehalisinden senevî otuz bir bin kuruş para tahsili tekarrür etmiştir.

***

Kütahya, gidüp gelen memurların yolu üstünde olmayup, tatarlar Seyit gazi tarikiyle gidüp geldiklerinden eski teşkilâtta o kadar ehemmiyeti haiz değildi.

KARAGÖZ PAŞA CAMİİ

915 H. 1509 M.

Bu Caminin, Anadolu Beylerbeyi Karagöz Ahmet pşanın vasıyyeti üzerine şehadetinden sonra haremi tarafından yaptırıldığı vakfiyesiyle vakfiyeden naklen kitabe ibaresinden anlaşılmaktadır. Kitabe, camiin (1311 H. 1893 M.) senesindeki tamirini müteakip konmuştur.

Cami iki kapılıdır. İki kapı üzerinde de ta'lik hatla taşa boya ile yazılmış kitabe vardır. Büyük kapının üstünde:

1 — اسبق اناطولی والیسی شهید سعید قره‌کوز پاشا قبل الشهاده حرم عصمتلرینه واقع اولان وصیتلری اوزرینه

2 — هجرت نبویه‌نك طقوز یوز اون بش سالنه مصادف اولان تاریخده اشبو جامع شریف ومدرسهٔ لطیف

3 — ومکتب لطیف بنا ایدیلمش اولدیغی . ربم فاله بالخیر ایلیه آمین . رحمته وسیله اولمق اوزره بوحله ثبت وتحریر قلندی رحمةالله علیهم اجمعین سنه ۹۱۵

Camiin medrese ve mektep tarafındaki kapısının üzerinde de şu kitabe görülür:

شروعی بسمله ایله اولدی بو جامع اعلانك
موفق دوشد برمدرسه ایله جوارنده مکتب بالانك

سبب دوشدی بوخیراته حضرت قره‌کوز پاشا
که دارنده اوله مقبول هم مأجور ایده فاعلنه

نه‌جامع جامع لامع مثال ضحوهٔ کبری
درونی قلب مؤمن کبی اولمش روز وشب براق

تموج ایلدکجه بحر تکبیرات قد قامت
کلور کوش دل اهل صلاحه وجد استغراق

ایلدم انشاد تاریخنی کوکلدن مخلصا
حصه‌دار اتمك امیدیله ثوابندن اله

۹۱۵

Kitabe cahil biri tarafından yazılmıştır.

Evliya çelebi, Karagöz paşa camii kitabesi zanniyle (Hatuniye camii) kitabesini nakletmiştir. [1] Karagöz paşa, 915 senesi Recebinde vakfını yapmış ve şehadetinden sonra 917 senesi zilka'desinin ذی‌القعده ortalarında vakfiyesi tertip edilmiştir. [2]

***

Karagöz paşa devşirmelerden olup ismi Ahmettir. Ocaktan yetişmiş (906 H. 1500 M.) senesinde Ocak ağası, iki sene sonra kastamunu valisi ve (911 H. 1505 M.) de Hasan paşa yerine Anadolu valisi olmuştur.

İkinci Sultan Bayezit zamanında (şah İsmaili Safevî) taraftarlığı ile meydana çıkarak başına bir haylı kuvvet toplayan ve (Şah Kulu) namiyle kıyam eden Teke ehalisinden Kara bıyıkoğlu Hasan Halife [2] isminde biri, Teke civarından geçerken Elmalı taraflarında Şehzade Korkutun eşyasını gasp eylediğinden üzerine asker sevkedilmişti. Bayezit bunun tedibine Anadolu Beylerbeyi karagöz paşayı memur etti.

Şah Kulu geçtiği yerleri yağma ederek Kütahyayı zaptetmek üzre hareket etmişti. Karagöz paşa bu hadiseyi o kadar mühimsemiyerek Şah Kuluya karşı bir fırka gönderdi. Bu kuvvet eşkiyaya mukavemet edemiyerek mahvoldu ve Şah Kulu Kütahya ovasına dayandı. Karagöz paşa vaziyetin ehemmiyetini anlayarak bin kadar kuvvetle bizzat şehir harıcına çıkarak cesurane harp etti isede mağlup ve esir düşerek eşkiya tarafından salben idam olundu. [4]

[1] (Karagöz Ahmet paşa bin Abdül'hay) ın cami, medrese ve mektep vakfiyesi İstanbul evkaf müdüriyeti kuyudu kadimesinde (Müceddet Anadolu salis) ismindeki defterin 110 uncu sahifesindadır. Vakfiyenin tarihi 917 senesi zilkadesinin evasıtıdır.

[2] (لما ثبت عندی فی مجلس الشریعة الغراء والملة الحنیفیه البیضاء بشهادة الثقات من احرار المسلمین بمحضر من امیر مال العصوبة وکاتبه والوکیل عن‌قبل زوجة المرحوم قره‌کوز پاشا بعد ثبوت الوکالة عنها بما هو طریق الثبوت شرعاً المزبور اسامی کلهم فی‌طی هذا الکتاب غب‌الدعوی الشرعیة الصادره عن قبل من له ذلك بان المرحوم قره کوز پاشا ابن عبدالحی الذی کان امیرالامراء لولایة اناطولی وقف وحبس‌حال صحته ونفوذ تصرفاته شرعاً جمیع املاکه المسطورة فیه وحکم بصحة الوقف مولانا احمد چلبی ابن الشیخ محمد القاضی بمحروسة کوتاهیه . . . . اما بعد فان المغفورالشهید المحتاج الی‌رحمة ربه الحمید قره‌کوز پاشا [بن] عبدالمجید لما توفی قتیلاً فی‌محاربة الطغاة البغاة الاوباش المعروفین بقزل باش جزاهم‌الله فی‌المعاد والمعاش بما صنعوا من سوء الانتعاش حال کونه امیرالامراء لولایة اناطولی طیب‌الله ثراه بلطفه العلی حضر مجلس الشرع الشریف . . . . وذلك جری فی اوایل شهرالله رجب المرجب لسنة خمس عشر وتسعمایه وکتب هذه الوثیقه فی‌اواسط شهر ذی‌القعدة الحرام لسنة سبع عشر وتسعمایه بهدیهما ؟)

[3] İsminin (Hasan Halife) olduğunu Neşri tarihi ve ondan naklen Ravzatül'ebrar yazmaktadır.

[4] Haberi sahih C. 4 S. 142, Tacüttevarih C 2. S 164-165, Hayrullah Efendi tarihi ve

Şah Kulu, Kütahya kal'asını muhasara eyledi isede zapta muvaffak olamadı. Bunun üzerine kal'ayi sulhan ele geçirmek teşebbüsünde bulunan Şah Kulunun teklifini Kütahya halkı cesurane red eylediklerinden bundan da ümidini kesen Şah Kulu kal'a haricindeki haneleri yakup yıkarak Bursa taraflarına doğru gitti ve sonra Hamideline döndü.

Şah kuluya Osmanlı tarihleri (Şeytan kulu) ismini verirler.

Lütfi Paşa ve Hammer tarihleri Karagöz Paşanın tarihi katlini (1511 M. 917 H.) gösteriyorlar. Vakfiyenin tarihi (917 zilkade) sinde olduğuna göre şehadetinin bu aydan evvel olduğu anlaşılır.

Karagöz Ahmet Paşanın kabri Kütahyanın (Ahır ardı) mevkiinde bulunan kabristanın ortasındaki kümbettir.

BALIKLI HAMAMI KİTABESİ

956 H. 1549 M.

Kütahyanın Balıklı mahallesinde ve Balıklı camii yanındadır. Biri erkek diğeri kadınlara mahsus olarak iki kısım üzerine yaptırılan hamamın kapısı üzerinde manzum sülüs kitabesi vardır. Mısraları karşılıklı olarak taşa hakkedilmiş olan kitabenin tulü 54 arzı 40 santimetredir. Kitabe şudur:

حضرت پاشای رستم نام ایچون　　صاحب الاحسان والانعام ایچون
قدرت خالقله تا بالقلوده　　ایکی حمام اولدی بر آقر صوده
دیدی تاریخ آکه بر حاضر جواب　　پاك ایدر یور آریدر نا پاکی آب

Evliya Çelebi, seyahatnamesinin 9 uncu cildinde ve Kütahya kısmında bu hamamdan bahsederek (havuzunda kâkülleri dağılmış olan mahbubların gümüş balığı gibi yüzdüklerinden ve âşıkların göğlnünü kaydübent ettiklerinden) bahisle bu hamamın Manisa ve Tirede eşi bulunduğunu yazar.

Son mısra tarihinden anlaşıldığına göre hamam 956 hicret senesinde Rüstem Paşa tarafından yaptırılmıştır. Evliya Çelebi Rüstem Paşa Anadolu valisi iken (946 H, 1549 M.) senesinde yaptırıldığını yaziyor.

Hamamı yaptıran Rüstem Paşa hakkında medresesi dolayısiyle bundan sonraki kitabede muhtasar malûmat verilmiştir.

(Künhül'ahbar, =كنه الاخبار) esir edilüp kazığa vurularak idam edildiğini, netayicül' vukuat تتابع الوقوعات ve ravzatül'ebrar روضة الابرار Kütahya kal'ası burcına asıldığını ve neşri tarihi de esir edilerek Kütahya kal'ası mukabelesinde kazığa vurulduğunu beyan ederler.

RÜSTEM PAŞA MEDRESESİ

957 H. 1550 M.

Kütahyanın Karagöz Paşa camii civarında bulunan bu medresenin kapısı üzerinde mermer taşa hakkedilmiş arapça ve acemce karışık mısralı olan kitabesinin tulü 70 arzı 53 santimetre olup mısraları karşılıklıdır. Yazı girift osmanlı sülüsüdür. Kitabe şudur:

در دولت عثمانی درعهد سلیمان خان — ان عهده بنیادی این مدرسهٔ اعلی

بنا چون برون آمد ختم شد بنا بالخیر — ای اصف رستم نام خدا مقبول بادا

بنیت لله بیت فی الله ورضاء الله — قد قلت لها التاریخ فالمدرسة العلیا

۹۵۸

Kitabeden anlaşıldığına göre medrese Kanunî Sultan Süleyman zamanında veziri azam olan Rüstem Paşa tarafından yaptırılmış olup tarihi (957 H. 1550 M.) senesidir.

***

Rüstem Paşa, hırvattır. Devşirmelikten yetişerek Kanunî sultan Süleyman zamanında (Muhaç) seferini müteakip birinci silâhtarken baş emir ahur ve oradan da Diyarıbekir valisi oldu. Diyarbekirden Anadolu valiliğine nakledilip (946 H. 1539 M.) senesinde padişahın kızı (Mihrimah sultan) ile evlendi [1]

951 senesinde (Milâdî 1544) üçüncü vezir iken [2] kayın validesinin arzusiyle hadım Süleyman paşa yerine veziriazam oldu [3]

(960 H. 1552 M.) senesinde hem'ırkı olan kayın validesi (Rokzelan) yani Hürrem sultan ile birlikte kayın biraderi Bayezide saltanatı te'min için sultan Süleymanın diğer kadından olan oğlu veliaht şehzade Mustafanın Konya Ereğlisinde bogdurulmasına sebep olduğundan askerin galayanı

[1] bu izdivaca dair şöyle bir hikâye vardır: Süleymanı Kanunî, Rüstem Paşaya kızını vermek istemiş. Paşanın hasımları uyuz illetine müptelâdır demişler. Padişah tahkik için etibbadan Mehmet ağayı Diyarıbekre göndermiş Mehmet ağa tesadüfen paşanın üzerinde bir bit görmüş. Halbuki uyuz olan insanlarda bit olmazmış. Bunun üzerine padişah kızını vermiş. Bu vak'a üzerine şu beyit söylenmiş:

Olıcak bir kişinin bahtı kavi tâlii yâr
Kehlesi dahi mahallinde anın işe yarar

[2] Hammer tarihi, ikinci vezirlikten sadrıazam olduğunu yazar. (C. 5 S. 259) Hammer tercümesi.

[3] Âli, gayri matbu nüshasında (948 H. 1541 M.) senesinde Süleyman Paşa yerine veziriazam olduğunu yazmaktadır. (Kütüphanemizdeki nüsha S. 99) O zamanı idrak eden Lütfi Paşa, tarihinde Süleyman paşanın azlini 952 senesinde gösterir.

üzerine veziriazamlıktan azledilerek Üsküdardaki hanesinde ikamet ettirildi.

Rüstem Paşa 962 hicret senesinde Kara Ahmet paşanın katlini müteakip ikinci defa vezirîâzamlığa getirildi. (968 H. 1561 M.) senesinde vefat eden Rüstem paşa İstanbulda şehzade camii havlısındaki türbelerden birinde metfundur ve yanında oğlu da vardır.

Rüstem Paşa insaflı mürtekip ve mürteşilerden idi. Tarihler servet ve emvalinin derecesini yazarlar. Memuriyete tayin ettiği adamlardan rüşvet almağı adet etmiş olduğunu Âli ve Hadikatül'vüzera ve Peçevî yazmaktadırlar.

Hammer tarihi Rüstem paşanın harpten başka bir şey anlamadığını, ulûm ve edebiyattan bibehre olduğunu, ağır tabiatlı ve görünüşü şiddetli bulunduğun yazarsa da doğru değildir[1].

Rüstem paşanın Kütahyadaki âsarından başka İstanbulda Tahta kaladaki meşhur camii ve Rusçukta, cami, imaret ve medresesi ve nefsi Hamada hanı, Bolvadinda cami ve çeşmesi ve daha bazı yerlerde cami, medrese ve kütüphaneleri vardır. [2] İstanbuldaki camii çiniciliğin kemal devri asarını gösterir. Rüstem paşanın 953, 965, 967, 968 hicret senelerine ait vakfiyeleri İetanbulda kuyudu kadimededir. Vakfiyelerde babasının ismi Abdürrahim, عبدالرحيم Abdül'mecit, عبدالمجيد Abdül'muin عبدالمعين olarak gösterilmektedir. Kendisi devşirmelikten yetişme olduğu için isimlerdeki bu tehalüfün ehemmiyeti yoktur. Hepsi bir yere çikar.

Rüstem Paşanın vefatında bin yedi yüz kölesi, iki bin dokuz yüz harp atı, bin yüz altı devesi, yedi yüz bin sikkei hasene, beş bin dikilmiş kaftan, hil'at ve elbise, bin yüz altın Üsküf, altı yüz gümüş eğer, beş yüz altın eger, bin beş yüz gümüşlü başlık, yüz otuz üç çift altın özenği ve saire olup kıymeti yüz on iki yük akçe idi. Bunlardan başka para ve sair gümüş levazımı da bin yüke baliğ olmuştur, [yüz bin akçe bir yüktür].

*
* *

Rüstem paşanın yazdığı veya malezimesini ihzar ettiği Osmanlı tarihi Almanyada (Türkişe Bibliotek) külliyyatı arasında 1923 senesinde neşrolunmuştur. Bu esere, kıymetli müdekkik Mösyö Mortman tarafından Almanca (Der İslâm) mecmuasında yazılan tenkit Türkiyat mecmuasında terceme suretiyle intişar etmiştir. (Türkiyat mecmuası № 1. S 318)

ÇUKUR ÇEŞME KİTABESİ

957 H 1550 M

Kütahyanın (Sultan Bağı) taraflarında bulunan çukur Çeşmenin üstün-

[1] Hammer tercemesi C. 5 S. 259-260
[2] Âli tarihi. gayri matbu nüshası.

deki sülüs hatla mermere hak edilmiş kitabenin tulü 46 arzı 48 santimetre olup kitabe şudur:

عجب فرهادلق اندی کسوب طاش اولغی [1] حقا
چقردی یبر یوزینه کتخدا بك آفرین ، تحسین
ندکلو خسرو روی زمین اولسه کورن آنی
خطاب ایدوب اوقور تاریخ الا ای چشمهٔ شیرین

957 hicret senesinde kethüdalık hizmetinde bulunmakta olan bir zat Taş oluk denilen kayayı deldirerek su çıkarmış ve oraya birde çeşme yaptırmıştır.

HATUNİYE CMİİ KİTBESİ

1061 H 1650 — 1651 M

Bu cami eskidir. Kitabe tarihi 1061 senesini gösteriyorsada bu tarih caminin tamir ve minaresinin yapıldığı tarihtir. Rabia isminde bir hanım tarafından yaptırılan bu tamir dolayisiyle cami Hatuniye ismini almıştır. Cami kapısı üstündeki tarih sülüs hatla hak edilmiş olup şudur :

چون تمام ایتدی رابعه خاتون
حق عطا ایده روضهٔ رضوان
اولدی جامع چو کلشن زیبا
طکمی اولسه مناره سرو روان
اولمغیچون مناره‌یه تاریخ
دیدم آگه مقام مد اذان

Hatuniye camii takriben altmış dört metre murabbaı vüsatindedir. Cami eski olup dokuzuncu hicret asrı sonu ve onuncu asır iptidalarına ait eserlerdendir. Evliya Çelebi seyahatnamesinde, bu kitabenin ilk ve son beyitleri vardir. Orada yanlış olarak kitabe karaköz paşa camiine ait gösterilmiştir.

---

[1] Oluk, Olugı.

BALIKLI CAMİİ MİNARESİ

1052 H 1642

Yukarıda gerek Selçuk ve gerek Germiyan oğullarına ait kitabeleri yazarken Balıklı camiine ait iki kitabe suretini göstermiştik.

Balıklı camii, iptida minaresiz ve bir mescit olarak yaptırılmış ve sonra (1052) hicret senesinde Salih Mehmet Efendi isminde bir zat buraya iki şerefeli bir minare ve birde minber yaptırmak suretiyle bunu cami haline ifrağ etmiştir. [1]

Balıklı minaresine ait kitabe, minare kaidesine konan mermer taşa hak edilmiş olup manzumdur. Taşın tuli 83 arzı 31 santimetredir. Kitabe şudur;

ینه صالح محمد یعنی صاحب خیر دین پرور — وجود پاکله اولدر ملك سیرت، بشر منظر
هزار دینار بنا ایتدیکی مسجدی ایدوب جامع — یجه همتله یاپدی برمناره داخی برمنبر
[1] بکون بو عالم فانیده اولکم خیره ساعیدر — شفیعی اوله یارین دیله‌رین [2] محشرده پیغمبر
صدا و نغمه وتکبیر ایرنجه عرش اعلایه — اذانه قدمستان چیقدیغی دمده مؤذنلر
زر وزیور مکلفدر دیو بن دست غیب عارف — یازار تاریخنی بی‌حل تعالی شانه اکبر

سنه ۱۰۵۲

Bu kitabenin son mısraı Evliya Çelebide de vardır. Minare ile minberi yaptıran Salih Mehmet efendi, minarenin dibinde metfundur.

BALIKLI TEKKESİ KİTABESİ

1164 H 1750 M

Bu bina şekil itibariyle Kütahyadaki binaların en eskilerinden olup yine oradaki Takkeciler camii ile aynı zamanda yapılmış gibidir. Burası sonradan tekke yapılmıştır. Anadolu valisi yahya paşa burayı esaslı surette tamir ettirmiş ve semâhane kapısı üzerine şu kitabe konmuştur.

کوردی اول آصف دیدی اتمامنه تاریخ چون
یحیی پاشا ایتدی احیا بو مقامی حق ایچون

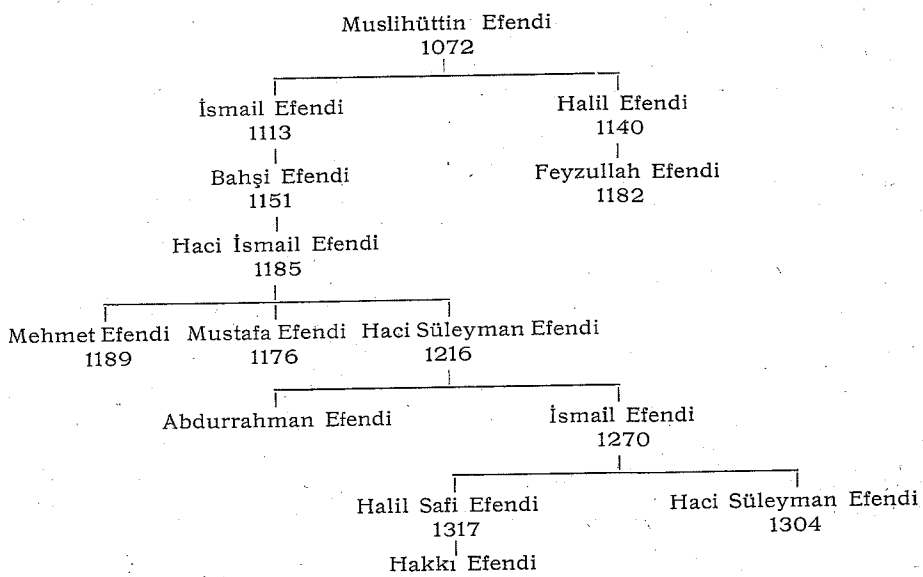
[1] Cami, toplayan yer ve mescit secde mahalli dimek olup ikisi de mâbet manasına gelirsede bizde mescit denilince minber ve minaresi olmayan mabet, cami denilince de minber ve minaresi olan mabet anlaşılır.

[2] Bugün

[3] Dilerim

Bu tekkeye iptida Elmalılı (Sinan ümmi) halifelerinden [1] (Şeyh Muslihüttin Efendi) şeyh olmuş ve anın (1072 H 1661 M) senesinde vefatına mebni oğlu İsmail Efendi kendisine halef oldu. İsmail Efendinin yerine (1113 H 1701 M) de oğlu Bahşi Efendi geçmiş ve bu aile bundan sonra (Bahşi zade) diye şöhret bulmuştur. Bahşi zade ailesi Balıklı tekkesi bahçesinde metfundurlar. Bahşi zadelerden Safi Efendi zade Hakkı Efendi Meclisi umumî âzasından idi.

Bahşi zade ailesinin silsilesi şudur:

SAKA HANE KİTABESİ

1179 H 1765 M

Bu isim, Kütahyada Ulu cami karşısında ki şadırvana verilmektedir. Bunun suyunu meşhur Selçuk ümerasından İmadüddin Hezar Dinarî getirtmiştir [2].

Sakahane (1179) hicret senesinde Anadolu valisi bulunan Haci Ali Paşa tarafından müceddeden tamir edilmiştir. Muslukların üzerinde olan tamir kitabesinin yazısı taliktir. Manzum kitabe yedi beyit olup şudur:

[1] Sinan ümmi; Türk tarikatlarından halvetiye tarikatinin (Yiğit başı) şubesinden ârif bir zattir. (Kutbülmeâni قطب المعانى) isminde bir eseri ile divanı vardır. (1075) hicret senesinde Elmalıda vefat etti. Bir çok halifeleri arasında irfanen en yükseği meşhur (Niyazii Mısri) dir.

[2] Germiyan oğlunun imaretine (muttasıl iki sakihane Hezardinar vezirin hayratıdır....) Evliya Çelebi seyahatnamesi (C 9)

بارك‌الله آصف دوران سلطان مصطفی — کیم دلیری ! حاجی علی پاشا سمی لافتا
فیض لطفندن بو سقاخانه‌ده نو چشمه‌لر — ایتدی اجرا تشنه‌کانه ناسه آب جانفزا
اولمیه بحر وجودنده غبار حادثات — حفظ ایده صحتله جسم پرلطیفن کبریا
طبع صافی چشمهٔ آب حیاتك منبعی — مشرب پاکیزه‌سی عین زلال با صفا
روضهٔ خلد برینك نو شکفته غنجه‌سی — روح پاك احمدی شاد ایتمکیچون آصفا
مجلس عالمه رونق ویره جامی بختی ! ؟ — اوله حرم کل کبی اقبال ودولتله صفا
چقدی اوچلر ددیلر عطشانه تاریخ حفظیا — بسملیله زمزم ایچ حقا بودر نفسه شفا

سنه ۱۱۷۹

Bu sakahaneden başka buradaki abdeshaneleri de Ali Paşa tamir ettirmiş, bundan başka bu sakahaneye muttasıl dershaneye dersiye vakfeylemiştir. Ali Paşa bu tarihte Anadolu valisi olup vakfiyesini tertip ettirmiş ve tevliyet berati da mahkemei şeriyye sicillinde görülmüştür[1].

Hacı Ali paşa'nın Kel Ahmet Paşanın oğlu ve Çorlulu Ali Paşanın da kızının oğlu bulunan Hacı Ali Paşa olması pek muhtemeldir.

Hacı Ali Paşa enderundan yetişmiştir. (1170 H. 1156 M.) senesinde birinci Mirahur vekili iken vezirlikle Rumeli valisi sonra kapudanı derya oldu. Darüsseade ağası Ebukof Ahmet ağanın iltizamile sadarete getirilmesi takarrür etmiş ise de padişah üçüncü sultan Osmanın vefatı sebebiyle muvaffakiyet hasıl olmamış ve sadrazam Ragıp Paşa, makamına getirilmek istenen Ali Paşanın tebeddülü saltanattan bilistifade vezirliğini refettirmiştir (1171 H. 1757 M.).

(1173 H. 1759 M.) senesinde vezirliği iade edilen Ali Paşa, İçel sancağına tayin edilip Vidin ve Cidde valiliklerinde de bulundu; Sonra Adanaya nakil ve oradan Aydın muhassılı ve (1178 H. 1754 M.) senesinde Anadolu valisi oldu. Hacı Ali Paşa 1179 senesinde Diyarıbekir valisi tayin edilip daha başka yerlerde hizmet ettikten sonra (1183 H. 1769 M.) senesinde Bender seraskeri iken vefat etti. Malûmat sahibi bir zat imiş.

---

[1] « Kütahya mahallatından şehre küstü mahallesinde vaki eshabı hayrattan düsturı mükerrem müşiri müfehham nizamülâlem hala andolu valisi vezirim Ali Paşa edamallahü teala iclalehünın çeşme ve abdesthane ve dersiye için ihya eylediği evkafin tevliyeti yevmi beş akçe vazife ile müderrisini kiramdan işbu rafii tevkii refiüşşanı hakanı kıdvetülulemaülmuhakkıkın قدوة العلماء المحققين mevlana Abdullah ibni Halil زيدعلمه ya meşrut olup badehu evladına ve evladı evladına batnen bade batnin meşrut ola diyu vakıfı müşarünileyhin fermanı âlişânımla küçük evkaf muhasebesine kaydolunan vakfiyei ma'mulün bihası mucebince mukayyet olup henüz yedine berat verilmemekle tevliyeti mezbure bermucibi vakfiye merkum Abdullah zide ilmuhuye teycih olunup yedine müceddet beratı âlişanım verilmek .... تحريراً فى اليوم التاسع من جمادى الاخرة لسنة تسع و سبعين ومائة والف »

ALO PAŞA CAMİİ

1212 H. 1797 M.

Bu cami ve yanındaki medrese vezirlerden Anadolu valisi bulunmuş olan Alo Paşa tarafından yaptırılmıştır [1]. Mihrap çini ile müzeyyen ise de o kadar kıymeti hâiz değildir. İki kapılı olan camiin cadde üzerindeki kapısının üstünde çini üzerine camiin bittiği sene olan (1212) tarihi yazılmıştır [2].

Medrese cihetindeki cami kapısının üzerinde güzel nesh نسخ ile tahta lâvha üzerine yazılmış iki kitabe görülür. Bunlardan solda asılı olan kitabe kırk beyit olup dergâhı âli kapıcı başılarından Sait Efendinindir [3], Kitabeden bazı beyitler :

جناب حضرت سید علی پاشای اکرمکم — خدا درگاه لطفك جمله ناسه ملجاء ایتدی
او دستور کرمکسترکه فرط جود بخشندن — سخا شرم ایلدی احسان لال اولدی حیا ایتدی
کرمده سنت پیغمبری احیا واجرایه — همان جدی علی‌المرتضایه اقتدا ایتدی
جناب مرتضادن حق موروثی شجاعتله — کرمده حق بودرکم حق اجداده وفا ایتدی
کمال قوت بختیله آز وقت ایچره دولتده — وزیران جهانك جمله‌سنه اعتلا ایتدی
اناطولی‌یه والی اولدی چون اجلال دولتله — کوتاهیه سرایی خاکپایك توتیا ایتدی
سرایك پیشگاه باب عالیسی فضاسنده — بو جامعله تمامك بنایه ابتدا ایتدی
اجابت رأس اقبال اوزره أل قالدیردی آمینه — سعید بنده‌کم تاریخ ایچون بدأ دعا ایتدی

[1] Alo paşanın Kütahyanın arasta çarşısında bir medresesi daha vardır.

[2] Alo Paşa vakfiyesinden:

« İşbu kitabı hayır ittisafın tahriri inşa ve imlasına bâis ve bâdi oldurki hala bilfiil Anadolu valisi hazreti veziri hatir... Devletlu, inayetlu, atufetlu esseyit Ali Paşa ibnilmerhumülmağfur esseyit Süleyman ağa ibnülmerhum esseyit Ali يسر الله ما يريد ما يشاء hazretleri .... Medinei Kütahyada sarayı alilerinde zatı alilerine mahsus odada şeri şerifi ahmedî ve mahfeli dini münifi Muhammedi de vakfı müşarünileyh hazretleri emri tescili itmam için mütevelli nasb ve tayin olunan mühürdarlık hizmetiyle şeref iktisap eden kıdveteümacit Mehmet Salih Efendi mahzarında ikrarı sahihi şeri ve itirafı sarihi meri buyurup لوجه الله تعالى medinei merkumede şehre küstü mahlesinde vaki ba hücceti şeriyyei yedimde milk ve hakkım olan arsai haliye üzerine yine حسبةً لله تعالى işbu sâli meyamen âsâda müceddeden binasına muvaffak ve nasb derununda edayi salevatı hamse ve cuma ve ideyn ile izin verdiğim camii şerif ittisalinde bina eylediğim on iki bap kiremit puşideli höcerat ve medrese ve yine medinei mezburede araste çarşısı demekle elsinei nasta maruf nam mahallde mücddeden inşa eylediğim sekiz bap kirdmit puşideli höcerat ve medrese ki ceman yirmi bap medrese ve yine medinei mezbure çarşusında kuyumcularbaşı dimekle meşhur nam mahalde vaki Germiyan zade esseyit elhaç Mustafa ağadan işbu bir kıt'a hücceti şeriye natık olduğu üzre iştira eylediğim milk harap han arsasiyle bir bap kazanci ve bir bap kılıncçı dükkânları binaları hedm ve arsai mezküreden bir miktar murur için tarik küşadile Müstakillen çarşu olmak üzre müceddeden bina eylediğim biribirine muttasıl on iki adet kuyumcu dükkânı ve bir kahvehane ... ilâh حرره فی الیوم الخامس عشر من شهر رجب المرجب لسنة اثنی عشر ومأتین و الف »

[3] Bu Sait Mehmet Efendi, firari zade Sait Bey olmalıdır. Vefatı (1213) hicret senesindedir.

بو عبد احقر ناچیزی لطف سائق تقدیر مشرف ایلدی چون خدمتنده خاکپا ایتدی
سعیدا سویلدم الهام غیبی برله تاریخن بوعالی معبدی سید علی پاشا بنا ایتدی

۱۲۱۲

Diğer bir lâvhada güzel talik ile on bir beyitlik bir kitabe daha vardır. Bundan da bazı beyitler yazıyorum:

الله ایچون ایتمش بنا دنیاده هرکیم مسجدی جنت ایچنده مصطفی برخانه یاپیلور دیدی
آصفلرك عالیسیدر ، جامعلرك بانیسیدر اناطولی والیسیدر دولتی اولسون سرمدی
یاپدی سرایك قربنه بوجامعی زینت ویره اطرافن ایتدی مدرسه آصف نظیر هم برمکی
مبدأ سنه ای راشدا تاریخ بودر أیله دعا سید علی پاشا بنا ایتدی بوعالی معبدی

Son beyitten camiin 1212 hicret senesi iptidasında bittiği anlaşılmaktadır. Diğer bir tarihin de son kısmı şudur:

دل دوشدی زیبا معبده تاریخ ایچون بو بنده یه
یاپدی سرایی قربنه جامع علی پاشا بنا

***

Alo Paşa, esbak sadrıâzamlardan Cezayerli Gazi Hasan Paşanın adamlarından olup Kürttür. Babasının (Esseyid السید Süleyman Ağa bin Ali) olduğunu vakfiyesinden anlıyoruz.

Alo paşa harplerde gösterdiği cesarete binaen terakki ederek mirimiran ve sonra vezir oldu. Bazı vazifelerden sonra (1208 H 1793 M) senesinde Edirne ve Filibe taraflarında hali ısyanda bulunan Daglı eşkıyasının tedibine memur edildi ve uhdesine de anadolu Valiliği verildi. (1794 M 1209 H)

Alo Paşa, eşkıyayı hayli sıkıştırarak tediplerini kuvvei karibeye getirmiş isede eşkıyanın zahiren istimanlarına aldanarak onları yanına almış ve hükûmetten afleri kararını istihsal etmişti, fakat Alo paşanın Anadoluya hareketini haber alan eşkıya yanından çil yavrusu gibi dağıldığından kendisinin hükûmetçe itibarı kalmamış ve hemen Kütahyaya gitmesi emir olunmuştu.

Alo paşa Kütahyaya gitmek üzre Geliboluya gelmiş iken orada ikameti emir edilmiş isede dinlemiyerek Anadolu sahiline geçmiş ve bunun üzerine vezirliği ref' olunup maiyetini dağıtarak Balikesirde ikamet etmesi kendisine bildirilmiştir. [1] Bu halden fevkalâde telâşa düşen Alo paşa

[1] (Sabika Anadolu valisi Alo paşa merfuül'vezâre olduğu halde tuğyan idup Kütahyaya külliyetli asker ile vürudu avanında ba emri ali ibadullahi muhafaza zımnında mukabele olunmak için ba müraselei şeriyye kütahya mütesellimi Germiyan zade Hacı Ali ağaya ba buyruldu matlubu olan beş yüz kiyye kurşun ve beş yüz kiyye siyah barut) tedarik edildiği o senenin mahkemei şeriyye sicillinde görüldü.

sadrazam, şeyhülislâm ve sair nüfuzlu ricale mektuplar yazarak maiyyetindeki efradı dağıtmaması bir ısyan mahiyetinde olmayıp nefsini muhafaza için olduğunu beyan ile afvini istirham eylemiş oldugundan vezirliği iade edilip Karaman eyaletine tayin olunmuştur.

Alo Paşa, (1210 H 1795 M) de Diyarıbekir ve (1211) hicret senesinde tekrar Anadolu valiliğine tayin edilmiş ve (1212) senesi muharreminde tekrar Dağlı eşkıyasının tedibine gönderilmiştir.

Alo Paşa eşkıya üzerine giderken İstanbula uğramış, hakkında iltifat gösterilmiş ve şifahen de talimat verilmiş isede yine bir iş göremediğinden üç ay sonra Kütahyaya iads edilmiştir.

Vidin taraflarında Devlete karşı ısyan eden (pasban [Pavzant] oğlu) ısyan sahasını genişlettiginden ve (Ruscuk) kasabasını tazyik eylemek niyetinde olduğundan Eflak taraflarında kapusu yanı dairesi ve maiyyeti mükemmel bir vezirin bulunması icap etmiş ve anadolu valisi Alo Paşa o taraflara memur olmuştur.

Alo Paşa maiyyeti ile Anadoludan Geliboluya geçmiş ve orada Pazvant oğlu üzerine serasker tayin edilen kapudanı derya küçük Hüseyin Paşa ile görüşüp talimat aldıktan sonra memuriyeti mahalline hareket eylemiş ve uhdesine Rumeli valiliği verilmiştir.

Alo Paşa 1212 zilkadesinde ذی القعده Vidin ile Kalafat arasında ve Tuna üzerinde bulunan bir adayı Pazvant oğlu elinden alarak hizmet etti isede bilahare Vidinden ordu karargâhına hücum eden eşkıyaya karşı seyirci kalup serasker ve kumandanlara yardım etmediği gibi edenleri de men'e kalkışmıştı. zaten ötedeberi vakı mezalim ve serkeşliğine inzimam eden bu hal üzerine kat'iyyen tedibi lâzım gelmişti.

Serasker Hüseyin Raşa, Alo paşayı orduya celp ile şüphesini bertaraf etmiş ve kendisine iltifat eylemişti.

Hüseyin Paşa bir akşam Alo Paşayı yemeğe davet etmiş, yemek yenirken evvelce ihzar edilen müsellah bir kaç adam odadan içeri girmiş ve Alo Paşa başını çevirüp içeri girenleri gördükten sonra Hüssyin Paşanın yüzüne bakmış o esnada Hüseyin Paşa piştovunu çekerek Alo paşa üzerine boşalmış, çıkan kurşunlardan biri Alo paşanın yüzüne diğeri göğsüne isabet etmiş.

Alo paşa derhal buna mukabele ile silâhını boşaltmış isede kurşunları boşa gitmiş bu esnada üzerine atılan müsellah eşhas tarafından beşi kesilmiştir. (1213 جمادی الاخر 1798 M)

Alo paşanın başı İstanbulda teşhirden sonra Üsküdarda Karaca Ahmet türbesi karşısındaki mescitten Selimiyeye sapacak yolun sağ tarafındaki set üzerine defnedilmiştir. Kabir taşında kitabesi vardır.

Alo Paşa çok cesur zamanına göre dairesi mükmmel bir vezir isede pek zalim ve gaddar idi. Kendi evladı olmadığından camiinin tevliyetini yegeni (Sinan Bey) e vermiştir. Kütahyada (Sinan Bey arsası) diye meşhur olan mahalde Alo Paşanın konağı varmış.

VAHİT PAŞA KÜTÜPHANESİ

1227 H 1812 M

Bu kütüphane, Kütahyada Ulu camiin son cemaat yeri kısmında bir odada ve caminin sol tarafında idi. Son zamanda burası dar geldiğinden kütüphane vali Nusrat B. f. inin himmetleriyle cami karşısındaki gök şadırvan denilen imaret mescidine nakledilmiştir. Eski kütüphanenin kapısı üzerinde talik hatla hak edilen manzum kitabe şudur :

قاموس علم وعرفان سابق رئیس ذیشان　　یعنی وحید دوران علامهٔ زمانه
مصباح دین و دولت مشکاة بزم رأفت　　ضوء سراج همت بر فاضل یکانه
مختاری عاقلانك ، برهانی فاضلانك　　مرصادی واصلانك هرطوری عاقلانه
قلدی او ذات والا دار الکتاب انشا　　قویدی فنون شتی لطف ایتدی طالبانه
تحریر اولندی عینی نظم اللآل تاریخ　　جود وحید افندی یاپدی کتابخانه

۱۲۲۷

***

Kütüphane müessisi Mehmet Emin Vahit Paşa Kilislidir. Pek küçük iken babası ölmüş ve validesiyle birlikte İstanbula gelerek annesini Osman Hulusi efendi isminde bir saray baltacısı [1] aldığından İstanbullu diye tanındı; İyi tahsil gördü, sonra Maliye tahsil kalemine devama başladı isede orada tefeyyüze imkân göremediğinden terkederek Zecriye başkâtibi ve muhassılı ve (1221 H. 1806) da mevkufatcı oldu.

Vahit Efendi bu vazifede iken Fransa devleti ile ittifak etmek üzre sefirlikle Parise gönderildi isede bazı esbabı siyasiyeye mebni buna muvaffak olamadı. [2]

Bilâhare İngilizlerle musaleha için Çanakkaleye izam edilen Vahit Efen-

[1] Vahit Paşanın babalığı Osman Hulusi Efendinin (1193 H 1779 M) senesinde sarayda Kozbekçisi olduğu ve hattat bulunduğu Vahit Paşa kütüphanesindeki Kur'anıkerim ve birgiyî şerhinden anlaşılıyor.

[2] Vahit Efendi 1221 senesinin sonlarında Prusya ile çarpışmak üzre Lehistan taraflarında bulunan ve o sırada Danzig şehrini muhasara eden Napoleon Bonapart ile mükâlemeye memur oldu isede kararsız olan Fransız politikası ve bilhassa meşhur (Taleyran) ın münasebetsiz teklifleri karşısında kaldı. Napoleon ile mülakatından sonra Fransız murahhaslariyle mükâlemeye başladı isede Selimi salisin hal'i dolayısiyle mükâleme bir neticeye iktiran edemedı; Zaten Napoleon Rusya ile uyuşmuş ve devleti Osmaniyeyi hini hacette ona feda edecek vaziyette bırakmıştı. Ruslarla (Tilsit) muahedesini yapan Napoleon Parise avdet edince Vahit Efendi de oraya gitti ve tafsilâtı Tarihlerde yazıldığı üzre müzakerattan bir netice hâsıl olamadı. (1808)

di, devletin arzusu dahilinde sulha muvaffak olduğundan [1] taltifen defter emini ve bir ay sonra da rikâp reisülküttabı tayin edildi. [2]

Vahit Efendi bu vazifede üç ay kaldı ve azlini müteakip kütahyaya nefyolundu. (1224 H 1809 M) [3]

Vahit Efendi iki seneye yakın Kütahyada kaldı ve 1225 ramazanında afvini müteakip Tophane nazırlığına getirildi, sonra tersane emini oldu. Bu sırada mütegallibeden olup Antalya havalisinde devlete karşı serkeşlik eden (Teke oğlu İbrahim) güç hal ile elde edilerek idamaedilmiş ve mu-hallefatını zapta da Vahit Efendi memur kılınmıştı. Vahit Efendi hem Tekeli oğlunun muhallefatını zapt ve hem o havaliye kök salan bu ailenin Selâ-nik taraflarına nakilleriyle uğraşırken Teke ve Hamit sancakları vezirlikle uhdesine tevcih kılındı ve bu suretle İstanbuldan ve rakiplerinin gözle rinden uzaklaştırıldı. (1229 H 1813 — 1814 m)

Vahit Paşa bu memuriyetten (Hanya) muhafızlığına nakledilip orada iken bir sebeple vezirliği ref' ve (İstanköy) adasında ikamete memur edildi.(1235 H) [4]

Bu sırada Mora ısyanı serpintileri adalara da sirayet ettiğinden (1236 H. 1820 M.) senesinin sonunda Vahit Paşanın vezirliği iade edilip Sakız adası muhafızlığı uhdesine tevcih ve Izmir sahillerinden bazı kuvvetlerle (Sığla) sancağı mütesellimi İlyas zade İlyas ağa da Vahit Paşanın maiyye-tine verildi. (1237 H 1821) senesinde Mora ısyanı Sakıza da sirayet etti. Ha-rıçtan gelen kuvvetlere Sakız Rumları da iltihak ettiler, Vahit Paşa şiddetle müdafaaya karar verdi ve hatta Fransız konsolosunun muavenet teklifini kabul etmiyerek her şeyimiz mükemmeldir diye cevap verdi.

Sakızın eşkıya tarafından muhasarası yirmi günden fazla sürmüş ve o sırada vurut eden Türk donanma kuvvetleri ve kal'a efradı eşkıyayı tedip eylemişlerdir. Vahit Paşa Kapdan Paşadan bir kaç gemi istiyerek (İpsara)

[1] Vahit Efendi İngilizlerle mükâlemeye 1223 senesi ramazanında memur edilmişti; Henüz İngilizlerle mükâlemeye girişmeden İstanbulda Âlemdar vak'ası oldu. Vahit Efendi İstanbuldan dürüst cevap alamadığı halde sırf zekâ ve nüfuzu nazarı ile mü-kâlematı hüsnü idare etti. Mükâleme, Çanakkalede Kiz limanına yakın Hadim zade çiftliğinde olmuştur. Bu müsaleha sırf Vahit efendinin cesur hareketi ve meharetli ida-resi sayesinde on üç mükâlemede bitmiştir; Vahit Efendi buna dair birde risale yazmış-tır. Tafsilât Cevdeti tarihinin 1223 senesi vukuatı arasındadır. (1309 Matbaai Osmaniye tab'ı C 9 S 73)

[2] Padişah sefere gitmediği zaman Reisülküttabın ordu ile hareketinde İstan-bulda reis vekili olarak bulunan zate (Rikâbı hümayun reisi) denirdi.

[3] Cevdet tarihi, muktedir ve dürüst olan vahit efendinin nefyine sebeb olarak; in-gilizlerle mükâlemeyi muvaffakiyetle bitirdikten sonra kibrü taazzuma düştüğünü ve vükelâyi devleti istihfaf ve bundan başka padişahın bazı hattı hümayunlarını hayırhahane tenkit eylediğini ve bazı liyakatsiz kâtiplerin tayinat ve atıyyelerini hazi-neyi sıyanet yüzünden vermediğini ve bu hal padişahın canını sıkarak nefi eylediğini yazıyor (Matbaai Osmaniye tab'ı 1309 C 9 sahife 120, 121).

[4] Tercemeihaline dair yazılmış eserlerde Vahit Paşanın Sakıza nefyedildiği yazılı isede kendisnin (Esmaül Hüsna kasidesi)tercemesinden ve(Tarihi vak'ayı Sakız ismindeki eserinden İstanköyde ikamet ettiği anlaşılıyor. Zaten Cevdet tarihi de (....Vahit Paşa geçen sene avahirinde delil ve tüfenkçi ve sekban ve sair güruhtan sekiz yüz kadar dairesi halkiyle Sakıza vüsul bulmuş idi...) kaydından rütbesinin Sakızda iken iade edilmeyüp hariçten oraya geldiği anlaşılıyor. (Cevdet tarihi 1309 Matbaai Osmaniye tab'ı C 12 S 36)

adasının da tedibini arzu ettiysede Kapudanı derya Nasuh zade Ali Paşa buna muvafakat etmediğinden Vahit Paşanın canı sıkılmış ve bu yüzden araları açılarak ikisi de birbirini Babı Âliye şikâyet etmişler ve nihayet Vahit Paşa ahvali sıhhiyyesini ileri sürüp istifa etmiştir.

Vahit Paşa henüz Sakızdan ayrılmadan Kapudanı derya Ali Paşanın iğfal edilmek suretiyle bir düşman ateş kayığı tarafından kalyonü tutuşduruldu, Ali Paşa firar ederken başına düşen bir serenden mütessiren vefat etti [1].

Vahit Paşa kanun üzre asiyli gelinceye kadar Kapudanı derya vekâletine kapudanei hümayun kaptanı Muhtar Beyi tayin ile kürk giydirdi ve 1237 şevvalinde (1822temmuz) Anadolu yakasına geçip Urla kasabasında oturdu. Ali paşa ile olan macerasına binaen hali hazırda açık bir mansıp olmadığı bahanesiyle vezareti ref olunarak (Alâiye) de oturması emir edildi ve sonra Karahisarı sahipte ikameti tensip olundu [2].

(1240 H 1824) senesinde sadrıazam olan Galip Mehmet Paşa, Vahit Paşayı takdir ve kemaline hörmet eder zevettan olduğundan anın inhasiyle Vahit Paşanın vezirliği iade olunarak kendisine Halep vilâyeti verildi.

1242 senesinin iptidasına kadar Halepte kalan Vahit Paşaya rehavet isnat edilerek vezirliği üçüncü defa ref olunup Bursaya nefyolundu.

Vahit Paşa (1243 H 1827 M) senesinde Çanakkale civarında eski İstanbul mevkii muhafızı oldu, 1244 hicret senesi iptidasında Bosna valiliğine nakil edildi isede memuriyeti başına gitmeden vefat etti. Kabri Çanakkalenin Geyikli köyündedir.

*
**

Memuriyet hayatının büyük bir kısmını menkup olarak geçiren Vahit Paşa Hüner ve marifet sahibi şair, ilmi yüksek ve fakat mütekebbir ve kendisini beğenmiş bir zat idi.

(Sefinetürrüesa = سفينةالرؤسا) ya zeyil yazan Süleyman Faik Efendi Vahit Paşayı hasislik ile ittiham eder. İstanbulda Ayvansarayda validesinin yalısında ikamet etmesinden dolayı hasımları kendisini (Ayvansaraylı Vahit) ve (Çingene Vahit) diye tezyif ederlermiş [3].

İlk zamanlarda süratle tefeyyüzü ve birde İngilizlerle mükâlemeyi mahirane idare edip mevki tutması kendisine epi düşman kazandırmış ve vefatına kadar bunun tesirini görmüştür.

Sakız hadisesinden evvel Babı Âliyi ikaz ile tedbir almak istiyerek kuvvet ve cephane talep etmesi ve Babı Âlinin Sakızlı tüccarların igfalkârane sözlerine aldanarak Vahit Paşanın teklifine ehemmiyet vermemesi ve neticenin Vahit Paşanın sözünü teyit etmesi nüfuzu nazarını gösterir.

Sakızda sıkışık bir vaziyette iken Fransız konsolosunun yardım teklifini ret ile (Elhamdülillâh الحمدلله zahire ve mühimmat ve askerimiz haddi kifayededir, eşkıya hücum ederse haiben ve hasiren anların ricatlarını ve

[1] Vahit Paşanın Ali paşaya kasten muavenet etmediğini Ali Paşanın torunu mahruki zade Cafer Bey merhum âile ananasine istinaden söylermiş.

[2] Vahit Paşanın böyle metruk bırakılması Ali Paşaya muavenet imkânı varken muavenet etmemesine mebni imiş.

[3] Zengin olduğu halde bir ev tedarik etmediğinden ve Ayvansaray civarında kıptiler ikamet ettiklerinden dolayı her iki tabir de kendisini iğnelemiştir.

şayet bizim başımız sıkılırsa cephanelere ateş vererek memleketi zirüzeber ettiğimizi görürsünüz) diye mütecellidane cevap vermesi metanet ve cesaretine delidir.

Vahit Paşanın eserleri:

1 — Sefaretnamesi matbudur. Bu eser sefaret vazifesiyle Avrupada bulunduğu zamana ait olup kiymeilidir.

2 — (Minhacürremat = منهاج الرماة) bu eser ok talimine dairdir. Eserde kendisinin ok atmakta üstadı Neşet isminde biri olduğu yazılıdır, Eserini yedi bâba taksim ediyor, Bunun beşinci bâbı İstanbulda ok meydanında merî = مرمى olan kemankeşlerin ayin ve erkânına dairdir. Eserin altıncı babı ok atmak kavaidi hakkında ve yedinci bap ise ok meydanında mevcut olan menzillerin tarifi beyanındadır. Bu eserin sonunda.

Tari kavsi eseri hayre hadengi tahsin
Takilursa nazarı halka olur şayeste

Siperi ta'n ola bu nesre vahida yaran
Oldı çün riştei tanzimi şikeste beste

3 — Esmai Hüsna = اسماء حسنى kasidesi şerhi (Mirkatülmünacat = مرقات المناجاة) bu eserin aslı (Şeyh Nurettini Dimyati) nin olup Vahit Paşa bu kasideyi türkce şerh etmiştir. Esmai Hüsna kasidesi şerhini menfiyyen (İstanköy) de bulunurken kaleme almıştır. Bu esere o tarihte Aydın Güzel Hisarında menfi bulunan Anadolu kazaskeri Seyit Münip Efendi bir takriz yazmıştır.

4 — Tarihi vak'ai Sakız تاريخ وقعهٔ ساقز — Sakız muhafazasında bulunurken Rum asiylerile orada berren ve Bahren vukua gelen vukuatı yazar. Bu eseri (1290 H) senesinde matbu olup Kapudanı derya Ali Paşaya ademi muavenetini setriçin yazmıştır derler.

5 — İngilizlerle müsalehasına dair takrir tarzında risale.

***

Vahit Paşanın Kütahyada reisülküttablıktan mazulen ikameti esnasında tesisini va'id وعد ile yaptırdığı kütüphanede epi kiymetli kitaplar vardır. Vahit Paşaburaya, gerek memuren ve gerek menfiyyen bulunduğu mahallerden kitap göndermek suretiyle kütüphanesini zenginleştirmiştir. Hatta tersane eminliğinden munfasıl iken kiracı vasıtasiyle tefsirden on iki hadisten on sekiz fıkıhtan on yedi, kelâm ve tasavvuftan sekiz, sarf ve nahivden üç, edebiyattan on sekiz, hendeseden sekiz lugattan beş ahlaktan on kitap gönderdiği mahkemei şeriye sicillinde görüldü. Yine müşarünileyh 1241 hicret tarihinde Halep valisi iken kütüphanesi için on iki cilt kitap göndermiştir.

Kütüphanesindeki mührü (Vahidi Asrola Seyyid Mehemmet وحيد عصر اوله سيد محمد) tarzında hâk edilmiştir. Kütüphanesini Kütahyanın yüksek âlimlerinden (Abdülbaki Fikri) Efendinin fazlu kemaline hörmeten tesis etmiştir.

Vahit Paşanın vefatında mücevheratından başka on iki yük kuruş nakdi çikmıştır.

Vahit Paşa (1226) zilkade 1811 M) ve (1228 şevval 1813 M) senelerinde Kütahyadaki kütüphanesi için iki vakfiye tanzim ettirmiştir. Birinci vakfiyesinde şu malûmat vardır:

(... Bundan akdem hasbettakdir حسب التقدير bir müddet ikamete memur olduğum Anadoluda vaki Kütahya kasabası makarrı tullab ve me'vayı ulemayı zevilerbab مأوای علمای ذوی الارباب idüği meşhudı basırai yakinim ve cümlesi fıkdanı kütübü âliye ve aliye = عالیه و آلیه ile giriftarı ıztırap oldukları manzurı ayni hakikatbinim olduğuna binaen beldei mezkûrede bir kütüphane inşasına niyyeti halisa olunmuştu...).

Vahit Paşanın gerek talık ve gerek rık'a yazıları güzel olup işlek olan rık'a yazısının fotografı alınmıştır.

Vahit Paşanın pederim diye zikrettiği babalığı Osman Hulûsî Efendi hattat olup yazdığı bir kuranikerim Vahit Paşanın Kütahyadaki kütüphanesindedir.

Şu beyit Vahit Paşanindır:

Yârin visâle rağbeti olmuş çi fâide
Harfi reca zebânım ile âşina değil

MUVAKKİTHANE KİTABESİ

1247 H 1832 M

Kütahyada Sadettin camii civarında olan muvakkithanenin kitabesi sülüs hatla tahta bir lavha üzerine yazılmış ve bu kitâbe muvakkithane içindeki iki büyük saat arasına asılmıştır. Kitabe on bir beyit olup dokuz beyti şudur:

مدار شمس شوکت حضرت سلطان محمود مغفورك — زماننده جهان دوران اویدردی نظام اوزره
ید ضبطنده بکزه‌ر ربع مسکون تختهٔ ربعه — شمسدن اولدی بالا ارتفاعی احترام اوزره
او شاهنشاه بر ذات کرمکاری أمیر ایتدی — اناطولیده احوال عبـادی انتظـام اوزره
جناب کامل آغا که همنام خلیل‌الله — ایدر هررأی حکمی أمر سلطان انام اوزره
خصوصا شهر کوتاهیه ذاتیله شرف بولدی — اولوب اعلی و ادنا سایه‌سنده شادکام اوزره
او خاتم مشربك آثار احساندن از جمله — موقتخانه انشا ایتدی غایت اهتمام اوزره
اهالی‌یه نه‌خوش بیلدیردی وقتن استقامتله — دیدیلر دم بودم ساعت بوساعت مرام اوزره
خدا اقبال وعمرین ایلسون افزون دولتله — صاییلدقجه عداد ساعت عالم تمام اوزره
مجوهرله یازلسون صفحهٔ کردونه تاریخی — موقتخانه هم دور فلك اولدی دوام اوزره

***

[1] Buna dair, Fikri Abdülbaki Efendinin tercemei hali kısmında malûmat vardır.

Bu muvakkithaneyi (1247 H 1831 M) senesinde Kütahya mütesellimi kapıcı başı rütdesinde olan Halil Kâmilî Ağa yaptırmış ve bir sene sonra vakfiyesini tanzim ettirmiştir [1].

Muvakkithane inşa edilirken, Halil Kâmilî Ağa muvakkithaneye asılmak üzre bilvasıta Padişahın tuğrasını istemiş ve meşhur hattatlardan Rakım Efendinin kalemi ile resmedilmiş bir tuğra = طغرا gönderilerek muvakkithanenin içine asılmıştır [1].

Halil Kâmilî Ağa Anadoluludur. Koca Hüsrev Paşanın seraskerliği esnasında Kütahyada onun ve sonra Rauf Paşanın mütesellimi olarak bulunmuştur. (1247 H 1831) senesinde Mısır ordusunun vürudu üzerine çekilmiş ve Mısırlıların avdetini müteakıp (1248) hicret senesinde muhassıllıkla tekrar Kütahyaya gelmiştir.

Halil Kâmilî Ağa (1251 H 1835 M) senesine kadar burada bulunarak badehu Bursaya mütesellim tayin edilmiştir. 1837-1253 te sürre emini ve (1255) te Saruhan mütesellimi ve mirimiran میرمیران olmuştur.

(1256 H 1840 M) de Aydın redif feriki bulunan Halil Kâmilî Paşa o sene vezirlikle Erzurum valiliğine gönderildi.

Halili Kâmilî Paşa bundan sonra bir hayli yerlerde valilik etti; Vefatı (1283 H 1866) senesindedir. Kütahyada muvakkithaneslnden başka birde medresesi vardır, Tecribeli devlet adamlarından idi. Kütahyanın Hamidiye mahallesindeki Küpecik camiini de tamir ettirmiştir.

---

[1] Vakfiyeden « ... hala Kütahya mütesellimi dergâhı âli kapıcı başılarından sahibülhayrat velhasenat ve ragibülcennati vedderecat atufetlu, inayetlu Halil Kâmilî Ağa hazretleri ibni Mehmet Ağa meclisi şeri şerifi Ahmedî ve mahfeli dini münifi Muhammedide zikri ati vakfına lieclittescil mütevelli nasp ve tayin eylediği medinei mezbure de me'zunı bilifta faziletlu esseyyit Abdürrahman Efendi ibni Osman mahzarında ikrari sahihi şeri ve itirafi sarihi meri idüb medinei Kütahyada seadet camii şerifi kurbinde vaki bir taraftan kahveci bıdık oglu Alinin kahve dükkânı ve bir taraftan tarikı has ve iki taraftan tarikı âm ile mahdut arsamı merhume Fatma hatun vakfına senevi iki yüz guruş mukataai kadîmeli ve üzerinde olan ebniyemi bahucceti şeriyye şiraen yedimde mülk ve hakkım olan iki bab dükkanımı hedm ve yerlerine malim ile müceddeden bina ve inşa eylediğim etrafı yonmuş taş divar ile muhat ve üzeri ahşap ve kirmit puşideli bir bap nim kârgir muvakkithanemi ve derununa vaz eylediğim biri sade nam ve biri çalar nam ve biri sade çalar ki ceman üç adet saat ile kezalik derununa vaz ve frş eyleiğim yün memlû on dört çuha yastık ve üç çuha mak'at ve üç minder ve bir orta keçesi ve bir bakır mangal ve bir kula seccadesi ve yine atyebi mal ve enfesi menalimden ifraz eylediğim dört bin guruş nakdimı hasbeten lillahilmelikülehat حسبةلله الملك الاحد ... ilâh. 1248 şaban 3»

[1] «Kütahya mütesellimi dergâhı Âli kapıcı başılarından Halil Kâmili Ağa herkes evkatı salati bilmek niyyeti hayriyyesiyle Kütahya çarşusunun münasip mevkiine bir muvakkithane inşa ve saat vazetmiş olduğundan zikrolunan eseri hayrın namı samii hazreti hilâfetpenahi ile tezyini kenduye bilvücuh müstelzimi iftihar ve mubahat olacağından bir kıt'a tuğrayi garrayi Şehinşahi irsaline müsaadei seniyye erzan buyurulması hususı niyaz ve istida olunmuş ve mumaileyhin işbu istid'ası rehini müsaadei cihandari buyurularak müteallık olan iradei seniyyei şahane mucebince bir kıt'a tugrayı sami tanzim ve irsal olunması memurlara tenbih kılımıştır. 1248 Safer

(Takvimi vakayi No: 39)

KADİTLER CAMİİ

1251 H 1835

Bu cami Kütahyanın Sadettin camii civarındadır, (1251) hicret senesinde bir katlı olarak yaptırılmış ve (1264 H 1847 M) de şehre küstü mahallesi ehalisinden yağcı (Haci Abdil bin Mehmet) tarafından buna birde fevkanî kısım ilâve edilmiştir.

Cami ilk yapıldığı zaman sülüs hatla yazılmış olan kitabe caminin iç kısmında bir lâvha halinde divara asılmış idi. Manzum ve noksan kitabe şudur:

یاپلدقده بو جامع خوابده اوچ أر اولوب ظاهر
بریسی حضرت بهجت ایمش اول قطب ربانی
دیمش صاچلی افندیه قپویه یاز [بو تاریخی]
بو جامعده اولان طاعت اولور مقبول سبحانی

۱۲۵۱

YEŞİL CAMİ (RECEP AĞA MESCİDİ)

Kütahyanın hükûmet konağı civarında olan bu camiyi iptida Kütahya mütesellimi Recep ağa ahşap olarak yaptırmıştır; Bilhare mescit harap olduğından, vakfı olmamasına binaen 1163 ve 1166 hicret senelerinde Anadolu valisi bulunan Yahya Paşa, bunu yine ahşap ve fevkanî olarak müceddeden ve tevsian inşa ettirmişti. Daha sonra (1240 H 1824 M) senesinde Seyit Ömer medresesi müderrisi Ahmet Edip Efendi, camiin altındaki arsaya üç magaza ve iki dükkan yaptırarak camiye vakfeylemiştir [1]

Cami daha sonraları bir yangında yanmış olduğundan (1270 H 1858 M) senesinde yine ahşap olarak bina edilmiştir.

---

[1] Vakfiyeden "sahibülhayratı velhasenât ve râgıbülcennatı vedderecat işbu baisülkitab Seyid Ömer medresesinin müderrisi hâtip Ahmet Edip efendi ibni Süleyman efendi meclisi şeri şerifi envèr ve mahfeli dini münifi ahdarde vakfı atizzikre liecllit' tescil veliemrittekmil mütevelli nasb eylediği zikri ati camii şerifin ba beratı âlişan imamı olan Mahmet Fevzi efendi muvacehesinde ikrarı tam ve takriri kelâm edub serayı vâli civarında kâin filasli Kütahya mütesellimi Receb ağa mescidi olub müruru eyyam ile harabe müşrif olmağla sabıka anadolu valisi veziri mükerrem Yahya Paşa hazretlerinin mescidi mezkûrı tevsi ve müceddeden bina ve ihya eylediği fevkanî camii şerifin tamir ve termimine kafi iradı muayyenesi olmamağın vakfına enfa = انفع olmak üzre camii mezkurun tahtında vaki arsai haliye üzerine etyebi [اطیب] mal ve enfesi menalimden bina eylediğim bir bab nalband dükkânı ve bir bab saraç dükkânı ve üç bab magazaları حسبةلله الصمد وطلباً لمرضة الله الاحد vakfı sahih müebbed ve habsi sarihi muhalled ile vakf ve habsi eyledim... ilâh ... 1240 Muhrrrem 21

Recep aga mescidi en son (1321) senesinde Kütahya mutasarrıfı merhum Fuât Paşanın himmeti ve ehalinin muaveneti ile kârgir olarak güzel bir şekilde yaptırılmıştır. Caminin 1275-1858 senesindeki inşasına âit kitabesi tahta levha üzerine yazılarak caminin içerisine asılmıştır. Bu kıtabenin son beyti şudur:

رضا شول جوهری حرفیله تاریخن بیان ایتدی

کشاد اولمش یشل جامع مربع شکلنه اسئل

Bu kitabe ve vakfiyeden anlaşıldığına göre camiye (1275) hicret senesine kadar (Recep ağa mescidi) denilirken daha sonra (Yeşil cami) ismi verilmiştir. Mabet معبد elyevm bu son ismiyle anılmaktadır.

1321 senesindeki en son inşaya âit kitabe cami kapısı üzerinde olup talik hatla hâkkedilmiştir. Manzum kitâbe şudur:

جهانبان مظفر حضرت سلطان حمید خانك — علو همتیله کسب عمران ایلدی هر یر

انك فیض عمیم لطفنی ادراك ایچون الحق — اولوالابصاره چار اطرافه بر مدّ نظر ایستر

خدا ایامنی، اقبالنی افزون ایده عینی — لسان امته اولسون دعاسی تابد زیور

کلوب تاریخ جوهردیر بوکا جنتدن اون، صحبی؟ — کوتاهیه شهرینه رونق فزا بو معبد اشهر

۱۳۲۱

Yeşil camiin nakışlarını ikinci Abdülhamit zamanında Kütahyada ikamete memur edilmiş olan ve hükûmet dâiresinin çinilerini de yapan çini mütahassısı Rıza Bey merhum yapmıştır.

MOLLA BEY CAMİ VE KÜTÜPHANESİ

1272 H 1855 M

Bu cami ile kütüphane ve medrese, Balıklı semtinde olup Kütahya eşrafından Müfti zade İbrahim Ethem Bey tarafından yrptırılmıştır. İbrahim Bey müfti zade olduğu için (Molla Bey) diye maruftur; Camî fevkanî olup yarı kârgirdir; Cami avlusunda ahşap medrese odalariyle kârgir kütüphanesi vardır. Camiin dış kapısı üzerindeki kitabe manzum olup şudur:

کوتاهیه مفتیسی زاده جناب منلا بك افندی — لوجه‌الله شد آماده بو درکاهی ایدوب انشا

منارهٔ معلا مدرسه، جامع، کتبخانه — زهی خیرات ایله دین محمدی قیلوب احیا

قپوده اوقو بسم‌الله ایچروسنده ماشاالله — ایدوب بانیسنه هرکاه خلوص و صدقله دعا

مقیم اولان درونده قو طلاب افکنده　　شریعت نامنه بنده ایده اول حضرت مولا
بو معبدی کوروب حق دیدی اتمامنه تاریخ　　بینه ملا بك اوقافیله بو خیری ایدوب زیبا

۱۲۷۲

İbrahim Ethem Bey kütüphanesinin kapısı üzerindeki kitabe:

مفتی زاده ملا بك همنام ابراهیم ادهم　　قسمت افضاله منبع ایلمش آنی خدا
والدی مرحوم ومغفور عبدالرحمن افندینك　　روحیچون یاپدی بو کتبخانه‌یی قیلدی عطا
بحه مدتدنبری مضمری ایدی اول بکك　　بارك‌الله بر اثر یاپدی‌که دین بولدی ضیا
اوله درکاه الهیده بو خیراتی قبول　　همدخی خشنود اوله اندن رسول کبریا
حقیا تاریخ تامی کوهری حرفیله بول　　بو کتبخانه‌یه دیمك مجمع عرفان بحا

۱۲۷۲

Molla İbrahim Bey, cami, medrese ve kütüphanesinin vakfiyesini de 1272 senesinde tanzim ettirmiştir. [1]

İbrahim Ethem Bey (1263 H 1846 M) senesinde Kütahya muhassılı iken Pirler mahallesinde Hacce Fatma Hanımın yaptırdığı mektebi tamir ve mektep ile altındaki çeşme ve diğer üç çeşmeye (Kuruçay) köyü kurbindeki Çarık değirmenini vakfeylemiştir. [2]

***

[1] vakfiyeden (... Medinei Kütahya eşrafı kadiminden ve ıstablı âmîre payelilerinden sahibülhayratı velhasenat ve ragıbülcennatı vedderecat müftü zade işbu rafiülkitap İzzetlu İbrahim Beyefendi ibni elhaç Abdurrahman Efendi ibni elhaç Osman Efendi.. Mütevelli nasbeylediği azâyı meclisten Mekremetlu Abdullah Hakkı Efendi ibni Abdülbaki mahzarinde ıkrarı tammı sahihi şeri ve itirafı sarihi merî edüp... Medinei mezburede Balıklı Mahallesinde vakı bu hafta müceddeden bina ve inşasına muvaffak olduğum Mahkeme Çarşusında saraya mürur eden tarikı caddeye kapusu küşade ve etrafı erbaası Bozbey zade menzil ve bahçesi ve Mehmet Efendi bahçesi ve Derviş Salih Efendi menzil ve dükkânı ve Hacı Bekir Ağa oğlu bahçesi ve Nalbant Mehmet dükkânı ve tarikı am ile mahdut ve ba hücceti şeriyye mülkü müşteram olan arsai haliyem üzerine bina ve inşa eylediğim minber ve camii şerif havlisinda ahşap on iki bap medrese odaları ve bir dershane ve şadırvan ve bir bap kârğir ve demir kapulu kütüphanei mezkûreye vazolunup Medinei mezbure mahkemesi sicilline kaydettirilmiş bulunduğum ba defteri müfredat ve mümza ve malûmulkıtaat kütübi mütenevviamı... 1272 Muharrem).

İbrahim Ethem Bey bu vakfı için on bir dükkân bir hayli değirmen ve arâzi vakfeylemiştir, vakfa mütevelli olan meşhur alimlerden Abdullah Hakkı efendinin eserimizde tercemei hali vardır.

[2] Molla Bey kütüphanesine Simavlı Abdullah Efendi isminde bir zat bir hayli kitap vakfetmiştir.

Molla Bey denmekle maruf İbrahim Ethem Bey, Koca müfti diye şöhret bulan Haçı Abdurrahman Efendinin oğludur. Abdurrahman Efendi bin Osman (Andız) köyüudendir. Müfti Abdurrahman Efendi (1248-k832) senesinde Kütahya müftüsü iken Halil Kâmilî ağa (Paşa) tarafından yaptırılmış olan muvakkithaneye mütevelli olmuştur.

İbrahim Ethem Bey; pederine gösterilen hörmet sebebiyle nüfuz kazanmış ve o sâyede kapıcı başılık rütberine nâil olmuştur. Bilâhare mem lekete âit işler de gösterdiği faaliyet ve gayretten dolayı Bursâ eyaleti müşiri Dilâver paşanın inhası üzerine (1258 H 1842 M) senesinde istabli âmire müdürlüğü payesini almıştır. [1]

İbrahim Ethem Bey (1261 H 1845 — 1846 M) tarihinde Kilisli Münip Paşanın yerine Kütahya Kaymakamlığına [mülhak mutasarrıf] tayin edilip 1263 hicret senesinde infisal ile Osman Seyfi Bey kendisine halef oldu.

İbrahim Bey (1275 H 1858 M) senesinde yefat etti. Kabri medresesi havlusundadır. Kızından toranları vardır.

SADETTİN CAMİİ KİTABESİ

1287 H 1870 M

Vakfiyelerde görüldüğü üzre camiin asıl ismi (Seâdet camii) isede en son tamir kitabesindeki

Müferrih düştü hamden camii zibâyı Sadettin

mısraıudaki terkibin (Sadettin سعدالدين) olması bu isimle yad edilmesine sebep olmuştur.

Camiin olduğu yerde evvelce Selçuk ümerasından (İmadüddin Hezardinari)nin bir mescidi varmış, (1109 H 1697) ile (1111 H 1699 M) seneleri arasında Anadolu valiliğinde bulunan mirimirandan Ömer Paşa tarafından bu mescit tevsi ve tecdit edilerek fevkanî [2] yaptırılmış ve Ömer Paşa, camiye bazı dükkânlar vakfeylemiştir.

1111 hicret senesinde cami Anadolu valisi Alo Paşanın valiliği esnasında vukua gelen bir yangında yanmış ve (1240 H. 1824 M.) senesinde Anadolu valisi Derviş Mehmet Paşa tarafından yeniden yaptırılmıştır [3[.

Seadet camii (1283 H. 1866 M.) senesinde yine yanmış olduğundan 1287 hicret senesinde (Milâdi 1870) Kütahya mutasarrıfı İşkodralı zade

[1] (Dergâhı âlî kapıcı başılarından ve Kütahya eşrafından Müfti zade İbrahim ağaya eshabı dirayet ve istikametten ve umuru memlekette ikdam ve gayretinden dolayı Bursa eyaleti müşiri Dilâver Paşa tarafından vukubulan iltimas üzerine istabli âmire müdürlüğü payesi tevcih edilmiştir. 1258 (Takvimi vekayi numara 246).

[2] İşbu malûmat (1211) hicret senesinde Anadolu valisi Alo Paşanın valiliği esnasında cami mütevellisi Karamanî zade Ahmet Efendinin mahkemei şeriyye sicilindeki hüccetinden öğrenilmiştir.

[3] Seadet camii vakfiyesinden «. . . Hezar dinar mescidi şerifi üzerine mebni Seadet camii denmekle arif camii şerif mukaddema külliyen muhtarik olup Anadolu valisi Derviş Paşa hazretleri kendi malinden olmak üzre ahşap olarak müceddeden bina ve vaz ve ihya ve camii şerif işbu tarihten dört sene mukaddem külliyen muhterik olup derunı şehirde ve çarşıda...» bulunduğu için şehir ve köy ehalisinin ianesiyle fevkanî yapılmıştır.

Hasan Hakkı Beyin (Hasan Hakkı Paşa) zamanında ehalinin iânesiyle fevkanî ve bu defa kârgir olarak bina edildi ve altına da vakıf dükkânlar yaptırıldı [1].

Seâdet camiinin iki kapısı vardır; Büyük ve bedestana karşı olan kapısının üzerinde talik تعليق ile hakkedilmiş manzum kitâbe şudur:

عبادتگاه حق هم دلكشا تبريكه لايقدر — فرح بخشای ارواح بيورسون جمله مشتاقين
زيارت ايستين البت وارر درگاه مولايه — هزار دينار ده بونده دفين مقبر مشكين
قضائی نابديد اولمشكن عصرنده جديد اولدی — اوشاه عبدالعزيز اول خان عدالتبر والبحرين ؟
ايكی ييل كچمه دن احيا بيوردی فيض قدسيله — حسن بك داخی حقا كم بونكله بادیٔ تمكين
زهی كم شيوهٔ حكم حكومت بويله عاليدر — ايدر رأی رشاد شرح انور عالمی ترصين
خلوص پاكايله تشريف ايدوب ترديف همتله — خطيب ومقتداسين ايلدی ادهم پاشا تعيين [*]
اعانت قلدی ارباب مروت كرچه بالاقدام — پذيرای ختام اولدی ايكی يلده علی التخمين
ديدی تاريخنی وصفی حساب ايت پنج اصابعله — مفرح دوشدی حمداً جامع زيبای سعدالدين

١٢٨٧

***

Caminin ilk banisi olup bu cami yanında medfun olduğu tevatüren zikredilen ve cami kitabesinde de teyit olunan (İmadüddin Hezardinârî عمادالدين هزار ديناری) hakkında Selçukilere âit kısımda malûmat verdik.

Caminin ikinci bânisi ise mirimiranlıkla anadolu valiliğinde bulunan Ömer Paşa olup maliyecilikten yetişmiştir. Defterdarlık etmiş (1109 H 1697 M) senesinde Anadolu valisi olmuştur. Sicilli Osmanî, Ömer Paşanın Anadolu valiliğinde bulunduğu sırada vezir olduğunu yazıyorsada yanlış olup kendisine gelen fermanlarda mirimiran bulunduğu mahkemei şer'iyye sicillinde görülmüştür. Sadettin camii sırasında ki (Biber Hanı) Ömer Paşanındır.

Caminin üçüncü banisi Derviş Mehmet Paşa ise, Moranın anapoli ehalisinden Rüstem ağanın oğludur. İki defa anadolu valisi oldu. Birinci valiliğini müteakip (1233 H 1817 M) senesinde sadarete getirilmiştir. (1235) de sadaretten infisal etmiş ve bir sene sonra Şam valisi ve Emirülhac olmuştur.

Derviş Mehmet Paşa (1238 H 1822 M) senesinde ikinci defa Anadolu

[1] (Hâlen Anadolu valisi veziri mealisimîr sadrı esbak devletlû, inâyetlû, merhametlû elhaç Derviş Mehmet Paşa yesserallahü mayürîdümayeşa' يسرالله مايريد مايشاء hazretlerinin medinei Kütahyada müceddeden bina ve ihyasına muvaffak oldukları Seâdet camii şerifine vakfolunmak üzre vaz' وضع buyurdukları eşyadırki zikrolunur. 1240) Bu eşya Kurânı kerim, halı, şamdan ve sairedir. (Kütahya mahkemei şer'iyye sicillinden).

[*] Bu mısradaki Edhem Paşa (Hasan Hakkı) Beyden sonra Kütahya mutasarrıfı olan zattir.

valisi olup 1240 senesi sonuna kadar kalmış ve Seâdet camisini bu defaki valiliğinde yaptırmıştır [1].

Derviş Mehmet Paşa, bu memuriyette iken rüşvet almakla maznun olarak azil ve Afyon Karahisarda ikamete memur edilip (1253) H 1837 M) de Şeyhülharemlik ile tekrar hizmete alınıp o sene içinde (Yenbu=ينبع) da vefat etmiştir. Enderonlu şâir (Nevresi Cedit) denilen Mehmet Efendi bunun torunudur.

Caminin son defaki binasına delâlet eden Hasan Hakkı Bey, İşkodralı Mustafa Paşanın ogludur. (1293 H 1876) da vezir oldu (1313) Hicret senesi sonunda [1896 m] Haleb vilâyeti valiliğinden mâzulen vefat etti.

HÜKÛMET KONAĞI KİTÂBESİ

1325 H 1907 M 1323 malî

Kütahyanın hükûmet konagı evvelce tamamen şimdiki mahallinde olmayıp avlusiyle beraber Postahane ve Belediye tarafına kadar uzamakta idi. Böyle olduğunu, mahkemi şeriyye sicillerini tetkik ederken bir zaviye beratında görmüştüm [2].

Evvelce osmanlılar zamanında her yerde hükûmet konakları valinin hem resmî dâiresi ve hemde hususî meskeni olmak üzre iki kısım idi. Halk arasında hükûmet dairesine (Saray) ve resmî muharrerat ve muhaberatta (Paşa kapısı) ismi verilmişti.

Valiler bazen hükûmet konağındaki harem dairesinden başka konak ve köşklerde de ikamet etmişlerdir; meselâ, elyevm Balıklı mahallesinde Malhatun kız mektebi ve ittisalinde Kara ağa zade Refik Bey merhumun hanesi ve arka tarafları, Vali Abdi Paşanın konak mahalli olduğu gibi şimdi Kütahyada cephanelik arkasına tesadüf eden mahal de Anadolu valisi Moldovancı Ali Paşa tarafından yaptırılan köşkten dolayı Moldovancı köşkü ismini almış ve halen halk arasında o isimle şöhretini muhafaza etmekte bulunmuştur.

(1239 H 1823 M) senesinde vali konağının tamiri esnasında hükûmet binası dahilindeki bazı odaların isimleri mahkemei şer'iyye sicilline kaydolunmuştur. Kütahya hükûmet konağının büyüklüğü hakkında bir fikir hasıl etmek için bu isimleri aynen yazıyorum.

Arz odası, küçük oda, köşe odası [3], köşk odası, selâm ağası odası

---

[1] Seâdet camii minaresinde kandil yanmak için (1235 H 1819 M) senesinde Karamanî zade Ahmet efendi Kütahyanın Vacidiye medresesi karşısındaki bir dükkânını vakfeylemiştir. [Mahkeme sicillerinden].

[2] « ... Tarikati nakşibendiyyeden işbu rafii tevkii refiüşşanı hakani esseyyid eşşeyh Mehmet bin İbrahim zidesalahahu زيدصلاحه divanı hümayunuma arzıhal edip Kütahyada dellalbaşılık mukataası malından almak üzre yevmî on akçe vazifeye mutasarrıf olan Kütahya Paşa kapısı derunında vaki Kutbülarifîn Hazreti Ahmet Zemci türbei şerifi zaviyedarı olan tarikatı nakşibendiyyeden İbrahim Ethem fevt olup... 1241 zilhicce»

[3] Bu odanın, vali Ahmet Şakir Paşa tarafından yaptırılmış olduğunu yine mahkeme sicillinde gördüm.

harem dairesi, kethüda bey odası, tütüncü başı odası, imam odası, silahdar ağa odası, tatar ağası odası, mabeyin odası, başçavuş odası, divan efendisi odası, sarraf odası, çamaşır adası, sakallı ağası odası, hamam odası, kaftan ağası odası, harem kethüdası odası, iç kilarci başı odası, anahtar ağası odası, vezir baş tebdil ağasıodası, hazine odası, kapıcı odası, hazine kâtibi odası, kavas başı odası, çavuşhane odası, kethüda bey tütüncüsü odası, tüfenkci başı odası,

Bunlardan başka bir kalem olarak zikredilen harem dairesinin bir çok odaları olacağı gibi çavuşlar, tatarlar, mehterler ve seyis, hademe ve saire için de bir haylı oda veya koğuş bulunacağı tabiidir. Bundan başka vezir maiyetinde istihdam edilen kahveci başı, çaşnigir başı, Makremeci başı, buhurdan ağası, ibriktar ağa, seccadeci başı, mehter başı ve maaiyeti akkam başı, matracı başı, saka başı gibi orta halli bir vezirn maiyyeti ve bunların maiyyetleri nazarı dikkate alınınca hükümet dairesinin ne kadar büyük olacağı tezahür eder.

Zeten Evliya Çelebi (1083 H 1672 M) senesinde Kütahyayı ziyareti esnasında hükûmet konağı hakkında şu izahatı vererek mütalaamızı teyit etmektedir:

(...Cümleden mükellef sarayı âlî Paşa sarayı dır. Selef padişahlarından Germiyan oğulları binasıdırkim üçyüz atmış tahtanî ve fevkanî odaları ve divanhaneleri ve azim kaaları ve hamamları ve bağçesile tezyin olunmuş bir sarayı kadimdir; Halep sarayının meydanı kadar bir havlusu vardır, amma cümle toprak örtülüdür, kiremit değildir. Bu sarayın kanun üzre kırk saraydarı vardırki hıfzü haraset edüp kapularda didebanlık edüp tathir ederler; ziamet Timarıdır. Ehalii şehir içre saraydar deyu haylı itibarları vardır).

Evliya çelebinin bu mütaleasından, Germiyan oğulları zamanında da hükûmet mahallinin bu mevkide olduğunu anlayor ve bundan başka Osmanlılar zamanında Kütahya hükûmet konağının altlı, üstlü üçyüz altmış odadan mürekkep vasi' bir sara olduğunu öğreniyoruz.

Kütahya hükûmet konağının ahşap olduâunu ve valiler tarafından mütemadiyen tamir edildiğini mahkemei şer'iye sicillerinde gördüm.

Hükûmet konağı ahşap iken mutasarrıf işkodralı zade Hasan Hakkı Bey (Paşa) hükûmetin üst katına bir cami yapdırmış ve bu camiye kütahyalı Şair İlyas zade Ahmet Yasfi Efendi gözel bir tarih söylemiştir. Uzun olan manzum tarihten şu beyitleri intiâap ettim.

Zehi bu mescidi valâ — Mübarek eylesün mevlâ
Hükûmetgâha pek ala — Yakıştı mahfili ziba
Seadetle gelüp yade — Sebep düştü çün icade
Meger Işkodra'lı zade — Hasan Bey haizi ulâ [1]
Füzün oldukça ikbali — Çogalsun ömrü iclâli
Bütün akranü emsali — Katında ola müstesna
Bulup tarihi tebrikin — Didim vasfi nasıl rengin
Ne resmi tarzda tezyin — Olundu mescidi ziba

[1] Mutasarrıf Hasan Hakkı Paşa o tarihte yani hicri 1284 ile 1288 seneleri arasında ûla rütbesini hâiz idi.

***

Şimdiki hükûmet konağını, uzun seneler Kütahya mutasarrıflığında bulunmuş olan Giritli Fuat Paşa merhum kârgir olarak pek mükemmel yaptırmıştır. Kütahyanın iymarına hizmet etmiş olan bu zatın fotografı, kiymetli ve san'atkar arkadaşımız Doktor Ziya Hüzni Bey Efendi tarafından [1] buldurlup kara kalem olarak büyültüldükten sonra hükûmet konağının yukarı saloınna asılmıştır.

Hükûmet konağının son tamirine ait olup talik hatla hakkedilmiş olan manzum kitabe yedi beyit olarak kapının üzerindedir.

بانیٔ بنیان شوکت حامیٔ دین مبین — حضرت عبدالحمید خان أمیرالمؤمنین
کائنات اولدقجه ارایش نمون انتظام — تخت عالی بختعثمانیده اولسون کامبین
سایه‌سنده سوبسو فسحتسرای ملکنك — هر یری اولمقده‌در مغبوط فردوس برین
انعطاف نور فیضندن او شاه اقدسك — بوبنای‌نو دخی کسب ایتدی برشکل بهین
قوللری‌احمد فؤاد پاشا بوطرز دلکشك — حسن‌تنظیمنده کوستردی یجه سعی کزین
جلب دعوات شهنشاه جهاندر مقصدی — مظهر توفیق ایدر البته رب العالمین
خامهٔ زرین ایله نظم ایلدم تاریخنی — بارك الله دلفریب اولدی بودار دلنشین

۱۳۲۳

Hükûmet içinde çinlilerle süslenmiş olan mescidin kitabesi talik hatla hakkedilmiş olup şudur:

بارك الله مسجد پاکیزه طرح دلنشین — سوبسو منقوش، مطبوع ، مزین ، نازنین
حضرت عبد الحمید خان دیانت پیشه‌نك — روشن اولدی پرتو فیضیله چشم ساجدین
صف بصف ایفای فرض ایتدکجه ارباب صلاة — ال اچوب اهل نیاز اولدقجه زانو برزمین
همسر اولسون منبر عرشه بنای دولتی — بیك یشاسون تخت عدلنده اوشاه نکته‌بین
مصرع دعواتنه مزج ایلدم تاریخنی — قبله‌کاه ایتسون در اجلالنی رب مبین

۱۳۲۳

Hükûmet konağı (1325 H. 1907 M.) senesinde yaptırılmış olup her iki kitabenin atlındaki (1323) tarihi yakın zamana kadar devletçe kabul edilmiş olan hicriden bozma mali tarihtir ve bu tarih (1925) senesinin sonunda kaldırılarak (1926) dan itibaren milâdî tarih kabul edilmiştir.

***

[1] Doktor Ziya Hüzni Bey Efendi Kütahyada Sıhhıye müdiri olarak bulundular Şimdi İstanbul-Sıhhıye müzesi müdür muavinidirler.

Hükûmet dairesini mükemmel ve kârgir olarak yaptıran Ahmet Fuat Paşa Giritli olup nahiye müdürlüklerinden itibaren idare memurluklarında bulunmuştur. Nahiye müdürlükleri Rumelide olup ilk defa Mudanya kaymakamı olmuş ve 1302 H 1884 M senesinde Bilecik kazasının sancak olması üzerine iptida Fuat Efendi mutasarrıf tayin kılınmış ve kendisine mirimiran payesi verilerek Paşa olmuştur.

Ahmet Fuat Paşaya (1309 zilhicce 1892) senesinde Rumeli Beylerbeyliği payesi verilip bir sene sonra Celâl Paşanın yerine Kütahya mutasarrıflığına tayin edilmiş ve (1326 h. 1908 m.) senesine yani meşrutiyetin ilânına kadar (10 Rumî temmuz 1324) burada kalmıştır.

Fuat Paşa bu tarihte yâni meşrutiyetin ilânı üzerine heryerde olduğu gibi halkta vaki tezahürat ve galyandan istifade eyleyen ve Fuat Paşayı sevmiyen Kütahya eşrafından Hocazade Rasih Efendinin ehaliyi igfal ederek ön ayak olmasiyle vazifesini terke icbar edilmiştir; Fuat Paşa infisalinden sonra tekaüt olmuş ve bir müddet sonra vefat etmiştir.

Bulunduğu hizmetlerde memleketin imarına çalışan Fuat Paşanın Mudanya, Bilecik ve kütahyada epi eserleri vardır. Bilecikteki asârı Yunanlıların firarı esnasında kasaba ile birlikte yakılmıştı.

Fuat Paşa on beş sene kadar Kütahya mutasarrıflığında bulunmuştur. Hükûmet konağı, Yeşil cami, hükûmet civarındaki çamlıklar, Kütahyayı her zaman tehlikeye ilka eden ve şehrin içinden geçen Sultanbağı ve Aksu dereleri etrafına rıhtım inşası gibi mükemmel eserler ve ulu camiin tevsian ve mükemmel surette tamiri, hep bu zatin himmeti eseridir.

Fuat Paşanın biraderlerinden biri meşhur Giritli Sırrı Paşa ve diğeri mülga ayan azasından Nuri Bey idi.

Fuat Paşa son zamanlarda teehhül ettiği için çocuğu olmamıştı; Vefatında epiyce yaşlı idi.

***

Kütahyada bu kitabeli eserlerden başka bazı eserler daha varsa da kitabeleri yeni olup mimarî hiçbir kıymeti hâiz değildirler.

KÜTAHYADA KİTABESİZ ESERLER

TAKKECİLER CAMİİ

I

Bu bina Kütahya muhafızlığında bulunmuş olan meşhur (Demir taş Paşa) tarafından yaptırılmıştır. Şimdi (Takvacılar) ve (Takkeciler) diye anılan camiye evvelce (Demirtaş Paşa camii) denirdi [1].

1083 senesinde Kütahyayı ziyaret etmiş olan [Evliya Çelebi], buranın cemaati çok olup müezzin mahfili altında müzeyyen iki ağaç sütunun dillerle tarif olunamıyacak derecede güzel ve metin olduğunu yazar.

Takkeciler camii (1175H 1761M) senesinde Anadolu valisi silâhtar Mehmet Paşa tarafından tamir olunup, Mehmet Paşa bir minare ile, abdest muslukları yaptırmış ve vakfını da arttırmıştır [2].

Silâhtar Mehmet Paşa, vakfiyesini (1178H. 1764M.) senesi recebinde tertip ettirmiş ve vakfına müderrislerden Kütahyada Muhyi Zade Âilesinin Ceddi olan Abdurrahman Muhittin Efendiyi kaymakam ve nazır yapmıştır.

Caminin çeşmesi yanındaki duvarda:

سلحدار محمد پاشانك خيراتى تعمير ١١٧٥

kitabesi görülür.

Hadikatülvüzera حديقةالوزرا ve andan naklen sicilli Osmani, silâhtar Mehmet Paşanın Kütahyada bir cami yaptırdığını yazıyorlarsa da müşarünileyh yeniden cami yaptırmayıp Demirtaş Paşa camiini tamir ve bir minare ile bazı dükkânlar ilâvesi suretiyle eski vakfı ihyaya himmet etmiştir [3].

Bu cami sonraları harap olduğundan (1250 H 1839 M) senesinde Kütahya müaccelât nazırı Sâlih Efendi marifetiyle yeniden denecek tarzda tamir edilmiştir [4].

***

[1] Buraya evvelce Demirtaş Paşa camii denildiğini Kütahyada camii olan Lala Hüseyin Paşa vakfiyesinde gördüm.

[2] «Vechi tahriri huruf oldurki Medinei Kütahyada vaki merhum ve mağfurünleh Demirtaş Paşa tâbeserah طاب ثراه vakfı şerifinden Medinei Mezburede kuyumcular sukında kâin mihrap duvarı önünde bir tarafı Seyyidi Yahya Efendi dükkânı ile mahdut ve tahminen tulen otuz zira arsai haliyenin canibi vakfı şerife kat'a faidesi olmayıp olveçhile icarı lâzım ve vakfı şerife ziyade menfaati olmak sebebiyle arsai mezburenin üzerine müceddeden on bap dükkân bina ve ihdas etmek hâlâ Anadolu valisi veziri Âsaf Nazir Müşiri İskender tedbir ebülhayaratı velhasenat.. silâhtar Mehmet Paşa hazretlerine canibi vakıftan kaymakamı tevliyetim hasebile... 1178 safer»

[3] Bu camide öğle ve ikindi ezanlarının vaktiyle okunması için bayrak çekilmesi usul tttihaz edilmiş, bayrak çeken müezzin ile vakti tayin eden muvakkite 1218 tarihli bir vakfiye ile vazife tayin olunmuştur. [Makeme sicilinden]

[4] Takvimi Vekayi (Numara 179.

Camiin ilk banisi Demirtaş Paşa Osmanlı devleti ilk ümerasından olup (Kalolimni-İmrallı) adası fatihi (Kara Ali Bey)in oğludur. Emirülümera olup muvaffakiyatıne binaen Lala Şahin Paşanın vefatında anın yerine Rumeli Beylerbeyi [1] ve (788 H 1386 M) da Karaman oğlu Ali Beyi mağlup etmesine mükâfâten Beylerbeyiliğine ilâveten vezirliğe de nail oldu. Osmanlılarda ilk defa ümeradan vezirlik rütbesi verilmiş olan zatın Demirtaş Paşa olduğunu tarihler yazarlar.

(793 H 1390 M) tarihinde Anadolu beylerbeyi iken Karamanoğlu (Ali Bey) Ankarayı basarak Demirtaş Paşayi esir etmişti; Yıldırım Beyazit Karaman oğlunu mağlup ederek (Demirtaş Paşa) yı esaretten kurtarmış ve o sırada padişahla sulh olup barışmaga gelen Karaman oğlunu Yıldırım, Demirtaşa verip o da esaret intikamını almak kastiyle Ali Beyi öldürmüştür.

Demirtaş Paşa, Ankara muharebesinde bir oğlu Yahşı Beyi şehit vererek diğer oğullarından Umur Bey hariç olmak üzre Ali Bey, Oruc Bey, Mahmut Beyle birlikte esir düşmüştür.

Demirtaş Paşanın Kütahya kalesinde mahfuz olan mücevherat, para ve sair kıymetli eşyası Demirlengin eline geçmiştir. Bu eşya Kütahya batmaniyle yirmi batman hesap olunmuş [2] hatta bu hazine dolayısile Demirlenk paşayı yanına çağırarak (Sen bu kadar hazine iddihar edeceğine niçin asker cemine sarfedip velinimetinden bu gaileyi def'etmedin) demiş o da cevaben:

«Bizim padişahımız tıfıl طفل değildir ki vasiye muhtaç ola, devlete yeni nail olmuş değildir ki nev devletan gibi etbaının emvaline tama' eyliye» sözlerini söylemiş, bunun üzerine Demirlengin bu cevaptan canı sıkılarak:

(Seni evladın ile beraber salıverecektim bu cevabın üzerine niyetimden sarfınazar eyledim) diyerek hapseylemiştir. Demirlenk, Demirtaşın servetini askerine tevzi etmiştir.

Demirtaş Paşa, Yıldırımın şehzadeleri kavgasında (Şehzade İsa) tarafında olup İsa Çelebi ile Mehmet Çelebi arasında (808 H 1405 M) senesinde Ulubat suyu kenarında vukua gelen harpte mağlup olarak kaçarken kölesi tarafından hançerlenerek atından yıkılmış, Çelebi Mehmedin askeri tarafından son nefeste elde edilip Mehmedin huzuruna geldiği zaman cerihaden müteessiren vefat eylemiştir.

Çelebi Mehmet, Paşanın başını keserek biraderi (Süleyman Çelebi) ye göndermiştir. Cesedi Bursada metfundur. Kitabesi de vardır.

Muradı Hüdavendigâr Kosova muharebesine giderken Demirtaş Paşayi Anadolu muhafazasına memuren Kütahyada bulunurdu.

---

[1] Hadidiyden:

Cihandan göçtü gitti Lala Şahin
Temirtaş paşaya şeh virdi yirin

(Ravzatülebrar = روضةالابرار (777) hicret senesinde Rumeli beylerbeyi olduğunu yazmaktadır. Lala Şahin paşanın vefatı takriben (782 H 1380 M) olup Demirtaş onun yerine beylerbeyi olduğuna göre tayinini bu zamanlarda aramalıdır.

[2] Demirtaş paşanın servetinin Kütahya mudile 24 mut ağırlığında olduğunu tarihler yazarlar.

Osmanlılarda nakliye askeri olan Voynukların tesisi ve sipahi teşkilâtiyle vefat eden sipahilerin timarlarının evlâdlarına verilmesi gibi mühim askerî teşkilâtın Demirtaş Paşa tarafından ihdas edildiği tarihler yazarlar.

***

Takkeciler camiini tamir ile minare ilâve ve buraya vakıf yapan Silahdar Mehmet Paşa İstanbulludur. Cihangirde Riyale Ahmet kapdanın oğlu olup (1122 H. 1710 M.) senesinde doğdu; büyük biraderinin iltimsiyle saraya girerek silâhdarlığa kadar yüksaldi ve (1169 H. 1755 M.) tarihinde Tırhala sancağı mutasarrıflığıyla saraydan çıktı. (1171 H. 1757 M.)de kubbe vezirliğiyle Ayşe sultanı aldı. Bazı valiliklerden sonra (1174 H. 1761 H. de Anadolu valisi oldu.

Mehmet Paşa, Sivas ve Aydın valiliklerini müteakıp (1178 H. 1764 M.) de ikinci defa Anadolu valiliğine tayin edilip (1184 H. 1770 M.) senesinde Bosna valiliğinde iken Karadağlılar üzerine vakı muvaffakiyetine binaen sadrazamlığa getirildi.

Mehmet Paşa bir seneden on altı gün noksan sadrazamlık edip sonra azl ve vezirliği ref', mali müsadere olunarak Geliboluya nefi edildi [1].

(1185 H. 1711 M.) de vezirliği iade edilen Mehmet Paşa Agriboz muhafızlığına gönderildi ve bazı valiliklerden sonra (1194 H. 1780 M.) senesinde üçüncü defa Anadolu valisi oldu. İki sene kadar burada kaldı ve muhtelif yerlerde valilikten sonra (1202 H. 1787 M.) tarihinde seksen yaşında vefat etti.

Vakur, garassız, merasimperest, eyi yer ve eyi geyinir bir zat idisede vehimli olup bundan başka sadaret mevkiini işgale kabiliyeti yoktu. Bosna valiliğinde iken Rusya harbi üzerine ısyan eden Karadağlıları tedibe muvaffak olması üzerine sadarete getirilmişti.

Silâhdar Mehmet Paşanın, bulunduğu valilikle bulunduğu şehirlerde birer köşk yapdırmak âdeti imiş.

LALA HÜSEYIN PAŞA CAMİİ

Cami mimar Sinan binası olup kitabesi yoktur, ikinci Selimin Lalası olup bir aralık Anadolu beylerbegi olan Hüseyin Paşa tarafından yapdırılmıştır. Vakfiyesinin tarihi (977 Ramazan H 1570 Şubat) olduğuna göre camiin bu tarihten az evvel ikmal edilmiş olduğu anlaşılır [2].

Evliya Çelebi, Lala Hüseyin Paşa camiinin yeni mahallede mesiregâh bir şirin mahalde bina edilmiş olduğunu ve havlusunda büyük bir çınar ağacı bulunup camiin üstü kurşun ile örtülü bulunduğunu yazmaktadır.

Cami bugünde ma'murdur.

***

[1] Mehmet Paşanın sadareti meşhur (I182 H. 1768 M.) Rus seferine tesadüf etmiş olup ordunun muvaffak olamıyarak mağlup olması üzerine bu akibete uğramıştı.

[2] Lala Hüseyin Paşanın Bursa Yeni şehrinde ve kütahyada evkafı olup vakfiyesi sureti İstanbul Evkaf müdürlüğü kuyudu kadimesindedir.

Hüseyin Paşa, ikinci Selimin lalası bulunduğundan lalalıkla şöhret bulmuştur kendisi ıslâv cinsinden olup saraydan yetişmiş ve oradan (Pozga) beyliğine tayin edilmek suretiyle dışarı çıkmıştır. Efendisi Selim II Kütahya valisi iken Hüseyin Paşa orada bulunmuş ve Selimin padişah olması üzerine Zâl Mahmut Paşanın yerine Anadolu valisi olarak Kütahyaya gelmiştir. (974 H)

Hüseyin Paşa iki seneden sonra Konya ve daha sonra Kıbrıs ve Rumeli beylerbeyliği yaparak kubbe vezirliği ile İstanbula getirilmiş (980 H 1572 M) senesinde vefat etmiştir. Kabri Edirne kapı haricinde Mustafa Paşa dergâhı köşesindeki sebilinin yanındadır. Hasis olduğundan kendisine tütünsüz denirmiş. İstanbulda Tavşan taşında havuzlu mescit bu zatındır.

BEDESTAN BİNALARI

Kütahyada büyük ve küçük iki bedestan (Bezzazistan) vardır. Büyük bedestan Gedik Ahmet Paşa vakfından olup üç kapılıdır ve uzunluğu takriben elli beş ve arzı on metredir. Bedestanın içinde iki küçük havuz ve on yedi dükkân vardır. Bina çok metin kargirdir.

Bu bedestan yanındaki küçük bedestan binasının da iki kapısı olup evvelkinden daha küçüktür.

ARSLAN BEY CAMİİ

Buna Evliya Çelebi (Bey camii) diyor. Kütahyanın Meydan mahallesinde olan cami, kârgir olup, metin ve kurşun kubbelidir; Kitabesi yoktur. Camiyi osmanlı ümerasından Bicaroğlu Arslan Bey yaptırmıştır. Arslan Beyin Tavşanlı kasabasında da âsarı vardır ve kendisi de orada metfundur.

Arslan Bey, Çelebi Mehmet ve oglu ikinci sultan Murat zamanı ricalindendir. Büyük babaları Anadolu Selçuk Devleti ümerasından idi. Arslan Beyin kardeşi Hamza Bey Tokatta metfundur.

Arslan Beyin (836 H 1413 M) tarihli vakfiyesi olup orada (افتخارالامراء والاكابر صاحب السيف والقلم ارسلان بك بن المرحوم بجر بك) unvanile yad edilmektedir. Arslan Beyin (830 muharrem 1426 M) tarihli bir vakfiyesi daha olup sureti Kütahya Evkaf müdüriyeti defterinde görülmüştü.

BEKİR SITKI PAŞA TEKKESİ

Anadolu valisi Bekir Sıtkı Paşa (1235 H 1819 M) senesi sonunda çukur mahallede Hancı zade çarşısında (şimdi Kazğancılar başı) iki bin zira' arsa üzerine müceddeden üç odalı bir kadiri tekkesi ve civarında satın aldığı kahvehane arsasına da bir mescit bina ettirerek mütevelliliğini Kadiri meşayihinden Kandiharî (Seyit şeyh Mehmet Efendi bin Abdullah)a vermiştir. Buranın kitabesi varsada zayi olmuştur.

Bekir Sıtkı Paşa yine ayni senede ve aynı çarşıda birde medrese yaptırmıtır.

Bekir Sıtkı Paşa Moralıdır. Kapıcı başılık, sürre eminliği ve çavuş başılıkta ve sair hizmetlerde bulunduktan sonra (1228 H 1813 M) de vezir oldu, (1285 H 1819 M)de Anadolu valiliğine getirildi. (1248 H 1832 M)de vefat ederek Eyuba defnedildi. Kabri küçük Emir Efendi yakinindedir.

GÜMÜŞ EŞİK TEKKESİ

Kütahyada hükûmet konağı arkasında (Gümüş Eşik tekkesi) ismi verilen bir zaviye vardır, buraya evvelce (Seydi Noman mescidi) denirmiş. (1252 H 1836 M) senesinde Kütahya ve Karahisarsahip muhassılı olan Dilâver Paşa (1254 H 1838 M) senesinde Seydi Noman mescidini ve yine buradaki Şeyhbuhari türbesini tamir ettirip mescit ittisalinde yeniden birde mektep yaptırmıştır. [1]

Dilâver Paşa, askerlikten yetişme olup (1245 zilkade 1830 M) senesinde miralay ve 1831 sonlarına doğru liva oldu. Dilâver Paşa Varna muhafızlığından sonra (1252 H 1836 M) sensinde Hüdavendigâr eyaleti ferikı ve Kütahya ve Karahisar muhassılı olmuştur. (1259 H 1840) senesinde Niş muhafızı ve bir ay sonra vezaretle Rumeli valisi olan Dilâver Paşa (1258 H 1842) Hüdavendigâr valisi tayin edildi. Vefatı (1259 ramazan 1843 M) senesindedir. Kütahya kışlasını da (1254) te bu zat tamir ettirmiştir.

KÜTAHYA MEVLEVİHANESİ

Kapan altında bulunan Kütahya mevlevihanesinin yerinde Selçuk ümerasından (İmadüddin Hezardinari) nin mescidi vardı; şimdi bu mescit tekkenin türbesidir. Mevlevihanenin kitabesi yoktur, tekkede ilk defa mèşihat eden zat Hazreti Mevlâna Celâleddini Ruminin torunu olup (775 H 1373 M) senesinde vefat eden (Celâlettin Ergun) Çelebidir.

Kütahya mevlevihanesi müteaddit defalar tamir görmüştür.

(1252 H 1836 M) senesinde sûrı hümayuna davet edilen Kütahya Mevlevi şeyhi Abdülkadır Efendinin ricası üzerine tekkenin tamiri için Kütahya feriki Hafız Paşaya emir verilmiştir. [2]

[1] «Nezareti Evkafı Hümayunuma mülhak evkaftan Kütahyada Saray mahallesinde mesçit ittisalinde müceddeden bina olunan mektep ve gümüş eşik zaviyesi derununda şeyh buhari türbei şerifi ve Seyid Numan mesçiti şerifinin tamir ve termimi için halâ redifi hassai eyaleti Hudavendigâr ferikı ve Kütahya ve Karahisarı sahip sancakları mütesarrıfı Dilâver Paşa damet maaliyehunın دامت معالية nukudu mevkufesi nemasından mesçidi şerifi mezbur ve ittisalinde muallimhane ve muallim ve mesçidi mezbure imam olanlara mahiye kırk kuruş vazife ve on kuruş mum ve kandil baha ve mesçidi mezbure mahiye on kuruş vazife ve derununda definihâki ıtırnâk olan buharî türbesinde ihya gecesi hatmi hacegânı nakşibendiye kıraatine devam etmek üzere....

Bu berattan başka vakfiyesi de vardır. Vakfiyenin tarihi 1254 senesi (جمادى الاخر) indadır.

[2] Bu fermanın sureti (1251 sefer) tarihiyle mahkemei şer'iyye sicillinde vardır.

Mevlevihane ittisalinde şeyhlere mahsus olan haneyi (1229 H 1813 M) senesinde Kütahyada ikamete memur olan reisülküttap Galip Efendi [esbak Sedrıazam Galip Paşa] şeyhlerin ikametine tahsis stmiş ve (1229) senesi ramazanında vakfiyesini tanzim ettirmiştir.

Mevlevihanenin türbe kısmında Ergun çelebi evlâdından bir haylı zevat metfundur.

Mevlevihane (1257 H. 1841) senesinde detamir ettirilmiş olup tamire dair söylenen tarihin son beyitleri şudur.

Buldu Kütahya zehi bu zib dergâh ile nam
Mısraı zibası oldu tam tarihi müfit
Resmi diğer de didim tarihi balâsın aziz
Kıldı pâk icat bu dergâhı han Abdülmecit

Kütahyada bu kitabesiz binalardan başka eski ve şayanı kayıt olarak (Güdük minare) (Balaban Bey medresesi) (Kara donlu türbesi) (Eydemir hamamı) (Şengül camii) (Kemer hamamı) (Kazasker hamamı - Pazar hamamı [1] ve saire gibi eserlerle Saray camiinin arkasında olup son zamanlarda yıktırılan mahruti şekildeki türbe şayanı kayıt aşardandır. Bu türbeye halk arasında künbet denilmekte ve Timürlengin şehzade veya ümerasından birinin metfun olduğu ananeye istinaden rivayet edilmekteidi.

---

[1] Kazasker hamamını yaptıran kazasker Halil Efendi bin Mahmut (918 H 1512 M) tarihinde hamamını medresesine vakfetmiştir. Hamam erkek ve kadınlara ve bir de keçecilerin keçe yıkama ve dövmelerine mahsus olmak üzre üç kısımdır. Evvelce hamamın yapıldığı küçük çarşı ve Sadettin camii taraflarına (Sakahane) mahallesi denildiği vakfiyede görülmektedir. Halil Efendinin medresesi şimdi müftilik dairesidir. Halil Efendi vakfına Hoca Kasımı Kütahyaviyi mütevelli koyuyor. Halil Efendi vakfiyesi sureti kuyudu atikada ve Kütahya Evkaf Müdürlüğünde vardır. Hamam son zamanda satılarak yıktırılmıştır.ı

ELYEVM KİTABELERİ MEVCUT OLMAYIP EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİNDE KİTABE SURETLERİ YAZILMIŞ OLAN BAZI ESERLER

CAFER PAŞA ÇEŞMESİ

987 H. 1579 M.

Evliya Çelebinin Zeryan mahallesinde olduğunu yazdığı Cafer Paşa çeşmesinin kitabesi [1].

چشم عالم کبی برچشمهٔ روشندر بو
بوکه بر چشمه معادل اوله ثم حاشا
اولدی تعمیرینه تاریخ بونك بی‌نقصان
که عدد حد قیله چشمهٔ جعفر پاشا

Bu çeşmeye yakın olan diğer bir çeşmenin kitabesi de şudur:

طقوز یوز سکسان ایدی سال تاریخ
روان اولدقده اشبو چشمهٔ خوب
بو بر روح روانچون اولوبدر

اولور درکاهده مقبول ومرغوب
تمام اولدقده ظلی دیدی تاریخ
اوله مقبول دائم ناب ماخوب

Evliya çelebi, yeni mahalle çeşmesine babasının söylediği şu tarihide yazmaktadır:

هاتف قدسی دیدی تاریخنی
قد بنی عیناً تسمی سلسبیل ۹۹۱

---

[1] Cafer Paşanın Kütahyanın Çukur mahallesinde Mescidi ve Servi mahallesinde darülkurrası vardır. Mescidi, mahalle ehalisinden Hancı zade Hacı Ömer ağa tevsi ve tamir ettirerek oğlu hassa silâhşorlarından Sadık ağa da (1223 = 1808) zilkadesinde vakfiyesini tanzim ettirmiştir.

Cafer Paşanın darülkurrası, Balıklı mahallesinde ve Balıkli camii karşısında müteveffa kol ağası Ahmet Beyin evinin havlusundadır. Balıklı camii tamir olunurken mahkemei şer'iye başkâtibi darülkurranın taşlarını sökmek istemiş isede hane sahibi Şükrü Efendi tarafından menedilmiştir. Cafer Paşanın etraf şehir Saka köyünde de bir camii vardır. Buraya 35 bin akçe ve üç dönüm arazi vakfettiği mahkemei şer'iye sicillinde görüldü. Kütahya Yeşil camiin yanındaki çeşmelerin üzerinde de Cafer Paşanın kitabesi varmış, sonra zayı olmuş.

KÜTAHYA VİLÂYETİNE AİT BAZI VUKUAT

10

KÜTAHYADA CELÂLİLER

I

Üçüncü sultan Muradın son zamanlarında başlıyan Avusturya harbinin uzaması ve bu yüzden Anadolu taraflarına bakılamaması buralarda asayişsizliği tevlit etmiş yer yer ehemmiyetli âsi kuvvetler meydan alarak uzun zaman hükûmeti işgal eylemişlerdi. Bunların içinde Kara yazıcı ve kardeşi Deli Hasan, Şah Verdi, Yular Kıstı, Tavil, Kara Sait, Canbolat oğlu, Kalender oğlu gibi eşhas ve bu zümreden olarak elliye yakın sergerde hemen bütün Anadoluyu yağma ve tahrip etmekte bulunmuşlardı.

Bunların üzerine hükûmet tarafından müteaddit kumandanlar memur edilmiş isede meşhur Kuyucu Murat Paşanın Anadoluya hareketiue kadar ehemmiyetli bir iş görülmemiş yalnız Kara yazıcı, Sokullu oğlu Hasan Paşa tarafından mağlûp edilerek Canik tarafına kaçmış ve orada ölerek kardeşi Deli Hasan kendisine halef olmuştu.

İşte bu keşmekeşler içinde hükûmet garbî Anadoluyu muhafaza için vezir Hafız Ahmet Paşayı Anadolu eyalet merkezi olan Kütahyaya göndermişti (1010 rebiulevvel 1601 M).

Ahmet Paşanın (Deli Hasan)a dayanacak kuvveti yoktu, bunun için Kütahya kalasına tahassum etti.

Deli Hasan ve maiyeti, Hafız Paşayı üç gün kadar Kütahyada muhasara ederek tazyik eyledilersede şiddetli bir kıştan ve karın ziyade yağmasından dolayı muhasarayı ref'e mecbur ve fakat kale haricindeki evleri yakmağa muvaffak oldular[1].

CAN MİRZA PAŞA VAKASI

II

Anadolu valisi Can Mirza Paşa (1068 H 1657 M) tarihinde Osmanlı devletine isyan eden Abaza Hasan Paşaya iltihak eylediğinden Kütahya halkı Can Mirzanın üç yüz kadar Sarıca askerini katleylemişler ve hükûmet tarafından

[1] (.·. Şakii mezbur (yani Deli Hasan) askeri namahsur ile gelip üç gün muhasara ettikten sonra berfü baran zamanı olmağla şehri yakup kışla için Karahisara gitti. (Fezlekei Kâtip Çelebi C 1 S 185) (Hammer tarihi tercemesi C 3 S 15).

Anadolu eyaletine tayin edilen Konakcı Ali Paşaya yardım etmişlerdir. Can Mirza Paşa Kütahya ehalisinden intikam almak için epi müddet şehri muhasara eylediysede halkın fevkalâde gayretine binaen muvaffak olamamış ve fakat kütahyayı kurtarmak için hükûmet tarafından gönderilen askeri maglûbetmiş ve buna rağmen yine şehri elde edememiştir [1].

SAHTE MÜTESELLİM VAK'ASI

III

Rus harbi esıiasında ve (1203 H 1788 M) tarihinde vali ve sancak beylerinin seferde bulundukları sırada kendi namlarına vilâyet ve sancağı idare eden mütesellimler irtikâp ve irtişa ile halkı soymakta idiler; harp temâdi ettiği için bu rezalet de o nisbette artmıştı.

İşte bu Rus harbi içinde Kütahya eyaletine yedi sekiz mütesellim gelip gittiği ve her birinin mezalim ve taaddiyatı ile memleketin harap olduğu kulaktan kulağa giderek İstanbulda şayi olmuştu. Tam bu esnada:

(Derseadet sekenesinden bir sefihi hadisüssin kendi gibi bir oğlanı kenduye uydurup keenne ﷺ kethüda makamına vaz'u tayin ve daire kalkı deyu bir az süfehayı dahi başına cem ederek) sahte emir ve senetlerle Istanbuldan Kütahyaya gitmiş ve emirlerini okutarak mütesellimliğini ilân etmiştir.

Mütesellimlerin sık sık değişmesi sebebiyle Kütahya halkı iptida bunu mütesellim zannederek inanmışlar ve sonra elindeki emirlerin tarzı tahririnden ve kendisinin münasebetsiz halinden şüpheye düşerek keyfiyeti istanbula bildirmişlerdir.

Mübaşir marifetiyle İstanbula celbedilen sahte mütesellim kendisinin İstanbuldan değil ordudan mütesellim olarak gönderildiğini söylemiş isede foyası meydana çıkmıştır [2]

ACEM OGLU VAK'ASI

IV

Uşak voyvodası Acem oğlu Ahmet, mezalimine binaen voyvodalıktan azledilmiş ve bilâhare idamı için üzerine Anadolu valisi Candarlı zade Iznıklı Ali Paşa memur olmuştu.

İdam edileceğini haber alan Acem oğlu kaçmış olduğundan bütün eşyası zabt ve müsadere edilerek kendisi de takip olunmuştu, (1208 H. 1793 M.)

Ali Paşa, Acem oğlunun arkasından kendi kardeşi (Osman Bey) i göndermiş ise de Osman Bey Acem oğluna mağlup olduğundan Ali Paşa

[1] Naima Tarihi ikinci tabı C 6 S 361

[2] Cevdet tarihi C 4 Sahife 150 (1203 senesi vukuatı arasında)

bizzat hareket eylemiş ve (Banaz) kalasında Acem oğlunu muhasara etmişti.

Banazın etrafı hendek ve su ile muhat olduğundan bir müddet muhasarası icap etmekte idi, vakit kış olduğundan Ali Paşanın maiyyetindeki asker bunu behane ederek dağıldıklarından mumaileyh az askerle meydanda kalmıştı.

Ali Paşa bu müşkil vaziyet üzerine muhasarayı ref ederek çekilmiş ve keyfiyeti de İstanbula yazmıştır.

Payitahtan gelen emirde ilk baharda acem oğlunun hakkından gelmek üzre hazırlanması Ali Paşaya bildirilmiş ise de işi hal edememesi devletçe olan şöhretine halel verdiğinden Karaman valisi Azım zade Abdullah Paşa ile becayiş edilmişlerdir.

Iznıklı Ali Paşa gibi nufuzlu ve kıymetli bir vezirin on beş bin asker, top ve cephane ile bu işi halle muvaffak olamaması devletin haysiyetine de dokunduğundan Acem oğlu meselesi garbi Anadoluda nufuzu olan Kara Osman oğullarına havale edilmişti.

Acem oğlu, tahassun ettiği Banaz kalesinde eyice tazyık olunarak kurtulmaktan ümidini keserek bulunduğu mahalli terk ile kaçmış ve Şaphane ile Simav arasındaki (köpenez) köyüne gelmişti [1]. Acem oğlu burada Simav ve Gediz Voyvadası Nasuh oğlu Nasuh ağa tarafından yakalanarak idam olunup başı Kara Osman oğluna ve oradan da İstanbula gönderilerek teşhir olunmuştur. (1209 H recep 1704 M) [2]

HACI MOLLANIN KATLI

V

Kütahyâ eşrafından olup Kütahya mütesellimi bulunan Hacı Molla halka zulm ederek para almış ve şikâyet üzerine hesabına bakılarak kendisinden yüz otuz bin küsur kuruş tahsil edilmesine karar verilerek mübaşir marifetiyle ve mahfuzan Kütahyaya gönderilmişti.

Hacı Molla bu paradan on dokuz bin kuruşunu vermiş ve mütebakisi için de kefalete raptedilmişti.

Hacı Molla bu bakiye kalan borcunu vermemek için her çareye baş vurmuş ve bu hal aleyhdarları tarafından türlü türlü şekillerde İstanbula aksettirilmişti.

Hacı Molla halkın nefretini mucip olacak işler yapmış gaddar bir adam olduğundan aleyhdarlarının bu defaki ihbaratı müessir oluyordu.

Hacı Molla mütesellimliği zamanında bir hayli ocak söndürmüş katil bir şahıstı, hatta memleket müftisi hoca Mehmet Efendiyi aralarında ki münaferete binaen bir gece çiftliğinde oldürtdüğü gibi Kütahya eşrafından Kapıcı başı Hasan ağanın da katline teşebbüs etmiş ve bu haline binaen hükûmetçe idamı düşünülmüş, fakat firar ile bir tarafa gizlenerek kendisini af ettirmişti. Hacı Mulla son defaki vaziyet dolayisiyle tek dura-

[1] Köpenez, Simav merkez nahiyesi köylerindendir.

[2] Cevdet tarihi (C 5 S 251 ve C 2 S 105, 146).

mıyarak etrafı karıştırmağa başladığından bu defa Kütahya halkı müttehiden kendisinden şikâyet etmişlerdir. Bunun üzerine (1220 recep 1814 M) senesinde katline irade çıkarak keyfiyet Anadolu valisine yazıldı ve mucibince hareket olundu [1]. Tarihin siyakından bu Hacı Mollanın Germiyan zade Hacı Süleyman ağa olduğu anlaşılıyor.

NASUH OGLU NASUH VAK'ASI
VI

Nasuh ağa, Gediz ve havalisi voyvodası idi. (1232 H 1816 M) senesinde ve Hurşit paşanın Anadolu valiliği esnasında kendisinden şikâyet olunmağla Hurşit Paşa Nasuh oğlunu tedip edeceği esnada diğer bir vilâyete nakıl edildiğinden Anadalu valiliği Sivas valisi Alaattin Paşaya verilmişti. Nasuh oğlu hakkında merkezi hükûmete şikâyetler tevali ettiğinden idamına irade çıkmış ve derhal işi tesviye etmesi Alaattin Paşaya emir olunmuştur.

Sivastan Kütahyaya doğru gelmekte olan Alaattin Paşayı ilk valiliğinde mütesellimi olmasına mebni istikbal için Nasuh ağa, oğlu ve yeğenlerini göndermiş idi.

Alâattin Paşa tetbirsizlik ederek bu istikbalcileri tevkif ile Kütahya kalesine gönderdiğinden [2] bunu haber alan Nasuh oğlu akibetini anlamış ve derhal asker ve zahire tedarikiyle kendisini mudafaaya karar vermiştir.

Beceriksiz bir vezir olan Alâattin Paşa ehalinin nefretini mucip olacak hallere teşebbüs ile gayrımeşru para toplamağa bakarak İstanbuldan bu hallere nihayet vermesini tavsiye eden emirlere kulak asmıyarak sermayesiz kârından vaz geçmediğinden ve Nasuh ağa işini de yüzüne gözüne bulaştırdığından valilikten azil ve rütbesi refolunarak memleketi olan Sivas'ta ikamete memur edildi.

Anadolu valiliğine tayin olunan Karahisarsahip mutasarrıfı mirimiran Hasan Paşaya vezirlik rütbesi de verilerek Nasuh oğlu işinin bitirilmesi emredilmişti.

Hasan Paşa altı bin asker, havan ve obüs topları ve saire ile Nasuh oğlu üzerine yürüdü ve Nasuh oğlunun Eğriköz, Dağardı, Simav, Demircide bulunan emvali müsadere edilip kendisi de tazyik olunarak firara teşebbüs etmiş ise de yakalanup idam olunmuştur.

Nasuh oğlunun firar etmeden evvel bahada ağır emvalini Sındırgı ve Şaphane taraflarına gönderildiği haber alınarak Demirci kasabasında bulunan zevcesi Hanımla oğlu Süleyman celbedilerek keyfiyet tahkik kılınmıştır, [3]

Nasuh oğlu Nasuh) un muhallefatı satılarak mevcudu on bir bin kuruş ve büyük, küçük hayvanların bedelleri de yirmi dört bin kuruş tutmuş

---

[1] Şanizade tarihi I230 (vukuatı arasında).

[2] Bunların hapsine dair Alâattin Paşanın buyurdusu yukarıda Kütahya kalesine dair verilen izahat arasında ve hamişte aynen yazılıdır.

[3] Şanizade tarihi.

olduğunu mahkemei şeriyye sicillinde gördüm; o zamana göre epi bir servettir.

Nasuh oğlu, Anadolu valilerinden Mustafa ve Alâettin Paşalara müteselimlik ederek bu yüzden ve Voyvodalıktan zengin olmuştur. Uşaklı Acemoğlunu yakalayan bu zattı.

TEPEDELENLİ ZÂDELERİN ÎDAMI

VII

Hükûmete karşı serkeşlik eden meşhur Tepedelenli Ali Paşanın (1236 H. 1820 M.) senesinde Yanyada Hurşit Paşa tarafından şiddetli muhasara ve tazyik edilmesi üzerine Ali Paşanın oğlu Veli Paşa ile onun ogulları mirimiran Mehmet Paşa ve Selim Sırrı Bey, Hurşit Paşanın karargâhına ve Tepedelenlinin diğer oğulları olan Ahmet Muhtar ve Salih Paşalar da İşkodra Mutasarrıfı Mustafa Paşaya dehalet eyleyerek onların istirhamiyle katilden kurtulmuşlardı. Mültecilerden Veli Paşa ve oğulları Mehmet Paşa ve henüz on sekiz yaşında bulunan Selim Sırrı Bey Kütahyada ikamete memur edilmişler, Ahmet Muhtar ve Salih Paşalar da Ankaraya gönderilmişlerdi.

Tepedelenli ocağını tamamen söndürmeğe karar veren meşhur Halet efendi, Ali Paşa evlâdının menfalarında boş durmıyarak babalarının tahlisi için Yanya taraflarına adam gönderüp Arnavut askerini ihafe ve ehaliyi ısyana teşvik ediyorlar sözleriyle padişahın gazabını teşdit ettiğinden menfalarında bulunan Tepedelenli Zâdelerin katillerine irade çıkmıştır.

1236 senesi Zilkadesinde [1821 ağustos] Kütahya vali kaymakamı Reşit Paşa, ansızın konaklarında basmak suretiyle Veli Paşa ile oğlu Mehmet Paşayı idam ederek başlarını İstanbula gönderdi ve küçük olan Selim Sırrı Bey ise katilden kurtuldu. Ankaradakilerde aynı akibete düştüler [1]. Mehmet Paşanın beşikte bıraktığı oğlu İbrahim Feham Bey ile refikası ve Selim Sırrı Bey İstanbula gönderildiler.

Veli Paşa ve oğlu Mehmet Paşanın cesetleri Kütahyada Saray camii arkasındaki mezarlığa defnedilmiştir. Kabirleri geniş ve mürtefi bir kısımda olup caminin tam arkasına tesadüf eder. Kitabesi yerinden düşmüş ve kıymetli maarifçilerimizden Kütahya Maarif Müdiri Şükri Bey tarafından caminin içine naklettirmiştir. Kitabe şudur:

١ — مشهور تپه‌دلنلی علی پاشا مرحومك مخدوملری وزرای عظامدن

٢ — اسبق موره والیسی مرحوم و مغفور لهما ولی‌الدین پاشا ایله مخدوملری

٣ — میرمیران کرامدن محمد پاشانك روحلرینه واصل اولمه دائما رحمت حقله

فاتحه

١٢٣٦

---

[1] Cevdet tarihi (1236) vukuâtı.

Selim Sırrı Bey, sonraları devlet hizmetinde yetişerek (1264 H 1847 M) senesinde vezirlikle Belgrat muhafızı iken orada vefat etmiştir. Veli ve oğlu Mehmet paşaların cürümlerini gösteren yaftaları süreti Tepdelenli Ali Paşa ismindeki eserin (190) ıncı sahifesindedir.

UŞAKTA SAKA MEHMET VAK'ASI
VIII

(1232 H 1826 M) senesinde Uşak kasabasının vergi tevzi defteri ve buyruldusunu getiren tatar Saka Mehmet, buyrulduyu mahkemede okuyarak ilâm yazılırken çarşıya çıkıp :

(Ümmeti Muhammet Padişah teklifatı affeyledi, getirdiğim fermanı mahkemede sakladılar) diye bağırarak halkı iğfal ve isyana teşvik eder.

Bunun üzerine halk mahkemeyi basarlar, hâkimi çıkarıp mahkeme kâtibini öldürerek müftü ve eşrafı döğerler.

Vak'a hükûmetçe haber alınarak asayişi bozanların tedibine Anadolu Valisi İzzet Mehmet Paşa memur edildi [1].

BEKTAŞİ ŞEYHİ MAHMUT BABA
IX

Yeniçeri ocağını söndüren İkinci Sultan Mahmut yeniçerilerin mensup oldukları bektaşi tarikatı şeyhlerini de sürmüş ve tekkelerini Nakşibendi tarikatı şeyhlerine vermişti.

Nefyolunan Bektaşi Şeyhlerinden yani babalardan birisi de İstanbulda Rumelihisarında Şehitlikteki Bektaşi zaviyesi şeyhi Mahmut Baba idi.

Mahmut baba da Kütahyaya nefyolunarak bir müddet burada ikamet ettirilmişti.

Bektaşi aleyhtarlığının zâil olması üzerine Mahmut babanın tarikatı Nakşibendiyyeye duhul ile islâhı hal ettiğinden! bahsile hükûmetten afvi istirham edilmiş ve afvine irade çıkmıştır.

[1] Lütfi tarihi (C. 1. Sahife 244).

[2] «Kıdvetün nüvvabülmüteşerriin قدوة النواب المتشرعين Kütahya Naibi Mevlâna [isim yeri açık] زيد علمه tevkii refii hümayun vasıl olıcak malûm ola ki Asitanei Aliyyem civarında Rumeli Hisarında şehitlik türbedarı olup bundan akdem sahife pirayı sudur olan hattı hümayûnı şahane ve fermânı celilülunvanı padişahanem mücebince Kütahyaya nefi ve iclâ olunan mahmut, mesleki kadimden udud ile Tarikatı âliyyei nakşibendiyyeye duhul etmiş oldığından merhameten ıtlâkı hususı mahallinden ba ilâm ve mahzar istida ve Istirham olundığı ve merkum şayanı atıfet idüki beyanile ıtlâkına müsaadei seniyyei şahanem bidirig ve erzani kılınması hususı bilfiil Sadrıazam sütudeşiyem ستوده شيم ve vekili mutlakı mansurülalem canibinden bu defa deribarı şevketkararı mülükâneme tahrir ve inha olunmaktan naşi merhamet rizi sudur olan hattı hümayûnı şevketmakrunı cihandaranem mantukı münifi üzre merkumun keyfiyeti, tarikatı aliyyenin mürşit ve münasip meşayihinden tecessüs ve tahkik olundukta vahiyei gurbetten tahlisi hususı umurı hayriyyeden olduğu ihbar olunmuş olduğına mebni olvechile merkumun kaydı

1248 senesi Recebinde affolunan Mahmut baba İstanbula gelip vefatına kadar tekkesinde oturmuş ve (1277 H. 1860.) senesinde vefat ile oğlu Nafi baba uzun müddet babasına halef olmuştur. Anın oğlu Mahmut Bey baba merhum eyi tahsil görmüş ârif, fazıl, kıymetli bir şahsiyet olup Darülfünunda müderrislik etmişti.

Sultan Mahmut bir gün tebdil gezerken Mahmut babaya tesadüf ederek "ben buradaki babaları sürmüş ve hiç bırakmamıştım sen nasıl kaldın„ demiş; baba merhum da "efendim kulunuzu tohumluk olarak alıkodılar„ cevabını vererek Bektaşiler hakkında kini sönmüş olan Padişahın iltifatına nâil olmuş.

---

nefiden af ve itlâkı babında emri şerifim südürını bilfiil Şeyhülislâm ve müftilenam olan yâsinci zâde اعلم العلماء المتبحرين وافضل فضلاء المتورعين mevlâna esseyyit Abdülvehhap ادام الله تعالى فضائله işaret etmeleriyle mucebince merkumun menfadan salıverilmesi fermanım olmağın olveçhile af ve itlakına müsaafei behiyyei şahanem bidiriğ ve erzan kılındığı sen ki naibi mumaileyhsin malûmun oldukta kaydinefiden tahliyei sebiline mübaderet eylemek babında fermanıalişanım sâdır olmuştur. Buyurdum ki hükmü şerifim vusul buldukta bu babta veçhi meşruh üzre şerefyaftei südur olan fermanı vacibülittba ve lâzımülimtisalimin mazmunı itaat makruniyle amil olasın şöyle bilesin ve alâmeti şerife itimat kılasın [تحريراً فى اواسط شهر رجب لسنة ثمان واربعين ومأتين والف المحروسة القسطنطنية]

ANADOLU BEYLERBEY VE VALİLERİ

11

Kütahyanın (855 H. 1451 M.) senesinden itibaren Anadolu Beylerbeyliği merkezi olduğunu ve bu beylerbeyliğe merbut sancakları bilmünasebe sahife (88) de ayırdığım bahiste yazmıştım.

Bu kısımda ise tarihlerde, Anadolu Beylerbeyliğine tayin edilmiş zevattan isimlerini elde edebildiklerimi yazıyorum.

Yine orada, Kütahya Beylerbeylik merkezi olmadan evvel burada Yıldırım Beyazıdın ve daha sonra Demirlenk vak'asına kadar Demirtaş Paşanın vali veya muhafız bulunduklarını yazmış ve (832 H. 1428 M.) de Germiyan oğlu Yakup Beyin vefatı üzerine Umurbeyin oğlu Osman Beyin sancak beyi gönderildiğini de işaret etmiştim.

***

İshak Paşa. — Kütahya, ilk evvel bunun valiliği esnasında Beylerbeylik merkezi olmuştur. Selefi Oğuzoğlu İsa Bey Ankarayı merkez yapan son Anadolu valisidir. İshak Paşa devşirmelerden olup, Saruhanlı (Paşayiğit) in kölesidir. İki defa sadrıazam oldu. Valiliği (855 H. 1401 M.) senesindedir.

Gedik Ahmet Paşa. —Devşirmelerden olup maruf sadrıazamlardandır. (877 H. 1472 M.) senesinde Anadolu valisi ve bir sene sonra sadrıazam oldu. Valilikte Davut Paşa kendisine halef oldu.

Davut Paşa. — (878 H. 1473 M.) senesinde Anadolu valisi oldu, ve burada (882 H. 1477 M.) senesine kadar kaldı. İkinci defa (888 H. 1483 M.) de vali olup buradan sadaret mevkiine getirildi.

Süleyman Paşa. — (883 H. 1478 M.) senesinde Anadolu beylerbeği idi.

Mehmet Paşa. — Akkoyunlu hükümdarı uzun Hasan beyin oğludur. Osmanlılara iltica ile Fatih sultan Mehmede damat oldu. (884) hicret senesinde Süleyman Paşanın yerine Anadolu beylerbeği olmuştur.

Sinan Paşa. — Saraydan çıkmadır. (886: 889) ve (891—892) ve (903-904) ve (907—909) hicret senelerinde dört defa Anadolu beylerbeği olmuştur. (Milâdî 1481, 1486, 1497, 1501)

Ahmet Paşa. — (Hersek zade) 886-1481, 889-1484, 892-1486, 904-1498 senelerinde Anadolu valisi idi. Dört defa veziri azamlığı vardır.

Yahya Paşa. — Enderundan yetişmiştir. 908-1502 den (1503) senesine kadar beylerbeği idi. (H. 908-909)

Hasan Paşa. — Konya Beylerbeyi iken (909 H. 1503) senesinde Anadolu beylerbeyi olup (911-1505) senesine kada burada kaldı.

Karaköz Ahmet Paşa — (911-1505) den (916-1511)e kada Anadolu beylerbeyi idi. Kütahyadaki camii sebebile kendisinden bahsedilmiştir.

Yünüs Paşa — Karagöz Paşanın şehadetini müteakıp Anadolu eyaleti beş, altı ay valisiz kaldı, sonra Mirimiranlıkla yeniçeri ağası Yünüs ağaya verildi.

Mustafa Paşa 920-1514 senesinden evvel Anadolu beylerbeyi olup bu 1514 senesi içinde azlolunarak Bosna beyi Sinan Bey Paşalıkla kendisine halef oldu.

Sinan Paşa [Hadim] — (1514 M 920 safer) senesinde ve İran seferi esnasında Anadolu beylerbeyi olup o sene recep ayında terfian Rumeli Beylerbeyliğine getirildi. Veziriazam olmuştur.

Zeynel Paşa — 920-1514 senesinde Sinan Paşanın yerine beylerbeyi oldu. 922-1016 da kubbe vezirliğine geçti

Mustafa Paşa (922 Şevval) 1516 senesinde Mora Beyi iken Anadolu beylerbeyi olup 923-1517 senesinde Rumeli Beylebeyliğine naklolundu.

Ferhat Paşa 923-1517 de emiri Âlem iken Mustafa Paşanın yerine beylerbeyi oldu.

Şadi Paşa — (İshak Paşa zade) 1517 de Anadolu beylerbeyi.

İlyas Paşa — Anadolu beylerbeyliğine tayini tarihi malûm değildir, Yalnız (927 H 1220 M) senesine Anadolu beylerbeyi iken Şam eyaletine nakledilivor.

Kasım Paşa — (Güzelce) 927-1520-1521 senesinde Anadolu beylerbeyi olup 930-1523 de ayrıldı. Tavşanlı kazasının Kuruçay köyündeki Kasım Paşa camii bunun olsa gerek.

Behram Paşa — 930-1523 senesinden (935-1528) senesine kadar Anadolu beylerbeyi.

Bali Paşa —935-1528 senesinden (936-1529) senesine kadar beylerbeyi.

Yakup paşa — 931-1529 tarihinde Anadolu beylerbeyi.

İbrahim Paşa — (Hadım) 939-1532 senesinde Anadolu beylerbeyi.

Rüstem Paşa — (945-1538) senesinde Anadolu beylerbeyi olup iki defa veziriazam olan Hırvat Rüstem Paşadır. Kütahyada asarı vardır.

Süleyman Paşa — (946-1539) senesinden 948-1541 senesine kadar Anadolu beylerbeyi olup oradan Bodin valiliğine nakletti.

Mehmet Bey — (Yahya paşa zade) 1541-948 de Anadolu beylerbeyi olup yine o senede tekaüt oldu.

İbrahim Paşa — 948-1541 den 950-1543 senesine kadar Anadolu beylerbeyi görülmektedir.

Cenabi Ahmet Paşa — Şehzade Bayezit ve müteakiden şehzade Selimin Kütahya valiliklerinde bulunmalarına binaen Anadolu valisi olan Cenabi Ahmet Paşa İbrahim Paşadan sonra Ankarada oturmak üzere Anadolu beylerbeyi olup (973-1565) senesine kadar uzun müddet burada kaldı

Süleyman Paşa — 973-1565 te Sigetvar seferinde beylerbeyi olduğunu müverrih Âli yazar. [Keza merkez Ankara]

İskender Paşa — 1565 de beylebeyi olup (974-1566) da İstanbul kaymakamlığına nakledildi. [Merkezi Ankara]

Zal Mahmut Paşa — 1566 da Anadolu beylerbeyi İskender Paşaya halef oldu. [Merkezi Ankara]

Şehzade Bayezit — 949-1542 senesinde veya az evvel Kütahya valisi idi. 966-1558 senesinde Amasyaya tahviledildi.

Şehzade Selim — Manisada vali iken 1558 senesinde Bayezıdin yerine Kütahya valisi olup 974-1566 da babasının yerine padişah oldu.

Lala Hüseyin Paşa — 1566 senesinde merkezi Kütahya olmak üzere Anadolü beylerbeyidir. 976-1568 de Konya beylerbeyliğine nakledildi. Kütahyada asarı vardır.

İskender Paşa — 977-1569 senesinde Lala Hüseyin Paşanın yerine Anado-lu beylerbeyi olup (979-1571) senesine kadar burada kaldı.

Hasan Paşa— 1571 ile 986-1578 arasında Anadolu beylerbeyi idi.

Cafer Paşa — 987-1579 senesinden evvel Anadolu beylerbeyi görülü yor. (990-1582) senesinde Rumeli beylerbeyliğine nakledildi. Kütahyada mescit darülkurra, çeşme ve etrafı şehir Saka köyünde camii vardır.

Rıdvan Paşa — 1582 de Anadolu valisi oldu ve beylerbeyi iken 1585M 995 H da vefat eyledi.

Hasan Paşa — 1585 de Rıdvan Paşaya halef oldu. 1586 tarihinde Rumeli beylerbeyliğine nakleyledi.

Cafer Paşa — 1587-996 senesinde yeniçeri ağalığından Anadolu beylerbeyi olup (998-1589) senesi içinde Rumeliye nakleyledi.

Hasan Paşa — (Sokullu zade) 1589 senesinde Anadolu beylerbeyi olup (999-1590) da Rumeliye naklolundu.

Mehmet Paşa — (Sinan Paşa biraderi) 1590 da beylerbeyi olup bir sene sonra infisal etti.

Mehmet Paşa [Satırcı] — 1000 cemadilâhır [1592 M] de yeniçeri ağalığın Anadolu beylerbeyi oldu. (1003-1094) te Halil Paşa kendisine halef oldu.

Halil Paşa — Konya valisi iken 1003-1594 de Satırcının yerine Anadolu beylerbeyi oldu ve sonra kapudanı deryalığa nakletti.

Mehmet Paşa — (Lala) 1594 de Halil Paşanın yerine beylerbeyi olup

(1007-1598) iptidasında Rumeli valisi oldu. 1600 de ikinci defa Anadolu valiliği vardır. (1013-1604) de sadrazam olmuştur.

Sinan Paşa (Sofu) — Lala Mehmet Paşanın yerine 1598 de Anadolu beylerbeyi idi.

Nuh Paşa — 1009-1600 Anadolu beylerbeyi oldu. (1012-1603) e kadar kaldı.

Mustafa Paşa — [Destari] (1603) de Anadolu beylerbeyi tayin edildi.

Hafız Ahmet Paşa — 1601 de Celâli eşkıyasını tedip için Kütahya muhafazasına memur oldu isede muvaffak olamıyarak muvakkaten hapsedildi. Buzat Anadolu beylerbeyi olmayıp veziriazam kaymakamı iken bu işle tavzii edilmişti.

Kasım Paşa — Sadaret kaymakamı iken 1603 de Celâli eşkıyasının faaliyetine binaen az müddet Kütahya muhafızlığına gönderildi. Bu tarihlerde Avusturya harbi dolayisiyle Anadolu beylerbeyleri harp mevkiinde idiler.

Ali Paşa — (Kejdehan) 1013-1604 senesinde Anadolu beylerbeyi oldu isede Nasuh Paşanın hatası yüzünden eşkıyanın tedibine muvaffak olamadı.

Davut Paşa — (Kara) 1014-1605 de Anadolu beylerbeyi idi.

Ahmet Paşa — Davut Paşadan sonra Kalender oğlu ısyanını teskine memur oldu isede muvaffak olamadı. Takriben 1015-1606 da azledildi.

Hüseyin Paşa — (Balıkesirli - Dişlenk) 1606 da Anadolu valisi oldu. Cesur bir zat idi. Vezirlikle ikinci defa da Anadolu beylerbeyi olup son valiliğinde Zor Paşa kendisine halef olmuştur.

Hüseyin Paşa — (Maryol) 1607 de Dişlenk Hüseyin Paşaya halef oldu; ve aynı senede Rumeli beylerbeyliğine nakletti.

Hasan Paşa — Abdullah Paşanın oğludur. 1030-1620 de Anadolu beylerbeyi oldu. Bir sene sonra Trabzona nakledildi.

Mehmet Paşa — (Topal) 1621 de Hasan Paşanın yerine geldi.

İlyas Paşa — (Balıkesirli, Hacı) şair Nefinin meşhur kasidesini yazdığı zat olup 1623 senesinde Anadolu beylerbeyi idi. (1036-1626) da Rumeliye nakletti. Yerine ikinci defa dişlenk Hüseyin Paşa geldi.

Zor Paşa—1627 senesinde Anadolu beylerbeyi olup 1631-1041 de ayrıldı.

Mehmet Paşa — (Gürcu) (1041-1631) de birinci defa vali olup aynı sene içinde ikinci defa Anadolu beylerbeyliğine getirilip sonra küçük Ahmet Paşa kendisine halef oldu. Mehmet Paşa üçüncü ve dördüncü defa da buraya vali tayin edildi. Son valiliği (1049-1639) dadır, bu son valiliğinde Mirahor Hüseyin Paşa kendisine halef oldu.

Küçük Ahmet Paşa — 1632 de Anadolu beylerbeyi olup 1634 de ayrıldı.

Tayyar Mehmet Paşa — (1042-1632) senesinde Gürcü Paşanın yerine Anadolu beylerbeyi oldu. Sonra Diyarbekire nakletti. Veziriazam iken Bağdat muhasarasında şehit düştü.

Dilâver Paşa -- 1633 Mehmet Paşanın üçüncü defa valilikten infisalinde vali olup bir sene sonra Varnaya nakledildi.

Ali Paşa — (Var var) bunun lakabını göya tashihen Vardarlı diyorlarsada yanlış olup (Var var) diye meşhurdur. Sivas ve havalisinde hala bu lakapla anılır. Ali Paşa 1637 ve 1643 de iki defa Anadolu beylerbeyi oldu.

Hüseyin Paşa — Ali Paşanın birinci defa Anadoludan infisalinde yani 1048-1638 de beylerbeyi olup yine o sene içinde Gürcü Mehmet Paşa ona halef oldu.

Hasan Paşa — (Mirahor) mirahor iken 1639 senesinde Gürcü Mehmet Paşanın yerine Anadolu beylerbeyliğine getirildi.

Mustafa Paşa — (Bıyıklı) 1639 da yeniçeri ağası iken Anadolu valiliğiyle ocaktan uzaklaşdırıldı.

Osman Paşa — (Çiftelerli) mütesellimlikten yetişmiştir; Şam valisi iken (1051 muharrem 1641) de Anadolu beylerbeyi oldu. Nasuh Paşa zade Hüseyin Paşanın ısyanını basdıramadığından azledildi.

Mustafa Paşa — (Tekeli) 1053-1643 de birinci ve 1644 de ikinci defa beylerbeyi oldu.

Dilâver Paşa— 1643 de Mustafa Paşanın birinci valiliğinde onun yerine vali oldu.

Melek Ahmet Paşa — 1054-1644 de Anadolu beylerbeyi oldu. Sadrazam da olmuştur.

İbrahim Paşa — Melek Ahmet Paşanın yerine 1644 de Anadolu beylerbeyi.

Derviş Mehmet Paşa — Bu da 1644 de İbrahim Paşanın yerine Anadolu beylerbeyi oldu ve bu suretle Anadolu eyaleti bir sene zarfında altı vezire verildi [1] Derviş Mehmet Paşa ikinci defa 1056-1646 da ve üçüncü defa (1060-1650) de Anadolu beylerbeyi olmuştur.

Fazlı Paşa — (Silahdar) 1645 de Tekeli Mustafa Paşanın ikinci defa valiliğini müteakip ona halef oldu. Selefi istanbula celbedildi.

Siyavüş Paşa -- 1056-1646 da Anadolu valisi olup sene sonunda Silistireye nakletti.

Ahmet Paşa — (Küçük çavuş) yeniçeri ağası iken 1058-1648 saferde vezirlikle Anadolu beylerbeyi olup o sene şabanında Haydar oğlu tarafından öldürüldü.

---

[1] (Bir senede altı yedi damada arus olan Anadolu hükûmeti ile müptelayı recnü taab oldu. (Ravzatülebrar = روضةالابرار 636)

İbşir Paşa — (1058-1658) sonunda Sıvas beylerbeği iken Anadolu buna verilmiş isede Anadolu eyaleti varidatının kendisini idare etmiyeceğinden bahsile kabul etmemiştir.

Mehmet Paşa — (Eğri boyun) 1648 de Anadolu beylerbeyiliği vardır. Veziriazam da olmuştur.

Mehmet Paşa — (Ketenci zade) 1648 de Anadolu valisi iken Haydar oğluna esir düşmüş ve esaretten kurtulunca tekrar 1649 da vali olmuştur.

Ömer Paşa — 1648 de Anadolu valisi görülüyor. Belki Ketenci Ömer Paşa zade Mehmet Paşadır.

Ahmet Paşa — 1059-1649 da Anadolu beylerbeyi olup 1650 de Girit muharebesine giderken Venediklilerle vaki harpte şehit olmuştur.

Mehmet Paşa (Köprülü) — 1650 senesi içinde Ahmet Paşanın yerine on yedi gün vali oldu.

Rıdvan Paşa — 1651 de hazine kethudalığından çıkarak Anadolu beylerbeyi oldu.

Ahmet Paşa — (Çatalbaş) sicilli Osmanide ismi İbrahimdir. Naima tarihi de bazan İbrahim ve bazı yerde Ahmet Paşa diyor. 1652 senesinde Anadolu beylerbeyi olup 1654 de infisal etti.

Ahmet Paşa — (Kehleli) Halepten mazul Mustafa Paşanın 1065-1654 senesinde Anadolu valiliğini kabul etmemesi üzerine Kıbrıs beylerbeyi olan Ahmet Paşa tayin edilmiştir.

Rıdvan Paşa — 1060-1655) te kehleli Ahmet Paşaya halef olup hakkında şikâyet edildiğinden ayni sene içinde katledildi.

Seydi Ahmet Paşa — Maraş beylerbeyi iken (1654) de Ahmet Paşaya halef oldu.

Hasan Paşa — (Kör) 1654 de Seydi Ahmet Paşanın mezalimine binaen azli lâzım gelmiş yerine kör Hasan Paşa tayin kılınmıştır. Hasan Paşa 1067-1656 senesinde ikinci defa Anadolu valisi olmuştur. 1068 Muharrem 1657 de İstambul kaymakamlığına getirildi.

Can Mirza Paşa — 1657 senesinde Anadolu valisi oldu isede Köprülü Mehmet Paşaya aleyhdar olduğundan maktulen vefat eyledi. Kütahyanın Aksu mevkiinde (Cam Paşa şeyhi) diye ziyaret edilen bir kabir vardır.

Ali Paşa — (Konakcı) Can mirza Paşanın Köprülü Mehmet Paşa aleyhtarlarına iltihakı üzerine 1657 de Ali Paşa Anadolu beylerbeyi oldu. Kütahyayı Can Mirza Paşa elinden alan budur.

Mehmet Paşa — (Zileli. Çavaş zade) 1069-1658 den 1660 scnesine kadar birinci ve 1087-1676 senesinde ikinci defa Anadolu beylerbeyi olmuştur.

Yusuf Paşa — 1073-1662 de Anadolu valisi oldu, silahdarlıktan çıkmadır.

Mustafa Paşa — (Firarî) 1664 senesinin haziranı içinde Anadolu valisi oldu.

Mustafa Paşa — (Halıcı zade damadı) 1076-1665 den 1667 ye kadar Anadolu valisi olup oradan Rumeliye nakleyledi.

Mehmet Paşa — (Çitak) 1078-1667 senesinde Mustafa Paşa yerine Anadolu valisi olup yine o sene infisal etti.

Halil Paşa — (Koca) buda 1667 de Anadolu beylerbeyi olup az sonra Rumeliye nakletti.

Mehmet Paşa — (Katırcı oğlu) 1667 de vali olup 1078-1668 de Girit muharebesinde şehit düştü.

Ali Paşa — (Kör su yolcu) 1083-1672 senesinde Anadolu valisi oldu.

İbrahim Paşa — 1672 de Anadolu valisi olup Ali Paşanın halefı idi.

Hasan Paşa — (Sarıkcı) 1672 de İbrahim Paşanın yerine Anadolu valisi olup 1086-1675 de Kütahyada vefat etti.

Hüseyin Paşa — (Kör) 1675 de vali oldu. 1676-1087 H de ayrıldı.

Ahmet Paşa — (Sarhoş) — 1677 senesinde vali oldu. Maiyeti kendisinden korkduklarından halka zulm edemezlerdi.

Osman Paşa — 1677 de Anadolu valisi idi. Aynı sene içinde Mısır valisi oldu.

Hüseyin Paşa — Anadolu eşkıyasını tedibe memur iken 1678 de anadolu valisi oldu. Oradan Babadağı seraskerliğine gitti.

Ali Paşa — (Toğancı) 1090-1679 senesinde Anadolu valisi olup bir sene sonra infisal etti.

Ahmet Paşa — (Osman Paşa zade) Kütahyalı olup 1091-1680 de vali oldu. Babası Osman Paşanın Sultan bağında bir konağı olduğunu Evliya Çelebi yazar. Tercemei haline dair notlar aşağıdadır. Çiftelerli Osman Paşanın oğlu olması muhtemeldir.

Hasan Paşa — (Hazinedar başı zade) 1682 senesi içinde Anadolu valisi olup 1098-1686 da ayrıldı.

Mehmet Paşa — (Gürcü Mavrol oğlu) 1686 da vali olup 1687 de Ağrıboz muhafızlığına gönderildi. (1098-1099 H)

Hüseyin Paşa — (Dizveren) ümeradan olup 1687 senesinde Anadolu valiliğine tayin edildi.

Ömer Paşa — (Deli) Yeniçerilikten yetişmedir. 1688 de tayin ve (1689-1101 H) senesi içinde infikâk etti.

Ahmet Paşa — (Kabakulak) 1689 da vali olup 1102 - 1690 senesi içinde muharebede top isabetiyle şehiden vefat etti.

Ebubekir Paşa — (Malatyalı) 1690 da (Niğebolu) muhafızı iken anadolu valisi oldu.

Seyit Ahmet Paşa — (Kemankeş) 1690 dan 1691 senesine kadar vali. (1102-1103 H)

İsmail Paşa — (Çelebi) Yeniçeri ağası olup 1691 de Anadolu valisi ve yine o sene içinde İstanbul kaymakamı oldu.

Hüseyin Paşa — (Hacı) 1691 de vali olup 1693 senesine kadar burada kaldı. (1103-1105 H)

İbrahim Paşa — (Mısırlı zade) 1693 de vali olup 1107-1695 senesi sonuna kadar kaldı.

Mustafa Paşa — (Daltaban) 1105-1695 senesinde birinci defa ve 1114-1702 muharreminde ikinci defa Anadolu valisi oldu ve oradan da ayni sene eylülünde sadrazam oldu.

Osman Paşa — (Küçük) 1696 da Halep valiliğinden Anadolu valiliğine ve 1109 H-1697 de Şam valiliğine tayin edilmiştir.

Ömer Paşa — Musul valiliğinden mazul iken tayin edildi. 1697 den 1111 H-1699 senesine kadar Anadolu valisi idi. Kütahyada Biber hanı bunundur.

Mehmet Paşa — (Bıyıklı) 1699 da Anadolu valisi olup aynı sene içinde Diyarbekire naklolundu.

Eyup Paşa — 1699 senesi şubatında (IIII ramazan) vali olup bir sene sonra Konya valisi oldu.

Abdi Poşa — Babıâliden yetişmiştir. 1112-1700 senesinde Anadolu valiliğiyle (Temişvar) muhafızı olup (1702) de Van valiliğine gitti.

Noman Paşa — (Köprülü oğlu) Daltaban Mustafa Paşanın ikinci defa Anadolu valiliğinden ayrılması üzerine 1114H-1702 de vali olup 1703 içinde ayrıldı. Sadrazamlığı vardır.

Yusuf Paşa — (Topal) Temişvar muhafızı meşhur Cafer Paşanın kardeşidir. 1703 den 1704 senesine kadar Anadolu valisi oldu. Yusuf Paşa Rakka valiliğinde iken 1124 H-1712 de ikinci defa Anadolu valisi olup bir sene sonra Halep valiliğine nakletti.

Osman Paşa — Yeniçeri ocağından yetişmiştir. 1116 H-1704 senesinde Anadolu valisi olup 1706 senesi nisanında (1118 Muharrem) infikâk etti.

Mehmet Paşa — Mirahorluktan vezir oldu. 1706 senesi nisanında Sıvas valisi iken Anadolu valisi olup yine o sene içinde Musul valiliğine nakleyledi. Mehmet Paşa 1711 den 1712 senesine kadar ikinci defa vali oldu.

Yusuf Paşa — (Hazine kethüdası) Palabıyık Yusuf diye meşhurdur. Birinci defa 1118 H-1706 senesi içinde Anadolu valisi olup 1126 H-1714 de ikinci defa Anadolu valisi tayin edildisede yine o sene içinde Hamit sancağına nakleyledi.

Süleyman Paşa — 1707 senesinde tevkii iken Anadolu valisi oldu isede yine o sene içinde tekaüt edildi.

Hasan Paşa — (Hacı kıran) 1119 H-1707 ağustosunda Anadolu valisi olup 1120 Zilkade 1708 şubatına kadar kaldı.

Abdi Paşa — 1120H-1708 de Hasan Paşanın yerine Halep valiliğinden Anadoluya getirildi.

Hasan Paşa — (Koca) 1710 da Anadolu valisi olup 1711 de Vana nakledildi.

Mehmet Paşa — (Şehsüvar oğlu) Kaleciklidir. 1714 senesinde valiliğe tayin edilip o sene sonuna kadar burada kaldı.

Ahmet Paşa — (Türk) 1126 H-1714 sonlarında Anandolu valisi olup yine o sene içinde harpte şehiden vefat eyledi.

Haci Ali Paşa — (Maktul zade) Sadrazam Merzifonî Kara Mustafa Paşanın oğludur. Nişancı iken 1129 H 1716 muharreminde vali olup 1130-1717 mayısında Sakız muhafızı olmuştur.

Ali Paşa — (Serezli) 1718 de vali olup o şene içinde Kütahyada vefat eyledi.

Ali Paşa — (Menlikli) 1717 eylûlünde vali olup 1721 teşrinievveline kadar kaldı.

Osman Paşa — 1723 den 1724 senesine kadar kaldı ve oradan (Revan) muhafızlığına nakledildi.

Mehmet Paşa — (Silahdar) 1724 teşrinievvelinde (1137 Safer H) Anadolu valisi oldu 1725 de Halep valiliğine naklolundu.

Ali Paşa — (Hekim oğlu) kıymetli ve gayyur vezirlerden olan Ali paşa beş defa Anadolu valisi ve üç defa sadırazam olmuştur. Birinci Anadolu valiliği 1138 H 1725 teşrini evvelinde ikinci 1154 H 1741 eylûlünde, üçüncüsü 1159-1746 senesinde, dördüncüsü 1168 H 1754 de beşincisi ise 1171 H 1757 senesindedir.

Ali Paşa bu son valiliğinde ve aynı senede Kütahyada vefat ederek Saray camii denilen Hisar Bey camii hatiresine defnolunmuştur; cesedi yirmi altı gün sonra İstanbulda yaptırdığı Hekim oğlu camiine naklolunmuştur. Zamanında bütün vüzera hatırına riayet ederlerdi. Ekseri vezirler kendi yetiştirmeleri olup bunların içinde Ivez Mehmet Paşa ile Ragıp Mehmet Paşa sadırazam olmuşlardır.

Abdülaziz Paşa — 1138 H 1725 den1141- 1728 kânunsanisine kadar Anadolu valisi.

Mustafa Paşa — (Hacı) 1727 senesi iptidasında [1139 Cemadilevvel] Abdülaziz Paşanın yerine vali olup 1729 temmuz ayının sonlarında Tebriz valisi olmuştur.

Ebubekir Paşa — (Hacı) Alâiyelidir. 1731 senesi teşrinievvelinde Anadolu valisi olup 1732 mayısında İzzet Ali Paşa kendisine halef oldu[1144-1145].

İzzet Ali Paşa — Kalemden yetişmiş, edip ve şair bir zattır. 1732 mayısında vlai olup (1733-1145) de Van Seraskerliğine nakledilmiştir.

Osman Paşa — 1146-I733 de Anadolu valisi oldu.

Ahmet Paşa 1735 ve 1736 seneleri içinde vali.

Ali paşa (Genç) — Küçük Osman Paşanın oğludur (1736- 1149) da Anadolu valisi tayin edilerek Bender seraskerliği ilâve ediliyor. 1737 de tenzilen maraş valil!ğine nakil. Genç Ali Paşanın Saray camiine ufak bir vakfı vardır.

Noman Paşa — (Giritli) 1150-1737 senesinde Bender sereaskerliği ilâvesiyle Anadolu valisi olup 1738 de infisal etti. Noman Paşa 1154-1741 senesi içinde ikinci defa Anadolu valisi olmuştu.

Veli Paşa — 1740 senesinde vali olup 1741 de Erzuruma nakledildi. Sicilli Osmani yanlış olarak valiliğini 1746 göstermiştir.

Hacı Ahmet Paşa — (Şehla) Birinci defa 1157-1744 ve ikinci defa 1745 de valilik etti. Sadrıazamlığı vardır.

Mehmet Paşa -- (Yeğen) 1744 senesi son ayında Anadolu valisi ve Kars seraskeri olup 1745 de vefat etti. Sadrıazamlığı vardır.

Süleyman Paşa — Kız Ali zade diye meşhurdur. 1746 da Anadolu valisî olmuş ve (1161-1162 H 1748) senesi içinde vefat etmiştir.

Mehmet Paşa — (Çelik) Pulat Mehmet Paşanın oğlu olup 1748 senesi Ağustosundan teşrinisaniye kadar birinci [1161 sonlarından Zilkadeye kadar] ve 1763 kânunievvelinden 1764 temmuzuna kadar [1177 Cemadilahır 1178 Muharrem] ikinci defa Anadolu valisi olmuştur.

Yahya Paşa — Eyupludur. 1748 de Celik Mehmet Paşanın yerine vali olup 1166-1752 senesine kadar kaldı. Kütahyanın Hisar Bey camii kısmında tercemei hali vardır.

Abdullah Paşa — (Çeteci) 1752 senesinde vali olup 1168-1754 de Erzuruma nekledildi.

Ali Paşa — (Yeğen) 1754 senesi mayısında Tırhala sancağı mutasarrıfı iken tayin edilip 1756 senesi nisanında Hekim oğlu Ali Paşanın Trabzondan Anadoluya nakli üzerine Ali Paşa Trabzona nakledildi ise de Hekimoğlunun sadarete gelmesi üzerine memuriyetinde ibka olundu.

Sait Mehmet Paşa — Yirmi sekiz Çelebi zadedir. Sadrıazamlıktan azlolunarak 1756 Nisanında istanköye nefi edildi isede akabinde Anadolu valisi olmuştur.

Mehmet Paşa — (Muhsinzade)) 1758 senesi Ağustosunda Hekimoğlu Ali paşanın beşinci Anadolu valiliğinde yafatına mebni anın yerine vali oldu. 1174 Muharrem 1760 Ağustos ortalarına kadar kaldı. İki defa sadrıazamlığı vardır.

Mustafa Paşa — (Küçük. Musahip) Muhsinzadenin yerine 1760 da vali olup nişancılık ile İstanbulda ikameti münasip görüldü. 1761 Haziranında Mora eyaletine naklolundu.

Mehmet Paşa — (Silâhtar) 1761 de Mustafa Paşanın yerine vali elup ikinci defa 1178-1764 ve üçüncü defa 1196 H 1781 seneleirnde burada bulundu. Tercemei hali yukarıda (Takkeciler) camii kısmındadır.

Hamza Paşa — (Silâhtar) 1176-1762 iptidasında Mehmet Paşanın yerine vali olup aynı sene Mayısı içinde infisal etti.

Mehmet Paşa — (Kapıkıran) 1762 Mayısında vali olup 1763 Martında Erzuruma nekletti. Kütahyada Pekmez Pazarında Kuyumcular çarşısında bir ilk mektep, bir çeşme yaptırmış, mektebin hoca, kalfa ve talebesine para tahsis etmiştir.

Hüseyin Paşa -- (Kazıkçı) Maktulzade Ali Paşanın kethüdalığından yetişmiştir. 1763 te vali olup vazifesi başına gelir gelmez vefat etti, Hüseyin Paşaya, Çelik Mehmet Paşa ve ona da Silâhtar Mehmet Paşa halef olmuşlardır.

Mehmet Paşa — 1765 senesi Nisanında Kapudanı Derya iken Anadolu valisi olup selefi Silâhtar Mehmet Paşa Selânik valiliğine nakledildi. Mehmet Paşa bir buçuk ay sonra ayrıldı.

Hacı Ali Paşa — Babası Ahmet Paşadır. Aydın muhassılı iken 1178-1764 Nisanının sonlarında Mehmet Paşanın yerine vali oldu. 1766 senesi Martında ayrıldı.

Ali Paşa — (Moldovancı) Kastamonılıdır. Vidin valisi îken 1766 senesi içinde tayin edilip 1767 de Konyaya naklolundu. Kütahyada (Moldovancı ismi verilen köşk bunundur. sadrıazamlığı vardır.

İbrahim Paşa — (Silahtar) 1185 Şevval 1767 senesinde vali olup 1181 Cemadilahır جمادى الاخر 1768 Şubatına kadar kaldı. İbrahim Paşa ikinci defa 1769 senesi sonunda Anadolu valiliğine getirilip 1185-1771 de infikâk etti.

Hüseyin Paşa — Çeteci Abdullah Paşanın yeğenidir. 1768 senesi Şubatında vali olup, aynı sene Ağustosunda Aydın muhassıllığına nakledildi.

Hamza Paşa (Silâhdar) — 1182 Rebiulevvel 1868 Ağustosta Aydından Anadolu eyaletine nakledilip bir ay sonra Sadrıazam oldu.

Feyzuullah Paşa — (Zâralızâde) 1768 Teşrinievvilinde Hamza Paşaya halef olup 1769 senesi içinde harbe vaktiyle yetişmemesi üzerine vezare i refedildi. Silâhtar İbrahim Paşa ikinci valiliğinde buna halef oldu.

Sunullah Paşa — 1771 senesinde İbrahim Paşanın yerine silâhtarlıktan vezaretle Anadolu valisi olmuştur. Bir sene sonra Ağriboza nakledildi.

Ömer Paşa — (Deli) Kapıcı .başılıkla Kütahya mütesellimi iken Kapısız eşkıyasının [evelce bir vali maiyetinde iken paşasının azli veya katli üzerine etrafa dagılan ve şekavet yapan maiyetine verilen isim] tedibindeki

hizmetine mükâfâten Sunullah Paşanın yerine (1186-1772) senesinde vali olup 1173 Teşrinisanisinde [1187 Recep] harpte esir oldu.

Hasan Paşa (Cezayerli)— Ömer Paşanın esaretine mebni 1773 senesinde Anadolu valisi olup 1774 te ikinci defa Kapudanı Deryalığa tayin edildi. Sadrıazam da olmuştur.

Abdi Paşa — 1188-1774 te Anadolu valisi oldu. Koca Abdi Paşa diye aşağıda da ismi geçer. 1776 da mezalimine binaen Kütahya ehalisinin şikâyetleri üzerine Diyarıbekir eyaletine naklolunarak yerine Aydın muhassılı hazinedar Ali Paşanın geldiğini Cevdet Tarihi yazar.

Sicilli Osmanî bu tarihlerde Abdullah Paşa isminde birini valı gösteteriyor.

Ali Paşa — (1190-1776) da vali olup 1777 senesi iptidasında infisal etti.

Şahin Ali Pasa — Çelik Mehmet Paşanın kölesidir. 1777 de Anadolu valisi olup, aynı sene Ağustosuna (1191 Recep) kadar kaldı. Yine Şahin Ali Paşa (1201-1786) da ikinci defa vali olup 1787 de ayrıldı. Sadrıazam dahi olmuştur.

Mehmet Paşa — (Haseki) (1192-1778) de vali olup (1193-1779) de ayrıldı.

Seyit Mehmet Paşa — (Yeğen) Alâiyelidir. 1779 da Anadolu valisi olup bir sene sonra infisal etti. Şahin Ali Paşanın 1787 de Anadolu Valiliğinden ayrılması üzerine Seyit Mehmet Paşa ikinci defa vali oldu. Sanatkâr bir zat olup Kütahyanın Hisar Bey [Saray] camiinde kendi elyazısiyle tertip edilmiş güzel bir tuğrası vardır.

Seyit Mehmet Paşanın bir çeşme kitabesi Karagöz Paşa camii müezzini Şükrü Efendi tarafından bulunarak camiin içerisine konmuştur. Kitabe sureti şudur:

(صاحب الخيرات والحسنات السيد الحاج يكن محمد باشا والئ اناطولى حالا)

١١٩٤

Abdi Paşa - (Koca) Abdi Paşazade Ali Paşanın oğludur. Birinci valiliğinin 1774 senesinde olduğunu az evvel göstermiştim. Ikinci Anadolu valiliği (1196-1781) de olup 1783 Teşrinisanisinde (1198 Muharrem) ayrıldı. Hüsnühattı vardır. Kendisinin yaptığı bir tuğra Kütahyalı Yardımzade Ahmet Beyde mahfuz olup fotoğrafı bu eserin resimleri arasındadır. Kütahyanın Balıklı semtinde bir konağı olduğunu mahkemei şer'iye sicillinde gördüğümü bilmünasebe yazmıştım. Zalim ve gaddar olup İkinci valiliğinde mütesellimi Germiyanzade Hacı Yusuf ağa idi.

İsmail Paşa — (Hattat) Güzel yazısı sayesinde saraya alınıp Kara vezir Seyit Mehmet Paşanın himayesi sayesinde ilerledi. İsmail Paşa 1784 Eylûlünde (1198 Şevval) Anadolu valişi, olup 1785 Haziranında (1199 Ramazan) Bosna valiliğine gitti.

Seyit Ahmet Paşa — Sivaslıdır. 1785=1200 senesinde vali olup ilâveten İsmail ve Silistre Seraskerliği de verildi. 1787 de Konyaya naklolundu.

İsmail Paşa — (Haci) Tersane emini iken 1787 senesi Haziranında (1201 Ramazan) vezirlikle Anadolu valisi ve İsmail seraskeri olup sadrı sabık Ali Paşanın maiyyetine gönderildi; 1789 sonunda veya 1890 iptidasında Bender'i düşmana tesliminden dolayı vezirliği refedildi.

1202 senesinde Rusya ve Avusturya harbinin iptidasından [1203 senesi recebine yani Sultan Selimi salisin culusuna kadar bir buçuk sene zarfında Anadolu Valisinin harpte bulunmasına mebni Kütahyaya on beşten fazla mütesellim gönderilip bunların içinde şakılerden olup iki tuğla Beylerbeyi yapılan Tekeli Deli Bekir ve yine o zümreden Mehmet çavuş ve saire gibi erazil de vardı. Nihayet eski kapıcı başılardan Kütahyalı Seyit Abbas ağa tecrübeli olduğundan 1203 de Anadolu eyaleti müteselimliğine getirildi.]

[Tarihi edip. Vak'a nüvis.]

Ahmet Paşa — (Çurazade) Kütahyalıdır. 1790 iptidasında (1204 جمادی‌الاول) İsmail Paşanın yerine vali oldu. Yine o sene Ramazanın sonunda Balıkesir Mutasarrıflıgiyle Tolçı muhafızlığın getirildi. Tercemei hali Kütahya meşahiri kısmındadır.

Mehmet Paşa — [Aydoslu] 1204 [Ramazan 28] senesinde [1790 Temmuz] Anadolu Valisi olduğu bir maruzat mecmuasında görüldü.

Kara Mahmut Paşa — 1790 da Yeni pazar seraskeri ve Anadolu valisi olmuş ve (1206 شوال) 1792 de ayrılmıştır.

Ali Paşa — (Çandarlızade) İznıklı Ali Paşa diye şöhreti vardır. 1792 senesi Haziranında Anadolu valisi olup (1208 جمادی‌الاخر) 1793 senesi sonunda Konya valiliğine naklolunup Kütahyadan hareketini müteakip vefat eyledi. Muktedir ve kıymetli bir vezir olup epi iş görmüş ve bu yüzden hatırına riayet edilmişti. Uşakta Acemoğlunun tedibine muvaffak olamaması nüfuzunun kesrine ve kendisinin de mütessiren vefatına sebep olmuştur.

Abdullah Paşa — (Azımzade) 1793 sonunda Ali Paşanın yerine Anadolu valisi olmuştur. 1794 de Halep valiliğine nakledildi. Kütahyanın Hisar Bey camiindeki dua levhası bunundur.

İzzet Mehmet Paşa — (Zafranbolulu) Karavezir Seyit Mehmet Paşanın yetiştirmelerindendir. (1209-1794) senesinde Anadolu valisi olup Mısır valiliğinden yeni vazifesi merkezi olan Kütahyaya gelirken (Gediz) den sadrazamlıkla İstanbula celbedilmiş ve işe başlamıştır.

Alo Paşa — (Birinci defa 1794 te, ikinci defa 1211-1796 da Anadolu valisi olup 1797 senesinde Rumeli valiliğine nakledilmiştir. Kütahyada Osmanlı devri kitabeleri yazılırken (Alo Paşa camii) bahsinde tercemei hali kayit edildi.

Haci Ebubekir Paşa — 1794 te Alo Paşanın yerine vali olup 1796 da Mısır valiliğine gitti.

Seyit Mustafa Paşa — (1211-1797) de vali olup o sene içinde infial etti.

Osman Paşa — (Gürcü) Cezayerli Gazi Hasan paşanın delil başılığından yetişmedir. Silistre valisi iken birinci defa 1798 senesi Temmuzunda, (1213 Safer) ikinci defa (1218 H 1803) te Anadolu valisi oldu. Tercemei hali, Kütahyada İmaret mescidinden bahsedilrken zikredilmiştir.

Ebubekir Sami Paşa — 1798 de hem sadaret kaymakamı hem de Anadolu valisi oldu. (1214-1799) da infikâk etti.

Abdullah Paşa — Ömer Paşanın oğludur. Çavuşbaşı iken Ebubekir Sami Paşanın yerine vezirlikle hem sadaret kaymakamı ve hem de Anadolu valisi oldu. (1215-1800) senesinde nüzül isabetiyle vefat eyledi.

Seyit Mustafa Paşa — 1217-1802 senesinde rikâbı hümayun kaymakamı olan Seyit Mustafa Paşaya Anadolu eyaleti arpalık olarak verilmiş ve mütesellimliğinde bulunan Nasub oğlu Nasuh ağanın hastalığına binaen yerine Germiyanzade Haci Ali ağa mütesellim olmuştur.

Ömer Paşa — (Çelebi) Filibe âyanlığından yetişmedir. (1217-1802) senesinde (Çermen) mutasarrıflığından Anadolu valisi oldu ve 1803 şubat ayında (1217 ذی‌القعده) infisal ederek Gürcü Osman Paşa ikinci defa kendisine halef oldu.

Ömer Paşanın kendisine mütesellim nasbettiği Germiyan zade Haci Ali ağanın ehaliye fevkalâde zulüm ettiğinden azlolunup malı müsadere edildikten sonra (1217 şaban 1802 kânunıevvel) de idam edildiği mahkemei şer'iyye sicillinde görüldü.

Cevdet tarihi (1217 hicret senesi vukuatı arasında) Ömer Paşanın Germiyan zadeyi idam ile kendisinin de şunun bunun malını müsadereye kıyam ettiğinden dolayı vezirliğinin ref ve İzmirde ikamete memur edildiğini yazar.

Alâattin Paşa — Sivaslıdır. (1218 جمادی‌الاول = 1803) ağustosunda Erzurum valisi iken Gürcü Osman Paşa ile becayiş edilmişlerdir. Bunun zevcesi Hibetullah sultan olup bir müddet İstanbulda ikameti tensip olunarak mütesellimliğine Germiyan zade Mehme ağa tayin edilmiştir.

Alaattin paşa (1807 haziran 1221 rebiülahir) senesinde ikinci ve 1817 senesi ağustosunda (1232 şevval) üçüncü defa Anadolu valisi olmuştur. Son valiliğinde Nasuh oğlu Nasuhun tedibine memur oldu isede yüzüne gözüne bulaşdırdı ve vezirliği refedilerek Sivasta ikamete memur oldu. (1818 mayıs)

Abdurrahman Paşa — 1804 haziranında Anadolu ualisi olup 1805 senesi iptidalarında infisal eylediği mahkeme şer'iyye sicilline görüldü. [1219 ربیع‌الاول — 1219 شوال]

Yusuf Paşa — Abdurrahman Paşanın yerine vali oldu ve 1806 iptidasında ayrıldı. (1221 ذی‌القعده)

Ebubekir Sami Paşa — Birinci valiliği yukarıda geçti. İkinci defa İs-

mail muhafızı iken 1806 iptidasında vali olup 1807 senesinin ilk aylarında infikâk etti.

Çelebi Mustafa Paşa — Galata muhafazasına memur iken İngilizlerin İstanbula vurudunda gösterdiği fevkalâde hizmete mükâfaten 1807 senesinde vezirlikle Anadolu valisi olmüştur. Dört beş ay sonra sadaret mevkiine getirildi. (1222 rebiülahir 1807 haziran)

Zaim Ahmet Paşa — İpsalalıdır. (1808) temmuzunda (1223 جمادی‌الاخر)Anadolu valisi olmuş ve 1809 da infisal etmiştir.

Osman Paşa — (Cebeci) (1224— 1809) senesinde sadaret kaymakamlığına ilâveten Anadolu valisi olmuş 1810 senesinde ayrılmıştır. Bunun zamanında Kütahya mütesellimi Germiyan zade Hacı Süleyman ağa idi.

Halil Paşa — 1810 senei nisanında (I215 ربیع‌الاول) Osman Paşanın yerine sadaret kaymakamı ve Anadolu valisi olmuştur. Aynı sene ağustos ayında infisal eyledi. Bunun da mütesellimi Germiyan zade Hacı Süleyman ağa olup daha evvel Osman Paşanın zamanındaki mezalimine binaen Halil Paşanın zamanında mütesellimlikten azledildiği mahkemei şer'iye sicillinde görüldü. (1225 جمادی‌الاخر)

Ahmet Şakir Paşa — 1810 ağustosunda sadaret kaymakamı ve ilâveten Anadolu valisi olup 1812 senesinde infikâk etti. Şakir Paşa Geliboluda ikamete memur iken 1813 kânunıevvelinin sonlarında (1229 Muharrem) ikinci defa vali olup 1814 de Mora valiliğine nakletti. Kütahya Hükûmet konağına bir oda ilâve ettirmişti. Âlim ve şair idi.

Mehmet Rüştü Paşa — Erzurumludur. Başmuhasebecilikten mazul iken sultan Mahmudun mûtemetlerinden İbrahim Refet Efendinin tavsiyesi üzerine 1812 senesinde vezaret rütbesi ile sadaret kaymakamı ve Anadolu valisi oldu. 1813 kânunıevvelinde mazul ve yerine Ahmet Şakir Paşa ikinci defa vali oldu.

Mustafa Nuri Paşa — (Hafız) Birinci mirahor iken vezir olmuş 1814 senesinde Şakir Ahmet Paşanın yerine Anadolu valisi tayin kılınmıştır.

Seyit Ahmet Paşa — Nuri Paşanın yerine Anadolu valisi olup 1815 de ayrıldı.

Laz Ahmet Paşa — 1815 senesinde Anadolu valisi olup 1816 eylulünde Halep valiliğine gitti. (1231 ذی‌القعده)

Ahmet Hurşit Paşa — Selânik ve Kavala sancakları mutasarrıfı iken 1816 senesi teşrinisanisinde Anadolu valisi olup I818 şubatında (1232 جمادی‌الاول) Halep valiliğine nakledildi.

Seyit Hasan Paşa — (Dârendeli) 1818 mayısında Alâattin Paşanın üçüncü defa Anadolu valiliğinden infisalinde Afyon Karahisar mutasarrıfı iken Anadolu valisi oldu. Hasan Paşa ikinci defa (1237-1821) de vali olup 1823 iptidalarında Halebe nakledilip Salih Paşa kendisine halef oldu.

Ebubekir Sıtkı Pasa—1819 da Anadolu valisi olup 1821 senesinde ayırdı.

Kütahyada Kadirî dergâhı dolayısiyle yukarıda (kitabesiz eserler) kısmında tercemei hali yazılmıştır. Valilikte Seyit Hasan Paşa kendisine halef olmuştur.

Salih Paşa — İzmirlidir. 1823 senesi iptidalarında (1238 جمادی الاول) Anadolu valisi olup yine o sene mart ayı sonlarında Şam valiliğine gitti. Sadrıazam da olmuştur.

Derviş Mehmet Paşa — 1823 martında (1238 Recep) Anadolu valisi olmuştur. 1823 temmuzuna kadar kaldı. Muhtasar tercümei hali Sadettin camii bahsinde yazıldı.

İzzet Mehmet Paşa — [Dârendeli] 1825 senesi temmuzunda Derviş Mehmet Paşanın yerine Karahisar ve Ankara sancakları ilhakiyle Anadolu eyaletine vali olmuştur. (1244-1827) senesinde kapudanı deryalıkla ayrıldı.

Hüsrev Paşa — Çavuş başı Sait Efendinin kölesidir. 1827 senesi şubatında serasker ve Karahisar, Ankara sancakları ilhakiyle Anadolu valisi oldu; mütesellimi Halil Kâmili ağa idi.

Mehmet Emin Rauf Paşa — Çavuş başı Sait Efendinin oğludur. Beş defa sadrazâm oldu. Menteşe ve Karahısarı Sahip mutasarrıfı iken (1248-1832) senesi teşrini evveli sonunda Anadolu valisi olup beş ay sonra ikinci defa sadarete davet edildi ve Kütahya bu tarihte yandı 1833 iptidalarında Mısır Valisinin eline geçti.

KÜTAHYA

MUHASSIL, KAYMAKAM VE MUTASARRIFLARI

1833 senesi içinde (1249 muharrem) Anadolu valiliği teşkilâtı değişerek Kütahyanın Eyalet merkezi olmakıan çıkdığını yukarıda teşkilât bahsinde yazmıştım. Burada muhassillik, feriklik (1) kaymakamlık ve sancak teşkilâtında Kütahyaya gelen muhassıl, ferik, kaymakam ve Mutasarrıfların isimlerini yazıyorum.

Halil Kâmili ağa (1149-1833) senesinden 1835 senesine kadar Kütahya mnhassılı olmuştur. Tercemei hali Kütahya muvakkithanesi kitabesi dolayısiyle yukarıda yazıldı.

Hafız Mehmet Paşa — Saraydan yetişmiştir. 1835 de Halil Kâmili ağanın yerine Kütahya ve Karahisarı Sahip muhassılı ve Feriki olmuş ve 1837 de Sivas Valiliğine tayin edilmiştir.

Dilâver paşa — 1837 den 1839 senesine kadar Kütahya ve Karahisarı Sahip muhassılı olmuştur. Kitabesiz eserlerden bahsederken (Gümüş eşik tekkesi) nin tamiri münasebetiyle tercemei halinden bahsedildi.

Tayyar Paşa — Gürcüdür. Küçük Hüseyin Paşanın kölesi idi. (1255-1839) senesinde Hüdavendigâr eyaleti feriki ve Kütahya ve Karahisarı sahip muhassılı oldu. Bir sene sonra infikâk etti.

İsmet Paşa — Ramazan oğullarından Necip Beyin oğludur. (1256-1840) da Tayyar Paşaya halef oldu ve 1841 de ayrıldı.

Mazhar Paşa — İsmet Paşaya halef olmuştur.

Mustafa Paşa — 1841 senesinde Hüdavendigâr eyaleti müşiri Rıza Paşanın yerine vekâleten Hüdavendigâr feriki ve Kütahya ile Karahisar muha sılı olup bunun zamanında merkezi Kütahya olan Hüdavendigâr eyaletine izmit ile Eskişehir de ilâve olunmuştur. Mustafa Paşa 1258-1842 de ayrıldı.

Dilâver Paşa — İkinci defaki Kütahya Ferikliğinde Mustafa Paşaya halef oldu.

Mehmet Şerif Paşa — 1842 de Kütahya ferik ve muhassılı olan Şerif Paşa 1843 senesinde infisal eyledi.

---

[1] (1250) H 1834 M) senesinde redif asakiri mansure teşkilâtı üzerine sancak beylerine, ümurı maliyeye baktıklarından dolayı muhassıl ve redif mansure teşkilâtı Kumandanı olduklarından dolayı da (Ferik) unvanı verilmiştir. Bu ferik tabiri (1259 H 1843 m) senesine kadar devam etmiş sonradan bir vilâyete merbut sancak beylerine kaymakam denilmiştir.

Ali Paşa — [Kütahyalı] 1843 - 1259 senesinde Kütahya sancağı kaymakamı olmuştur, Bir sene sonra Münip Paşa kendisine halef oldu.

Mehmet Münip Paşa — (Kilisli) 1260-1844) senesinde kütahya sancağı kaymakamı olup 1854 de Sivas mutasarrıflığına gitti.

İbrahim Ethem Bey — (Molla Bey) (1261 H 1845) den (1263 H 1847) teşrinievveline kadar Kütahya sancağı kaymakamı olup tercemei hali (Molla Bey camii) kitabesinden bahsedilirken yazılmıştır.

Osman Seyfi Bey — Hacı Ömer Efendi isminde birisinin oğludur. Diyarıbekir defterdarı iken 1263 ذی القعده 1847 teşrinievvelde İbrahim Beyin yerine Kütahya kaymakamı olup (1264 şubat 1948 temmuz) da vefat etmiştir.

Abdüllâtif Efendi — Osman Seyfi Beyin yerine Karahisarı Sahip muhassılığından Kütahya kaymakamı olup (1264 ذی القعده 1848 teşrinievvel) de ayrıldı.

Hacı İzzet Bey — 1848 teşrinievvelinde kaymakam olup 1849 teşrinievvelinde 1265 ذی الحجه infisal etmiştir. Meşhur Erzincanlı Hacı İzzet Paşa budur.

Mehmet Raşit Efendi — Rikâbı hümayun kapıcı başılarından iken Hacı İzzet Beyin yerine Kütahya kaymakamı olmuş ve 1266-1850 senesi içinde ayrılmıştır. Hafız ağa demekle maruftu.

Sait Paşa — İslimye kaymakamı iken (1850) de Kütahya kaymakamı olmuş ve bir sene sonra hizmetine mükâfaten mirilümeralık verilerek o senede yani 1851 senesi haziranında Sofya kaymakamlığına gönderilmiştir. (1267 Ramazan)

Pertev Paşa — 1851 haziranında Kütahya kaymakamı olmuş ve bir sene sonra Beyazıt kaymakamlığına tayin edilmiştir.

Tahir Efendi — 1852 haziranında (1268 H) Gümüşhane kaymakamlığından Kütahyaya gelmiş (1271-1854) de Bolu kaymakamı ile becayış edilmiştir.

Baha Bey — Kapıcı başı rütbesiyle Bolu kaymakamı iken Tahir Efendi ile becayiş edilmişdır. 1855 de infisal etmiştir.

Mehmet Cemil Paşa — Ser kâtibî Mustafa Paşanın damadı olup o sayede mirimiran olmuş ve 1855 de Kütahya kaymakamı tayin kılınarak 1856 iptidasında infikâk etmiştir. (جمادی الاول 1272)

Motoş Paşa — Medinei münevvere muhafızı iken 1856 senesinin ilk ayı içinde Kütahya kaymakamı olmuş (1275-1858) de ayrılmıştır.

Mehmet Nebil Paşa — 1858 de Kütahya kaymakamı olup (1278-1861) senesinde infisal eyledi. Kütahyada hükûmet yanındaki şeyh Haydar Efendi dergâhında metfun Ali baba isminde bir zatın türbesini tevsi ile rifaî tekkesi haline koymuştur.

Asaf Paşa — (1279-1862) de kaymakam olup 1863 haziranında ayrıldı. (1280 Muharrem)

Abdülhalim Paşa — 1863 de kaymakam olup 1864 de meclisi tahkik azalığına naklolundu.

Ahmet Paşa — [Kozanlı] (1282-1865) senesinde kaymakam olup 1866 nisanında ayrıldı.

Tevfik Paşa — (Resmo) kaymakamlığından munfasıl iken 1866 nisanında (1282 ذی‌القعده) Kütahya sancak kaymakamı olup 1867 eylûlünde (1284 جمادی‌الاول) infisal etti [1]. Arnavut Ali Tevfik Paşa diye maruftur.

Hasan Hakkı Bey — 1867 eylûlünde Kütahya mutasarrıfı olmuş, 1870 tarihinde ayrılmıştır. Sonradan vezir olan İşkodralı zade Hasan Hakkı Pşadır. Sadettin camiini kârgir yaptırmıştır.

Ethem Paşa — (1282-1870) de Kütahya mutasarrıfı olup 1872 de infisal ve bir müddet sonra Amasya mutasarrıflığına tayin edilmiştir. Sadettin camii kitabesinde ismi geçen Ethem Paşa budur.

Tali Efendi — 1872 Mart ayında (1289 Muharrem) Kütahya mutasarrıfı olarak aynı sene ağustos ayı sonunda ayrıldı.

Raif Bey — Edirne vali vekılliğinden 1289 recep-1872 ağustosta Kütahya mutasarrıflığına tayin edilip 1291-1874 senesi içinde ayrıldı. Damat Nuri Paşanın enistesi idi.

Ata Bey — 1874 sonundan (1876-1293) senesine kadar mutasarriflık etti. Meşhur enderon tarihi muharriri Hacı Tayyar zade Ata beydir.

Ali Rıza Bey [paşa] — 1293-1876 senesinde Hicaz vali kaymakamı iken Kütahyaya mutasarrıf olup 1294-1877 de ayrıldı[2].

Mehmet Arif Paşa — 1877 senesinden (1879-1293) senesine kadar.

Haydar Bey — 1879 dan 1881 senesine kadar.

Münip Paşa — 1881 den 1301-1883 senesine kadar.

Hasan Feham Efendi (Paşa) — 1883 den 1884 senesine kadar.

Tevfik Paşa — [ikinci defa] 1884 den 1886 senesine kadar.

Hâşim Paşa — (1304-1886) dan 1888 senesine kadar.

---

[1] Tevfik Paşanın kaymakamlığı zamanında ve (1284 safer 1867 haziran) da bilumum (eyalet) unvanı vilâyete ve kaymakam tabiri de mutasarrıflığa tahvil edilmiştir. Bu meyanda (Hüdavendigâr eyaleti) tabiri (Hüdavendigâr vilâyeti) ne çevrilmiş ve ona merbut olan Kütahya ile beraber Karasi, İzmit, Karahisar kaymakamları mutasarrıflık ismini almışlardır.

[2] Kütahya mevlevihanesinden Kütahyada Vahit Paşa kütüphanesine nakledilen kitaplardan birinin kenarında (1242) den (1284) de kadar kütahyada Muhassıl ve kaymakam bulunmuş olan zevatın isimleri yazılı olup yalnız sıralarında taktim, tehir vardır. Ben kendi kayıtlarını mahkeme sicillerindeki emir ve fermanlardan çıkardım, Arzettiğim kitap derkenarındaki isimler, Halil Kâmili ağanın ilk mütesellimliğinden itibaren Ali Rıza Beye kadar yazılmıştır.

Tevfik Paşa [üçüncü def'a]—1306-1888 den 1307 - 1889 senesine kadar

Veysel Paşa — 1307 - 1889 dan 1308 - 1890 a kadar

Ahmet Hamdi Paşa — 1308 - 1890 dan 1892 senesine kadar

Celâl Paşa — 1892 mayısdan 1893 şubatına kadar

Fuat Paşa — 1311-1893 senesi ramazanından 1326 recep [1908 senesi temmuz] ayına kadar. Tercemei hali hükûmet konağından bahsedilirken yazılmıştır.

Hacı Osman Paşa — 1908 senesinde ağustos ayından (1326 recep) yine o sene teşrinievvel ayına kadar vekâleten mutasarrıf olup aynı sene kânunievvelinde asîl olmuş ve 1909 mayısında ayrılmıştır. [1327 جمادی‌الاول]

Hasan Bey — Antalya mutasarrıfı iken 1327 جمادی‌الاول 1909 mayısından aynı sene eylülüne kadar (1327 Ramazan) Kütahya Mutasarrıfı.

Ömer Mümtaz Bey — 1909 eylülden 1329 جمادی‌الاول yani 1911 mayısına kadar

İsmail Kemal Bey — 329 جمادی‌الاول 1911 mayıs iptidasından 1913 ağustos sonlarına kadar (1331 Ramazan). Şimdi Çorum Meb'usudurlar. Mumaileyh Germiyan oğlu vakfındaki bir kayıttan istifade ile bir hastahane temeli attı isede infikâki sebebiyle yapılamadı.

Faik Âli Bey — 1913 ağustosundan 1913 senesi teşrini evveline kadar Yani gicrî 1331 şevvalden zilkadeye kadar.

Ahmet Müfit Bey— [1332 muharrem] 1913 birinci teşrinden aynı sene kânunievveli sonuna kadar.

Faik Âli Bey —(İkinci defa) 1913 seneei sonundan 1914 senesi nisanının ilk gününe kadar (1332-1334 H)

Ahmet Müfit Bey—(İkinci defa) 1915 nisanından 1918 mayıs ayına kadar. [1334-1337H] Dahiliye Vekâleti Başmüfettişlerinden iken tekaüt olmuşlardır. Kütahya, Müfit Beyefendinin bu Mutasarrıflığı esnasında müstakil mutasarrıflık olmuştur. [337 H]

Fevzi Bey — 1918 haziranı iptidasında mutasarrıf olup aynı sene teşrinievvelinde ayrılmıştır.

Naci Bey — Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti tarafından tayin edilmiş ve 1919 mayısı sonlarında ayrılmıştır.

Sait Bey — 1919 haziranında Söğüt kaymakamlığından Kütahya mutasarrıflığına tayin ve aynı sene kânunievveli iptidalarında terfiaen Eskişehire nakledildi. Üçüncü devrede Eskişehir Meb'usu iken vefat etmiştir.

Rahmi Bey — [1] 1919 da tayin ve 1920 senesi temmuzu sonuna kadar kalmış ve bir gün sonrada Kütahya işgal altına düşmüştür.

[1] Rahmi Beyin mutasarrıflığı zamanında ve (17 Rumi eylûl 1337) senesinde Kütahya Yunan işgali altına girmiş, Yunanlılar tarafından Kütahya mutasarrıflığına Hoca zade Rasih Efendinin oğlu İbrahim bey tayin olunarak mes'ut istirdatta firar eylemiştir. Yüz ellilik listeye dahil eşhasdandır.

Hilmi Bey — Kütahyanın istirdadı üzerine fevkalâde ahvale binaen Yozgattan 1340-1921 senesi eylûlünde Kütahya mutasarrıfı olmuşlar 1922 nisanında terfian Bursa valiliğine gitmişlerdir. Nüfuz sahibi ve kıymetli devlet adamlarından olan Hilmi Beyefendi Şimdi Dahiliye Vekâleti müsteşarı bulunuyorlar.

Fevzi Bey — 1922 de mutasarrıf olup 1930 nisanında Vekâlet emrine alınmıştır. Bunun zamanında ve 1922 de umum meyanında Kütahya vilâyet oldu.

Nusrat Bey — Fevzi Beyin Vekâlet emrine alınması üzerine (1930) senesi nisanında Kütahya valisi olmuşlardır. Bundan evvel Manisa valisi idiler. Millî mücadelenin ilk tehlikeli ve fevkalâde anlarında Zonguldak mutasarrıflığında pek mütecellidane hizmeti görülen Nusrat Beyefendi, çalışkan, kıymetli ve afif idarecilerimizdendir.

Mütemmim izahat

1

Kütahya şehrinin tab'ı buraya gelince bundan evelki bir fasla ilâvesi lâzım gelen bir kayda tesadüf ettim. Bu da Moğollar tarafından Uc ümerasından olarak tanınmakta olan ve kendilerinden senevî bir vergi alınan Karaman, Germiyan, Hamit, Aydın, İsfendiyar Osmanlı beyliklerinin (751 H 1350 M) senesinde de İlhanî bakiyesinden olan Tebriz hükümdarlarına vergi vermekte devam etmeleridir.

Bu malûmat Ayasofya kütüphanesinde 2756 numarada bulunan (Kitabı filhisap = كتاب فى الحساب) ismindeki Feleknameden alınarak Zeki Velit Bey tarafından Türk Hukuk ve İktisadiyat mecmuasında neşredilmiştir [cüz 1, sahife 33]. Burada para yani vergi mıktarı yoktur. Yalnız verginin tahsil edildiğine dair işaret vardır Bu Devletlerin vergileri mukataa olarak (Necmeddini Cüveynî نجم الدين جوينى) ye verilmiş ve o suretle tahsilât yapılmıştır. Eserde (Elûcat الاوجات) ismi altındaki Uc اوج Beylikleri; Karaman, Germiyan, Eğridir, Evladı Hamit, Orhan, Sinop, Denizli, Umur Bey, Kerdepoli, Kastamoniyedır.

2

Fadılı muhterem muallim Cevdet Beyefendinin hususî kütüphanelerinde bulunup bir nüshasını istinsaha müsaade buyurdukları menakibi şeyh Bedreddin adlımühim eserde, şeyh Bedreddinin Mısırdan avdetinde Karaman ve Germiyan memleketlerine uğrayup hükümdarlariyle görüştükleri yazılırken Germiyan oğlunun o tarihlerde henüz genç olduğu yazılmış ve yanında validesiyle birlikte Bedreddini istikbâl eylediği kaydolunmuştur. Eser şöyle diyor:

ایرتسی شیخله هم راه اولدی شاه	ایلغینه دکلو بیله میر وسپاه
انده کرو شاهدن؟ آندی وداع	کرمیانه طوتدی یول اول خیر داع
کرمیان اوغلی ایرشدی ای اخی	نوجوان ایدی هنوز اول دم دخی
شیخه قارشو کلدی اول در دانه‌سی	داخی یانجه پیاده آناسی
تایب اولدی شیخدن ایکیسی بیله	اورادن دوشدی جهانه غلغله

Bu kayd tarihlerin, Yakub Beyin (832 H 1428 M) senesinde seksen yaşını mütecaviz olarak vefat ettğini yazdıkları mutalaaya uymayor. Takriben 806 H sonlarında Anadoluya geçerek Karaman, Kütahya, Tire, Bursa ve sâireye giden ve kendisine taraftar arayan Şeyh Bedreddinle Kütahyada görüşen Keremiyan oğlu İkinci Yakup Beyin pek yaşlı olmaması icabeder. Bilâhare elde edilecek vesikalarla teeyyüt edecek olan bu noktaya nazarı dikkatı celp ile iktifa ediyorum. Bedreddinin Anadolu beyleriyle görüşmesinin kendisinin yapacağı inkılâba taraftar bulmak arzusiyle olduğu şüphesizdir.

11

MİLLÎ MÜCADELEDE

KÜTAHYA

Millî Mücadelede (1919 M. 1337) Kütahya lisesinde muallim bulunduğum ve naçîzane vatanî vazifemi ifa ettiğim sırada Mücadele esnasında Kütahyada cereyan eden hadisât ve vak'alara dair bazı notlar almıştım; Bundan maksadım da, müsait bir zamanda bu notlardan istifade ile Millî Mücadelede Kütahyanın hizmetini kaydetmekti.

Kütahyanın (1921 M 1339 zilkada H) senesi temmuz ayındaki Yunan işgalinden birgün evvel Mutasarrıfla birlikte alelacele çıkmak mecburiyetinde kaldığımdan bütün kitap ve eşyalarımı orada bırakmıştım.

Beş altı büyük sandık olan kitaplarımın zıya' ve yağmadan kurtulması için beni seven zevattan imam oğlu Hacı Ali Ağanın evine nakli esnasında [1] bazı notlarım ve bu meyanda Kütahyaya dâir olan Millî Mücadele vakayiini havî defterim de kaybolmuştu. Bunun için elimde kalan vesikaların bakiyyesini zıya'dan kurtarmak için takvim sırasiyle neşretmeği muvafık gördüm.

Bu vesâık nekadar az da olsa istikbalde Millî Mücadele tarihini yazacakların işine yarayabilir; Millî cidalimizin ufak bir göşesini aydınlattırsa benim için en büyük mükâfattır.

*
* *

20 eylûl 1919 senesi cumartesi günü akşamı alaturka saat üçte binbaşı İsmail Hakkı, Yüzbaşı İsmet ve yüzbaşı Süleyman ve mülâzim Tahsin Beyler kuvayı Milliye teşkilâtı yapmak üzre Kütahyaya gelerek icabeden teşkilâtı yapıp, muavenet olarak ehaliden yüz elli bin lira iane alınmasına karar verdiler. Kuvayı Milliye Heyeti Reisliğine sabık Kütahya ahzıasker şubesi reisi binbaşı Nüzhet Bey intihap edildi.

*
* *

[1] Kütahyada bulunduğum dokuz sene zarfında bana bir baba gibi eyiliği dokunan (İmam oğlu Hacı Ali ağa) Yunanlıların tazyıkına rağmen bütün tehlikeyi göze alarak bir gice kitaplarımı kendi evine nakletmek fedakârlığını göstermiştir. Bu kitaplar arasında Yenişehirdeki Yunan mezalimini tahkik ettikten sonra kaleme aldığımız raporlar ve Müdafaai Hukuk Cemiyetine ait vesâik mevcut idi. Merhum Hacı Ali ağa kendisini en hafif ceza olarak hapishane köşesine atacak bir işe atılmış ve tali' anu kurtarmıştı. genç ruhlu ve azim sahibi olmasından dolayı con baba (jön) diye hörmet etttğimiz merhum Mes'ut istirdadı gördükten sonra vefat etmiştir. Merhumun hatırasını burada hörmetle yedetmeği vecibe bilirim.

Mütarekeyi müteakıp Harbi Umumî esnasında Çanakkale boğazının düşman tarafından tazyıkı üzerine Kütahyaya nakledilip istasyondaki büyük handa muhafaza altında bulunan külliyetli cephaneye İngilizlerin vazi'yet etmek istedikleri haber alındığından, bilâhara Kütahya Meb'usu olan Bedrettin oğlu şeyh Seyfi Efendi ile tahrirat müdürü Hasan Sami ve polis serkomiseri Feyzi Beylerin himmetilye bu cephanelerden bir kısmi geceleyin dahile ve etrafı şehir köylüleri vasıtasiyle köylere naklettirilmiştir. Eğer mutasarrıf Fevzi Bey cebanet göstermemiş olsa idi bu cephanenin kısmı azamı İngilizlerin eline geçmezdi. 1919

*
**

20 temmuz 1336 Salı günü (Milâdi 1920) kuvayı tedibiye ve teşkilâtı mahsusa kumandanlığıyla Ethem Beyin maiyetindeki müfreze kumandanlarından Priştineli İsmail Hakkı Bey Kütahyaya geldi, mumaileyh gelir gelmez Müdafaai Hukuk merkezi heyetine aşağıda sureti yazılan tezkireyi göndermiştir [1].

(Vatanın büyük bir gayret ve şedit bir azmile müdafaası ve mübarek topraklarımızı çiğneyen düşmanın def ve tenkili esbabını ihzar için bervechi âti mevaddın sûreti kat'iyyede tatbikini temin ve bu hususta her türlü icraatı şedideyi ifa etmek üzre Kütahyaya geldim, âtide dercolunan mevaddın hemen tatbikına başlanmasını talep ederim.

1 — Müdafaai Hukuk 90 tevellüdünden 309 tevellüdüne kadar olan efradın celp ve cemine karar verildiğini sûreti kat'iyyede ilân edecek ve derhal celp ve ceme başlıyacaktır.

2 — Balâda zikrolunan tevellüt erbabından ikiyüz elli fişekle bir Osmanlı yahut iki yüz elli fişekle bir Alman veya iki yüz fişekle bir Rus mavzeri bulup getirenler seferberlikten istisna edilecektir.

3 — Toplanacak efrattan taburlar tertip olunacak ve lüzumuna göre sevk ve istihdam olunacaktır. Bunların iaşeleri Müdafaai Hukuk Heyetince temin olunacaktır. Bu hususu müzakere etmek üzre Müdafaai Hukuk levazım memuru nezdime gelecektir,

3 — Hükûmetin malûmat ve vesikasını hamil olmaksızın memleketten çıkacaklar takip ve tecziye edilecekleri gibi emlâk ve emvali musadere ve zapt ve âilesi tehcir edilecektir.

Firarilerden hükûmetçe yapılacak ilânda ve tayin olunacak günde gelip teslim olmıyanların emvali musadere ve âilesi teb'it edilecek ve kendileri idam olunacaktır.

6 — Memleket dahilinde muzır propagandalar icra ve yalan yanlış havadis ve eracif neşir ve işaa edenler bulunursa bu gibiler kim olursa olsun haklarında en ağır ceza tatbik olunacaktır, bu gibileri tahkik ve derdest etmek üzre kendi maiyyetimden memuru mahsus tayin edilmiştir.

7 — Teşekkül edecek taburlar için heyetten veya eşrafı mahalliyeden tabur kumandanı olarak üç zat intihap ve tefrik olunacaktır.

[1] İsmail Hakkı Beyin Kütahyaya geldiği sırada Yunan kuvvetleri Alaşehiri ve Gördesi almışlar ve Demirci taraflarını tehdide başlamışlardı. Buuun için âcil tedbir ittihazı zarurî idi.

8 — Balâda zikrolunan tevellütlerden celbolunacaklar meyanındaki malûller bir heyeti sıhhiye tarafından tefrik ve terhis olunacaktır.

20 temmuz 1336 asıl

Kütahya ve havalisi
Kuvayı Tedibiye ve Teşkilâtı mahsusa Kumandanı
İsmail Hakkı

Kuvayı Tedibiye Kumandanı İsmail Hakkı Beyin 21 temmuz 336 tarihli tamimi

1 — Kütahya müdafaai hukuk مدافعة حقوق heyeti vasıtasiyle her tarafa tâlik edilecek ilânın hilafına hareket edenlerle sair suretlerle safdil olan ehaliyi mahalliyenin fikirlerini tebdil gibi sırf eraciften madut propaganda yapanlar ve yalan işaata اشاعاته ictisar edenlerin cezası idamdır.

2 — Din ve mezhep tefrik edilmeksizin esnan erbabından 90 ilâ 309 tevellüdüne kadar olan her fert iki yüz elli fişekle bir Osmanlı mavezeri veyahut Alman mavzeri, bulunmadığı takdirde Rus mavzeri bulup bedel mukabilinde olarak şube riyasetine teslim edenler bu seferberlikten müstesna addolunacaklar, bulamıyanlar ise hizmeti mükelleflerini ifa edeceklerdir.

3 — Din ve mezhep tefrik edilmeksizin bilumum millette silâh ve cephane mevcut olupta teslim etmiyenlerin bilâhara hanelerinde yapılacak taharriyatta bulunur yahut görülür veyahut ahar tarafa kaçırdığı tahakkuk edeceklerin haini vatan addiyle emvali zapt ve kendisi ma'âile tehcir edilecektir.

4 — Silâhların derc ve cem'i için mukaddema yapılmış olan ilân üzerine ancak şimdiye kadar onda bir kişi silâh ve cephane getirdiği ve getirilen silâhlar ise kısmen istimale gayri salih olduğu gibi arızalı ve fişenği bulunmaz bir takım gıra ve vincister ve Bulgar Manliheri silâh oldukları anlaşılmıştır. Binaenaleyh silâhı mevcut olupta getirmiyenlerin isimleri mahfuz ve mukayyet olduğundan sabıkı veçhile yavaş davrananlar ve uzatanlar hakkında da ayni ceza yapılacaktır.

5 — Silâh tedarik ve şube riyasetine teslim keyfiyeti kat'î olarak kasba için tarihi ilândan üç ve uzak kura için de beş gündür. (bir kelime okunamadı) Sebeyiyet vereceklerin haklarında berveçhi muharrer tatbiki ceza olunacağı ilân olunur.

21 temmuz 336

***

Şehirde, istenilen silâhlardan bulunmaması üzerine 23 temmuz 336 da yüz fişek ile her hangi bir silâh ve cephane tedariki için Müdafaai Hukuk heyetinden birer vesika almak şartiyle istiyenlerin köylere gitmesine müsaade edilmiştir.

İstitrat — Filhakika millî mücadele esnasında ve bilhassa ilk zamanlarda silâha çok ihtiyaç vardı; düşmanın yavaş yavaş ilerlemesi ve muhacirlerin vürudu henüz halkı heyecana getirmemişti.

Daha İsmail Hakkı Bey gelmeden evvel Alaşehirin düşman eline geçtiği duyulmuş ve elinde silâhı olanların bir hizmet olmak üzre silâhlarını hükûmete vermeleri ilân olunarak camilerde hocalar vasıtasiyle halka telkin yapılmıştı. Bazı münafıkların aksi propagandasiyle halk tereddüt etmiş ve vaziyeti eyice kavrayamamış ve vazü nasihatin tesiri pek az görülmüştü. Bunun için kuvayı tedibiye kumandanının şedit bir beyanname neşretmesine lüzumu kat'i vardı. Nitekim bu ilân üzerine üç gün zarfında iki yüzü mütecaviz işe yarar silâh ve yüzlerce cephane toplandı ve bundan başka köylerden de silâhlar gelmeğe başladı.

***

21 temmuz 336 da yeni teşkil edilen Kütahya millî alayı birinci tabur kumandanlığına Yüzbaşı Mithat Bey tayin edildi.

22 temmuz da bilumum ihtiyat zabitlerinin celbi için ilân yapıldı. Yine bu tarihte elde mevcut mekâri hayvanatının birinci tabur kumandanlığına teslimi İsmail Hakkı bey tarafından Müdafaai hukuk heyetine bildirildi.

***

Kütahya ve havalisi kuvayı tedibiye kumandanlığı tarafından on ikinci kol ordu kumandanlığına çekilen telgraf sureti:

On İkinci Kol Ordu Kumandanlığı
Canibi âlisine

1 — Cephane ihtiyacımız evvelce telgrafla bildirilmişti. Binaenaleyh Simav ve Demirci cihetlerinde vaziyet pekziyade sıkışmış olduğundan burada dertesi teşekkül olan iki tabur mürettebatına tevzi ediimek üzre laâkal elli sandık Alman cephanesinin süratle irsali.

2 — Âşir Bey tarafından (fırka kumandanı) Uşakta terkedilen ve gönderileceği beyan olunan yetmiş beş adet bomba gayri kâfi olduğundan mıktarı mezkûrun iki yüz adede iblağiyle anın dahi memurla irsaline himmet ve müsaade buyurulmasını rica ederim efendim. 23 temmuz 336.

Bu sırada Yunanlılar Demirciyi zapt ile Simav üzerine yürümüşlerdi. Bu vaziyet Kütahyadaki faaliyeti arttırdı.

Kütahya mevki kumandanlığına

Mahrem

Düşman Simava takarrüp etmiştir, Bu cephenin vüs'ati ve açıklığı müstağnii beyandır. Kütahyada mevcut depo efradının şimdilik ve muvakkatan sevk edilen ve edilecek olan taburlara iltihakı için şimdi ordu kumandanı Ali Fuat Paşa Hazretlerine arzedilmiş olduğundan vaziyetin kesbettiği

ehemmiyet ve müstaceliyet hasebiyle tayin edilen tabur kumandanlariyle derhal istişare olunarak mevcut efradın teslih ve nevakısının ikmaline müsarsat edilmek suretiyle tabur ve bölüklerin berveçhi muharrer şekli askeriye ircaı ehemmiyetle tebliğ olunur. 23 temmuz 336

***

Kuvayı tedibiye kumandanı İsmail Hakkı Bey teşkil etmekte olduğu millî taburların ihtiyaçlarının temini için mütemadiyen şiddet ve gayret göstererek çalışıyordu. Bilhassa silâh ve cephane tedariki için her tarafa telgraflar yağdırıyordu.

***

Bozöyükte ordu kumandanı Ali Fuat Paşa Hazretlerine

Burada 290 - 309 tevellütlülerden intihap edilen ve esasen celbedilmiş bulunan 310 ve 315 esnan erbadından bin beş yüz ve iki bin kişilik bir nizamiye kolu cem ve teşkiline müsaraat olunmuş ve beşer yüz muharip ve ellişer gayrı muharip olarak birinci ve ikinci taburlar teşkil ve zabitanı tefrik ve tayin edilerek bu taburlar, elde edilen silâhlarla bir kıt'ai nizamiye şeklinde teslih ve yeniden ilbas ve nevakısı ikmal olunarak harekete müheyya bir kuvvet haline getirilmektedir.

Mutasarrıflığın ve belde ile civar eşraf ve ehalinin taahhüdatı üzerine laâkal bir hafta zarfında burada iki bin silâh temin edileceğinden iki tabur haricinde ayrıca bir kuvvei ihtiyatiyyenin de teslihine sarfı mesai olunmaktadır. Bu iki taburun kadro ve teşkilâtı ikmal edilince maiyeti acizanemdeki yüz elli kişilik suvari müfrezesiyle birlikte Simav cephesine hareket edeceğimi ayrıca arzedeceğim. Civardaki kıtaatı askesriye kumandanlıklariyle muamelâtı cariye ve müracaatı resmiyede vahdeti irtibat temin edilmek üzre mücavir kumandanlıklara tebliğat icra buyrulması müsterhamdır.

26 temmuz 336 Kuvayı tedibiye ve teşkilât K.
İsmail Hakkı

***

Kütahya ve havalisi kuvayı tedibiye kumandanı İsmail Hakkı Bey, Yozgat ısyanını bastıran ve Demircide Yunanlılara karşı mukavemet etmek üzre Kütahya taraflarına gönderilen umum kuvayı tedibiye kumandanı çerkes Ethem Beyin kuvvetlerine mensuptu. İsmail Hakkı Bey Kütahyaya geldikten birkaç gün sonra Ethem Bey de gelmiş ve kuvayı tedibiye kumandanlığına tahsis edilen sultani mektebi [Orta Mektep] binasına misafir olarak oradan da maiyeti ile Simav taraflarına doğru gitmişti. İsmail Hakkı Bey Ethem Bey tarafından teşkilâti ikmal etmek üzre Kütahyada bırakılmıştır.

İsmail Hakkı Bey, bir taraftan evvela umum kuvayı tedibiye ve sonra kuvayı seyyare kumandanı unvanını alan Ethem Beye merbu olduğu gibi diğer taraftan ordu ile de rabıta tesis etmeğe çalışıyordu. Hatta aşağıda görüleceği üzere Kütahya Millî alay kumandanlığının, Ali Fuat Paşa ta-

rafından Ismail Hakkı Beye verilmesi Ethem Beyle İsmail Hakkı Beyin arasını açmıştır.

Kütahyadan kalkarak Gedize muvasalat eden Ethem Bey İsmail Hakkı Beye şu telgrafı çekerek hazır bulnmasını bildiriyor.

Kütahya kuvayı tedibiye K. İsmail Hakkı Beye

Teşkilâtınızı bir gün evvel ikmal ederek benden alacağınız talimata göre harekete amade bulununuz kardeşim. 27 temmuz 336

Kuvai tedibiye K.
Ethem

İsmail Hakkı Bey bu telgrafı şu cevabı vermişti:

Gedizde umum kuvayi tedibiye ve teşkiliye kumandanı Ethem Beyefendiye

C 27 temmuz 36 tele-

Efrada kaput ve başlık yapdırılmak üzre bin beşyüz kişilik kumaş almak için Uşaka memur gönderilmiştir. Techizat nevakısı mülhakattan peyderpey vürut etmekte olan esliha ile ikmal ve iki taburun buna müteferri ihtiyacatı müstaceliyetle temin edilmekte ve teşrifi kerimanelerinden sonra nezareti acizanem tahtında efradın az çok terbiyei iptidaiye [yani terbiyei askeriye] ve sairesiyle iştigal olunmaktadır.

Millî Kütahya alayının teşkili lüzumu, Ali Fuat Paşa Hazretleri tarafından acizlerine akşam telgrafla emir buyrulmuştur. Arzu ve eseri teveccühü âlileri dairesinde tertip ve tensik edilecek olan bu alayın pek yakın bir zamanda emri âlilerine amade bulundurulacağı maruzdur ferman.

27 temmuz 336

***

Bu telgrafın gittiği günün akşamı Ali Fuat Paşa, İsmail Hakkı Beyi Kütahya millî alayı kumandanlığına tayin ettiğine dair Kütahya mıntaka kumandanı Avni Beye (Cebelibereket mebusu iken vefat eden merhum Avni Paşa) şu telgrafı çekmiş:

Kütahya mıntaka kumandanlığına

$$\frac{\text{Garp cephesi}}{47} \quad \frac{N}{80} \quad \frac{\text{adet}}{506} \qquad \text{mahrem} \qquad \frac{20}{30}$$

Kütahya havalisi kuvayı tedibiye kumandanı İsmail Hakkı Bey, az zamanında iki tabur teşkil eylediği ve bunların bir nizamiye kıt'ası gibi teslih ve ilbas ve ikmali nevakısı ile uğraşdığı bildiriliyor. Bu suretle İsmail Hakkı Beyin millî tabur teşkili hakkında verdiğim 15 temmuz 336 tarihli emrimin tevsian tatbiki suretiyle teşkilât yapmakta olduğu anlaşılı-

yor. İsmail Hakkı Beyi teşkil ettiği işbu taburlardan mürekkep Kütahya alay kumandanlığına tayin ettim. Bir an evvel cephede ifayi vazife edebilmek üzre kendisine her suretle muavenet ifasını rica iderim.

27 temmuz 336

Garp cephesi K.
Ali Fuat

Kütahya milli alay kumandanı İsmail Hakkı Beye tevdi olunur. $\frac{27}{28}$ temmuz 336

Kütahya mıntaka K.
Avni

***

İsmail Hakkı Bey evvelâ Ethem Beye merbut iken sonradan ordu ile rabıtasını takviyeye lüzum görmüştü. Maamafih İsmail Hakkı Bey hiç ser'işte vermeden millî alay kumandanlığını kendisine verildiğine dair olan Ali Fuat Paşanın telgrafından bahsile gayet mütavazıâne bir tarzda keyfiyeti Ethem Beye yazmıştır. Bu sırada Simav kasabası halkının kuvayı Milliyeye muhalefet gösterdiklerine dair Emet müdafaai hukuk reisi doktor Fazıl Beyden İsmail Hakkı Beye bir telgraf gelmişti. Telgraf şudur:

Kütahya teşkilât K. İsmail Hakkı Beye

Şaphane müstaceldir
bilâ numara

Alındığı tarih
27 - 7 - 36

Simava gönderdiğim adamlar geldi. Yazdıkları tezkirede göya hem düşmana karşı ve hem de kuvayı milliyeye karşı kendilerini müdafaa edeceklerini, şimdiye kadar gelen efraddan hayır görmediklerini binaenaleyh banada emniyetleri olmayıp avdetimi ve görüşmek istersem Simava yalnız girmeme müsaade edeceklerini yazıyorlardı. Kaymakam Beyin tezkiresi kontrol altında olduğunu Simava girip girmemekteki rey sizindir gibi gayrı mutemet bir cümlesi vardı. Simavda bazı tanıdığımız hayırhahlar katiyyen gelmeyiniz diye haber gönderdiler. Bu gün tekrar adam gönderdim, münasip bir mahalde her ikimize emniyet bahş bir mıntakada görüşmek ve uzlaşmağa davet ettim; düşmana gidiniz, arkanızdan bizde geliriz; biz, kuvayi milliyeyi Simava sokmamağa ahtüpeyman ettik diye cevapları geldi. Teşkil ettikleri kuvvetler yüzü mütecavizdir. Elliyi mütecaviz efrat, düşman tarafındaki köylerden geldi ve kaymakam da yazdı, Yunanlıların otomatik tüfenklerinden de bir adet ellerinde olduğunu zannediyorum, düşman Hisar köyündedir, temasları muhakkaktır. teşkilât yapanlar Necati zade Süleyman ve Hisar köylü Şalgamlardan İbrahim, İsmail diye imzaları geldi ve köylüler de resikâr bunlar olduğunu söyleyor, başka ehemmiyetli vukuat olmadı maruzdur.

[Cevap yazılmıştır, mahremdir.]

28 temmuz 336
Doktor Fuat

28 temmuz tarihinde İsmail Hakkı Bey nahiye müdürlerine telgraf çekerek halka nasihat edilmesini ve Simavlıların uğrıyacakları akibete uğramamalarını tavsiye etti ve Fazıl Beye de şu cevabî telgrafı çekti:

Şaphanede Doktor Fazıl Beye

C 27 temmuz tele -

Umum kuvayı tedibiye ve teşkiliye kumandanı Ethem Beyefendi o cihetlere mühim bir kuvvetle hareket etmişlerdir. Bu hususta daha fazla istihsal edilecek malûmatın ve her an tahaddüs edecek vaziyetin muhabere ve temas edilmesi suretiyle müşarünileyhe bildirilmesi icap eder. Düşmana karşı bazı betmayeler tarafından gösterilmekte olan asarı kabulün cezayi filiyesini müstahakları pek yakında görecektir. Her gün alınacak malûmatın tarafımıza da iş'ar buyurulması mercudur. 28 temmuz 336

İstitrat — Simavda birkaç kişiye inhisar eden bu muhalefetin Memleket müdafii olan Simav hâlkiyle hiç alâkası olmadığını sonraki vukuat ispat etmiştir.

***

Orhaneli mıntakasında halkın kuvayı milliyeye karşı muhalif tavur aldıklarını haber alan İsmall Hakkı Bey Orhaneli kaymakamına şiddetli bir telgraf çekmiş ve kaza dahilinde dercedilen silâhları istemiş ve bundan başka düşman korkusu ile ikide birde kaza merkezine gelen Harmancık nahiyesi müdürüne de vazifesinde sebat etmesi tavsiye olunmuştur. 29 temmuz 326

***

Kütahya millî alayının birinci tabur kumandan muavinliğiyle alay mutemetliğine Kütahya eşrafından merhum Mazlum zade Hafız Hasan Efendi ve ikinci tabur kumandan muavinliğine de yine eşraftan İspartalı zade Nuri Bey tayin edilmişlerdir. 29 temmuz 336 da her iki tabur kumandan muavini tabur kumandanına tanıtılmışlardır. Hamiyetli bir zat olan Hafız Hasan efendi geçen sene vefat etmiştir.

***

Yeni alay için silâh ve cephane derci hususunda İsmail Hakkı Bey mütemadi çalışıyordu. Saruhan mutasarrıfı Aziz Bey tarafından Uşakta bırakılan silâhlar ile yirmi sandık cephaneyi Kütahyaya getirmek için mumaileyh mütemadiyen uğraşmış ve nihayet muvaffak olmuştur. Az bir müddet sonra Uşakın sukutu bundaki isabeti göstermiştir. Bundan başka yine mumaileyh Tavşanlı krom madeninde elde ettiği kırk üç sandık dinamiti de marşandiz ile Eskişehirde yirmi ikinci kol ordu kumandanlığına göndermiş ve 30 temmuz tarihli telgrafla keyfiyeti Ali Fuat Paşaya bildirmiştir.

İsmail Hakkı Beyin yavaş yavaş Ethem Beyi ihmal etmesi üzerine İsmail Hakkı Beyden kuşkulanan Ethem Bey, onu kontrol altında bulundurmak üzre Kütahya mıntaka kumandanlığına kendi mutemedlerinden binbaşı Abdullah Bey isminde birini gönderiyor.

İsmail Hakkı Bey bundan kuşkulanarak Ethem Beye şu telgrafı çekiyor.

Umum kuvayi milliye kumandanlığına

Mıntaka kumandanı olarak buraya gönderilen Abdullah Efendi, Bursada aşınalık hasebiyle her nekadar afif bir zat ise de bu gibi mehamı umurda ve faaliyet ibraz edecek vezâifte asarı kudret gösterecek sür'at ve çalâkiye ve her emrin günü gününe takibi gibi faaliyeti gösteremiyeceği ve ehali üzerinde hiç bir tesir yapamıyacağı ve bu hal ise şöhret ve muvaffakiyetinize nakise iras edeceğinden bu gibi ahvale mahal kalmamak üzre zatı âlilerine olan merbutiyeti kalbiyem sebebiyle bu işte daha fa'al cebbar ahvali mahalliyeye ve ehalinin ahvali ruhiyesine vâkıf bir zatın bulunması muktazi ve pek elzem görülüp bunun ise uzun müddet idarei umurda muvaffak olmuş tecribe ve mümaresesi müsellem ve işgal ettiği mevkiin ehli olan mütekait binbaşı Nüzhet Bey tarafından ifası temini muvaffakiyete kâfi gelip işbu maruzatım zatialilerine karşı sıtkı ihlâsım icabatından olduğundan mütaleatı kemteranem muvafık görüldüğü takdirde emri alilerine muntazır olduğumu arzederim efendim.

30 temmuz 336

İsmail Hakkı Beyin mıntaka kumandanlığına tavsiye ettiği zat sabık ahzı asker şube relsi binbaşı Yanyalı Nüzhet Bey idi. İsmail Hakkı Beyin Nüzhet Beye itimadı vardır.

Ethem Bey bu müracaatı nazarı dikkate almıyarak o da kendi mutemedi olan çerkes Abdullah Beyi, firarına kadar mıntaka kumandanlığında istihdam etmiştir.

***

Bu sırada kendisine (İşkodra müfreze kumandanı) süsü veren Hasan Tahsin isminde biri yakalanmış ve Kütahyada bulunan kaymakam Haydar Beyin [1] riyasetindeki divanı harbe verilmişti. Hasan Tahsin Efendinin üzerinde (İşkodra müfreze kumandanı) ibareli bir mühür bulunmuş ve mumaileyh bu mührün, Ethem Beyin muvafakatiyle müfreze kumandanı Ömer Bey tarafından muavin sıfatiyle kendisine verildiğini söylemiştir.

***

Bu sırada Etem Bey Yunanlılara taarruz ederek Demirciyi işgal etmiş ve nahiye müdürlerine gönderdiği bir tamimde esliha ve hayvan ihtiyacının temini için köylerin derecei servetine göre birer, ikişer hayvan tedarikini emretmiştir. 1 ağustos 336

***

[1] Haydar Bey İstanbulda Eyup semtinden olup (Gebeş Haydar Bey) dimekle maruftu. Millî mücadelede hizmeti vardır. Alaşehir mıntakası kumandanı iken Kütahyaya mevki kumandanı olmuş ve Ethem Beyin Kütahyaya vürudu üzerine evvelce aralarının eyi olmamasına mebni divanı harp reisliğine nakledilmişdi. Haydar Bey (1930) senesi içinde Afyon karahisarda vefet etmiştir.

İsmail Hakkı Bey Gördesteki âilesinin Demirciye çıkarılması imkânı varsa nakillerini istirham yollu Ethem Beye 1 ağustosta bir telgraf çekmiştir.

Demirci harbinde mecruh olup Simava gönderilen mecruhlar için bir seyyar hastane tesis edilerek ser tababetine serbest Doktor İdris Nezihi Bey tayin edilmiş ve hastaların nakilleri için otomopil tedarik olunmuştur.

1 ağustos 336

***

İsmail Hakkı Bey mütemadiyen cepheye davet ediliyordu. Mumaileyh verdiği cevaplarda alay işlerinin ve teşkilâtın henüz bitmediğinden bahsile hareketinin tehirini reca ediyordu.

Ethem Bey Demirciyi istirdat edince keyfiyeti bir telgrafla İsmail Hakkı Beye bildirmiş ve o da kendisine şu telgrfı çekmişti:

Umum kuvayı tedibiye ve Kütahya havalisi kuvayı seyyare kumandanı Ethem Beyefendiye

C: 31 Temmuz 336 Tele.

Mütevali muvaffakiyatınızı tebrik ederim. İnâyeti hakla daha büyük neticeler istihsal edilecektir. Şu dakikada yanınızda bulunamadığımdan meyusum. Enzarı umumiyede yükselen kıymettar ve ulvî muvaffakiyetinize lâhika olarak teşkil edilmekte ve müheyyayı hareket bulunmakta olan alayımızla bu şerefe fa'al bir surette iştirak etmek şerefine inşallah yakında mazhar olacağım hörmetler.

31/1 Ağustos 36

***

Ertuğrul gurubu kumandanı miralay Kâzım Beyefendiye, [Büyük Millet Meclisi Reisi Kâzım Paşa Hazretleri] Ismail Hakkı Bey tarafından çekilen telgrafta nizamiye kıt'ası şeklinde bin beşyüz mevcutlu bir alayın teşkil edildiği ve bir kaç güne kadar Simava hareket olunacağı bildirilmiştir.

Ethem Beyin İsmail Hakkı Beyi tekrar cepheye daveti üzerine mumaileyhin verdiği cevabî telgraf:

Umum kuvayı tedibiye ve seyyare kumandanı Ethem Beyefendiye

C: 30/31 Temmuz 336 Tele.

Henüz şimdiye kadar 400 silâh elde edilmiştir, beşer yüz kişilik iki taburun sair nevakısı müstaceliyetle ikmal olunmaktadır. Eşraf ve memurini mahsusa köylere gitmiştir. Halkta bariz bir hahiş uyanmıştır; 1, 2 ,3 güne kadar silâh miktarı tezayüt edeceğinden esas itibariyle başlanmış olan bu teşkilât gaybubetim üzerine matlup olan miktarı temin edemiyeceği gibi nakıs teçhizat ile hareket etmek ilerde bir çok mehaziri tevlit eyliyecektir. Bir dakika bile vakit gaip etmeyi en büyük mesuliyeti maneviyye addederim. Bu taburlardan birisini hareket ettirmiş olsam diğeri-

nin burada kalması firar gibi ihtimalâtı dâi olacağı şüphesizdir; halbuki müçtemi bir halde yapılan teşkilât sebebiyle şimdiye kadar hiçbir firar vaki olmamıştır. Alayın müçtemi bir halde hareketindeki fevaidi maneviyye müstağnii arzu izahtır. Zatialileri daha burada iken yakinen malûmu âlileri olduğu üzre hayvan toplanmamıştır. İki günde her türlü vesâite müracaat ederek hiç olmazsa bir bölük derecesinde hayvan te'min ediliyor. Esasen zâit ağırlıklara ehemmiyet verilmemiş ise de taburlara lüzumu, kat'î olan ağırlıklar ve bunun mekkâreleri yine 1, 2, 3 günde ikmal olunabilecektir. Gece, gündüz çalışarak alayı hiç olmazsa müfrezemizle beraber lâakal 800 silâh miktarında harekete müheyya bir hale getireceğim ve iki üç gün kadar daha müsaadelerini istirham ederim. Mütebaki mevcut silâhsız 700 kişiyi ihtiyat olarak birlikte getireceğim. Bu kısım için silâh dercini beklemeyi esasen zait addediyorum.

Teşrifi âlilerinden sonra nevakısımı ikmal etmeğe başladım. Bendelerini istical ile getirmemenizi ilâveten istirham ederim; çünkü teşkilâtın ikmali gayesine matuf olan mesaimin müsmir olmasını istiyorum. Müteval muvaffakiyetinizle müteselli ve münşerih olmaktayım. İnşaallah yakında birleşir ellerinizi öperim.

31/1 Ağustos 336

Ethem Bey bu telgrafa şu cevabı vermiştir :

Demirci :

Kütahyada İsmail Hakkı Beye

C : 31/1 Temmuz 336 Tele :

Teşkilat ve noksanlarınızı hemen ikmal ederek, bu havaliye hareket etmeniz lüzumu mütemennadır. 2 Ağustos 336

Demirci mıntakası ve kuvayı tedibiye
Umum Kumandanı
Ethem

Millî alayın çadır ihtiyacının temini:

Âdet olduğu üzre Kütahya kasaba halkı her yaz ekseriyetle ılıca ve Yoncalı kaplıcalarına ve sair mesirelere giderlerdi; Bunun için de gittikleri yerdeki ibate ihtiyaçlarını te'min için herkesin şahsına ait olarak çadırı şehirde vardı; bunun için pek çok çadır bulunurdu.

İsmail Hakkı Bey, Millî alay için çadıra ihtiyaç olduğunu nazarı dikkate alarak tellallar vasıtasiyle Kütahya ehalisinin çadırlarını istemiş ve fedakâr halkın teberru neticesinde iki gün zarfında 400 çadır birikmiştir.

*
* *

Demirci : Müstaceldir.

Kütahya Millî Alay K. İsmail Hakkı Beye

Ne vakit ve ne miktarla hareket edeceksiniz, betaet göstermeyiniz Reca ederim. 1/8/336

Kuvayı Seyyare K.
Ethem

Cevabı:

Umum Kuvayı Tedibiye Kumandanlığına

Burada gösterilen gayret ve ihtimam neticesi olarak teşkil edilen alayın bütün levazımatı ikmal edilerek birkaç güne kadar yola çıkarılacaktır. Bendenizin bir taburla nezdi âlinize hareketim takdirinde bu kadar sâyü gayret ile elde edilen fevaidin külliyen heba olacağı kaviyyen melhuz olup inşaallah üç dört gün zarfında neticenin elde edilerek iki taburun müsellah ve bir taburun kâffei levazımı ikmal edilebildiği halde yalnız silâhsız olarak birlikte hareket edileceği ve bugüne kadar elde ettiğimiz eslihanın dört yüzü bulduğu ve peyderpey kuradan esliha vürut ettiği mecruhin ve hastegân için bir seyyar hastane tesis edilerek yarın Simava hareket ettirileceğini ve hastane heyeti ile birlikte Emin kaptanın elli süvari ile yola çıkarılacağı maruzdur. 2 Ağustos 336

***

Doktor İdris Nezihi Beyin emrindeki elli yataklı seyyar hastane ile Hayrullah Çavuş ve Emin Kaptanın kumandasındaki elli kişilik süvari müfrezesi 2 ağustosta hareket ettirilmiş ve 2/8 tarihiyle Ethem Beye telgraf çekilmiştir.

***

İsmail Hakkı Bey Millî Alay için Ali Fuat Paşadan silâh istemişti; ona şu cevap geldi:

Eskişehir	Numara	Adet
550	30	101

Kütahya Millî Alay Kumandanlığına

13/20 Mahrem

C; 2/3 Ağustos 37 tarih ve 255 Tele:

Halen zatı âlinize silâh göderilmesine imkân yoktur. Kütahya mıntakasında ahali yedinde bulunan silâhlardan âzamî istifade ederek ikmali noksan eyliyeceğinizi fartugayretinizden beklerim. 4 Ağustos

Garp Cephesi Kumandanı
Ali Fuat

***

6 Ağustos tarihinde İsmail Hakkı Bey tarafından Afyon Karahisarına bir telgraf çekilerek Konyadan orayı teşrif buyurmuş olan Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Kütahyayı da şereflendirmeleri istirham olunmuştur. Telgraf sureti:

Afyon Karahisarında Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Konyadan avdet buyurduğunuzu istihbar eden Kütahya ahali, âyan ve eşrafı teşrifi âlilerine muntazırdırlar. Kıymetli vaktinizin bir cüz'i kalilini Kütahyayı teşrife hasrederek teşkil edilen Millî Alayın lûtfen teftişini istirham etmek cüretkârlığında bulunuyoruz. Bu vesile ile de arzı hürmet eylerim efendimiz. 6 Ağustos 336

Kütahya Millî Alay Kumandanı
İsmail Hakkı

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri ayni günde Kütahyayı teşrif ile istasyonda Millî Alayı teftiş eyliyerek takdirlerini beyan buyurmuşlardır. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri hükûmet dairesinde bir müddet istirahatten sonra avdet buyururlarken mutasarrıf Sait Beye [Eskişehir meb'usu iken vefat etmiş olan Sait Bey merhum] Kütahya halkını takdiren şu iltifatnameyi tevdi buyurmuşlardır:

KÜTAHYA MUTASARRIFI SAİT BEYEFENDİYE

Büyük Millet Meclisinin selâm ve ihtiramını muhterem halkımıza, kahraman orduya ve hamiyetkâr memuriyne tebliğ etmek üzre Kütahyayı dahi ziyaret eden heyetimiz burada gördüğü mefharetbahş ve itmi'nan aver tezahüratı samimiye ve âliyeden dolayı fevkalâde müftehir ve mesrurdur. Vatanperver Kütahya ahalisinin malî fedakârlığı, maddî ve manevî himemat ve mesaisiyle beş on gün zarfında ihzar ve teçhiz edilen binlerce mevcuda baliğ kıtaatı askeriyyenin giriştiğimiz dinî, millî, vatanî mücahede de muzafferiyetimizi temin edecek kahraman bir zümre olarak ispatı fedakâri edeceğinden eminiz. Gerek zatı alileriyle Müdafaai Hukuk Heyeti gayyuresinin gerek umum Kütahya halkının mucibi mübahat olan himematından dolayı hissettğimiz şükranı Büyük Millet Meclisi namına beyan ile arzı veda eder ve işbu ihtisasatı mahmedetkâranemizin aynen bütün ahaliye tebliğ buyrulmasını rica eyleriz.

6 Ağustos 1336

Büyük Millet Meclisi Reisi
M. Kemal

Hali hayatında Sait Bey tarafından, bir sureti bana verilen Gazi Hazretlerinin bu pek yüksek takdirnamelerinin fotoğrafı eserin sonundaki resimler arasındadır. Fotoğrafı Sait Beyin vefatından sonra vaki ricam üzerine biraderleri Rize Meb'usu Esat Beyefendi lûtfetmişlerdir. Kendilerine teşekkür ederim.

***

Yine bu 6 Ağustos tarihinde Millî Alayın birinci taburu Simava doğru hareket ettirilmiştir.

Kütahya Millî Alay birinci tabur heyeti:

Tabur kumandanı Mülâzımı evvel Hulusi Efendi
Tabur Kumandan Muavini ve mutemet, Eşraftan mazlûm zade Hafız Hasan Ef.
Tabur Yâveri Mülâzımı sani Hasan Tahsin Ef.
Hesap memuru ihtiyat levazım Mülâzımı İzzet Ef.
İaşe memuru Ahmet Ef.
Birinci Bölük Kumandanı İhtiyat Mülâzımı Arif Ef.
„ „ Takım K, „ „ Osman Ef.
İkinci Bölük Kumandanı „ „ Hasan Ef.
„ „ Takım K. „ „ Mehmet Ef.
Üçüncü Bölük Kumandanı „ „ Bekir Ef.
„ „ Takım K. „ „ Zabit namzedi Hamdi Ef.
Dördüncü Bölük Kumandanı Hasan Hilmi Ef.
„ „ Takım K. Zabit Vekili Rifat Ef.

Bu, Millî Alay birinci taburunun mevcudu 600 nefer olup 530 u müsellâh efrattan mürekkep idi. Zabitan ve mekkâri için 72 hayvan mevcut olduğu gibi tabur emrinde 30 suvari de vardı. Yine bu taburun 80 kazma ve 80 küreği ve 72 mahrutî çadırı da mevcuttur. Tabura ait tibbî ecza kâmilen tedarik edilmişti.

***

Ethem Bey birinci taburun hareketinden sonra İsmail Hakkı Beyi cepheye davet ediyor ve şu serzineşli telgrafı çekiyor.

Kütahyada İsmail Hakkı Beye

Simav
İkinci taburun esliha noksanlarının Gediz ve Simavda ikmali mümkündür; Diğer taburların gayri müsellâh olarak gelmesi ve sizin de hemen hareketiniz ehemmiyetle lâzım olmağla tesrii hareketiniz tavsiye olunur. Kütahyadan ayrılmak neden bu kadar güç geldiğini anlayamıyorum. Yunalılardan alınan ve Gedize sevkolunan makinali tüfenkle, otomatikleri kullanacak zabit ve efrat teşekkül eden taborlarında yoksa hemen gönderilmesini Ali Fuat Paşaya yazınız ve o suretle hareket edin. Zaman geçtikçe telâfisi gayri mümkün vàziyetler karşısında kalınacaktır. Maddeten ve manen mesulsünüz arkadaş.

9 Ağustos 336

Kuvayı Seyyare K.
Ethem

Ethem Bey aynı tarihle ve (Gayet müstaceldir) işaretiyle Hisar köyden şu telgrafı çekmiştir.

Kütahyada Alay K. İsmail Hakkı Beye

C. 9/8/336. ikinci tabarun silâh noksanı burada ikmal edilecektir. Ya-

rın alessabah siz de başında olduğunuz halde iş'ar ve istişara meydan verilmeksizin behemehal hareket ediniz ve hareketinizi de ayrıca bildiriniz. Üçüncü taburla Alayın diğer nevakısını Binbaşı Abdullah Bey [Mevki Kumandanı] ikmal edecektir. Mumaileyhe de bu hususta tebligatı lâzime ifa kılındı efendim.

9 Ağustos 336 Umum Kuvayı seyyare K.
Ethem

Buna şu cevabî telgraf çekildi.

9 Agustos 336 Tele

Taburların noksanı yalnız silâh meselesine mütevakkıf olmadığı varestei izahtır. Malûmu alileri olduğu üzre Taburların teşkil ve nevakısının ikmali o kadar kolay bir iş değildir. Binbaşı Abdullah Bey bu kadar sayü gayret neticesi olarak elde edilen menafii idame ettirecek bir kudreti çalakiyi haiz olmadığından bu kadar ikdam ile vucude gelen işlerin sürüncemede ve yüzüstü kalacağı şüphesizdir. Mamafih agır telgrafınızı hasta yatağında almamış olsa idim bilâifatei zaman hareket idecektim, daha kısa bir müddet müsaadenizi istirham ile iadei sihhat eder etmez hiçbir şeye bakmayarak hareket edeceğimi arz ile takdimi ihtirâmat eylerim efendim.

9 Ağustos 336

Filhakika İsmail Hakkı Beyin ayrılması Alay işlerinin yüzüstü kalmasını icap ettirirdi; Onun şiddeti ve günde bilafasıla geceler de dahil olmak üzre 18 saat çalışmasıdır ki 18 gün zarfında bir alay vücude getirmişti. Bütün Kütahyada hummalı bir faaliyet vardı. Etem Beyin, İsmail Hakkı Beyin yerine birakmak istediği Abdullah Bey ise şuursuz ve korkak ve bu işleri idareye kabiliyetsiz bir zattı. Ethem Beyden gelen şiddetli telgraf esnasında İsmail Hakkı Bey Karargâhı olan lise binasında hasta yatıyordu.

İsmail Hakkı Beyin son telgrafı üzerine Kütahyada bir müddet daha kalması Ethem Bey tarafından münasip görülerek kendisine şu yumuşak telgraf çekilmiştir.

Kütahya Alay K. İsmail Hakkı Beye

Karagâh	Saat
bilâ	10,30

C 9/8/336 Tele

Alayın nevakısının ikmaline kadar Kütahyada kalmanız muvafıktır. İkinci taburun noksanı burada ikmal edilmek üzre hareketinin tesrii ve mümkünse bu gün hareket ettirilmesi; Üçüncü taburun da teşkili ve kısa bir zamanda hareket haline getirilmesini faaliyet ve gayretinizden beklerim kardeşim. Umum Kuvayı Seyyare K.
Ethem

11/12 Ağustos 336 tarihinde Ali Fuat Paşaya bir telgraf çekilerek 500 ü piyade, 30 u suvari, 75 i silâhsız olmak üzre çadırlariyle beraber Kütahya Millî Alayı ikinci taburunun da zavalî saat sekizde Simava hareket ettiği bildirilmiş ve aynı suretle Ethem Beye de telgrafla keyfiyet bildirilmiştir.

Kütahya Millî Alayı İkinci Tabur zabitan heyeti:

Tabur Kumandanı Kidemli Yüzbaşı Bergamali Ahmet Hüsnü Ef.
„ „ Muavini ve Mutemet Kütahya eşrafından İspartalı zade Nuri Bey
Tabur Yaveri Mülâzımısani İsmail Hakkı Ef.
„ Hesap memuru „ Ömer Lütfi Ef.
„ İaşe „ Zabitvekili Ali Vasfi Ef.
İkinci Tabur B. 1. K. Mülâzımısani Sadık Ef.
„ „ B. 1. Takım K. Rıfat Ef.
„ „ B. 2. K. Mülâzımısani Mehmet Ali Ef.
„ „ B. 3. K. Ali Muzaffer Ef.
„ „ B. 3. T. K. Zabitvekili Ahmet Ef.
„ „ B. 4. K. Mülâzım Abdülkadir Ef.

İkinci taburun B 2 ve 4 Takım kumandanları derhal tayin edilememiş ve agırlık kumandanı ve tüfekçi ustası vazifeleri ise münhaldi. Taburun doktoru kidemli Yüzbaşı Asım Bey idi.

Bu taburun da mevcudu 600 olup 530 u müsellâh 70 neferi de silâhsızdı; Zabitan ve mekkâre için 72 i hayvan vardı. Taburun ayrıca 30 suvarisi, sihhiye levazımatı, kazma kürek ile 50 dane mahrutî çadırı da beraberinde idi.

***

Firari efradın köylerine vürutlarında derdestleri ve teslim edilmedikleri takdirde köy heyeti ihtiyariyesi ile firarî asker âilelerinin emvali menkuleleriyle birlikte tehciri ve firarileri himaye idenlerin idam edilecekleri hakkında 16 Ağustos 336 tarihli bir tamim yapıldı.

***

Ethem Beyin mûtemet adamlarından Safer, Mehmet Ali Efendilerin Demirci muharebesinde şehit düşmeleri üzerine Kütahyada Şeyh Ethem Efendi tekkesinde mevlidi nebevi kıraat edildi.

16 ağustos 336

***

Gediz Kaymakamı seyyar hastahane ihtiyacını temin için para istediğinden İsmail Hakkı Bey, Kütahya vasî mikyasta fedakârlık yapmıştır. Gediz ehalisi de bu hususta fedakârlığı diriğ etmemelidirler... yollu cevap verdi.

16 ağustos 336

***

İsmail Hakkı Bey Millî Piyade Alayına merbut olmak üzre bir suvari Alayı teşkiline teşebbüs etmiş ve Kumandanlığına da suvri Yüzbaşısı Hayri Beyi tayin eylemiştir.

16-17 ağustos 336

***

Kütahya Millî Alayının üçüncü Taburu da harekete hazır bulunduğun-

dan 304 ilâ 307 tevellütlü efradın talim ve terbiyelerine bakmak üzre (Depo Taburu) ismiyle bir dördüncü tabur teşkil edilmiş ve kumandanlığına da Yüzbaşı Mehmet Ziya Bey tayin kılınmıştır. Ismail Hakkı Bey keyfiyeti Ali Fuat Paşaya bildirmiştir.

18 ağustos 336

İsmail Hakkı Bey, üçüncü taburun hareket ettirildiğine dair Ethem Beye şu telgrafı çekmiştir.

Simavda Kuvayı seyyare K. Ethem Bf. ye

No. 613

1 — Üçüncü tabur bugün 600 mevcut ve 72 hayvaniyle alaturka saat 9 da hareket ettirilmiştir.

2 — Tabur kumandanlığına verilen talimat mucibince mümkün mertebe oraya sür'atle vasıl olacaktır.

3 — Suvari ve depo taburunun teşkilâtının ikmalî lâakal üç güne kadar ancak neticelenecektir, mecburen kalıyorum.

4 — Konyadan istediğim benzin gelmiştir. Otomopil, üçüncü taburla şimdi hareket ediyor, diğer 14 otomopil lüzum görüldüğü zamanlarda işletilecektir.

Simav ile bura arasında [Kütahya] bir otomopil istasyonunun teşkili elzem bulunmağla icap eden kumandanlar ve memurini sâire Gedize gönderilecektir efendim.

18 ağustos 336

Kütahya Millî Alayı üçüncü taburunun kadrosu:

Üçüncü Tabur Kumandanı	Mülâzımıevvel Bahaeddin Ef.
» » Yaveri	. . . . .
» » Hisap memuru	Abdullah Ef.
» » İaşe »	Zabit vekili Faruk Ef.
» » Agırlık Kumandanı	Zabit vekili Ahmet Ef.
» » B. 1. K.	Mülâzımısani Osman Ef.
» » » » T. K.	Zabit namzedi Osman Ef.
» » » 2 K.	Mülâzımısani Arif Ef.
» » » » T. K.	Zabit vekili İbrahim Ef.
» » » 3 K.	Mülâzımısani Ali Ef.
» » » » T. K.	Zabit vekili Mehmet Ef.
» » » 4 K.	Mülâzımısani Rifat Ef.
» » » » T. K.	Zabit namzedi Sezâi Ef.

Tabur yaveri ve tüfekçi ustası vazifeleri münhaldi.

Bu taburun da mevcudu 600 olup silâhlı efradı 530 ve silâhsız efradı 70 neferdi. Zabitan ve mekkâri için 72 hayvan vardı. Taburun 30 suvarisi sıhhıye ve eczayi tıbbiyesi mevcut olup doktoru henüz tayin edilmemişti. Taburun 52 mahrutî çadırı, 80 kazma ve küreği vardı.

***

Kütahya Millî Alayı depo taburu:

Bu taburun mevcudu 1200 neferdi; İptida bir ay müddetle 304 ve 305 tevellütlü efrat talim gördükten sonra terhis edilerek onların yerine 306 ve 307 tevellütlü efrat münavebe suretiyle talim göreceklerdi. İşbu tabura Zabit olarak Kütahya ahzıasker şubesinden iki ve Tavşanlı ahzıasker şubesinden bir Yüzbaşı ile bir hesap memuru namzedi tayin edimişti.

Efradın talim ve terbiyesi için münasip miktarda ihtiyat zabitanı mevcut olduğu gibi gayrimüslim ihtiyat zabitanından da depo taburu olmak münasebetiyle istifade temin edilmişti.

***

Kütahya Millî Alayı teşkilâtı 28 günde ikmal edilmiş olmağla birer sureti çıkarılan kadrolar, Ankarada B. M. M. Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle Ali Fuat Paşaya ve Ethem Beye, Kütahya mutasarrıflığına ve ahzıasker şubelerine gönderilmiştir. 18 ağustos 336

Kütahya Millî Alayı Kumandanı İsmail Hakkı Beye

Carp cephesi 245 Numara 50 $\frac{20}{35}$ Mahrem

C. Himmetinize ve rüfekayı mesainize bilhassa teşekkür olunur. Arzu ettiğiniz top ve mitralyozlar ilk fırsatta gönderilecektir. Alayın kadro ve zabitanını ve maaşat listesini okudum. Cem'an yirmi bin liraya[Ayda] karip bir para tutuyor. Kıt'anız Millî Alay olduğuna göre bermücibi tebliğat bu maaşatın Müdafaai hukuklar hasılatından temin edilmesi lâzımdır. Şu halde Müdafaai hukuklar bu masrafı kabul etmişler demektir. Bu hususun da tasrihini reca ederim.

18 ağustos 336 Garp cephesi kumaddanı
Ali Fuat

Buna şu telgrafla cevap verilmiştir.

Garp cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşa Hazretlerine

No. 615

C. 18 ağustos 336 tele.

Mesaii mukaddesemizin semeratı muktetifesi maahaza in'itaf eden hüsnü nazarı sipehsalarilerinin eseri ilhamıdır. Hakkı âcizanemde gösterilen kıymettar teveccüh bizi teşci edip kat'î emellerimizin husulüne sâik olacaktır. Top ve mitralyoz gönderilmesi de düşmanı hakisarı ifnada bizi daha ulvî bir iman ile mücadeleye sevkedecektir. Arzedilen alay kadrusu masarifini müdafaai Hukuk heyeti ve ehalii hamiyetmendan bir vesikai taahhüt olarak deruhde etmiş ve hatta Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin burayı teşriflerinde bu taahhütname müşarünileyh hazretlerine de gösterilerek tasvip buyurulmuş ..... ilâahir. 18/19 ağustos 336

***

Simav cephesinde vaziyet eyi değildi, Yunanlılar Demirciyi zapt ile Simava doğru ilerliyorlardı. 20/21 ağustosta Gedizde bulunan üçüncü taburun süratle Simava hareket etmesi emrolunmuştu.

Ayni zamanda 644, 645, 646 numara ile İsmail Hakkı Bey tarafından Ethem Beye mahrem ve müstacel 3 şifre gönderilmişse de mündericatına vâkıf olamadım.

***

İsmail Hakkı Bey, kendisinin cepheye hareketi takdirinde Giritli Mülâzimievvel Hasan Fehmi Efendi ile, merkez işlerine bakmak için Kürt İsmail Hakkı Beyi Kütahyada bırakmak istiyerek Ethem Beyin fikrini sormuş ve muvafık cevap almıştı.

***

Kütahya Millî alayı için Bahriye efradının serpuşlarına benzeyen bir serpuş ihdas edilerek kenarına kırmızı, yeşil şerit çekilmiş ve zabitanın rütbesine göre I,2,3 yıldız ve sırma ile rütbeler tefrik olunmuştur.

İsmail hakkı Bey tabur kumandanlarının 3, Bölük kumandanlarının 2 kâtip ve takım kumandanlarının serpuşlarının önlerine birer yıldız takmalarını emretmiştir. 27 Ağustos 336.

Bu serpuşları; Alay ile alâkası olmayan ve İsmail Hakkı Beye mensup bulunan veya hemşehrisi olan bazı eşhasta giymişlerdi; Hatta bonjur üzerine bu serpuşu giyenleri de görerek gülmüştük.

***

Bu sırada Uşak sukut ediyor ve Alayının başında bulunmak üzre İsmail Hakkı Bey sureti katiyede Ethem Bey tarafından cepheye davet ediliyor.

İsmail Hakkı Bey, 28 Ağustos 336 akşamı alaturka saat onbir buçukta otomopille Gedize hareket etti ve yerine vekil olarak Müdafaai Hukuk Reisi mütekait binbaşı Nüzhet Beyi bıraktı.

***

Uşakın sukuti üzerine Afyonkarahisarda da vaziyet ciddileşdiğinden İsmail Hakkı Beyin vekili Nüzhet Bey Karahisardaki 12 inci kolordu emrine Yüzbaşı Ziya Bey kumandasiyle Millî Kütahya alayının depo efradından 175 nefer ve silâh göndermiştir.

Bu esnada vaziyet pek ziyade sıkışmış, Simav da Yunan kuvvetleri tarafından işgal olunmuştu.

Kütahya Millî Alayının dördüncü taburu 567 mevcut ve 14 zabit ile garp cephesi kumandanlığı emrine sevkedilmiştir. 1 Eylûl 336

***

Kütahyadan 28 Ağustosta Gedize hareket eden İsmail Hakkı Bey Gedizin de tehlikeye düşmesine binaen abluka tehlikesine maruz kalmamak için Alayı ile Kütahya yakınında Porsuk cıvarına çekildi.

***

Ethem Bey cepheden Kütahyaya geldi ve bir kaç gün sonra da berayi istirahat Eskişehire giderek yerine Kütahyada bulumak üzre büyük biraderi Reşit Beyi vekil bıraktı.

Reşit Beyin emriyle kuvayı tedibiye ve teşkilâtı mahsusa kumandanlığı ilga ve teşkilâtın bazı şubeleri kuvayı seyyareye kalbedilmiştir. 6 Eylûl 336

***

İsmail Hakkı Bey 4 Eylûlde Alayı ile Eskişehire hareket ettiğinden oradan Ali Fuat Paşanın tensibiyle Alayda hücum bölüğü, mitralyoz takımı, kudretli cebel bataryası teşkilâtı yapıldığından dolayı pek çok masrafa ihtiyacı olduğundan bahsile Kütahyadaki Millî alayın iaşe ve silah parasından tahsil edilen miktarın gönderilmesini yazmış isede kuvayı seyyare kumanndan vekili Reşit Bey tarafından paralara vazıyet edilmiş olduğundan dolayı para göndermek imkânı olmadığı kendisine bildirilmiştir. 12 Eylûl 336

***

24 Eylûl Cuma günü garp cephesi kumandanı Ali Fuat Paşa cepheyi teftiş etmek üzre Kütahyaya geldi ve eşraf ve mahallât heyeti ihtiyariyesi tarafından istasyonda karşılandı.

Kütahyadan sür'atle cepheye giden Ali Fuat Paşa düşmana taarruz emrini verdisede muvaffak olmıyarak avdet etti.

***

3,4,5 Eylûlde düşman Gedizi alarak Efendi köprüsü civarına kadar gelmişti; son taarruzda muvaffak olunamaması işleri bütün bütün bozmuş ve kuvvei maneviyeyi kırmıştı. Efendi köprüsü Kütahyaya 6 saat mesafede olduğundan Kütahyada telâş ve heyecan baş göstermiş ve pek çok memur aileleri Ankara ve Eskişehire hicrete başlamışlardı.

O sırada çekilip çekilmediği bilinemeyen bir telgraf müsveddesi vaziyetin nezaketini gösterdiği için aynen konuldu. Eğer bu telgraf çekildise Reşit Beyin imzasiyle çekilmiş olacak.

Eskişehirde Garp cephesi kumandanlığına

Şimdi Kuvayı seyyare kumandan vekili Tevfik Beyden telefonla aldığım raporda düşmanın sünufu selâseden mürekkep faik kuvvetlerinin ilerlemekte olduğunu, binaenaleyh bugün akşama kadar müdafaada bulunarak gece çekileceğini ve buna nazaran Kütahyada cephane ve mühimmata ait bir şey bırakılmamasını söyliyorlar Efendim.

***

Vaziyetin düzelmesi üzerine telâş bertaraf olmuş ve cephe takviye edilmiştir.

Ethem Beyin muhalefeti ve Yunanlılarla birleşmesi

İtilâf Devletlerinin tensibiyle Yunanlıların memleketimize saldırması üzerine, iptida İzmir cephesinde teşekkül eden mudafaa kuvvetleri, çetelerden mürekkep ve gayrimuntazam Millî kuvvetlerdi. Türkiyenin umumî harpten maglûp olarak çıkması ve (Mondros) mütarekesiyli İtilâf devletlerine teslimi nefs etmesi ve bu devletlerin de Millî izzeti nefs, Millî şerefi hiçe sayarak Türkleri tamamen esir menzilesine indirmeğe tevessül ile Yunanlıları topraklarımıza taslit eylemesi millî galeyan ve heyecanı doğurmuş ve garplıların öldü zannettikleri Türklerde şûurlu bir hayat eseri görülmeğe başlamıştı.

İşte Yunan sürülerinin İzmirde memleketimize ayak basdığı zaman bir kısım millî kuvvetler bunlara karşı mukabeleye geçerek topraklarımızı müdafaaya teşebbüs etmişlerdi.

İlk zamanlardaki hizmetleri gayrikabili inkâr olan bu millî kuvvetler, İstanbul hükûmetinin ve padişahın bazı vilâyat halkını iğfal ile çıkarttıkları isyanlarda da işe yaramışlardı.

Bu çetelerin gayrimuntazam bulunmaları ve halkın üzerine bir yük hatta bazan bir belâ şeklinde musallat olmaları da vakidi, lâkin bu kuvvetlerin arkasında teşekküle başlayan yeni Türkiye hükûmetinin kendisini toplamasına ve muntazam bir kuvvet ihzar etmesine kadar bu gayrimuntazam kuvvtlere nümâşat etmesi de pek zarurî idi.

16 Mart 336 [milâdî 1919]senesinde İstanbulun itilâf devletleri tarafından işgali üzerine merkezî Ankara olmak üzre teşekküleden Büyük Millet Meclisi hükûmeti yavaş yavaş taazzuva başlayarak küçük bir ordu teşkiline teşebbüs etmiş ve o kuvvetle düşmana mukabeleye başlamakla beraber gayrimuntazam millî kuvvetleri de ihmal etmemişti.

Büyük Millet Meclisi hükûmeti ve onun Büyük Reisi askerî teşkilâtını daha ziyade tevsi ile yer yer hudutlarda bulunan millî çetelerin de muntazam kuvvetler meyanına girmesine teşebbüs etmiş ve bu teşebbüs, Garp Cephesi Kumandanı ve Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Miralay İsmet Beyefendi tarafından [Başvekil İsmet Paşa Hazretleri] Kuvayı Seyyare kumandanına da tebliğ edilmiş isede Ethem Bey ve biraderleri tarafından bâridane karşılanmış ve reddedilmişti.

İşte yeni Türk hükûmetinin çok doğru olarak verdiği bu karar, keyfi hareket etmeğe alışan ve Büyük Millet Meclisi hükûmetinin yegâne istinadgâhı olduğunu zanneden Ethem bey ve kardeşlerini küplere bindirmiş ve merkeze karşı serkeşâne ve serbâzâne bir tavur takınmalarına sâik olmuştu.

Yeni hükûmet, umum kuvayı seyyare teşkilatını muntazam bir suvari alayı haline koyarak yine Ethem Beyin kumandasına vermek isteyordu.

Hükûmet ile Ethem Bey arasını te'lif için Ertuğrul gurubu kumandanı Miralay A. Kâzım Beyefendi (Meclis Reisi Kâzım Paşa Hazretleri) Kütahyaya kadar gelmişlersede bu kardeşlerin mağrur vaziyetleri karşısında ara bulunamamıştı.

Bundan sonra yine te'lif için Ankaradan Eyüp Sabri ve Saruhan Meb'usu ve İktisad vekili Celal, Gazi Antap Meb'usu Kılıç Ali, Karasi Meb'

usu Vehbi beyler de Kütahyaya kadar geldilersede yine bir şey yapmağa muvaffak olamamışlardı. Bu heyetle Ethem Beyin Büyük biraderi Saruhan Meb'usu Reşit Beyde beraberdi. (Kânunievvel 20 veya 22).

***

Ethem Bey ve kardaşları garp cephesinin kendilerine gönderdikleri zâbitleri iâde ile hükûmetle aralarındaki rabıtaları gevşetiyorlardı. Hükûmetin gönderdiği iki heyetten evvl Ethem Bey ve biraderlerinin Kütahya mutasarrıf vekili kadı Ahmet Asım Efendi hakkında reva gördükleri muamele de pek çirkin olmuş ve halkı kendilerinden büsbütün soğutmuştu.

31 Teşrinisani 336 Çarşamba günu Kütahya mutasarrıf vekili ve Kütahya kadısı Ahmet Asım Efendi, cephede bulunan Ethem Beyin biraderi Tevfik Bey tarafından idam edilmek üzre mahfuzen cepheye celbedilmiş[1] ve bazı zevatın istirhamı üzerine lütfen !! idamından sarfınazar kılınarak tahkir edildikten sonra vilayeti terke icbar edilmişti. Zavallı mutasarrıf vekili cepheden hayatını kurtardıktan sonra Ankaraya giderek kendisine yapılan bu fena muameleden şikâyet etmişti.

Ethem Bey ve biraderlerinin hükûmetin bir sancakta en büyük memuru olan bir müstakil mutasarrıf vekili hakkında reva gördükleri bu muamele pek çirkin olup kendilerinin ne dereceye kadar şımarık bulunduklarını gösteren en canlı bir misaldir.

***

Ethem Bey ve kardeşlerinin hükûmetin teklifini kabul etmemeleri üzerine nizamiye ve suvari kit'alariyle bunların tenkiline 11 ve 61 inci fırkalar memur edilmişler ve bu fırkalar Kütahyaya doğru hareket eylemişlerdi.

***

Fırkaların hareketini duyan ve Karargâhı Kütahyada bulunan Ethem Bey, mevcut maiyetiyle 29 kânunievvel 336 Çarşamba günü Kütahyayı terkederek (Gedize) çekilmiştir.

***

30 Kânunievvel 336 Perşembe günü kükûmet kuvvetleri emniyet tertibatı alarak Kütahyaya girmişler ve şehirde gice alaturka üç buçuktan sonra gezilmesini yasak etmişler ve o gün bir beyanname neşreylemişlerdir.

Ethem Beyi tedibe gelen bu kuvvetlerin kumandanlığında Garp cephesi kumandanı ve erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Miralay İsmet Beyefendi (Baş Vekil İsmet Paşa Hezretleri) bulunuyorlardı. İsmet Beyefendi 30 kânunievvel 336 da şu beyannameyi neşrettiler:

1 — Büyük Millet Meclisi eşhas ve cemiyet tarafından para toplanmasını menetmiştir. Birinci kuvvei seyyarenin başında bulunan Ethem ve

[1] Ahmet Asım Efendi, Tevfik Beyin Gedizden firarî askerlerin âilelerinin tehcirine dâir verdikleri bazı yolsuz emirleri muvafık görmediğinden infaz etmemişti; Bunda n münfail olan Tevfik Bey Kütahya mıntaka kumandanı Binbaşı Abdullah Efendiye verdiği emir üzerine hükûmetin mümessili olan Ahmet Asım Efendi giceleyin süngülü çeteler tarafından evinden çıkarılarak Gedize gönderilmiştir. Zevcinin süngüler altında ölüme sevkedildiğini gören Ahmet Asım Efendinin zevcesi o anda tecennün etmişti.

Tevfik Beyler de ehaliden hotbehot para almamak hususunda Büyük Millet Meclisinin verdiği evamire kat'iyyen itaat etmeğe mecburdurlar.

2 — Birinci kuvvei seyyarenin başında bulunan Ethem ve Tevfik Beyler hükûmet tarafından verilen erzak ve paranın nereye sarfolunduğundan hesap vermeğe mecburdurlar, hükûmet tarafından birinci kuvvei seyyare namına verilen para müfreze kumandanlarının ve efradın maaşlarına ve iaşe ve teçhizatına mahsus olup Ethem ve Tevfik Beylerin hususatı zatiyesine mahsus değildir.

Büyük Millet Meclisi hükûmetinin kumandan ve müfettişleri her makamın olduğu gibi birinci kuvvei seyyarenin de hesaplarını ve muamelatını ve mevcut askeri ve tertibatını teftiş etmeğe memur ve mecburdurlar.

3 — Büyük Millet Meclisi hiyaneti harbiye ve hiyaneti vataniye gibi cerâimin muhakemesini istiklal muhakimine tevdi etmiştir. Kuvvei seyyarenin başında bulunan Ethem ve Tevfik Beyler ehaliyi hotbebot tecziye ve terhip etmek selahiyetine malik değildirler. ehaliye zülum edilmemesi hakkında Büyük millet Meclisi hükûmetinin evamirine behemhal itaat etmekle mükelleftirler.

4 — Büyük Millet Meclisi ehaliden asker ve vesaiti harbiye alınmasını ahzı asker şüâbâtı شباق vasıtasiyle icra eder. Birinci kuvvei seyyerenin başında bulunan Ethem ve Tevfik Beyler kendi adamları vasitasiyle köylerden istedikleri gibi asker, silah ve at toplamak hakkından mahrum ve memnudurlar.

Büyük Millet Meclisi hükûmetinin bu hususiaki evamiri behemehal icra ve tatbik ettirilecektir. Hükûmetin memurları bilaistisna her kes için mu'teber ve haizi selahiyettirler. Birinci kuvvei seyyarenin başında bulunan Ethem ve Tevfik Beyler memurini mülkiyeyi diledikleri gibi azil ve tebdil, teb'it ve nasp ve tayin edemezler; hükûmetin evamirine her kes bila istisna behemehal itaat ve riayet etmeğe mecburdurlar.

5 — Birinci kuvvei seyyarede bulunan müfreze kumandanları ve efradı Büyük Millet meclisi ordusunun cüz'üdür, Yoksa birinci kuvvei seyyarenin başında bulunan Ethem ve Tevfik Beylerin şahıslarının esiri ve emeli şahsilerine merbut köleleri değildir; esliha ve efradı millet, ancak Türkiyeyi temsil eden Büyük Millet Meclisinin dahilî ve haricî düşmanları aleyhine istimal için kumandanlara tevdi edilmiştir; yoksa milletin silâh ve askeri Ethem ve Tevfik Beylerin memleket dahilinde istedikleri gibi para toplamalarını ve diledikleri gibi hükûm icra etmelerini te'min için ellerine verilmemiştir.

Büyük Millet Meclisi Erkânı Harbiye Reisi
ve
Garp Cephesi Kumandanı
İsmet

***

Kuvvei seyyare efradından (Kaplan Naci) isminde bir kürt kumandasında 110 kişilik bir müfreze, 31 Kânunievvel 336 Cuma günü akşamı alaturk saat on bir buçukta Tavşanlı nahiye merkezine gelerek hanlara inmişler ve ertesi günü istikşafatta bulunmak üzre o taraflara gitmiş olan Kütahya Jandarma tabur kumandanı binbaşı Fahri Beyi yakalayarak silâh ve cephanesini almışlar ve bir müddet nezaret altında bulundurmuşlardır.

O sırada kuvayı seyyareden olan Doktor Fazıl Bey Kaplan Naciye emir vererek Fahri Beyi Emede istemiş isede Kaplan Naci keskin kürtlerinden olan maiyeti ile kuvvei seyyareden ayrılarak memleketine savuşmuş ve Fahri Bey de Emede gidiyorum diye yola çıkarak sapa yollardan Kütahyaya can atmış ve bu suretle çetelerin eline geçmekten kurtulmuştur.

***

Ethem Beyi tedip etmek için gelen fırkalar Yunanlıların Yenişehir ve İnönü taraflarına yapmış oldukları taarruzu müdâfaa için vürutlerinden altı, yedi gün sonra Eskişehire hareket etmişlerdi.

Bu esnada Ethem Beyin yunanlılarla mütareke akt ettiği ve İstanbul hükûmetiyle teşriki mesai eylediği haber alındı.

Ethem Bey Yunanlılarla mütareke akti için yaveri Yüzbaşı Sami ve Kütahyada polis memuru iken maiyetinde istihtam etmek üzre cepheye aldırdığı ermeni katolik milletinden Artin efendilerle ismini derhatır edemediğim diğer bir şahsı Uşaka göndermiştir.

Bu mütareke heyetinden sonra ikinci bir heyet olarak Ethem Beyin biraderi Reşit ve mülazımevvel Ali Recep Beyler de Uşaka gitmişlerdir.

***

Mesmuatımıza nazaran Ethem Bey Gedize çekildikten sonra kula telgraf hattı vasıtasiyle İstanbulda padişaha, sadrıazama telgraf çekerek dehalet ettiğini bildirmiş.

***

Ethem Bey Gedize çekildikten sonra kendi üzerine gelen Büyük Millet Meclisi hükûmeti kuvvetlerini iğfal ile firara teşvik veya kendisine iltihak ettirmek üzre üçü Gediz kasabası dahilinden ve biri Şaphane nahiyesi merkezinden olmak üzre dört kişiyi yirmi beşer lira harcirah ile Kütahya ve Karahisara göndermiştir ki bunların isimlerini bilâhare hükûmete dehalet eden kuvayı seyyare levazım müdürü Hikmet beydeki maaş defterinde ve vesikalar arasında gördüm ve bu isimleri aynen aldım; fakat kitaplarımın nakli esnâsında zayi olmuştur. Vakayi defterine yalnız memleketlerini kayit ile iktifa etmişim.

***

Ethem Bey Kütahyadan çekildikten sonra (8 Kânunısanî 337) tarihinde Yunan tayyaresiyle Kütahyaya matbu ve fakat tarihsiz olarak şu beyannameyi attırmıştır. [1]

---

[1] Asi Ethem 9/1/337 saat üç sonrada 300 kadar avenesiyle Yunan safları arasında Gediz şarkındaki suvarilerimize tearruz etmiştir. Akşama kadar devam eden müsademede münhezimen ricate icbar edilmiştir. Aynı zamanda kıtaatımız üzerinde dolaşan Yunan teyyareleri Ethem tarafından imza edilmiş beyannameler atmıştır. (Hakimiyeti milliye numero 96) tebliği resmi beyannameden bahsetmiş isede o zaman suretini neşretmemişti.

Ma'sum millet ve asker kardeşleri

Ankara hükûmeti rezilesine 29 Kânunievvel 336 tarihli keşide ettiğim selameti memlekete taalluk eden telgrafın matbuatla ilân edilmesini isteyiniz.

Ey Askerler! Şerre alet olmayınız, uhrevî ve dünyevî mes'uliyetten korkunuz. Ey millet! siz de maziyden intibah alarak her dürlü felâketi ve istihlâsı vatanı, menfeatı harisanelerine kurban etmek isteyen erazile karşı hakkınızı müdafeada tereddüt göstermeyiniz ki muaveneti ilahiyeye mazhar olasınız. Ben sizi müdafaai memleket için davet ve icbar ettim, şerre, ihtirasatı şahsiyeye alet olmak için değil.

Ey zabit arkadaşlar! Emir kulu olmaktan sarfınazar ediniz; Allahın kulu olunuz, aksi halde geliyorum ha son peşimanlık fâide vermez.

Umum Kuvayı Milliye Kumandanı
Ethem

Şuursuzca yazılmış olan bu beyannamenin tabii hiç bir tesiri görülmedi; Halkı soyan ve envâi mezalim yapan yeni hükûmet değil çetelerdi. Bu çete kumandanının Yunan safları arasından sesinin gelmesi ve dinî mevizede bulunması halkı hem güldürmüş ve hem de kızdırmıştı.

***

Gedize çekilen Ethem Bey Yunanlılarla uyuşarak müştereken hareket etmeğe karar vermişlerdi. Yunanlılar Yenişehir ve (İnegöl) ü zaptile İnönüne kadar gelmişlerdir.

Bunun üzerine, Ethem Bey üzerine gönderilen 2 ve 61 inci fırkalar, Kütahya ve Gediz taraflarındaki mevkilerinden çekilerek, Yunan kuvvetlerine karşı sevkedilmişlerdi. Ethem Bey bu fırkaların çekilmesinden istifade ile derhal taarruza geçti.

***

11 Kânunısani 337 salı günü gündüz, akşam üzeri alaturka saat on bir raddelerinde Âsi Ethem kuvvetleri karşısındaki hükûmet kuvvetlerinin çekilmesi üzerine ansızın Kütahya kasabası kenarlarına kadar gelerek top ve tüfek ateşleriyle şehri heyecana düşürmüşlerdi.

Fırkalar her ne kadar Eskişehire doğru harekete başladılarsa da 61 inci fırka bakayasından bazı efrat henüz şehirde bulunmuş ve fırka kumandanı Kaymakam İzzeddin Bey de (Ordu müfettişi İzzeddin paşa) henüz Kütahyadan ayrılmamıştı.

İzzeddin Bey telâş göstermiyerek vaziyeti tesbit edip elinde bulunan ve istasyonda Eskişehire hareket etmek üzre olan cüz'i kuvvetle Ethem Bey kuvvetlerine mukabeleye karar verdi.

Bu 11 Kânunısani günü akşamı şehir civarına gelen çete efradı Kütahyanın cenubundaki değirmenler ve müderris bağçesi cihetine kadar sokulmuşlardı. Doktor Fazıl bey kumandasındaki çete kuvvetleri de Tavşanlı yolu üzerinden şehri zorluyordu. İzzeddin Beyin derhal gönderdiği bir tabur, bunlarla müsademeye girişerek çeteleri şehre sokmamışlar ve kasabayı ânî bir baskından, yağma ve katliamdan kurtarmışlardır.

Gece her iki taraftan da ateş edilmiyerek sükûnetle geçti ve çarşamba sabahı yine top ve piyade ateşi fazla olarak akşama kadar devam etti.

***

12 kânunısâni çarşamba günü bir piyade alayı ve 3000 kişiden mürekkep Miralay Refet Beyin (Refet Paşa) suvari kuvvetleri yetişerek Alayundu karargâh ittihaz ettiler.

Gönderilen piyade alayı harp etmek için bu gün saat on ikide (akşam ezanı) Kütahya sırtlarına yani garp istikametinde çetelerin bulunduğu Kumari taraflarına gitti.

***

$\frac{13}{14}$ Kânunısâni 337 perşembe gecesi, gice alaturka saaat 6 ya kadar ateş devam etmiştir. Kuvayı seyyare efradı şehrin kenarındaki Sultan Bağı kabristanına ve (Hacı Evren) mahallesine kadar sokularak içeri girmeğe teşebbüs etmişler ise de saat alaturka yarım raddelerinde yetişen 189 uncu alaya mensup iki taburun gayret ve mitralyozları sayesinde püskürtülmüşlerdir. İptida burada muhafız bulunan piyade efradı kuvayı seyyarenin tearruzundan şaşırarak geri kaçtıkları sırada arkadan yetişen taburlar bunları geri çevirmişlerdir.

Bu gice şehrin garp tarafı haylıca tehlike geçirmiştir. Hisarın yani kalenin dört tarafına vazedilen yedi buçuk ve on buçukluk toplar sayesinde efradın kuvvei maneviyeleri artmıştır.

***

13 Kânunıevvel 327 perşenbe günü Hisardaki topları görmek üzre şimdi Küathya maarif müdürü bulunan Şükrü Beyle birlikte kaleye çıktık Ethem Bey, şehre ilk giren müfrezenin kasabayı on iki saa yağma eylemesine müsaade ettiğini topçu kumandanı mülâzımıevvel Osman Efendi söyledi. Yine bu gün kuvayı seyyareyi idare eden Ethem ve Reşit beylerden birinin mecruh olduğu ağızdan ağıza dolaştı.

Yine bu 13 Kânunısani günü bâzan pek şiddetli ve bâzan fasılalı topçu ve piyade ateşi devam etti ve akşam saat alaturka yarıma kadar sürdü. Kuvayı seyyare efradının muannidâne sebatları ve (Kumari) (Sultanbağı) ve (Yellice) deki mukavemetleri efrad ve topçuyu haylı yormuştur. Hatta bir aralık çeteler, değirmenlere kadar askeri geri sürmüşlerse de bilâhare vaziyet iyileşmişti.

Yine bu gün gündüz erkenden alaturka on ikiye kadar Kütahyanın şimal tarafına düşen ve kasabaya iki saat mesafede olan (Parmak viran) köyü civarındaki sırtlarda suvari kollariyle, çeteler arasında muharebe oldu.

13 Kânunısâni akşam üzeri alaturka saat on bire çeyrek kala 192 inci alay, çeteleri takip için (Kumar)ı ve (Kunduk viran) taraflarına gitmişlerdir.

Yine bu akşam on ikiye yakın çeteleri tenkil eden efrat Akbayır tepelerine çıkarken düşman zanniyle ve bir yanlışlık neticesi olarak hisardan ve Inköyünden atılan mermilerin tesiriyle beş altı nefer şehit vermiştir.

$\frac{13}{14}$ cuma gecesi çetelerin sarsıldığı işidilmiş ve o gice sükûnetle geçe-

rek ertesi Cuma günü çekildikleri anlaşılıp müsademe olmamış ve asker şehre hakim noktaları elde etmiştir.

Bu, Kütahya muharebesi esnasında millî ordunun şehir etrafında dört, kalede bir Siner köyde yani şimalde İnköy taraflarında, Ahır ardı ve Yenimahalle ve istasyon taraflarında birer ki cem'an 11 adet seri ateşli on buçuk ve yedi buçukluk topları vardı.

***

Ethem Bey kuvvetleri yunanlılarla birleştikten sonra Kütahyayı zaptetmek istemişler ise de yukarda yazıldığı üzre muvaffak olamamışlardı. İnönünde yunanlıların da muvaffakiyetsizlikleri üzerine ordudan ayrılan bir kısım kuvvet, Ethemi şiddetle takibe başlamış olduğundan bunlar nihayet yunanlılara ilticaya mecbur olmuşlardır.

İptida Ethem Bey yunanlılara teslim olmuştur. Ethem Bey yunanlılara dehalet etmeden evvel maiyetinde bulunan kuvayı seyyare müfettişi Hikmet Beyde bulunan kuvayı seyyareye ait yirmi bir bin lirayı almış ve kardeşi Tevfik Beyle birlikte hareket etmesini Hikmet Beye söylemiş, o da yunanlıların hududuna kadar gitmiştir.

Tevfik Beyin beş madde üzerine bir kısım maiyetiyle beraber yunanlılara teslim olduğunu gören Hikmet Bey avdet ile Kütahyaya dönerek evveldenberi mensup olduğu ordu hizmetine girmiştir. [1]

***

Kuvayı seyyare müfreze kumandanlarından Serezli Parti Pehlivan diye meşhur olan Manisa hapishanesi baş gardiyanı Mehmet Pehlivanın Ethem ve biraderlerine itimadı tammı olduğundan, onların Yunanlılara ilticasını ümit etmemiş iken memulünün hilâfında olarak bunların düşmana teslim olmaları üzerine müteessir olup düşmana karşı cephe teşkil eylemiş ve ordu çekildikten sonra işgal sahası dahilinde yunanlıları üzmüştür.

***

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Ethem Beyin firarından sonra onun vaziyet ve firarı esbabını izah yollu (10 kânunısani 1920) tarihli bir beyanname ile halkı tenvir eylemiştir. Bu beyanname o zaman millî hudut dahilindeki gazeteler ile ilân edildi. Beyannamenin bir sureti hakimiyeti milliye gazetesinin 95 inci numarasının birinci sahifesinde intişar etmiştir.

***

26 kânunısani 337 senesi [1920] Çarşamba günü akşamı Antalya Meb'usu Rasih ve Denizli Meb'usu Mehmet Yusuf ve Kütahya Meb'usu Haydar

[1] Tevfik Bey, Akhisar civarında bulunan yunan karakol neferine silâhını teslim eylemiş ve beş maddelik bir emirle maiyetinin de teslimi silah eylemelerini ve Yunan baş kumandanından emir gelinciye kadar Dereköyünde topluca oturulmasını kabul eylemiştir. Ethem ve biraderlerinin bir kısım maiyetleriyle beraber yunanlılara teslimi meselesini metinde ismi geçen Hikmet Bey söyliyerek gice köyde otururken Tevfik Beyin teslim şartlarını havi kabul ettiği beş maddeyi bizzat okuduğunu ilâveten beyan etmiştir.

Beylerden mürekkep İstiklâl mahkeme heyeti Kütahyaya gelerek ertesi perşembe günü bir beyanname ile firarilerin teslimi için bir hafta mühlet vermiş ve davacılara mahkeme kapılarının açık olduğunu ilân etmiştir.

29 kânunısani Cumartesi günü Kütahya hapishanesinde mevkuf bulunan sabık Kütahya millî alayı kumandanı İsmail Hakkı Beyin muhakemesine başlanarak 31 kânunisani ve 5 şubat günlerinde de devam etti [1]

İsmail Hakkı Beyin muhakemesi hitam bulmadan Mahkme Heyeti Eskişehre gitmiş. İsmail Hakkı Bey de bilahara serbest bırakılmıştır.

***

Kütahya, millî mücadelede çok gayret göstermiş ve pek mühim fedakârlıkta bulunmuştur.

[Büyük Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinin, Millî alay teşkilinden dolayı Millet Meclisi namına Kütahyalılara vaki tahrirî beyanat ve teşekküratları, memleket için en şerefli bir vakanın en şerefli bir vesikasıdır.]

***

Kütahya 337 senesi temmuzunun onyedinci günü yunanlıların işgali altına girerek 338 senesi Eylûl ayının (birinci günü) Millî ordu tarafından istirdat olunmuştur. Yunanlıların şehri terketmeleri Ağustosun otuzuncu günüdür.

---

[1] İsmail Hakkı Bey Eskişehirde bulunurken alayı ile birlikte Bolu isyanını bastırmağa memur edilmiş isede hareketinden birkaç gün sonra kendisine suikast vaki olarak kolundan yaralanmış ve Ethem Bey hadisesi üzerine hakkında vaki şikâyete mebni tevkif edilmişti.

KÜTAHYA MEŞÂHİRİ

Kütahya kasabası bir hayli kıymetli rical yetiştirmiş ve tarihe mal etmiştir. Ben tercemei hali evvelce tetkik edilip eserlere geçmiş olanlardan uzunuzadıya bahsetmiyerek mümkünmertebe ihtisar tarikini ihtiyar ettim. Yalnız tercemei halleri henüz tarihe geçmiyerek tarafımdan toplanmış olanları da bulabildiğim kadar mufassal yazarak müdekkiklere malezime ihzar etmiş oldum.

***

ABDULLAH AHMET EFENDİ (TABİB)

Kütahyalıdır, babasının adı (Beşirdir) İstanbulda tahsil görüp Şeyhülislâm Debbagzade Mehmet Efendinin Anadolu kadıaskerliği zamanında icazet aldı,

Abdullah Efendi, (1098 H. 1686 M.) senesinde Galatasaray hocalığından başlayarak muhtelif medreselerde müderrislik etti. (1109 H. 1697 M.) de birdenbire vefatı vukubuldu.

Abdullah Efendi, ayrıca tıp da tahsil ederek müderrislikle beraber Fatih Sultan Mehmet darüşşifasında reisül'etibba idi. Kıymetli bir zat olan Abdullah Ahmet Efendinin, tıbba dair (Camii fi ilmil'baytariyye جامع فی علم البیطریه) isminde güzel bir eseri de vardır.

ABDULLAH HAKKI EFENDİ

Tercemeihali aşağıda yazılı olan kütahyalı Fikri Abdül'Baki Efendinin oğludur. İptida babasından ders gördü, İmamzade Esat Efendiden tahsilini ikmal ile icazet aldı.

Abdullah Hakkı Efendi, memleketine döndükten sonra tetebbula ve eser yazmakla meşgul olduğu gibi zamanının bir kısmını da talebe yetiştirmeğe hasretti. bir aralık (1286 H. 1869 M.) tarihinde Kütahya Müftiliğinde de bulunan Abdullah Hakkı Efendi, şâir mühürdarzade Nûri Beyin:

Rıhletin ğuş idicek nuri dedi tarihin
Darı cennet olsun Abdullah Efendiye makam

manzûm tarihinde görüldüğü üzre (1294 H. 1877 M.) senesinde Kütahyada vefat ile Ulu cami kabristanına defnedildi.

Abdullah Hakkı Efendi, ilmen yüksek idi. Âsârından (Mıftahi buhari مفتاح بخاری ile bunun tekmilesi olarak [الفیض الجاری علی ریاض احادیث الصحیح وابوابه وکتب الآلی] isminde iki eseri vardır. Kütahya müftilik dâiresi kâtibi olup (1930) senesinde vefat eden müsevvit Halit Efendi merhum, akaitten (Esmâi hüsna şerhi) olduğunu söylemişlersede bu eser, pederi Abdül'baki Efendinindir. Abdullah Hakkı Efendinin, nazik bir zat olduğunu kendisine yetişmiş olan zevat beyan etmektedirler. Kütahyadaki Molla Bey vakfına Abdullah Hakkı Efendi mütevelli idi.

ABDULLAH HİLMİ EFENDİ

Kütahyalı olup kâtipzâde diye maruf ve Kıymetli hattatlardandır. Yazı san'atini Mehmet zühdü efendiden görüp icâzet aldı. (1286 H. 1869 M.) senesinde yazmış olduğu müzehhep bir delailül'hayratını ve (1260 H. 1844 M.) de yazdığı bir Kur'anı kerimini gördüm. Kur'anı kerimi; Kütahyada Germiyanzâde Bekir Beyde mahfuzdur.

Abdülkadir Efendi isminde Kütahyalı bir hattat daha vardır ve vefatı Hicrî (1250) den sonradır.

ABBAS PAŞA

Kütahyalıdır. Esbak sadrıâzamlardan Anadolu valisi Silâhtar Mehmet paşanın valiliği zamanında Kütahya ve paşanın Erzurum valiliğine nakli üzerine Erzurum mütesellimi oldu.

Cevdet tarihine göre Abbas ağa zalim ve gaddar olduğundan Erzuruma giderken hakkında şikâyet edilmiş olup, sadrıazâmın hem silâhtar Mehmet paşaya ve hemde Abbas agaya adâveti olduğundan Mehmet paşanın vezirliği refedilmiş ve Abbas ağanında katline irade çıkmıştı (1196 H. 1781 M.).

Abbas ağa sonra affolunarak (1201 H. 1786 M.) da Bender kalesi Nüzül Emini ve (1203 H. 1203 M.) de Anadolu Vali kaymakamı yani mütesellimi olup sonra Silahtar ağalığında bulunmuş ve (1221 Ramazan, 1806 M.) da Vezirlik ile Sofya Muhafızı olmuştur. İki sene sonra (Niğebolu) Muhafızlığına naklolunan Abbas Paşa, tarihlerde sebebi gösterilmeyen bir cürümle menkûp olup evvelâ Üsküdr ve sonra Bursada ikamete memur edildi.

Abbas Paşa (1227 Şavval 1812 M) de Bolu mutasarrıfı olup az sonra orada vefat etti. Yukarı kısımlarda (Kütahya Vilâyetine âit bazı vukuât) serlevhası altındaki bendde sahte mütesellim vak'asından sonra Kütahyaya mütesellim olan Abbas ağa bu zattir.

ABDÜL HALİMİ GERMİYÂNÎ

Kütahyada yetişen fazıl zevattandır. Tahsilini memleketinde görüp İstanbula giderek ehliyetini isbat ile Molla Gürânî medresesine müderris oldu. vefatı (1055 H. 1645 M.) senesinden sonradır.

Haşiyei Mutavvel 'ala bahsi kasr = حاشية مطول على بحث قصر ismindeki eserini 1055 hicri senesinde yazmıştır. Kendi el yazısı ile olan nüsha Nûrı osmanî kütüphanesindedir. Bu eserinden başka dört haşiyesi daha olduğunu (Mutavvel = مطول haşiyesinde beyan etmiştir.

ABDULLAH VEHBİ PAŞA

Kütahyada kurt zâde âilesinden ve ulemadan Hacı Ahmet efendinin oğlu olup [1255 H 1839] senesinde Kütahyada doğmuştur. Bu fasılda tercemei hali yazılan ve mektebi harbiye hocalarından olan dayısı Abdurrahman Efendi vasıtasiyle askerî îdâdisine ve sonra harbiyeye girerek erkânı harplikle neşet etmiştir.

Abdullah Vehbi Paşanın hayatının kısmıazamı askerî mekteplerde muallimlikle geçmiş, Manastır ve İstanbul îdâdileriyle harbiye mektebinde uzun müddet hisap, hendese, heyet, Tarihi askeri, istihkâm derslerini okutmuş ve bir aralık Erzurum îdâdisinde müdürlük de yapmıştır.

[1877-1294] Rus harbinde kaymakam olan Abdullah Vehbi bey harpten sonra Kütahya alayında bulunup (I304 H) yunan harbinde miraldy ve (1892-1310) da Edirne redif alay kumandanı iken liva olmuştur.

Abdullah Vehbi Paşa bundan sonra merkezi Edirne olan ikinci ordu divanı harbi dâimî azalığında ve dîvanı harbi muvakkat reisliği gibi hizmetlerde bulunup fırka kumandanlığına inha edilmiş ise de emri gelmeden (13I4 H 1896 M) senesinde füceten vefat eylemiştir. müstakim va afif idi.

ABDURRAHMAN NÛREDDİN PAŞA

Germiyan oğullarından olduklarını söyliyen âiledendir. Babası (1296 H. 1878 M.) senesinde vefat eden vezir hacı Ali paşadır.

Tahsilden sonra mülkiye hizmetine girerek kaymakamlık ve mutasarrıflaklarda bulunduktan sonra altı seneden fazla mutasarrıflık ettiği (Niş) den (1289 جمادى الاخر 1872 Ağustos) tarihinde vezirlik rütbesiyle (Pizren = پرزدن) valiliğine tayin edildi.

Abdurrahman paşa (1290 H. 1873) nisanında Tuna ve daha sonra Ankara valiliğine gönderilüp (1292 H. 1875 M.) de Bağdat valisi oldu. (1294 H. 1877 M.) de Diyarıbekir valiliğine naklolunan müşarünileyh bir sene sonra ikinci defa Bağdada vali olup iki seneye yakin kaldı.

Abdurrahman paşa 13 Cemadilahır (1299 H. 1882 M.) de Sait paşanın yerine Baş vekil oldu ve iki buçuk ay Baş vekillikten sonra sarayın iğbirarı neticesinde ve aynı sene şaban ayının yirmi dördünde infisal iderek kastamonu valiliğiyle İstanbuldan çıkarıldı [1].

[1] Esbak dahiliye nâzırı Mehmet memduh paşa merhum (Esvatı sudûr = اصوات صدور) ismindeki eserinde Abdurrahman paşanın Baş Vekilliği zamanında Mısırdaki Ârâbi Paşa meselesi dolayısiyle baş vekilin bu isyanı asker kuvvetiyle bastırılmasını arzeylediğini ve bunun asker toplamaktan maksadı padişahı hal خلع etmektir, şeklinde tefsir edilip paşanın infisal eylediğini yazar.

Sadareti zamanında, Tunus mes'elesi; Mısırda Ârâbi paşa gailesi ve Arnavutluk ihtilâli devam ediyordu.

Abdurrahman Paşa uzun müddet Kastamoni valiliğinde kaldı ve orada bir hayli imarata muvaffak oldu. (1308 H. 1890 M.) da İstanbula gelen Abdurrahman paşa evvelâ Aydın ve sonra (1310 Şevval. 1892 M.) de Edirne valiliğine tayin edildi.

Abdurrahman paşa (313 H. جمادی الاول 1895 M.) senesinde buradan Adliye Nazırlığına getirildi; Selefi Hasan Rıza paşa idi.

İkinci Sultan Hamit, Abdurrahman paşanın safvet, iffet ve hüsnü ahlâkına eyiden eyiye emin olduğundan onu Meşrutiyetin ilânına kadar Adliye Nazırlığından ayırmadı.

Hatta Sadrıâzam Halil Rifat Paşanın hastalığı zamanında sadaret kaymakamı olan Abdurrahman Paşaya, Halil Rifat Paşanın vefatı üzerine sadâret teklif edilmiş ve bu husus için iki defa Başkâtip Tahsin Paşa Kuruçeşmedeki yalısına gönderilmiş idi. [1901]

Birinci teklifi reddeden Abdurrahman Paşa, ikinci defaki Sadaret teklifinde ısrar edilmesi üzerine (Babıâlinin muamelâtına sarayın müdahale etmemesini) kemali cesaretle şart koyarak bu suretle sadareti kabul edeceğini bilvasıta arz etmiş ise de bu sırada Sultan Hamit, maiyeti adamlarından İsmet Beyi meşhur şapur Sait Paşaya göndererek bir teklifde sadareti kabul ettirmiş olduğundan bu suretle Abdurrahman Paşa büyük bir yük altına girmekten kurtulmustur. [1]

Abdurrahman paşa, Meşrutiyetin ilânını müteakıp tekaüt olup (1330 Şaban 1912 M.) senesinde vefat ederek Fatih camii hatiresine defnedildi.

Abdurrahman paşa Baş vekil iken yediği darbeden müteyakkız olarak nazırlığı müddetince Sarayı şüpheye düşürmiyerek uzun müddet Adliyede kalmıştır, Afif, nezih ve hayırhah idi. Zamanı gelince sözünü saklamazdı; kendisine Halil Rifat Paşanın vefatı üzerine Sadâret teklifinde bulunmak için yalısına giden Tahsin ve Ragıp Paşaların Zatı Şâhânenin kendisine itimadı oldugını söylemeleri üzerine Paşa:

"Sizki zati şahânenin en yakininde bulunuyorsunuz siz kendi hakkınızda emniyet olduğunu zan edermisiniz? zati şahâne kimseden emin değildir, bunu eyi bilin„ demişti]1]. Oğlu Arif Hikmet Paşa muhtelif nezaretlerde bulunmuştu. Diğer oğulları Feyzi Dâim ve Asım Beylerdir.

ABDURRRAHMAN FEVZİ EFENDİ

Kütahyalıdır. Tahsilini memleketinde babasından ve İstanbulda imamzâde Ahmet Esat Efendiden gördükten sonra (1250 H. 1834 M.) senesindeki Ruûs رؤس imtihanında muvaffak olarak İstanbulda Darülhadis valide sultan müderrisliğine ve 1251 hicret senesinde Harbiye mektebi arabi muallimliğine tayin edildi.

Abdurrahman efendi, tam bilâ fasıla yîrmi sene harbiyede muallimlik etti ve (1280 H. 1863 M.) senesinde tekaüt edilüp bir sene sonra vefat eyledi. Kabri Eyyupta Defterdar civarında Yâvedut kabristanındadır.

Abdurrahman Fevzi Efendinin (Mikyasül'lisan kıstasülbeyan مقیاس اللسان

[1] Tahsin Paşanın hâtıratı: Muallim Ahmet Halit kütüphanesi 1931 de matbu.

قسطاس البيان) isminde taş basması bir kavâidi osmaniyesi bizde kavâide dair yazılan eski eserlerin matbularındandır. (1) bu eser, 1263 hicret şenesinde taş basmasiyle basılmış olup (1847 M.) sarf ve nahiv hakkında mükemmel malûmatı havîdir.

Bu eserde tercemei hali yazılmış olan Mektebi Harbiye muallimlerinden kitapsız Safvet Paşa bu zatin oğludur.

ABDÜL'VÂCİT BİN MEHMET

Me'hazlerimiz أخذ Horasan eyaletinin merkezi olan (Meşhet) kasabasından olduğunu söyliyorlar; seyâhat tarikiyle Anadoluya gelmiş, Germiyan hükümdarı zamanında (2)Kütahyada Umur Bey medresesi müderrisliğine tayin edilmiş ve vefatına kadar orada kalmıştır. Vefatı (838 H 1434 M.) senesinde ve kabri dershanesi içindedir.

Abdülvâcit, fıkık, tefsir, hadis ve edebiyatta zamanının iyi âlimi olup fıkıhtan (Nükaye = نقايه) ismindeki esere yazdığı şerhe (Nükayetül'fıkhül'vacidiyye = نقاية الفقه الواجديه ismini vermiş ve bu eserini (806 H. 1403 M.) senesinde ikmal etmiştir. Kendi el yazmasiyle olan nüsha Fatih kütüphanesindedir.

Bundan başka fenârizade Mevlâna Mehmet Şah Efendi için manzum (usturlap) risalesini tertip etmiştir. Molla Vâcit, ta'lik تعليق yazı yazmakta mahir olup bu sanatı (Hattat Sultan Ali) den öğrenmiştir.

Molla Vâcidin uzun müddet ders okuttuğu Umur Bey medresesi kendisinden sonra (Vâcidiye) ismini almıştır; Halk, kapısının demir olmasından dolayı (Demir kapı medresesi) derler.

AHMET ÂSIM EFENDİ

Kütahyalı olup Dogalarlı hoca Osman Efendinin oğludur. Pederinden ders görüp icazet aldı. Babası gibi didişken bir zat olduğundan bir aralık nefi edildi. Bundan sonra hacca giderek avdetinde memleketine gitmesi için müsâade edildiyse de İzmirde vefatı vuku buldu. Vefatı (1305 H. 1888 M.) senesinde, kabri İzmirde kâtipoğlu kabristanındadır. Ahmet Âsım Efendi cerbezeli ve mütetebbi bir zat idl. İradei cüz'iyye tahkikatına dâir matbu risalesi ile (iyman risalesi) ve Fenârînin ciheti vahdet risalesinin mukaddimesine şerhi ve (silkûtî = سلكوتى) üzerine ta'likatı vardır. Oğulları Rasih ve Kâmil Efendilerdir.

AHMET BİN MEHMET

Kütahyalı bir hattattır. Sülüs nesih ve diğer yazıları Dede merhumdan öğrenmiştir. (1086 H. 1675 M.) tarihli bir kur'anı kerimini görmüş olduğunu Müstekimzade, Tezkiretül'hattatin ismindeki eserinde beyan eder.

[1] Osmanlı lisanında sarf ve nahve dair en eski eserlerden birisi (937 H. 1530 M.) senesinde Bergamalı Kadri tarafından yazılan, mesiretülulum مسيرة العلوم ismindeki eserdir Merhum üstadımız Bursalı Tahir Bey bu hususa dair Türk bilgi derneği mucmuasının 6 ıncı numarasında ilmî bir mekale neşretmişlerdi.

[2] Kamusül'alâm = قاموس الاعلام, Kanunî Sultan Süleyman zamanında Horasandan geldiğini yazıyorsa da yanlış olup Germiyan oğlu Süleyman şah zamanında gelmis olması muhtemeldir.

PİR AHMET EFENDİ (ŞEYH)

Kütahyanın Armudeli nahiyesine tabi (Kalburcu) köyündendir. Babası Kütahyalı (Şeyh Ahmet bin Mehmet) isminde bir zattir. Merkez Muslihuddin Efendiden hilafet alarak ayrıcada şabaniye tarikati müessisi Şaban Efendiden istifaza eyledi.

Ahmet Efendi memleketine avdetten sonra kalburcu köyündeki zaviyesinde vefatına kadar irşad ile meşgul oldu. Vefatı (978 H. 1570 M.) senesindedir.

Şeyh Ahmet Efendi çifcilikle maîşetini temin etmiş olup hiç bir taraftan atıyye ve sâire kabul etmemiştir. İkinci Sultan Selim Kütahya valisiken ziyaretine giderek duasını talep etmiş ve zaviyesi yanında bir mesçit yaptırmıştır.

Pir Ahmet Efendinin devranı sofiyyeye dâir (Bürhanül'elhan fi hukmütteganni veddevran = برهان الالحان فی حکم التغنی والدوران) namında Türkçe mufassal bir eseri vardır.

Ahmet Efendi, Kalburcu şeyh ve çavdar ekmeği yediğinden dolayı da çavdar şeyhi diye maruftur. Mumaileyhin dergâhına gelen ziyaretçilerle, yolculara fevkalade ikram eylemek ve avdetlerinde de birer çörek vermek adeti imiş.

Meşhur mütesavvıf (Sün'ullah Gaybî = صنع الله غیبی) Pir Ahmet Efendinin torununun oğludur. Müstakim zâde (مجلة النصاب) ismindeki eserinde Ahmet efendiyi (شیخ احمد ابن الشیخ بشیر ابن محمد الکوتاهی) diye zikr ve yine o eserin diğer bir yerinde de(پیر افندی الشیخ احمد المشهر بچاودار شیخی)diye şöhret ve lakabını yazar.

AHMET DAÎ

Sekizinci hicret asrı soniyle 9 uncu hicret asrı iptidalarında yetişen Şâir ve alimlerden olup Germiyanlıdır. Bu da Meşhur Şeyhî gibi Germiyan oğlunun himayesinde yetişmiş ve şehzadeler kavgasında Beyazıdın şehzadesi (Emir Süleyman)a intisap eylemiş ve onun namına (Çenkname)(Ferahname) ismlerinde iki manzum eser yazmıştır. Ahmet dâînin bunlardan başka (Ukudül'cevahir =عقود الجواهر) isminde bir lugati olup demirtaş paşazade Ümur Beyin emriyle de tibbı nebeviden bahis (kitabuşşifa ehadisül' Mustafa = کتاب الشفا احادیث المصطفا) isminde hafızı ısfahaninin eserini terceme eylemiş ve (Miftahül'cenne = مفتاح الجنه) isminde bir eser ile (Ebülleysi Semerkandi = ابو اللیث سمرقندی nin tefsirini de keza Türkçeye çevirmiştir. Bunların hiçbiri basılmamıştır.

Ahmet dâînin kendi el yazısiyle olan dîvanı da gayri matbu olup Bursada Orhan gazî kütüphanesindedir. Ahmet dâî bu divanı hacı Halil Hayreddin paşa namına ithaf etmiş olup divanın sonunda «حرره مؤلفه الضعیف الراجی عفوربه اللطیف فی طلبه الساعی احمد المعروف بالداعی فی اواسط جمادی الاخره لسنة ست عشر وثمانمایه هجریه» ibaresi vardır.

Ahmet Dâî dîvanında Halil paşa hakkında şöyle diyor:

افتخار جهان امیر کبیر — کیست پاشای کامران وزیر
عمدة الملك خیر دولت و دین — پادشاهیست بلکه او نه وزیر
. . . . . .

Ahmet Dâi tasavvuf vadisine gitmiyerek şiirlerinde bir incelikle beraber kendisne mahsun bir tarz takip etmiştir.

Hayatını saraylarda geçiren Dâînin Yıldırım Bayazıdın oğlu Emir Süleyman Çelebi hakkındaki meşhur bir şîri:

Eyâ hurşidi mehpeyker	Cemâlin müşteri manzar
Ne manzar, manzari tâli	Ne tali' طالع, talii enver
Cemâlinden cihan gülşen	Dudâğından zaman külşen
Ne gülşen gülşeni cennt	Ne cennet, cenneti kevser
Yüzündür âyetî rahmet	Özündür mazhâri kudret
Ne kudret, kudreti sânî' صانع	Ne sani', sanii ekber
Süleyman sîretî sende	Sikender sûretî sende
Ne suret, sûretî Yusûf	Ne Yusuf, yusûfü server
Felek şatrancınî uttun	Saâdet milkini tuttun
Ne milket milketî devlet	Ne devlet, devletî kayser
Kapında kulların bîhat	Veli kemter kulun Ahmet
Ne Ahmet, ahmedi dâî	ne dâî, daii kemter

AHMET RAĞIP PAŞA

Kütahyalıdır. Rıyaziyede ihtisas sahibi askerî ricalden idi. Hayatının kısmı âzâmını muallimlikle mekteplerde geçirmiş ve ferikliğe kadar çıkmıştır. Tekaüt olarak (1335 H. 1917 M.) senesinde İstanbulda vefat etmiştir. (Miftahülhendese = مفتاح الهندسه) (Cebri âdi) (Cebri âlâ) (İlmi heyet) (Hisabı muamelât) (Coğrafya) gibi eserleri vardır. Biraderi Nuri Paşa, Abdülhamidin kurenasından idi. Ragıp Paşanın kabri Eyyüpta Siyavüş Paşa türbesi kabristanındadır (1312 H 1894). Kaymakamken Erkânı Harbiye ikinci terceme şubesine memurdu. (1288 H 1871) de Piyade Zabiti olarak Harbiyeden çıkmıştır.

AHMET PAŞA (OSMAN PAŞA ZÂDE)

Kütahyalı Osman Paşanın oğlu olup vüzeradan idi; Evliya Çelebi, (1083 H. 1672 M.) sensinde Kütahyayı ziyaret ettiği zaman Ahmet Paşanın Bey olarak (Kandiye) seferinden avdet etmiş olduğunu ve yaptırdığı kasra tarih söylediğini yazar. Kütahyalı Şair Arif te bunun kasrına:

Dedim âdâp ile târihin Arif
Makamı dilküşa kasrı muallâ

beytini tarih düşürmuüştür.

Ahmet Bey, sonra vezir olmuştur. Ahmet Paşa, Kütakyada ulu cami karşısında darülhadis, muallimhâne ve apdeshâne yaptırmış ve bunların masrafına karşılık olmak üzre Kütahyada acem hanı altındaki yedi dükkânı ve 150 esedî kuruşu ve diğer on yedi kadar dükkân ile odalar vakfeylemiştir. Vakfiyesinin tarihi 1092 senesi recep ayıdır. (1681 M.)

Sicili osmani yanlış olarak bunu Canikli zâde Ahmet Paşa ile karıştırmıştır.

Ahmet Paşa, muhtelif hizmetlerde bulunduktan sonra Anadolu vâlisi olmuş ve (1095 H 1683 M) de Bosna valiliğine nakil olunmuştur. Avusturya seferi esnasında anadoluda türeyen eşkıyayı tedip etmiş ve Basra valisi iken urbanla vaki müsademede maktulen vefat eylemiştir.

Babası Osman Paşanın, kütahyanın sultanbağı taraflarınd bir konağı olduğunu ve burada on gün kadar misâfir kaldığını Evliya Çelebi, seyahatnamesinin 9 uncu cildinde yazıyor. Ahmet Paşanın biraderi Mahmut Bey, Mevlânâ Ahfadıedan Fatıma Hanımın zevci idi.

AHMET PAŞA (ÇURAZÂDE)

Kütahyanın çakallı aşîreti halkından iken (1182 H. 1768 M.) Rus seferinde hizmetine mükâfâten kapıcıbaşılık rütbesi verilmiş ve sonra da mezalimine binâen katline irade çıkmış ise de bir yolunu bularak yakasını kurtarmıştır.

1201 senesi (Milâdî 1787) Rus seferinde mirimiran rütbesiyle İstanbula gelerek maiyetiyle yaptığı geçit resminde maiyetinin çokluğu ve kendisinin levendâne etvârı nazarı dikkati celbeylediğinden hoşa gitmiş ve bundan başka zarif ve natuk olması da terfiine medar olarak bir müddet sonra vezirliğe de nâil olmuş ve Anadolu valiliğiyle İsmâil kal'ası Seraskerligine tayin edilmiştir. (1204 H. 1789 M.)

Ahmet Paşa, kalıbının adamı olmadığından seferde bir işe yaramadı ve sadrıazam Şerif Hasan Paşanın, Ahmet Paşanın bir işe yaramadığından bahsetmesi üzerine Aydoslu Mehmet Paşa, Ahmet Paşanın yerine Anadolu valisi ve İsmail seraskeri olmuştur. Ahmet Paşa büsbütün metrûk bırakılmıyarak tolçı muhafazası şartiyle 1204 ramazanının sonlarında karesi sancağına gönderilmiş ve (1206 H, 1791 M.) senesinde mezâlimine binaen katledilmiştir.

AHMET VASFÎ EFENDİ

Kütahyalı olup Kütahyanın Mecidiye mahallesinden İlyas zâde Mehmet Ali Ağanın oğludur; (1248 H. 1832 M.) senesinde doğdu. Doğalarlı hoca Osman Efendiden Arabi ve Mühürdar hacı Hasan Efendiden Farisi ve Edebiyat derslerini gördü. Ahmet Vasfi Efendi, hususî surette fransızca da tahsil ile tercemeye müktedir olacak derecede bu lisana vâkıftı.

Mûmâileyh tahrirat kalemi kâtipliğinden başlıyarak Kütahyada muhtelif hizmetlerde bulunmuş ve 1293 senesi nisanında (Milâdî 1876) Kütahya muhasebe kalemi başkâtibi iken 45 yaşında vefat eylemiştir.

Ahmet Vasfi Efendi, mütevâzı ve sâkin bir zat olup üç lisanda şairdi. Kendisiyle görüşenler musahabesinden istifade ederler ve mütelezziz olurlardı. Eski vadide mürettep divanı vardır.

Oğlu Süleyman Efendi, babası gibi mütevazı ve halim bir zattir. Torunu İlyas bey talebemden ve kiymetli muallimlerimizdendir.

Ahmet Vasfi Efendinin şiirlerinden:

Alsalar bir dem ele bû dil perişan olmasa
Olsa eltâfı atûfân serde tûfan olmasa

Rûşen olmaz revzenî kâşanei leyli emel
Matlaî mâhî muvafık pertevefşan olmasa

Her demin bir dâveri var her hükûmet bir hakim
Kadri mûri kim arar adli Süleyman olmasa

Sûkı inşada olurdum vasfiya gevherfürûş
Yârdan ayrı düşeden fikri hicran olmasa

Diğer bir gazelinden:

Beni derdi füzûna müptelâ derlerse gerçektir
Giriftârı yedi cevrücefa derlerse gerçektir

Anın tarif olunmaz kal'ile قال binde birî zâhit
Muhabbet âteşi serde belâ derlerse gerçektir

Kimi almak, kimi satmak diler sermâyei aşkı
Veli aslâ olunmaz iştira derlerse gerçektir

Tabiatler televvünde bütün eşya tegayyürde
Bu sûretle eğer âlem fenâ derlerse gerçektir

1870 senesindeki (Prusya — Fransa) muharebesinde Fransa İmparatoru 3 üncü Napoleonun (Meç) kalesinde Almanlara teslim olması üzerine Vasfi Efendi şu güzel ve sanatli tarihi söylemiştir:

Meç elden gitti tarh eyle hisaptan anla tarihi
Napolyon sattı dâvâyı cihangîrîde evrengi

Kütahyanın Sadeddin camii kapısı üzerindeki manzum kitabe ile hükûmet camiinin ilk kitabesi Ahmet Vasfi Efendi merhumundur.

AHMEDÎ

Babasının adı İbrahim olup kendi lakabı (Tacüddin = تاج الدين) dir.

Latîfî ile Âli on dördüncü asrın en maruf şairlerinden olan Ahmedinin Sıvaslı olduğunu söyliyorlarsa da mevsuk değildir.Taşköprülü zade ile Müstakim zade (Mecelletünnisap مجلة النصاب) ismindeki eserinde Germiyanlı olduğunu yazarlar. Demirlenk ile Ahmedî arasında geçen ve yanlış olarak Nasreddin hocaya isnad olunan meşhur Futa yani peştimal hikâyesinin Kütahyanın kemer hamamında cereyan ettiği kütahyalılarca mütavater olarak söylendiğinden ve zaten Ahmedi de Kütahyada vefat ettiğinden mümaileyhin Germiyanlı olduğu iddiası daha kuvvetlidir. Belki de uşakın Sıvaslı köyündendir.

Ahmedî memleketinde tahsilden sonra Mısırda tahsil gördü ve meşhur (Hidaye = هدايه) şarihi Şeyh Ekmel - شيخ اكمل den icâzet aldı ve bundan başka molla Fenâriden de istifade etti. Ahmedî, Mısırdan avdetinde Germiyan oğluna hoca oldu ve sonra Osmanlılara intisap eyledi. Yıldırım Bayezîdin oğlu

Süleyman çelebinin hükûmdarlığı zamanında Ahmedî onun himayesine mazhar olmuştur. Düsturname Ahmedî hakkında şöyle diyor:

Mîr Süleyman dunügün sohbet eder
Ahmediyle dembedem işret eder.
Ahmedî dervişti bay eyladi şah
Oldu muhtaç âna cümle ehli câh

Ahmedî tab'an şen, hoş sohbet, lâtifeci bir Şair olup (815 H. 1412 M.) senesinde 80 yaşını mütecaviz olduğu halde Kütahyada vefat eyledi.

İslâm Ansiklopedisi Ahmedînin 1413 te Amasyada vefat ettiğini yazar. Yne orada Ahmedînin (735 H. 1335-1336 M.) de doğduğu da yazılıdır.

Ahmedî hem âlim hem şair olup tibba da intisabı vardı. (Müntahabı şifâ منتخب شفا) unvanlı eserinde hifzi sıhhata dâir faydalı malumat vardır. Kitabürrevayih كتاب الروايح isminde manzum tibbi bir eseri de fatih kütüphanesindedir.

Ahmedînin en mühim eseri (İskendername) sidir. Bu eser İskenderi kebîrin muharebâtiyle beraber Eflatun ve Aristonun efkârı felsefiyesine muvafık mütaleâtı hakimâneyi ve o zamanın felsefe, tıp ve heyeti hakkında malumatı ve sonunda tarihi kısımları ihtiva etmektedir. Bu eseri Germiyan oğlu Süleyman şah namına yazmıştır.

Ahmedînin bunlardan başka büyük ve mürettep dîvanı ile (Cemşidi hurşit) isminde bir eseri ve (Esrarname tercemesi) de vardır. Esrarname (Feridüttin Attar - فريدالدين عطار) ın olup Ahmedî onu terceme etmiştir. Bu eser Halil Bey veya Halil Paşa isminde birine ithaf edilmiştir. Mukaddimesinde:

Ol Halilullah emiri muteber
düşmanı nemrûdü şeytan ey püser

beytiyle buna işaret vardır. Meşhur şeyhîyi bu, Ahmedi yetiştirmiş ve şiirde şeyhi, üstadını geçmiştir. (Selmanı savcı سلمان ساوجى) nin kasidelerinin kısmı azamını, Ahmedinin Türkçeye çevirdiği zannolunur. Ahmedînin gazelleri mütasavvıfânedir.

Cihânın aslıvü feri hakikat bilki âdemdir
mesiha feyz olan haktan bu gün âdemdeki demdir

Görünmez haktan ayrû gözlerime her niye baksam
muhiti küllişey oldur benim yâ bû nazar nemdir?

İskendernamesini şu sözlerle met eder:

Bundan öndin nîce sözler dediler
dürlü destanlar beyan eylediler

kıl tefahhus kamusün önden sona
hiç birini görki benzermi buna

buna insaf ile eylersen nazar
görürsünkim nicedir silki güher

Ahmedinin bir beyti:

Saçının bir bendini çözmüş saba yelı sabâh
ol nefesdirkim hevâyı anber efşan eylemiş

AHTERÎ MUSTAFA EFENDİ

Afyon karahisarda doğan ve Kütahyada ihtiyarı ikamet ile orada vefat eden meşhur lugat sahibi Ahterî Mustafa Efendinin babası maruf hattatlardan Karahisarlı Şemsüddin Ahmet çelebi olup hattatlar arasında (Karahisarî) diye şöhret bulmuştur [1].

Ahteri tahsilden sanra on beş akçe ile Kütahyada müderrisliğe kanâat ederek telifat ile meşgul olmuş ve bu meyanda bir haylı da talebe yetişdirmiştir.

Ahterî Mustafa Efendi (968 H. 1560 M.) de Kütahyada vefat ederek Pirler, namı diğeri Karadonlu türbesinin harıcına defnedilmiştir.

Meşhur Ahteri lugatı bu zatın iştiharına sebep olmuştur. Lugatten başka fıkha dâir (Câmiul'lisan - جامع اللسان) füru'a dâir (Câmiul'mesâil - جامع المسائل) muhâdarâta dâir (Hâmilül'muhadarât - حامل المحاضرات) ile arapca bir tarihi vardır. Edebiyatı arabiyede mütehassıs idi. Ahteri kısa boylu, köse ve çirkin bir zat imiş. Kendisinin müderrislik yevmiyesi tezyid edildiği zaman kütahyalı şâir Firakî lâtife olarak:

Ahterînin beş iken medresesi on oldu
Talii sa'd سعد oluben Ahteri meymun میمون oldu

beytini söylemiştir.

ALİ PAŞA (HACİ)

Kütahyalıdır. babası Hacı Mirzade Hacı Mustafa ağadır. Kapıcı başı rütbesiyle mütesllimlik ederek yetişmiş ve 1259 ramazan 1843 Teşrinievvel tarihinde mirimiran rütbesiyle Bozuk ve sonra Kütahya mutasarrıfı olmuştur.

Ali Paşa Kudüs mutasarrıflığı, Şam valiliği ve Harput muhafızlığında bulunup (1262 H. 1846 M.) senesinin şevvalinde vezirlikle Harput valisi oldu.

Ali Paşa, bundan sonra 1267 sonlarında Şehri zor ve badehu Şam, Cidde valîliklerinde ve (1279 H. 1862.) senesinde Rumeli vali kaymakamlığında ve daha sonra Trabzon, Ankara, Halep, Kastamonu, Konya vilâyetlerinde valilik ettikten sonra (1293 H. 1876 M.) senesinde tekaüt edilerek Kütahyaya geldi ve (1296 H. 1878M.) de orada vefat etti. Kabri bina ettirdiği mescidi yanındadır. Vilâyetlerde bazı eserleri vardır. Ezcümle Kastamonu da müftilik dâiresi karşısındaki taş köprü bunun eseridir.

---

[1] Şemsüddini karahisari, kiymetli ve üstad hattatlarımızdandır. Süleymaniye camiinin büyük yazıları ve kasımpaşadaki Piyale Paşa camisindeki (سلام عليكم طبتم) ayeti kerimesi bunun eseridir. (936 H. 1529 M.) senesinde vefat ederek İstanbulda Sütlücede Mürşidi (Cemalii Karamanî) türbesi hatiresine defnedilmiştir. Hattatlar arasında (Yakutı rum یاقوت روم) diye de şöhret bulmuştur.

[2] Evliya çelebi, seyahatnamesinin gayri matbu 9 uncu cildinde Ahterinın Kütahyada pirler mahallesinde metfun olduğunu yazar ki dediğimiz yerdir.

Oğlu Abdurrahman Nûreddin Paşa baş vekil ve adliye nazırı olmuştur. Haci Ali Paşa halvetî tarikatı ricalinden olup Kütahyalı şeyh Sâlih Efendi müntesiplerinden idi. Ali Paşanın kabir kitabesi mühürdar zade hacı Nuri Beyin olup şudur:

Vezîrî sahibüttedbir idi bû zât devlette
Eyaletlerde valilikle etti ömrünü ifnâ

Vücûdî lâzım îdî çünki bû dinü devlette
Velî menşûrı ömrin itti tay ب destî ecel hayfâ

Nihayet Konyadan Kütahayaya etmi idî avdet
Kemale irmiş îdi sinni nûr olumuştu sertapa

İlâhi garkai غ deryayı rahmet eyle ol zâti
Tarikı halvetîde arifi billah idi hakkâ

Vefatın güş idüp tarihi tâmın söyledî Nurî
Cinânâ eyledi rihlet bu yıl Hâçı Ali Pâşâ

1296

ÂKİF MUSTAFA PAŞA

Ceddi Erzurumlu Mehmet ağa, osmanlı tarihlerinde (Delil) ismi verilen ve halk arasında (deli) diye maruf olan bir sınıf askerin başbuğu olduğundan âilesine (delibaşı zâdeler) derler. Erzurumlu Mehmet ağa, Timarlı sipahisi olarak Muradı rabi maiyetinde bağdat fethinde bulunmuş ve fevkalâde fedakârlığına mükâfaten kendisine Kütahyada fevkalade tîmar verilmiş ve bu suretle kütahyaya yerleşmiştir.

Âkif Paşanın babası Bekir ağa, validesi Kurtzade âilesinden (Emine-İmiş) Hanımdır. Akif Paşa (1251 H. 1835 M.) senesinde Kütahyada doğmuştur. İlk tahsilden sonra Bursa askeri îdadisine girmiş ve bir müddet sonra mezûnen memleketine gelüp arkadaşlarından Sırrızade Nuri, Mekkelizade Ömer Rüştü, Kitapsız Mustafa Safvet, Kurtzâde Abdullah Efendileri de teşvik ile Bursa îdâdisine kayid ettirmeğe sebep olmuştur ki bu arkadaşlarının hepsi sonradan Müşir, Ferik ve Liva olarak vefat etmişlerdir.

Âkif Paşa, (1281 H 1864 M) de mektepten Erkânıharp yüzbaşısı olarak çıkmış ve ilk defa Erzurum ve Kars istihkâmlarının inşasına memur olmuştur, Akif Paşa kaymakamlığa kadar buralarda kalmış ve daha sonra hocası Ahmet Muhtar Paşa mâiyetinde Bosna taraflarında hizmet etmiştir.

(1294 H.) rus harbinde [1877 M.] Anadolu kumandanı olan Ahmet Muhtar Paşanın talebiyle maiyetinde bulunmuş olan Âkif Bey o sırada Bayazıtta fırka erkânıharbiye reisi olup bu harpte Miralay ve sonra Mirliva olmuştu.

Âkif Paşa bundan sonra Erkânıharbiyei Umumiye dördüncü şûbe müdürlüğünde bulunmuş ve (1302 H. 1884 M.) te bulgaristan taraflarındaki seyyar üçüncü fırka kumandanı ve ferik olmuş ve bir müddet sonra ikinci ordu erkânı harbiye reisliğine tayin kılınmıştır.

Âkif Paşa (1304 H. 1886 M.) da bir mirlivaya hakaret eden Edirne eşrafından bir zat ile münaferetine mebni jurnal edilerek istanbula celbolunmuş ve sarayda tahkikat yapılarak jurnalın aslı olmadığı[1] anlaşılmış isede tekrar edirneye gönderilmeyip Erzincan suvarı fırkası kumandanlığına tayin kılınmıştır.

Âkif Mustafa Paşa (1306 Recep 1888 M.)senesinde Erzincanda vefat ederek (Hayat Vehbi) türbesi hatiresine defnedilmiştir. Vazifesinde çok ciddî ve hususî hayatında pek samimî olan Âkif Paşa, iyiliği sever ve herkese muavenetle zevk duyar bir zat idi. Evladından mütekait binbaşı Nizameddin ve doktor Ali Süha beyler ve İnayet hanımlar hayattadır. Merhumun tercemei haline ait malûmatı lûtfeden mahdumları Doktor Ali Süha Beyefendiye teşekkür ederim.

ÂRİF EFENDİ

Kütahyalıdır. Kendisinin mesleki hakkında malûmatımız olmamakla beraber gördüğüm Dîvânında şeyhül'islâm Behâyî Efendi hakkında:

Zehi tab'ı keremkim feyz bahşı lütfü ihsandır
Anınçün desti cûdın âleme hurşit efşandır

Matlaiyle مطلع başlayan kasîdesinin sonlarında tazallümü hal etmesinden dolayı İlmiye sınıfından olduğu hatıra gelmektedir. Vefatı (1095 H. 1683 M.) senesinden sonradır. [1] Şiirlerinin hemen hepsi güzeldir. Şiirlerinden:

İşveperdâzî nigâhı yâre nâz etmekte güç
Her metâı nâzına arzı niyâz etmekte güç

Saklamak mümkün değil sehbâyı aşkın neşvesin
Gamzeî sermestine ifşayi râz etmekte güç

Sabr müşküldür o tıflı tünd hûnun cevrine
Lutf îde agyâre şâyet dilnüvaz etmekte güç

Kâkülünden kat'ı ümmid eylemek müşkil velî
El irişmez hâhişi dûrıdıraz etmekte güç

Gamzana sîne siper etmekte müşkül gerçikim
Arife tiri kazâdan ihtiraz etmekte güç

***

Ben Turrelerin sünbülü gabrâya değişmem
Çeşmi siyehin nergisi şehlâya değişmem

---

[1] Edirne eşrafından biri, bir Zâbite hakaret ederek çiftliğinde hapsetmiş, bunu haber alan Âkif Paşa, Zâbiti salıversin yoksa çiftliği topa tutarım diye haber göndermiş; bu söz Gazeteci Baba Tahir vasıtasiyle (Âkif Paşa edirneyi topa tutturacakmış) şeklinde saraya aksettirilmiş; bunun üzerine Âkif Paşa hemen İstanbula Aldırılarak Sarayda tahkikat yapılmıştır.

[1] Divanında en son tarih, hicrî (1095) olup o da Osman Paşa zâde Ahmet paşanın kasrına söylediği târihtir.

Nuş eylediğim hûnı dili bezmi belâda
Vuslatgededе neşvei sahbâya değişmem

Ben aşıkı mahrumii aşüfte dimâğım
Bir lahza gami şadii dünyaya değişmem

Egnimde olan dâğı gamı şû'le tırâzı
Arif hele ben atlâsı dîbâya değişmem

Arif Efendinin şu beyti de güzeldir:

Cân berkef niyâzmend oldum
Cür'a sundum o mesti nâza bu şeb

Mürettep divanı Kütahya mevlevihanesi kitapları arasında idi Ben oradan istifade etttim.

***

Şâir Visâlinin oğlu olup Validesi tarafından Kütahyalı olan ve (1067H. 1656 M.) da vefat eden Ârif Mehmet efendinin de şair olduğunu (Mecelletün'nisab- مجلة النصاب) da Müstakim Zâde yazıyor.

ÂRİF EFENDİ

Kütahyalıdır. 1139 H. 1726 M. senesinde Şam ve bilahere Mısır kadılığında bulunan Kütahyalı Ahmet Efendinin akribasındandır.

Arif Efendi ilmiye sınıfından olup 1100 tarihinden sonra yaşamıştır. (1134 H- 1721 M.) senesinde İran hükümdarı (Şah Hüseyni Safavî) tarafından Elçilikle İstanbula gelen murtaza hânın: [1]

Ey riyâzı çehrede sünbülmüsün nesin
Reyhamısın, benefşemisin gülmüsün nesin

Matlalı gazeline o zamanın şâirleri nazîre söyledikleri sırada Arif Efendi de:

Ey zülf' bagı hüsünde sünbülmüsün nesin
Ey mahı ruye hale ya gülmüsün nesin

Matlalı bir nazîre kaleme almıştır.

Arif Efendi hakkında başka malûmatımız yoktur.

ÂRİFÎ

Kütahyanın Saray mahallesindendir. Bir az tahsil gördükten sonra işi saz şâirliğine dökerek Bilecikli Aşık Hüsnüden el almıştır.

Ârifî, rint, lâübali meşrup olup bektaşi tarikatı nazeninlerindendir. Tah-

[1] Murtaza hânın şiirde mahlası (Nâmi) dir. Farisi ve Türkçe şiirleri vardır. Gazellerine nazîre yapan Türk şâirlerini fevkalâde takdir ederek (Ben, Suhansazı Rumu سخنساز روی böyle bilmezdim) demiş.

mînen 1312 H. 1894 M. senesinde ikamet etmekte olduğı İznikte vefat eyledi. Vefatında 80 yaşını mütecâviz imiş.

Aarifî, uzun müddet seyahatle vakit geçirerek sazı ve sözü ile meclis leri şenlendirmiştir.

Arifî, Kütahyalı Hacı Pesendi dedenin şiirde üstâdıdır.

Arifî'nin manzumelerinden: aruz vezniyle yazdığı bir gazelinin matlaı:

Bûyı zülfün sünbülü sahra deminden dem vurur
Ruhı âlin goncai zîbâ deminden dem vurur

Güzel bir demirci çırağı için söylediği koşmadan aldığım şu parça ne kadar güzel ve zariftir:

Zâlimdir mazlûmun tutmaz hörmetin
Felek cefâsını demir başetti

Bir kara demirci gönül sâatin
Bir çekiç vurunca hurdehâş etti

diğer bir koşmasından:

Gönül takdir imiş günah etmeyim
Şu başımda ottan gayrisi bitti
Dedim meyli dünya, nigâh etmeyim
Elimden tedbirü ihtiyar gitti

§

evvel bilinmez âhır tahrir olmasa
Bir teselli hatır ta'bir olmasa
Bu tecelli haktan takdir olmasa
Bunca serencâmı sana kim etti

§

Hakikat Arifî işte budur yol
Gönül doğru yürü gitme sağu sol
Murat Muradullah razı takdir ol
Kendi tedbirinle ne bitti, yetti

Arifî'nin manzumerleri toplanmadığı için çoğu zayı olmuş ve ancak pek azı hifzedilebilmiştir.

ÂSIM YAKUP EFENDİ

Yüksek fazilet sahibi âlimlerdendir. Kütahyanın virancık köyünden olup babası ulemâdan Halil Rüştü Efendidir [1].

[1] Halil Rüştü Efendi, müderrislik ve kadılık etmiş olup (1241 H. 1825 M.) de Edirne kadısı olmuştu. Tarihi vefatı bilinemedi.

Âsım Efendi, tahsilden sonra evkaf müfettişlik kalemine devam eyleyerek bilâhare nâiplik meslegine intisap idüp Rumeli ve Anadolu da haylı müddet bulundu; Ezcümle (1265 H. 1848 M.) senesinde Trabzon ve sonra sırasiyle Kıbrıs, Tırnova (1274 H. 1857 M.)de Mısır ve (1277 H. 1860 M.) de Medineimünevvere kadılıklarında hizmetetti.

1280 H. 1863 M senesinde İstanbul payesini alan Âsım Efendi (1287 H. 1870 M.) de bilfiil İstanbul kadısı oldu.

Mumaileyh (1291 H. 1874 M.) senesinde Anadolu Kazeskerliği pâyesiyle Meclisi Meşayih Reisi olup (1295 H. 1878 M.) de Kütahyaya kadılıkla gönderildi. Âsım Yakup Efendi Kütahya kadılığından usülen infisalini müteâkıp (1301 H. 1884 M.) senesinde vefat etti. Kabri karaca ahmettedir.

Âsım Yakup Efendi fazileti ilmiyesiyle şöhret bulan ulemadandır. Tab'an rint meşrep idi. Bir divan tertip edecek kadar eş'ârı vardır. İki oğlundan Mehmet Cemalüddin Efendi (1291 H.) de ve diğer oğlu Mehmet ısamüddin Efendi (302 H.) senelerinde vefat etmişlerdir.

Yakup Asım Efendinin bir manzumesinden:

Ol peri adlî hüsünde hûr şeklin gösterir
Dîdei çeşmî latifi nûr şeklin gösterir

Bû ne sır dırkim bakın âyinei endâmı yar
Bir mücessem nûrdur billûr şeklin gösterir

Milketi manayı asım hâme teshir eyledi
Bir Süleymandır velîkin mûr şeklin gösterir

AZBÎ MUSTAFA EFENDİ

Bektaşiler arasında (Azabî baba) diye meşhur olan Azbî Mustafa Ahmet Efendi Kütahyalı olup ilk zamanlarda dergâhı âli kapıcı başılarından idi. bu vazifede iken Halvetiye Tarikatinin Mısrî şubesi Müessisi Mehmet Niyazi efendiyi menfaya götürmeğe memur edilmiş ve yolda kemâline hayran olduğu Mısrî Niyazi efendiye intisap eylemiş ve vazîfesinden avdetinde devlet hizmetinden çekilmiştir. Divanında:

Bir kuş dilinin remzidir
Mısrî vücûdüm mısrıdır
Azbiya haktan dolıyım
Niyazinin kuluyum

Vücûdüm anın şehridir
Niyazidir sultan bana
Has bağçenin gülüyüm
Canımdır mıhman bana

beyitleriyle bu intisabına işaret etmiştir.

Azbî Mustafa Efendi, Hazreti Niyaziden hilâfet aldıktan sonra mürşidinin vefatı üzerine bektaşı ricaliyle hem sohbet olarak bu tarikatten de feyz aldı ve iç Erenköyde merdiven köyündeki şah kulu bektaşı tekkesine şeyh oldu. Azbî Mustafa baba, (1160 H. 1747 M.) senesinde vefaft edip şeyh olduğu dergâha defnolunmuştur[1]. Mürşidi Mısrı Niyazînin (1105 H.

[1] Hüseyni ayvansarayinin Vefeyat mecmuasından.

1693 M) senesinde vefat etmesine bakılırsa Azbînin vefatında 80 yaşından ziyade olduğu anlaşılır.

Gayrı matbu Divanının bir nüshası Ankarada Maarif Vekâleti Umumî kütüphanesindedir.

Azbî, Mısrî Niyazinin divanını tahmis etmiş olup matbudur. Eş'ârından bazı parçalar: bir Nâtinden:

Kerîmâ şânına lâyık olan her dem sehâvettir.
Nekim bizden olup sâdır kamû ayni kabâhattir
Nola can içre cânâna mukarrer eylesem hizmet
Dilimde zikri süphânı elimde bir emânettir
Eğerçi ben künehkârım şefialmüznibîn sensin
Ümidim ruzı mahşerde keremkârâ şefâattir
Çihana şahı Iskender, Süleyman olmadan Azbî
Muhammet ümmetî olmak banâ aynı saâdettir

§

Hak sanâ senden yakındır cümle eşyâ sendedir
Bir nazar eyle gözün aç bak temaşâ sendedir

Bir görüp bir söyle bir sor bir otur
Mescidi meyhâne sensin hem kilisâ sendedir

Âlemi kübra özündür azbiya hâbdan uyan
Yedi kat yer, yedi kat gök yedi derya sendedir

§

Ruhlerindir dôstum hurşidi enverden garaz
Leblerindir cennet içre Âbı kevserden garaz

Ehli aşka secdegâh oldu cemâlin Kâ'besi
Kaşlarındır mescidi hüsnünde minberden garaz

Dört kitâbı şerhider veçhin hakikat ehline
Veçhini görmektir elhak الحق Âyeti nurdan garaz

§

Nasihatnamesinden:

Sana yerden gökden büyük nasîhat Gördüğün ört görmediğin söyleme
Erenlerden, pirlerden budur emânet Gördüğün ört görmediğin söyleme
Yalanciyle hemdem olma ziyandır Yalancı olanın ilmi noksandır
Erkânı evliya şahı merdandır Gördüğün ört görmediğin söyleme

Azbînin güzel bir beyti:

Dâimâ ferhunde olmaz gülizâri kimsenin
Kimseye kalmaz cihanda inkisârı kimsenin

BÜRHANEDDİN İLYAS ÇELEBİ

Kütahyada (Celâlüddin Ergun çelebi) nin oğludur; Babasının yerine mevlevî şeyhi oldu. (898 H. 1492 M.) veya daha sonra vefat ederek tekkesinde babasının yanında defenolundu [1]. (Şeyhul'ledün = شيخ الدن diye şöhret almıştı.

Vefatına halefi Zeynüddin Çelebi:

Lik târihi vefât olup dirig
Meşhedin mir'âtı rü'yâ eyledi

Tarihi güzeldir. Şu beyitler Bürhaneddin İlyas çelebinindir:

Âyînei cânân olalı cânı hazînim
Pertevfikeni şeş ciheti rûyi zemînim
Geremiyyeti hal iyle olup pür demü devrân
Hem cilvei çarhı felekü arşı berînim
Hodbin olamaz mahremi raz dili zârım
Manendi neyi nefha serâ perde nişinim
Şart'iyle beyan eyledi davsını Bürhan
Dirlerse nola hayrül halefi ceddi güzinim

CANIM HOCA MEHMET PAŞA

(1050 H. 1640 M.) senesinde doğarak (1145 H. 1732 M.) de 90 yeşını mütecâviz olduğu halde Kütahyada vefat eden Canım Hoca Mehmet Paşa korsanlıktan yetişmiş ve üç defa kapudanı derya olmuştur.

Birinci kapudanlığında Veziri Âzam Şehit Ali Paşa ile zıt gitmesine mebni azil ve Kandiyeye nefyedilmiş ve oradan, oğlunun idare ettiği bir çektiriye binerek Trabulus ve Tunus taraflarına kaçarak oralar da bir hakimiyet tesis etmek istemiş ve fakat muvaffak olamayup Cezayirde ihtiyarı ikamet etmişti.

Birinci Sultan Mahmudun cülusundaki patırdılar arasında ikinci defa kapudanı derya oldu. İstanbuldaki asiyları tedip hususunda gösterdiği gayret üzerine Padişahın teveccühünü kazandı isede bu teveccühü hazmedemiyerek şımarıklık ve azgınlıga başladığından ve bilhassa Afrikada bir hükûmet teşkili tasavvuru nazarı dikkati celbeylediğinden kapudanlıktan azl ile tekrar Giride nefolundu. (1)

(1145 H. 1732 M.) senesinde üçüncü def'aki kapdanlığında hüsnü hizmeti görüldiysede Kırım sahillerinde kışlamak için verilen emri dinle-

[1] Bürhaneddin İlyas çelebinin vefatını (Sefinei mevleviyye) ve andan naklen (Esrar dede Tezkiresi) ve (sima'hanei edep = سماءخانهٔ ادب) 798 hicret senesinde gösteriyorlarsa da yanlıştır. Gerek eş'ârının tarzı ve gerek kendisinin (936 H. 1529 M.) senesinde vefat eden (Sultan divanî) ile muasır olması mütalâamızı müeyyittir. Nitekim sefine, babasının tarihi vefatını da yanlış kaydetmiştir.

(1) Bu defaki nefyinde bir gemi ile saray burnundan geçerken Hükûmdar Birinci Sultan Mahmudun bağçede dolaşdığını görüp afvini istirham etmiş ve belki de katledilmek üzre gönderilirken Giride nefyine irade çıkmıştır. (Tarihî simalar s. 135)

mediğinden azledilerek Kütahyaya nefyedilmiş ve akebinde orada vefat etmiştir.

Düşğün zamanlarında Fransızlardan muavenet gördüğü için ikbal zamanında Fransızların Türkiyede nüfuzlarının artmasına çalışmıştır. Fransa Sefiri (Marki dö Vilnov) ile samimâne görüşürdü.

Mehmet Paşa gemicilikte fevkalade meharet sahibi olup. Tabiaten serkeş olmakla beraber zarif bir zat idi. Azamet ve debdebeyi, zevk ve safayı pek severdi.

Mehmet Paşa, İtalyancaya da vakıf idi. Vefatını sicilli osmani 1150 hicret senesinde göstermektedir.

CÂFER DEDE

Kütahyalidır, orada tahsil gördü ve Kütahya mevlevî şeyhi Ulufeci zade Mehmet Dede efendiye intisap eyledi.

Câfer Dede sanayii nefiseden olan yazıya vakıf ve mahir olup eski hat envaından olan süslü ثلث ve nesih نسخ denilen yazıları pek iyi yazardı. Talik تعليق yazıyı şeyhi Mehmet Dededen öğrenmiş ve onuda pek güzel yazmıştır.

CELÂLÜDDİN ERGUN ÇELEBİ

Germiyan oğlu Süleyman Şâhın torunu ve İlyas Paşanın oğludur. Ceddi olan Süleyman Şâhın zevcesi Mutahhare hâtun, Bahaüddin Sultan Veledin kızı idi. Kütahya mevlevihanesinde ilk defa şeyh olan bu zattir.

Sefinei Mevleviyye, 775 hicetr senesinde vefat ile dergâhına defnedildiğini yazıyorsada yanlıştır. Bu zat, elimizde yegâne me'haz olan sefinei mevleviyyenin rivayetine göre Germiyan oğlu Süleyman Şâhın torunudur. Süleyman Şah (789 H. 1387 M.) senesinden az evvel vefat etmiştir. Halbuki sefinenin mütâleası kabul edilirse Süleymanın torunu olan Ergun Çelebinin dedesinden evvel müsin olarak öldüğünü kabul etmek lâzımgeliyor. Bundan başka yine sefinei mevleviyye, bunu (838 H. 1434 M.) senesinde vefat eden ve bu kısımda tercemei hali yazılmış olan Molla Abdül'vâcitle sohbet etmiş zevattan addediyor.

Bu tenakuzlar arasında Celalüddin Ergun Çelebinin 9 uncu hicret asarı içinde vefatını kabul etmek en doğrudur. Oğlu Bürhaneddin İlyas Çelebinin Sultan divanî demekl maruf (simaî Mehmet Dede) zamanında şöhret bulmuş olması ve Simaî Dedenin de yine sefinenin kabulu üzre (936 H. 1529 M.) senesinde vefatı nazarı dikkate alınırsa Ergun Çelebinin 9 uncu hicret asrı ortalarına doğru hayatta bulunduğu tezâhür eder.

Zaten Ergun Çelebiye âit olduğu söylenen (Gençname) nin beyitleri de bu zatın dediğimiz asırda yasadığını gösterir.

Mecmuatüttevarihül Mevleviyye مجموعة التواريخ المولويه ismindeki eser Ergun Çelebinin vefâtında 75 yaşında olduğunu yazıyor.

Ergun Çelebinin (İşaretül'beşere = اشارة البشاره) (Gençname = گنج نامه) isimin-

de iki eseri vardır. Birinci eseri mevlevî Âyînindeki (devri veledi) ve (selâm) usulünün rumuzatından, insanı kâmilin, şeyh ve mürşidin ahvalinden bahseden 70-80 sahifelik bir risaledir. Gençname ise manzum mesnevidir. Celâlüddin Ergun Çelebinin farisi bir beyti:

سروران دین و دنیارا بس‌است این امتیاز
که یکی والی شود دیکر ولیٔ بی نیاز

Gençnameden bir beyit:

Ne lâzım fethi genci masivallâh yetmezmi
Meğer her iş anın yek şemme fazliyle bitmezmi

Sefinei meleviyye, Celâl Ergun Çelebinin Tercemei halini yazarken babası İlyas Paşanın gice rü'yâsında ceddi (Ergun Şah)i görüp sabah olup bir oğlunun doğduğu tepşir edilince ismini Ergun koyduğunu yazıyor. Sefinenin (Ergun Şah)ı İlyas Paşanın ceddi göstermesi şayanı nazar olup bunu neye istinat ettirdiğini bilemedim.

CEMAL BEY (AHMET CEMAL BEY)

Kütahyalıdır. Halk arasında (Hapcızâde) denilen (Hatipzâde) âilesindendir. (1288 H. 1871 M.) senesinde Kütahyada doğdu. Babası Hacı Hasan Fevzi Efendi mülkiye Kaymakamlıklarında bulunmuştur [1] Cemal Bey tahsilden sonra (1315 H. 1897 Temmuz M.) senesinde mektebi mülkiyeden çıkarak İzmirde Kâmil Paşanın valiliği zamanında maiyet memurluğunda ve İzmir îdâdisi tarih muallimliğinde bulunmuştur.

Cemal Bey, Divrigi, Hamidiye, Ahtapolu gibi kazâlarda Kaymakamlık ettikten sonra Aynaroz Kaymakamı iken (1326 H. 1908 M.) senesinde Kütahyadan Meb'us intihap edildi. Sonra veliahtı saltanat Yusuf İzzettin Efendinin teşrifat müdürlüğüne tayin olundu.

Cemal Bey, Ertuğrul (Bilecik) İsparta mutasarrıflıklarında da hizmet edip 1336 H. 1917 M. de Edirne vâli vekâletinde bulundu. (1337H. 1918 M.) tarihinde de Kastamonu valiliğine gönderildi ve oradan da Sıvasa naklolundu; ondan sonra Edirnede valilik edip badehu Trabzon valiliğine gönderildi.

Cemal Beyin son hizmeti Trabzon valiliği idi. (1342 H. 1924 M.) senesinde buradan infisalini müteakip tekaüt olmuş ve son zamanlarda kendisini evham kaplayarak bir az şuuruna halel gelmiş ve (1346 H. 1928 M.) senesinde memleketi olan Kütahyada vefat eylemiştir. Kabri musalla kabristanında âilesi yanındadır.

Cemal Bey Millî mücadele esnasında Kastamonu valiliğinde bulunuyordu; Boludan başlayarak Safranboluya kadar sirayet ile millî mücadeleyi akamete ugratmak gayesini istihdaf eden ısyanın Kastamonu havalisine sirayetine bu zatın azm ve gayreti mani olmuştu. Cemal Bey, cessur; azim sahibi, gözü pek devlet ricalinden idi. Evladı yoktur.

[1] Hacı Hasan Fevzi efendi, Bigadiç kaymakamlığından mütekaiden vefat etmiştir.

Son demlerinde mevcut kitaplarını Kütahyadaki Vahit paşa kütüphanesine hediye etmişti.

CEMÂLİ GERMİYANÎ [ŞEYH OĞLU]

(Şeyhüşşuarâ شيخ الشعرا) Kütahyalı (Şeyhî Sinan)ın kız kardeşinin oğludur. Âlim ve fazıl olan Cemâlî, dayısının vefatı üzerine noksan kalan (Hüsrev ve Şirin) namındaki meşhur eseri ikinci sultan Muradın emriyle tamamlamıştır.

Cemâlînin şiirler Şeyhiye pek benzer.

Cemâlînin (Miftahül'fereç = مفتاح الفرج) ismindeki manzûmesinin son beyitleri şudur:

Cânını pürnûr ide ânın hüdâ — kim cemâlî cânına eyler dûa
Aleme in'âmı hak çün âmdır — kim diriğ itse ânı bednâmdır
Çün duâyile temam oldu kelâm — Hak kabul etmek keremdir vesselam

Cemâlînin birde (Ethem ve Hüma) ismindeki eseriyle (Yusuf ve Zeliha) sı da vardır. Cemâlînin tarihi vefatı malum değildir. Şu gazel ona âittir:

Nazar ehli kapuna cenneti âlâ dediler
Yüzünün pertevine nûri tecella dediler

Yusufün hüsnün ögerlerdi cemalin göricek
Anı koyup bunu medheylemek evlâ dediler

Yine şeyh oğlu bu gün namei mecnun okumuş
Anın içün ozüne aşıkı Leylâ dediler

Tezkireler yanlış olarak Şeyh oğlu Mustafa ile (Şeyh oğlu Cemâlî) yi bir şahıs olarak göstermişlerdir.

CENÂBÎ

Kütahyalı olup Aşık çelebi tezkiresi Mevlanâ İzarinin biraderi olduğunu söyleyor. Kendisi Timar eshabından idi. Bir harpte şehîden vefat etmiş olup tarihi şehadeti belli değildir.

Aşık çelebi tezkiresi Malkoçoğlu Bali Beyin yanında şehîden vefat etti diyor, Bu hale göre ya (920 H. 1514 M.) Çaldıran harbinde veya daha evvel bir muharebede şehit olmuş olacak. Tezkiredeki bir beyitinden başka nazmına tesadüf edilemedi:

Şebi gamda yalınız kaldım eyâ mâh medet
Sana irişmez elim nideyin eyvâh medet

DERVİŞ HÜSAM

Kütahyalı olup Lalâ Hüseyin paşa camii imamının ya oğlu veya biraderzadesidir. Mevlevî tarikatine intisap edip Kütaeya mevlevî şeyhi ibrahim dedenin hizmetinde yetişmiştir. Vefatı (1100 H. 1688 M.) senesinde ve kabride Hızırlık altındaki mezarlıktadır.

Hüsam Efendi Türkçe ve acemce şiir inşadına kadır idi. Bir farisi kıt'ası:

زاویهٔ تنکنا باتو مرا لامکان
بادیهٔ لامکان بی‌تو مرا تنکنا
بادل بی‌دست و پا خاك نشین درت
برکف دست آسمان زیر قدم بوریا

EMİN MEHMET EFENDİ

Kütahyalıdır. İstanbula gelerek tahsilden sonra Bâbıâli kalemlerinde yetişip (1247 H. 1831 M.) senesinde Hacegân خواجگان denilen kalem âmirliği rütbesiyle mukataât nazırı oldu.

Mehmet Emin Efendi (1252 H. 1836 M.) da ruznamei evvel [1] memuriyetine tayin edilip o senesonunda vefat etti. Kabri Eyüptadir.

EVLİYA ÇELEBİ

Evliya Çelebi, seyahatnamesinin müteaddit yerlerinde yazdığı üzre kütahyalıdır [2]. Babası (derviş Mehmet zılli) onun babası kara (Ahmet Bey) anın büyük babası da (yavuz öz bey) dir. Evliya Çelebinin dedesi kara Ahmet bey, kendi rivayetine göre Kütahyada Zeryan mahallesinde evlerinin önünde medfunmuş [3]. yine kendisi, baba dede büyük vâlide ve kendi vâlidesinin istanbulda beyoğlu tarafında Meyit mezarlığında metfun olduğunu yazmaktadır [4].

Evliya Çelebinin babası (Derviş Mehmet Zılli) yüz on yedi sene yaşamış; (974 H. 1566 M.) senesinde (Ziğetvar) seferinde bulunmuş, ikinci sultan selim zamanındaki (kıbrıs) Harbinde genç olup Can paşanın müezzin başısı imiş; edirnede Sultan Selim camii yapılırken ona temel müezzini olmuş.

(Derviş Mehmet Zılli) meşhur (Eğri) seferinde bulunup 1005 H. 1596 M.) senesinde sarayın kuyumcu başısı idi. Bu zat (1058 H 1648 M.) de pek yaşlı olarak vefat etmiştir.

[1] Ruznamei evvel memuriyeti, Osmanlı devleti teşkilâtında devletin varidat ve masarıfatı umumiyesine âit hisapların kayıt ve tescil edildiği kalem âmirliği idi.

[2] (C. 4 S 329) ve (C. 3 S 444)

[3] (C. 3 S 443: 444)

[4] (C. 1 S 424: 425)

Evliya Çelebi (1020 H 1611 M) senesinde İstanbulda doğdu. Babası Türk, anası abazadır. Anasının kardeşi, Melek Ahmet paşanın validesi olduğundan, Ahmet paşanın himayesine nâil olmuştur.

Evliya Çelebi çocukluktan beri seyahati ve gördüklerini kaydetmeği pek severdi. İptida bu ârzu sâikasiyle (1040 H 1630) iptidasında İstanbulu yaya olarak gezip müşahedâtını yazmıya başladı [1]

Evliya Çelebi yirmi beş yaşında iken (1045 H 1636 M) senesi Ramazânında bir kadir gecesi ayasofya camisinde mukabele okuduğu esnada camiye gelen Sultan Muradı Râbiin iradesiyle saraya alınıp musahipler arasına katılmıştır.

Evliya Çelebinin saraya alınmasına o zaman Silahtar olan akribası Melek Ahmet paşa, Ruznâmeci İbrahim Efendi ve hattat hasan paşa sebep olmuşlardır. Evliya Çelebi o sırada zaîf ve nahîf olduğunu yazıyor [2].

Evliya Çelebi babasının himayesinde iken başladığı tahsile sarayda da devam etti sarf, nahiv, kâfiye, hüsnü hat dersleri gördüğü gibi Enderun mûsikişinaslarından Musâhip derviş Ömer ağadan da musiki öğrendi.

Evliya Çelebi (Murâdı Rabi) in vefatına kadar sarayda zekâ ve cerbezesiyle pâdışahın teveccühüne mazhar oldu.

Evliya Çelebi saraydan ayrıldıktan sonra seyahat arzusu yine arttı.

(1050 H 1640 M) iptidasında babasından habersizce Bursaya seyahat etmek sûretiyle İstanbuldan çıktı. [3] Bu seyahatten, otuz beş gün sonra avdet etti.

Oğlunun seyahat aşkını gören babası bundan sonra seyâhatine müsâade etti ve kendisini zamanın yüksek meşayihinden (Abdül'ahat Nûri) Efendi ile diğer şehyhlere götürüp el öptürerek hayır dualarını niyaz etti.

Evliya Çelebi ikinci seyahatini (1050 Rebiülevvel 1640 Temmuz) da yaparak bu sefer de (İzmit) e gitti

Evliya Çeiebi bu suretle hicrî (1040) dan itibaren (1091) senesine kadar tam elli bir sene pek çok memleket gezmiştir. Seyahatinin elli bir sene olduğunu kendisi de yazıyor. [4]

Eyliya Çelebinin vefatı tarihi belli değil (1091 H 1680 M) den sonra vefat ettiği anlaşılıyor. Şu halde vefatında sinni yetmişten fazla idi.

Evliya Çelebinin bize yâdigâr bıraktığı seyahatnamesi on büyük cil olup bunun altı cildi İkdam gazetesi sahibi Ahmet Cevdet Beyin ve yedi ve sekizinci ciltleri de Türk Tarih Encümeninin himmetleriyle basılmış olup son iki cildi ise henüz tab'edilmemiştir.

Evliya Çelebinin seyahatnamesindeki müşahedatı çok doğrudur. Gördüklerini en ince noktasına kadar tesbit etmiştir. Seyahatnamesini yazarken bir takım eserlerede müracaat ettiği görülüyor. Seyahatname, Osmanlı Devletinin on birinci hicret asrındaki tarihî ve içtimaî vaziyetini öğrenmek için çok mühim bir me'hazdir.

Eyliya Çelebi gördüğünü iyi görmüş ve pek canlı olarak tasvir etmiştir. Evliya Çelebinin kendisine has, tatlı, münsiyane tâbirlerden âri bir

[1] C 2. S 3
[2] C 1. S 244
[3] C. 2 S 4, 5
[4] Seyahatname C. 1 S. 503

yazış tarzı vardır. Eserini okuyanlar tarzı ifâdesinden asla sıkılmazlar bilâkis lezzetle ve saatlerce okurlar.

Evliya Çelebi elli bir senelik seyahati esnasında Anadolu, Rumeli, Macaristan, Transilvanya, Moldavya, Polonya, Avusturya, Almanya, Holanda, Bosna, hersek, Dalmaçya, Cenûbî Rusya, Kırım, Kafkasya, bir kısım İran, Suriye, Irak, Mısır, Girit, Hicaz taraflarını gezmiş ve o memleketlerin mebanisini, kitâbelerini, maruf zevatı, askerî, milkî ve hususî teşkilâtını, halkının âdet ve an'anâtını lisan ve lehçelerini doğru olarak kaydetmiştir. Lisaniyat ile meşgul zevat için eser mühim bir menbadır,

Evliya Çelebi mesmuatını hiç tetkika lüzûm görmeden duyduğu gibi kaydetmiştir ki halkıyat noktai nazarından çok mühimdir. Seyâhatnamesindeki islâm şehirlerinden bahsedilirken oralarda metfun zevâtın isimlerinin zikri, tarihin teracimi ehval kısmı için çok fâidelidir.

Evliya Çelebi, seyahatnamesinin bir kısmı Macarca Almanca ve ingilizceye terceme edilmiştir. Esefle söylemeliyizki henüz bizde [7 ve 8 inci ciltler müstesna] tam ve doğru bir tabı yoktur.

Evliya Çelebi, seyâhatlerini Melek Ahmet paşa, Defterdar zâde, Mehmet paşa, Murtaza Paşa, köse Ali Paşa, Köprülü Mehmet Paşa, Kırım Hanı ve sâire maiyetetlerinde yapmış murahhaslık ve nâme götürmekle ecnebi memleketlerini görmüş ve bir müddet Eflak Beyi ve Kırım hanı yanında kalmıştır. Vüzerâ ile seyahatleri esnasında onların imam ve müezzinliklerinde ve iç ağalıklarında bulunup bir çok defâlar ulaklıkla İstanbula ve sâir yerlere gidip gelmiştir.

Son demi hayatına kadar seyahat aşkiyle tutuşan Evliya Çelebi, herfırsattan istifade ile gezmekten bıkmamış ve usanmamıştır.

Evliya Çelebi, zamanına göre orta derecede tahsil görmüş bir az nazımla meşgul olmuş ve musikiye intisap eylemişti. Kendisi mizac aşina, girgin olup vaziyete göre idârei kelâm eden hoşsohbet ayni zamanda cesur bir seyyahtır. Bir çok harplere iştirak eyliyerek epi hatırı sayılır tehlikeler atlatmıştır.

Kendisinin mızaçgır ve hayrıhah olması, Çelebiyi birçok mehalikten kurtaamıştır.

Seyahatnamesinde, vüzera arasındaki husumet ve rekabetten hâsıl olan igbirarları hüsnü suretle idare ile iki vezir arsını ıslah ile telifi beyne çalıştığı görülüyor.

Bize Osmanlı İmparatorluğunun yarım asırlık vakayiini, içtimaî tarihini canlı olarak tesbit eden bu müdakkik ve kıymetli seyyahın maelesef ne kabri ve ne de tarihi vefatı bellidir; belki de kabri meyit mezarlığında âilesi yanınıdadır.

Kendisi hayatında bekâr kalmış ve evlenmemiştir. Bütün elde ettiği hediyeleri, para ve ganimet mallarını hemşirelerine sarfetmiştir.

Evliya Çelebi seyahatnamesi şimdiye kadar iyi tetki edilmemiş olduğundan bu kıymetli şahsiyet bir kısım muharrirler tarafından yanlış anlaşılmıştır. Bunada sebep, hırafata müstenit mesmûatını aynen naklet-mesidir.

FARİĞ ABDURRAHİM

Kütahyalı olup Şâir mahvînin biraderidir, İstanbula geldi. Kendisi Şâir Şehrînin yetiştirmelerindendir. (1079 H. 1668 M.) senesinde vefat etti. Şu beyitler onundur.

Mahşerde cevrine felegin bir nişândır
Desti Cefada çaki giribanı ehli dert

§

Dilim ol bagıbandır sînesin gülzârı derdetmiş
Hemişe dagı gam perverde eyler gayrı fen bilmez

FATIMA HANIM (HACI)

Vâlidesi, Çelebi Arif Efendi isminde bir zâtin kızı olduğundan o cihetten Mevlâna evladındandır. Babası Kütahya hanedanından ve dergâhı âli müteferrikalarından Mustafa ağa olup vâlidesinin adı da Kâmile hanımdır.

Fatıma hanım iyi tahsil görmüş olup tabiatı şiriyeye malikti. Zevci Kütahyalı Osman paşazade Mahmut beydir.

Fatıma hanım zevcinin vefatından sonra münzeviyane yaşamış ve Sakıp dedenin:

Rıhleti tarihini Sakıp duağuyı dimiş
Rahmetullahi aleyha küllema emlezzeman [1]

Beytinin gösterdiği (1122 H. 1710 M.) senesinde vefat ederek Kütahyada mevlevihane türbesine defnedilmiştir.

Sefinei mevleviyye müellifi Sâkıp dede merhum, Fatıma hanımın biraderzadesi Havva hanımın zevcidir.

Hacı Fatıma hanım çok cömert olduğundan ve âcız ve fakirleri himaye eylediğinden zamanında (Ümmül'fukara = ام الفقرا) diye şöhret bulmuştu.

Hacca da giden Fatıma hanım Hicazdan avdetinde ceddi Hazreti Mevlânânın türbesini ziyaret ederek niyaz makamında bir manzûme inşat etmişlerdi. Bu manzûmenin birinci beyti şudur:

Dili, Halvetgüzini râz iden ayşi hayâlindir
Dü didem rehnişini zâr iden şevki visâlindir

Şu rubaî de Fatıma hanımındır:

Bu tehi hanede aramı dili zârım yok
Yani bir mahremi esrar olacak yârim yok
Çektiler rahtı karârı seriguyı yâre
Şimdilik bezmi fenâda hele gamhârım yok

---

[1] رحمة الله عليها كلما املا الزمان

FENAYÎ ALİ EFENDİ

Kütahyalıdır. Tahsilden sonra tarikata intisap etmişti.(1103 H. 1691 M.) senesinde vefat eden Üsküdarlı Selâmi Ali Efendinin halifelerinden idi. (1126 H. 1714 M.) senesinde Şeyhinin tekkesine şeyh oldu. Daha sonra Üsküdarda pazar başı mahallesinde bir tekke yaptırdı. (1158 H. 1745 M.) tarihinde vefat ile tekkesine defnolundu.

Fenâyi Ali Efendi, ilimle, irfanı cem'etmiş sofiyye ricalinden idi. Mürettep divanı ilâhiyatı vardir ve bu beyit onundur:

Yâ ilâhi asitanın hastaya dârüşşifa
Şerbeti vaslın içenler buldu her derde deva

FİKRÎ ABDÜLBAKİ EFENDİ

Kütahyanın (Örencik) nahiyesine merbut (Ağarı) köyündendir. Kütahyaya gelerek zaruret içinde ikmali tahsil ile icâzet almış ve uzun müddet Kütahyada ulu camide ders okutmuştur.

(1224 H. 1809 M.) da Kütahyada ikamete memur olan sabık (Reisül' küttap = رئيس الكتاب) Vahit Efendi [paşa] bir gün Abdülbaki Fikri Efendinin dersinde bulunmuş ve dersten sonra hoca efendiye o gün okuttuğu tefsire ait (Kadii Beyzavinin قاضی بیضاوی hangi haşiyelerini mütalea buyurdunuz) demiştir. Abdül'baki Ffendi elindeki tefsiri göstererek ondan başka bir kitabı olmadığını zikredince fâzıl ve âlim olan Vahit Efendi hocanın zekâ ve vüs'ati karihasını taktir eylemiş ve menfasından avdetine müsaade edilince Kütahyada bir kütüphane yaparak hafız kütüplüğünü Fikri Abdül'baki Efendi ile Akça köylü Mehmet Efendiye vermiştir.

Fikri Abdül'baki efendi, hayatının sonuna kadar tetebbuatla ve ders okutmakla vaktini geçirmiştir. Eserlerinden (Telvih haşiyesi حاشیۂ تلویح) (Esmai hüsna şerhi شرح اسماء الحسنی) (Siracül'müsalli şerhi شرح سراج المصلی) vardır.

Abdül'baki Efendinin oğlu Abdullah Hakkı ve torunu Şerif Efendilerin tercümei halleri yazılmıştır.

FIRÂKÎ ABDURRAHMAN ÇELEBİ

Kütahyalı olup tarikatı zeyniye meşâyıhından birinin oğludur. Tahsilden sonra memleketinde vâizlık etmiş ve (988 H. 1580 M.) senesinde vefat eylemiştir.

Firakî; zarif, ehlihal ve ehli aşk idi; Kabri Kütahyada saray camii mezarlığındadır. [1]

Firaki, (964 H. 1556 M.) senesinde(Ahlâkı Muhsinin اخلاق محسنی) yi türkçeye terceme etmiş olup bir nüshası enderun kütüphanesindedir. Kırk sual ismindeki eserin de Fırakiye âit olduğu zanndilmektedir.

Firakinin eş'arı orta derecededir. (949 H. 1542 M.) de İstanbula gider-

[1] Evliya çelebi Firakiyi kendisinin ecdadından olarak gösterir; Evliya çelebiye göre Firakinin evi Kütahyanın Zeryan mahallesinde imiş.

ken Kütahyayga ugrayup orada vali bulunan şehzâde Beyazıdın çocuklarının hocası(Abdurrahmanı Gubârî) ile görüşen meşhur (Kutbüddini Mekki قطب الدين مكى), bu ziyaret esnasında Gubârînin yanında bulunan Molla Fıraki ile de görüştüğünu ve fazıl olduğunu seyahatnamesinde zikretmektedir. [1]

Şehzâde Beyazıt Karaman vâliliğinden Kütahya valiliğine tayin edilince Firâkî şehzadeye uzun bir kasîde takdim etmiş ve aşağıdaki beyitler ondan alınmıştır.

Beklerim beyler içinde pâdişahım ben seni
Gönlümün mamûr idersin üş viran tahtını

Her hubabı camı mey, söyler lisanı hal ile
Bîle verdi rüzigâr ancı Süleyman tahtını

Azmi bistam eyleme gel şehri Kütahiyyadan
Görmek istersen şeha ğer Bâyezit han tahtını

Sen yüz aklîğî vir allahım çu bir sevda ile
Germiyanı geldi terk etti Karâman tahtını

Sürme kapundan şeha, itmez gedâ göğnüm kabûl
Virseler sıdku safayile sıfahan tahtını

Ey Fıraki Hazreti Yakup fırsat bir zaman
Tahta bindi beyti ahzân etti Ken'an tahtını

Şehzade Beyazıdın biraderi Selim ile kavgası ve sonra İrana kaçarak orada boğulması üzerine Fırâkî şu kıt'ayı söylemiştir:

Çün behükmi kadiri kahhâr sultanî ezel
Tahtı zerle tahtâî tabutı taksim ettiler
Bahtı görkim tahtâî tâbuta bindi Bâyezît
Tahtı bir şâhı selimüttab'a teslim ettiler

Firakinin bir gazelinden:

Aşıka nâz eylemez dilber egerçi âz olur
Â benim çok sevdiğim bûne tükenmez nâz olur

Vehki bir şahbâze el virmez havâyı âşkta
Pâyine düşdüklerim ekser hüma pervâz olur

Ey Fırâki şehrimiz şâhin yuvâsıdır bizim
Anın içün anâdan doğanları şâhbaz olur

---

[1] «وتوجهت الى كوتاهيه وحدى واجتمعت بصاحبنا مولانا عبدالرحمن القبارى وكان قد صار خواجة اولادالسلطان بايزيد فبت عنده واضافنى الوانا من الطعام وزودنى وخرجت صبحاً وخرج معى الى خارج البلد واجتمعت عنده ايضاً بملا فراقى وهو واعظ فاضل ووصلت عصرا الى الاحمال وهى فى غربلجى [غربالجى Kalburcı].

(Veliyyüddin kütüphanesindeki nüsha No 2440).

GAYBÎ SUN'ULLÂH EFENDİ

Kütahyanın iftihar edeceği Ârif ve fâzıl bir zat olan Gaybî, kalburcu şeyhi (Pir Ahmet bin Beşir) Efendi torunlarındandır ve Kütahyada doğmuştur.

Babası Müfti şeyh Ahmet efendi, anın babası Beşir efendi, anın babası nın da kalburcu şeyhi pir Ahmet efendi olduğunu (Biatname) ve (Ruhulhakika روح الحقيقه) isimli eserlerinde yazar [1].

Gaybî, tahsilden ve Melâmet zevkini babasından aldıktan sonra İstanbula giderek (Dili dana) kasidesi nazımı olup Halvetiye ve Melâmiye Ricalinin büyüklerinden olan (Oglanlar şeyhi) İbrahim Efendiye intisap ederek tekmili tarikat etmiş ve mürşidinin (1065 H. 1654 M.) senesinde vefatına mebni memlekti olan Kütahyaya avdetle vefatına kadar münzeviyâne, tetebbuatla vakit geçirmiş ve bununla beraber mutaassıp zümre tarafından zındıklıkla ittiham olunmaktan kurtulamamıştır.

Gaybî Sunullah Efendinin vefatı tarihi malûm olmayıp (ruhul'hakika) ismindeki eserini (1072 H. 1661 M.) senesinde yazdığına ve daha sonra da (1076 H 1665 M) de Yar Ali bin Siyâvüşün (Makasıdı Ayniye) sini مقاصد عينيه bir aralık İstanbula gelip Süleymaniye medresesinde yazdığına göre bittabi vefatı bu tarihlerden sonradır. Kabri Kütahyanın musalla ismi verilen mezarlığında ve etrafı açık bir künbet altında idi. (1339 H. 1921 M.) senesinde Tavşanlı askerlik şubesi reisi binbaşı İbrahim Bey tarafından kabrinin üzerine sanduka yaptırılmıştı. Son zamanlarda Gaybînin biraderi ahfadından terzi Gaybî Bey tarafından kabri eyi bir hale konmuştur.

Gaybî, gayrimatbu divan ve sâir eserleriyle mesleki sofiyesi hakkında izâhat vermiştir. Gaybî, aruz vezninde eyi bir nazım olmamakla beraber ârifane kanaatlerini vuzuhla anlatmağa muvaffak olmuştur. Hece vezninde ise pürüzsüz ve seyyal bir ifade ve açık türkçe ile muvaffakıyetini göstermiştir.

Gaybînin mürettep divanı, 99 beyitli (keşfül'gıta = كشف القطا) manzumesi [2] (biatname, ruhul'hakika, (tarikul'hak fi teveccühül'mutlak = طريق الحق فى توجه المطلق) ve sohbetname ismindeki eserlerinin hiç biri basılmamıştır. Divanının bir nüshası Ankarada Maarif kütüphanesindedir.

Sohbetnamesi hususi kütüphanemizde mevcut olup bu eser mürşidi olan İbrahim Efendinin, sohbet esnasında söyledikleri muhakkikane sözleri muhtevidir. Sohbetname (Hamzavilik - Melâmîlik) hakkında vazıh fikirleri havi olup tetkike şayandır.

Biatname de Melâmîlik hakkındaki fikirleri ve İbrahim efendinin tarikat silsilesini gösterir. Gerek bu ve gerek (Ruhül'hakika) risale hâlindedir.

Gaybînin (Akâidname عقائدنامه) ve Mekârimül'ahlâk fi Tarikil'uşşak مكارم الاخلاق فى طريق العشاق) isimlerinde iki eseri daha vardır. yar Alinin مقاصد عينيه tercemesinin kendi hattiyle olan nüshası Giresun Ziraat bankası müdiri Fahri Beydedir.

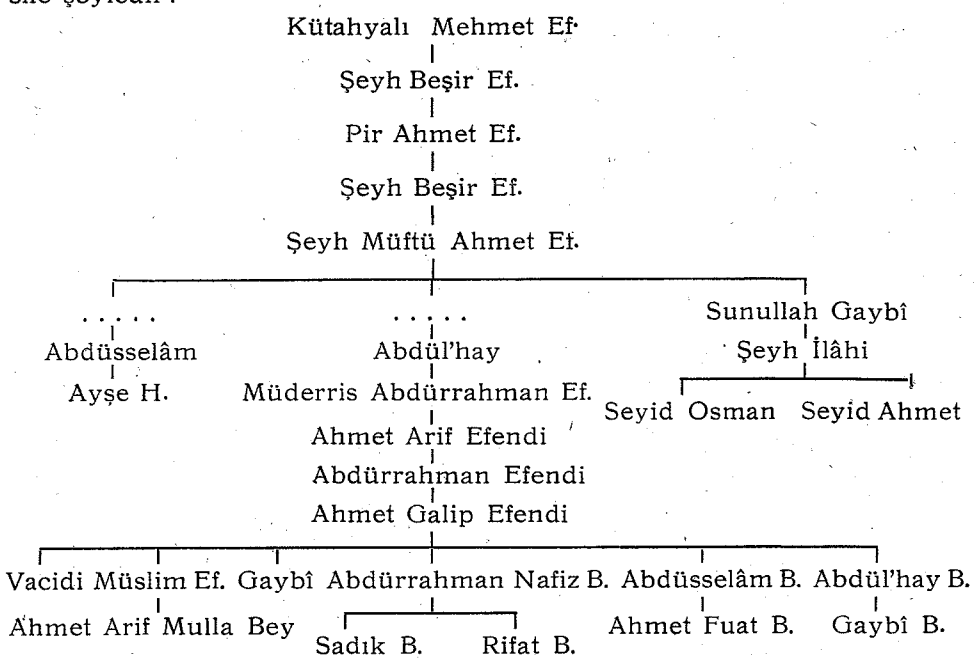
Gaybînin (Şeyh ilâhî) isminde bir oğlu olduğunu Kütahyada (1126 H. 1714 M.) tarihli bir beratta görülmüş ve onun da Seyit Ahmet, Seyit Osman

[1] (مجلة النصاب) Pir Ahmedin babasının (بشير بن محمد الكوتاهى) olduğunu yazıyor.

[2] Müstakim Zadenin Mecelletünnisapta Devir Rilalesi dediği belki de bu كشف القطا kasidesidir. Müstakım Zade be eserin, bu hususa dâir yazılan eserlerin en güzeli olduğunu da ilâve eder.

isimlerinde iki oğlu olduğu da berâtın zahrına işaret edilmiştir. Müstakim Zâde de (Mecelletünnisap مجلة النصاب) ismindeki eserinde Gaybînin, şeyh İlâhî veya asıl ismi (Ali İlâhî) olan bir oğlu olduğunu yazar.

Şimdi, Kütahyada Gaybînin biraderinin evlâdı vardır. Gaybînin biraderinin isimleri maalesef belli değildir. Yalnız (1156 H. 1743 M.) senesinde hayatta olan biraderzadelerinin isimleri Abdülhay ve Abdüsselâmdır. Silsile şöyledir:

Sunullah Gaybî Efendi, eserleriyle sofiyenin (Vahdeti vücût) felsefesini ve kemali insaniyeti temâmen ve pek açık olarak izah ve telkin etmiştir. Hatta bazı zevât bu açıkça izâhattan dolayı Gaybîyi tenasuha kail ve Hurufî zannetmişlerdir.

Manzûmelerinden:

Tâc mârifet tâcıdır
Sanma gayrı tâc ola
Taklit ile tok olan
Marifette ac ola
Düşe düşüp aldanma
Kendini hayrete salma
Haktan özke ne vardır [1]
Tâbire mühtâc ola
Sana âlem görünen
Hakikatte Allahtır
Allah birdir vallâhi
Sanmaki bir kac ola
Bir ağaçtır bu âlem
Meyvesi olmuş âdem
Meyvedir maksut olan
Sanmaki ağâc ola
Bu âdem meyvasının
Çekirdeği sözündür
Sözdür bu âlem, âdem
Bir demde tarâc ola

[1] Diğer bir nüshada (Senden özke ne vardır) tarzındadır.

Bu sözlerin meâli — Kişi kendin bilmektir
Kendi kendin bilene — Hakikat mi,râc ola
Hak denilen özündür — Özündeki sözündür
Gaybî özün bilene — Rubûbiyet tâc ola

Diğer bir manzûmesi:

Ey kitabullahı münkir, hakteâlâ sendedir
Sûretin arşî hüdâdır zâtı mevlâ sendedir
Âsmânı marifetten zâti pâke it urûç
Leyletül'esrâda mer'i veçhi âlâ sendedir
Kadiri mutlaktır olkim sende kendin gösterir
Kafı dilde sakin olan ruhu anka sendedir
Gaybî mutlak zâtini âdemde izhar eyledi
Aynı haksın cümleten dünya ve ukba sendedir

Gaybî, (Keşfül-gita كشف الغطا) kasidesiyle tasavvufun ruhu alem, istiva, devr, haşir, neşir, nüshâi kübra, berzahi cami nazariyelerini ve hülâsetülhülâsa bütün nüshai kübaranın, insanı kâmil olduğunu izâh etmiştir. Onun için bu kasîde Mürşidi İbrahim efendinin (Dili dânâ) sı gibi mutasavvıflâr arasında pek muteberdir.

Hazreti Gaybînin 99 beyitli (Keşfül'gita = كشف الغطا) kasîdenden iki beyit:

Bir vücûttür cümle eşya aynı eşyadır Huda
Hep hüviyyettir görünen yok hudadan mâada
. . . . . .

Aşikâr oldu sana hep alemi ulvî nedir
Çünki âdemde yüzün gösterdi zâti kibirya

Gaybi Sunullah Efendinin şu manzûmeleri de güzeldir:

Âşık özün bilmeğe — Kendine gel kendine
Hakkı ayan görmeğe — Kendine gel kendine
Hakka giden dogru yol — Senden gider sana ol
Sa'yet seni sende bul — Kendine gel kendine
Her ne varsa âlemde — Örneği var âdemde
Bul sen seni bu demde — Kendine gel kendine
Sensin darı âhiret — Sende bulunur cennet
Senden göründü hazret — Kendine gel kendine
Ko bu zühtü tââtı — Terk eyle gör âdâtı
Geç cümle hayâ'âtı — Kendine gel kendine
Mıshafı haktır yüzün — Ayeti kur'an sözün
Gaybî bile gör özün — Kendine gel kendine

§

Âşık özün bilmeğe — Âdeme gel âdeme
Hakkı ayan bulmağa — Âdeme gel âdeme

Her ne varsa âlemde
Bul sen seni bu demde
Âdemdir sırrı kur'an
Âdemdir zati sübhan
Âdem oldu Âhiret
Andan görünür hazret
Ol, binişane nişan
Âdemdir ayni iman

Örneği var âdemde
Âdeme gel âdeme
Âdemdir arşı rahman
Âdeme gel âdeme
Anda bulunur cennet
Âdeme gel âdeme
Gaybî bu demdir heman
Âdeme gel âdeme

Manzûmeleri içinden iki beyti:

Hamdelillâh biz bihişti marifette sâkiniz
Duzâhı cehl içre dâim yanmada ehli azâp

§

Zahirü batın kamu aşk ile kaimdir cihân
Sûretâ aşktır bu âlem gaybiya bil vesselâm

***

Akaidi sofiyesinden dolayı Gaybî Sunullah Efendiye Kütahya uleması zındık etiketi yapıştırmışlar ve sözü halkın agzına kadar düşürerek zavallıyı ta'n ve teşnia başlatmışlar; Bu halden müteessir olan Gaybî sofiye rumuzâtını anlamayanlara karşı akaidi diniyyeyi rahnedar idecek bir fikirde olmadığını izah için Kütahya halkınca (Hüda Rabbim) ismi verilen manzumesini neşreylemiştir ki ilk beyti şudur:

Huda rabbim Nebim hakka Muhammettir resulullâh
Hem islâm dînidir dinim kitabımdır kelâmullah

Bu manzûme hemen bütün Kütahya halkının hâfızasındadır [1].

Yine Gaybi divaninin bir yerinde ulemayı rüsüm denilen silsile hocalarına, akaidine dair şu cevabı vermiştir:

Şeriatkim sarayi kibiryâdır
Muhakkak yapudur muhkem binâdır
Anın bir tâşını her kim koparsa
Yerine bâşını koymak revâdır

Gaybî Sunullah Efendi başlı başına tetkik edilerek yüksek ve mütefekkir bir şahsiyettir.

HACI HAMDİ EFENDİ

Kütahyalı olup babası Hacı Ali isminde bir zattir. Kütahyanın meydan mahallesinde hocalık ederdi. Kaltakçızade Hasan Feyzi Efendiden yazı meşketti; (1291 H. 1874 M.) senesinde yazmış olduğu bir kur'anı kerimini

[1] Bu manzumeyi bazıları Erzurumlu İbrahim Hakkı Efendinindir derler; Halbuki Gaybi, İbrahim Hakkıdan çok evvel yaşamış ve Kütahyaca anâne olarak ona isnat olunmuştur.

gördüm. Senede iki kur'an yamak âdeti imiş. Hacı Hamdi Efendi güzel yazı yazan hattatlarımızdandır. Yazdığı kur'anı kerimlerden bir tanesini ikinci Abdül'hamide takdim ederek ihsan almıştır. Hacı Hamdi Efendi (Sâfi zâde damadı) dimekle maruf olup vefatı tarihi belli değildir.

HACI NÛRİ BEY

Hacı Nûri Bey, enderundan yetişmiş olan Kütahyalı mühürdar Hasan Efendinin oğludur. Babası Hasan efendi, fazıl bir zat idi. Nûri Bey takriben (1241 H. 1825 M.) senesinde doğdu ve oda enderuna çirağ edildi.

Hacı Nûri Bey enderundan çıktıktan sonra gümrük başkâtipliğinde, Mecitözü, Beypazarı, Rumkale ve daha sâir Kaymakamlıklarda bulundu.

Hacı Nûri Bey, Kütahya tahrirat kalemi müsevvidi iken istifa ile hayatının bakiyesini arzuhalcilik ile geçirdi. (1320 H. 1902 M.) senesinde vefat iden Hacı Nûri Bey Kütahyanın ahırardı kabristanına defnedildi.

Hacı Nûri Bey, zarif, ehlidil, hoşsuhbet bir zat olup şâirdi. İşrete fazlaca düşgünlüğü maalesef sefalet çekmesini mûcip olmuştur. Hacı Nûri Bey şiirlerini zaptetmediğinden hemen hepsi zayi olmuştur. Birkaç beyti:

Kondururlar sana bir noktai kem
Mücrim oldu biliriz çok mahrem

Kütahya mecmuasında hatalı olarak intişar eden bir gazelinden alınan bir beyti.

Zahmi tiğı hicrile mecrûh olub dil hastadır
Vuslatındır olsa olsa derde dermânin senin

kış mevsimini kudema (Erbain) ve (Hamsin) diye iki kısma ayırırlar ve bunların mecmuu 90 gün iderdi. Erbain denilen 40 gün kışın en şiddetli zamanıdır; (Hamsin) ona nisbetle hafif geçer. Bir kış esnasında bunun aksine olarak Erbain hafif ve Hamsin şiddetli geçtiği için Hacı Nûri Bey şu beyti söylemiş:

Erbaînim ne idi sendeki lûtfu temkîn
Bizi sa'di gibi [1] dondurdu refikın hamsîn

HÂLİS AHMET DEDE

Tercemei hali aşağıda yazılmış olan sefine sahibi (Sakıp Mustafa dede) nin oğlu olup babasının:

Olup ruşen çerâğı çeşmi sâkıp
Didi tarih ola hâlis muammer

beytiyle tarih düşürdüğü (1112 H. 1700 M.) senesinde kütahyada doğdu, Vâlidesi hazreti Mevlânâ ahfadından (Havva) hanımdır. Babasından ders gördü ve pederinin vefatında anın yerine şeyh oldu (1148 H. 1735 M.).

[1] Sa'di dervişleri zikr esnasında donarak kaskatı kaldıklarından ona telmihtir.

Hâlis Ahmet Dede 40 seneden fazla Kütahyada mevlevi şeyhliği etti ve 1191 H. 1777 M. senesinde vefat ederek tekkesine defnolundu. Alim, zarîf, ârif bir zat idi; Eş'ârından:

Gören gûyımde cûşı mevci giryem yem kıyâs eyler
O gül ruhsar ise mânendi şebnem nem kıyâs eyler
Eger zehrolsa nûşeyler rakibin sundugu câmı
Ben ânâ âbı hayvan dahi dirsem sem kıyâs eyler
Senin her bir sözün bir gevheri sencidedir hâlis
Veli geçtab' olan yarânı epkem kem kıyâs eyler

Hâlis Dedenin bir kıt'ası:

Mevleviler suphedek şeb zindedar olmaktadır
Giryevü sûzişle mahviyetleri hep mâ'nevi
Mahveder şem'i fitili aşk ile sûzan idüp
Oldugıçün şu'lesi şekli külâhta mevlevî

HAMZAVÎ

Şâir ve müsahip Ahmedinin kardeşidir. Bu da Osmanlı hükümdarı Süleyman çelebinin himayesine nail olmuştur.

Hamzavînin, biraderi Ahmedînin İskendernamesine benzer tarzda kaleme alınmış olan bir eseri vardır. Bu esrin, yirmi dört kitapta müteferri vakayıi tarihiyeyi havi olup ilmî ve edebî bir kıymeti hâiz olmadığını ve tarihleri de hep efsane kabilinden olduğunu Hammer yazıyor [cilt 2, sahife 106] Hamzavî mahlaslı bir zatin kısmen manzum (Camiul Meknûnât = جامع المكنونات) adlı bir Osmanlı tarihi olup [1] bunun da bu Hamzavînin olması pek muhtemeldir.

Hamzavînin tarihi vefatı bilinemedi. Hamzavînin eseri beynennas Hamzaname diye maruf olup eskiden yeniçeri ortalarında okunurdu. Hamzanamenin bir kısmı Hazreti Peygamberin amcaları Hamzanın gazevatını musavvir olduğu için bu ismi almıştır. Hamzavînin bir gazelinden:

Benim bin can ile dildâre müştak
Beli âşık olur didara müştak

Sana müştak olursam nola ey can
Ki, her bülbül, olur gülzare müştak

Firakından cefa çekmiş dürür çok
Bu miskin Hamzavî biçâre müştak

HARİMÎ İBRAHİM BEY

Kütahyalı Şâir Rahimi Beyin oğludur. Babası alay beyi iken bu da çavuş olmuştu. Seyahat tarihiyle (933 H. 1526 M.) senesinde Bağdada kadar gitmiştir. Kerbelayi ziyaret ettiği zaman Hazreti Hüseyin hakkında söylediği bir manzûmesinden:

Cennet içre ravzâi guyün seraser nûrdur
Dûdı kandilin anınçün kuhli çeşmi nûrdur

§

Tenk etti başıma şive ile dünyayı
Göresin nîce olur sevdigim istiğnayı
Dün gice görmedim ol mihri cihan arayı
Dudı ahımla kara bassa nola dünyayı

HIBRÎ ALİ EFENDİ

(Bülbülzade) denen Hıbrî Ali Efendi Kütahyanın cidden iftihar edeceği kiymetli âlimlerindendir. Bu zatin terâcimi ahval kitapları arasında ismi bile malum değil iken merhum üstadımız Bursalı Tahir Beyin tetkikatları neticesinde meydana çıkmıştır.

Hıbrî Ali Efendi (Hadikatül'fukaha حديقة الفقها) ismindeki eserinde silsilesini: (Ebu Mehmet Hıbrî bin Mustafa bin pir Mehmet elma'rûf bülbülzade (ابو محمد حبری بن مصطفی بن پیر محمد المعروف بلبل زاده diye yazar.

Hıbrî Ali Efendi tahsilini Kütahyada ikmal ile seyahat ettiği Agriboz adasındaki (Kızıl Hisar = Karistos) şehrinde oturmuş ve zamanını eser yazmakla geçirmiştir. Kendisinin kadılık ve sâir suretle gezmiş ve sonra kızılhisarda ikamet etmiş olması pek muhtemeldir.

Osmanlı müelliflerinde vefatı tarihi (1080 H. 1669 M.) gösteriliyorsada (İmam Ebubekri Nisâî امام ابوبکر نسائی) nin telifi olan (Eddürrünnazîm fi fezâil-ül'kur'ânülkerim الدر النظیم فی فضائل القران الکریم) ismindeki eseri şerhinin hatimesinde bu şerhi (1093 H. 1682 M.) tarihinde kapudanı derya Mustafa Paşa namına yazdığı nazarı dikkate alınınca vefatını bu tarihten sonra da aramak lazımgelir.

En mühim eseri olan ve ihtisasının kuvvetini gösteran (hadikatül fukaha حدیقة الفقها) sını (1053 H. 1643 M.) senesinde yazdıgı düşünülürse vefâtında haylı yaşlı olduğu anlaşılır. Eserleri:

1 — Hadikatül'fükaha حدیقة الفقها

Bu eser Hıbrî Ali Efendinin fıkıhtaki ihtisasını gösterir (1053 hicri senesinde yazmış ve (Telhisül'fetava veşşüruh تلخیص الفتاوی والشروح) ismiyle beş ciltte şerh etmiştir.

2 — (Hediyyetül'hibri fi tercemeti minhacül'muhammedi (هدیة الحبری فی ترجمة منهاج المحمدی) olup yine kendi eseri olan ilmi kelamdan (Minhaç منهاج) i terceme etmiş ve (Hediyetül'hiberi هدیة الحبری) ismini vermiştir.

3 — (Züpdetül'feker fi ziyareti seyyidül'beşer زبدة الفکر فی زیاوت سیدالبشر) : Medinei münevverenin fezailinden ve ziyaretteki adâbından bahseder.

4 — (Ukudüddürriyye fi şerhi ferâizül'hıbriyye (عقود الدریه فی شرح فرائض الحبریه bu da evvelce Ferâize dâir yazdığı eserin şerhidir. Bir nüshası Kütahya kütüphanesindedir.

5 — (Nebzetül' menâsik نبذة المناسك) : menasiki haçtan bahistir.

6 — (Müniyyetüssalihin (منیة الصالحین : akâide dâirdir.

7 — (Hadisi erbain şerhi حديث اربعين شرحى)
8 — (Zahrül'âhire ذخرالاخرة) : (mülteka ملتقى) nın tevsîan tercemesidir.
9 — (Zahrül'masir ذخرالمصير) : akâide dair Türkçe bir manzumedir.
10 — (Şifaül'ebdan شفاء الابدان) : İmami Nisâinin (Eddürrünnazim الدرالنظيم) ismindeki eserinin şerhidir.
II. — (İmam Nisâinin) Berkılami = برقلامع ismindeki eserinin Türkçeye tercemesidir.

Hıbrî Ali Efendi bunlardan başka kur'andan (Gazâlî) nin bir hayli ayatı kerime ve sureler hakkındaki havâssını da Türkçeye terceme etmiş ve kendi mütaleasını da ilâve eylemiştir.

***

Hıbrî Ali Efendinin (Eddürrünnazîm = الدرالنظيم şerhinin sonunda kapudanıderya Mustafa paşa hakkında şu nazmı vardır:

Ey mürüvvet ma'deni kânı kerem — sahibi devlet muazzezi muhterem
serveri sami sümeyyi Mustafa — menbaı lütfü kerem sahip saha
takı eyvânın penahı her fakîr — sensin olan her hakire destğir
nâmı meymununa oldu bu kitap — ey veziri bi nazir alicenap
cem idup itti tapuna ithaf — lütfı manisin bilür her mûşikâf
evliya esrarını kıldım ayan — her Meşayih sözlerin ettim beyan
kâhı كاخ devlette ola ol kâmıyap — eyle (Hıbrî) nin duasın müstecap

olmadan bin doksan üç âmî temam
bu kitabı müstetap buldu hitam

Kaptan Mustafa Paşa Bolılı olup Müsahip Mustafa Paşa diye maruftur (1097H 1686M) senesinde vefat etti.

HASAN FEVZİ EFENDİ(Kaltakçızade)

Kütahyalıdır. (1227 H. 1812 M.) senesinde yazmiş olduğu bir kur'anı kerimini Beyazıtta kitapçı Raşit Efendide görmüştüm. Yazısı vasat derecede nesihtir; Her sahife 21 satırdır. Yazı Âyeti Berkenarın iki sahifasının bir sahifaya sıkıştırılması suretiyle ince yazılmıştır. Bu zat hakkında başka malûmatımız yoktur. Hattat hacı Hamdi Efendi bu zatın müstait talebelerindendir. Vefatı tarihinl bulamadım. On dokuzuncu asrın son nısfında yaşamıştır.

HASAN TAHSİN EFENDİ

Kütahyalı olup Süleyman Vehbi isminde bir zatin oğludur. (Tarifatı kâşifiyye = تعريفات كاشفيه) ismindeki eser bu zatındır. Vefatı malûm değildir.

HÜSEYİN PAŞA

Hârikul'ade cesaretiyle kırım muharebesinde milletin yüzünü ağartan ve Tuna boyundaki muvaffakiyyetiyle Ruslara ilk darbeyi vuran bu kıymetli ve memleketini çok seven kumandan, Kütahyalı olup babası Hamza bin Abdullahtır. İstanbulda Üsküdar semtinde Kehribarcılık sanatinde iken asakiri mansure teşkilâtında orduya girmiştir.

Hüseyin paşanın refikasının akribası hafız Hüsnü Efendi nezdindeki vesâikte (1255 Muharrem 1839 Mart) tarihinde redif hassai şahâne birinci binbaşısı olduğu görüliyor.

Hüseyin paşanın Kaymakam iken Sivastapol harbine iştirak etmiş olduğunu bazı eserlerde görmekteyiz. [1] Mumaileyh bu eserlerde Kütahyalı Hüseyin Bey diye zikredilmektedir.

(1269 H. 1853 Eylül) Kırım sefe.inde Kütahyalı Kaymakam Hüseyin Bey hassa ordusu ikinci muvazzaf alayı Kaymakamı idi ve Tuna boyunda (Totrakan) da bulunıyordu.

Hüseyin Bey; burada tabya kumandanlığına tayin edildi. Totrakan meşhur muharebesinden az evvel Hüseyin Bey, bir tabur piyade ve 6 toptan müteşekkil bir kuvvetle Tunanın karşı sahiline sevkedilerek kısa bir müsademeden sonra sahildeki karintina binasını zapteyledi.

Bunun uzerine Rus kumandanlarından (Datenberg) 22 tabur piyade ve 4 alay süvari ve 32 kit'a topla (Oltaniçe) de bulunan kuvvetinden ayırdığı mühim kuvvetle karintina mevkiini istirdat için hücum etti. [2]

Kütahyalı Hüseyin Bey bu müthiş kuvvete mukabele etti; maiyetindeki kahraman Türk askerine kılıcı elinde olduğu halde pek müessir bir nutuk irat eyledi. [3]

Hüseyin Bey, bu nutukta cihadın ve şehadetin ehemmiyet ve kudsiyetinden bahsederek askerini gökretti ve karintina mevkiini şiddetle müdafaa etti. (1853 Teşrinisani 17 ve 1270 Safer).

Kütahyalı Hüseyin Bey, tabya üzerinden inmiyerek aşağı yukarı askeri teşci ederken sol elinden yaralandığı ve baş parmağını kurşun götürdüğü halde mecruh olduğunu askere göstermemek için elini cebine sokmuş ve bir aralık elini arkasına götürerek gizlice emir neferine bağlatmıştır. Hüseyin beyin bu harpte kullandığı kılıç hala Kütahyadaki konağında mahfuz olup mumaileyhin parmağını koparan kurşun, kılıcın kabzasından bir parçayı da koparmıştır.

[1] Bu eserler şunlardır (Silistre muhasarası) (Sâikai zafer) (Kırım seferi)ve takvimi vakayi nüshaları.

[2] Datenberg, muzaffer olacağından o kadar emin idiki ordusunda (Türkleri bugün Tunaya dökmeğe gidiyoruz) diye magrurane sözler sarfetmişti.

[3] Hüseyin Beyin nutku: (Ey din kardeşleri sizin ile bugün burada câmı şehâdeti içmek ve ecdadımızın namını îlâ eylemek gibi şan olmaz. Bilirim sizin her biriniz dağlarda gezüp kök yüzünde uçan bulutlar ile yarışan Arslanların evlâdısınız. Ve din ve millet uğruna düşman ile savaşta ovaları kızıl kan eden kaplanların ahfadısınız. Size bu uğurda ölüm, düğün ve bayramdır. Ancak mesubatı gaza dahi büyük bir namdır. İşte bu iki namin birisini kazanacak vakit geldi, analarlmız bizi bugün için doğordu. Düşmanlara askerlik şanını gösterelim. Milleti İslâmiye ve dini Muhammediyenin ulu namını bildirelim. Vereceğim kumanda üzerine hareket ederde şaşmazsanız cenabı haktan öyla umarimki düşman münhezim ve perişan, ehli islâm memnûn ve şâdan kalır.) (Sâikai zafer Sâhifa 131)

Bir avuç askerle bu meşhur ve müthiş (Totrakan) harbi sırf bu asil ruhlu Türk kumandanının cesaret ve sebatı sayesinde kazanılmış, Tuna harbinin lehimizde neticelenmesinde bu muvaffakiyetin büyük tesiri görülmüştür.

Totrakan harbi galibi Hüseyin Bey 1270 Cemaziyül'evvelinin جادی‌الاول on sekizinde miralaylıkta taltıf edilmiştir. (1854 Şubat) [1]

Hüseyin Bey açıktan miralâylığa terfi eylediğinden ve o sırada münhal olmadığından dolayı derhal miralaylığa ait kumanda makamına geçmemiş Silistire de kumandan bulunan Tophane Feriki Musa Paşaya muavin olmuştu. Hüseyin Bey (1271 senes iRebiül'ahirında miladî 1854 Kânunievel) de hassa ordusu piyade beşinci alay kumandanlığına getirilmiş ve arkasından tevâli eden muvaffakiyetli hizmetleri dolayisiyle mirliva olmuştur.

Hüseyin Paşanın büyük hizmetlerinden birisi de Silistre muhasarası esnasındadır. Ruslar [1854 mayıs 18] de Silistreyi şiddetli surette muhasara ettiler. Hüseyin paşa, hem muâvin buluniyor ve hem de Silistrenin en mühim istihkâmı olan arap tabyası muhafazasını müdafea ediyordu. Bütün asker ve kumandanlar bu harikül'ade yaratılmış kumandanın harekâtına itimat idiyorlardı. Me'hazlerimizin yazdığı gibi Silistre, (askerin sağ kolu hökmünde olarak şecaatine umumun fevkal'gaye itimadı olduğu ve bu itimada binâen istihkâmatımızın en mühim noktası bulunan arap tabyasının muhafazası) Hüseyin paşanın himmet ve şecâatine bırakılmıştı.

Muhafız Musa Paşa, Hüseyin Paşaya çok riayet etmekte idi.

1854 Mayısının otuzuncu günü şafak vakti arap tabyası önünde büyük bir lağım ateşleyerek hücuma geçen Ruslar, Hüseyin paşa, Mısırlı Miralay Mustafa Bey, Kaymakam İbrahim Bey ve Mehmet beylerin gayretleriyle tardedildi. Bu harpte iki asker süngü süngüye gelmiş ve fâik düşman püskürtülmüştü.

9 Haziran 1854 de Söğüdlü adasındaki düşman istihkâmından atılan bir obüsün parçası kumandan Musa paşanın böğrüne isabetle vefatını mucip olduğundan kumandan vekâleti (Mecidiye) ve (Küçük Mustafa) tabyaları arasında Milis kumandanı olan giridîzade Balikesirli Mehmet paşaya tehlif edilmişsede Mehmet paşa, kendisinin muhafazaya memur olmadığını ve emri kumandanın muavin Hüseyin Paşaya intikali lazım geldiğini söylediğinden Hüseyin paşa kumandan vekili olmuştur.

Musa paşanın şehâdetinin ertesi günü Ruslar, arap tabasının sol tarafından bir lağım atarak külliyetli mıktarda tabyaya girmeğe muvaffak oldularsa da Hüseyin paşa bir avuç gönüllünün başında olarak Rusları tard ve süngü hücumiyle Rus kuvvetlerini bataryalarına kadar takip eyledi.

[1] Totrakan pişgâhında kâin Oltanicede vuku bulan muzafferiyeti seniyede dilirane ibrazı hünsü hizmet iden mirliva izzetlu Hâlit Paşa ile hassa orduyu hümayunı ikinci muvazzaf alayı kaymakamı Hüseyin Bey ve dersaadet orduyü hümayunı şişhaneci taburu binbaşısı Hüseyin ağa ve yaveri harp kolağası Mustafa ağanın birer derece rütbelerinin terfii Rumeli orduyı hümayunı serdârı ekremi devletlu Ömer paşa hazretleri tarafından inha olunmuş ve siyakı iş'ara nazaran ümera ve zabitanı mumaileyhimin işbu muzafferiyeti seniyyede fevkalada izharı şecâat ve gayret eylediklerine mebni bilvücuh atıfatı seniyyeye şayan buyuruldukları anlaşılmış olduğundan bermucibi inha mumaileyhimden Halit Paşanın uhtesine açıktan feriklik rütbei refiasi tevcihiyle kaymakam Hüseyin Beye miralaylık... (Takvimi vakayi No 501.)

Hüseyin paşa 13 Haziran (1854) yani Musa paşanın vefâtından dört gün sonra maiyetinde seçme fedâiler olduğu halde bir huruç hareketi yaparak Rusların bir kısmını, silah hullanmaya bile vakit bulmadan imhaya muvaffak oldu. Bu fedâilerin kısmı mühimmi zeybekler idi.

Bir müddet sonra Silistre kumandanlığına Rıfat paşa gelmiştir. Silistre muhasarasında Rusların en ziyade yüklendikleri tabyalar Arap ve yılanlı tabyaları idi. Düşman kuvveti doksan bin kişiyi mütecaviz olup kaledeki bütün kuuvet on beş bin kadardı. [1]

Hüseyin paşa bundan sonra harbın Kırım yarım adasiyle Anadulu kısmına nakli üzerine oda şark cephesine kars taraflarına gönderildi.

Hüseyin paşa bu cephede ve 1855 senesinde Ruslarin Krsa karşı büyük ve en mühim hücumlarında muhafazası çok ehmmiyetli olan (Tahmasp) tabyasını müdafaa ediyordu. Bu tabya sukut ederse Türkler harbi gaip—edeceklerdi. Ruslar, ordumuzun sağ cenahına kuvvetli bir tazyik yaparak Tahmasp tabyasının gerilerine sarkmağa başlamışlardı. Hüseyin paşa pek büyük bir metânet ve şeçaaatle sebat ediyordu. Macarlı İsmail paşa ile Miralay (Leik) rusların bu hücumunu def'a memur oldular. İsmail paşa ile Hüseyin paşa Rusları, işgal ettikleri karargâhtan tardeylemek üzre bir avuç askerle kendilerinin bir kaç misli olan Ruslara hücum ettiler. Bu şiddetli hücum üzerine Ruslrr firar eylediler ve Hüseyin paşa ile İsmail paşa düşmanı şiddetle takip ettiler.

İngiliz (Vilyams) paşa bu muharebe üzerine yazdığı resmi raporda şu sözleri söylemiştir.

(Tahmasp) siperleri düşmana en yakin olduğu cihetle bunların müdafaasına dikkat ve itinaya lüzum vardı. Macarlı bir zabit olan Çeneral (Kemeti) yani (İsmail paşa) ile fırka kumandanı Hüseyin paşa ve yaverim (Tizedeyl) bu mühim mevkide bulunmuştur. Rusların merkez kuvvetleri (Tahmasp) (yüksek tabya) burçlarına saatlerce devam iden muannidâne hücümlar; yaptıkları halde kapalı olan kulelere girmeğe muvaffak olamayarak hücumları tevkif edilmiş..... Bu muharebede ceneral (Kemeti — İsmail paşa) ile Hüseyin paşa ve binbaşı (Tizedeyl) büyük cesaret göstermişlerdir.....) [2]

Rusların bu hucumu (1855 Eylülünün yirmi beşinci gününden sonra idi.

***

İşte Kütahyalı Hüseyin paşa hakkında bildiklerimiz bu kadardır. Hüseyin paşa mirlivalıktan mütehait olarak bir müddet İstanbulda Üsküdardaki konağında oturmuş, sonra Kütahyaya gelerek ahır ardındaki konağına yerleşmış ve vefatına kadar orada kalmıştır.

Hüseyin paşa (1281 şevval 20 yani 1865 mart) tarihinde vefat ede-

[1] Bu Silistre muhasarası esnasında birinci bölük efradından Kütahyalı İbrahim namında bir nefer harpten halî zamanlarda gözükmezmiş; zabitler merak etmişler ve neticede İbrahimin, arap tapyasından çıkarak sürüne sürüne düşman istihkamına doğru gidüp kurşun toplayup isteyenlere altmış paraya sattığını öğrenmişler. (Silistre muhasarası sahifa 62)

[2] Kırım seferi. Sahife (117:123) müellifi Feyzi Bey

rek Kütahyadaki konağına yakin olan (Gümüş eşik) zâviyesi hatiresine defnedilmiştir. Kabir taşında paşanın tarihi vefatı (1282) senesi gösterilmiş isede ben refikasının verâset îlâmındaki kaydı tercih ettim.

Hüseyin paşanın kabir kitabesi şudur:

بو جهان دار فنادر اوله‌مز کیمسه‌یه جای
هم مسافرینی ایله‌ده محو وتباه
تند باد اجل اسدکجه بو باغ دهره
یجه طوبی قدی سرکشته ایدر اول جانکاه
تلف ایتدی ینه شجعان جهاندن برینی
تیغ جور فلکه هیچ سپر اولماز ایواه
وقعهٔ روسده دلیرانه ایدوب حرب ووغا
شیرنر کبی همان حمله ایدردی هرکاه
شافعی شاه شهیدان اوله عقباده آنك
جرمنی عفو ایده کر وارسه ستارالله
کیتدی باامر الهی دیدی خالص تاریخ
واصل خلد اوله کوچدی حسین پاشا آه

سنه
۱۲۸۲

Bu kabir kitabesinin arka tarafında:

یاناظراً بقبری متفکراً بحالی
امس کنت مثلك تکن غدا مثالی
مرحوم ومغفورله غازی حسین پاشانك روحیچون

الفاتحه ۱۲۸۲

Kitabesi görülür. Kabrin ayak taşında nakış vardır. B-ş taşı aziziye feslidir.

(Totrakan - Oltanice) harbinde Hüseyin paşanın kullandığı kılınç Kütahyada mühürdarzade hafız Hüsnü efendide mahfuz oluP fotuğrafı eserimize konmuştur. Hüseyin paşanın evladı olmadığından sağlığında bütün emval ve emlâkini, Üsküdarda Selimiyedeki konağiyle Kütahyada halen mevcut olan konağını refikası Rabia hanıma vermiştir.

Hüseyin Paşa, Kütahyalı Mühürdarzâde Hacı Hasan Efendinin bacanağı idi. Hüseyin Paşanın Üsküdarda ikamet etmiş olan hemşiresi Hafize hanımdan yeğenleri vardı.

Hüseyin Paşa okur yazar olup güzel söz söylemekle maruftu.

Hüseyin Paşa merhum at beslemeğe son derece meraklı imiş. Bazan evde âilesine ve akribasına söz geçiremediği zamanlarda (bir zaman orduda binlerce insana söz geçirdik te şimdi üc kişiye söz geç remiyoruz) diye lâtife edermiş,

Memleketine karşı vazifesini fazlasiyle ifa eden bu cessur ve metin

Tür kumandanının her zaman hatırasının yadını ve kabrinin muhafazasını kadirşinas Kütahyalılardan bekleriz. [1]

HÜSEYİN HİLMİ PAŞA

Hüseyin Hilmi Paşa, Kütahyalı zade tüccar Mustafa Efendinin oğlu olup (1272 Rebiül'evvel, 1855 Eylül) senesinde Midillide doğmuştur. Büyük babası berayi ticaret Midillide ikamet ettiğinden babası da orada kalmıştır.

Rüşdiye ve medrese tahsili görüp (1292 H. 1875 M.) de Midilli tahriri emlâk mukayyitliğine tayin ve daha sonra tahrirat müdürü olup, Aydın, Suriye mektupculuklarında da bülundu.

Hüseyin Hilmi Paşa, Mersin, Kerâk, Nablüs ve tekrar Kerâk mütasarrıflıklarında hizmet ettikten sonra Suriye Valisi Rauf Paşanın, İstanlula kendisini iyi tanıtması üzerine (1314 Şevval 1897 Mart) tarihinde Adanaya vali oldu.

(1315 Zilkade 1898 Nisan) tarihinde Yemen Valisi olan Hüseyin Hilmi Paşa beş sene kadar Yemende kaldı ve oradan (1320 Şaban 1902 Teşrinisani) de selâhiyeti vâsıa ile Selanik, Kosova ve Manastır Vilâyetleri müfettişi umumiliğine tayin edildi.

Hüseyin Hilmi Paşanın devlete en büyük hizmeti bu zamandadır. Bu üç vilâyete tayin eylediği ehliyetli memurlar sayesinde Makedonya ihtilâlinin önü alınmış ve kendisi de iyi bir idare makinesi kurmuştur.

Meşrutiyetin ilânı (10 Temmuz 1324-1326 Cemaziyel'ahır - 1908 23 Temmuz) Hüseyin Hilmi Paşanın müfettişi umumiliği zamanına tesadüf etmiştir.

Kendisi, hüsnü idaresiyle (İttihadü Terakki) Cemiyetinin Makedonya kıt'asında faaliyetine göz yumduğundan meşrutiyetten sonra ittihatcılr kendisine itimat göstermişlerdi. Hüseyin Hilmi Pşa bu sayede Kâmil Paşa kabinesine Dahiliye Nazırı olarak getirildi (3 Zilkade 1326-1908 kûnunıevel)

Kâmil Paşanın istifasına mebni Hüseyin Hilmi Paşa (1327 Muharrem 1909 şubat) da Dahiliye Nezareti inzimamiyle Sadrıazam oldu.

Hüseyin Hilmi Paşa, sadaretinde müfettişi umumilikteki metaneti gösteremedi. Bulgaristanın istiklâli meselesiyle Bosna ve Heresğin ilhakını zamanın icabatına göre halleti. İttihadü Terakkiye muhalefet edenlerin hükûmete haksız hücumlarını bertaraf edemiyerek gevşeklik gösterdi ve bunun neticesi olarak vukua gelen (31 Mart) hâdisesinin zuhuru üzerine çekilmeğe mecbur oldu 1327 rebiül'evvel (1909 nisan).

31 Mart Hadisesinin bastırılması üzerine Hüseyin Hilmi Paşa, ikinci def'a olarak, Tevfik Paşanın yerine sadarete getirildi (1909 Mayıs)

Hüseyin Hilmi Paşa bu defa da bir iş göremiyerek gevşek davrandı sekiz ay sadaretten sonra istifaya mecbur olup sadarette iken tayin edil-

[1] Kütahyalı Hüseyin Paşanın tercemei haline âit notları yukarıda bir hamişte isimleri geçen eserlerden ve mühürdarzade Hafız Hüsnü Efendide mahfuz olan vesikalardan çıkardım. Hafız Hüsnü Efendiye gösterdiği kadirşinaslıktan dolayı teşekkür ederim.

diği ayan azalığına geçti. Hüseyin Hitmi Paşa (1330 şaban 1912 M.) de Adliye nazırlığı ile Ahmet Muhtar Paşa kabinesine girup birlikte Meclisi Mebusanı dagıttılar. Hüseyin Hilmi Paşa bir müddet sonra istifa ile Viyana Sefiri oldu.

Hüseyin Hilmi Paşa, umumî harbin sonuna kadar sefirlikte katmış ve mütarekenin akti ve sefâretin ilgası üzerine İstanbula gelmiyerek Viyana civarında kiraladığı bir köşkte oturdu ve (1341 ramazan 1920 nisan) da orada vefat etti.

Sadaretine kadar memuriyet hayatı muvaffakiyetle geçen müşarünileyh iki sadaretinde de muvaffak olamamış ve ancak orta derecede bir sadrıazam olarak kalmıştır. Kendisi, halûk, mültefit ve vakur idi. Sultan Mehmet Reşat sadrazamları içinde en ziyade Hüseyin Hilmi Paşayı sevmiş. Müşarünileyh, Abdül'hamitce de mütemetti. Mufassal tercemei hali (Türk tarih encümen mecmuasında "sene 9-14„ sahife 63 den başlar).

HAYDAR EFENDİ (ŞEYH)

Eskisehir Eşrafından Hüsamettin Çelebinin hafidi ve Sipahi Mustafa ağanın oğlu olup (1229 H. 1814 M.) de Kütahyada doğdu ve tasil gördü (1250 H. 1834 M.) de sipâhi zade olması dolaysiyle yüzbaşı rütbesiyle orduya alındı 1255 H. 1839 M. da zabitlikten istifa ile memleketine geldi; hali vakti müsâit olduğundan, damsarsan diye meşhur olan rifai şeyhi Hasan Efendiye intisap idüp hilâfet aldı ve (1258 H. 1842 M.) senesinde Kütahyada ilk rifaî şeyhi olan Hasan Efendiye halef oldu (1).

(1275 H. 1858 M.) den (1861 M. 1278 H.) seneleri içinde Kütahya Kaymakamı bulunan Mehmet Nebil Paşa, hükûmet yanındaki (Gazı Ali Baba) türbesini (2) tevsi ile tekke haline koyduğundan Haydar Efendi (1297 H. 1880 M.) senesine kadar orada şeyhlik etti vefatı bu tarihtedir.

Haydar Efendinin tarikata âit bazı vasayayı havi risalesi ile (Seyfüssofiyyin=سيف الصوفيين) isminde matbu bir eseri vardır.

Haydar Efendiye oğlu Fevzi Efendi halef olmuştur.

Haydar Efendinin bir ilâhisinden:

Dilimde zikrim estağfirullah	Ruzu şep fikrim estağfirullah
Çok hata kıldım, cürmümü bildim	Kapuna geldim estağfirullah
Haydara dilden can ile tenden	Derdik ezelden estağfirullah

İBRAHİM PAŞA (TAVALI)

Kütahyanın Giregi nahiyesinde (Tava) köyünden olup babası Ali çavuştur (1252 H. 1836 H.) senesinde doğdu.

(1) Şeyh Hasan Efendi Vezirköprülü olup İstanbulda Çifte fırınlarda Alacamescit tekkesi şeyhi Sadık Efendiden hilafet almiş ve Kütahyaya gelerek (Ahmet Tarrani) zaviyesinde şeyhlik etmiştir. Vefatı (1258 H. 1842 M.) dedir.

(2) Gazi Ali baba anâneye göre Germiyanlılar zamanında yaşamışmış.

(1272 H. 1855 M.) de askerliğe intisap etmiş Karadağ, Sırp, Girid, Rus muharebelerinde bulunmuş ve (303 H. 1885 M.) Yunan harbinde Seyit gazi mukaddem taburu kumandanı iken (Alasonya) muharebesinde sağ memesi üzerinden yaralanmış ve cerihasının mühlik olmasına binaen berayı tedavi Almanyaya gönderilüp bir buçuk sene orada kalmıştır.

İbrahim paşanın tedavisi Almanyada da mümkün olmamış ve vefatına kadar yarası işlemiş durmuştur. Vefatı (1321 H. 1903 kânunıevvel) senesindedir. Vefatında mirliva rütbesinde idi. İki oğlundan Yüzbaşı Osman Nuri Bey vefat etmiştir.

İBRAHİM RÜŞTÜ EFENDİ

Kütahyalı olup hattatlardandır. Yazıyı, Zeynel'abidin zade Süleyman Tevfik Efendiden yazardk mezuniyet aldı. (1249 H. 1833 M.) tarihinde yazmış olduğu bir kur'anı kerimini gördüm.

Sofu Zade Hacı Mehmet Efendi ile [1235 H, 1819 M.] de vefat eden Halil Efendi de Kütahyalı hattatlarımızdandır.

***

Kütahyada en son olarak arap harfleri ile en güzel yazı yazan ve kıymetli hattatlarımızdan olan yeşil zade Hafız Ahmet İzzet Efendi vardır. Ahmet Efendi, Ulucami imamı olup 1882 tevellütlüdür; yeni yazıyı da pek güzel yazmakta ve mühür ve klişe hakketmektedir.

Hafız Ahmet Efendi hat sanatini Safranbolulu Hüsnü efendiden ögrenmiş ve uzun müddet İstanbulda kalmış, hem derse devam etmiş ve hem de eski yazıları tetkik ile meleke ve malûmatını arttırmış ve bu suretle kendi kendini yetiştirmiştir.

Çok vakur ve haluk olan Hafız Ahmet İzzet Efendinin bir ta'lik nümûnesi fotograflar arasındadır.

İSMAİL HAKKI EFENDİ (EVLİYAZADE)

Kütahyalıdır. Nakşibendî tarikatı şeyhlerinden idi. Fazıl bir zat olan İsmail Hakkı Efendi (1282 H. 1865 M.) senesinde Kayseride vefat etmiştir. (Miftahüttefasir = مفتاح التفاسير) isminde mufassal fatiha tefsiri ile (1286 H. 1869 M.) de taş basmasiyle basılmış bir divanı vardır. Manzûmelerinden:

Aşkı haktır cümle mevcûdatı peydâdan garaz
Bir muhabbettir zuhûrı külli eşyâdan garaz

Mârifet oldun sebeb insanı insan etmeğe
Marifet esbabıdır aşkı süveydadan garaz

İsmi zat evvel tecelli etti yâni âdeme
Nutku âdem oldu çün tâlimi esmadan garaz

Hakkıya irfânı hakdır maksadı aksâ eden
İlmi zatîdir hemen ismi müsemmadan garaz

***

İsmail Hakkı Efendinin halifelerinden Hocazade Kâmil Efendi de Kütahyalı olup vefatı tarihi malûm değildir. (1289 H. 1872 M.) senesinde basılmış olan divanı vardır. Şu güzel beyit Kâmil Efendinindir:

Kimle isbat eylesin bir sırrı haktır söylemez
Aşıka mecnûn derler böyle bir âdetmi var ?

İZZET AHMET PAŞA

Kütahyali olup Germiyan oğulları diye maruf olan âiledendir. Gençliğinde İstanbula gelerek teşrifatçı Akif Efendinin dairesine intisap ile tahsil etti ve o sayede ilerliyerek efendisi Akif Ffendinin yerine teşrifatcı oldu.

İzzet Ahmet Paşa (1178 H. 1764 M.) de çavuş başı ve yine o sene içinde Sadrıâzam kethüdası oldu ve az sonra bir iftiraya uğrayarak (Limni) adasına nefyedildi.

İzzet Ahmet Paşa (1179 H) de afvini müteakıp başmuhasebecilikte. tersane ve zarphane eminliklerinde ve iki defa sadrıâzam kethüdalığında bulunup son kethüdalık hizmeti (1184 H 1770 M) senesinde devam eden Rus muharebesine tesadüf etmekle orduya gitmiş ve akabinde vezirlikle Bükreş seraskerliğine tayin kılınmıştır.

İzzet Ahmet Paşa bu vazifeyi iyi yapmış (1185 H 1771 m) de Vidin Seraskeri ve badehu Vidin Valisi olmuştur.

İzzet Ahmet Paşa bu hizmeti esnasında Ruslarla (Yerkögü) de yaptığı bir muharebede yedi top, yüz altmış harbeli tüfenk, üç cephane arabası ve bir miktar zâbit ve asker esir aldığından mağlûbiyetten mağlûbiyete düşen ordu, bu ufak galebeden memnun kalmış ve bu küçük muvaffakiyet kuvvei maneviyeyi takviye eylemiştir.

İzzet Ahmet Paşa yine bu sene içinde Ruscuk seraskerliğine naklolundu. Müşarünileyh bundan sonra (1188 H 1774 M) de Halep valiliğinde bulundu.

Bu sırada Vehhâbî istîlâları tevessü eylediğinden kendisine yüz elli kese akçe ve Aydın mansıbı ilâvesiyle(Medinei münevvere) muhafızlığı verilmiş ise de parayı alamadığından dolayı hareket edememiş ve halbuki Hükûmet kendisini Medineye takarrüp etmiştir diye memuriyetini Ciddeye tahvil eylemişti.

İzzet Ahmet Paşanın Halepte bulunup gönderilecek paraya intizar etmekte olduğu anlaşıldığından hahkında iğbirar hasıl olmuş ve kabahatin merkezi hükûmette olduğu da anlaşıldığından tenzilen Kudüs mutasarrıflığına gönderilmiştir.

İzzet Ahmet Paşa (1192 H 1778 M) de Diyarıbekir bir sene sonra ikinci defa Halep valisi olup aleyhdarlarının silâhdar Kara vezir Seyit Mehmet Paşaya şikâyetleri üzerine halepten azil ve mali müsadere edilerek Kudüste ikamete memur edildi.

İzzet Ahmet Paşa, menfasına giderken yolda eşyasını da eşkıya aldığından hem hükûmet ve hem eşkıya müsaderesinden dolayı zavallının eli böğründe kalmış ve iki sene fevkalâde ıztırap içinde yaşamıştır; Hatta Halepte terkettiği evlât ve ıyalinin dilenecek dereceye düşüp Halep halkının iânesiyle geçindikleri devletçe haber alındığından yeni sadrazam olan İzzet Mehmet Paşanın teveccühiyle kendisine arpalık olarak Köstendil sancağı verilmiş ve vezâreti de iâde olunmuştur.

İzzet Ahmet Paşa (1195 H 1781 M) senesinde tayin edildiği (Hotin) valiliğinde vefat etti. Vefatı (1196 şevval 1782 M) senesindedir.

İzzet Ahmet Paşa, cesur ve müdebbir idi. (1182 H 1768 M) rus seferinde hizmeti görüldü. Müşarünileyh sür'atle terakki ettiğinden kendisi sadaret kethüdası iken efendisi ve veli nimeti Akif Efendi tekrar teşrifatçı olmuştu. Teşrifatçı olanların usulen sadrıâzam kethüdasının elini öpmeleri âdet olup bu merasimi destbusiyde her ikisi kaderin cilvesini hatırlıyarak ağlaşmışlardır.

KALENDERİ GERMİYANÎ

Kütahyalıdır. ilk tahsili müteakıp İstanbula gidip dersten mezun olduktan sonra müderris ve kadı oldu. Balçık kadısı iken tecennün edip meslekini terketmiş ve takriben (1000 H 1591 M) tarihinde vefat eylemiştir. Kabri Bursada Pınar başındadır.

Şu beyitler kalenderindir.

Gülîni kokmayim dehrin ruhunsuz bağı dünyada
Haram olsun lebinsiz nuş edersem bir kadeh bade

§

Ruhın vasfında hep rengîn edalar iltizam olsun
Lebinde her ne söz kim söylenür ruhı kelâm olsun

Şu beyti de güzeldir;

Mushafı haddini ☆ ol meh bir gez
Aşıkı zâre öpmeğe vermez

KARA FAZLI (SARAÇ OĞLU)

İstanbullu ve değerli şâirlerdendir. İsmi bazı tezkirelerde Ali ve bazılarında Mehmet olarak muharrerdir. Meşhur Balıkesirli Zatinin yetiştirmelerindendir. Kanunî Sultan Süleymanın şehzadelerine divan kâtipliği etmiş ve Sarı Sultan selimin maiyyetinde Kütahyada bulunurken (970 H 1562 M) senesinde orada vefat eylemiştir.

Şiirleri selistir. Beş bin beyitli (Hümayi Hümayûn) unvanl bir manzumesi olup (Hüsrev ve Şîrin) tarzındadır. En meşhur ve güzel eseri (Gülü bülbül) manzumesidir. Bu manzume Hammer tarafından Almancaya

terceme edilmiştir. Yine bu manzûme Türkçe metin ve Almanca bir mukaddime ile de basılmıştır. 2396 beyittir. Kara fazlının daha sâir eserleri de vardır. Manzumelerinden:

Leylânın Mecnunu Şirînin dilâ Ferhâdı var
Kârı aşkı bana sor, her san'atin üstadı var

§

Döke kanın ehli hakkın zulmile nahak yere
Çün bilirsin padişahım yerde kalmaz kanımız

KASIM İZARÎ

Şeyhüşşura شيخ الشعرا şeyhinin kız kardeşinin oğlu olup Kütahyada tahsil görmüş ve memleketinde müderrislik ederken İstanbula gelip fazlı kemaline mebni ulema arasında iyi bir mevki tutmuştur. (901 H 1495 M) senesinde sahn صحن müderrisi iken vefat eyledi. İstanbulda Eyup türbesi civarında metfundur.

Eserlerinden mevakıf şerhinin ilâhiyatına haşiyeleri ve meşhur tokatlı molla Lutfinin (Seb'i şeddat سبع شداد) unvanlı risalesine cevabı vardır.

İzarî, ders okuturken üç beş satırı bir ders yapıp orada şarf nahiv, maani mantık ve sâireden ne varsa andan bahsetmek âdeti imiş tatil zamanında yazın mesirelerde ve kışın kendi hanesinde yemekten evvel bazı talebeleri ile ilmî musahabeler yapmak ve yemekten sonra eğlence ile vakıt geçirmek âdeti imiş.

İzarînin manzûmeleri de vardır. Şu nazım onundur:

Sakın ahımdan ey nigâr sakın
Bile varır bu kârübar sakın
Ben ne hâkim keder verem bahre
Konmasun hatıra gubâr sakın
Yeter ettin bu gam külün pamâl
Gizlidir sinem içre nâr sakın

*
* *

Şeyhulislâm Şeyhi Efendiden icazet alân Bülbül zade Kasım Efendi de Kütahyalı olup bazı müderrisliklerde bulunup (997 h 1588 m.) sene sinde sahn صحن müderrisliği payesiyle Kütahyada Germiyan zade Yakup Çelebi medresesi müderrisi ve daha sonra kaydı hayat şartiyle Vacidiye müderrisi ve Kütahya müftisi oldu (1010 h. 1601 m) senesinde vefat etti. Fazıl, mütetebbi bir zat idi. Hıbrî Ali efendi de bu Bülbülzadelerdendir.

KETHÜDA ZÂDE

Kütahyalı olup ismi bilinemedi. Memleketinde tahsil görmüş sonra

İstanbula gelerek Kütahyalı Molla Kasım İzarî ile Hatipzadeden tahsilini ikmal eyliyerek derse mezun olmuştur.

Kethüda zâde seyahat tarikiyle İrana kadar giderek meşhur Celâlüddini Devvaniden de istifade eyleyip avdetinde Kütahyada bir müdderisliğe tayin kılınmıştır.

Kethüda zâde sonraları kadılık ta etti isede hoşuna gitmediğinden terkile yine müderrisliğe geçti. (940 h. 1533 m.) senesinde Hicazdan avdetinde vefat etti.

Kethüda zadenin malumatı çok ziyade idi. Dâima zamanını tetebbua ve ders okutmağa hasrettiğinden eser telifi cihetine yanaşmamıştır.

Üstadı (Celâli Devvani)nin isbatı vacibülvücut اثبات واجب الوجود risalesini anın emri ile ilk üstadı Molla Izariye hediye olarak getirmiş ve Izari bundan çok istifade ile talebesine okutmuştur.

MAHVÎ AHMET ÇELEBİ

Kütahyalıdır. Tahsil görmüş isede mesleki bilinemedi. (Rıza tezkiresi) bunun hakkında (san'atı ihtira'da misli nadir ve her beytin manasını vermeğe kadir) bir Şâiirdir diyor. Vefatı (1055 h. 1645 m.) senesindedir. Şiirlerinden;

Girdibat etse nola tâbı nesîmi nutkun
Reşkeder mertebei za'fta hergâh bize
Biziz ol Yusufu bi kaydü gam dolu versen
Dest'gir oldu kadi قد zemzemei ah bize

***

Nigâhımdır, değildir nakşı hattın
Dokunmuş ruyine olmuş siyehpuş

***

Za'fı gamınla sinemi seyreyleyen görür
Ayinei dilimde olan inkisarımı

MADRUP YUSUF EFENDİ

Kütahyalıdır. İstanbula gelerek tahsilini ikmalden sonra Minkarîzâde Yahya Efendiden icazet aldı ve usul üzre müderrisliklerde bulundu. (1114 H. 1702 M.) senesinde Diyarıbekir kadılığından başlıyarak muhtelif yerlerde kadılık edip (1121 H. 1709 M.) senesinde Bağdat kadısı iken vefat eyledi. Şu vak'a (Madrup) lakabiyle iştiharına sebep olmuş.

Avusturya muharebesinin devamı dolayisiyle malî darlığa medar olmak üzre (1100 H. 1688 M.) senesinde İstanbul ehalisinden hane akçesi namiyle bir vergi talep edildiğinden, Yusuf Efendi mahallesi ihtiyarları ile birlikte İstanbul ağası yekçeşim Mehmet ağanın yanına giderek mahalle-

lerine tarhedilen paraya itiraz ile vermek istememişler. Bu halden canı sıkılan Mehmet ağa mahalle ihtiyarları ile birlikte Yusuf Efendiye de güzel bir sopa attığından hocaya bundan sonra (Madrup) lakabı verilmiştir.

***

Yusuf Efendinin oğlu Ali Efendi de müderrislik etmiş ve (1141 H. 1728 M.) senesinde vefat eylemiştir. Bunun oğlu Mehmet Emin ve Vasik Efendiler ile torunları (Abdülhamit Erşet) ve (Mehmet Aziz Refet) Efendiler hem ilmiye ricalinden ve hem de şâirdirler.

MEHMET DEDE

Kütahyalıdır. (Ulufeci zade) demekle tanınmıştır. Tahsilden sonra Kütahya mevlevihanesi post nişini İbrahim dede Efendiye intisap etmiş ve şeyhine damat olmuştur. Ibrahim dededen sonra Kütahya Mevlevi şeyhliği Mehmet dedeye verilmiştir. Bunun, daha sonra Bursa Mevlevi şeyhi olduğunu müstakim zade yazıyor. Vefatı (1100 H. 1688 M.) senesindedir. Talik yazı yazmakta mahir olan Mehmet dede güzel farisi de bilirdi.

MEHMET EMİN KANDİHARÎ

Abdullah isminde birinin oğlu olup (Kandihar) şehrinde doğmuş ve o taraflarda tahsilden sonra kadiri tarikatına intisap eyleyüp seyahat tarikiyle (1235 H. 1819 M.) senesinde Kütahyaya gelmiş ve o tarihte Anadolu valisi bulunan Ebubekir Sıtkı Paşanını yaptırdığı kadiri tekkesine şeyh olmuştur.

Ebubekir Sıtkı Paşa (1236 H. 1820 M.) senesinde Eflak ve Buğdan taraflarında zuhur eden vakayı münasebetiyle Baba dağı muhafızlığıyla Rumeliye hareket ettiğinden Mehmet Emin Efendi de birlikte gitmiş ve sonra avdet eylemiştir. Vefatı (1247 H. 1831 M.) senesinden sonradır.

Mehmet Emin Efendi (Zahiretül'islâm = ذخيرة الاسلام) isminde fıkha dâir türkçe bir eser yazıp (1247) hicret senesinde ikinci Sultan Mahmuda takdim eylemiş ve kendisine kâfi mıktar aylık tahsis edilmiştir. Bu eser seksen üç baba taksim olunmuştur.

MUHYÎ ABDURRAHMAN EFENDİ

Kütahyalıdır. Babası (1173 H. 1759 M.) da vefat eden kütahyalı Feyzullah Efendi bin Yahyadır. Bu âilenin büyük cetleri meşhur (Şeyh ilâhii Simavî شيخ السّمى سماوى) dir [1].

Muhyî Abdurrahman Efendi ulemadan olan pederi Feyzullah Efendi

[1] Muhyî Efendinin kendi el yazısiyle muharrer mecmuasındaki hilâfetnamesinde silsilesi (Abdurrahman Muhiyüddin bin Fayzullah bin Yahya bin Ebül'kabul Abdurrahman an evlâdı şeyh Abdullahı ilahii Simavî)عبدالرحمن محيى الدين بن فيض الله بن يحيى بن ابو القبول عبدالرحمن عن اولاد شيخ عبدالله السّمى سماوى olarak gösterilmektedir.

ile meşayihin ariflerinden taşci Ali Efendiden ders görerek icazet almış ve bir aralık kadılıkta da bulunmuştur. Bağdad ta kadılık ettiği el yazısiyle muharrer bir mecmuasında görüldü.

Muhyî Abdurrahman Efendi, takriben (1185) ile (1190) hicret seneleri arasında (milâdî 1771 : 1776) Kütahya müftiliğinde bulunmuştur.

Muhyî Abdurrahman Efendinin vefatı tarihi malum değildir. Kendi mecmuasındaki bazı tarih ve kayıtlara göre vefatı (1197 H. 1782 M.) senesinden sonradır.

Muhyî Efendi, Kütahyada Anadolu valisi Silahtar Mehmet Paşanın (1175 H. 1761 M.) senesinde tamir ve tevsi eylediği takkeciler camiinin vakfiyesinde vakıf kaymakamı olarak bulunmuş ve (1176 H. 1761 M.) senesinde de yina Anadolu valisi bulunan Tevkii Mehmet Paşanın Pekmez pazarında yaptırdığı mekteple ahır ardındaki çeşmesinin evkafına mütevelli tayin edilmiştir.

Muhyî Efendi, fazıl ve mutemet bir zat olup halk kendisine hörmet ve itimat göstermiştir. (1183 H. 1769 M.) senesinde Şeyhül'islâm olan mirza zade Sait Mehmet Efendi, kemal ve faziletine hörmeten Muhyî Abdurrahman Efendiye Abdürrahim fetvasını hediye etmiş ve Muhyî Efendinin vefatından sonra bu fetva hacı Abdullah isminde bir zat tarafından alınarak Kütahya fetvahanesine vekfedilmiştir.

Muhyî Abdurrahman Efendinin manzum Ferâiz risalesi vardır. Bu risale ve diger mecmuaları Ahfadından (Muhyi zade haci Ahmet Efendi) de bulunmaktadır.

Muhyî Efendinin şiirleri de vardır: Bir gazelinden :

Hayâli lezzeti lâ'li lebiyle mestolan âşık
Şerabı kevser olsa destine bir dâhi câm alamaz

Acap serkeş tabiat oldu gittikçe ol âfet
zebânı küşei çeşmiyle olsun bir selâm almaz

verirdim cevheri nakdi sirişkim vaslına amma
begenmez galiba Muhyî o servi hos hırâm almaz

***

Cândır havf itmesünmi gamzeî hunrîzden
zahm hurدخم خود elbet hiras eyler nigâhı tîzdan

Benden icât etmedim haşaki aşkın resmini
Kaldı ayini mehabbet hüsrevi pervîzden

pertev efrûzı cihan olsâ bu nazmın Muhyiya
feyzi Şemsi evliyadır matlaî tebrîzden

***

Muhyî Abdurrahman Efendinin kabri Kütahyanın musalla mezarlığında ise de kitabesi yoktur. Bu zatın evlat ve Ahfadına Kütahyada elyevm (Muhyî zadeler) derler. Mulga mahkemei şeriyye kâtibi İrfan ve nahiye kadılıklarında bulunmuş olan biraderi hacı Ahmet Efendiler Muhî zadelerdendirler.

MUSTAFA EFENDİ (ŞEYH ZADE)

Kütahyalı olup ütdat ve san,atkâr hattatlardandır. Şeyh Halil isminde birinin birader zâdesi olduğu için (Şeyhzade) diye şöhret almıştır,

Mustafa Efendi İstanbulda tahsil ederek müderris oldn; Yazıyı meşhur (Radosî) den yazmış ve icazet almıştır. Yazısı güzel ve bilhassa yazı istifi hususundaki mehareti şayanı takdir idi.

(1197 Şevval 1783 Eylül M.) senesinde vefat eden Mustafa Efendi İstanbulun Üsküdar semtinde medfundur. Şimdi bile yazıları makbul ve muteber olup yüksek fiyatla alınıp satılmaktadır.

Müstekimzade; kendi zamanı ricalinden olup Fatma sultan camii imamına damât olduğunu yazar. (1)

MUSTAFA RÜŞTÜ EFENDİ

Kütahyalıdır. Uzun müddet memleketinde müderrislik etti. (1233 H. 1817 M.) senesinde Kütahyada çukur mahalle tarafında bir medrese yaptırarak burada ders okuttu. (1252 H. 1836 M.) da te'lif etmiş olduğu (Hediyyei ebrar = هدية ابرار) namındaki eserini İstanbula giderek bilvasıta ikinci sultan Mahmuda takdim ile medresesi için münasip miktar vazife almış ve kendisine de ayrıca ayda yüz kuruş maaş tahsis edimiştir. (2) Mustafa Rüştü Efendi, (1260 H. 1844 M.) senesinde vefat etti.

***

Kütahada son zamanlarda yetişen hocalar içerisinde en kiymetlisi Çorumlu (hoca Halil Efendi) ile (sulu burun müfti Mehmet Efendi) dir.

Çorumlu hoca, Sungurlulu Hacı Abdullah efendi ile, saçlı İbrahim Efendiden ,ders görüp icâzet almış ve kendisi de altı defa icazet vermiştir.

Halil Efendi pek müsin yani 115 yaşında vefat ederek Kütahyanın sultan bağı mezarlığına defndilmiştir. Vefatı (1311 ramazan 1894 mart) dadır.

Dogalarlı Osman Efendinin müftiliği zamanında berayı teftiş Kütahyaya gelen Hasan paşa isminde bir zat bir mecliste hoca efendilere (berayı imtihan) in ne olduğunu sormuş ise de hoca efendiler cevap verememişler ve bu sırada en arka safta oturan Çorumlu Halil Efendi cevabını vererek müşekkel olan hoca efendileri epice sıkmıştır.

***

Sulu burun zâde denilen Müfti Ahmet Efendi (1231 H 1816) senesinde doğmuştur. Tahsili İstanbuldadır. Vidinli Mustafa efendiden ders görüp

---

[1] Hususî kütüphanemde Kütahyalı hattat Mustafa Efendinin eseri sanatı olan bir yazının fotuğrafını eserin sonuna ilâve ettim. Bunun gerek sülüs ve gerek nesih yazısı pek nefis olup imzada(Şeyhzade)lakabı yazılmadığından bu Şey zade Mustafa Efendiye âit olup olmadığını kestiremedim.

[2] Kütahyada dersa'am Seyit Mustafa Rüştü Efendi (Hediyyei ebrar هدية ابرار) isminde bir eser telif ederek Mahmudu saniye takdim ile münasip miktar vazife tayinini istirham etmiş olduğu Kütahya mahkemei şeriyye sicillerinin (1252) senesi defteri içinde muharrerdir. (1252 Recep)

Manisalı evliya zâde Ali efendiden okuyup icazet aldı. Kütahyada (Hacı Şerif ağa) Medresesi müderrisi olup müteaddit defalar icazet vermiştir. (1314 H 1897) senesinde vefat etti. Kabri Kütahyada Musalla kabristanındadır.

MUSTAFA SAFVET PAŞA (Kitapsız)

Dersinde kitaba bakmak veya kitapla derse gelmek âdeti olmadığından kitapsız Safvet Paşa diye şöhret bulan bu zat, Mektebi Harbiye arabi muallimi Kütahyalı Abdurrahman Efendinin oğludur.

Erkânı harp zabitliğiyle mektepten çıkan Safvet Paşa uzun müddet harbiye mektebinde riyaziye dersi vermiş ve bir aralık üçüncü ve dördüncü ordularda da hizmet etmiştir.

Mustafa Safvet Paşa tekaütlüğünü müteâkip ilânı meşrutıyette Kütahya Meb'usu olarak Meclise dahil oldu ise de ihtiyarlığına binâen bir sene sonra istifa etti.

Riyaziyede malûmatı vasi olan Safvet Paşanın (İstanbul arzına göre irtifa cetveli) ile bir basıtası vardır. Yefatı (327 H. 1909) senesinde veya az daha sonradır.

NÂSIR ABDÜLBAKİ DEDE

Bu fasılda tercemei hali yazılı olan Yenikapı mevlevî şeyhi Kütahyalı seyit Ebûbekir Efendinin ikinci oğludur. Milas müftisi zâde Halil Efendiden ders görüp icâzet aldı ve biraderi Ali Nutki dedenin şeyhliği esnasında Yenikapı mevlevihanesi neyzen başılığında bulunup (1219 H 1804) senesinde biraderinin vefatı üzerine şeyh oldu. Vefatı (1236 H 1820 M.) senesinde ve kabri tekkesindedir.

Nâsır Abdül'baki dede mûsikişinas olup bir hayli âyin ve besteleri vardır. Üçüncü Sultan Selim namına (tetkik ve tahkik) ismiyle musikiye dâir bir risale yazmış ve notanın fâidesinden bahseden (tahririye) iminde bir eser daha telif etmiştir.

Nâsır Abdül'baki dede Üçüncü Sültan Selimin (Sûzıdil) makamındaki Âyin ve bestelerini nota tertibi ile risale haline koymuştur.

Nâsır Abdül'baki dedenin pek mahirâne olan Acempûselik, Isfahan, ve şevku tarap Âyinleri meşhurdur. Mumâiliyh mûsikide fikri icada malikti.

Nâsır dedenin eski vadide mürettep divanı, (menakibi arifin) isminde bir eseri ve Trabuluslu şeyh Musa Safî Efendinin (Taribi şahidi تعريف شاهدى) nam eserine (şerhi şahidi) isimli bir şerhi vardır.

Nâsır Abül'baki dedenin (Recep Hüsnü) (Osman Salâhaddin) Efendiler isminde iki oğlu vardı. [1] Nâsır Abdül'baki dedeninn bir gazelinden:

[1] Recep Hüsnü Efendi kendisinden sonra şeyh olmuştur. Osman Salâhaddin Efendi, zamanının tanınmış ve hörmet edilmiş mevlevî şeyhlerinden idi. Anın oğlu Celâlüddin Efendi olup Celâlüddin Efendi zade Abdül'baki Bey de kıymetli edip ve şâirlerimizdendir. Darülfünûnda muallim bulunan Abdül'baki Bey, son mevlevî şeyhlerindendir.

Gönül bakup ruhi cânâne mest olup kalmış
Misali âyine bipâvüdest olup kalmış
Tefekküri sitemi dilber ile dili Nâsır
Hemişe küşei hayret nişest olup kalmış

NECİP AHMET EFENDİ

Kütahyada yetişen şâirlerden Necip Ahmet Efendi, tahmînen (1140 H. 1727 M.) tarihiyle (1200 H. 1785 M.) seneleri arasında yaşamıştır. Tercemei hâli yazılmış olan Muhyi Abdurrahman Efendinin mecmuasında (1165 Hicri 1751 M.) de yazdığı bir gazeli vardır. Bu zâte âit başka malûmatımız yoktur. Gazel:

Fürûgı neş'e yok ol meclisin hurşidi câmında
[1] Kole akti vefa nayap silki insicâmında

Ne sûya cilveriz olsa kıyamet hîz olur bilmem
Ne halet var o şûhu dilkeşin tarzı hırâmında

Mükedderdir bütün eczâyı âlem rengi Safvet yok
Meyinde, sâgarında kâsei mâhı tamâmında

Hele nev devletâni asr nakzî dine kalmıştır.
Heman tek olmasun âsârı noksan ihtişâmında

Misâli mevci deryâ çîni pişan hüveydâdır
Tekebbürle kibârın virdiği sîni selâmında

Gelir bûyı kebâbı dil demâdem senci mısrâdan
Necibi müstemendin özke hâlet var kelâmiıda

NECİP MUSTAFA PAŞA

Enderundan yetişmiş olup askerliğe girmiş ve terakki ederek (1247H. 1831 M) de mirliva ve üç sene sonra ferik ve Trablusugarp vilâyetine tayin kılınmıştır. (1251 Rebiül'evvel 1835 Temmuz) da avdet eden Necip Mustafa Paşa az sonra Varna muhafızı ve daha sonra Antalya ve İsparta mansure feriki oldu. [2]

Necip Paşa (1255 H. 1839 M.) senesinde memuriyetinden avdet ederken Kütahyaya vürudunda hastalanarak orada vefat etti. Kabri Kütahyada Ulu cami kabristanının garp tarafında hamam arsasına muttasıl kısmındadır. Necip Paşa Âlim ve işküzar idi. Trablusu Garbı ocak halinden çıkararak doğrudan doğruya merkeze rapteden budur.

*
* *

[1] Kola, ki ola demektir.

[2] Sultan Mahmut Asâkiri mansûre teşkilâtını tevsi etmekte olduğundan, eyaletlere gönderdiği vali ve mutasarrıflara da müşir ve ferik rütbeleri verilmişti.

Yine bu mezarlıkta hassa livalarından Reşit Paşanın da kabri varsada taşı, toprağa gömülmüş olduğundan tarihi vefatı görülemedi.

NÛRİ PAŞA (Müşir)

Mehmet Nûri paşa Kütahyalıdır. (1290 H 1873) senesinde Mektebi harbiyedn erkânı harplikle çıkarak Almanyaya gitmiş ve oradan uzun müddet kalmıştır. Müşirlik rütbesine kadar yükselen Nûri paşa, Abdül'hamidi sâniye karîn قرين, sonra ikinci karîn ve nihâyet ser karîn oldu.

Meşrutiyetin ilânı üzerine yıldız mensubîni birer tarafa sinmişlerken Nûri paşanın moda olan jurnal devrinde, hayrhah ve afif olması onu yine serkarinlikte bırakmış ve hükûmetçe de kendisine itimat olunmuştur.

Nûri Paşa (1336 H. 1917 M.) senesinde umumî harbin hitamına mebni mütareke senesinde harp mes'ulleri dîvânı harbi riyasetinde bulundu. Divâni harbin lağvından sonra vefatına kadar mütekaiden hanesinde oturdu.

İttlhadüterakki cemiyetine muhalif olan Hürriyet ve itilâf fırkasının teşekkülü üzerine bu fırka antrikacıları, Paşanın safveti ahlâkiyesinden istifade ile çoraplarını örmek üzre kendisini fırka riyasetine getirmişlerse de fırkanın iç yüzünü anlayan Nûri Paşa derhal istifa ile çekilmiştir.

Nûri Paşa Abdül'hamit zamanında teammüm eden jurnalcılığa asla yanaşmamıştır.

Müşarünileyh (1340 Rebiül'evvel 1921 M) senesinde İstanbulda vefat ederek Eyyübe defnedilmiştir. Evlâdı yoktur. Nuri Paşayı Askerî mektebine girmeye teşvik eden zat hemşehrisi Âkif Paşadır. Âilesine Sırrı zadeler derler. Gaybînin biraderi ahfadındandır.

NUTKÎ ALİ DEDE

Yenikapı mevlevihanesi şeyhi Kütahyalı Seyit Ebubekir Efendinin büyük oğludur. (1) (1189 H. 1775 M.) senesinde babasının yerine şeyh oldu. Vefatı (1219 H. 1804 M.) senesinde kabri tekkesindedir.

Hüzn'ile es'at dedim tarihini
Hû diyup mevlâya döndü şeyh Ali

Beyti vefatına tarih düşürülmüştür.

Meşhur Şâirimiz (Şeyh Galip) bu, Seyit Ali Nutkî Dedenin yetiştirmelerindendir. Nutkî Dedenin bir beyti:

Ayp'eylemeyin suphadeğin nâlevü zârım
Yalvarmak için yâre o bir başka zebandır

*
* *

(1) Nutkî Ali Dedenin Abdürrahim, Nâsır Abdül'baki isimlerinde iki biraderi vardı. Bunlardan Nâsır Abdül'baki Efendinin tercemei hali yazıldı. Abdürrahim Efendi meczup meşrep olup bir aralık biraderzadesi Recep Hüsnü Dedenin yerine (1247 H.) senesinde şeyh oldu ve iki sene sonra vefat etti. Musikide üstad idi. Hicaz makamındaki Âyini pek mükemmeldir. (Künhi) mahlaslı şiirleri de vardır.

Şabanî tarikatı olularından olup Kuş adalı İbrahim Efendi merhumdan hilafet alârak (1272 H. 1855 M.) senesinde vefat ile Üsküdarda Nasûhî tekkesine defnedilmiş olan Nâziki Ahmet Efendi de Kütahyalıdır. Mürettep divan ve ilâhiyatı vardır.

OSMAN EFENDİ (Doğalarlı)

Kütahyanın Dogalar köyündendir. İstanbulda Hâdimizâde Ahmet Efendiden ders görerek icâzet aldı. Memleketinde müteaddit defalar icazet verdi ve müftilikte bulundu. Vefatı (1291 H. 1874 M.) senesinde, Kabri Kütâhyanın Ulu cami mezarlığının cenup kısmındadır.

Âsârından (Velii Tâibin Velii gayri tâbiipten kırk derece efdaliyetine dair bir risalesiyle daha bazı risaleleri varsada hepsi de gayrımatbudur.

Osman Efendi son derece harîs ve hiddetli, sözünü sakınmaz bir zat olup hükûmet işlerine de müdahele ederek rahat durmadığından bir iki defa nefyedilmiş ve yine uslanmayarak vefatına kadar bu hali devam etmiştir. (1261 H. 1845 M.) de Şeyhül,islâm Mekki zâde Mustafa Âsım Efendi tarafından bir ihtarname (1) gönderilmek suretiyle uslu oturması tenbih edilmişsede tesiri görülmemişdi. Hatta (1277 Ramazan 1861 M.) de yine meşihat makamından gönderilen diğer bir tahriratla da sabık müfti Osman Efendinin kendi haliyle meşgul olarak umuru hükûmete müdâhele etmemesi ve halkın kendisinden zarar görmemesi yazılmış ve dinlemezse âkibetinin vâhim olacağı da tehdit makamında bildirilmiştir.

ÖMER EFENDİ

Kütahyalıdır. Meşhur hattatlardan biri olup babasının adı Yakuptur.

Yazıyı hattat meşhur İsmail Zühdi Efendiden yazmış isede icrzet almadan hocasının vefatı üzerine üstat Eğrikapulu Rasim Mehmet Efendiye intisap ile icazet almıştır.

(1) İzzetlû faziletlû Efendi huzurlarına; teslimatı layıka iblağiyla nümûde kılınurki memûrı ümûrı şeriyyesi olduğun Medinei Kütahyada sakin Dogalarlı Osman Efendi nam kimesne bundan aktem hilâfı rızayı âli harakatı nârevaya ictisarından naşi ba fermanı âli nefyile te'dip olunup badehu islahınefs olmuşdır deyu umûrı vilâyete karışmayup kendi hali ve ders ve devriyle meşgul olmak üzre merhameten kaydı nefiden afv ve ıtlak olunarak beldesine gelmiş isede yine kendi haliyle meşgul olmayup şanı ulamaya gayrı layık harakatı namaraziyeye cesaret etmekte olduğu istima استماع olunup mütenebbih olmadığı anlaşılmış isede bu kerre dahi nushu pent ile iktifa olunması nezdimizde tensip olunduğuna mebni merkumu tarafına celp ve işbu mektuplarımızı kendûye irâe birle fimabait umuru beldeye karışmayup ifsâde müeddi olur halâttan begayet tevakki ve mücanebet ve ırz ve edebi ve ders ve devriyle meşgul olması hususunu müekkit ve tenbih ve eger bundan böyle mütenebbih olmayup bu makule hilafı rıza harakâtı nâmaraziyede bulunursa hakkında vahim olacağını mühakkak bilüp ana göre rizâcûyane haraket eylemesi hususunu biletraf güzelce kenduye ifade ve tefhim eyleyesiz vesselam 1261.

Elfakir Mekkizâde
Mustafa Âsım عفی عنہما

İyi hattat olan Ömer Efendi arkadaşları arasında (çömez) diye tanılırdı. (1172 H. 1758 M.) de Manastırda vefat etti.

ÖMER RÜŞTÜ PAŞA (MEKKELİ OĞLU)

Ecdadından birinin Kütahyadan Hicaza giderek uzun müddet Mekkede mücâvir kalmasından dolayi Âilesi (Mekkeli zâde) diye şöhret bulan Ömer Rüştü Paşa (1259 H 1843 M) senesinde Kütahyada doğmuştur. Babasının ismi Mehmet ve büyük babasının adı da Alidir.

İlk tahsilini Kütahyada gördükten sonra hemşehrilerinden Âkif Paşanın teşvikiyle Bursa Askerî Îdâdisine yazılmış ve oradan (1277 H 1860 M) da on sekiz yaşında Harbiyeye girmiş ve (1283 H 1866 M) da erkâniharp yüzbaşılığiyle tahsilini ikmal eylemiştir. Ömer R ştü Bey, Bosna, Yenipazar, Bulgaristan, Sırbistan taraflarında ordu hizmetlerinde bulunarak binbaşı ve kaymakam olmuş ve daha bazı hizmetlerden sonra (1302 H 1885) de mirlivalıkla Edirnede toplanan birinci kolordu erkânıharbiye reisliğine getirilmiştir.

1304 te hassa ordusu erkânıharbiye Reisi olan Ömer Rüştü Paşa (1309 H 1891) de feriklikle Trablusıgarp fırkası kumandanlığına tayin kılınmış ve az zaman sonra Şamda bulunan beşinci ordu kumandanlığına naklolunarak burada dört sene kalmıştır. Buradan infisalini müteâkip İstanbula gelen Ömer Rüştü Paşa, o sırada seferber hâline gelerek yunanlılar üzerine sevkedilen Alasonya ordusu dördüncü fırka kumandanlığına ve akabinde de ordu erkâniharbiye reisliğine getirilmişti.

1315-1897 yunan muharebesinde isabetli plânlariyle muvaffak olan Ömer Rüştü Paşa murassa ع osmani nişanı ve evladına da intikal etmek üzre gazi ünvanı yazılı altın bir kılıç ile taltif edilmiştir. Harpten sonra yunan hududunun tahdidi vazifesini de yapan Ömer Rüştü Paşa İstanbula avdetinde erkânı harbiyei umumiye reis muavinliğine tayin olunarak (10 kânunısani 1317-1319 H 1901 M) de müşür olmuştur.

Ömer Rüştü Paşa bundan sonra üç fırkadan müteşekkil bir kolordu ile Arnavutluk ıslâhâtında ve bulgar eşkiyasının tedibi için Manastırda bulunmuş ve bir müddet sonra kolordu kumandanlığına ilâveten ikinci ve üçüncü ordular müfettişliğinden İstanbula gelerek mabeyinde teşekkül eden askerî komisyon Âzâlığında hizmet ile (1323 H 1905) te erkânıharbiyeyi umumiye reisi olmuş ve teftişi askeaî komisyonu azâlığıda vazifesine ilâve kılınmıştır.

Meşrutiyetin ilânından iki gün evvel (1326 H 1908 M) teşekkül eden Sait Paşa kabinesinde harbiye nazırı bulunan Ömer Rüştü Paşa, kabinenin on beş gün sonra sukutu üzerine çekilmiş ve az sonra âyân azalığına tayin kılınmıştır.

Ömer Rüştü Paşa, (1340 zilkade 1922 temmuz 23) senesinde dâmâdı Hüsamettin Paşanın köşkünde yetmiş dokuz yaşında vefat etmiştir. Kabri maçka kabristanındadır.

Ömer Rüştü Paşa, orduda çalışkan, sâkin, müdebbir ve ihtiyatkâr bir kumandan olarak tanınmıştı, Golç Paşa (Osmanlı - Yunan seferi) ismindeki

eserinde Ömer Rüştü Paşanın müteredditt, sâkin, müdebbir ve ihtiyatlı, fikren ve cismen yorgun olduğunu yazdıktan sonra müşarünileyhin, müteredditt ve yorgun olmasındaki esbâbı ima yollu birinci kolordu kumandanlığında bulunurken çektiği müşkilâtı kayt ile izâh etmektedir.

İlk zabitlığinden itibaren yarım asırdan fazla ordu emrinde ve pek mühim hizmetlerde bulunmuş olan bu namuslu Asker hayatı müddetince bu seciyesini muhafaza eylemiştir. Jurnalcılığın revaçta olduğu ve Abdülhamidin yaveri ekremlikle itimadına mazhar bulunduğu bir devirde şerefine zerre kadar nakise verecek bir lekesi görülmemiş, her zaman mafevklelerinin teveccühünü ve mâdunlarının itimat ve hörmetini kazanmıştır.

Ömer Rüştü Paşa merhûmun Hayriye Hanım, Mustafa Kadri Bey, Ali Ekrem Bey, Mehmet Fuat Bey, ve Hüseyin Suat Bey isimlerindeki evlatları berhayattırlar. Bunlardan Ali Ekrem Bey, askerlikten yetişmiş Alamanyada tahsil görmüş ve millî mücadelede hizmet etmiştir. Pederlerinin tercemei hallerine âit notları vaki ricam üzerine bana lütf eden Ali Ekrem Beyefendiye teşekkür ederim.

PESENDİ HACI ALİ DEDE

Kütahyalıdır; şuh meşrep, rint bir halk şairi olan (Pesendi Dede) Kütahyada (Hacı Pesendi) diye şöhret bulmuştur. Maruf mahallesinde Çakır Hacı Ali oğullarından olup (1257 H. 1841 M.) de doğdu. Biraz, okuyup yazdı ve mutaf sanatına girdi.

Pesendi Dedenin şiirde üstadı Kütahyalı Arifîdir. Pesendi Hacca kadar giderek orada beş sene mücâvir kalmış ta'lik hattı ve tırnak yazısını yazmağı orada öğrenmiştir.

Hacı Pesendi Dede mevlevi tarikatı müntesiplerinden idi; Eskişehir mevlevi şeyhi Hasan Hüsnü Dede merhuma intisap eylemişti. Başında dâima sikke ile gezerdi. Uzun abasının cebinde kabaktan yapılmış portatif nargilesi hiç eksik olmazdı.

Pesendi Dede (1332 H. 1913 M.) senesinde vefat ile Kütahyanın kal'ayi bala altındaki Sarıkaya kabristanına defnedildi.

Hacı Pesendi merhumun Kütahyanın Kunduk virandaki bağçesi zurefa mecmaı olup sohbetinden herkes mütelezziz olurdu. Merhum 70 yaşını mütecaviz olduğu halde yine dinç ve aynı zamanda rint meşrep zarîf ve nükteperdaz idi.

Oğlu (Mehmet Celâl Dede) de babasının epiyce manzûmeleri mahfuzdur. Hacı Pesendi hemen ekser manzûmelerini bilbedaha söyler ve meclisinde bulunanlar bunu zaptederlerdi, manzumelerinin pek azı Aruz veznînde olup ekserisi hece vezni üzredir. Manzûmeleri kosma, destan, müstezat, kalenderî, muammadır.

Pesendi dedenin bir koşmasından:

Gönül hiç kimsenin izin izleme
Nefsini bil, el kusûrun gözleme
Sûi zan haramdır sırrın yüzleme
Belki anın anda yoktur medhali

Diğer bir koşmasından:

Yâr, derdi âşkınla bilmezem noldum
Müselsel zülfüne düşüp bendoldum
Ezelde seninle ruh görüşeli
Âşku mehabbetin câna düşeli
Cemâlin gül gibi lem'an etmede
Âşıkan kalbini viran etmede

Açtı bu sînemde yâre gözlerin
Çekeli mansûrveş dâre gözlerin
Atıldı o zaman sevda temeli
Yaktı derûnımı nâre gözlerin
(Pesendî) âşıkı hayran etmede
Birtane, mestane kare gözlerin

Bir kalenderîsinden:

Ey bâdi saba yar ile vuslat ne zamandır
Bir kerre suâl eyleki ruhsat ne zamandır
Dağ olsa bile eyleyemez hicre tehammül
Taş olsa erir ateşi hasret ne zamandır
Her vakti seher yar uyumaz âşıkı gözler
Ey badı saba vuslata himmet ne zamandır
Muhtacı ânın sâili Babında (Pesendî)
İhsanü fütûh babı mürüvvet ne zamandır.

Pesendînin müstezâdından:

Var semamızda safa, câna gıda, âşka cilâ
Anlaşılmaz zâhida seyrimiz, seyranımız

İsmi her anda vefa
İncedir erkânımız

Pesendînin muhtasar tercemei hâliyle beraber bu manzumelerinin temamını kıymetli arkadaşımız Sadeddin Nüzhet Bey (Halk şairleri) isimli birinci kitaplarında neşr etmişlerdir. Ben oradan aldım (Sahife 40).

1929 senesinden beri, harsımızın tetkikiyle meşgul olan Kütahyalı gençlerden ve talebemden Yeşil zâde muallim Mustafa Hakkı Bey tarafından Hacı Pesendinin maruf (Ortakcı) destanı ve Pesendinin münakkah tercemei hâli bastırılmıştır, Mustafa Hakkı Bey Kütahya mecmuasında ve vilâyet gazetesinde harsî tetkiklerini nşşreyliyerek memleketimizde ihmal edilmiş olan bu mühim neşriyat ile istikbalde yazılacak bu yoldaki eserlerin vesîkalarını ihzar eylemektedir. Kendisine teşekkür olunur.

Pesendinin ortakçı destanının ilk parçası:

Dinle şehirliyle köylü hikâyesin
Vasf edeyim size bu mâcerâyı
Sakın alma köylünün bir hediyyesin
Yıpratır kapıyı bekler konağı

Pesendinin oğlunda bulunan bir kısım manzûmeleri vezin bilmiyenler tarafından toplandığından bir haylı yerleri sakattır.

RAHİMÎ BEY

Kütahyalıdır. Şehzâde Beyazıdın Kütahya valiliği esnasında maiyetinde Alay beyi olup ziâmet erbabından idi. Kendisinin ilme ve şire intisabı vardı.

Eş'arı güzel olup Şehzâde Beyazıt kendisini himaye ve taltif etmiştir. Şiirlerinden:

Gubârı hattın esrârını hayrân olmayan bilmez
Mezâkı nutkı lâ'lin hemdemi cân olmayan bilmez

§

Dil meyanın ârzûlar, can lebin eyler ümîd-
Âh kim maksût nâ peydavü maksat nâ bedid

SÂLİH EFENDİ (ŞEYH)

Kütahya eşraf ve hânadanından Hacı Halil ağanın oğlu olup (1220 H. 1805 M.) tarihinde Kütahyada doğdu. Biraz tahsilden sonra seyahet tarikiyle Bolu vilâyetinin Gerede kasabasına giderek orada şâbânî tarikatı şeyhlerinden (Halil Efendi) den hilâfet aldı ve Kütahyaya avdetinde evinin bir kısmını halvetî tekkesi yaparak bazı emlâkini oraya vakfetti.

Salih Efeni, kendisine müntesip bulunan Kütahyalı Hacı Ali Paşanın Şehrizor valiliği esnasında seyyahet suretiyle Bağdad ve Kerbelâya kadar gitmiştir.

Salih Efendi:

Geldi düçeşmi sirişkimle baha tarihi tâm
Hak didi sâlih Efendi kıldı bû sâl irtihal

Tarihinin delâleti olan (1295 Recep, 1878 Temmuz) senesinde vefat ederek (Mes'udiye tekkesi) denilen kendi mescidi bağçesine defnolundu. Kabri kârgir örtülüdür.

Sâlih Efendiden sonra oğlu Mehmet Efendi ve anın da vefâtiyle hafidi Bekir Efendi şeyh olmuşlardır. Elyevm Mes'udiye camii imamı bulunan Bekir Efendi zârif ve ehlidil bir zattir.

SİRACÎ

Kütahyalıdır. Tahsilden sonra müderrislikten yetişti. Zamanını, fuzalâ ile temas ve sohbet etmekle geçirdiğinden malûmatını bu suretle de arttırmıştı. 900H tarihleri içinde yaşamıştır[1]. Kanunî Sultan Süleymana takdim ettiği عيديه Idiyesinden:

Selholdu mâhı rûzevü gösterdi tâb îd
Arzeyledi cihana tamam âfıtâb îd

Hınki sipihre devletle olmağa suvâr
Mâhi nevi idindi murassa rikâb îd

Sultânı berrü bahr Süleyman bin Selim
Kıldı hilâli rahşına na'li نعل devab îd

İdiye ğer inâyet ola ben fakire, câh
Kadir ola gice rûz olâ bi irtiyâb îd.

vefatı tarihi belli değildir.

SEYIT EBUBEKİR EFENDİ

Kütahyalıdır. Babası halvetî şeyhlerinden (Ahmet Efendi) dir [1]. (1117 H. 1705 M.) senesinde doğdu. Tahsilden sonra mevlevî tarikatına intisap ile Kütahya mevlevî şeyhi İzmirli Sakıp dede Efendiden istifaza etti ve zamânını mütemâdiyen tetetbbuâtla geçirdi.

Ebûbekir dede Efendi (1159 H. 1746 M. senesinde Yenikapı mevlevihanesine şeyh oldu ve (1189 Recep 1775 Eylûl) de vefat etti. Ebûbekir dede, İstanbulda hüsnüzan kazanmış ehli hal bir zât olduğundan cenazesinde pek çok ulemâ bulunmuştur.

Seyit Ebûbekir Efendinin, All Nutkî, Nâsır Abdülbâki, Abdürrahim ismlerinde üç oğlu vardı. Ali Nutki dede babasına helef oldu.

Seyit Ebûbekir Efendinin torunları (1343 Hicri 1925M.) senesinde tekkelerin ilgasına kadar Yenikapı mevlevihanesinde şeyhlik etmişlerdir.

İhtifalci Ziya Bey merhum (Yenikapı mevlevihanesi) isimli eserinde bu Âilenin tercemei hallerinden mufassalan bahsetmiştir. Esrar dede tezkiresinde de malûmat vardır.

SEYİT MEHMET EFENDİ

Kütahyalı olup babasının adı Yusuftur. İstanbulda Fethiye camii civarında oturduğundan (Fethiyeli emir) diye meşhurdur. İlmiye sınıfından yetişerek kadılıklarda bulundu. Talik yazı yazmakta mâhir olup bunu kâtip zâde Refi Efendiden öğrendi.

Seyit Mehmet Efendinin vefatı tarihi belli olmayıp hocası kadıasker Mehmet Refi Efendinin müsin olarak (1182 H. 1768 M.) de vefatı nazarı dikkate alınırsa Seyit Mehmet Efendinin de bu taeihlerde yaşadığı anlaşılır.

SEYİT AHMET SAHİH DEDE

Bu zat Kütahyalı şeyh Ahmet Efendinin torunu ve Seyit Ömer Efendinin oğludur. Yenikapı mevlevihanesi aşçı başısı idi. Yğeni Seyit Ebubekir Efendi zâde Ali Nutkî dede kendisini yetiştiren ve talim ve terbiyesine itina eden bu kıymetli zâti dergâhtan çıkardı.

Seyit Ahmet Sahih dede Istanbulda ma'cuncu taraflarında bir ev tutarak oturdu. (1228 H. 1813 M.) senesinde vefat etti. Meşhur Halet Efendinin dostu olduğudan üzerine bir türbe yaptırıp oğlu Kudretnllah Efendiyi de Galata mevlevihanesine şeyh yaptı. Mevleviler arasında (Seyit Dede) diye maruftur.

(Mecmuatüt'tevârihul'mevleviyye = مجموعة التواريخ المولويه) isimli bir eseri vardır. Bu eser takvim kılıklı olup bazı evliyullâhın, fakihlerin, mevlevî şeyhlerinin, sâir mevlevi ricalinin tarihi hizmet ve vefatlarını gösterir. Tarihleri

[1] Kütahyalı Şeyh Ahmet Efendinin, Ebûbekir. Ömer. Osman isminde üç oğlu vardı. Bunlardan Ömer Efendinin, Seyit sahih Ahmet dede ismindeki oğlundan Galata mevlevî şeyhi meşhur Kudretullah Efendi doğmuştur. Bunun oğlu da Ataullah Efendi idi.

çok yanlıştır. Bunun bir nüshasını Kütahyalı Celâl çelebi efendide görerek okumuş ve bazı notlar almıştım.

SEYFI EFENDİ (BEDRETTİN OĞLU)

Kütahyalı olup Germiyan oğlu Yakup Bey tekkesi şeyhi Bedreddin zâde Fazlı Efendinin oğlu olup (1290 H. 1873 M.) senesinde doğmuştur.

Seyfi Efendi merhumun büyük babası Bedreddin Efendi, Germiyan zâde zâviyesi şeyhi idi. (1259 Cemadiyül'evel 1843 Temmuz) da vefat ederek sultan bağı kabristanına defnedilmiş ve yerine oğlu Ahmet Fazlı Efendi şeyh olmuştu.

Seyfi Efendinin babası şeyh Fazlı Efendi merhum 94 yaşına kadar yaşamış ve 70 seneden ziyade şeyhlik etmiştir. (1334 H. 1915 M.) tarihinde vefat ekerek babasının yanına defnolunan Ahmet Fazlı Efendi ciddî ve vakur bir zat olup çok iyi fıkıh bilir ve zamanını tetebbula geçirirdi.

Fazlı efendinin oğlu Seyfi Efendi, medrese tahsili görmüştür. Seyfi efendinin, Millî mücadele esnasında ve en tehlikeli zamanlarda vatanî hizmeti görülmüş ve Büyük Millet Meclisinin ilk ve ikinci devrelerinde Kütahya meb'usluğuna intihap olunmuştur.

Seyfi Efendi bu, ikinci devre meb'usluğunda hastalanarak (1342Ramazan 1924 M.) senesinde Kütahyada vefat etti. Kabri, sultan bağında âilesi yanındadır.

Merhum, Millî mücadelenin ilk devrelerinde azm ile çalışarak harbi umumî esnasında Kütahyaya getirilmiş olan cephanenin bir kısmını mütareke esnasında İngilizler vazıyet etmeden evvel gizlice tertip ettiği köylü ve halk kuvvetleriyle dahile aldırmış ve bilâhâra millî teşkilât vücude geldiği zaman bundan mühim istifadeler temin edilmiştir.

Merhum dürüst ve dostuna ve hatta düşmanına karşı bile hayrıhah olup afif ve hırs ve şöhretten müçtenipti [1].

Seyfi Efendinin küçük kardeşi Hamdi Bey, Fazıl ve müdekkik, kıymetli bir zat olup Kütahyada Vahit paşa Kütükhanesi memurudur. Bu nâçiz eserin vücude gelmesi mûmâileyhin reca ve ısrariyle olduğundan ve benimle beraber gezerek epi yorulduğnndan kendisine burada candan teşekkürü vecibe bilirim.

SİNAN EFENDİ

Kütahyalıdır. Meşhur Molla Hüsrevden ders görmüş, müderrislik etmiş ve ekser zamanını mütaleaya hasretmiştir. (904 H. 1498 M.) de Kütahyada vefat eylemiştir. (Vikaye şehri) ve Sadrüşşeriaya haşiyesi vardır.

---

[1] Seyfi Efendi merhumun Şemseddin Bey isminde bir oğlu lise tahsili görmektedir.

SÜLEYMAN EFENDİ (NEHAMÎ ZADE)

Kütahyalıdır. (1162 H. 1749 M.) senesinde yazmış olduğu bir kur'anı kerim Darülfünuda Rıza paşa kitapları arasındadır. Bu kur'anı kerim 152 yaprak olup her sahife 21 satırdır. Ayeti ber kenarın iki sahifası bir sahifa olmak üzre yazılmıştır. Sûre başları, cüz'ler جزؤ , ve hızıp işaretleri renkli ve müzehheptir.

Süleyman Efendi hakkında başkana malûmatımız yoktur;

***

(1235 H. 1819 M.) senesinde vefat eden (Halil Efendi Bin Abdullah) ta Kütahyalı hattatlardandır.

ŞÂKİR OSMAN PAŞA

Kütahyada (Mekkeli zâde) Âilesinden olup eserimizde tercemei hali muharrer olan Müşür Ömer Rüştü Paşanın kardeşidir; Kütahyada doğmuştur.

Şâkir Paşa da biraderi gibi Bursa Îdâdisinde okumuş ve Harbiyeden Erkânıharplikle çıkmıştır. Şâkir Paşa muhtelif askerî hizmetlerde bulunduktan sonra yirmi birinci fırka kumandanlığından mütekaiden 1923 senesinde vefal eylemiştir.

ŞEYH DEMİRTAŞ

Ebu Abdullah bin Mehmet diye şöhret bulmuştur. Kütahya köylerindendir. Mısırda tahsil görmüş, Tebrize seyyahat etmiş ve (Dede Ömer Rûşenî) den hilâfet alarak tekrar Mısıra dönüp oradaki kendi yetiştirdiği hurmalıkta yaptırdığı zaviyede şeyhlik etmiştir. Vefatı (935 H. 1528 M.) dedir.

Şeyh Demirtaş, (Feridüddin Attar فريدالدين عطار)ın (Mantikuttayr) ından bir hikâyeyi (Cem'ul'esrar ve keşfüssettar = جمع الاسرار وكشف الستر) ismiyle güzel izah etmiştir. Bir de fıkıhtan (Eşbah = اشباه) ismindeki esere güzel haşiyesi vardır.

ŞEYHÎ SİNAN

(Şeyhüşşuara شيخ الشعرا) diye maruf olan (Şeyhî Sinan) Kütahyalıdır. Babasının adının (Mecdüddin) olduğu Germiyan oğlu ikinci Yakup Beyin 825 şaban tarihli vakfiyesinde görülür.

Şeyhî, ikinci Yakup Beyin hem tabip ve hem müsahibi idi. Kendisinin şiirde üstadı Ahmedîdir.

Şeyhî gençliğinde Îrana giderek tıp ve edebiyata dâir malûmatı oradan almiş ve meşhur (Seyit Şerif سيد شريف) ile ders arkadaşlığı etmiştir. Şeyhî, Bayramî tarikatinin müessisi (Hacı Bayramı Veli) den de feyz aldı.

Tıbba intisabından dolayı (Hekim Sinan) şiirdeki muvaffakiyetinden dolayı (Şeyhüşşuara) lıkla şöhret bulmuştur. Tıpta en zivade mehâreti göz hastalığında idi.

Şeyhî, son zamanlarını memleketinde geçirmiş ve (832 H. 1428) den sonra orada vefat etmiştir. Müstakim zâde (Mecelletünnisâb) ismindeki eserinde ve (Şeyhîi Germiyânî) lûgatinde Şeyhînin Kütahyada tavattun ederek (855) hicret senesinin rebiulevvelinde vefat ettiğini yazmaktatır. [Halet Efendi kitapları numara 628] bazı eserler vefatını (826 H 1433 M) de gösterirlerse de (831 H 1427 M) de Germiyan oğlu Yakup Beyin Edirneye seyyahatinde anın mihmandarı bulunduğuna ve anın vefatına mersiye yazdığına göre vefatının 832 hicret senesinden sonra olduğuna şüphe yoktur. Belki de Müstakim zâdenin yazdığı gibi 855 senesinde olmayup bundan az evvel müsin olarak vefat etmiştir. Kabrinin Kütahyaya bir buçuk saat mesâfede Dumlu pınarda olduhunu Evliya çelebi yazar. Filhakika orada ziyaret edilen bir kabir vardır.

Şeyhî, kaside ve mesnevide zamanının en ileri gelen şâiri idi. Şöhretine en ziyade (Hüsrev ve Şirin) manzumesi sebeb olmuştur. Hüsrev ve Şirin manzumesinin ikinci sultan Muradın emrile (Şeyh Nizameddini Gencevî) nin hamsesinden terceme suretile nazma başladısada tamam edemeden vefat etti. Eserin alt tarafını hemşiresinin oğlü (Cemâli) tamamladı.

Şeyhînin (harnamesi) de meşhurdur. Bu eseri, padişahın kendisine gösterdiği teveccühe haset eden rakipleri için yazmıştır.

Şeyhi, Çelebi sultan Mehmedin asabî bir rahatsızlığını tedaviye muvaffak olduğundan dolayı teveccühünü kazanmış ve çelebinin vaki recâsı üzerine Germiyan oğlu Yakup Bey, kendi musahibini Osmanlı padişahının hizmetine vermiştir [1].

Şeyhînin şiirlerinde tasavvuf kokuları vardır; çünkü kendisi tarikata müntesip idi. (Hüsrev ve Şirin) terceme olmakla beraber içinde kendi mütaleâtı sofiyyesi de vardır. İran edebivatı Şeyhi üzerinde müessir olmuştur.

Şiirlerinde sâdelikle beraber hoş bir cereyan ve kudreti tasvir görülür. Efendisi Germiyan oğlu Yakup Çelebiye takdim ettiği (kerem) kasidesi pek güzel olup Yakup Bey kısmında yazılmıştır(S. 62). Hüsrev ve Şirin manzumesineen:

Gider Şeyhî dilü can gussasînı	dahi şirindi Hüsrev kıssasînı
yine efsanei şirin kılâgaz	ki îde can kuşu pervize pervâz
meğer bir günkü âlem hürrem îdî	nesimi supha bülbül hemdem îdî
bulutlar, sebzeye gevher saçardı	hava hâke abîri ter saçardı
neva vü berk ile dolmuştu gülşen	cihan canan cemâli gîbi ruşen

Şeyhi Sinanın tıptan (كنز المنافع فى احوال الاعزجه والطبايع) ile (dürerül'akait = درر العقايد) isminde Akaide dâir bir eseri vardır. Şeyhi (Habnamei attar = خوابنامهٔ عطار) i nazmen türkçeye çevirmiştir.

Şeyhinin gazellerinden:

Aç alnını, yüzünü cihânın münevver it
çöz zülfünü, dimağını cânın muattar it

[1] 825 tarihli Germiyan oğlu Yakup Bey vakfiyesinde Şeyhinin şâhitler arasında bulunduğuna bakılırsa bu tarihte yine eski efendisinin yanına avdet eylediği anlaşılır. Sonradan tekrar osmanlı padişahının yanına gitmiştir.

balânı, bağa arza kıl olsun cınâr pest
sal sayeni de servi serefrâzı server it
mıtrıp şeker lebinde ne renğin gazel dedin
tertîl hoş terânedir ânı mükerrer it
Abı Hızır gerekse bu zulmâtı dehirde
Camı cihan'nüma ile aysi Sikender it

Natinden bir beyit:

Rahman iken muallimin ümmî kodun âdın
Sultan iken dükevne kabâcen dürür abâ

ŞEYH OĞLU

Germiyan oğlu Süleyman şâhin nişancı ve defterdarı ve ayni zamanda musahibi olan Şeyh oğlu Mustafa [S. 50 deki manzumeye bakın] takriben (741 H. 1340 M.) senesinde veya az evvel doğmuştur. Hurşitname ismi verilen eserini [*] ilk efendisi Süleyman şâha ithaf etmek üzre yazmağa başlamış isede eser henüz bitmeden Süleyman şâhın vefatına mebni damadı Osmanlı hükûmdarı ve o tarihte Kütahya valisi olan şehzâde Yıldırım Bayezide ithaf eylemiştir.

(Hurşitname) den, Şeyh oğlunun ana ve baba cihetinden yüksek bir âileye mensup olduğu anlaşılıyor. Orada:

İki başlu benim aslım oludur

mısraı buna işarettir. Ve yine Hurşitnamede ecdadının nüfuzlu ve âlim olduklarını yazmaktadır.

Şeyh oğlu eserini bitirdiği zaman elli yaşına yakın olduğunu:

Çü şimdi elliye yaklaştı yâşım

mısraîle ve eseri (789 Rebiül'ahır) da ikmal ettiğini de:

Yedi yüz seksen dokuzda
ki taht kurmuştu hurşit öküzde
Rebiül'âhırın âhırı zâhir
bu hurşitname oldu evvel, âhir

mesnevilerinden anlayoruz.

Malûm olduğu üzre güneşin öküz burcunda bulunması, on iki burçtan bir burcunda bulunması dimektirki oda nisan ayıdır ve o sene takvimlerinde de rebiül'ahır ayı nisan ayına tevafuk etmektedir. Şu halde Hurşitname 1387 senesi mayısının ilk on günü zarfında nihayet bulmuştur. [1]

[*] Bu hikâyeyi Sehî Bey (Hurşit ve ferahşat) ve kâtip çelebi (Ferahşat) kip ve ona imtisal eden muharrirler (Ferahname) diye yazarlar. Eserin 72, 73, 88 inci sahifalarında bu, Ferahşat diye vezne geliyor. Yazdığımız sahifa numaraları (Paris milli kütüphane) sindeki sahifalara âittir.

[1] Efrenci ay, rumi aydan on üç gün daha evvel geldiği ve eserin, sevr burcunu rumi Nisana göre hisap etmesine binâen kitabın ikmali 1387 senesi efrenci mayısının ilk on gününe tesadüf eder.

Hurşitname, Berlin ve Paris millî kütüphanelerinde bulunduğu gibi 550 numara ile de pek güzel bir nüsha olarak İstanbulda hamidiye kütüphanesinde bulunmaktadır.

Hurşitname (7640) beyitli olup mesnevî tarzında on bir heceli (Husrev ve Şirin) tarzında bir eserdir. Manzûmenin mevzuu; İran şâhı Siyavüşün kızı Hurşidin mağrip padişahının oğlu (Ferahşat) a olan aşk ve muhabbetini musavvirdir.

Şeyh oğlu eserinin bir yerinde Bayezit namına bir de (Aşkname) yazmak istediğini bevan ediyor. [2]

Köprülüzade Fuat Beyefendinin hususî kütüphanelerinde yegâne nüsha olan (Kenzül'kübera ve Mehakkül'ulema = كنزالكبرا ومحك العلما) da buna âittir.

(Kenzül'kübera = كنزالكبرا) yı Şeyh oğlu, gençliğinden itibaren altmış iki yaşına kadar himayesinde bulunduğu ümeradan (Paşa ağa ibni hoca paşa) namına yazarak 803 senesi receb ayının yirmi üçüncü çarşamba günü bitirmiştir.

Şeyh oğlunun, Germiyan hükûmdarına mensubiyeti nazarı dikkate alınacak olursa altmış iki yaşına kadar iyiliğini gördüğü paşa ağanın da, Germiyan oğln Süleyman şâhın mutemedi olup kızını Yıldırım Bayezide verdiği zaman gelini emanet ettiği ve sonra osmanlı hızmetine girmesine müsâade eylediği çaşnigir başı (paşacık ağa) olması pek muhtemeldir.

Kenzül'kübera, dört bap üzerine mürettep olup birinci bap padişahların sîretinden, ikinci bap melekler ve ulu beyler birliğinden, üçüneü vezirler ve nâiplerin gidişinden, dördücü ve beşinci baplar ise âlimlerin, kadı ve vâızların halinden bahseden siyaset ve ahlaka dâir bir eserdir. Eserde münasebet aldıkca hoca Mesudun ve şeyh elvanın manzumeleri de zikrolunmaktadır.

Bizim tezkireler bu (Şeyh oğlu) ile Şeyhinin yeğeni diğer Şeyh oğlu Cemaliyi bir şahıs zannetmişler ve muahhar yazılan bazı eserlerde ayni yanlışlığa düşmüşlerdir.

Şeyh oğlunun adı Mustafa olup vefatı 803 senesi recep ayından sonradır. Şeyh oğlu bu tarihte altmış iki yaşında olarak kenzül'kübera كنزالكبرا sını bitirmişti. (Hurşit ve Ferahşad)ı bitirdiği zaman kendisinin kırk dokuz yaşında olduğu anlaşılıyor. Bu hesaba göre tevellüdü takriben (741 H 1340 M) senesindedir.

ŞERİF MEHMET EFENDİ

Kütahyalı olup (1294 H. 1877 M.) senesinde vefat eden Kütahya müftisi Abdullah Hakkı Efendinin oğludur. Şerif Mehmet Efendi iptida babasından ve sonra müftü sulu burun Mehmet efendiden ders görüp icâzet aldı.

Şerif Mehmet Efendi, zamanını talebe yetiştirmek ve mütalea ile geçirdi bir aralık Hicaza giderek (1309 zilhicce 1892 temmuz) senesinde orada vefat etti.

---

[2] Daha fazla izahat İslâm Ansiklopedisinin (Şeyhzâde) maddesinde vardır.

Şerif Mehmet Efendi cidden değerli, fazıl, haluk ve son derecede terbiyeli ve mütavâzı ilmiye ricalinden idi.

Kendisini tanıyan zevat, dıvar gibi, etrafına dizdigi kitapların içinde tetebbuat ile meşgul oldugunu söyliyorlar. İlmî kiymetini arap âlimleri de tasdik etmişlerdir.

Miftahüttefâsir = مفتاح التفاسير) ismindeki eseri [1] matbu olup basılmış olan yedi tefsirden her birinde her hangi bir âyetin bulundugu yeri gösterip kur'anı kerim hıfzında bulunmayan mütetebbiler ve tefsirle meşgul olan zevat için pek fâidelidir. Hurufu heca tertibi üzre basılmıştır.

Bundan başka ilmi kelâma dâir bir mukaddime, dört bap bir hâtime ile müteaddit fasıllara ayrılmış gayrı matbu (Bürhanülislâm = برهان الاسلام) isminde muhtasar ve müfit bir eseri daha vardır. Açık bır lisanla yazılan bu eser (129) sayfadır. Merhumum bu eseri, oğlu (Abdullah Efendi) nezdinde mahfuzdur.

TÂLİP PAŞA

Kütahya hanedânından Bekir ağanın oğlu olup (1261 H. 1845 M.) senesinde doğdu. Meclisi idâre ve belediye Âzalıklarında bulundu. Fâzıl dedenin :

Bir cevheri yekta ile tarihini yazdım
Mirül'ümerasın bu yıl ey hazreti Tâlib

Beytinin gösterdiği (1304) senesinde mirül'ümera = میرالامرا oldu. Vefatı (1325 H. 1907 M.) senesinde kabri lala Hüseyin Paşa camii yanındadır.

Tâlip Paşa, mevlevî tarikati müntesiplerinden idi. Merhumun el yazısiyle muharrer mecmuasında bazı nazımları görüldüğünden bir iki parçası intihap edilerek esere kondu. Mecmuası oğlu muhterem Sadık Beydedir.

Visâli yâr için feryat iderken ben seher vakti
Yanup pervâneveş herdem dönerken ben seher vakti
Kesildi takatim dilde, tehammül kalmadı bende
Bu dil mahzûn olup tende yatarken ben seher vakti

Koşma tarzında bir manzûmesinden:

Zerrece aşk mâyesi varimiş bende
Bilmeyüp kadrini havâya virdim
Mecâzı dilbere oldum üfkende
Râhında canımı fedâya virdim

§

Nedâmet eyleyüp bir gün âh ittim
Defterlere sığmaz çok günâh ittim

[1] Eserin ismi مصباح الايات الجليلة الفرقانيه ومفتاح التفاسير الجليلة القرآنيه) olup miftahüttefâsir diye mâruftur.

Vakti seher kalktım ahüvâh ittim
Çevirdim gönlümü hudâya virdim

§

Hâkikat rahına ben oldum sâlik
Mahvidüp kendimi olamam hâlik
(Talip) güş ideli küllişey hâlik [1]
(Küllümen aleyha yebka) ye virdim [2]

ÜNSÎ ABDÜLLATİF EFENDİ

Kütahyalıdır. İptida tahsilini Kütahyada gördü, Sonra İstanbula gelerek Şeyhül'islam Bahâî Efendiden icazet alıp (1028 H. 1619 M.) da Mısır evkaf muhasebecisi oldu.

1030 senesindeki Fatih camii vak'asında [3] bulunduğu için açıkta kaldı ve on sene kadar zaruret çekti. (1042 H. 1632 M.) de Hafız Paşa medresesi müderrisi iken Şam kadısı ve (1051 H. 1641 M.) de Kütahya kadısı oldu.

Bundan sonra muhtelif yerlerde kadılık eden Ünsî, (1073 H. 1662) de Köprülü oğlu Fazıl Ahmet Paşa ile birlikte ordu kadılığı ile (Uyvar) seferinde bulundu. (1075 H. 1664 M.) de dördüncü defa Şam kadısı oldu isede vüsulünün dokuzuncu günü yaşı 90 ı geçkin olduğu halde vefat etti. (1075 جمادی الاول)

Ola cennette kudsilerle ünsi

ve Abdül'ganii Nablisînin

لمامضى أُنسي مَضى — قُدّامه الانسُ وخلّف
تاريخه جاء كمُ — خمس وسبعون والف

mısraı ve kıt'aları vefatına tarih düşürülmüştür. Şamda Sinan Paşa camii kabristanında medfundur.

Ünsî Abdüllatif Efendi, âlim, kuvvei kalemiyesi pek yüksek, zarif, ve latifeci idi; ilmî kudretini yüksek Arap âlim ve edipleri pek ziyade takdir etmişlerdi. Yuksek Tabiati şiriyesi de vardı. Son defa Şam kadılığında bütün Şam ehâli ve uleması istikbaline çıkarak fevkal'ade hörmet göstermişlerdir. Meşhur Ârif ve mutasavvıf Abdülganii Nablisi عبدالغنی نابلسی, Ünsî Abdüllatif Efendi hakkında:

وقد جاءت تباشير الامانى — باقبال المسرة بعد يأس
فزاد بنا الهنا ارخ لانا — ازال الله وحشتنا بانسى

---

[1] (كل شيء هالك الا وجهه) ayeti kerimesine işarettir.

[2] (كل من عليها فان ويبقى وجه ربك ذوالجلال والاكرام) ayeti celilesine işarettir.

[3] İkinci sultan Osmanın hacca gitmek üzre hazırlanması üzerine ocaklarının lağvından ürken Yeniçeri ve sipahilerin padişahın Anadoluya geçmemesi için vaki olan kıyamlarında toplandıkları yer Fatih camii idi. Oraya ülemayı da davet etmişlerdi.

Makta'lı bir kasîdesiyle müşarünileyh hakkında sitayişte bulunmuştur. Bu kasidenin temamı Nablisînin (نفحات الازهار) ismindeki eserinin (496) ıncı sahifesindedir [Şam tab'ı 1299].

Ünsiye (1063 H. 1652 M.) iptidasında Bağdad kadılığı vadedilince şu kıt'ayi söylemiş ve izharı teessür etmiştir:

Geh tehammül diyerek gâh tecemmül diyerek
Düşe sürçe güç ile girmiş îken bû asra

Şükr kim hissemize düştü hele devlette
Vâdi وعد Bağdad oda bâde harâbil'basra

Fazıl Ahmet Paşaya takdim ettiği kasidesinden:

Melâzâ derğehindir melceim dâri cihat içre
Açepmi haki pâkîne idersem cephe fersâyı
Bu denlu söyleden de iltifatındır dili yoksa
Çıkarmıştım gönülden güftigûyî şi'rü inşâyi
Yine laf urdun ey ünsî senin bilmezmi mikdarın
Niçin tasdi idersin yok yere ol tab'ı dânâyı

Bir beyti:

Söyletmeseler söylemeziz niteki kühsâr
Ünsi sebep oldurki ne güya ne hamûşuz

Ünsi efendinin Arapça ve Türkçedeki kudreti kalemiyesi Arap ve zamanı Türk ediplerini hayran bırakacak kadar yüksekdir; tarzı inşasındaki kuvvet Köprülü Mehmet başa vakfiyesinde görülür. Meşhur İbni Kemalin bile Arabcadaki kuvveti bundan aşağıdır. Başlıbaşına bir tetkik mevzuu olan bu zat hakkında (خلاصة الاثر) de epi mâlûmat vardır.

VİSÂLİ MEHMET EFENDİ

Niğdelidir. Müderrislik ve kadılık ettikten sonra kütahyada mütekait oldu ve oradan evlendi. (1067 H 1656) senesinde vefat eden Arif Mehmet isminde bir oğlu oldu. Visâlî (1056 H. 1646 M.) senesinde Kütahyada vefat etti. Fadıl bir zat olan Visâlinin gayrı matbu kiyafetnamesi, kasidei bür'e قصيدة برده şerhi vardır. Manzum muamma tertip etmekte mahirdi. Şu beyit onundur:

Tiğı sitemle başımı gel itme kana gark
Uşşak içinde bendene lazım değilmi fark

YÂKUP EFENDİ

Germiyanlı bir Askerin oğludur. Tahsilden sonra Halvetiyye tarikati pirlerinden (Sünbüliyye) tarikatinin müessisi (Sünbül Sinan Efendi) ye intisap eyledi; Mürşidinin vefatı üzerine ana halef olan merkez Muslihuddin efendiden tarikati îkmal ile hilâfet aldı. Evvelâ Yanyada şonra İstanbulda şah sultan camii yanındaki bir zâviyede şeyhlik edip (961 H. 1554 M.) de Koca Mustafa paşa tekkesine şeyh oldu.

(979 H. 1571 M.) senesinde vefat eden Yakup Efendi oraya defnedildi. Fadıl ve Ârif olan Yakup Efendinin (Zikri Celi ve devran) hakkında bir risalesi olduğunu Şekayik zeyli Atâyî yazmaktadır. Şu Beyit Yakup Efendinindir:

Ben ne hizmetkâr, ne mahdum olaydım kâşki
Gelmeyeydim aleme ma'dum olaydım kâşki

Oğlu Sinanüddin Yusuf Efendi babasının yerine şeyh olup (989 H. 1581 M.) de haçta vefat etti. Altı kadar eser telif etmiştir. Bunlardan biri Tezkiretül'halvetiyye - تذكرة الخلوتيه olup (Cemâli halvetî)(Sünbül Sinan) (merkez Muslihuddin) ve babası (Yakup Efendi) nin menâkıbını hâvidir.

YAHYA EFENDİ

Kütahyalılar; meşhur (Şeyh Abdullâhı ilâhî) evladındandır. Babası Ebül'kabul Abdurrahman Efendi (1060 H. 1650 M.) ile (1070 H. 1659 M.) tarihleri arasında Kütahyada müftilik etmiştir.

Yahya Efendi (1152 H. 1739 M.) senesinde vefat edip Kütahyada musalla kabristanına defnedilmişdir babası gibi ilmiyye sınıfından idi. Şu güzel beyit Yahya Efendinindir:

Bugün hengâmı vaslî dilrübâdan ben elim çektim
Sizindir gayri biz öksüz kalırsak herçi bad'âbâd

Yahya Efendinin oğlu Feyzullah Efendi de ulemâdan olup (1173 H. 1759 M.) da vefat ile babasının yanına defnolunmuştur.

***

Bunlardan başka Kütahya Vilâyetinin değil.yalnız Kütahya kazâsı dâhilinde yetişmiş olan bir hayli rical daha bulunacağı tabii isede ben bukadarının tercemei hallerini elde edebildim. Vilâyete âit ikinci kısım yazılırken oraların târih ve Meşâhîrinden de ayrıca bahsolunacaktır.

Kütahyalı mütetebbi gençlerin, bu eserin noksanlarını ikmal ile mükemmel bir Kütahya tarihi yazacak malezimeyi ihzar eylemeleri pek ziyade arzu olunur.

***

Evliya Çelebi; seyahatnâmesinde Kütahyada ekserisi bugün de malûm olan bazı ziyâret yerlerinden bahsediyorki şunlardır:

Sultan bağı mezarlığında hızırlı şeyh sultan, Ahi Evren sultan ve taş oluk[1] mahallesinde [Sultan Bağında] (Acem sultan) ve (güzelim sultan).

Yine Evliya çelebi(Elmevlâ Yakup) diye Kütahya kadısı iken vefat ederek, Balıklı hamamı kurbine defnedilen ve kabri mamur olan bir zatten

[1] Ahi Evren kabri hâlâ vardır. Taş oluk mahallesindeki çeşme kitabesi osmanlı devri kitabeleri arasındadır.

de bahsediyor. Mevlânâ Yakup, Kanunî Süleymanın şehzâdesi şehit Mustafanın mensûbîninden imiş.

Bunlardan başka yine Evliya çelebide aynen şu kayıtlar vardır:

Pirler sultan; namı diğer kara donlu sultan [1]

Şam mahallesinde şeyh Seyit Nûreddin sultan (tekkesinde metfun) [2]

İshak Fakih imâretinde Germiyan oğlu sultan Yakup.[3]

Laleli çeşme mahallesinde (küçük dede kabri)

Meydan mahallesi mezarlığında (Eşşeyh hacı Bayram sultan)

Hıdırlık sultan [4]

Hezar dinar sultan: Fatihi Kütahyadır, zâviyesinde âsudedir.

Emlahüşşuarâ şeyhî Kütahya kurbinde (Dumlupınar) köyünde medfundur.

Kütakyada bu kabirlerden başka Ahi Mustafa, Ahi Cemalettin... ilâ gibi Ahi Ricalinin kabirleri vardır. Bunlardan Ahi Cemalettinin, yukarıda Germiyan kitâbeleri kısmındaki silsilede (S. 86 ve 87) ismi geçen Hacı İbrahim Cemal olması muhtemeldir.

---

[1] Halk arasında hâlâ buraya kara donlu ismi verilir. Türbe içindeki kabirlerde kitâbe yoktur. Halk bunlara (Havariyun) da derler.

[2] Germiyan oğulları kitapları arasında (Seyit Nurettin) den bahsedilmiştir.

[3] Germiyan oğlu ikinci Yakup Bey

[4] Hızırlik tepesindeki İmadüddin hezar dinarinin mescidini Evliya çelebi türbe sanmıştır. Belki yine orada daha evvel türbe veya kabir vardı.

KÜTAHYADA

MACAR VE LEH MÜLTECİYLERİ

Eserimi yazarken kitabın (151)incisahifasına girmesi lâzım gelen (Kütahyada macar ve leh mültecileri) ne âit parça, evrak arasında zâyi olup eserin müsveddeleriyle beraber Matbaaya verilmemiş olduğunun muahharen farkına vardım. Bilmecburiyye kitabın o kısmına ilâve edilemeyen bu bent, buraya konuldu. Her ne kadar türk tarih encümeni külliyatı arasında müderris Ahmet Refik Bey Efendinin (Türkiyede mülteciyler mes'elesi) ismi altında hazinei evrak kuyudâtına müstenit mühim bir eseri neşr olundu isede mülteciyler işinin kütahyaya da taallukı itibariyle bir kaç satır olsun bundan bahsetmeğe lüzum vardı. Bu mülahazaya mebni ben de muhtasar olarak bundan bahs ediyorum.

1848 Fransa ihtilali Avropanın her tarafına sirayet ederek hemen heryerde mutlakiyyeti idâreye karşı hareketler görülmüştü. Işte bu meyanda Viyanada ve ani tâkîben, Avusturyalıların idareleri altında bulunan ve fakat kendilerine mahsus kavanin ve teşkilât ile idare olunan macaristanda da bu vaziyetten istıfade ile inkılâp vukua geldı. macarlar metbu'ları olan Avusturya İmparatoru Ferdinanda müracaat ile bir diyet meclisi açmağa muvaffak oldular.

Avusturyanın her tarafında vukua gelen inkılâplardan şaşırmış olan İmparator, Macarların bu teklifini kabule mecbur olmştu. Bu arada hırvatlar dahi bazı müsâadâta nâil oldular. macarlar taleblerini daha ileri götürerek sırf macarlardan mürekkep bir kabine teşkilinide istediler, İmparator ibtida buna da muvafakate mecbur oldu isede sonra fikrinden sarfı nazarla hırvatistan beyini macaristana baş kumandan yapdı.

Bir islâvın kendilerine baş kumandan olmasını hakaret telakki eden macarlar, imparatora mukabele için Lüi koşot isminde birini kendilerine reis yaparak, birde müdafaa komitesi teşkil ile avusturyalıları macaristandan tart eylediler.

Bu vaziyet üzerine Avusturya İmparatoru evvelce verilen müsâadeleri geri alarak askeri kuvvetleri hürriyet taraftarları aleyhinde istihdama başladı ve macaristanın her tarafında idarei örfiye ilân edildi. O sırada terki saltanat eden Ferdinanda yeğeni Fransova Jozef halef oldu; Macaristan diyet meclisi Fransova Jozefi macar kıralı tanımadı, bunun üzerine Fransova Jozef 4 mart 1849 beyannamesi ile macaristanı avusturyaya ilhak eylediğini ilân eyliyor ve macarların bütün eski haklarını da ellerinden alıyordı. Buna mukabil de macarlar memleketlerini ve haklarını müdafaaya karar vermişlerdi.

Komite reisi Lüi koşot macaristanın her tarafında vatanın tehlikede

olduğunu ilan ederek elli bin kişilik bir kuvvet ile dört taraftan macaristana giren ve pek batî hareket eden Avusturya ordularına galebe edip avusturyalıları macaristandan çıkardılar ve Avusturya İmparatorının macaristan krallığından sâkıt olduğunu ilan ile koşotu riyaseti hükûmete getirdiler.

Bu hâdise üzerine Avusturya hükûmeti Rusya çarından istimdat etti; bir rus ordusu macaristana girdi. ric'ate mecbur olan Macar ordusu ruslara teslim oldu; Avusturyalılar pek çok macar zabitlerini astılar ve bir çok macar vatan perverini de haps eylediler. Macarlardan bir kısmı ecnebi memleketlere ve bilhassa Türkiyeye iltica eylediler. Türkiyeye iltica eden ilk mülteci kafilesi bin yüz yirmi kişi idi. 1265 şevvalinin dördüncü günü Macar Reisi Cümhuru koşot da bir takım maiyyetiyle beraber türkiyeye kaçabildi. Mülteciler ibtida Vidinde ikame olundular.

Avusturya ve Rusya devletleri, mülteciylerin kendilerine teslimi için Türkiye hükûmetini tazyika başladılar; türkler, bunları vermemekte israr ediyorlardı; türklerin bu ısrarı Evropada ve bilhassa İngiltere ve Fransada iyi akisler yapıyordı. (1265 Şevval 1849 Eylûl) de Türkiye Devleti Rusya ve Avusturya ile münasebatını kat'etti ve mülteciyleri vermemekte ayak diredi. İngiltere ve Fransa Türk âlîcenablığına karşı muzaheret vait ediyorlardı. Mülteciylerin kat'iyyen iâde edilmemesi için vilâyetlerde de halk galeyan halinde idi, Türk izzeti nefsi kabarmıştı; hatta 1265 zilkadesinde Trabzon halkının, şâyet ilanı harp olursa kendi rizâlariyle kırk elli bin kuvvetle bu uğurda can ve baş feda edeceklerini Trabzon valisi halkın hissiyatına terceman olarak merkezi hükûmete bildirmişti.

Macar ve leh mülteciyleri Vidinden Şumniye nakl olunarak hududdan uzaklaştırıldılar, yani her ihtimale karşı dahile alındılar. Türklerin mülteciyleri müdafaa da ısrar eylemeleri üzerine Rusya ve Avusturya devletleri işi gevşettiler ve kesilmiş olan münasebâtın iadesine doğru yanaştılar.

Bunun üzerine Osmanlı hükûmeti başta Macar reisi hükümeti Lüi Koşot olduğu halde macar ihtilal rüesasından otuz altı kişiyi avusturya aleyhinde çalışamıyacak münasip bir yerde ikame ve muhafazayı kabul etti, ve nihayet mülteciylerin Malta, Halep ve Kütahyaya sevk edilmeleri takarrür etti.

Kütahyaya sevk edilecek olan mülteciylerin iâşeleri hükûmetce orada temin olunacak ve kendilerine icap eden cep harclıklarıda verilecekti. Kütahyaya sevk edilecekler içinde Macar hükûmet reisi Lüi Koşot ve refikası ile kont kazimir batyani, Ceneral Moris perçil, Ceneral Masaros, Ceneral Visoski ve sâire vardı. Buraya sevk olunacakların heyet mecmuası ilk kafilede kırk yedi macar on leh mültecisi idi.

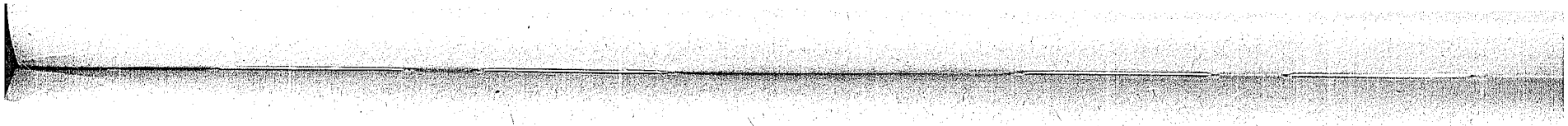
Kütahyaya gidecek mülteciyler (1266 rebiülahir) da Bursaya geldiler ve oradan da 1850 senesi martında yâni ayni sene şâbânında Kütahyaya sevk edildiler. Bunların muhafazasına Süleyman Refik Bey isminde bir Miralay ve maiyeti memurdu. Süleyman Refik Bey, bunlar için sureti mahsusada Kütahya kışlasını tefriş ettirmiş ve Ceneral Koşota orada büyük bir dâire ayrılmıştı. Kont Kazimir Batyani kışlada ikameti istemeyüp ayrı bir dâire talebinde israr eylediğinden çar nâçar kışla civarında kendisine bir konak kiralandı. Bilâhara koşotun çocuklarıda baba ve analarının

yanına geldiler. Müahharen bu mülteciylere, Ceneral Dembiski ve daha otuz beş kişi iltihak etti. Mülteciylerin bir aralık Kütahyadan firar edecekleri işidildiğinden tertibat alındı ve bir müddet sonra bunlardan bir kısmı serbest bırakıldı. Nihayet 1267 senesi zilhiccesinde bakiye kalan elli dokuz mülteci, başta koşot olduğu halde (1851 Eylûl) de Gemliğe sevk edildi ve arada yol masrafları ve ihtiyaçlarına tekabül edecek paralar verildikten sonra gemilerle İngiltereye sevk olundular ve bu suretle serbest bırakıldılar.

Avusturya hükûmeti mülteciylerin serbest bırakılmasını protosto ettisede devletce ehemmiyet verilmedi ve bu âlicenâbâne hareketiyle Osmanlı devleti hakkında Evropada iyi fikirler uyandı ki bilâhere Krım harbi dolayısiyle hükûmet bu teveccühden istifade eyledi. O zaman, hükûmet ricali arasında bu işleri sevk ve idare ile iyi bir neticeye bağlayan Sadrı esbak Mustafa Reşit Paşa merhumdur.

TEŞEKKÜR

Bu esere âit malumatı toplarken bana muâvenet ederek kıymetli vakitlerini esirgemeyen Vahıt Paşa kütüphane memuru Bedrettin oğlu muhterem Hamdi ve değerli arkadaşım Maarif Müdürü Şükrü, talebelerimden Çankırı Maarif Müdürü Fazlı, muallim İlyas ve muallim Mehmet, Karagöz Paşa müezzini Şükrü, Ulu cami imamı Yeşil zâde Hafız Ahmet, Tayyare Muhasebe Memuru Hasip efendi zâde Celâl ve yardımzâde Ahmet ve eseri daktilo ile tebyiz ettiren Büyük Millet Meclisi kütüphanesi müdürü Nebil ve muavini Sâim Beylerle Millet Meclisi kısım amiri Âli ve kâtip Şefik Beylere teşekkürlerimi arzederim. *23/7/1930* *İ. H.*

ALÂM CETVELİ

A

Abbas Paşa, 209
Abaza Hasan Paşa, 151
Abdi Paşa (Anadolu Valisi), 165
Abdi Paşa (Anadolu Valisi), 166
Abdi Paşa (Koca), 140, 169
Abdi Paşazade Ali Paşa, 169
Abdülahat Nuri Efendi (Meşayihten), 230
Abdülaziz Paşa, 266
Abdülbaki Bey (Celâlüttin Efendizade), 257
Abdülbaki Efendi, 209
Abdülbaki Fikri Efendi, 232
Abdülhamit, I
Abdülhamit II, 214, 259, 262
Abdülhamit Erşet (Madrup Yusuf Efendi torunu) 254
Abdülhay (Gaybinin biraderzadesi), 236
Abdülhay Bey (Gaybinin biraderi torunu), 236
Abdülganii Nablisi, 272, 273
Abdül Halim Paşa, 176
Abdül Halimi Germiyâni, 209
Abdülkadir Efendi (Hattat), 209
Abdülkadir Efendi (Mülâzım), 195
Abdülkadir Efendi (Mevlevî), 148
Abdullah (Mehmet Emini Kandiharî'nin babası), 254
Abdullah Bey (Binbaşı), 187, 188, 194, 201
Abdullah Efendi (Şerif Mehmet Efendi oğlu), 271
Abdullah Efendi (Hesap memuru), 196
Abdullah Efendi (Kurtzade), 219
Abdullah Hakkı Efendi (Abdülbaki Efendi oğlu), 137, 208, 209, 233
Abdullah Hilmi Efendi (Kâtipzade), 209
Abdullah Paşa (Azımzade), 170
Abdullah Paşa (Ömer Paşanın oğlu), 171
Abdullah Paşa (Çeteci), 168
Abdullah Paşa, 139
Abdullah Paşa (Akkâ Valisi), 100
Abdüllâtif Efendi, 175
Abdullah Vehbi Paşa, 210
Abdülmecit, 121, 149
Abdülmuin, 121
Abdülmecit bin Mehmet, 212
Abdürrahim, 121
Abdürrahman Ağa (Ulu Cami Hocası), 107
Abdürrahmanı Gubarî, 234
Abdürrahman Efendi (Bahşizade), 124
Abdürrahman Efendi bin Osman (Koca Müftü), 138
Abdürrahman Efendi (Mektebi Harbiye hocalarından), 210, 211, 257
Abdürrahman Muhittin Efendi, 144
Abdürrahman Nafiz Bey (Gaybinin biraderi torunu), 236
Abdürrahman Nureddin Paşa, 210, 211, 219
Abdürrahman Paşa, 171
Abdüsselâm (Gaybinin biraderzadesi), 236
Abdüsselâm Bey (Gaybinin biraderi torunu), 236
Abide Mutahhere Hanım, 51
Abya, 6
Acem Sultan, 274
Acemdağı, 7
Acemoğlu Ahmet (Uşak Voyvodası), 152, 153, 155, 170
Adalar Denizi, 1
Adana, 102
Adrast, 3
Adriyen (İmparator), 5
Afrika, 225
Afyonkarahisar, 20, 26, 65, 73, 76, 79, 80, 87, 97, 103, 111, 140, 172, 188, 191, 192, 198, 218
103, 111, 140, 172, 188, 191, 192, 198, 218
Ağa Hüseyin Paşa, 100, 101
Ağaçağıl köyü, 60
Agriboz, 146
Ahat, 4
Ahi Cemalettin, 275
Ahi Efendi ibni Ahi Mahmut ibni Mehmet, 87
Ahi Evren Sultan, 274
Ahi Mustafa, 275
Ahi Sinan bin Mehmedül Kâtip, 107
Ahırardı, 119, 206
Ahlat, 21
Ahmedî "Tacüddin" (Şeyhinin üstadı), 216, 217, 240, 267
Ahmet Paşa (Karagöz Paşa), 118
Ahmet Ağa (Nasuh ağazadelerden), 98
Ahmet Arif Efendi (Gaybinin biraderinin torunu), 236
Ahmet Asım Efendi (Hoca Osman Efendinin oğlu), 212
Ahmet Asım Efendi (Mutasarrıf), 201
Ahmet Bey (Yardımzade), 169, 279
Ahmet bin Mahmut (Hattat), 212

Ahmet Cemal Bey (Hapcızade - Hatipzade), 227
Ahmet Cevdet Bey (İkdam gazetesi sahibi), 230
Ahmet Dâi, 213, 214
Ahmet Edip Efendi (Müderris), 135
Ahmet Efendi (Halveti şeyhlerinden Seyit Ebulbekir Efendinin babası), 265
Ahmet Efendi (Karamanzade), 140
Ahmet Efendi (Kütahyalı), 221
Ahmet Efendi (İaşe memuru), 193
Ahmet Efendi (Zabitvekili), 195, 196
Ahmet Fuat Bey (Gaybinin biraderi torunu), 236
Ahmet Fuat Paşa, 143
Ahmet Galip Efendi (Gaybinin biraderi torunu), 236
Ahmet Hamdi Paşa, 177
Ahmet Hurşit Paşa, 172
Ahmet Hüsnü Efendi (Yüzbaşı), 195
Ahmet Muhip Efendi (Esbak Denizli meb'usu), 51
Ahmet Muhtar Paşa (Gazî), 219, 248
Ahmet Muhtar Paşa (Tepedelenli Zâde), 155
Ahmet Refik Bey (Müderris), 33, 275
Ahmet Ragıp Paşa, 214
Ahmet Paşa (Anadolu beylerbeyi), 163
Ahmet Paşa (Caniklizade), 215
Ahmet Paşa (Çatalbaş), 163
Ahmet Paşa (Çurazade), 170, 215
Ahmet Paşa (Hacı Ali Paşanın babası), 168
Ahmet Paşa (Hersekzade), 158
Ahmet Paşa (Kabakulak), 164
Ahmet Paşa (Kehleli), 163
Ahmet Paşa (Kozanlı), 176
Ahmet Paşa (Küçük çavuş), 162
Ahmet Paşa (Osman Paşazade), 164, 214, 220
Ahmet Paşa (Sarhoş), 164
Ahmet Paşa (Türk), 160
Ahmet Şakir Paşa (Anadolu Valisi), 140, 172
Ahmet Tevhit Bey, 33, 46
Ahmet Vasfi Efendi (İlyaszade), 141, 215, 216
Ahtapolu, 227
Ahterî Mustafa Efendi, 218
Akbayır, 205
Akhisar, 206
Akmonya, 2, 4
Aksarayî, 27
Aksu, 11, 16, 163
Aksu, 14 3
Akşungur (Emirî Alem), 48, 49
Akşehir, 26, 27
Akça eşme, 97
Akif Efendi (Teşrifatçı), 250, 251
Akif Mustafa Paşa (Erzurumlu Mehmet Ağanın oğlu), 219, 220
Akkâ, 100
Alâeddin Keykubat, 10, 22, 23, 90
Alâeddin Keykubad III, 31, 33, 71
Alâeddin Paşa (Sıvaslı), 98, 111, 154, 155 171, 172
Alâiye, 21, 131, 166, 169
Alasonya, 229, 261
Alaşehir, 25, 33, 34, 35, 36, 48, 69, 73, 181, 183, 188
Alayunt, 114
Aleksi (İmparator), 9
Alemdar, 130
Alemeddin Pazarı (mevki), 36
Âlemşah, 47
Ali Bey (Demirtaş Paşazade), 145
Ali (Ömer Rüştü Paşanın büyük babası), 261
Ali Baba, 175
Âli Bey (B.M.M. kısım amiri), 279
Ali Bey (Demirtaş Paşazade), 145
Ali Bey (Germiyanlı), 28, 47
Ali bin Ubeydî Reyhanî, 110
Ali Çavuş (İbrahim Paşanın babası), 248
Ali Efendi (Madrup Yusuf Efendi oğlu), 254
Ali Efendi (Manisalı Evliyazade), 257
Ali Efendi (Mülâzım), 196
Ali Ekrem Bey (Ömer Rüştü Paşanın oğlu), 162
Ali Emirî Efendi, 51
Ali Fuat Paşa (Garp Cephesi Kumandanı), 183, 184, 185, 186, 187, 191, 193, 194, 197, 199,
Ali Muzaffer Efendi (Bölük kumandanı), 195
Ali Nutki Dede (Nâsıf Abdülbaki Dedenin biraderi), 257
Ali Paşa (Anadolu Valisi), 169
Ali Paşa (Genç), 167
Ali Paşa (Çandarlızade), 170
Ali Paşa (Hacı) 218
Ali Paşa (Hekimoğlu), 166
Ali Paşa (Konakçı), 63
Ali Paşa, (Kejdehan), 161
Ali Paşa (Körsuyolcu), 164
Ali Paşa (Kütahyalı Hacı Ali Paşa), 175
Ali Paşa (Maktulzade), 168
Ali Paşa (Menlikli), 166
Ali Paşa (Moldavancı), 168
Ali Paşa (Sadrısabık), 170
Ali Paşa (Tepedelenli), 155
Ali Paşa (Serezli), 166
Ali Paşa (Toğancı), 164
Ali Paşa (Varvar), 162
Ali Paşa (Yeğen), 167
Ali Recep Bey (Mülâzım), 203
Ali Rıza Bey, 176
Ali Süha Bey (Doktor), 220
Ali Tevfik Paşa (Arnavut), 276
Ali Vasfi Efendi (Zabitvekili), 195
Alişir, 33, 65, 67
Aliş Bey (Germiyan babası), 39

Aliziraz Germanon, 33
Alıcak, 26
Almanya, 231, 259
Alo Paşa, 128, 138, 170
Altıntaş, 6, 19, 68, 80, 98, 105
Alp Aslan, 8
Amasya, 2, 7, 161, 176, 217
Anadolu, 8, 9, 11, 23, 25, 26, 29, 41, 42, 48, 68, 69, 70, 71, 77, 88, 89, 90, 101, 102, 110, 113, 115, 118, 119, 120, 123, 124, 125, 126, 128, 131, 132, 133, 138, 139, 140, 144, 146, 147, 151, 152, 153, 154, 155, 158, 161, 162, 165, 179, 212, 215, 219, 223, 233, 245, 255, 272,
Andız, 138
Anapoli, 139
Andronik (İmparator), 9, 34, 72
Angir = Kilise köy, 1, 4, 34, 36, 44, 45
Ansir (Eski Simav), 4
Anhorüs, 3
Ankara, 13, 23, 24, 31, 33, 34, 71, 88, 89, 103, 145, 155, 158, 150, 173, 199, 200, 201, 204, 210, 218, 224, 223
Antalya, 9, 177, 190, 206, 258
Antigun, 3
Antakya, 8
Ârâbi Paşa, 210, 211
Aragon, 3 4
Arapören "Köy", 4
Apollon, 5, 6
Arif Bey, 39
ArifEfendi (Kütahyalı), 220
Arif Efendi (Mülâzım), 19 6
Arif Hikmet Paşa (Abdürrahman Paşazade), 211
Arif Efendi (Mülâzım), 193
Arif Mehmet Efendi (Visalı Mehmet Efendinin oğlu), 173
Arifî (Kütahyalı, Şair Pesendinin üstadı), 214 221, 222, 262,
Aristo, 217
Armuteli, 80, 83, 84, 105, 213
Arnavutluk, 261
Asaf Paşa, 176
Artin Efendi (Katolik), 203
Asaf Bey (Kaymakam), 4
Asım Bey (Abdürrahman Paşazade), 211
Asım Bey (Doktor yüzbaşı), 195
Asım Yakup Efendi, 222, 223
Aslan Apa (Mevki), 80, 82, 83, 105
Aslan Bey (Biçaroğlu), 147
Aslankaya, 6
Asye, 7
Aşağıhisar, 13, 17
Âşır Bey (Fırka kumandanı), 183
Âşık Çelebi, 228
Âşık Hüsnü (Bilecikli), 221
Âşık Paşazade, 44, 48, 49, 51, 52, 54, 55, 58, 59,
Ata Bey (Hacı Tayyarzade), 176
Atanos Köyü, 60
Atâullah Efendi (Kudretullah Efendizade), 265
Atina, 4
Atis, 3
Avni Paşa (Sabık Cebelibereket meb'usu), 185 186
Avusturya, 151, 231
Ayas, 80
Ayaslug, 35, 36
Ayasofya, 62
Aydıncık, 36
Aydın Güzel Hisarı, 132
Aydınoğulları, 31
Ayşe Hanım (Gaybinin biraderi hafidesi), 236
Ayşe Sultan, 146
Azbî Mustafa Ahmet Efendi, 223, 224
Ayvansaray, 131
Aziz Bey (Saruhan mutasarrıfı), 187
Azımzade Abdullah Paşa, 153

B

Babadağ, 164, 254, 258
Baba İshakı Kifri Sudî, 25, 26, 259
Baba Tahir (Gazeteci), 220
Babuk Bey, 45
Bağdat, 11, 90, 114, 162, 210, 253, 264
Baha Bey, 175
Bahaî Efendi (Şeyhülislâm), 220, 272
Bahaettin Efendi (Mülâzimievvel), 196
Bahaettin Mehmet (Selçuk ümerasından), 27
Bahaeddin Velet, 23, 37
Bahrisiyah boğazı, 103 ,
Bahşi Efendi (Şeyh), 124
Baklan, 68, 96, 97
Balat, 96
Bali Bey (Malkoçoğlu), 67, 228
Bali Paşa, 159
Balıkesir, 36, 96, 127, 170
Balıklı (Kütahyada), 113, 136, 169
Balto, 29
Banaz, 4, 6, 96, 97, 153
Bayazıt, 49, 118, 120, 175, 213, 234
Bedirderesi, 5
Bedreddin Aksunguru Hezar Dinari, 23
Bedreddini Simavî, 179
Bedreddin Efendi (Şeyh), 266
Bedreddin Hacı Mehmet, 20
Bedreddin Murat, 30, 31, 67
Bedreddinzade Fazlı Efendi (Seyfi Efendinin babası), 266
Behrami Dımışkî, 11
Behram Paşa, 159

Bekir Ağa (Akif Paşanın babası), 219
Bekir Bey (Cermiyanzade), 209
Bekir Efendi (Mülâzım), 293
Bekir Efendi (Salih Efendi hafidi), 264
Bekir Sıtkı Paşa (Vali), 147, 148
Belgrad, 113
Bender, 125
Benliköşk, 97
Bergama,3
Beriyyetüşşam, 102
Beyköy, 6
Beypazarı, 39, 40, 239
Beyşehri, 53
Bigadiç, 227
Bilecik, 42, 143
Birgi, 33, 158
Birinci Alâeddin Keykubat, 9, 2'
Birinci İzzeddin Keykâvüs, 71
Birinci Kılıç Aslan, 4, 9
Birinci Yakup Bey (Germiyan Hükümdarı), 4, 32, 68, 73
Bitini,, 1, 3
Bizans, 4, 72, 79
Budin, 11
Bolu, 38, 89, 103, 104, 175
Bolvadın, 121
Bosna, 146, 215, 219, 261
Bosna-Hersek, 231, 247
Bostan Efendi, 15
Bozguş Köyü, 30
Bozkuş maa Gılcan, 96
Bozkuş Bahadır, 30
Bozöyük, 96, 97
Bölçek Köyü, 80
Buğdan, 254
Buldan, 96
Bulgaristan, 219, 247, 261
Bunduz Köyü, 52
Bursa, 7, 48, 49, 55, 56, 57, 58, 59, 89, 95, 104, 131, 134, 179, 188, 209 213 219, 251, 254, 261, 267
Bükreş, 250
Bürhanettin İlyas Çelebi, 225

C

Cafer Dede, 226
Cafer Paşa (Anadolu Valisi), 150 ,160
Canbulat Oğlu, 151
Canik, 151
Can Mirza Paşa (Vali), 151, 163
Can Paşa, 229
Celâl Bey (Saruhan Meb'usu), 200
Celâl Bey (Hasip Efendizade), 279
Celâl Paşa (Mutasarrıf), 141, 177
Celâlî, 15
Celâlüddini Devvani, 253
Celâlüddin Efendi (Mevlevî şeyhi Nâsır Abdülbaki dedenin torunu), 257
Celâlüddin Ergun Çelebi, 67, 148, 225, 226, 227
Celâlüddin Harzem Şah, 25
Celâlüddin Karatay, 24
Cemalî (Şeyh Sinanın hemşirezadesi), 268
Cemalii Germiyanî (Şeyhoğlu), 228
Cemaleddin İshak Fakih, 48, 60
Cenabi Ahmet Paşa, 160
Ceneral Dembiski, 278
Ceneral Kemeti (İsmail Paşa), 245
Ceneral (Masaros), 277
Ceneral Moris Perçil, 277
Ceneral Visoski, 277
Cevdet Bey (Muallim), 179
Cezayir, 225
Ceylandras Köprüsü, 6
Cidde, 125,218
Cimri, 27, 32
Cotyoeum = Kotyaüm, 7
Cüneyt (İzmir Beyi), 56

Ç

Çağşadan, 45
Çahşadan Mehmet Bey bin Yakup, 45
Çakırbağ, 96
Çakırca, 96, 9 7
Çal, 96, 97
Çaldıran, 228
Çanakkale, 1, 129, 130
Çanakkale Boğazı, 181
Çandarlı Halil Paşa, 58
Çangırı, 89, 103
Çarık değirmeni, 137
Çarşamba (Buldan), 68, 96, 97
Çat (Mevki), 53, 80, 83
Çavdarhisar, 4, 5, 6
Çavdaroğlu, 43
Çavuşbaşı Demirhan, 48
Çelebi Ahmet Paşa, 67
Çelebi Mehmet Bey (Denizlide), 46
Çelebi Murat Aslan, 79
Çelebi Mustafa Paşa, 172
Çelebi Sultan, 78, 79
Çelebi Sultan Mehmet, 49, 56, 57, 60, 67, 147
Çelebii Azam (Germiyan Hükümdarı Yakup Bey), 65, 73
Çelik Mehmet Paşa, 91
Çemişkezek, 21
Çepni (Mevki), 80, 83
Çerkez, Hafız Mehmet Paşa, 103

Çermen, 171
Çivril, 68, 80, 96
Çoban Nûyin, 37, 38
Çorlulu Ali Paşa, 125
Çukurca, 6, 97

D

Dağardı, 96, 97, 154
Dalmaçya, 231
Daltaban Mustafa Paşa, 90
Darendeli İzzet Mehmet Paşa, 92
Datenberg (Rus kumandanı), 241
Daya Hatun, 58
Davut Paşa (Sadrazam), 158
Davut Paşa (Kara), 161
Dazkırı, 68, 96, 97
Dede, 212
Dede Balı, 65
Dedeköy, 68
Deli Bekir (Tekeli), 170
Deli Hasan, 151
Deliklitaş, 6
Demirci, 154, 181, 183, 184, 188, 189, 190, 195, 198
Demirli, 6
Demirham (Demirlenk), 54, 55, 88, 107
Demirtaş Paşa, 49, 55, 88, 144, 145, 146, 158
Demirtaş (Çoban oğlu), 38
Denizli, 10, 33, 36, 38, 46, 47, 48, 51, 68, 74, 75, 76, 78, 83, 97, 179, 206
Dereköy, 206
Derviş Mehmet Paşa, 138, 139, 140, 162, 173
Derviş Mehmet Zılli (Evliya Çelebinin babası), 229
Derviş Paşa, 23
Devlet Hatun, 49, 51, 67
Dilaver Paşa, 104, 105, 138, 148, 162, 174
Dimetoka, 39, 46
Demirlenk, 32, 56, 74, 78, 88, 107, 145, 158, 216
Dinar, 68, 96
Dinay maa Eşme, 68
Divanyolu, 113
Divrigi, 227
Diyarbekir, 54, 120, 125, 128, 162, 169, 175 210, 250, 253
Diyojen Romanos (İmparator), 8
Diyoklesiyen (İmparator), 5
Dizdar Burcu, 17
Drindaküs, 5
Dogalar, 212, 260
Doğancık (Mevki), 38
Donuzlu (Denizli), 68, 69, 80
Dorile, 4
Dorileon = Eskişehir, 1
Dördüncü Kılıç Aslan, 26
Dördüncü Midas, 3
Dumlupınar, 268, 275
Dura, 6
Dürrizade Hacı Reşit Ağa, 101

E

Ebu Mehmet Hibrî bin Mustafa bin Pir Mehmet (Elmaruf Bülbülzade), 241
Ebubekir bin Behramî Dımışkî, 11
Ebubekir Paşa (Hacı), 166
Ebubekir Paşa (Malatyalı), 165
Ebubekir Sami Paşa, 171
Ebubekir Sıtkı Paşa, 254
Ebülfetih Sultan Mehmet, 12
Ebubekir Sıtkı Paşa, 172
Ebukof Ahmet Ağa, 125
Edirne, 48, 59, 60, 95, 127, 210, 211, 220, 227, 261, 268
Edirnekapı, 147
Edirne Köprüsü, 199
Eflak, 128, 254
Eflâtun, 217
Eftedli oğlu Sarayı, 14
Eğri, 229
Eğirdir, 179
Eğrigöz "Emet", 48, 68, 96, 154
Elbistan, 27, 28
Eblistin, 28
Elhaç Hüseyin, 93
Elhaç Kemaleddin Paşa, 86, 87
Elhaç Elvan Mehmet Bey bin Elhaç Mecdeddin İsa ibni Nizameddin Hezar, 24
Elmalı, 118
Elvan Bey, 58
Emet = Eğrigöz, 6, 47, 80, 97, 203
Emin Kaptan, 191
Emin Mehmet Efendi, 229
Emine İmiş Hanım (Akif Paşanın validesi), 219
Eminzade Ahmet Efendi, 10
Emîr Buhari, 59
Emîr Cemalettin, 73
Emîr Sadettin Mubarek Kabız (Aydın oğlu Mehmet Beyin damadı), 36
Emir Şehabeddin Gazi bin Alişir, 28, 67
Emîr Süleyman Çelebi (Yıldırımın Oğlu), 56, 214, 313
Engüriye, 88
Erdek, 36
Ergene, 59
Ergun Çelebi, 149
Ertugrul, 42
Erzincan, 21, 29, 37, 220
Erzurum, 21, 111, 134, 172, 209, 210, 219
Esat Bey (Meb'us), 192
Esat Efendi (İmamzade), 208
Eskişehir, 4, 42, 43, 104, 174, 177, 192, 199, 203

Eski İstanbul, 131
Esseyit Süleyman Ağa bin Ali ,127
Eşme, 68, 96, 97
Eşref oğlu, 29
Eşrefoğlu Süleyman Bey, 38
Eşşeyh Hacı Bayram Sultan, 275
Ethem Bey (Çerkez Ethem), 181, 184, 185, 186, 188, 189, 190, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206
Ethem Paşa, 176
Evlâdı Hamit, 179
Evliya Çelebi, 11, 14, 17, 22, 23, 39, 40, 45, 60, 76, 85, 97, 107, 109, 112, 114, 116, 119, 122, 123, 124, 141, 144, 146, 147, 150, 214, 215, 218, 229, 230, 231, 233, 274, 275
Eyup, 42, 112, 148
Eyup Paşa, 165
Eyup Sabri Bey (Meb'us), 200
Ezani = Çavdarhisar, 1, 108
Ezen, 5
Ezine (Şimdiki Sarayköy), 68, 96, 97
Ezop, 2, 7

F

Fahri Bey (Binbaşı), 202, 203
Fahri Bey (Giresun Ziraat Bankası Müdürü), 235
Fahreddin Sahip Ata, 29
Faik Âli Bey, 177
Fariğ Abdürrahim, 232
Faruk Efendi (Zabitvekili), 196
Fatma Hanım (Hacı), 232
Fatma Hanım (Mevlâna ahfadından), 215
Fatih Sultan Mehmet, 44, 88, 158
Fazıl Ahmet Paşa (Köprülü oğlu), 272, 273
Fazıl Bey (Doktor, Müdafaai Hukuk Reisi), 186, 187, 203, 204
Fazlı Bey (Çankırı Maarif Müdürü), 19, 279
Fazlı Paşa (Silâhdar), 162
Fenayî Ali Efendi, 233
Ferdinand (Avusturya İmparatoru), 276
(8)
Ferhat Paşa, 159
Feridun Bey (Münşeat müellifi), 46
Feridüddin Attar, 267
Fevzi Bey (Mutasarrıf), 177, 178
Fevzi Efendi (Haydar Efendinin oğlu),
Feyzi Bey (Polis serkomiseri), 181
Feyiz Daim Bey, 211
Feyzullah Efendi bin Yahya (Muhyi Abdurrahman Efendinin babası), 254, 274
Feyzullah Efendi (Bahşizade), 124
Feyzullah Paşa (Zaralızade), 168
Fikri Abdülbaki Efendi, 134, 208, 233
Filibe, 98, 127
Firakî Abdürrahman Çelebi (Şair), 218, 233
Firij, 2
Firijya, 1, 2, 3, 25, 29
Firijya Angiri, 4, 34
Firijya Epüktet
Firijya Parore, 1
Firijya Pakanıyana, 1
Firijya Salutaris, 1
Fladelfiya, 33
Fokeeli, 41
Fransa, 129, 216
Fransova Jozef (Avusturya İmparatoru), 276
Frederik (Sicilya Kıralı), 34
Fuat Bey (Köprülüzade), 270
Fuat Paşa (Giritli), 136, 142, 143, 177

G

Gadşahr (Alişir), 33
Galata, 172
Galâti, 1
Galatya, 2
Galip Bey (Selçuk meskûkâtı müellifi), 44, 70
Galip Paşa (Sadrazam), 131, 149
Gargurum = Ar Arim, 26, 29
Gaybî (Gaybinin biraderi ahfadından), 236
Gaybi Bey (Terzi), 235, 236
Gaybi Sun'ullah Efendi, 235, 236, 237, 338
Gâzân Mahmut Han, 71
Gazi Ali Baba, 248
Gazi Antep, 200
Gazi Hasan Paşa (Cezayirli), 171
Gazi Mustafa Kemal Hazretleri, 207
Gazi Osman Bey, 25
Gedik Ahmet Paşa, 147, 158
Gediz - Gedüz, 41, 68, 80, 83, 96, 97, 111, 153, 154, 158, 193, 195, 196, 198, 199, 201, 203, 204
Gelibolu, 59, 88, 172, 128, 146, 172
Gemlik, 278
Gerede, 264
Geriz, 25, 68
Germenan bin Gatşar, 40
Germiyan, 65, 66, 69, 72, 76, 78, 79, 88
Germiyan bin Gatşar, 33
Germiyan Bey, 32
Geyikli, 131
Geyikler, 68, 96, 97
Gezler, 73
Giregi nahiyesi, 52, 68, 80, 105, 248
Girit, 102, 198, 225, 249
Gıyasüddin Keyhüsrev, 9
Gıyasüddin Keyhüsrev II, 22
Gıyasüddin Keyhüsrev III, 22, 27, 29
Gıyasüddin Keyhüsrev bin Keykubat, 23
Gıyasüddin Keyhüsrev bin İkinci Kılıç Aslan, 20
Gıyasüddin Mes'ut, 29, 30, 32, 71
Golç Paşa, 261
Gordiyüs, 2, 3

Gordiyüm, 2, 3
Gököyük, 68, 97
Göldi, 45
Gördes, 181, 189
Greguar (Roma Ceneralı), 7
Güldi, 79
Güle = Kula, 35
Gülmüş, 21
Gülümsen, 21
Gümüş, 6
Gümüşhane, 175
Gümüş şar, 41, 69
Günarlar, 31
Günler Köyü, 31
Gürcü Osman Paşa, 110, 111
Güre, 68, 96, 97
Güzelim Sultan, 274

H

Hacce Fatma Hanım, 137
Haci Abdil bin Mehmet (Yağcı), 135
Hacı Abdullah, 255
Hacı Abdullah Efendi (Sungurlulu), 256
Hacı Abdullah Paşa, 112
Hacı Abdurrahman Efendi (Koca Müftü), 138
Hacı Ahmet Efendi (Kurtzade), 210
Hacı Ahmet Efendi (Muhyizade), 255
Hacı Ahmet Paşa (Şehlâ), 167
Hacı Ali (Hacı Hamdi Efendi babası), 238
Hacı Ali Ağa (Germiyan zade), 127
Hacı Ali Ağa (İmam oğlu), 180
Hacı Ali Paşa (Kütahyalı), 210, 264
Hacı Ali Paşa (Ahmet Paşazade), 124, 168
Hacı Ali Paşa (Maktulzade), 166
Hacı Bektaşı Veli, 65
Hacı Bayramı Veli, 267
Hacı Ebubekir Paşa, 170
Hacı Halil Hayreddin Paşa, 213
Hacı Hasan Efendi (Mühürdarzade), 215, 246
Hacı Hasan Fevzi Efendi (Ahmet Cemal Beyin babası), 227
Hacı Halil Ağa (Salih Efendinin babası), 264
Hacı Halil Hayrullah, 110
Hacı Hamdi Efendi (Hattat), 242
Hacı Hamdi Efendi (Sâfi Efendi damadı), 238, 239
Hacı İbrahim Cemal, 86, 87, 275
Hacı İsmail Efendi (Bahşizade), 124
Hacı İzzet Paşa (Erzincanlı), 175
Hacı Mehmet bin İlyas bin Oğuz, 20
Hacı Mehmet Efendi (Sofuzade Hattat), 249
Hacı Molla, 153
Hacı Mustafa Ağa (Hacı Mirzade), 218
Hacı Nuri Bey, 239
Hacı Osman Paşa, 177
Hacı Ömer Ağa (Hancızade), 150
Hacı Ömer Efendi, 175
Hacı Pesendi Dede, 222
Hacı Süleyman Efendi (Bahşizade), 124
Hacı Süleyman Ağa (Germiyan zade), 159, 172
Hacı Yusuf Ağa (Germiyanzade), 169
Hacim, 65
Hacim Sultan, 65
Hadidî (Tarihci), 42, 49
Hadım Süleyman Paşa, 120
Hadimîzade Mehmet Efendi, 260
Hadimzade (Çiftlik), 130
Hakkı Efendi (Bahşizade), 124
Hafize Hanım (Hüseyin Paşanın kardeşi), 246
Hafız Ağa, 175
Hafız Ahmet İzzet Efendi (Yeşilzade), 249, 279
Hafız Ahmet Paşa, 151, 161
Hafız Hasan Efendi (Mazlumzade), 187, 193
Hafız Hüsnü Efendi (Mühürdarzade), 243, 246, 247
Hafız Mehmet Paşa, 174
Hafız Paşa (Kütahya Feriki), 104, 148
Halep, 100,102, 131, 132, 140, 165, 172, 218, 250, 251, 277,
Hâlet Efendi, 155
Halil Efendi bin Mahmut, 149
Halil Halili Efendi (Kazasker), 10
Halil Efendi (Bahşizade),124
Halil Efendi bin Abdullah (Hattat), 267
Halil Efendi (Hattat), 249
Halil Efendi (Milâs Müftüzade), 257
Halil Efendi (Şeyh), 264
Halil Ethem Bey (İstanbul Meb'usu), 51, 71, 72, 76
Halil Kâmili Ağa, 103, 134, 173, 174, 176
Halil Kâmili Paşa, 134, 136
Halil Paşa, 172
Halil Paşa, 160
Halil Paşa (Koca), 164
Halil Rifat Paşa, 102, 211
Halil Rüştü Efendi (Vlemadan), 222
Halil Sâfi Efendi (Bahşizade), 124
Halit Efendi (Müsevvit), 209
Hâlis Ahmet Dede, 239, 240
Halit Paşa, 244
Hamdi Bey (Bedrettin oğlu), 266, 279
Hamdi Efendi (Zabitnamzedi), 193
Hamideli, 53, 119
Hamidiye, 227
Hamidoğlu (Dündar Bey), 38
Hamidoğlu İlyas Bey, 47
Hamilton, 4
Hammer, 121
Hamit Sancağı, 89, 103, 130, 165
Hamza bin Abdullah (Hüseyin Paşanın babası), 243

Hamza Bey, 147
Hamza Paşa (Silâhtar), 168
Hamzavî, 240
Harimî İbrahim Bey, 240
Harmancık kazası, 92
Hanya, 130
Harput, 218
Harzem, 25
Hasan (Sahip Atanın Oğlu), 27
Hasan Ağa (Kapıcıbaşı), 153
Hasan Bey (Mutasarrıf), 177
Hasbalaban, 30
Hasanbey kazası, 6
Hasan Efendi (Harmancık kazası nâibi),
Hasan Efendi (Mülâzim), 193
Hasan Efendi (Rifai şeyhi), 248
Hasan Feham Paşa 176
Hasan Fehmi Efendi (Mülâzim), 198
Hasan Fevzi Efendi (Kaltakçızade), 238, 242
Hasan Hakkı Bey (Paşa) (İşkodralızade), 139 140, 141, 176
Hasan Halife, 118
Hasan Hilmi Efendi (Bölük Kumandanı), 193
Hasan Hüsnü Dede (Eskişehir Mevlevî Şeyhi), 262
Hasan Paşa (Anadolu Valisi), 115
Hasan Paşa (Müfettiş), 256
Hasan Paşa (Karahisarı Sahip mutasarrıfı), 154
Hasan Paşa (Abdullah Paşazade), 161
Hasan Paşa (Anadolu Beylerbeyi), 159
Hasan Paşa (Anadolu Beylerbeyi), 160
Hasan Paşa (Cezayerli), 169
Hasan Paşa (Hacı Kıran), 166
Hasan Paşa (Hazinedarbaşızade), 164
Hasan Paşa (Koca), 166
Hasan Paşa (Kör), 163
Hasan Paşa (Miraahur), 163
Hasan Paşa (Sokulluzade), 151, 160
Hasan Paşa (Sarıkçı), 164
Hasan Rıza Paşa, 211
Hasan Sami, 181
Hasan Tahsin (İşkodra müfreze kumandanı), 188
Hasan Tahsin Efendi (Mülâzim), 193
Hasan Tahsin Efendi bin Süleyman Fehmi, 242
Hâşim Paşa, 176
Hatip Avnullah, 107
Hava Hanım (Mevlâna ahfadından), 232, 239
Haydar Bey (Kütahya mutasarrıfı), 176
Haydar Bey (Kütahya Meb'usu), 206
Haydar Bey (Eyublu Gebeş), 188
Haydar Efendi (Şeyh), 248
Haydarı Uryan, 40
Hayri Bey (Yüzbaşı), 195
Hayriye Hanım (Ömer Rüştü Paşanın kızı), 202
Hayrullah Çavuş, 191
Hayrullah Efendi (Tarihci), 49, 54, 55, 59, 118
Hazreti Dinar Suyu, 23
Hazreti Hüseyin, 240
Hazreti Mevlâna Celâlüddini Rumî, 51, 146
Hekimoğlu Ali Paşa, 113
Hekim Sinan, 268
Hellespont Firijyası, 1
Herodot, 2
Hezar Dinarî ,24, 39
Hibetullah Sultan, 171
Hicaz, 232, 253, 270
Hikmet Bey (Kuvayi Seyyare Müfettişi), 206
Hilmi Bey, 178
Hisar, 205
Hisar Bey, 54, 111, 112
Hisarköy, 193
Hisarönü, 97
Hisar Bey bin Eynehan Bey, 60, 87
Hisar Bey köyü, 112
Hisarbey oğlu Mustafa Bey, 111, 112
Hisar Bey Subaşı ibni Eynehan, 65
Hıbrî Ali Efendi (Bülbülzade), 241, 252
Hıdırlık, 13
Hıdırlık Dağı, 40
Hıdırlık Sultan, 275
Hızır Bey (Ömer Bey oğlu), 83, 84
Hızır Bey bin Ömer Bey bin İlyas Bey), 80
Hızır Şah Çelebi, 52
Hızır Paşa, 51, 67
Hızırlı Şeyh Sultan, 274
Hoca Halil Efendi (Çorumlu), 256
Hoca Kasımı Kütahyavi, 149
Hoca Mes'ut, 270
Hoca Osman Efendi (Dogalarlı), 212, 215
Homa, 68, 96, 97
Honaz, 10, 26, 28, 68, 96, 97
Hondi Hatun, 49
Horasan, 212
Horzom, 25
Horzom Alayoka, 25
Horzom Enbelli, 25
Horzom Keserler, 25
Horzom Sazdere, 25
Hulûsi Efendi (Mülâzim), 193
Humus (Hımıs), 100
Hurşit Paşa (Sadrazam), 100, 154, 155
Hüar, 73
Hüdavendigâr, 103, 104, 148, 174
Hünkâr İskelesi muahedesi, 102
Hüsamettin, 67
Hüsameddin bin Alişir, 27
Hüsameddin Çelebi (Eskişehir eşrafından Haydar Efendinin dedesi), 248
Hüsameddin Efendi, 105
Hüsameddin Paşa (Ömer Rüştü Paşanın damadı), 261
Hüsameddin Yakup, 74
Hüseyin (Sahip Atanın oğlu), 27

Hüseyin Ağa (Binbaşı), 244
Hüseyin Bey (Paşa), 244
Hüseyin Efendi (Safranbolulu), 249
Hüseyin Hilmi Paşa, 247, 248
Hüseyin Suat Bey (Ömer Rüştü Paşanın oğlu), 262
Hüseyin Paşa (Balıkesirli - Dişlenk), 161
Hüseyin Paşa (Beylerbeyi), 162
Hüseyin Paşa (Dizveren), 164
Hüseyin Paşa (Hacı), 165
Hüseyin Paşa (Kazıkçı), 168
Hüseyin Paşa (Kör), 164
Hüseyin Paşa (Küçük), 174
Hüseyin Paşa (Lala), 146, 147
Hüseyin Paşa (Maryol), 161
Hüseyin Paşa (Mirliva), 243, 245, 246
Hüseyin Paşa (Vali), 168
Hüseyin Paşa (Vezir), 103
Hüsrev Paşa (Koca), 100, 173

İ

İbni Batûte, 10, 41
İbni Bibi, 25, 27
İbni Esir, 23
İbnül Mülük Vesselâtin, 20
İbrahim (Ahmedinin babası), 216
İbrahim (Hisarköylü Şalgamlardan), 186
İbrahim Bey (Binbaşı), 235
İbrahim Bey (Hocazade Rasih Efendi oğlu), 177
İbrahim Bey (Kaymakam), 244
İbrahim Efendi (Kuşadalı), 260
İbrahim Efendi (Oğlanlar Şeyhi), 235,237
İbrahim Efendi (Ruznamçaci), 230
İbrahim Efendi (Zabitvekili), 196
İbrahim Dede Efendi (Kütahya mevlevî şeyhi), 229, 254
İbrahim Etem Bey (Molla Bey), 175
İbrahim Etem Bey, 137, 138
İbrahim Hakkı Efendi (Erzurumlu), 238
İbrahim Refet Efendi, 172
İbrahim Rüştü Efendi, 249
İbrahim Paşa (Anadolu Beylerbeyi), 159
İbrahim Paşa (Anadolu Beylerbeyi), 162
İbrahim Paşa (Anadolu Valisi), 164
İbrahim Paşa (Mısırlı Mehmet Ali Paşazade), 101 102, 165
İbrahim Paşa (Silâhtar), 168
İbrahim Paşa (Tavalı), 248
İbşir Paşa, 169
İçel, 21, 125
İçerenköy, 223
İçkale, 17
İdris Nezihi Bey (Doktor), 189, 191
İkinci Abdülhamit, 136
İkinci Aleksi, 9
İkinci Firjya, 3
İkinci Kılıç Aslan, 8, 9
İkinci Midas, 3
İkinci Selim, 146, 147, 213
İkinci Sokman, 23
İkinci Sultan Beyazıt, 58, 118
İkinci Sultan Hamit, 211
İkinci Sultan Mahmut, 156
İkinci Sultan Mehmet, 65, 107
İkinci Sultan Mustafa, 90
İkinci Sultan Murat,, 12, 67, 147
İkinci Yakup Bey (Germiyan Hükümdarı), 20, 32, 65, 72, 73, 74
İlyas Bey (Germiyanzade), 80, 84
İlyas Bey (Muallim), 19, 279
İlyas Paşa (Anadolu Beylerbeyi), 159
İlyas Paşa (Balıkesirli, Hacı),161
İlyas Paşa (Celâlüddin Tergun Çelebinin Babası), 227
İlyas Paşa (Germiyanzade), 51, 67, 80
İlyaszade İlyas Ağa, 130
İlyaszade Mehmet Ali Ağa, 213
İmadüttin Hezar Dinarî, 10, 22, 23, 78, 124, 138, 139, 148
İmam Ebubekri Nisarî, 241, 242
İnanç Bey, 38, 46, 47
İnanç Bey bin Ali Bey bin Alemşah bin Alişir, 47
İnanç Oğlu, 76
İnay, 68, 96, 97
İnayet Hanım, 220
İnegöl, 204
İnköy, 205, 206
İngiltere, 102
İn Önü, 42, 203, 204
İpsala, 59, 111, 172
İpsala Kalesi, 54
İran, 1, 2, 3, 71, 234
İrfan Efendi (Mahkemei seriyye kâtibi Muhyizade), 255
İsa Bey (Oğuzoğlu), 158
İsa Çelebi (Şehzade), 52, 56, 145
İsfendiyaroğlu İbrahim Bey, 58
İshak Bey, 79
İshak bin İbrahim, 167
İshak Fakih, 66, 69, 83, 109, 110
İshak Fakih bin Halil, 86
İshak Paşa, 88, 112, 158
İskenderi Kebir, 217
İskender Paşa, 160
İslimiye, 175
İsmail Efendi (Bahşizade), 124
İsmail Kalesi, 215
İsmail Paşa (Çelebi), 165
İsmail Paşa (Hacı), 170
İsmail Paşa (Hattat), 169
İsmail Hakkı Bey (Kuvayı Tedibiye ve Teşkilât

Kumandanı),180, 181, 182, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 207,
İsmail Hakkı Bey (Kürt), 198
İsmail Hakkı Efendi (Evliyazade), 249, 250
İsmail Hâkkı Efendi (Mülâzim), 195
İsmail Kemal Bey, 177
İsmail Zühtü Efendi (Hattat), 260
İsmet Bey (İsmet Paşa Hazretleri), 200, 201, 211
İsmet Bey (Yüzbaşı), 180
İsmet Paşa, 104
İsmet Paşa (Ramazanoğullarından), 174
İsparta, 258
İstanbul, 8, 10, 41, 65, 69, 71, 72, 95, 101, 112, 113, 114, 128, 130, 147, 168, 172, 188, 203, 209, 210, 211, 214, 220, 221, 230, 231, 235, 249, 250, 252, 256, 260, 272, 273
İstanköy, 130, 132, 167
İşkodra, 155, 188
İvaz Mehmet Paşa, 166
İynehan Bey, 111
İynehan Köyü, 111
İyoniyen, 5
İzani, 4, 5
İaznitit,5
İzzeddin (Gıyasüddin Keyhüsrevin oğlu), 21
İzzedin Bey (Paşa), 204
İzzeddin Beylerbeyi, 30
İzzeddin Keykâvüs, 24, 26
İzzet Efendi (Mülâzim), 193
İzzet Ahmet Paşa, 250, 251
İzzet Ali Paşa, 113, 166
İzzet Mehmet Paşa (Anadolu Valisi), 156
İzzet Mehmet Paşa (Darendeli), 17f
İzzet Mehmet Paşa (Sadrazam), 251
İzzet Mehmet Paşa (Zafranbolulu), 170
İzori, 1
İzmir, 103, 200, 212, 227
İzmit, 174, 176
İznik, 9, 10, 15, 20, 58, 222

I

Ilıca suyu, 83
Irak, 54
Istrabon, 2, 7
Işıklı, 68, 80, 96

J

Jan, 8
Jan Vatas, 9
Jüpiter, 5, 6

K

Kadi = Gediz, 1, 4
Kadı Mehmet Şah Efendi, 59
Kadri Efendi (Bergamalı), 212
Kafkasya, 231
Kâhta, 21
Kalburcu Köyü, 213
Kalafat, 128
Kala'ibâlâ, 17
Kalaisagir, 17
Kalenderoğlu, 151
Kalenderi Germiyanî, 251
Kalolimni - İmrallı (Ada), 145
Kâmkâr Bey (Germiyanlılardan), 65
Kâmil Efendi Hocazade, 212, 250
Kâmil Paşa (İzmir Valisi), 227
Kandihar, 254
Kandiye, 14, 214
Kantagüzen (Bizans İmparatoru), 39
Kanunî Sultan Süleyman, 88, 107, 120, 212, 251, 264, 275
Kapadokya, 1, 2
Kaplan Naci, 202, 203
Kapudanı Derya Ali Paşa, 132
Kara Ali Bey, 145
Karaağaç Köyü, 53, 73, 83, 98
Kara Ahmet Bey (Evliya Çelebinin Dedesi), 229
Karabağlı Abdülcebbar, 10
Karabıyıkoğlu Hasan Halife, 118
Karaca Ahmet (Üsküdarda), 128
Karacahisar, 39, 43, 50
Karaca Paşa, 10
Karacaviran, 9, 10, 19
Karadağ, 146, 249
Karadonlu Sultan, 275
Kara Fazlı (Saraçoğlu), 251, 252
Karagöz Ahmet Paşa bin Abdülhay, 114, 117, 118
Karagöz Paşa, 10
Karahisar, 27, 30, 3, 38, 43, 47, 49, 151, 173, 176, 203
Karahisarı Devle, 26, 28, 30
Karahisarı Sahip, 68, 73, 89, 104, 131, 148, 154, 159, 173, 174, 175
Kara Mahmut Paşa, 170
Karaman, 128, 179, 234
Karamanoğlu Şemseddin Mehmet Bey, 27
Karamanoğlu Alâeddin Bey, 47
Karamanoğlu Ali Bey, 145
Karamanoğlu Nasırüddin Mehmet Bey, 56, 57
Kara Mustafa Paşa (Merzifonî), 166
Karanbük (Mevki), 37
Kara Osman Oğulları, 153
Karasait, 151
Karasi (Balıkesir), 89, 103, 104, 176, 200
Karasi Bey, 36
Karataş, 20
Karataş bin İlyas bin Oğuz, 20
Karayazıcı, 15, 151

Kars, 219, 245
Karya, 3
Kasım Efendi (Bülbülzade), 252
Kasım İzarî 252, 253
Kasım Paşa (Güzelce), 159
Kasım Paşa (Kütahya Muhafızı), 161
Kastamonu, 89, 103, 118, 168, 210, 211, 218, 227
Kastamoniyye, 179
Katalan, 33, 34, 36, 45
Kâtip Çelebi, 26 9
Kavala, 172
Kavala Çorbacısı Hüseyin Ağa, 100
Kayseri, 22, 27, 30, 249
Kazıklı bel, 96
Kazıklı, 96
Kâzım Bey (Meclis Reisi Kâzım Paşa Hazretleri 189, 200
Kel Ahmet Paşa, 125
Kebkebir Bayırı, 11, 16
Kemah, 21
Kerbelâ, 240, 264
Kerak, 247
Kerdepoli, 179
Kerimüddin Alişir, 26, 27, 28, 40, 67
Kethudazade, 252, 253
Kevtahya, 11
Kilikya, 8
Kiliseköy, 4
Kirmastı, 57
Kıbrıs, 147, 223
Kılıç Ali Bey (Meb'us), 200
Kılıç Aslan, 22
Kırım, 225, 231, 243
Kırka, 110
Kısantos, 2
Kışlacık Köyü, 87, 111
Kızlimanı, 130
Kleman Hüar, 76
Koca Hüsrev Paşa, 134
Koca Mahmut Efendi, 48
Kocaeli, 103, 10 4
Konakçı Ali Paşa, 152
Kont Kazimir Batyani, 277
Konya, 7, 20, 27, 29, 30, 38, 56, 101, 147, 168, 170, 191, 196, 218
Konya Ereğlisi, 120
Kosova, 49, 53, 88, 145, 247
Kotion, 16
Kutyom = Kütahya, 1, 7
Köpenez, 153
Köse Ali Paşa, 231
Kringer, 5
Krezüs, 3
Ksenofon, 7
Kudretullah Efendi (Galata Mevlevî şeyhi), 265
Kudüs, 218, 250
Kula, 33, 50, 66, 68, 79, 84, 96, 97
Kumari, 205
Kundukviran Bağı, 161, 205, 262
Kurtkayası, 6
Kuruçay, 137
Kuruçeşme, 211
Kutbüddini Mekki, 10, 234
Kûti, 13
Kutluk Şah, 71
Kuyucu Murat Paşa, 151
Küçük Ahmet Paşa, 161
Küçük Asya, 2, 3, 5, 16
Küçük Emin Efendi, 148
Küçük Firijya, 1, 6, 7
Küçük Hüseyin Paşa (Kaputanı Derya), 100, 128,
Küçük Mustafa (Tabya), 244
Küçük Yazılı Kaya, 6
Kükürtlü, 11
Küle, 45, 79
Kürt Alo Paşa, 126
Kürt Köyü, 80, 83
Kütahya, 4, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 23, 25, 26, 27, 33, 39, 40, 41, 44, 45, 47, 49, 53, 55, 56, 60, 65, 66, 67, 68, 69, 72, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 88, 89, 91, 92, 93, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 106, 107, 108, 111, 112, 113, 114, 117, 118, 120, 121, 123, 124, 127, 128, 148, 152, 159, 161, 165, 768, 170, 174, 175, 177, 178, 179, 180, 181, 183, 187, 190, 191, 192, 193, 194, 196, 197, 198, 199, 201, 203, 204, 205, 206, 207, 209, 210, 213, 214, 225, 226, 228, 233, 234, 235, 238, 240, 241, 242, 245, 246, 247, 248, 251, 261, 269, 275, 277, 278,
Kütahyalı Celâl Çelebi, 266
Kütay, 10, 33, 40, 6 8

L

Ladik, 26, 28, 31, 33, 36, 37, 74
Lala Hüseyin Paşa, 160, 229
Lala Şahin Paşa, 145
Laskaris, 10
Laodisa,3
Larisa, 2
Lâtifî, 216
Lâz Ahmet Paşa, 172
Lâzikiye = Denizli, 69, 96
Leblebici hisarı, 43
Leblüce, 43
Lehistan, 129
Leik (Miralay), 245
Leod Amıya, 7
Leşler Köyü, 6
Lidya, 1, 2, 3, 4

Likaoniya, 3
Likya, 3
Limni, 250
Loçiüs, 7
Löbo, 8, 9, 33, 34, 35, 39
Lüi Koşot, 276, 277, 278

M

Macarlı İsmail Paşa, 245
Macaristan, 21
Mahmut, 108, 112
Mahmut Baba, 156, 157, 158
Mahmut bin Abdülhay, 107
Mahmut bin Ahmet bin Mehmedi Cezri, 107
Mahmut Bey, 157
Mahmut Bey (Ahmet Paşanın biraderi), 214, 232
Mahmut Celâleddin Paşa, 108
Mahmut Efendi, 10
Mahrukizade Cefer Bey, 131
Mahvi Ahmet Çelebi, 253
Makedonya, 4, 274
Malatya, 25, 26, 68
Malazgirt, 8
Malıtaş, 6
Malta, 277
Maltbron, 16
Manastır, 210, 261, 274
Manisa, 36, 96, 119, 178
Manüel Komnen (Bizans İmparatoru), 4, 8, 9
Mardin, 54
Marki dö Vilnov (Fransa Sefiri), 226
Mazhar Paşa (mirliva), 104, 174
Mecdettin İsa, 23
Mecidiye tabyası, 244
Mecidözö, 23 9
Meç, 216
Medine, 102, 173, 223. 250
Mefrozom, 10
Mehmet (Ömer Rüştü Paşanın Babası), 261
Mehmet Ağa (Germiyanazde), 171
Mehmet Ağa (İstanbul Ağası yekçeşim), 253, 254
Mehmet Ağa (Kanunî Süleyman etibbasından), 120
Mehemt Ali Ağa, 100
Mehmet Ali Efendi (Mülâzim), 195
Mehmet Ali Paşa, 100, 101, 102
Mehmet Arif Paşa, 176
Mehmet Aziz Refet Efendi (Madrup Yusuf Efendi torunu), 254
Mehmet Bey (Aydınoğlu), 35, 36, 38
Mehmet Bey (Germiyan Hükümdarı), 4, 45, 46, 65, 67, 84
Mehmet Bey (Karamanoğlu), 60
Mehmet Bey (Kaymakam), 244
Mehmet Bey (Muallim), 279
Mehmet Bey (Yahya Paşazade), 159
Mehmet bin Hasan bin Kavşit, 85
Mehmet bin İshak Fakih, 110
Mehmet bin Murat Han, 44
Mehmet Dede (Ulufecizade), 226, 254
Mehmet Celâl Dede (Pesendinin oğlu), 262
Mehmet Cemil Paşa, 175
Mehmet Cemalüddin Efendi (Asım Yakup Efendizade), 223
Mehmet Çavuş, 170
Mehmet Çelebi, 82, 145
Mehmet Efendi (Akça köylü), 233
Mehmet Efendi (Bahşizade), 124
Mehmet Efendi (Kütahyalı, Gaybinin ceddi), 236
Mehmet Efendi (Müftü), 153
Mehmet Efendi (Mülâzim), 193
Mehmet Efendi (Salih Efendinin oğlu), 264
Mehmet Efendi (Şeyhülislâm Debbagzade), 208
Mehmet Efendi (Zabitvekili), 196
Mehmet Efendi (Nevresi Cedit), 140
Mehmet Efendi (Suluburun Müftü), 256
Mehmet Emin Efendi (Madrup Yusuf Efendi torunu), 254
Mehmet Emini Kandiharî, 254
Mehmet Emin Rauf Paşa, 101, 173
Mehmet Emin Seydâ Efendi, 102, 103
Mehmet Emin Vahit Paşa, 129
Mehmet Fuat Bey (Ömer Rüştü Paşanın oğlu), 262
Mehmet Hudabende, 72
Mehmet ibni Bahaeddin Velet, 43
Mehmet Isamüddin Efendi (Asım Yakup Efendi zade), 223
Mehmet Memduh Paşa (Esbak Dahiliye Nazırı), 210
Mehmet Münip Paşa (Kilisli), 17 5
Mehmet Nebil Paşa, 175, 248
Mehmet Paşa (Aydoslu), 170
Mehmet Paşa (Bıyıklı), 165
Mehmet Paşa (Defterdarzade), 231
Mehmet Paşa (Canım Hoca), 225, 226
Mehmet Paşa (Çıtak), 164
Mehmet Paşa (Çelik), 167, 168, 169
Mehmet Paşa (Eğriboyun), 163
Mehmet Paşa (Germiyan ailesinden), 6, 7
Mehmet Paşa (Giridizade Balıkesirli), 244
Mehmet Paşa (Gürcü), 161
Mehmet Paşa (Gürcü Mavroloğlu), 164
Mehmet Paşa (Haseki), 169
Mehmet Paba (Kapıkıran), 168
Mehmet Paşa (Kaputanıderya), 168
Mehmet Paşa (Katırcıoğlu), 164
Mehmet Paşa (Ketencizade), 163
Mehmet Paşa (Köprülü), 231, 273

Mehmet Paşa (Lala), 160
Mehmet Paşa (Mirahor), 165
Mehmet Paşa (Muhsinzade), 167
Mehmet Paşa (Pulat), 167
Mehmet Paşa (Satırcı), 160
Mehmet Paşa (Silâhtar), 144, 146, 166, 168, 209, 255
Mehmet Paşa (Sinan Paşazade), 160
Mehmet Paşa (Şehsuvaroğlu), 166
Mehmet Paşa (Tepedelenlizade), 155
Mehmet Paşa (Tevkii), 255
Mehmet Paşa (Topal), 161
Mehmet Paşa (Uzun Hasanzade), 158
Mehmet Paşa (Yeğen), 167
Mehmet Paşa (Zileli Çavuşzade), 163
Mehmet Yusuf Bey (Denizli Meb'usu), 206
Mehmet Yusuf (Denizli Meb'usu), 206
Mehmet Raşit Efendi, 175
Mehmet Rüştü Paşa, 172
Mehmet Şerif Paşa, 174
Mehmet Ziya Bey (Yüzbaşı), 196
Mehmedi Cezrî, 55
Mekke, 102
Melek Ahmet Paşa, 162, 230, 231
Melike Adile, 22
Meliki Zahir Beybars, 27, 28
Mendres, 10, 69
Menteşe, 41, 53, 54, 65, 89, 103, 173
Mersin, 247
Mes'ut bin İzzeddin, 71
Meshediyye, 22
Meshet, 212
Mevlana Ali Fakih, 46
Mevlâna Celâlüddini Rumi, 23, 80, 232
Mevlâna Cemaleddin İshak Faik, 87, 111
Mevlâna İzrail, 288
Mevlâna Kasım bin Abdullahülkâtib, 107
Mevlâna Mehmet Sah Efendi (Fenârizade), 212
Mevlâna Sinanüddin bin Mecdüddin Essehir bisevhi, 65
Mevlâna Yakup, 275
Midas, 2, 3, 6
Mideüm, 2, 4
Midilli, 247
Mihrimah Sultan, 120
Mîkâil, 27
Mimar Sinan, 107
Miranbalı, 6
Mısır, 11, 39, 42, 49, 100, 102, 113, 134, 173, 179, 216, 221, 223, 267, 272
Misel (İmparator), 72
Mithat Bey (Yüzbaşı), 183
Mizya, 1
Moldovancı Ali Paşa, 89, 140
Moldavya, 231
Molla Bey, 136
Molla Firaki, 11
Molla Hüsrev, 266
Molla İbrahim, 137
Molla Lûtfi (Tokatlı), 252
Molla Vacit (Müderris), 72
Mondros, 200
Mora, 100, 139, 168, 172
Mortman, 121
Motos Paşa, 175
Mubarezeddin Umur bin Savci, 51, 53, 72, 73, 74
Mudanya, 143
Muğla, 103
Muhaç, 120
Muhip Efendi (Esbak Denizli Meb'usu), 44
Muhtar Bey (Kaptan), 131
Muhyî Abdürrahman Efendi, 254, 255, 258
Muînüddin Süleyman Pervâne, 26
Muradı Rabi, 219
Muradı Hüdavendigâr, 46, 47, 69, 88, 145
Murat (İkinci), 58, 59
Murat Bey (İnanç Bey Oğlu), 79
Murtaza Han (Naimî), 221
Murtaza Paşa, 231
Mûsa Celebi, 56, 57 107
Mûsa Paşa (Silistire muhafızı tophane feriki), 244, 245
Muslihuddin Efendi, 213
Muslihuddin Mustafa Bey, 112
Mustafa Ağa (Kolağası), 244
Mustafa Asım Efendi (Mekkizade), 260
Mustafa bin Abdullah.77
Mustafa Bey (Mısırlı Miralay), 244
Mustafa Celebi, 58
Mustafa Efendi (Bahsizade), 124
Mustafa Efendi (Evip Haribi), 112
Mustafa Efendi (Kütahyalı Hattat), 256
Mustafa Efendi (Kütahyalızade tüccar, Hüsevin Hilmi Paşanın babası), 247
Mustafa Efendi (Şeyhzade), 256
Mustafa Efendi (Vidinli), 256
Mustafa Hakkı Bey (Yeşilzade, Muallim), 263
Mustafa Kadri Bey (Ömer Rüştü Paşanın Oğlu), 262
Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (Büyük Millet meclisi Reisi), 191, 192, 197
Mustafa Nuri Paşa (Hafız), 172
Mustafa Paşa (Anadolu Beylerbeyi), 159
Mustafa Paşa (Bıyıklı), 162
Mustafa Paşa (Daltaban), 165
Mustafa Paşa (Destarî), 161
Mustafa Paşa (Ferik), 104
Mustafa Paşa (Firarî), 164
Mustafa Paşa (Hacı), 166

Mustafa Paşa (Halıcızade damadı), 164
Mustafa Paşa (İşkodralı), 140
Mustafa Paşa (Küçük. Musahip), 168, 241, 242
Mustafa Paşa (Muhassıl), 174
Mustafa Paşa (Rumeli Beylerbeyi), 159
Mustafa Paşa (Serkâtibi), 175
Mustafa Paşa (Tekeli), 162
Mustafa Paşa (Vali), 155
Mustafa Reşit Paşa (Sadrazam), 278
Mustafa Rüştü Efendi, 256
Mustafa Safvet Paşa (Kitapsız), 219, 257
Mutahhare Hatun (Bahaüddin Sultan Veledin kızı), 67, 80, 226
Musul, 165
Muzaffereddin, 67
Muzaffereddin bin Alişir, 25, 26
Müderris Abdurrahman Efendi (Gaybinin biraderi torunu), 236
Müftizade İbrahim Etem Bey (Molla Bey), 136
Mühürdar Hasan Efendi (Hacı Nuri Beyin babası), 239
Mükremin Halil Bey, 46, 72
Münip Paşa (Kilisli), 138, 176
Müslim Efendi (Gaybinin biraderi torunu), 236
Müstekimzade, 235, 266, 256, 268

N

Nablüs, 102, 247
Naci Bey, 177
Nafi Baba, 157
Nafi Molla, 105
Nakoleya, 3
Nakolüs, 3
Nakolya = Seyitgazi, 1, 3
Nakrepol, 6
Nanaküs, 2, 3
Napoleon Bonapart, 100, 129
Nâsir Abdülbaki Dede, 257
Nasreddin Hoca, 216
Nasuhoğlu, 99
Nasuhoğlu Nasuh Ağa, 98, 153, 154
Nasuhzade Ali Paşa, 131
Naziki Ahmet Efendi, 260
Nebil Bey (B. M. M. Kütüphane Müdürü), 279
Nebşi, 291
Necip Bey (Ramazanoğullarından), 174
Necip Ahmet Efendi, 258
Necip Asım Bey, 39, 42
Necip Mustafa Paşa, 258
Necmeddini Cüveynî, 179
Nefise Sultan, 47
Neşet, 132
Neşrî, 25, 51, 54, 69, 118
Niğebolu, 165, 209
Niş, 148, 210
Nişancı Mehmet Paşa, 54
Niyazi Efendi (Mısrî), 124, 223, 224
Nizameddin Bey (Mütekait Binbaşı), 220
Nizamettin Hezar, 23, 24
Noman Paşa (Küprülüoğlu), 165
Noman Paşa (Giritli), 167
Nuh Paşa, 161
Nuri Bey (Ayân azası), 143
Nuri Bey (Ispartalızade), 187, 195
Nuri Bey (Şair, Mühürdarzade), 20 8
Nuri Paşa (Ser karin), 214, 259
Nuri Paşa (Damat), 176
Nusrat Bey (Vali), 129, 178
Nutki Ali Dede, 259
Nüveyri, 28
Nüzhet Bey (Binbaşı), 180, 188, 198

O

Olcayto Han (İlhani hükümdarı), 37
Oltaniçe, 243, 244, 246
Orhan, 179
Orhan Bey, 39, 43
Orhaneli, 187
Orhan Gazi (Osmanoğlu), 46, 107, 213
Oruç Bey, 145
Osman Bey, 39, 42, 43
Osman Bey, 152
Osman Bey (Umur Bey oğlu), 60, 158
Osman Efendi (Doğalarlı), 256, 260
Osman Efendi (Mülâzim), 193, 196, 105
Osman Efendi (Zabitnamzedi), 196
Osman Paşa, 164, 165, 166, 167
Osman Paşa (Cebeci), 172
Osman Paşa (Çiftelerli), 162
Osman Paşa (Gürcü), 171
Osman Paşa (Küçük), 165, 167
Osman Paşazade Ahmet Bey, 14
Osman Çelebi, 88
Osman Ferit Bey, 44
Osman Hulûsi, 129, 133
Osman Nuri Bey (Yüzbaşı), 249
Osmanoğlu, 69
Osman Salâhaddin Efendi, 257 (Nâsir Abdülbaki Dedenin oğlu), 257
Osman Seyfi Bey, 138, 175
Otrös, 3
Ova, 97

Ö

Ökrapya = (Ökariya), 4
Ömer Bey (Müfreze kumandanı), 188
Ömer Bey (İlyasbey oğlu), 83, 84
Ömer Efendi (Hattat), 260, 261
Ömer Paşa (Anadolu Valisi), 138, 139, 165

Ömer Paşa (Anadolu Valisi), 163
Ömer Paşa (Çelebi), 171
Ömer Paşa (Deli), 164, 168
Ömer Paşa (Serdarı Ekrem), 244
Ömer Efendizade Mehmet Efendi, 113
Omer Lûtfi Efendi (Hesap memuru), 195
Ömer Mümtaz Bey, 177
Ömer Rüştü Paşa (Mekkeli oğlu), 219, 261
Örencik (Nahiye), 233
Özbek Subaşı, 78
Özi, (Özü),

P

Paflagonya, 3
Pahimeres, 33, 72
Pamfilya, 3
Paris, 29, 30, 67, 72, 129
Pasbanoğlu (Pazvantoğlu), 128
Paşa Ağa ibni Hoca Paşa, 270
Paşa Kerime Hanım, 58
Paşa Sancağı (Kütahya), 96
Paşacık Ağa (Çaşnigirbaşı), 49
Paşam Sultan, 86, 87
Paşasarayı, 11, 14
Paşayiğit (Saruhanlı), 158
Pelin, 4
Pertev Paşa, 107, 114, 175
Pesendi Hacı Ali Dede (Çakır Hacı Ali oğullarından), 262
Peşte, 84
Petersburg, 113
Pir Ahmet Efendi (Gaybinin büyük babasının babası), 236
Pir Ahmet bin Beşir Efendi (Kalburcu şeyh), 235
Pir Ahmet Efendi (Şeyh), 213
Pisidya, 3
Pizidi, 1
Pizren, 210
Pınarbaşı, 80, 83
Polonya, 231
Porsuk, 198
Pozga, 147
Primnesüs, 3
Prote, 8
Protospater, 7, 8
Prusya, 129, 216

R

Rabia Hanım, 12
Rabia Hanım (Hüseyin Paşa haremi), 246
Radosî, 256
Ragıp Mehmet Paşa, 125, 166
Rahimî Bey, 263
Rahmi Bey, 177
Rakım Efendi, 134
Raif Bey, 176
Ramazan (Hacip), 21
Rasih Bey (Antalya Meb'usu), 206
Rasih Efendi (Hocazade), 143, 212
Rasim Mehmet Efendi (Eğrikapılı, Hattat), 260
Raşit Efendi (Kitapçı), 242
Rauf Bey (Müfettiş), 6
Rauf Paşa, 134
Rauf Paşa (Suriye Valisi), 247
Recep Ağa, 135, 136
Recep Hüsnü Efendi (Nâsir Abdülbaki Dedenin oğlu), 257
Refet Bey (Paşa), 205
Refik Bey (Karaağazade) 140
Renel,4
Reşit Ağa (Mütesellim), 103
Reşit Bey, 205
Reşit Bey (Ethem Beyin biraderi), 140
Reşit Bey (Mustafa Reşit Paşa), 102
Reşit Paşa (Vali), 155
Reşit Paşa (Hassa livalarından), 259
Reşit Mehmet Paşa, 101
Revan, 113
Reyhan Paşa, 58
Rifat Bey (Gaybinin biraderi hafidi), 236
Rifat Efendi (Mülâzim), 196
Rifat Efendi (Takım kumandanı), 195
Rifat Efendi (Zabitvekili), 193
Rifat Paşa (Silistre kumandanı), 245
Riyale Ahmet Kapdan, 146
Rize, 192
Rıdvan Paşa, 160, 163
Rıza Bey (Çini mütehassısı), 136
Rıza Paşa, 174
Roje dö Flor, 34, 35
Rokzelan (Hürrem Sultan), 120
Roma, 2, 5, 6, 7
Rumeli, 1, 10, 46, 53, 58, 88, 89, 110, 125, 147, 161, 170, 218, 223, 231
Rumelihisarı, 156
Rumkale, 239
Rus, 249
Ruscuk, 128, 250
Rusya, 111, 113, 129, 146
Rüknüddin Süleyman, 20
Rüstem Ağa, 139
Rüstem Paşa, 119, 120, 121, 159

S

Sabıkuddin İlyas Bey, 20
Saçlı İbrahim Efendi, 256
Saçlızade Hasan Ağa Sarayı, 14
Sadık Bey (Gaybinin biraderi torunu), 236
Sadık Bey (Talip Paşazade), 271
Sadık Efendi (Mülâzim), 195

Sadettin Nüzhet Bey, 263
Safet, 102
Safvet Paşa (Kitapsız), 212
Safi Efendizade Hakkı Efendi, 124
Safer Efendi, 195
Sahip Ata (Fahreddin Ali), 26, 27, 30
Saim Bey (B. M. M. Kütüphane Müdür muavini), 279
Sait Arap, 15
Sait Bey (Meb'us), 177, 192
Sait Efendi (Çavuşbaşı), 173
Sait Paşa, 175
Sait Paşa (Şapur), 210
Sait Mehmet Efendi (Şeyhülislâm Mirzazâde), 255
Sait Mehmet Paşa, 167
Saka köyü, 150
Saka Mehmet, 156
Sakarya, 1, 2, 4, 72
Sakip Dede Efendi (Mevlevi şeyhi İzmirli), 232, 265
Sakız Adası, 35, 130, 131, 132, 166
Salih Efendi, 144
Salih Efendi (Şeyh), 264
Salih Mehmet Efendi, 123
Salih Paşa, 155, 172, 173
Sami Bey (Yüzbaşı), 203
Sandıklı, 26, 40, 53, 65, 73, 80, 83
Sangarıyus, 1
Sarayköy, 68, 74
Sarı Sultan Selim, 88, 251
Sarı Laçin, 46
Saruhan, 112
Saruhan Bey, 25, 36, 53, 89, 103, 134, 201
Sasa Bey (Emîr, Menteşe Beyin damadı), 35
Savci, 74
Sayda, 102
Sehi Bey, 269
Selâmi Ali Efendi (Üsküdarlı), 233
Selânik, 130, 168, 172, 247
Selgi Saray, 68
Selim (Şehzade), 234
Selimiye, 128
Selimi Salis, 129
Selim Sırrı Bey, 155
Selmanı Savcı, 217
Serasker (Hüseyin Paşa), 103
Serköy, 68, 69
Seydiköy, 83
Seydi Ahmet Paşa (Maraş Beylerbeyi), 163
Seyfüddin, 28
Seyit Abbas Ağa (Kütahyalı), 170
Seyit Ahmet (Gaybinin torunu), 235
Seyit Ahmet Salih Dede, 265
Seyit Ahmet Paşa (Anadolu Valisi), 172
Seyit Ahmet Paşa (Kemankeş), 165
Seyit Ahmet Paşa (Sıvaslı), 170
Seyit Hasan Paşa (Anadolu Valisi), 173
Seyit Hasan Paşa (Darendeli), 172
Seyit Cafer, 83
Seyfi Efendi (Bedrettin oğlu), 26 6
Seyit Ebubekir Efendi (Şeyh), 265
Seyit Ebubekir Efendi (Nâsir Abdülbaki Dedenin babası), 15 7
Seyit Ebubekir Efendi Zade Ali Nutki Dede, 265
Seyitgazi, 6, 57, 117
Seyit Mehmedi Buharî, 55
Seyit Mehmet Efendi, 265
Seyit Mehmet Paşa (Karavezir), 250
Seyit Mehmet Paşa (Yeğen), 169
Seyit Mustafa Paşa (Rikâbi Hümayun Kaymakamı), 171
Seyit Münip Efendi (Kazasker), 132
Seyit Nureddin, 86, 87
Seyit Osman (Gaybinin torunu), 235
Seyit Ömer Efendi (Seyit Ahmet Sahih Dedenin babası), 265
Seyit Şerif, 267
Seyit Şeyh Mehmet Efendi bin Abdullah, 147
Sezai Efendi (Zabitnamzedi), 196
Sicilya, 34
Sigetvar, 160
Silinti, 68, 86, 97
Silistre, 171, 244, 245
Simaî Mehmet Dede, 226
Simav, 4, 33, 36, 45, 46, 47, 48, 68, 112, 84, 97, 153, 154, 183, 184, 186, 187, 189 193 194, 196, 198
Simav Gölü, 4, 82
Simavlı Abdullah Efendi, 137
Sinada, 3
Sinan Bey, 128
Sinan bin Mecdettin Şeyhi, 60
Sinan Efendi, 266
Sinan Paşa, 158
Sinan Paşa (Hadım), 159
Sinan Paşa (Sofu), 161
Sinan Paşa bin Mehmet, 60
Sinan Şeyhi, 60
Sinanüddin Şeyhi, 60
Sinanüddin Yusuf Efendi (Yakup Efendi oğlu), 274
Sinan Ümmi (Elmalılı), 124
Sinaos, 4
Sinçanlı, 73, 97, 110
Sinop, 179
Siner köy, 68
Sipahi Mustafa Ağa (Haydar Efendinin babası), 248
Sirâcî, 264
Sirke, 68, 96, 97
Siyavüş Paşa, 162, 214
Sığla, 130

Sındırgı, 154
Sırbistan, 261
Sırrı Paşa (Giritli), 143
Sırrızade Nuri Paşa, 219
Sırp, 249
Sıvas, 37, 146, 154, 165, 171, 174, 175, 216
Sıvaslı, 4, 80
Sıvaslı (Uşakta), 216
Sıvaslı Alâaddin Paşa, 99
Sivastopol, 243
Sokrates, 7
Sover, 70
Sofya, 175, 209
Solakzade, 55
Söğüt, 177
Söğütlü Adası, 244
Sökmen, 83
Sulamış Han, 71
Sun'ullah Paşa, 168, 169
Sultan Abdülhamit, II., 248
Sultan Ali (Hattat), 212
Sultanbağı, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 121, 143, 205
Sultan Dîvânî, 43
Sultan Hatun, 49
Sultan Mahmut II, 101, 102, 172, 254, 256
Sultan Mehmet III, 98
Sultan Mehmet Çelebi, 268
Sultan Mehmet Reşat, 248
Sultan Murat II, 60, 228
Sultan Murat III., 230
Sultan Osman II., 272
Sultan Selim II., 229
Sultan Selim III., 257
Sultan Velet, 51, 67
Sultan Yakup II. (Germiyanın oğlu), 275
Sultanönü (Eskişehir), 89, 103
Suriye, 100
Süleyman (Nasuhoğlu), 15 4
Süleyman (Necatizade), 186
Süleyman Bey (Yüzbaşı),
Süleyman bin Ali Bey, 78
Süleyman bin Kutulmış, 9
Süleyman bin Mehmet Sadık, 51
Süleyman Çelebi, 145, 217
Süleyman Efendi (İlyaszade), 215
Süleyman Efendi (Nehamizade), 267
Süleyman Faik Efendi, 131
Süleyman Han, 107
Süleyman Paşa (Anadolu Beylerbeyi), 158
Süleyman Paşa (Budin Valisi), 159
Süleyman Paşa (Kız Alizade), 167
Süleyman Paşa (Tevkii), 166
Süleyman Refik Bey, 27 7
Süleyman Şah (Germiyan Oğlu), 15, 17, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 65, 67, 69, 76, 78, 83, 84, 212, 217, 226, 240, 269
Süleyman Şah bin Mehmet Bey, 4 7
Süleyman Tevfik Efendi (Zeynelabidinzade), 249
Süleyman Vehbi (Hasan Tahsin Efendinin babası), 242
Süleymanlı Köyü, 4
Sünbül Sinan Efendi, 273
Sümbül Sinan Efendi, 273
Süzopolis, 8, 9

Ş

Şaban Efendi, 213
Şadi Paşa (İshak Paşazade), 159
Şair Arifi, 14
Şair Rahimî Bey,
Şah Ana, 58
Şah Çelebi (Süleyman Şah), 47, 52, 65
Şah Hüseyni Safevî, 221
Şah İsmaili Safevî, 118
Şah Kulu, 118, 119
Şah Verdi, 151
Şahin Ali Paşa, 169
Şakir Osman Paşa (Ömer Rüştü Paşanın biraderi), 267
Şam, 54, 102, 139, 165, 173, 218, 221, 261
Şaphane, 69, 154, 186, 203
Şaphane köyü, 41
Şaraptar İlyas, 58
Şarkî Karahisar, 21
Şarl Teksiye, 1, 2, 3, 4, 5, 7, 16, 102
Şede, 5
Şefik Bey (B. M. M. Kâtip), 279
Şehit Ali Paşa, 225
Şehitlik (Rumelihisarında), 156
Şehri (Şair), 232
Şehrizor, 218, 264
Şehzade Bayazit, 10, 160, 263, 264
Şehzade Korkut, 118
Şehzade Musa Çelebi, 107
Şehzade Mustafa, 58, 60, 120, 275
Şehzade Selim, 160
Şemseddin Bey (Seyfi Efendizade), 266
Şemseddin Mehmet, 30
Şemseddin Ahmet Çelebi (Karahisarlı), 218
Şerefeddin (Dımşık Hükümdarı), 22
Şerefeddin Paşa, 58
Şemseddini Fenarî, 55
Şerefeddini Yezdi, 55
Şerif Efendi (Abdülbaki Efendi torunu), 233
Şerif Hasan Paşa, 215
Şerif Mehmet Efendi bin Abdullah Hakkı Efendi 270, 271
Şerif Paşa (Ferik),105
Şeyh Abdullah (İlâhî), 274
Şeyh Ahmet Efendi (Seyit Ahmet Salih Dedenin büyük babası), 265

Şeyh Bedreddin, 179
Şeyh Beşir Efendi (Gaybinin büyük babası), 236
Şeyh Demirtaş Ebu Abdullah bin Mehmet, 267
Şeyh Elvan, 270
Şeyh Galip, 259
Şeyh Halil (Şeyhzade Mustafa Efendinin amcası), 256
Şeyh İlâhi = Ali İlâhi (Gaybinin oğlu), 235
Şeyh İlâhii Simavî, 254
Şeyh Mehmet (Kemaleddin Paşanın babası), 86
Şeyh Mehmet bin Şeyh Alâeddin, 77, 87
Şeyh Musa Safi Efendi (Tarabuluslu), 257
Şeyh Mustafa - Aptal Musa, 79
Şeyh Muslihüddin, 113, 124
Şeyh Müftü Ahmet Efendi (Gaybinin babası), 236
Şeyh Nizameddini Gencevî, 268
Şeyh Nurettini Dimyati, 132
Şeyh oğlu Mustafa, 45, 50, 228, 269, 270
Şeyh Sadık Efendi, 248
Şeyh Salih Efendi (Kütahyalı), 219
Şeyh Seyfi Efendi (Bedrettin oğlu), 181
Şeyh Seyit Nureddin Sultan, 275
Şeyh Şemseddin Mehmet bin Aliyyülhüseynî, 59
Şeyh Uryan, 33
Şeyhi Efendi (Şeyhülislâm), 252
Şeyhî Sinan bin Mecdüddin, 59, 62, 63, 64, 213, 217, 228, 233, 267
Şeyhlu = Şeyhli, 53, 68, 80, 96, 97
Şeyhülislâm Feyzullah Efendi, 90
Şeyhzade Mustafa Efendi, 107
Şeytan Kulu, 119
Şikarî (Müverrih), 47, 60
Şücaaddin İnanç Bey, 74
Şühut, 73
Şükrü Bey (Kütahya Maarif Müdürü), 155, 205, 279
Şükrü Efendi (Karagöz Paşa müezzini), 169, 279

T

Tahir Bey (Bursalı), 212
Tahir Efendi, 175
Tahire Hanım, 67
Tahmasp Tabyası, 245
Tahsin Paşa (Başkâtip), 211
Tahtakale, 121
Tahure, 68
Taleyran, 129
Tali Efendi, 176
Talip Ağa (Nasuh ağazadelerden), 98
Talip Paşa (bin Bekir Ağa), 271
Tantal, 5
Taskırı, 68
Taşcı Ali Efendi, 255
Tava köyü, 248
Tavil, 151
Tavşanlı, 6, 47, 48, 68, 96, 147, 197, 202
Tayyar Mehmet Paşa, 162
Tayyar Paşa, 104, 147
Tebriz, 166, 179, 267
Teke, 89, 103, 118, 130
Tekeoğlu İbrahim, 130
Temişvar, 165
Tepe, 97
Tevkif Paşa (Arnavut), 176, 177
Tevfik Paşa (Kütahya Kaymakamı), 106
Tevfik Paşa (Sadrazam), 247
Tevfik Bey (Ethemin biraderi), 199, 201, 202, 206
Tevhit Bey, 51
Tilsit, 129
Timurhan, 44, 149
Tire, 35, 119, 179
Tirzedeyl (Binbaşı), 245
Tırhala, 113
Tırnova, 223
Tokat, 147
Toktay, 72
Topal Sadık, 114
Totrakan, 243, 244, 246
Toyla veya Tavile maa Osmaneli, 96
Trablus, 225
Trablusgarp, 102, 258, 261
Trabzon, 111, 113, 218, 223, 227
Trakya, 1
Transilvanya, 231
Tripolis, 33
Triyanopolis, 4
Turna, 1, 2
Tuna, 128, 210, 243
Tunus, 211, 225
Turgutlu, 58
Turgutoğulları, 58
Turhan, 48
Tursun Bey (Dursun Bey), 96

U

Ulu Arif Çelebi (Mevlânanın torunu), 35, 36, 37, 51
Ulubey (Nahiye), 4
Umur bin Savci, 67, 73, 74
Umur Bey (Demirtaş Paşazade), 145, 213
Urla, 131
Uşşak, 4, 6, 30, 65, 80, 85, 96, 97, 156, 170, 183, 185, 187, 203, 216
Uyvar, 272

Ü

Üçüncü Alâeddin Keykubat, 71
Üçüncü Gısasüddin Keyhüsrev, 27, 28
Üçüncü Kılıç Aslan, 20

Üçüncü Napoleon, 216
Üçüncü Sultan Murat, 151
Üçüncü Sultan Osman, 125
Üsküdar, 121, 209, 233, 243, 245, 246, 256, 259
Üsküp, 112
Ünsî Abdüllâtif Efendi, 272, 273

V

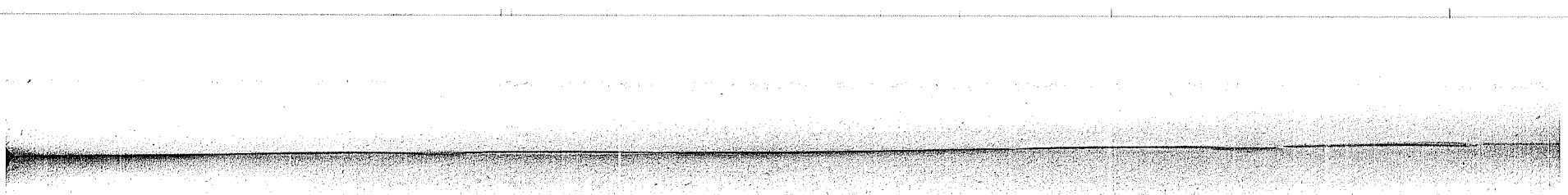
Vacidî (Gaybinin biraderi torunu), 236
Vahit Efendi, 130, 233
Vahit Paşa, 131, 132, 139, 176
Van, 166, 167
Vardar, 162
Varna, 162, 258
Vasık Efendi (Madrup Yusuf Efendinin torunu), 254
Vehbi Bey (Meb'us), 201
Veledi Şah Çelebi, 53
Veli Paşa (Vali), 167
Veli Paşa (Tepedelenli), 155
Veysel Paşa, 177
Vidin, 113, 125, 128, 250, 277
Vilyams Paşa, 245
Virancık, 80, 222
Viranşehir, 103
Visalî (Şair),
Visalî Mehmet Efendi, 273
Viyana, 248, 276
Völcek (Bölcek) köyü, 83

Y

Yahşi Bey, 145
Yahya Bey, 59
Yahya Efendi bin Ebülkabul Abdurrahman Efendi 274
Yakup Efendi (Minkarîzâde), 253
Yahya Paşa (Beylerbeyi), 158
Yahya Paşa (Eyuplu), 112, 113, 123, 167
Yakup Bey (Germiyanoğlu Birinci), 33, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 67, 71
Yakup Bey (Germiyanoğlu - İkinci), 48, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 66, 67, 78, 82, 84, 87, 88, 109, 111, 158, 179, 267
Yakup Bey bin Şah Süleyman (İkinci),82
Yakup bin Alişir, 31, 32, 33, 71, 73
Yakup bin Süleyman bin Mehmet (İkinci),65
Yakup bin Umur (Germiyan ailesinden), 73
Yakup Çelebi (İkinci),52, 65
Yakup Efendi (Koca Mustafa Paşa Şeyhi), 273 274
Yakup Han ibni Germiyan Alişir, 33, 39, 40
Yakup Paşa, 159
Yanya, 155, 188, 273
Yar Ali bin Siyavüş, 235
Yavuz öz Bey (Evliya Çelebinin Büyük Dedesi), 229
Yazılıkaya, 3, 6
Yeğen Mehmet Paşa, 112
Yellice, 205
Yenbu, 140
Yeni Kale (Aşağı Kale),12
Yenipazar, 261
Yenişehir, 146, 203
Yenice Köyü, 33
Yerköğü, 250
Yezit ibni Muaviye, 41
Yirmi Sekiz Çelebi, 167
Yıldırım Bayazıt, 32, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 60, 88, 107, 109, 111, 145, 158, 216, 269, 270
Yonacalı, 9, 10, 11, 102
Yozgat, 184
Yukarıhisar, 17
Yularkıstı, 151
Yunüs Paşa, 159
Yusuf bin İbrahim, 75
Yusuf İzzettin Efendi (Veliaht), 227
Yusuf Efendi (Madrup), 253, 254
Yusuf Paşa (Hazine Kethüdası), 165
Yusuf Paşa (Topal),165
Yusuf Paşa (Vali), 163
Yusuf Paşa (Vali), 171

Z

Zaganos bin Abdullah, 60
Zahirüddin İbrahim Şah, 23
Zaim Ahmet Paşa, 172
Zal Mahmut Paşa, 160
Zatî (Balıkesirli), 251
Zeki Velidî Bey, 179
Zeregen (Zeryan), 13
Zeynel Paşa, 159
Zeynüddin Çelebi, 225
Zigervar, 229
Ziya Bey (İhtifalci), 265
Ziya Bey (Yüzbaşı), 196
Ziya Hüzni Bey (Doktor),142
Zonguldak, 178
Zor Paşa, 161

FİHRİST

BİRİNCİ KISIM

SELÇUK TÜRKLERİNİN İSTİLÂSINDAN EVVEL FİRİJYA VE KÜTAHYA

Firijya halkı — Firijyada hükûmet — Küçük Firijyanın meşhur şehirleri — Nakoleya — Mideüm Dorileüm — Kadi — Angir [Ansir] — Sinaos — Tiriyanopolis — Selçikler — Süleymanlı — Akmonya — Ezani — Firijya mezarları. Sahifa 1 — 6

İKİNCİ KISIM

MÜSLÜMAN TÜRKLERDEN EVVEL KÜTAHYA ŞEHRİ

Kutyom hakkında malûmat — Bizans zamanında Kütahya — Anadolu Selçokilerinin Kütahya akınları. Sahifa 7 — 8

ÜÇÜNCÜ KISIM

TÜRKLER ZAMANINDA KÜTAHYA ŞEHRİ

Kütahyanın Türkler tarafından zaptı — Muhtelif müelliflerin Kütahya şehri hakkındaki mütaleaları — Meşhur Evliya Çelebinin Kütahya hakkında verdiği mufassal malûmat: Kütahya eyâleti, Kütahya kalesi, Kütahyanın mevkii, mahalle ve haneleri, Kütahya saray ve konakları, kasaba hakkında malûmat, Kütahya binaları, Kütahyanın mamûlâtı, Kütahya halkının kıyafet, adet ve ananeleri, Kütahya mesireleri — Ecnebi müelliflere göre Kütahya şehri. Sahife 9 — 16

DÖRDÜNCÜ KISIM

ZAMANIMIZDA KÜTAHYA ŞEHİR VE KALESİ

Kütahya kalesinin hali hazır vaziyeti — Hali hazırda kütahya şehrinin iktısadî vaziyeti. Sahife 17 — 18

BEŞİNCİ KISIM

KÜTAHYADA SELÇUK ESERLERİ

Karaca viran kitâbesi — Yoncalı hamamı kitâbesi — Balıklı camii kitâbesi — Hıdırlık kitâbesi — Kütahya Fatihi İmadüddin Hezar Dinârî hakkında malûmat. Sahife 19 — 24

ALTINCI KISIM

KÜTAHYADA GERMİYAN OĞULLARI

Germiyan oğulları hakkında ilk malûmat — Alişir oğlu Muzaffereddin — Muzaffereddin oğlu Kerimüddin Alişir — Alişir oğlu Hüsamüddin — Alişir oğlu Emir Şehabeddin gazî. Sahife 25 — 28

YEDİNCİ KISIM

SELÇUK VE GERMİYAN MÜCADELESİ

Germiyanlılarla Selçuk hükümdarı Gıyasüddin II arasında devam eden mücadeleler— Germiyanların Selçuklara itaatleri. Sahife 29 — 31

SEKİZİNCİ KISIM

GERMİYAN OĞULLARI HÜKÛMETI

Teessüs ve birinci Yakup bin Alişir — Yakup bey zamanına âit vukuat — Yakup beyin Tripolisi zapt ve (Filadelfiya) yı muhasarası — Yakup beyin Katalanlarla muharebesi — Germiyan ümerasından Mehmet bin Aydın, Saruhan ve Karasi beylerin Garbî Anadoluyu istilâları — Yakup bey hakkında menakibülarifindeki malûmat — Yakup beyin Kara Hisarı Sahibi elde etmesi — Bizanslıların Yakup bey zamanında Germiyanlılarla münasebâtı—Yakup beyin kuvvet ve satveti hakkında Arap menbalarının verdiği malûmat — Yakup bey zamanında Germiyanlıların Osmanlılarla münasebâtı — Yakubı evvel namına bir vakfiye — Yakup beye atfedilen sikke — Yakup bey oğlu Mehmet bey zamanı — Mehmet beyin Kula ve Gediz taraflarını Bizanslılardan zaptı — Mehmet bey oğlu Süleyman şah zamanı—Germiyanlıların Karaman oğullariyle münasebâtı—Germiyan ve Osmanlı devletleri münasebâtı — Süleyman şâhın Osman oglu Muradı Hudavendigârla dünür olmaları — Germiyan memleketinin Osmanlı nüfuzü altına girmesi — Süleyman şah namına yazılan (hurşit - ferahşat) — Süleyman şâhın sikkeleri — Süleyman şâhın mevlâna âilesile karabeti — İkinci Yakup beyin birinci devrei hükûmeti — İkinci Yakup beyin cihaz dolayisile Osmanlıların ellerine geçmiş memleketleri istirdâ kıyâmı — Osman oğlu Yıldırım Beyazıt hânın Germiyan hükûmetini zapt ile Yakup beyi haps etmesi — Yakup beyin Demir hana ilticası — Ankara harbinden sonra Yakup beyin, yeğeni Çelebi Mehmede zahir olması — Germiyan memleketlerini ve Kütahyayı Karaman oğlunun işgali — Osmanlı hükümdarı tarafından Yakup Beyin memleketlerinin istirdadı — Germiyan hükûmetinin Çelebi Mehmet zamanında Osmanlıların himayesi altına girmesi — İkinci Sultan Murat zamanında Osmanlı ve Germiyan hükûmetleri münasebâtı - Yakup beyin Edirne seyahati ve mülkünü Muradı Saniye vasiyet etmesi — Yakup beyin vefatiyle Germiyan hükûmetinin Osmanlılara intikali — Yakup beyin müsahibi şeyhinin müşarünileyh hakkında kaside ve mersiyeleri — İkinci Yakup beyin parası — Germiyan oğullarına verilen (Çelebi) lakabı hakkında malûmat — Germiyan oğullarının silsilesi. Sahife 32—67

DOKOZUNCU KISIM

GERMİYAN HÜKÛMETİNE TABİ ŞEHİRLER

Germiyan elinin meşhur kazâları— Germiyan kumaşları — Germiyan oğulları zamanında iktısadî vaziyet. Sahife 68 — 70

ONUNCI KISIM

GERMİYAN OĞULLARINA VE ONLARIN ZAMANINA ÂİT KİTABELER

Ankarada Kızıl bey camii minberi kitâbesi — Kütahyada Vacidiye [Umur bey] medresesi kitâbesi — Sandıklıda çavuş çeşmesi kitâbesi — Denizlide İnanç bey kitâbesi — Kütahyada Hisar çeşmesi kitâbesi — Denizlide Ulu cami kitâbesi — Afyon Karahisarda çeşme kitâbesi — Kütahyada Kalei balâ camii kitâbesi — Kütahyada kurşunlu namı diğer Kasım Paşa camii kitâbesi — Kütahyada Çatal mesçit kitâbesi — Kütahyada Balıklı camii kitâbesi — Denizlide merkez çeşmesi kitâbesi — Kütahyada Yakup Çelebi medresesi kitâbesi — Uşakta Kavşit çeşmesi kitâbesi — Kütahyada İshak Fakıh çeşmesi kitâbesi — Kütahyada Paşam Sultan [Seyit Nurettin] kitâbesi. Sahife 71 — 87

ON BİRİNCİ KISIM

OSMAN OĞULLARI ZAMANINDA KÜTAHYA

Kütahyanın Osmanlılara geçmesi — Osmanlılar zamanında Anadolu beylerbeyliği ve Anadolu eyaleti merkezi olan Kütahya — Anadolu beylerbeyliği veya Anadolu eyaletine merbut sancaklar—Osmanlı beylerbeyi ve valilerinin vilâyeti sureti idareleri — Anadolu eyaletinde askerî teşkilâtı. Sahife 88—95

ON İKİNCİ KISIM

ANADOLU BEYLERBEYLİĞİ TEŞKİLATINDA KÜTAHYA KAZALARI VE KÜTAHYA KALESİ

Kütahyaya tâbi kazaların isimleri — Osmanlılar zamanında Kütahya kalesine dair malûmat. Sahife 96—99

ON ÜÇÜNCÜ KISIM

MISIR ORDUSU İŞGALİ ALTINDA KÜTAHYA

Mısır valisi Mehmet Ali Paşa kuvvetlerinin Kütahyayı işgali ve Kütahya sulhnamesi. Sahife 100—102

ON DÖRDÜNCÜ KISIM

KÜTAHYADA MUHASSILLIK VE SANCAK TEŞKİLATI

Kütahyada muhassıllık, kaymakamlık ve sancak teşkilâtı. hakkında malûmat. Sahife 103 — 106

ON BEŞİNCİ KISIM

KÜTAHYADA OSMAN OĞULLARI ZAMANINA AİT KİTABELER

Ulu Cami kitabesi — İshak Fakih camii kitabesi — İmaret mescidi [Gök Şadırvan] kitabesi — Hisar Bey [Saray] camii kitabesi — Menzilhane kitabesi — Karaköz Paşa

camii kitabesi — Balıklı hamamı kitabesi — Rüstem Paşa medresesi kitabesi — Çukur Çeşme kitabesi — Hatuniye camii kitabesi — Balıklı camii kitabesi — Balıklı tekkesi kitabesi — Sakahane kitabesi — Alo Paşa camii kitabesi — Vahit Paşa kütüphanesi kitabesi — Muvakkithane kitabesi — Kaditler camii kitabesi — Yeşil cimi kitabesi — Molla Bey camii kitabesi — Sadettin [Saadet] camii kitabesi — Kütahya Hükûmet Konağı tarihçesi ve kitabeleri ile bu eserleri yaptıran zevattan elde edilebilenlerin tercemei halleri. Sahife 107 — 143

ON ALTINCI KISIM

KÜTAHYADA KİTABESİZ ESERLERDEN

Takkeciler veya Takvacılar camii ve banisi Demirtaş Paşa ile tevsi eden silâhtar Mehmet Paşanın tercemei halleri — Lala Hüseyin Paşa camii ve Hüseyin Paşanın tercemei hali — Bedestan binaları — Arslan Bey camii — Bekir Sıtkı Paşa tekkesi ve tercemei hali — Gümüş Eşik tekkesi — Kütahya mevlevihanesi — Evliya Çelebi seyahatnamesinde kitabesi görülen ve hali hazırda kitabeleri bulunmıyan bazı eserler. Sahife. 144 — 155

ON YEDİNCİ KISIM

KÜTAHYA VİLÂYETİNE ÂİT BAZI VUKUAT

Kütahyada celâliler — Can Mirza Paşa vak'ası — Sahte mütesellim vak'ası — Acem Oğlu vak'ası — Hacı Molla vak'ası — Gediz voyvodası Nasuh oğlu Nasuh vak'ası — Tepedelenli zadelerin idamları — Uşşakta saka Mehmet vak'ası — Bektaşi şeyhi Mahmut babanın Kütahyaya nefyi. Sahife. 156 — 157

ON SEKİZİNCİ KISIM

ANADOLU BEYLERBEYİ VE VALİLERİ

Anadolu Beylerbeyliğinin teessüsünden itibaren eyalet ve valilik zazanında gelen beylerbeyi ve vâlilerin isimleri ve memuriyetleri tarihleri — Kütahyada muhassıllık, kaymakamlık ve mutasarrıflık teşkilâtı zamanında tayin edilen muhassıl, kaymakam ve mutasarrıfların isimleri ve memuriyetleri tarihleri — Müstakil mutasarrıflık ve valilik zamanında gelen mutasarrıf ve valilerin isimleri ve memuriyetleri tarihleri. Sahife 158—178

ON DOKUZUNCU KISIM

MÜTEMMİM MALUMAT

Germiyan oğulları hakında mütemim izahat — Germiyn oglu ikinci Yakup Bey faslına ilâve idilecek mütemmim izahat. Sahife 179

YİRMİNCİ KISIM

MİLLÎ MÜCADELE ESNASINDA KÜTAHYA

Millî mücadelenin ilk zamanından ve müdafaai hukuk teşkilâtından itibaren Ethem Beyin Milli hükûmete muhalefet ettiği tarihe kadar geçen vakayi — Kütahyada

millî alay teşkili — Millî alay teşkili dolayısile Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Hazretlerinin Kütahyayı teşriflerile Kütahyalıların vatanperverliklerini takdir buyurmaları — Kuvayi seyyare kumandanı Ethem Beyin muhalefeti ve yunanlılarla birleşerek millî hükûmet aleyhine hareket etmesi · Büyük Millet Meclisi ordularının Kütahyaya vürudu ve Ethem Beyin Gedize çekilmesi—Birinci İnönü harbinde Ethemin Kütahyayı zapta teşebbüs etmesi ve şehrin hükûmet kuvvetleri tarafından müdafaası — Ethemin yunanlılara dehaleti — İstiklâl mahkemesinin kütahyaya vürudu — Kütahyanın yunanlılar tarafından işgali — Kütahyanın istirdadı. Sahife 180—207

YİRMİ BİRİNCİ KISIM

KÜTAHYA MEŞÂHİRİ

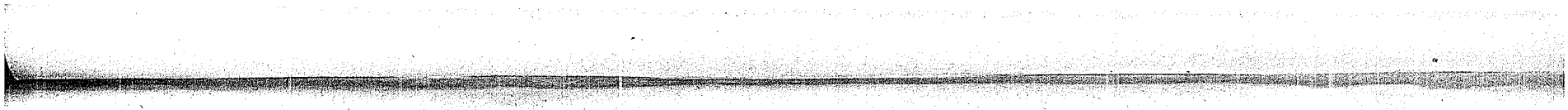
Abdullah Ahmet Efendi — Abdullah Hakkı Efendi — Abdullah Hilmi Efendi — Abbas Paşa — Abdülhalimi Kermiyanî — Abdullah Vehbi Paşa — Abdurrahman Nûrettin Paşa — Abdurrahman Fevzi Efendi — Abdülvacit bin Mehmet — Ahmet Âsım Efendi — Ahmet bin Mehmet — Pir Ahmet Efendi [Kalburcu şeyhi] — Ahmet Dâî — Ahmet Ragıp Paşa — Ahmet Paşa [Osman Paşa zâde] — Ahmet Paşa [Çura zâde] — Ahmet Vasfi Efendi — Ahmedî — Ahterî Mustafa Efendi — Ali Paşa [Hacı] — Akif Mustafa Paşa — Arif Efendi — Arif Efendi — Ârifî — Asım Yakup Efendi — Azbî Mustafa Efendi — Bürhanettin İlyas Çelebi — Canım hoca Mehmet Paşa — Cafer Dede — Celâlüddin Ergun Çelebi — Cemal Bey — Cemâlii Kermiyanî — Cenâbi — Derviş Husam — Emin Mehmet Efendi — Evliya Çelebi — Farig Abdurrahim — Fatma Hanım — Fenayi Ali Efendi — Fikri Abdülbaki Efendi — Fraki Abdurrahman Çelebi — Gaybî Sun'ullah Efendi — Hacı Hamdi Efendi — Hacı Nuri Bey — Hâlis Ahmet Dede — Hamzavî — Harimi İbrahim Bey — Hıbrî Ali Efendi — Hasan Fevzi Efendi — Hasan Tahsin Efendi— Hüseyin Paşa — Hüseyin Hilmi Paşa — Haydar Efendi (Şeyh) — İbrahim paşa [tavalı] İbrahim Ruştü Efendi — İsmail Hakki Efendi [Evliya zade] — İzzet Ahmet Paşa — Kalenderi Kermiyanî — Kara Fazlı — Kasım izari — Kethuda zade — Mahvi Ahmet Efendi — Madrup Yusuf Efendi — Mehmet Dede — Mehmet Emini Kandehari — Muhyi Abdurrahman Efendi. — Mustafa Efendi [Hattat. Şeyh zade] — Mustafa Rüştü Efendi — Mustafa Saffet Paşa [Kitapsız] — Nasır Abdülbaki Dede — Necip Ahmet Efendi — Necip Mustafa Paşa — Nuri Paşa — Nutkî Ali Dede — Osman Efendi — [Dogalarlı] — Ömer Efendi — Ömer Rüştü Paşa — Pesendi Hacı Ali Dede — Rahimi Bey — Salih Efendi [Şeyh] — Siraci — Seyit Ebubekir Efendi — Seyit Mehmet Efendi — Seyit Ahmet Sahih Dede — Seyfi Efendi [Bedrettin oğlu] — Sinan Efendi — Süleyman Efendi — Şakir Osman Paşa — Şeyh Demirtaş — Şeyhî Sinan — Şeyh oğlu Mustafa — Şerif Mehmet Efendi — Tâlip paşa — Ünsi Abdüllatif Efendi — Visâli Mehmet Efendi— Yakup Efendi — Yahya Efendi. Sahife 208—275

YİRMİ İKİNCİ KISIM

KÜTAHYA MACAR VE LEH MÜLTECİYLERİ

Fransada 1848 ihtilâlinin Avrupaya sirayeti — Viyana ve Macar inkılâpları — Macarların Avusturyalılara galebeleri, Rusların Avusturyalılara yardımı, Macarların mağlûbiyeti ve türkiyeye ilticaları, mülteciylerin bir kısmının Kütahyaya sevkleri — Mültecilerin Kütahyada bir buçuk sene kadar ikametleri — Mülteciylerin serbest bırakılarak hükûmet muavenetiyle İngiltereye sevkleri. Sahife 276—278

İNDEKS Sahife 281

YANLIŞ — DOĞRU CETVELİ

Eserin tab'ını müteâkıp karine ile anlaşılacak düşüklükler, virgül, nokta hatâları şeklinde yanlışlıklar görüldüğü gibi, ibareyi tagyir idecek bazı eksiklikler ve düşüklüklerde göze çarpmıştır. Bunlardan görebildiklerimi aşağıya yazdım muhterem karilerce o ibarelerin tashihlerini reca ederim.

Sahifa 1 hamişinde aşağıdan ikinci satırdaki isim (Ezani) ve anın altındaki isim ise (Kutyom) olacak.

Sahifa 7 Satır 4 (kal'ayı havi kal'a ile) ibaresi (kal'ayı havi kaya ile) diye tashih edilecek.

Sahifa 11 Satır 37 Bodin ismi Budin olacak.

Sahifa 12 Satır 9 puşte tabiri (püşte) olacak.

Sahifa 13 Satır 21 (Kütahya mahalleleri) Sahifa 16 Satır 16(ferâce) ve Sahifa 16 Satır 39 (macarca bir) Sahifa 17 Satır 12 (arasında) Sahifa 18 Satır 13 (beş bin hânedir) tarzında tashih edilecekler.

8ahifa 18 Satır 15 hacı Ali zâde âile ismi (hacı Alâeddin zâde) olacak.

Sahifa 23 Satır aşağıdan 6 (Mecdeddin İsâ) şeklinde düzeltilecek.

Sahifa 26 Satır 17 (ittiham) ve Sahifa 27 Saiır 27 (ulûfe) ve Sahifa 27 Satır 36 (kulları) ve Sahifa 31 Satır 15 (ecellül'kebir) olacaktır.

Sahifa 37 aşağıdan ikinci satırdaki isim (Ar'arim = عرعرم) diye düzeltilecek.

Sahifa 41 » üçüncü » (aleyhdarlarının) ve Sahifa 44 aşağıdan ikinci satırda (Hallede) diye tashih olunacak.

Sahifa 46 Satır 9 da (malûm değildir) ibaresinden sonra (bir nüshası Mısır kütüphanesinin 16520 numara ile علم الفنون المتنوعة التركيه kısmında bulunan (Ali baba elcani) kabusname tercemesinin 765 hicret senesinde Süleyman şah bin Mehmet Bey namına yazıldığına ve bundan başkr yine) ibaresi ilâve edilecektir.

Sahifa 47 Satır 4 (Hurşitnâme.)

Sahifa 47 Satır 7 (müşarûnileyh namına) ibaresinden sonra [(765 H 1363 M) senesinde Ali baba elcani bin Salih tarafından terceme tarikiyle sözleri ilave olunacak.

Sahifa 51 Satır 2 ve 3 (Hallede Milkehu)ve Sahifa 51 Satır 8 Rakam ve yine Sahifa 51 Satır 9 (cüz 13 Sahifa 813) diye tashih olunacak.

Sahifa 52 Satır 8 (Bunduz) ve Sahifa 53 Satır 8 (dayısı) ve Sahifa 56 Satır 13 beş bin ve yine o Sahifa Satır 32 iltizâm eylemesine, Sahifa 95 Satır 13 (padişahı sultan Murat) yollu duzeltilecek.

Sahifa 59 Satır 28 deki sefahetine ibaresinin yerine (israfına) tabiri konacak. Sahifa 60 Satır 5 te Kütahyadaki ibaresinde (ki) fazladır.

Sahifa 60 Satır 8 den 13 e kadar olan altı satırlık ibare Birinci Yakup Bey kısmının sonuna gelecektir.

Sahifa 64 ün son satırındaki 9 rakamı fazladır.

Sahifa 65 Satır 19 da satırın sonuna (Karaman oğlunun asker verdiği bu yeni Germiyan zâdenin, Süleyman şâhın diğer oğullarından doğan hafitleri olması da muhtemeldir) ibaresi ilâve olunacak.

Sahifa 72 Satır 29 umurun.

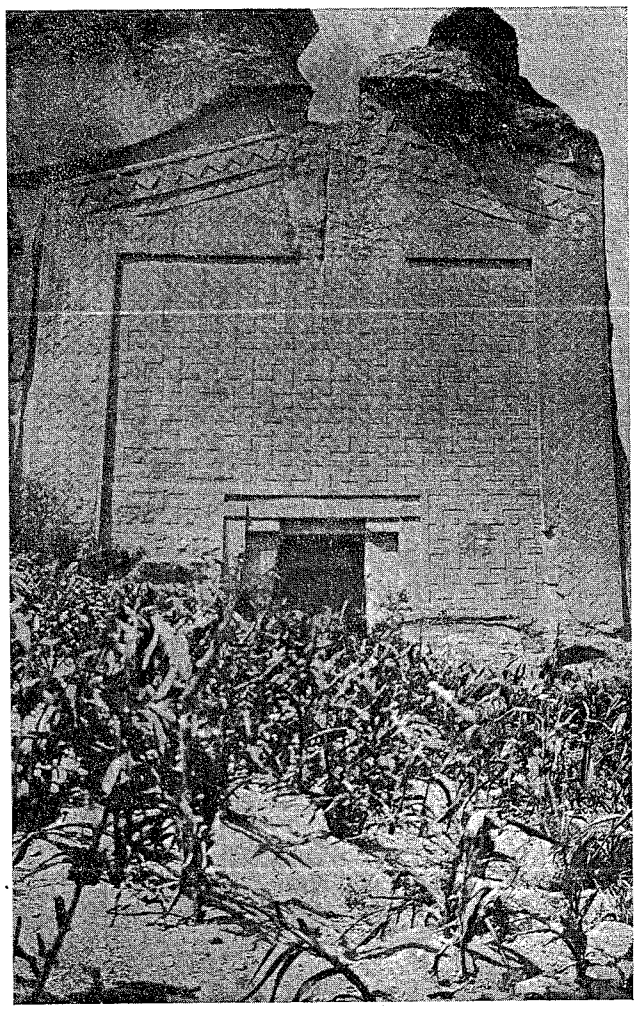
Sahifa 75 Satır 30 (Hamidiye) ve Sahife 78 Satır 32 de (verildiği.)

Sahifa 80 Satır 6 (Has danişmentten) ibaresinden sonra bir nokta konacak ve yine orada Gedizde isminden sonraki nokta da kaldırılacaktır,

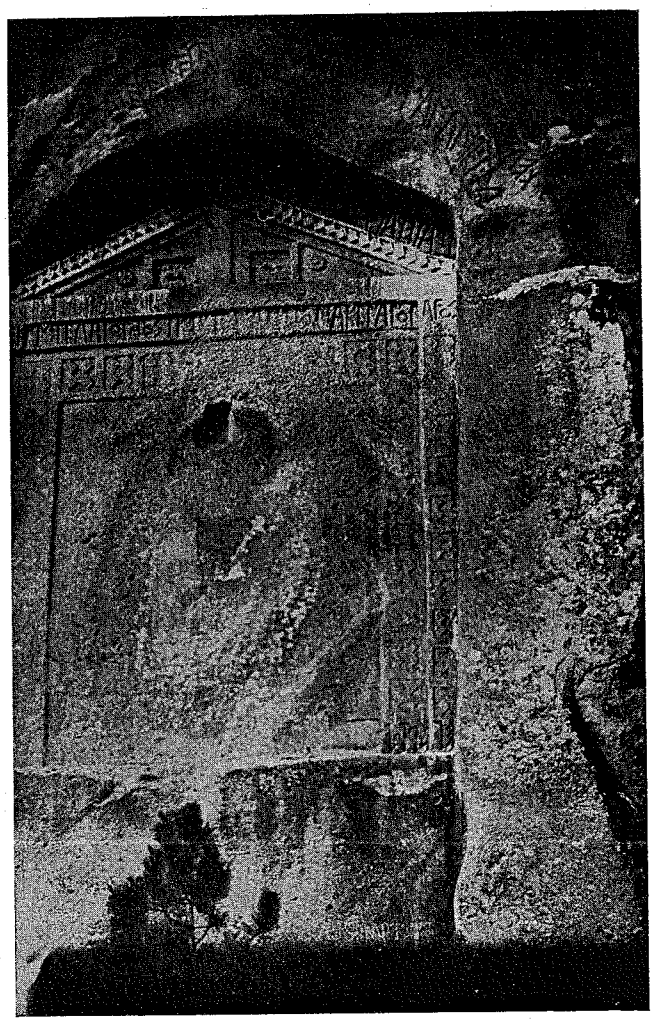
Sahifa 83 Satır 3 te yine (Danişmentten) sonra nokta konarak Gedizde isminin sonundaKi nokta ise kaldırılacaktır.

Sahifa 83 Satır 4 te arığile ibaresi (Arkiyle)ve Sahifa 88 Satır 6 da (Kosova) ve Sahifa 89 Satır 5 ediyordu yerine (tutuyordu) ve Sahifa 89 Satır 18 de (Voyvoda) olacak.

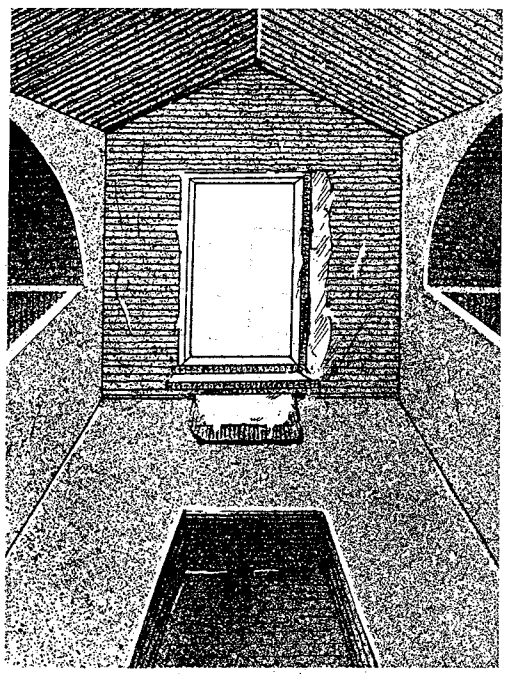
Sahifa 90 Satır 39 Mehmet.
Sahifa 120 Satır 10 da 958 rakamı 957 olacak.
Sahifa 121 Satır 33 ün sonuna (bu eser neşri tarihin heman aynen nakli gibi olup neşrinin mabadi de (960) tan sonraya kadar devam etmiştir. Eserın birer nüshasi Darülfünun, Yozgat kütüphanelerile Osman Ferit Beyin Hususi kütüphanelerinde verdır.) mütaleası ilâve olunacak.
Sahifa 156 Satır 25 Bektaşilik aleyhtarlığının.
Sahifa 158 in hamişi 156 ıncı sahifaya âittir.
Sahifa 179 Satır 10 Zeki Velidî
Sahifa 185 en son satırda (yadetmeği.)
Sahifa 186 en son satırdaki Fuat imzası (Fazıl) olacaktır.
Sahifa 200 Satır 19 daki ibare (Yeni Türk Hükümetinin) diye tashih edilecek.
Sahife 200 Satır 21 (mümaşat) ve Satır 27 de (askerî teşkilâtı)
Sahifa 207 Satır 12 (teşekküratı) diye tashih edilecek.
Sahifa 235 te en aşağıdan ikinci satırda (bu eserîn)
Sahifa 258 Satır 12 (قولا = qola)
Sahifa 258 Satır 32 (Kola) ibaresi Fransızca q harfile qola diye tashih edilecek
Sahifa 266 Satır 30 Kütüphanesi

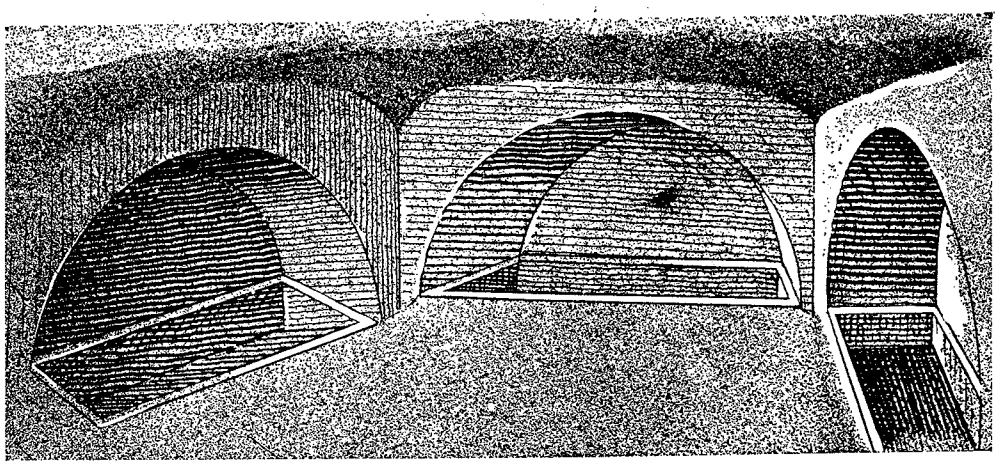
1 — Frijya kralı Midasın mezarı [yazılı kaya].

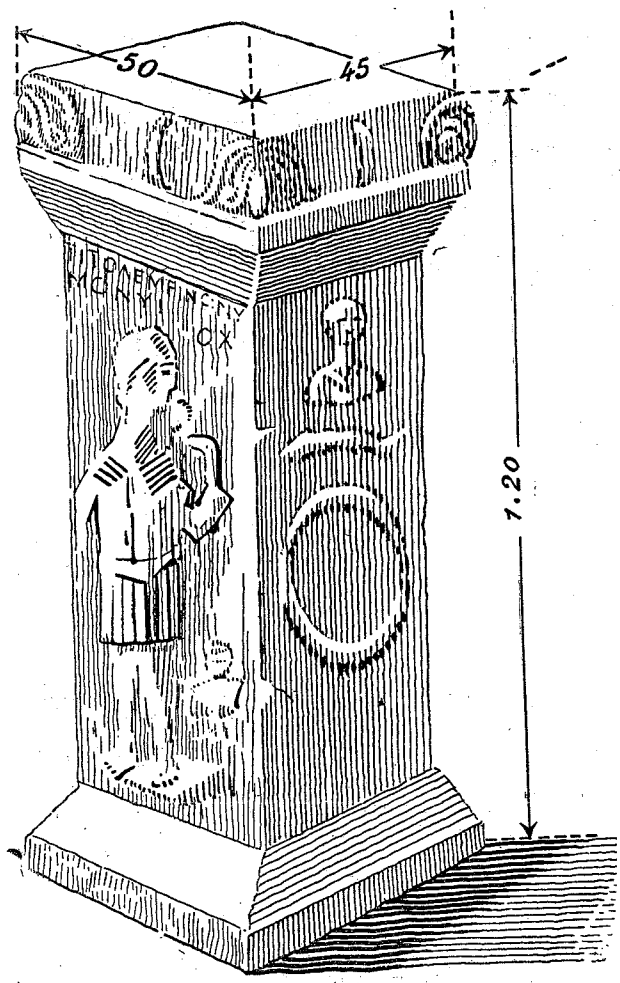
2 – Çukurca yolunda ikinci yazılı kaya.

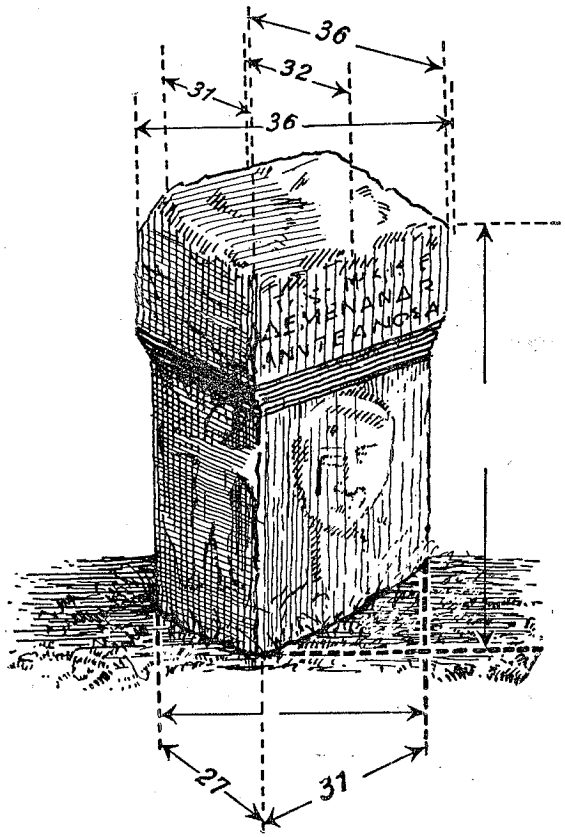
3 — Afyonkarahisar ovasında (Yapıldak köyünde eski bir mezar.

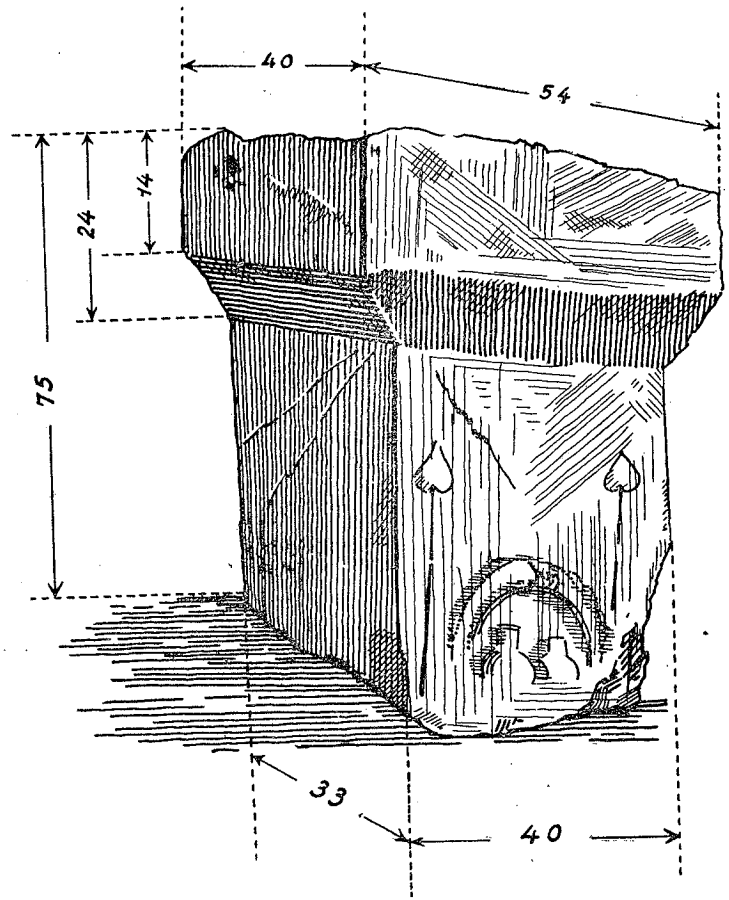
4 — Eskişehirin Sarıöküz köyünde eski mezarlardan biri.

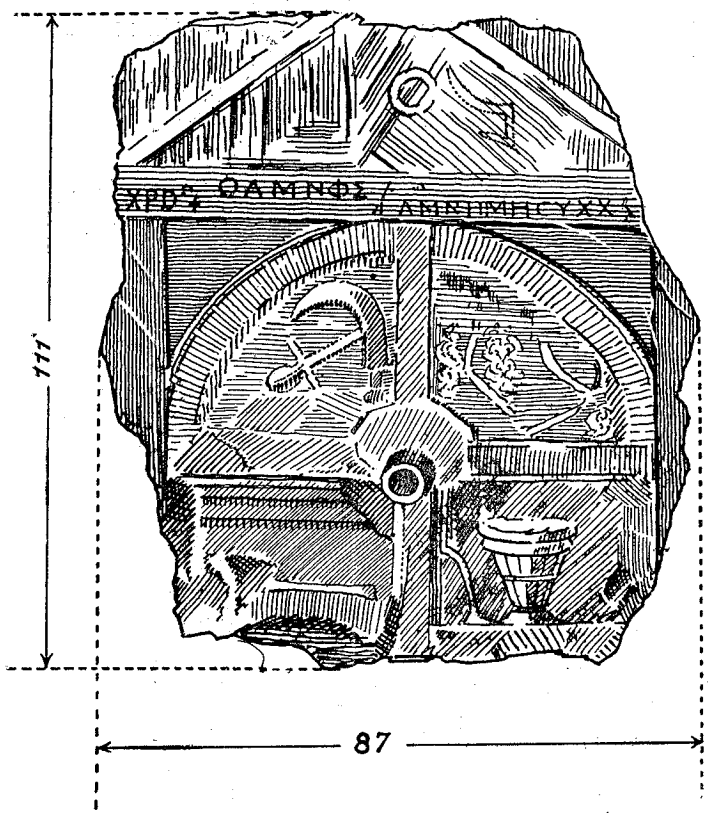

5 — Seyitgazinin Ayvalı köyünde cami avlusunda eski sütuulardan biri.

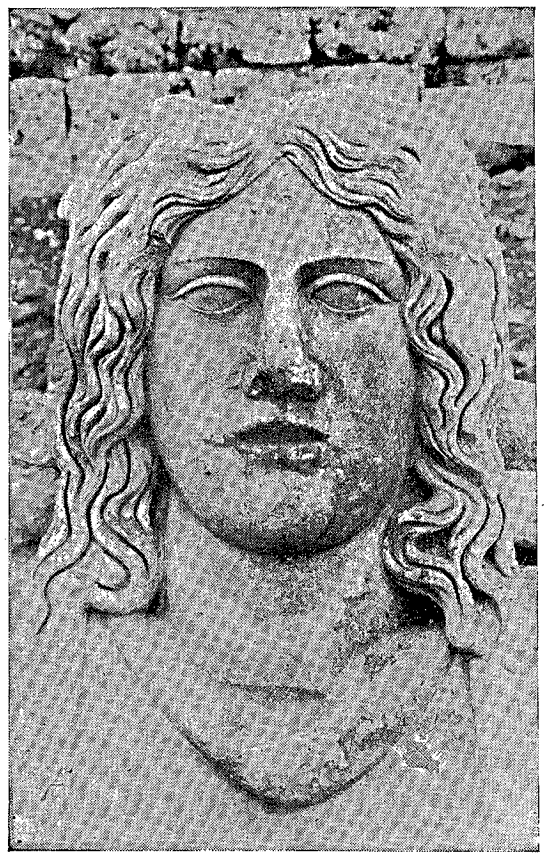

6 — Firijyada eski eserlerden biri (Kuyucak köyündedir).

7 — Eskişehirin Kuyuca köyünde Karakeçili Zade Emin Beyin misrfirhanesi önündeki eski bir kaide.

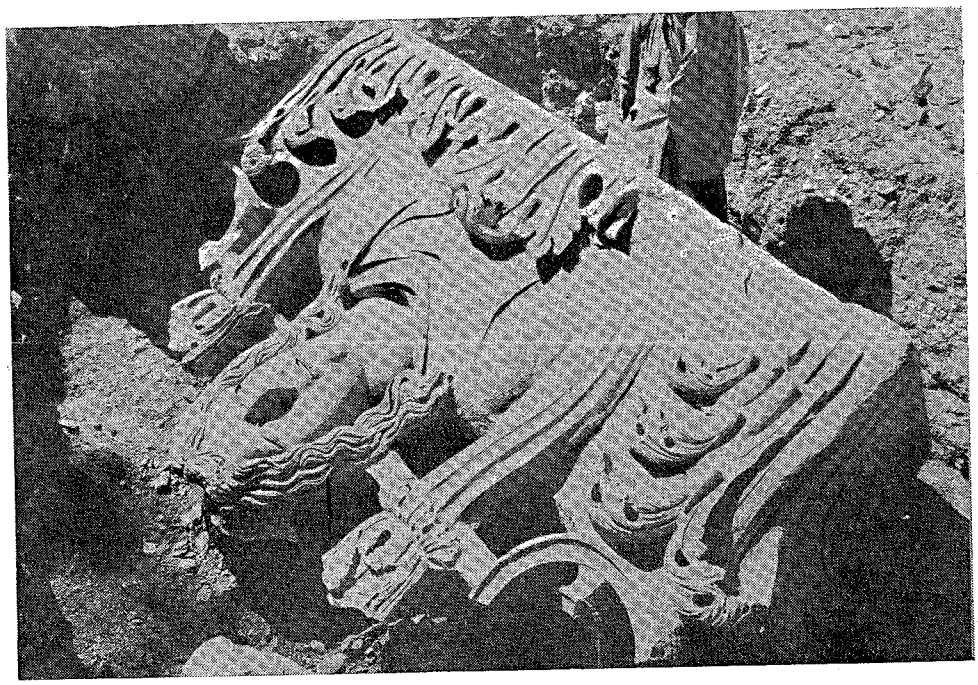

8 — Kuyucak köy3nde Emin Beyin avlusundaki çeşmede bulunan Roma devri eserlerinden.

9 — Ezani (Çavdarhisar) da Jüpiter Mabedinde bulunan (Apollon) un başı.

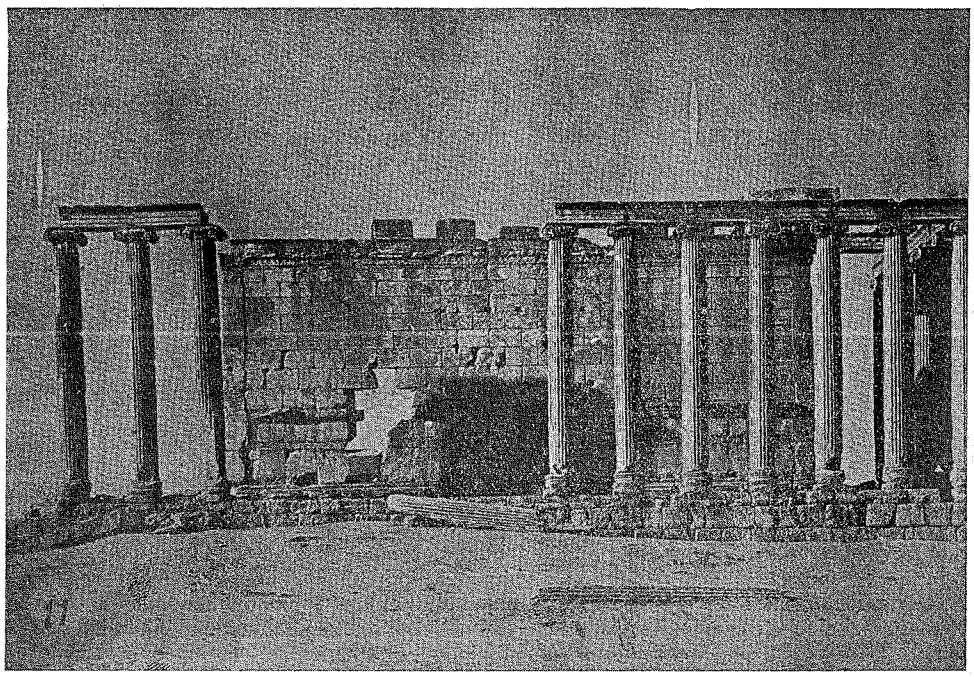
10 – Ezanide Jüpiter Mabedinin üst kat tezyinatından bir parça

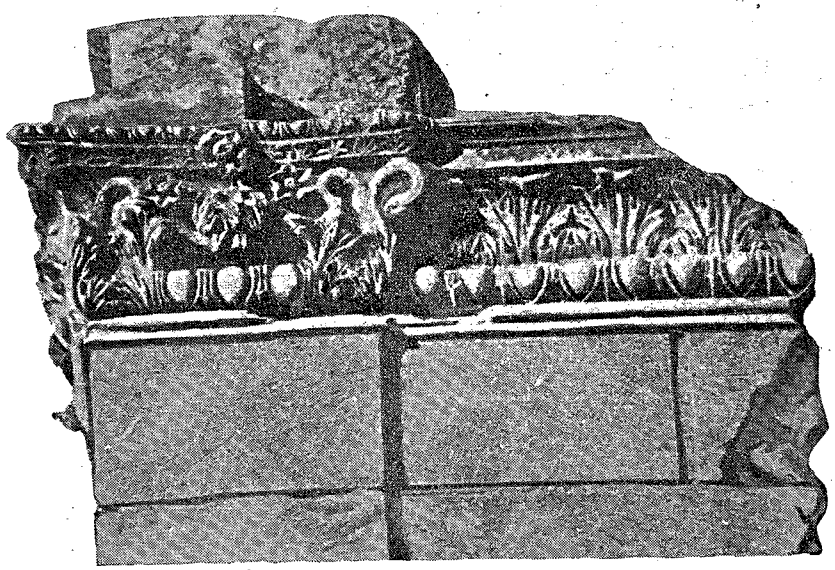
11 – Çavdarhisar (Ezani) de çıkan heykelin yandan alınmış resmi.

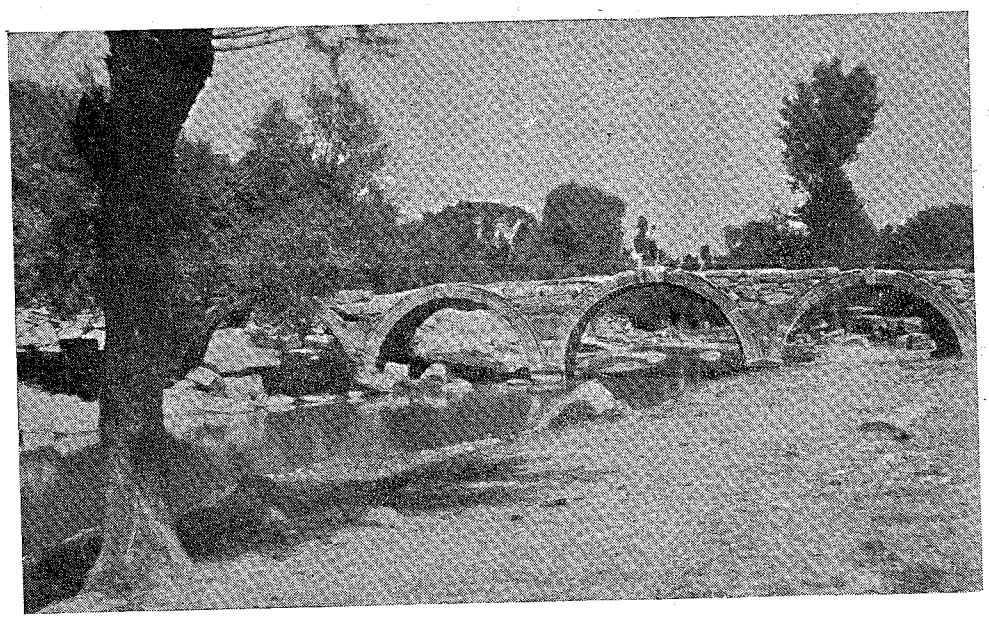
12 — Çavdar Hisarda Jüpiter Mabedinin şimal cihetten görünüşü.

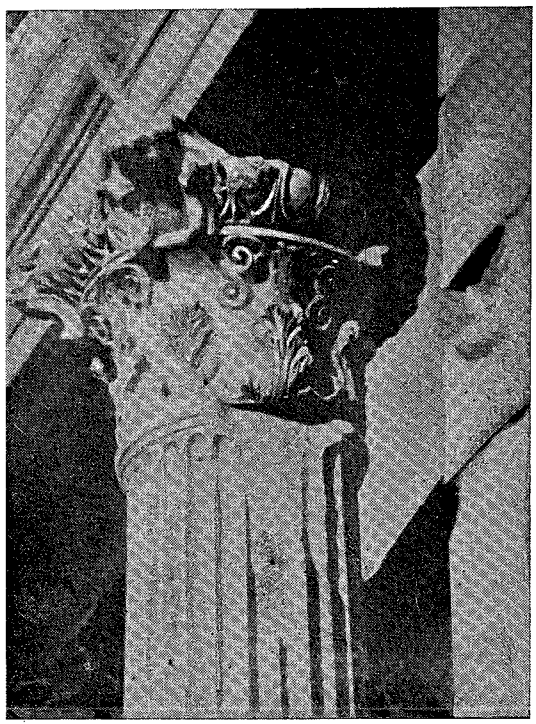
13 — Çavdar Hisarda Jüpiter Mabedinin şarktan görünüşü.

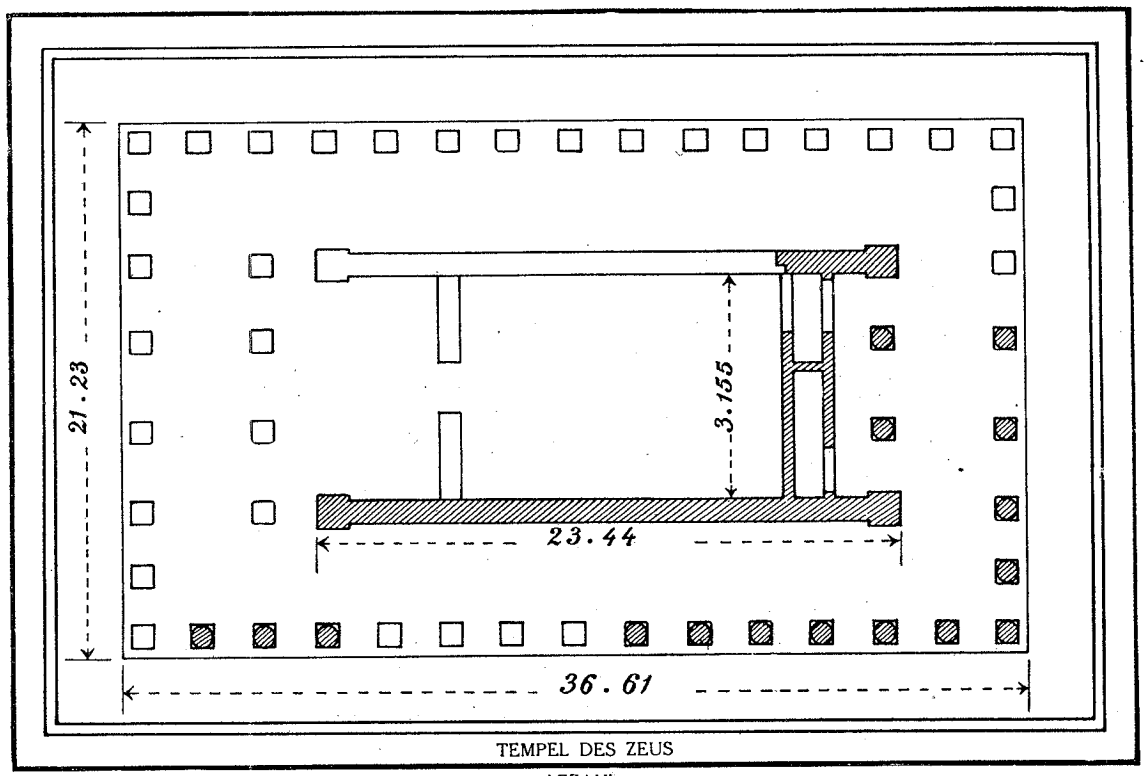
14 — Çavdar Hisarda (Ezani) Jüpiter Mabedinin üst kat tezyinatından.

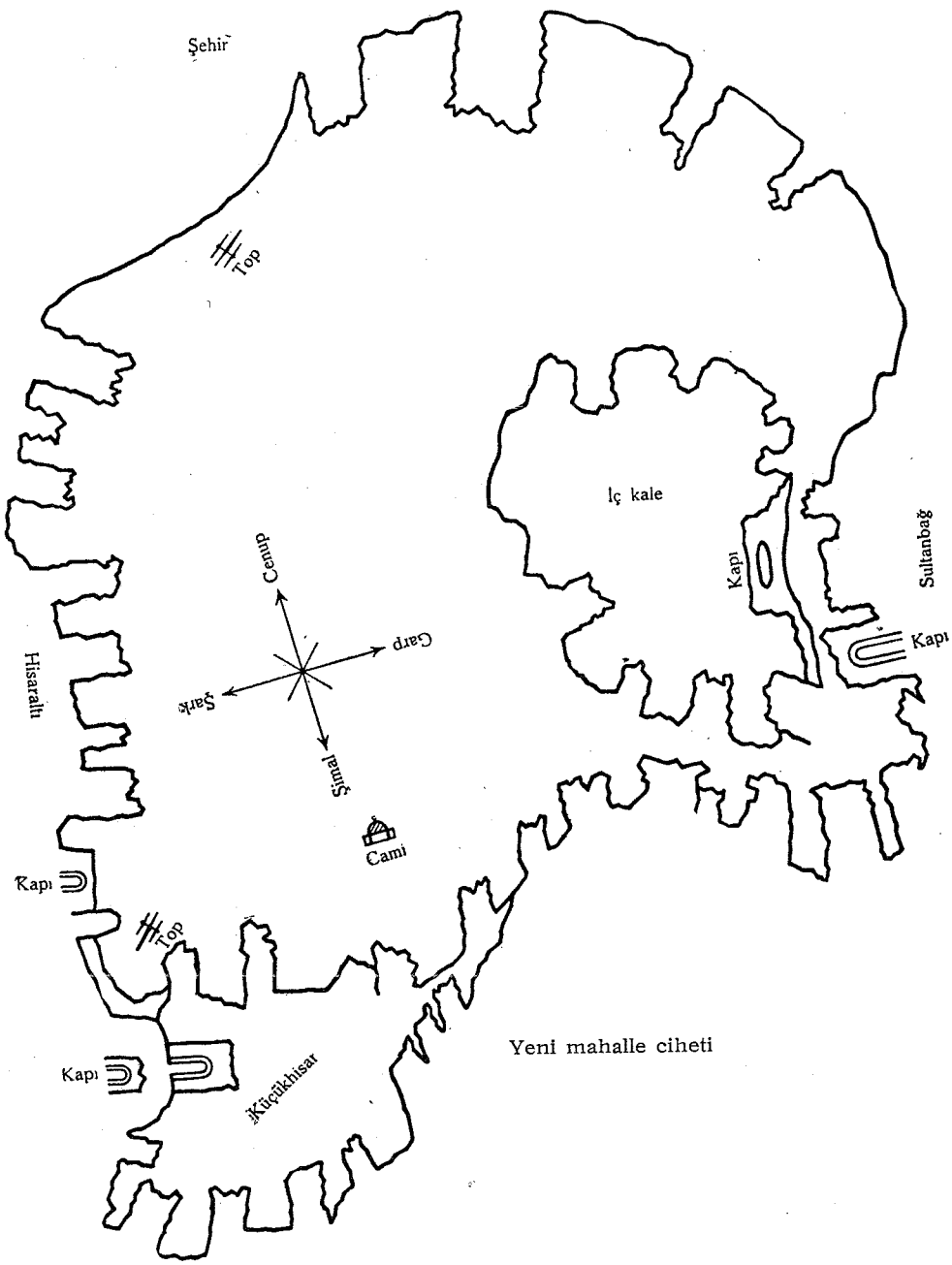
15 — Çavdar Hisarda eskiden (drakos) denilen (Bedir deresi) üzerindeki köprü.

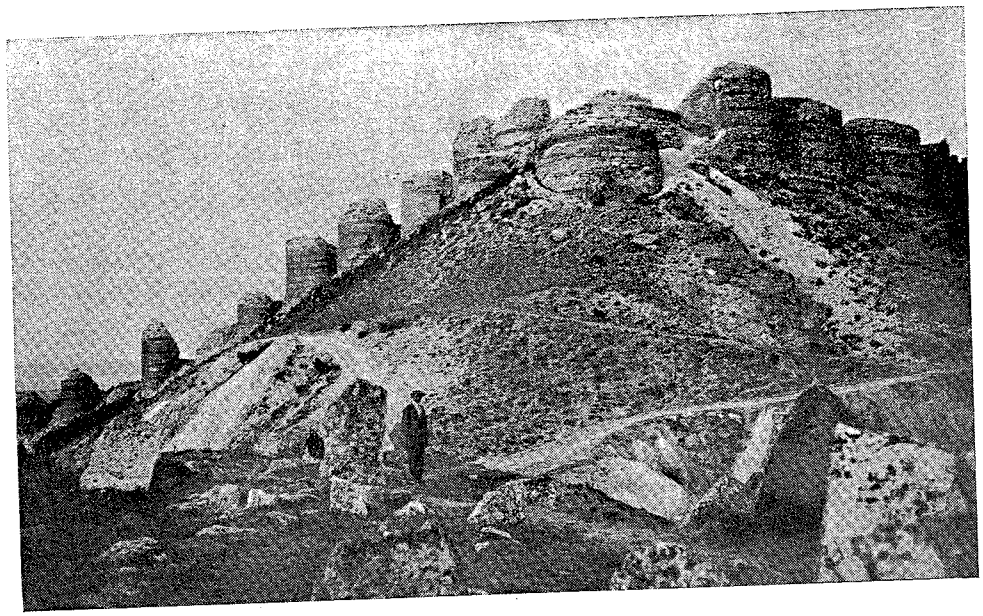
16 — Çavdar Hisarda Jüpiter Mabedi içindeki (Koporist) sütunlardan

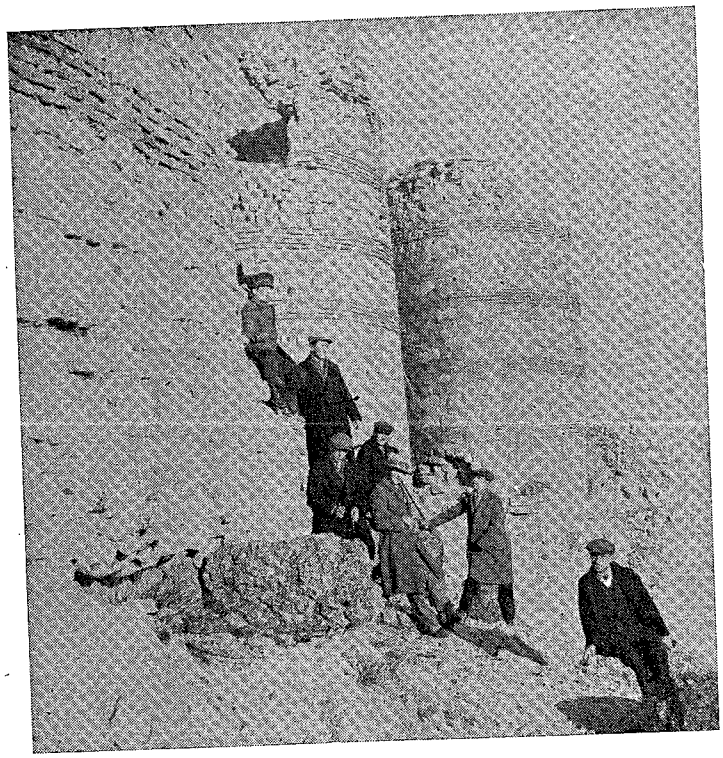

17 — Çavdar Hisarda Jüpiter mabedinin planı.
[Tarama işaretli olanlar şimdi mevcuttur].

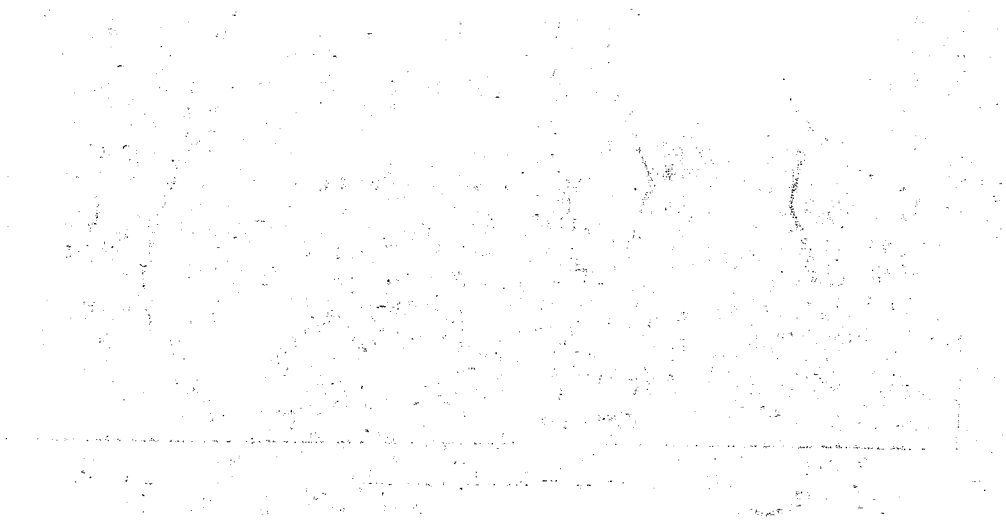

18 — Kütahya kalesinin umumî plénı.

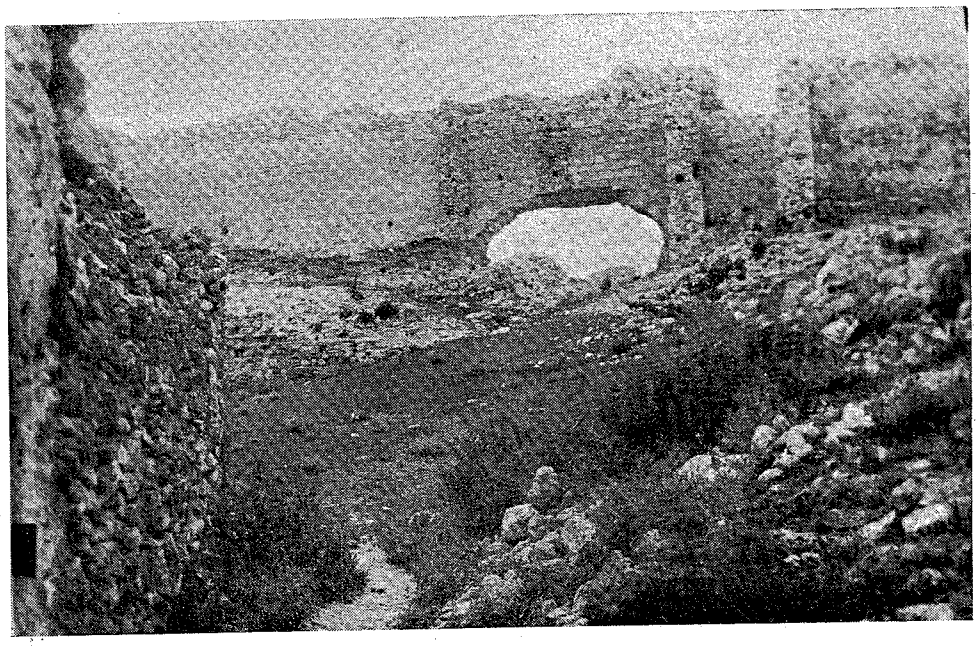

19 — Kütahya kalesi

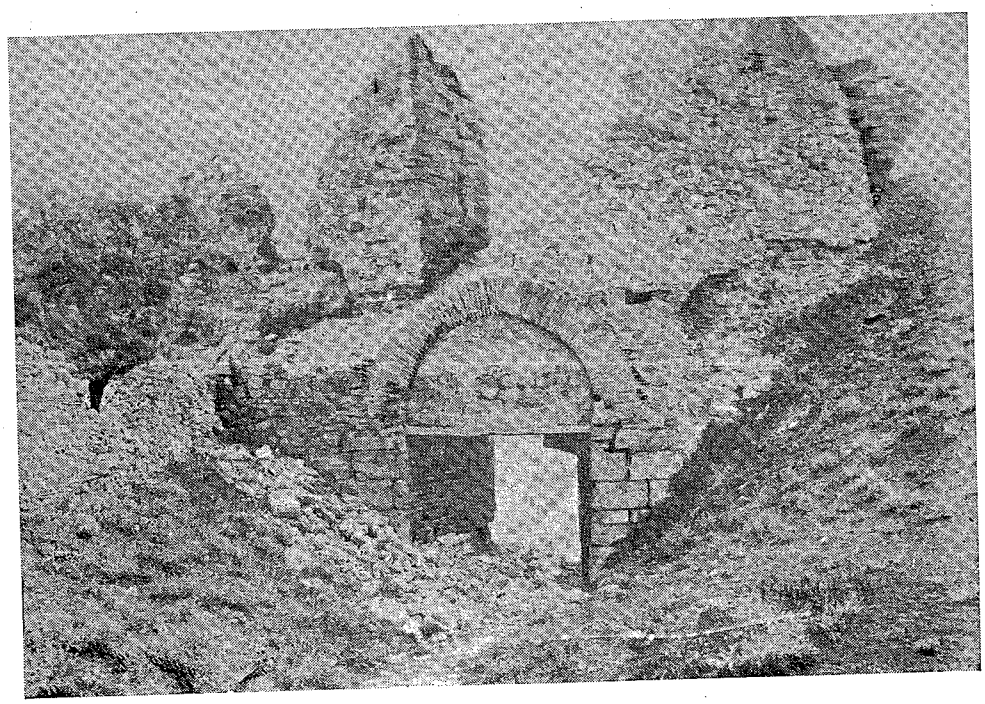

20 —Kütahya kale bedenlerinden

21 — Kütahyanın iç kale kapısı ve kalenin birinci avlusu.

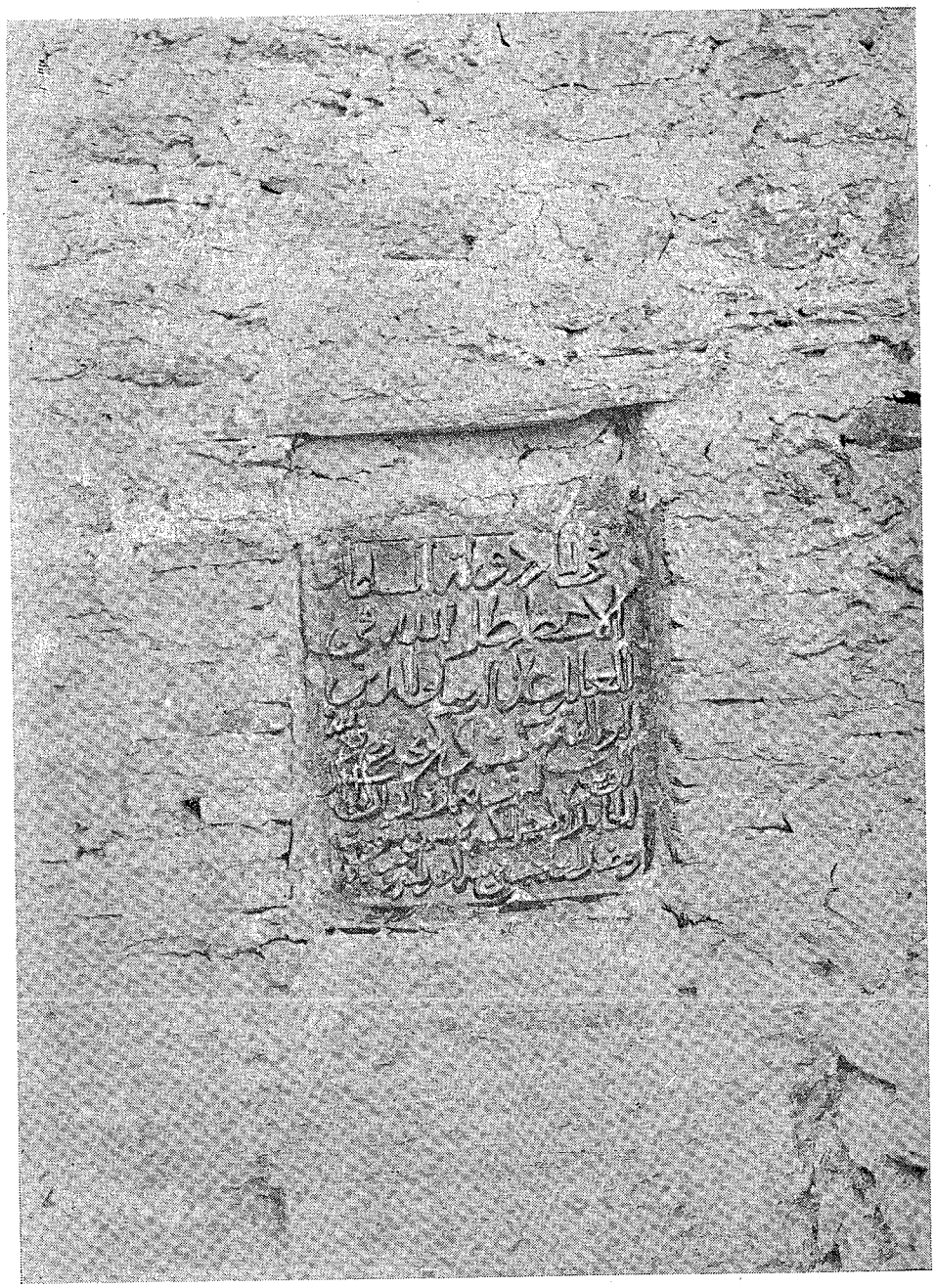
22 — Kütahya kalesinin Sultanbağı tarafındaki kapısı.

23 — Afyon Karahisarında altı göz köprusu.

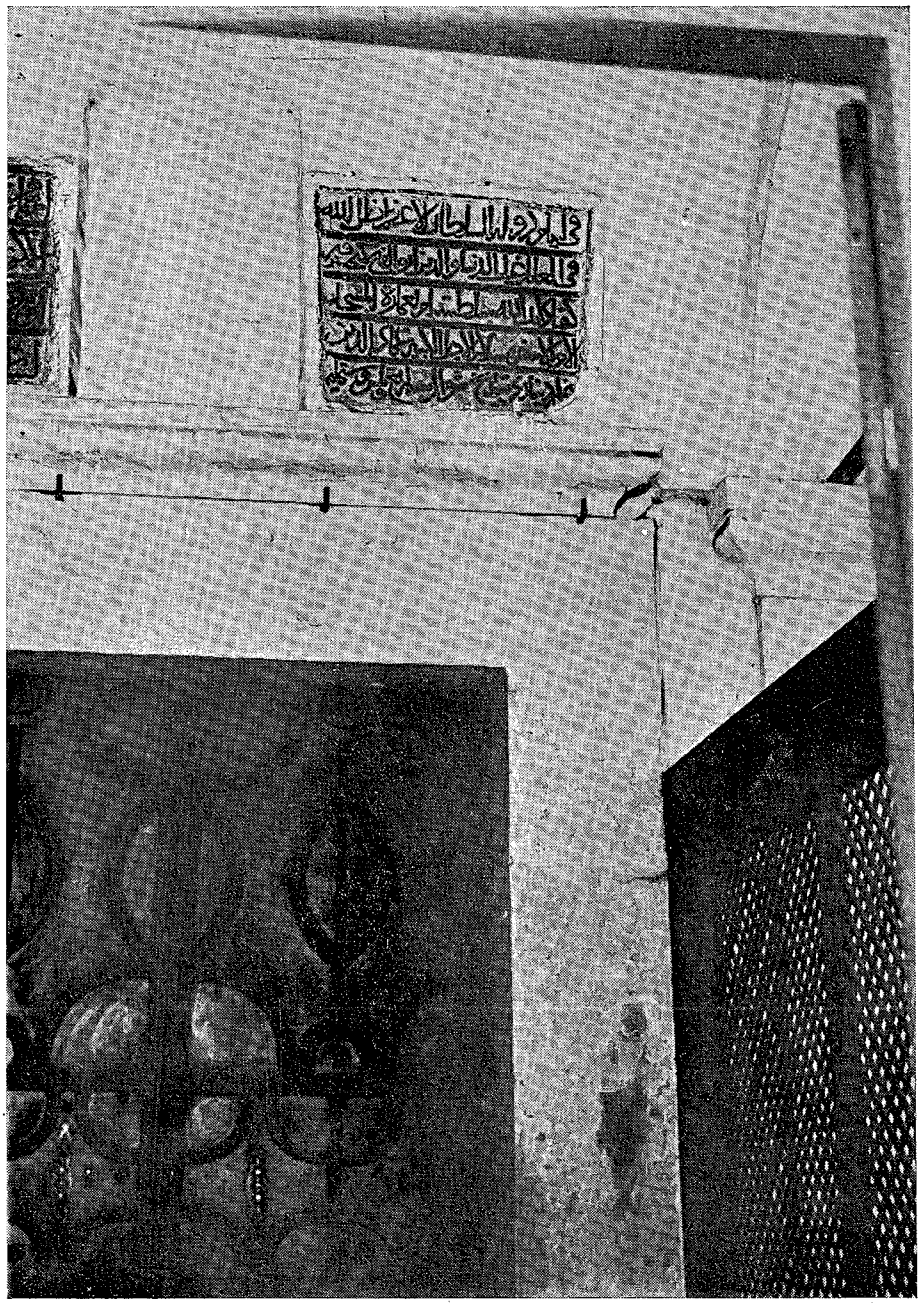

24 — Afyonda altıgöz köprüsü kitabesi

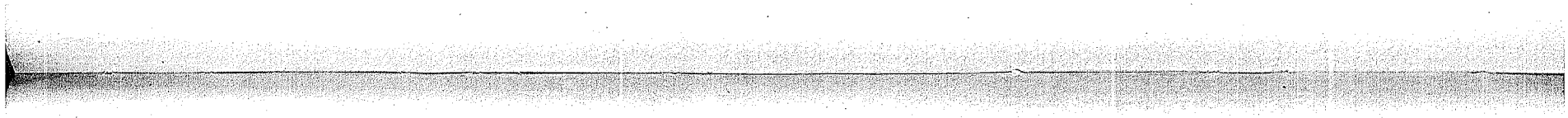

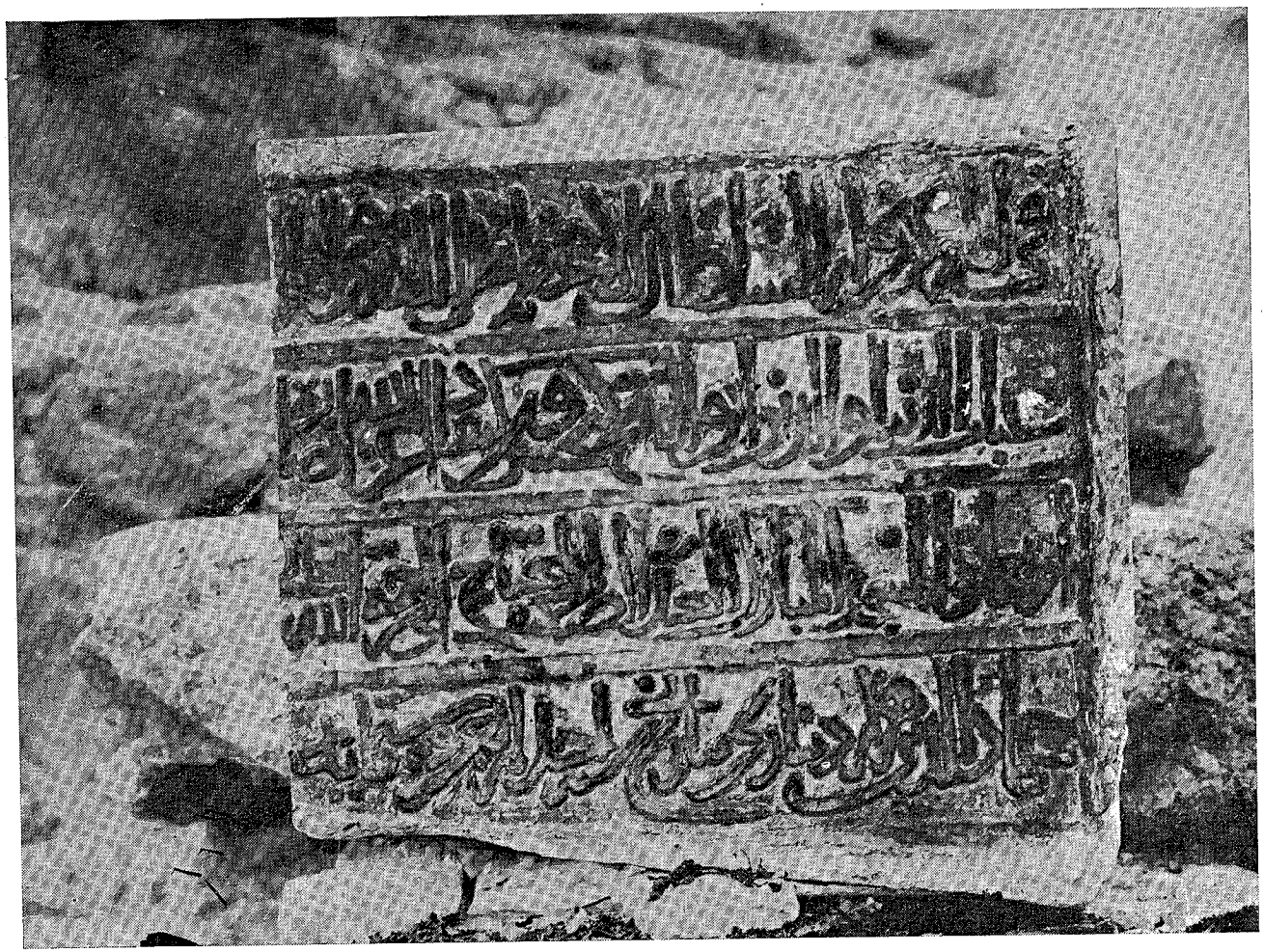
25 — Kütahyada Yoncalı hamamı kitabesi.

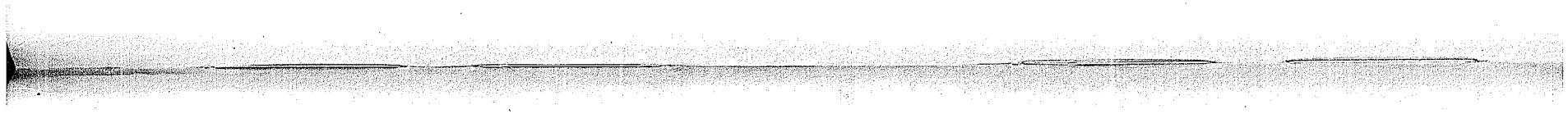

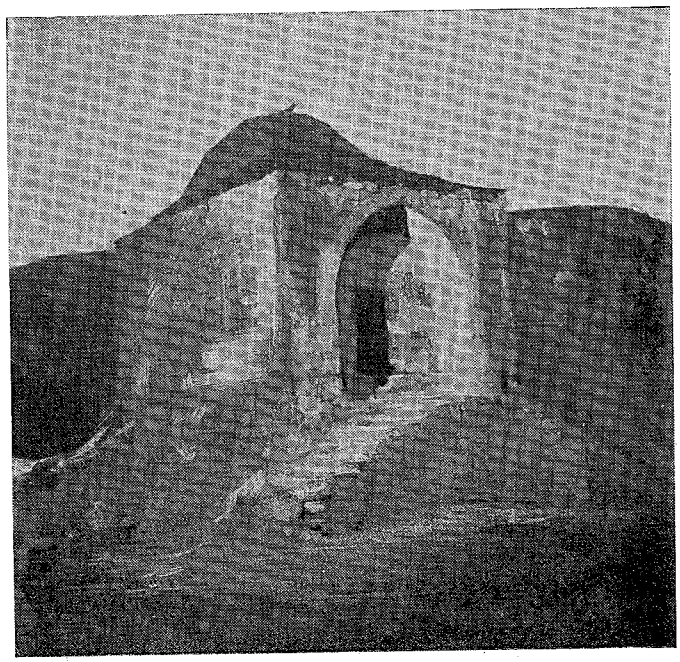
26 – Kütahyada Balıklı camii kilisesi.

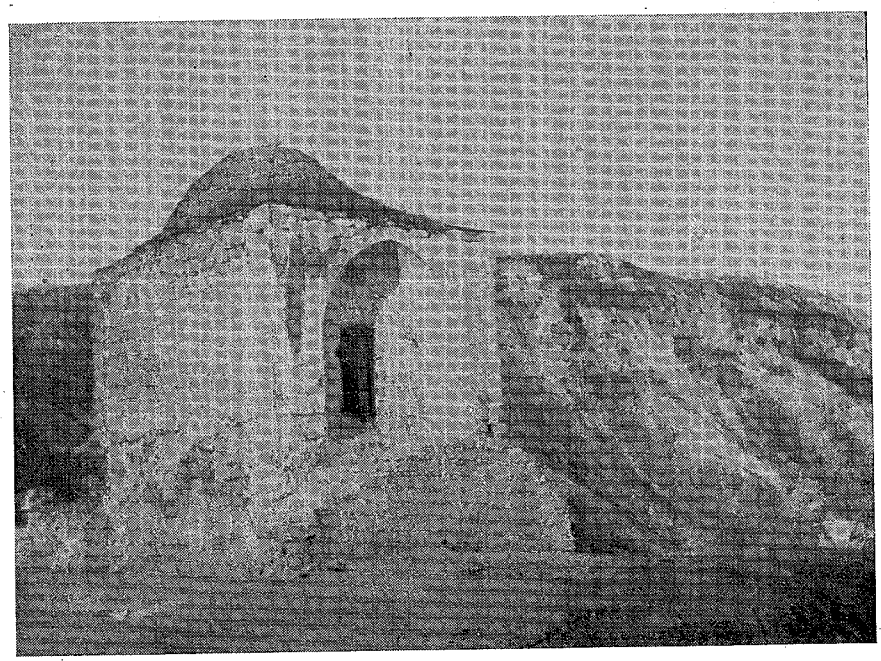

27 — Kütahyada Hıdırlık kitabesi.

28 — Kütahyada Hıdırlık mescidi

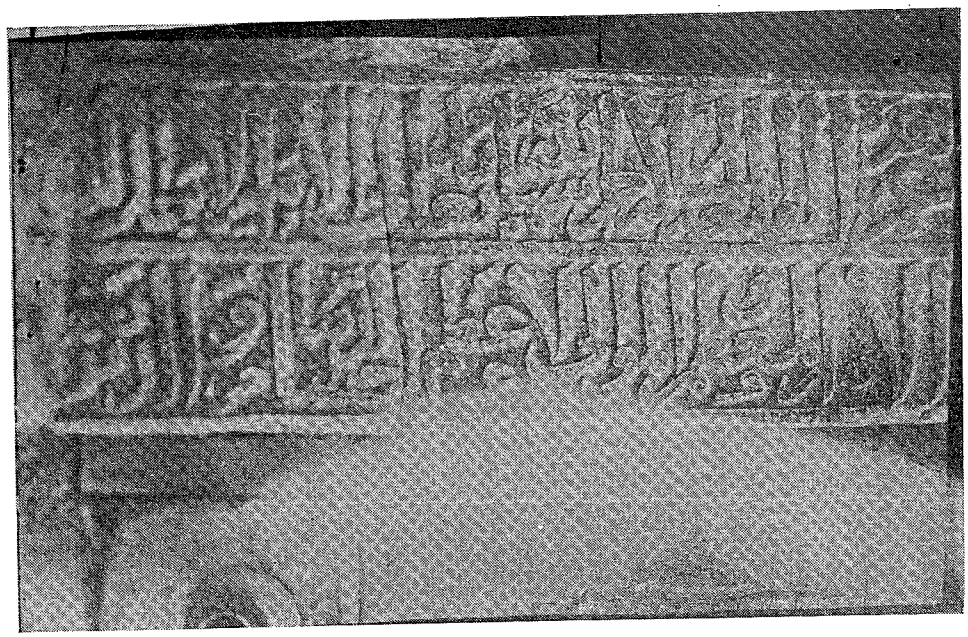

29 — Kütahyada Hıdrlık Mescidi.

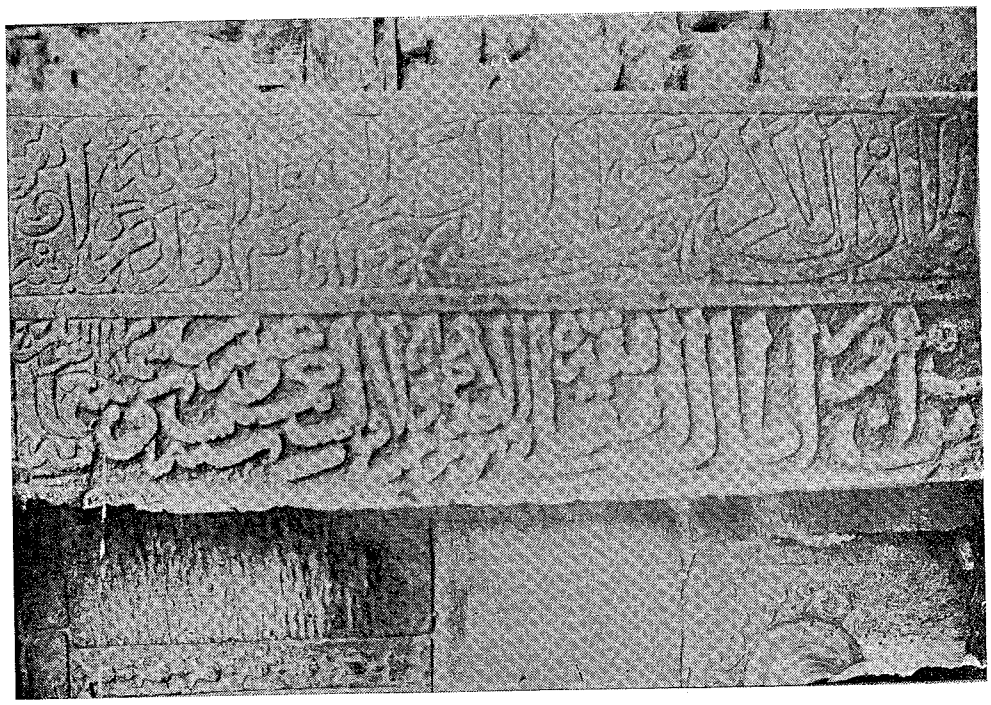

30 — Kütahyada demir kapı denilen Vâcidiye Medresesi divarındaki mühim kitabe.

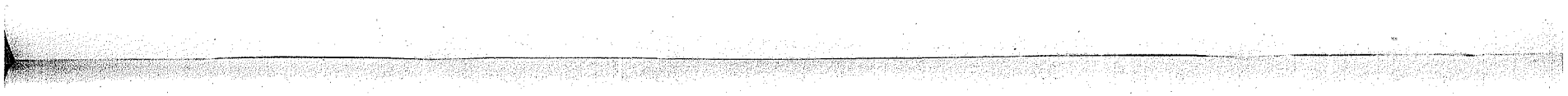

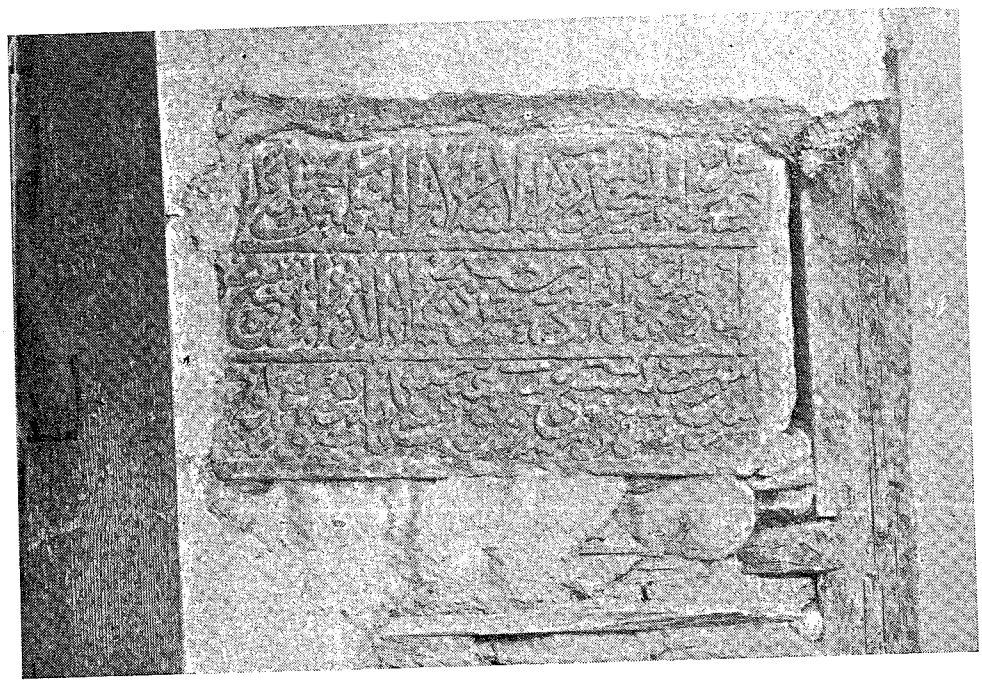

31 — Sandıklıda Çavuş çeşmesi kitabesi [birinci kısmı].

32 — Sandıklıda Çavuş çeşmesi kitabesinin ikinci kısmı.

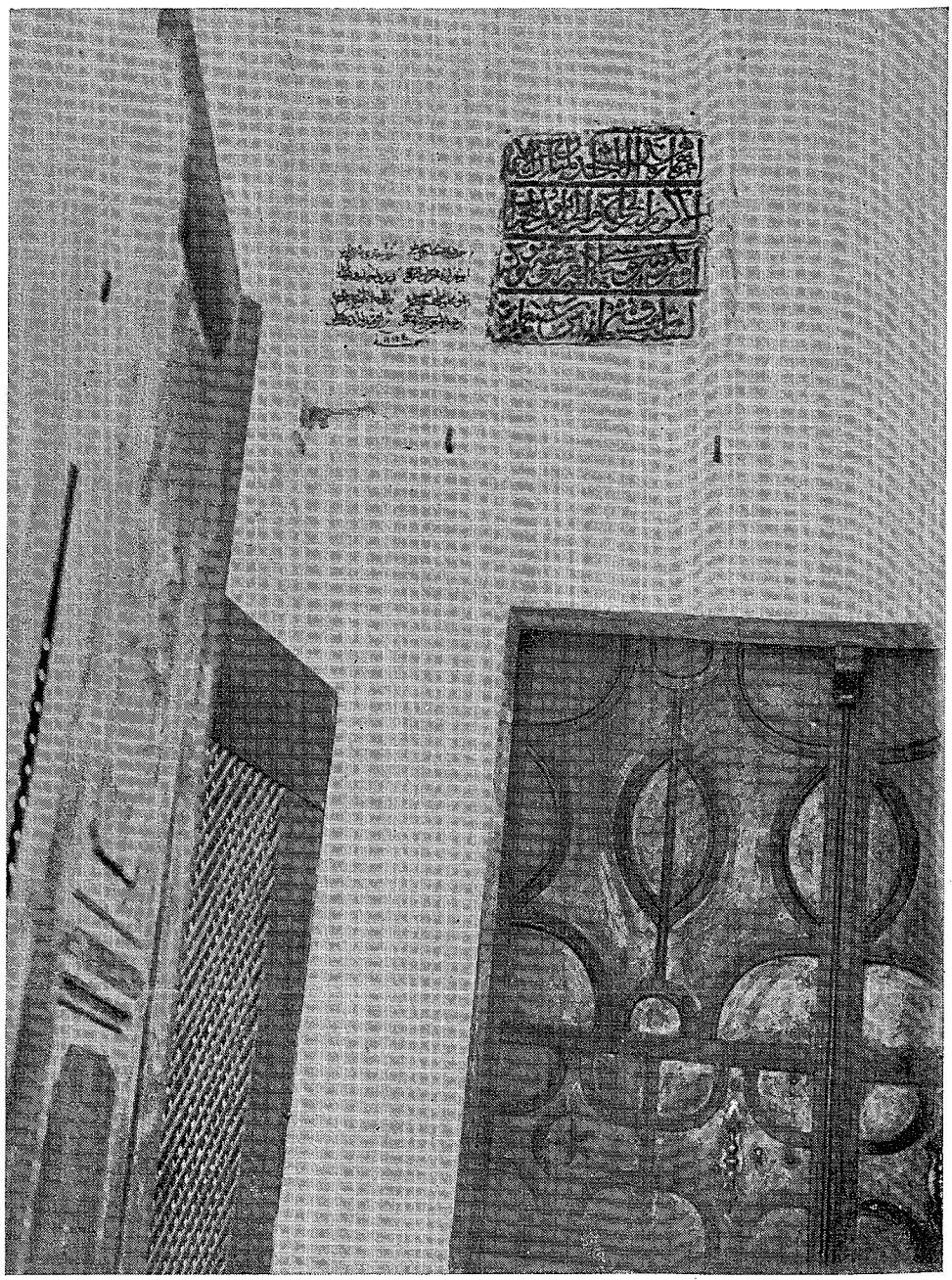

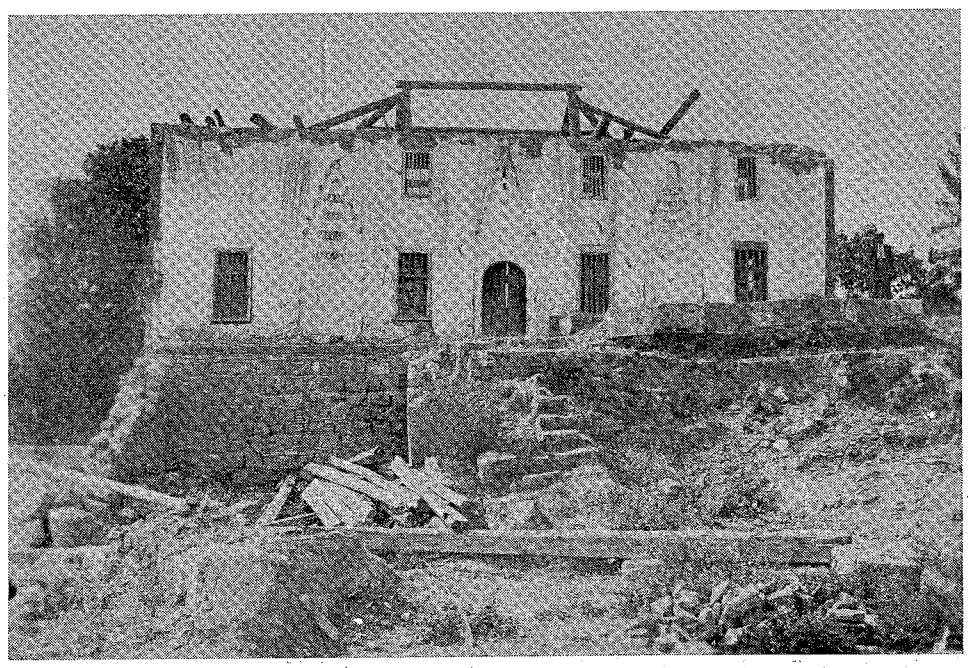
33 — Kütahyada Kurşunlu cami kitabesi

34 — Denizlide İnanç Beye âit bir kitabe.

35 — Kütahyada Balıklı camisinin ikinci kitabesi.

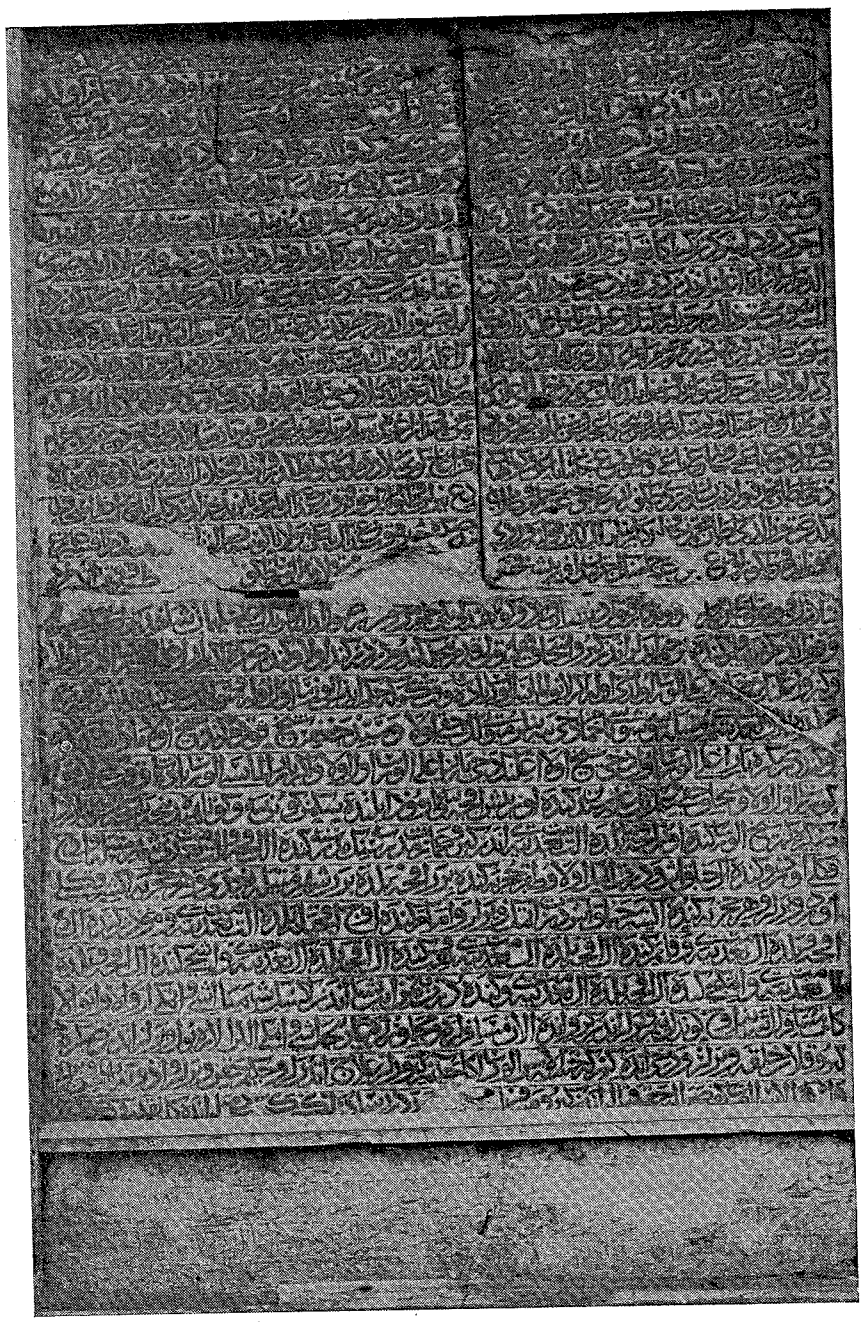

36 — Denizlide Germiyan Oğlu Alemşah camii yıkılırken.

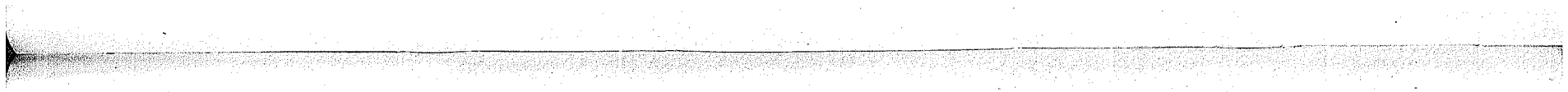

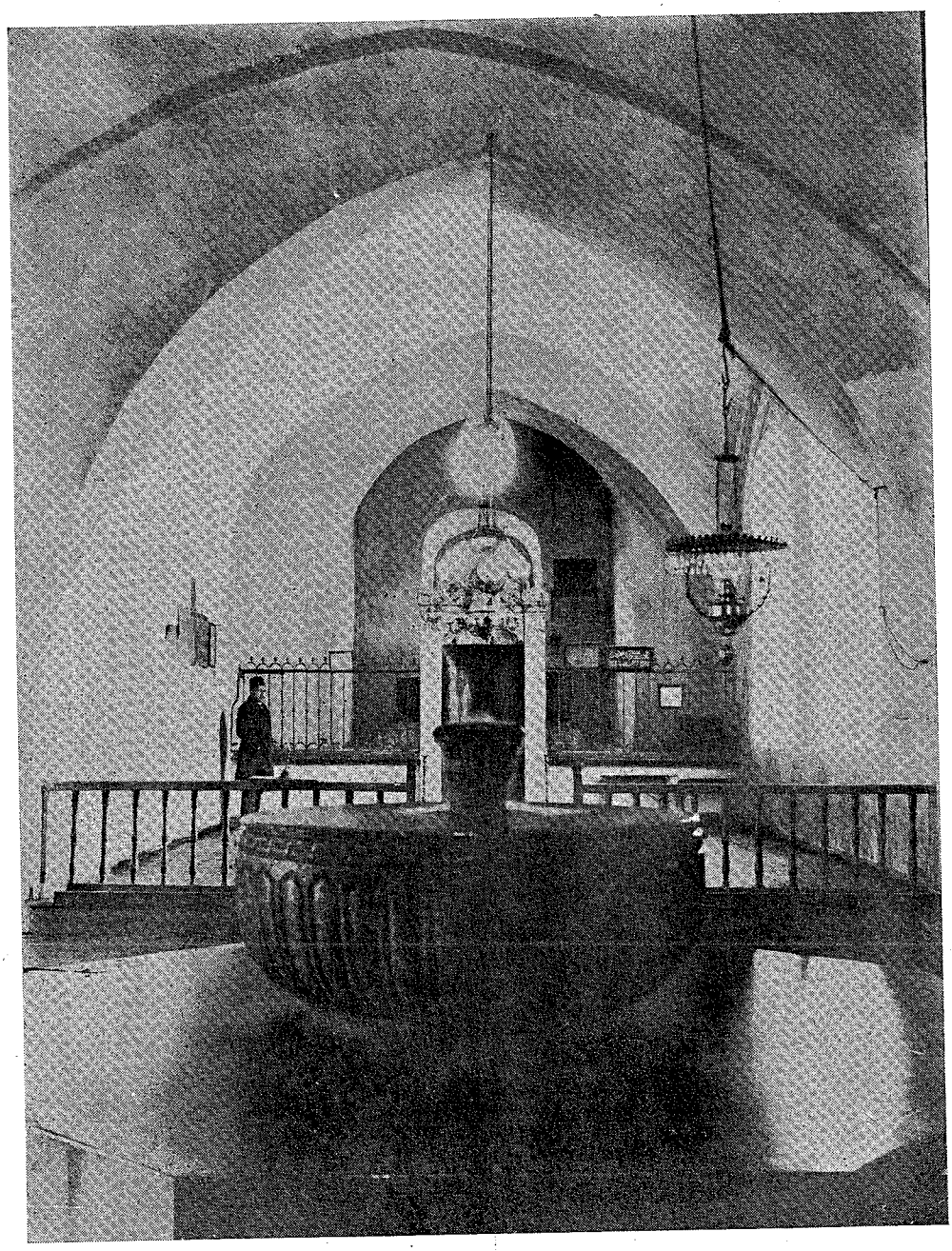
37 — Denizlide bir kitabe.

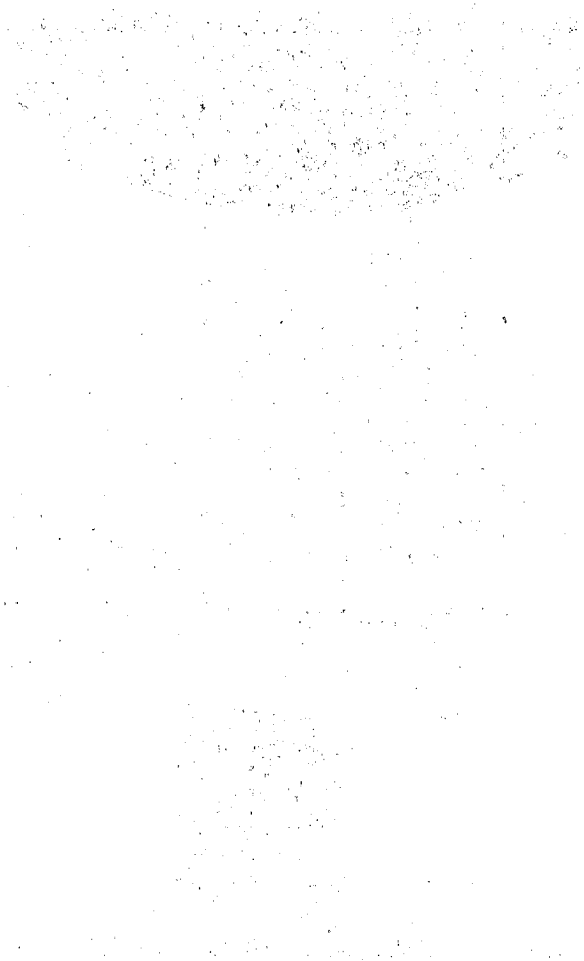
38 — Kütahyada Germiyan Oğlu Yakup Beyin taş vakfiyesi.

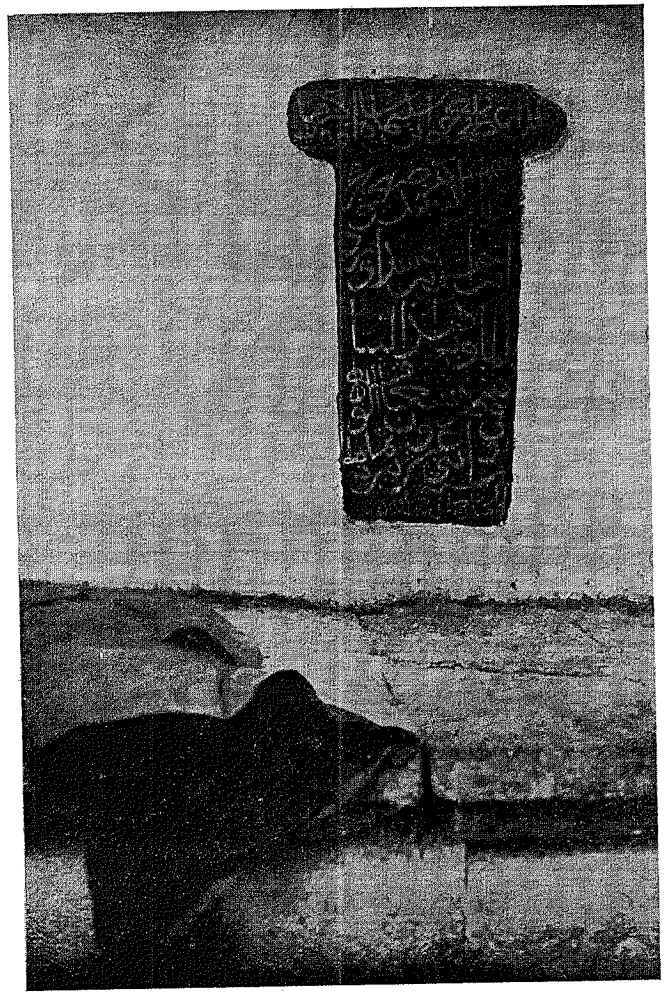

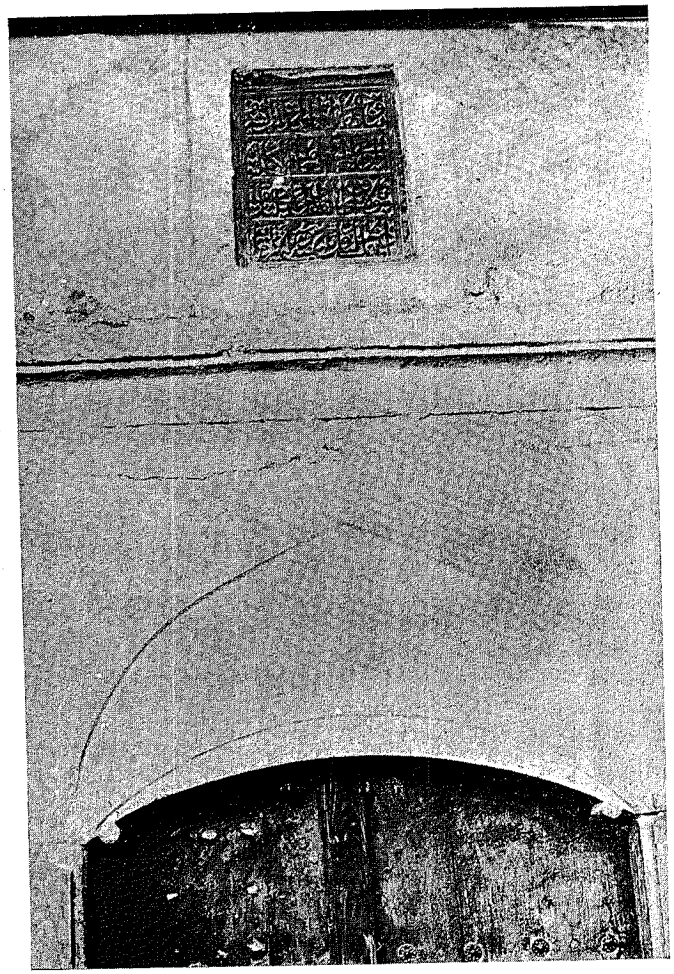
39 — Kütahyada Gök şadırvan denilen İmaret Mescidinin içi.

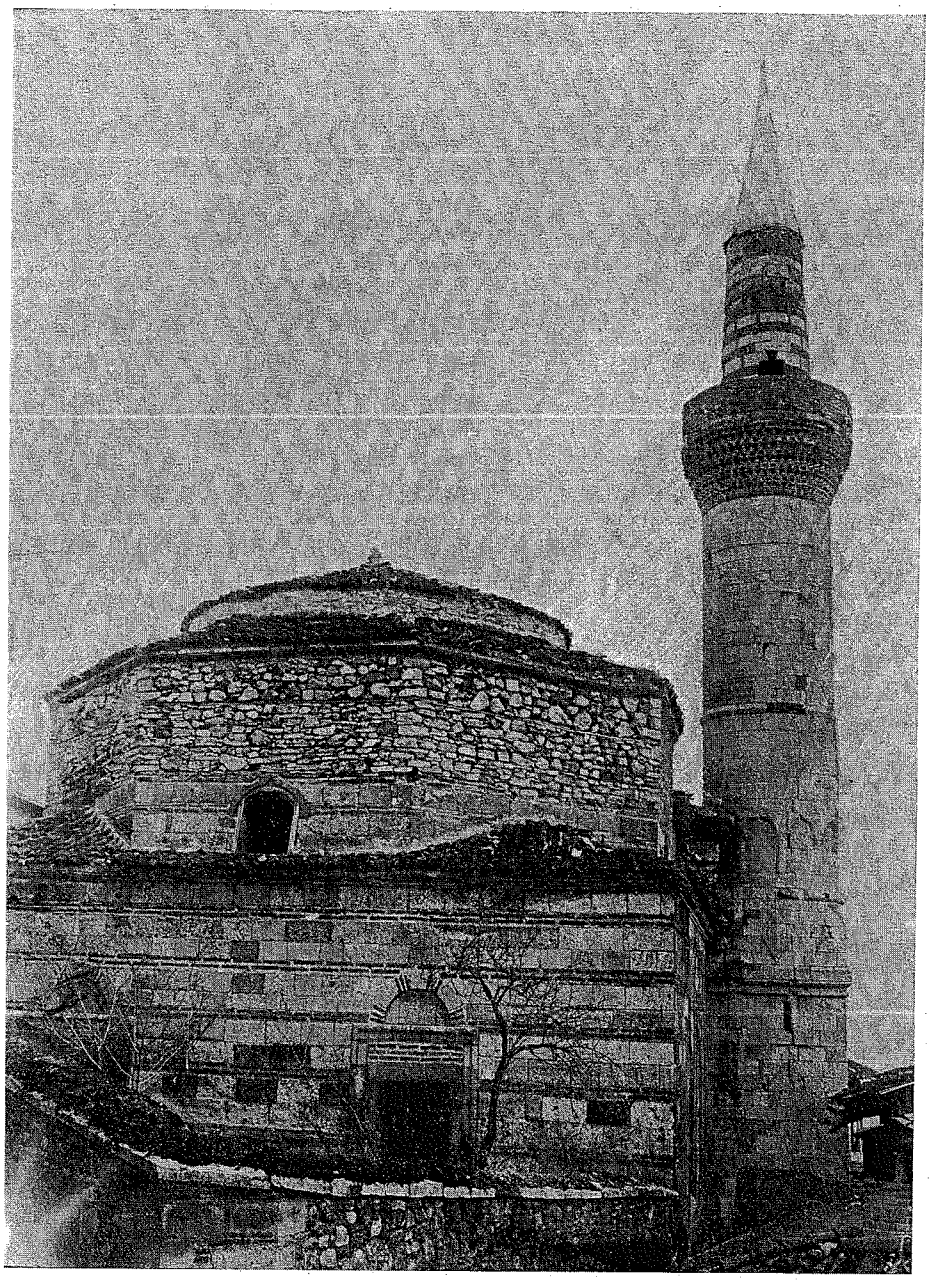

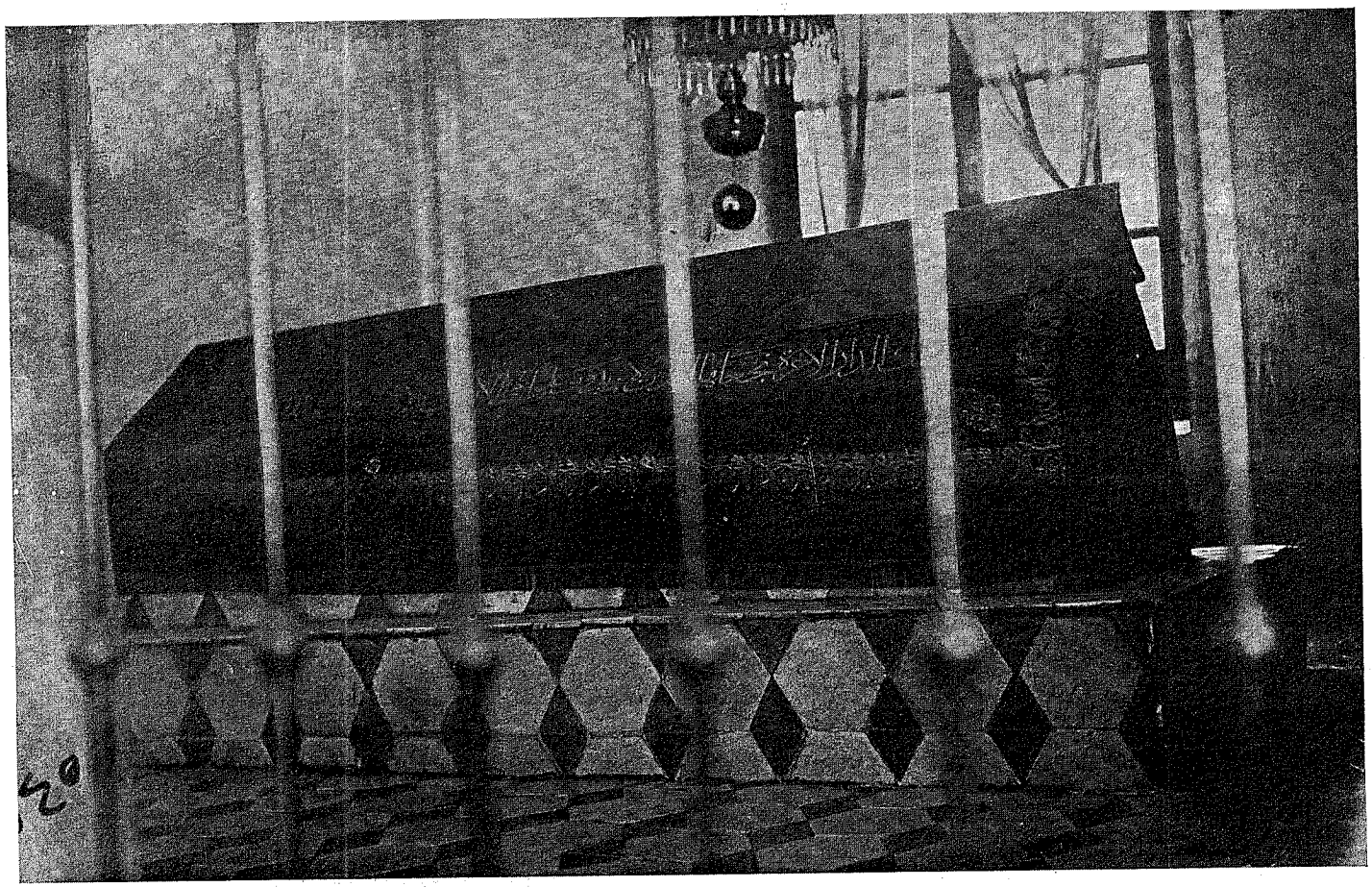
40 — Uşakta Germiyan Oğlu Yakup Beye ait Kavşit çeşmesi kitabesi.

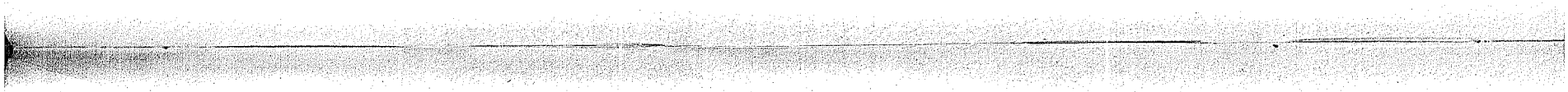
41 — Kütahyada İshak Fakıh camii kiıabesi

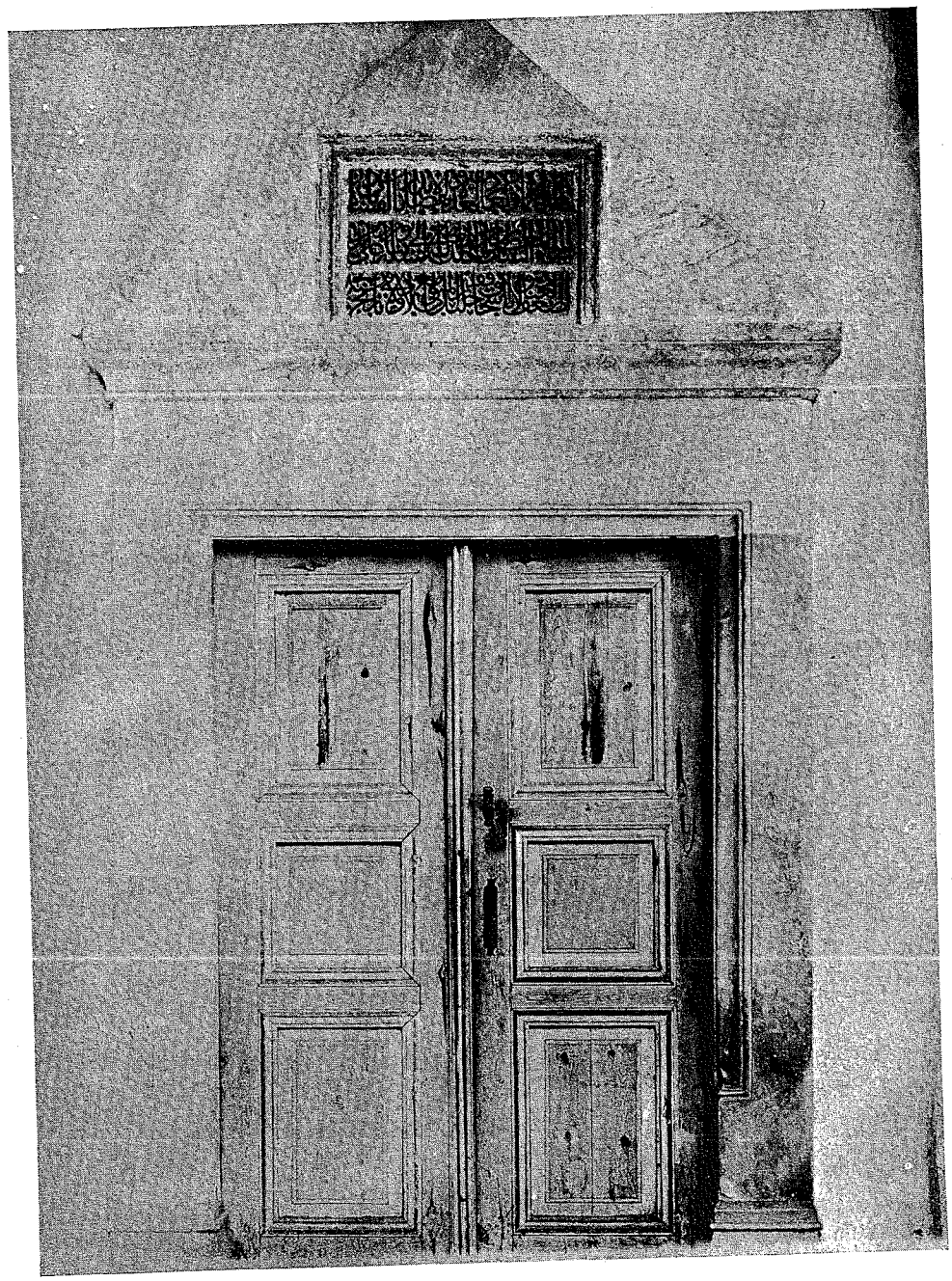

42 – Kütahyada İshak Fakih camii .

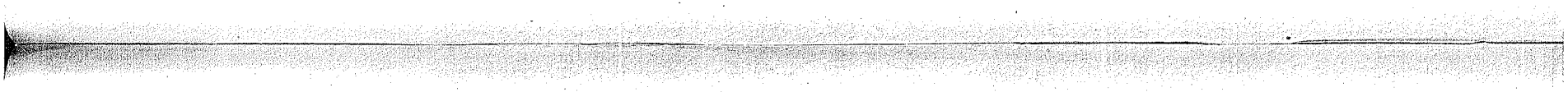

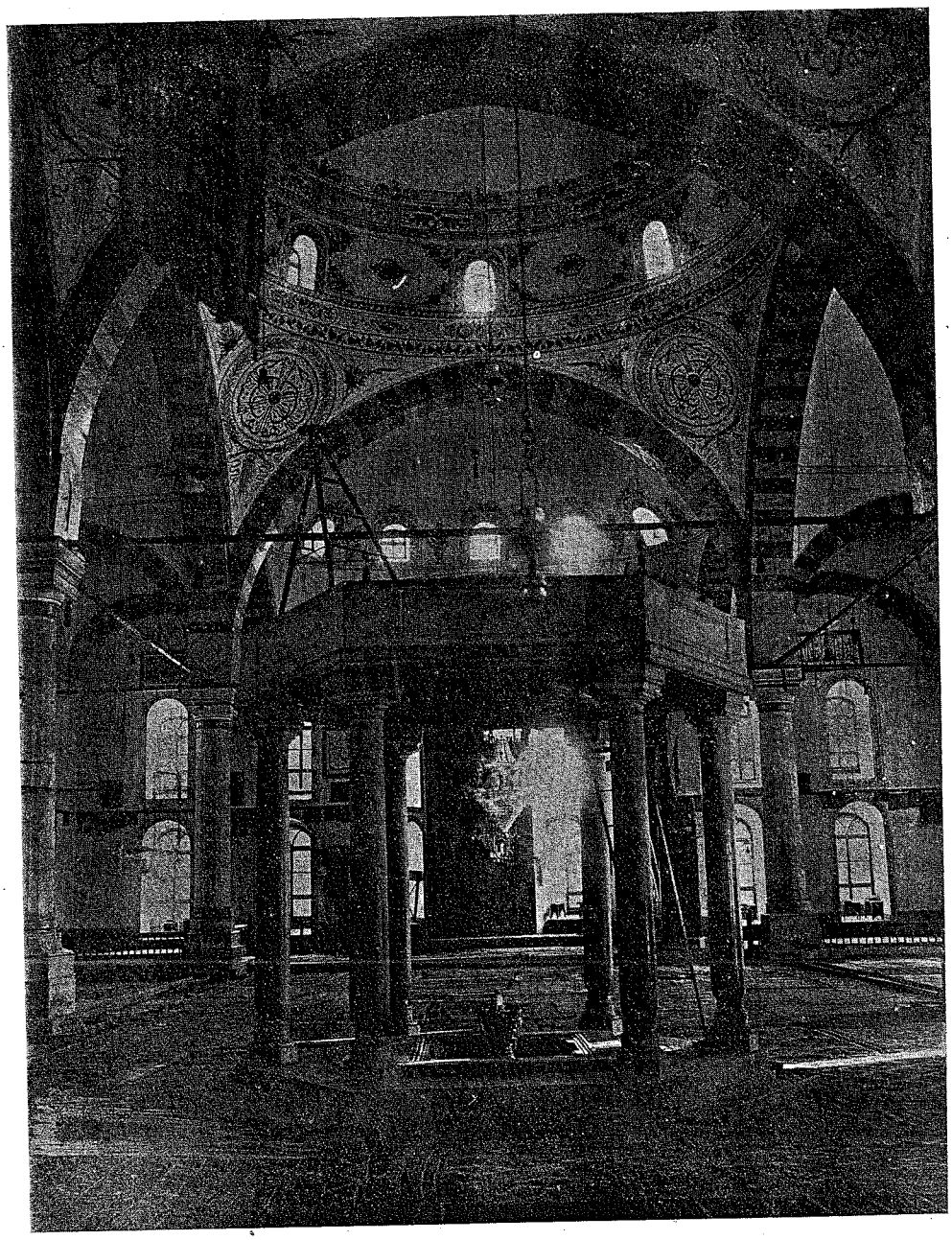
43 — Kütahyada İmaret Mescidi içinde metfen ikinci Yakup Beyin çinili sandukası.

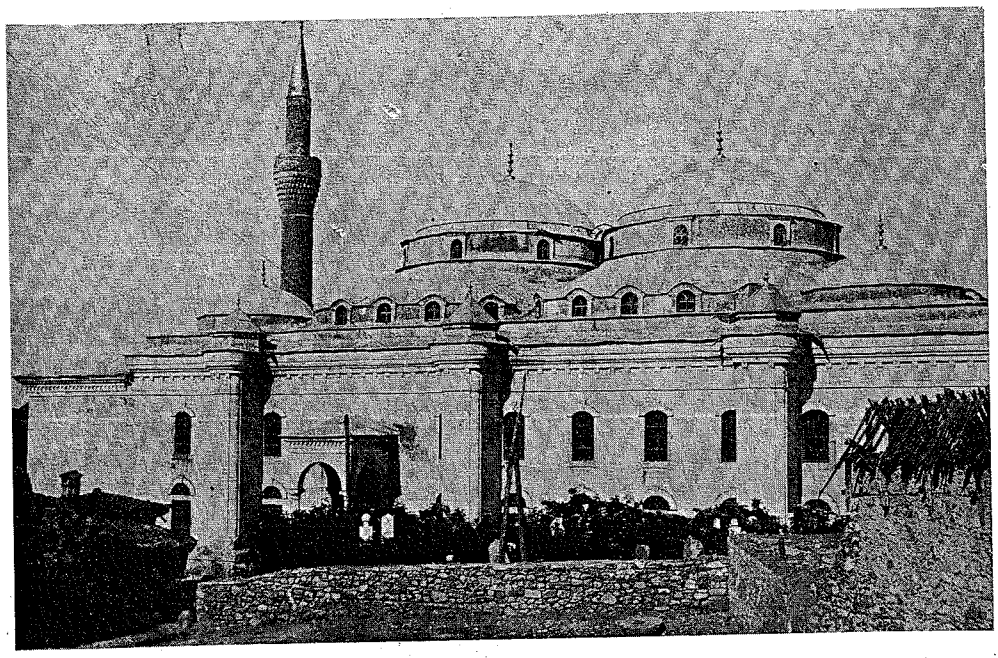

44 — Kütahyada Gök Şadırvan Mescidi kitabesi.

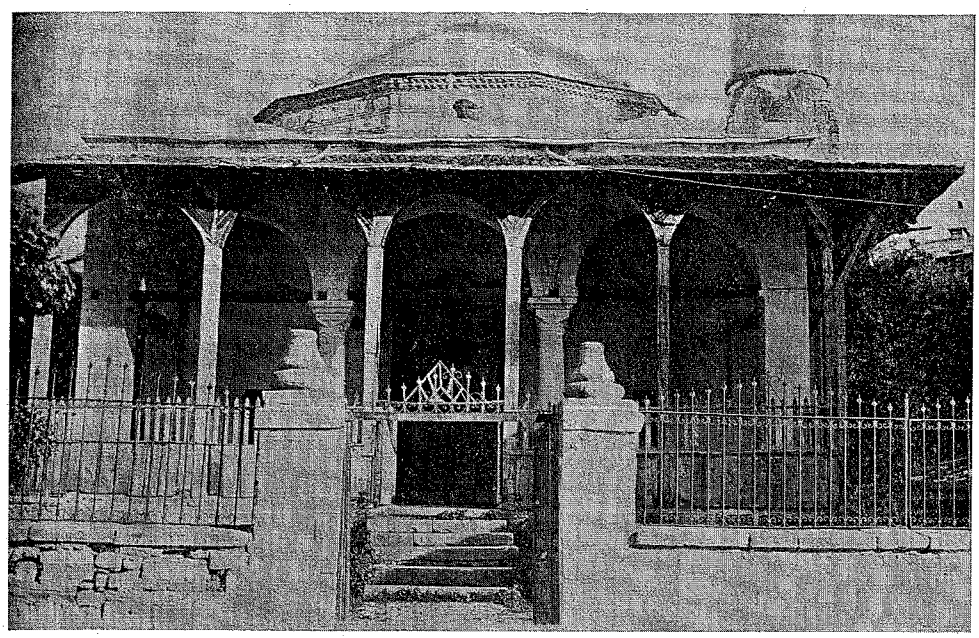
45 — Kütahyada Ulu caminin içi ve müzeyyen mahfili.

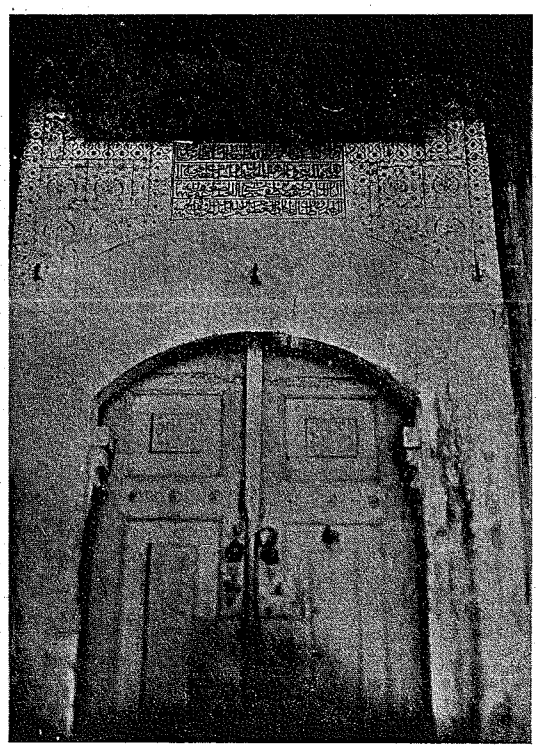
46 — Kütahyada Ulu Caminin uzaktan görünüşü.

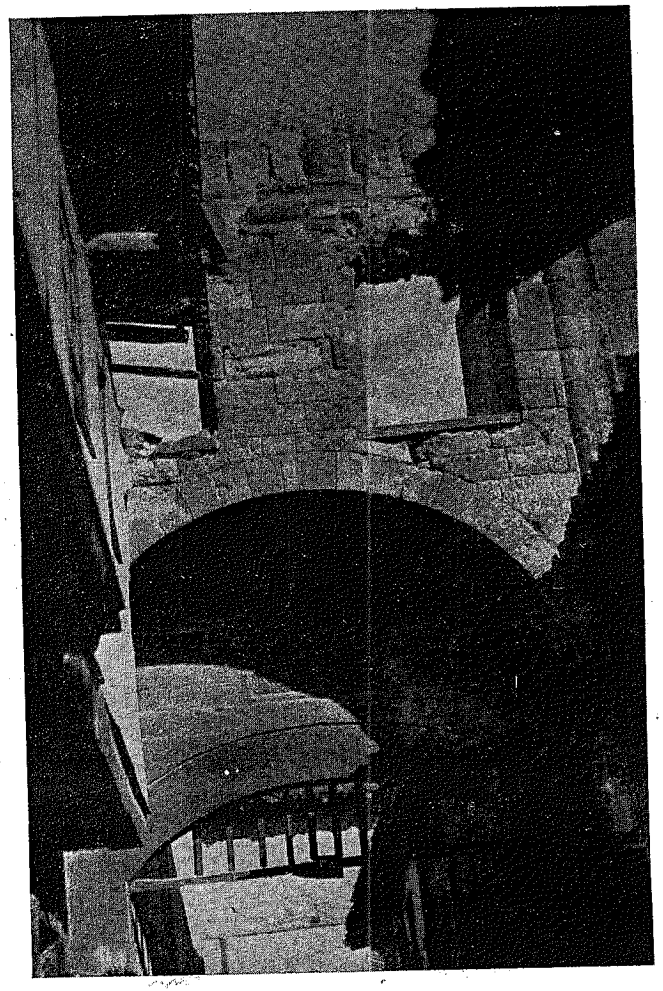
47 — Kütahyada Ulu caminin içi.

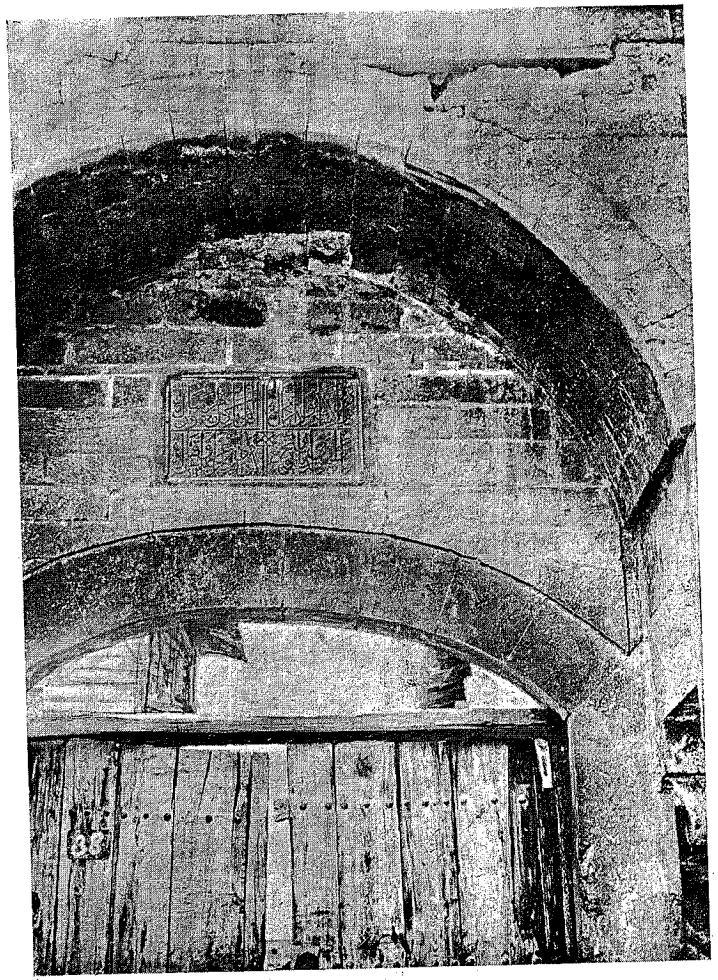
48 — Kütahyada Saray camisi denilen Hisarbey camii.

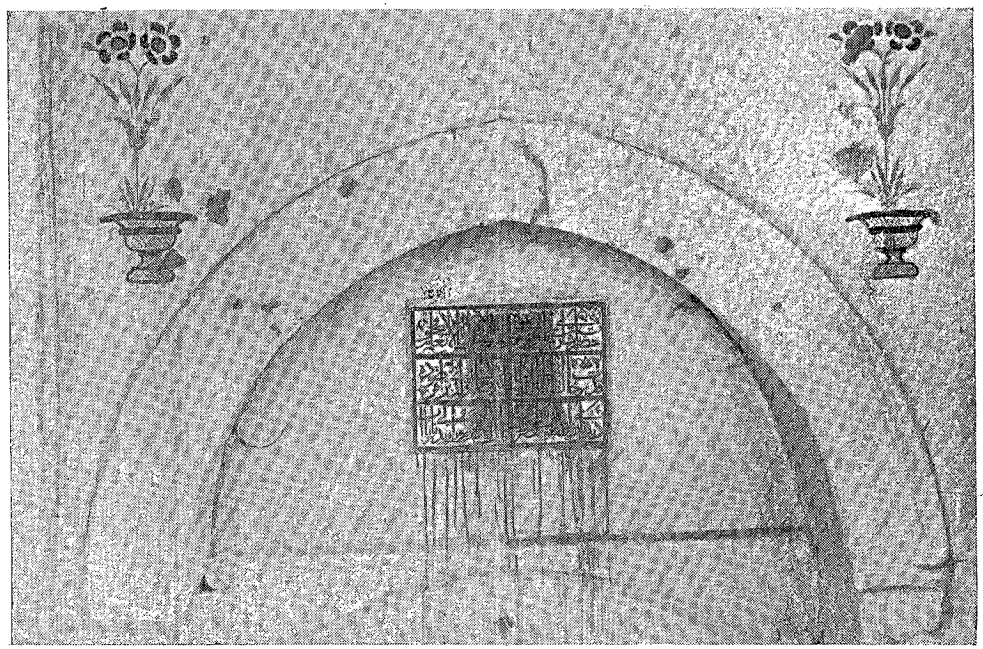
49 — Kütahyada Saray crmii kitabesi.

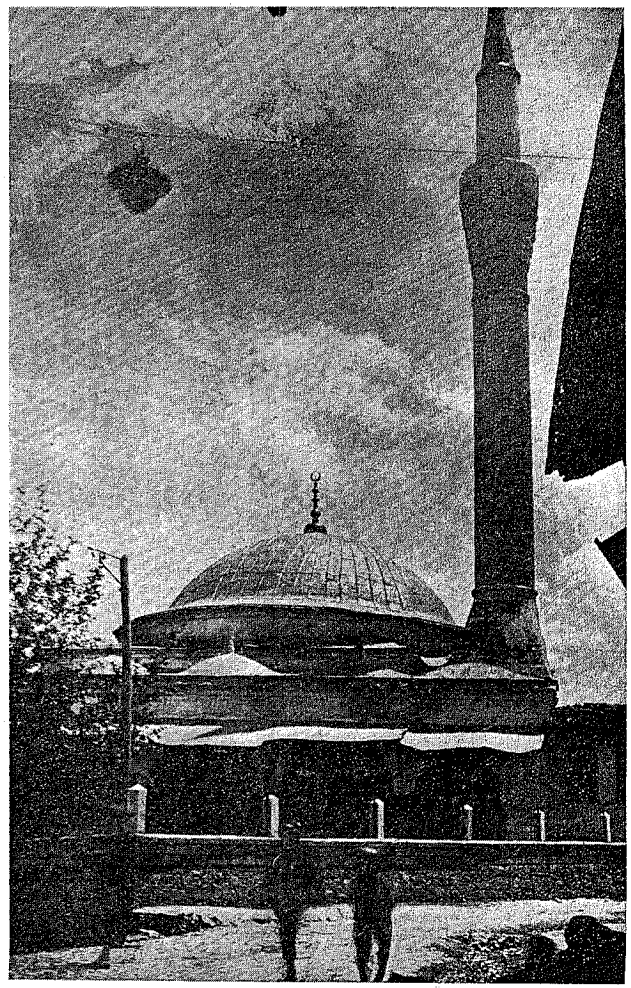
50 — Kütahyada Menzilhane.

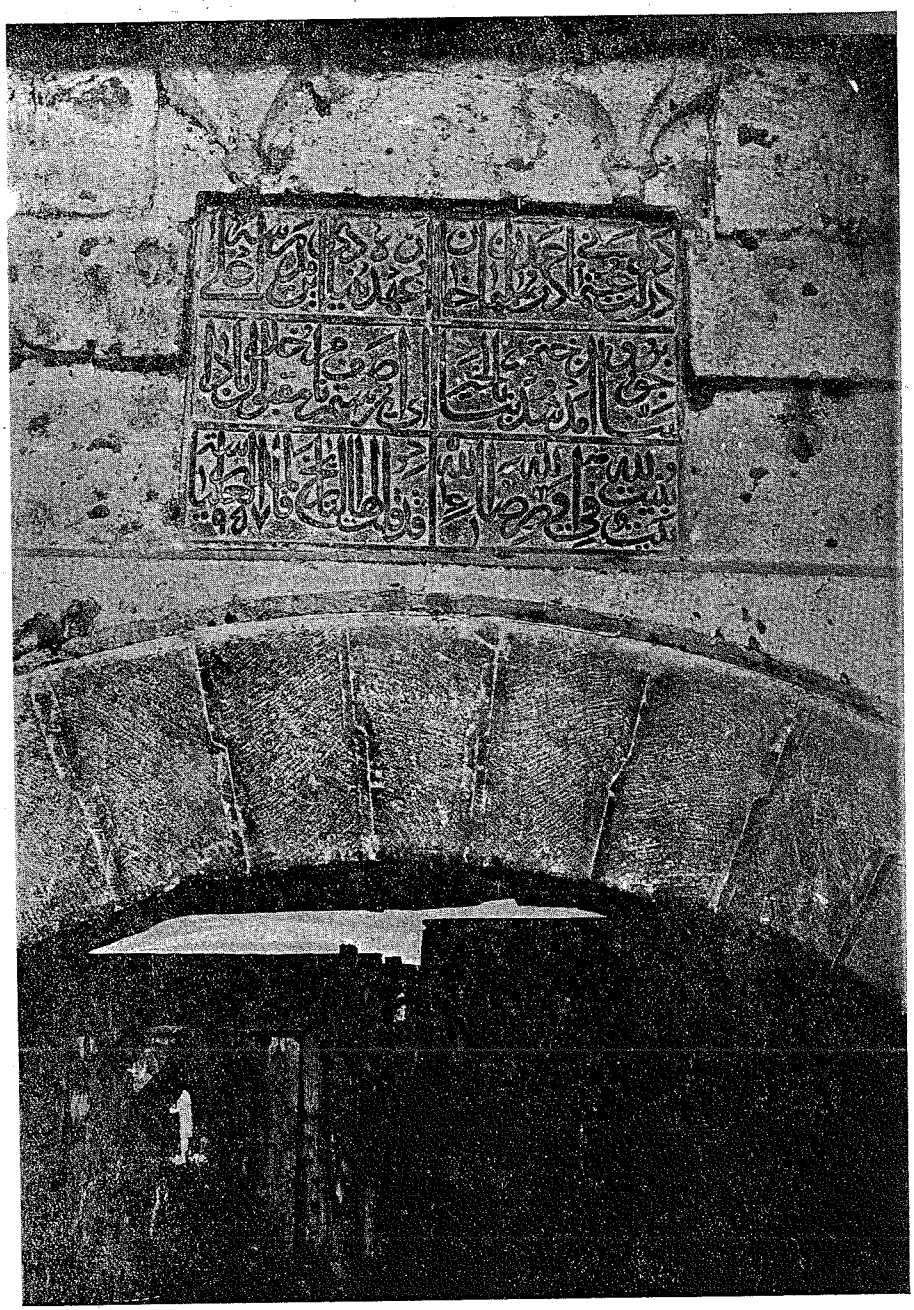
51 — Kütahyada Menzilhane kapı ve kitabesi.

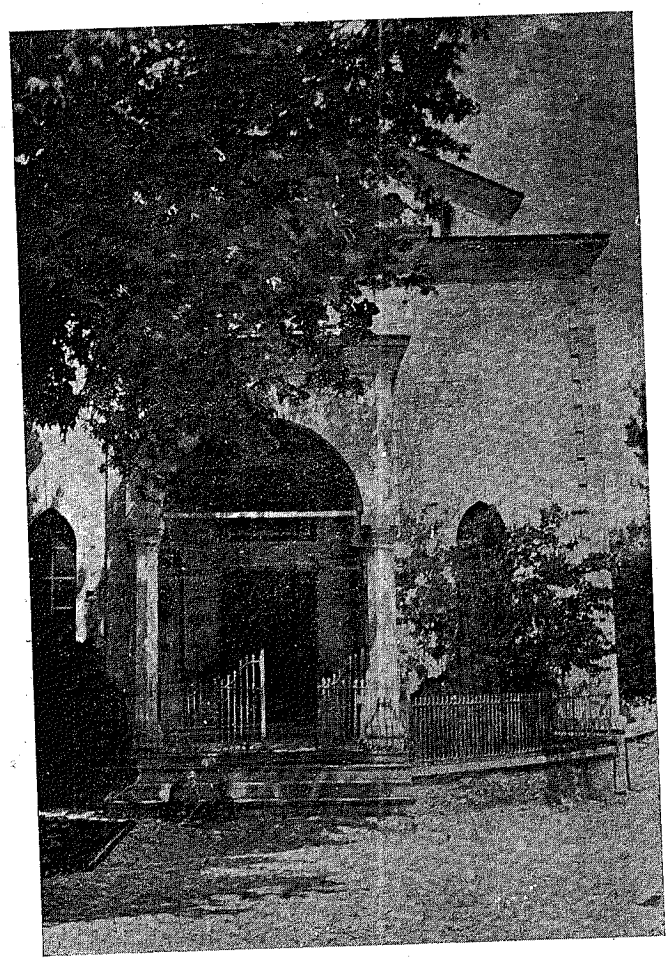
52 — Kütahyada Rüstem Paşa hamamı kitabesi [Balıklı hamamı].

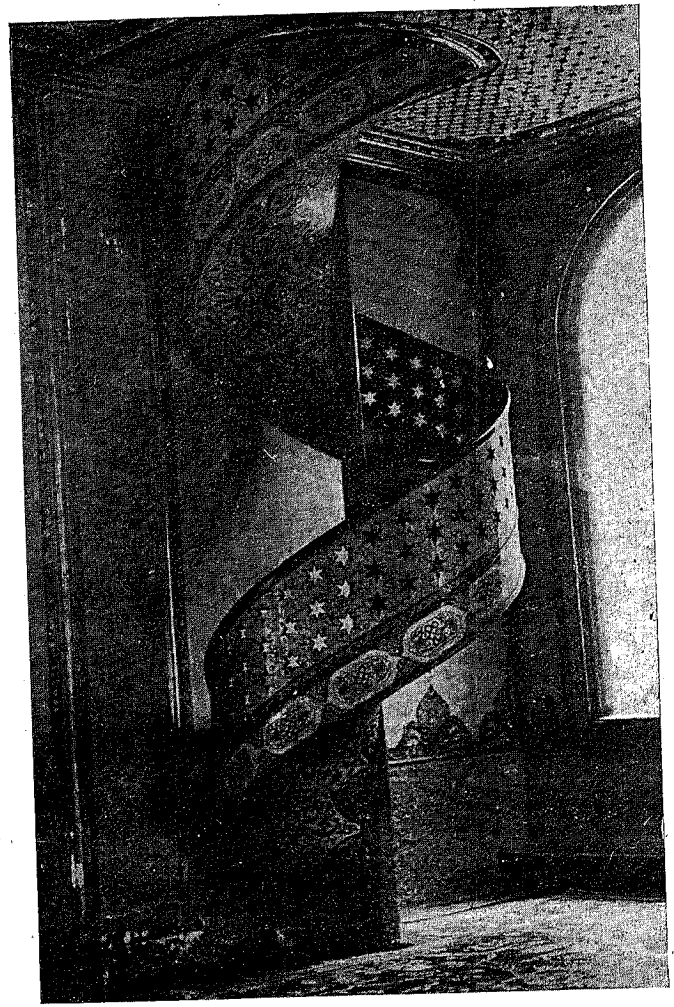
53 — Kütahyada Lala Hüseyin Paşa camii.

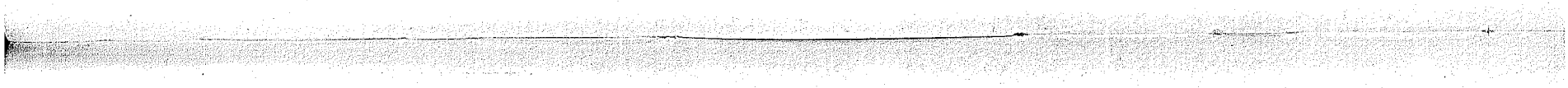
54 — Kütahyada Rüstem paşa medresesi kitabesi.

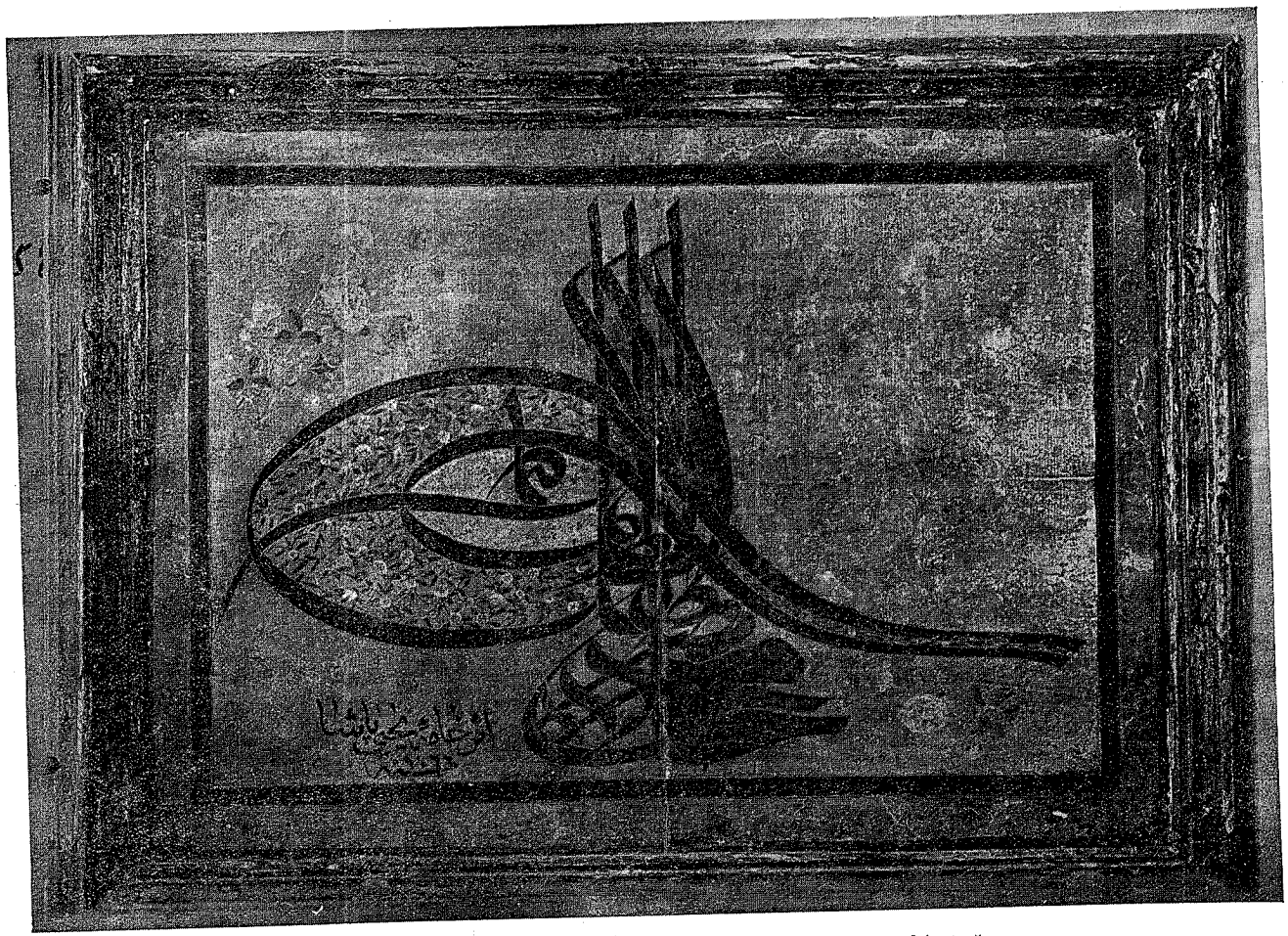

55 — Kütahyada yeşil cami kapısı.

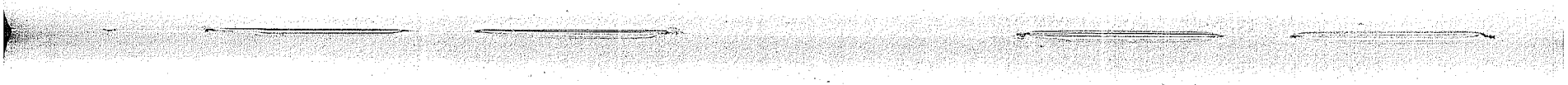

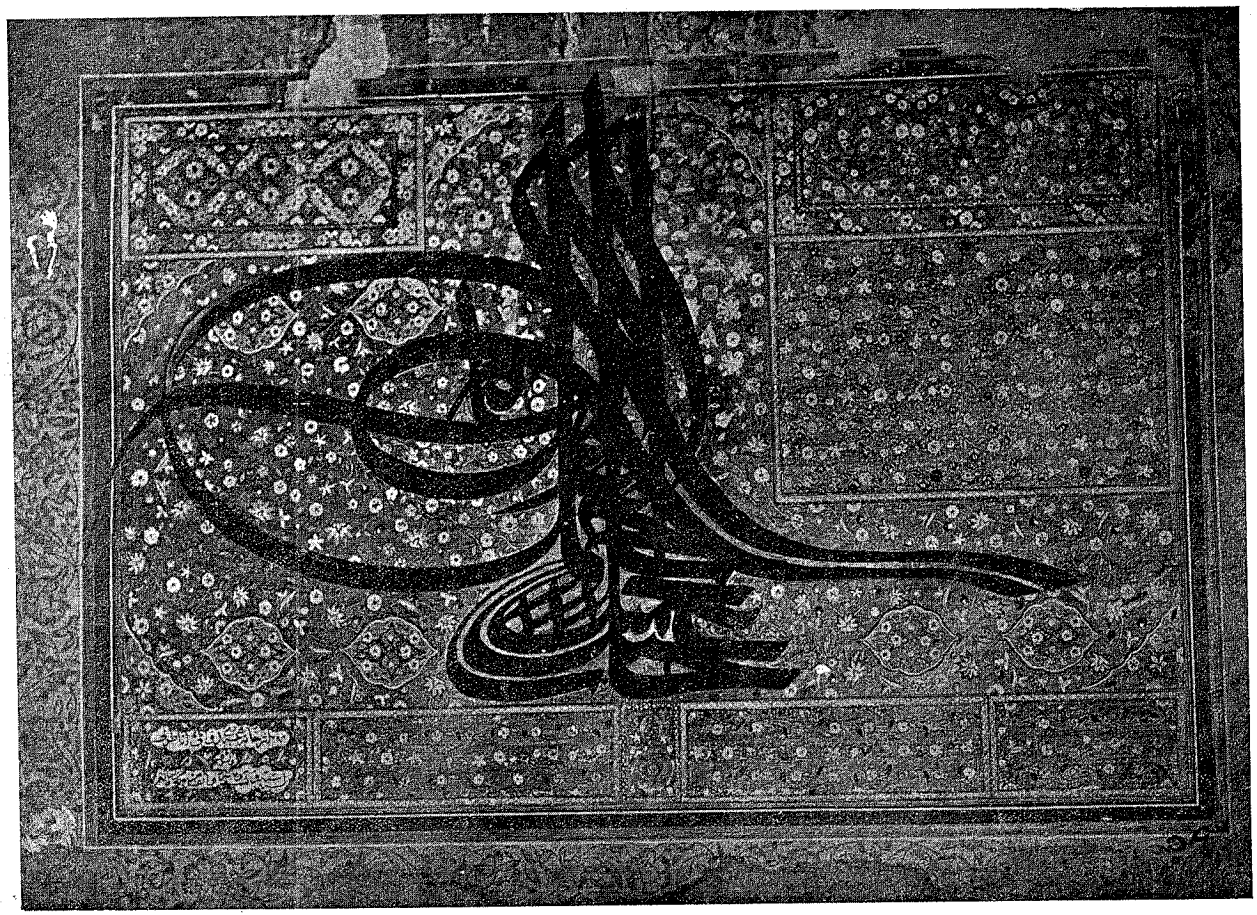
56 — Kütahyada Yeşil cami dahili.

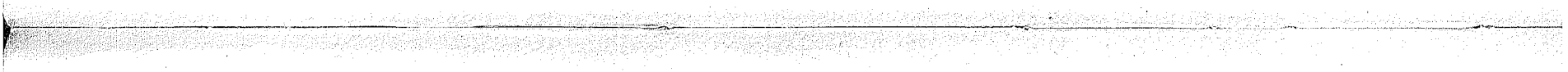

57 — Kütahyada Saray camisinde Yahya Paşanın yaptığı bir tuğra.

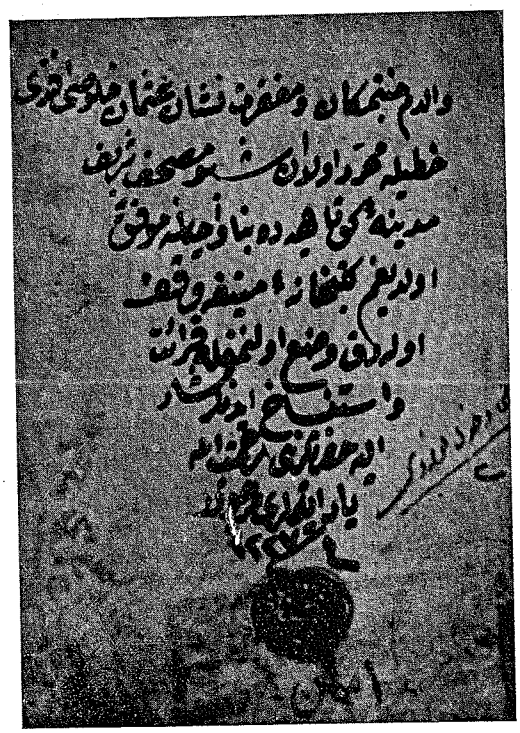

58 — Kütahyada Yardım Zade Ahmet Beyin evinde Anadolu valisi Abdi Paşaya resmettiği bir tuğra.

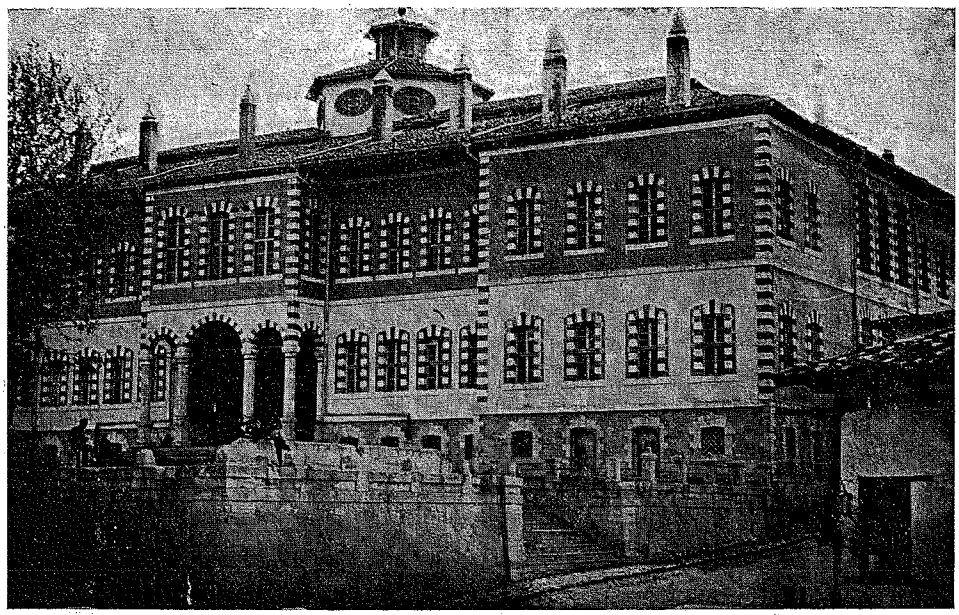

59 — Kütahyada Halil Kâmili ağa muvakkithanesinde meşhur hattat Rakımın bir tuhrası.

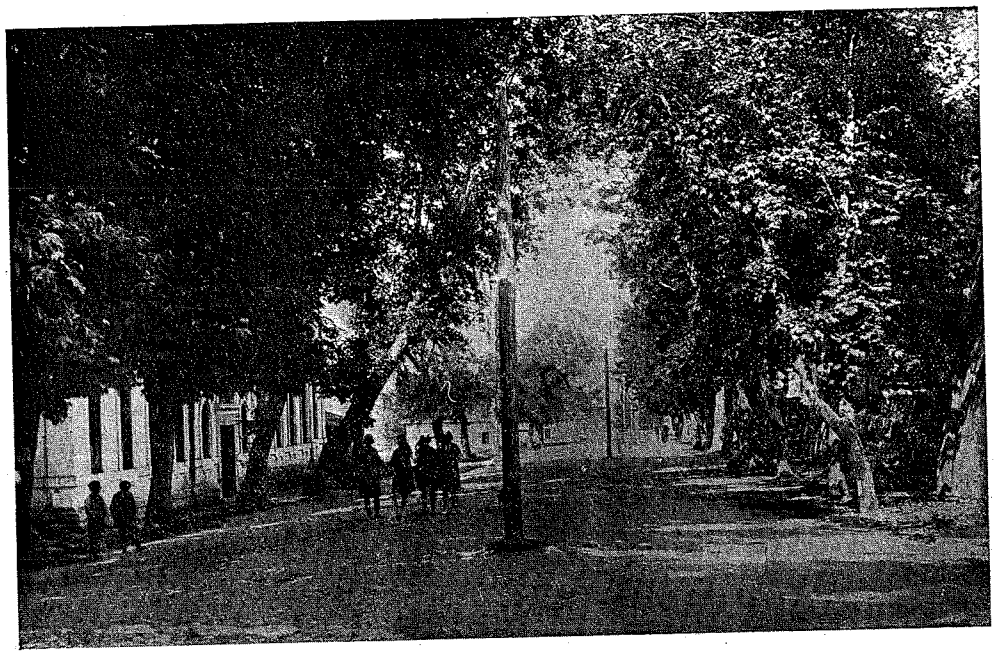
60 - Kütahyada kütüphanesi olan Vahit Paşanın el yazısı.

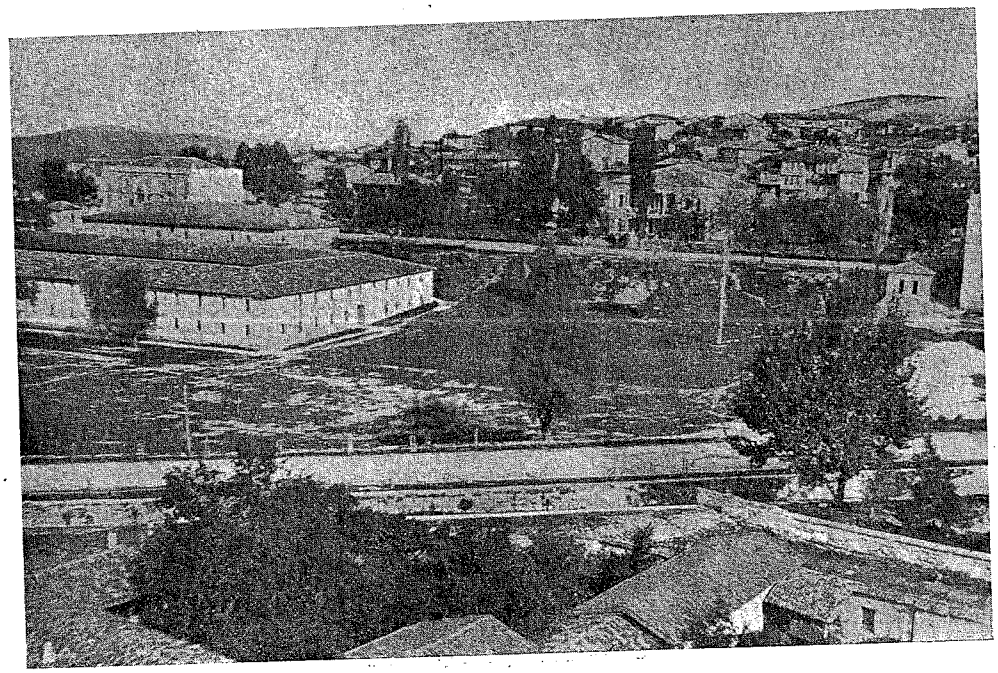
61 — Kütahya hükûmet konağı.

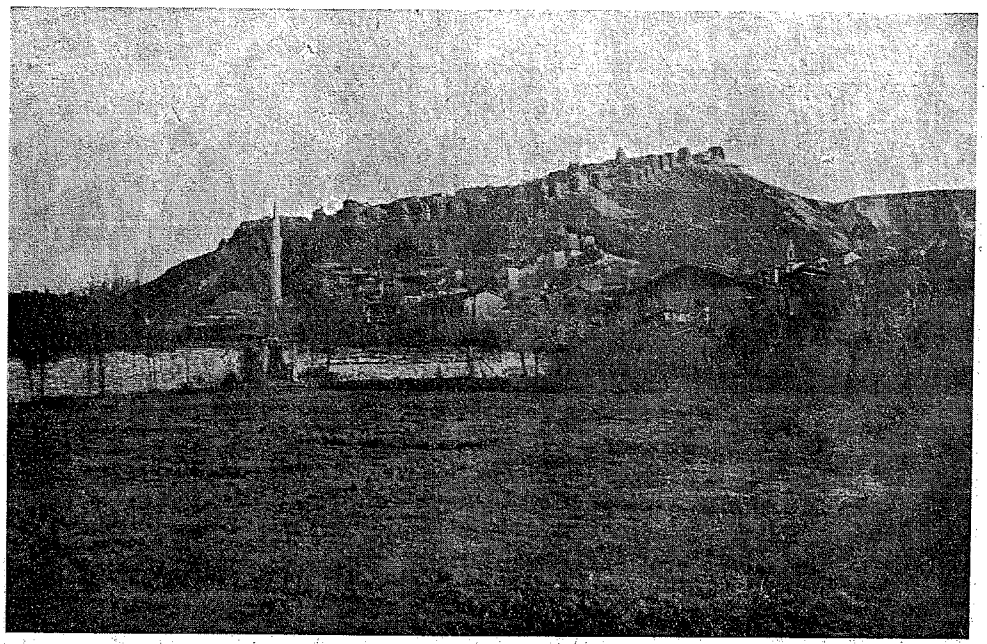
62 — Kütahya hükûmet konağını yaptıran mutasarrıf merhum Fuat Paşa.

63 — Kütahyada hükûmet caddesi ve Orta mektep.

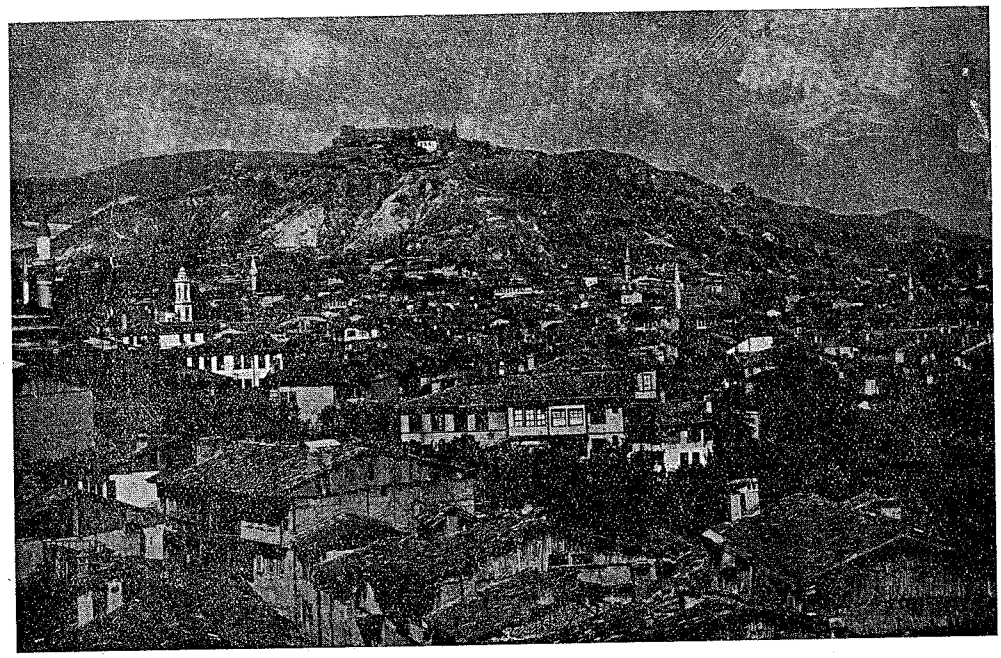
64 — Kütahyada kışla meydanı.

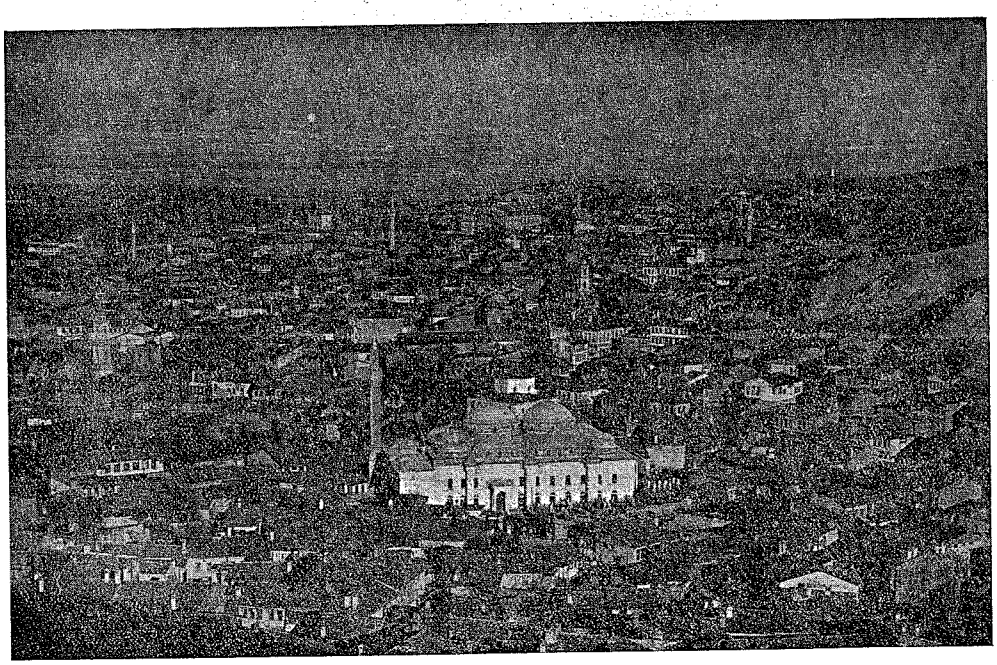
65 — Kütahya manzaralarından.

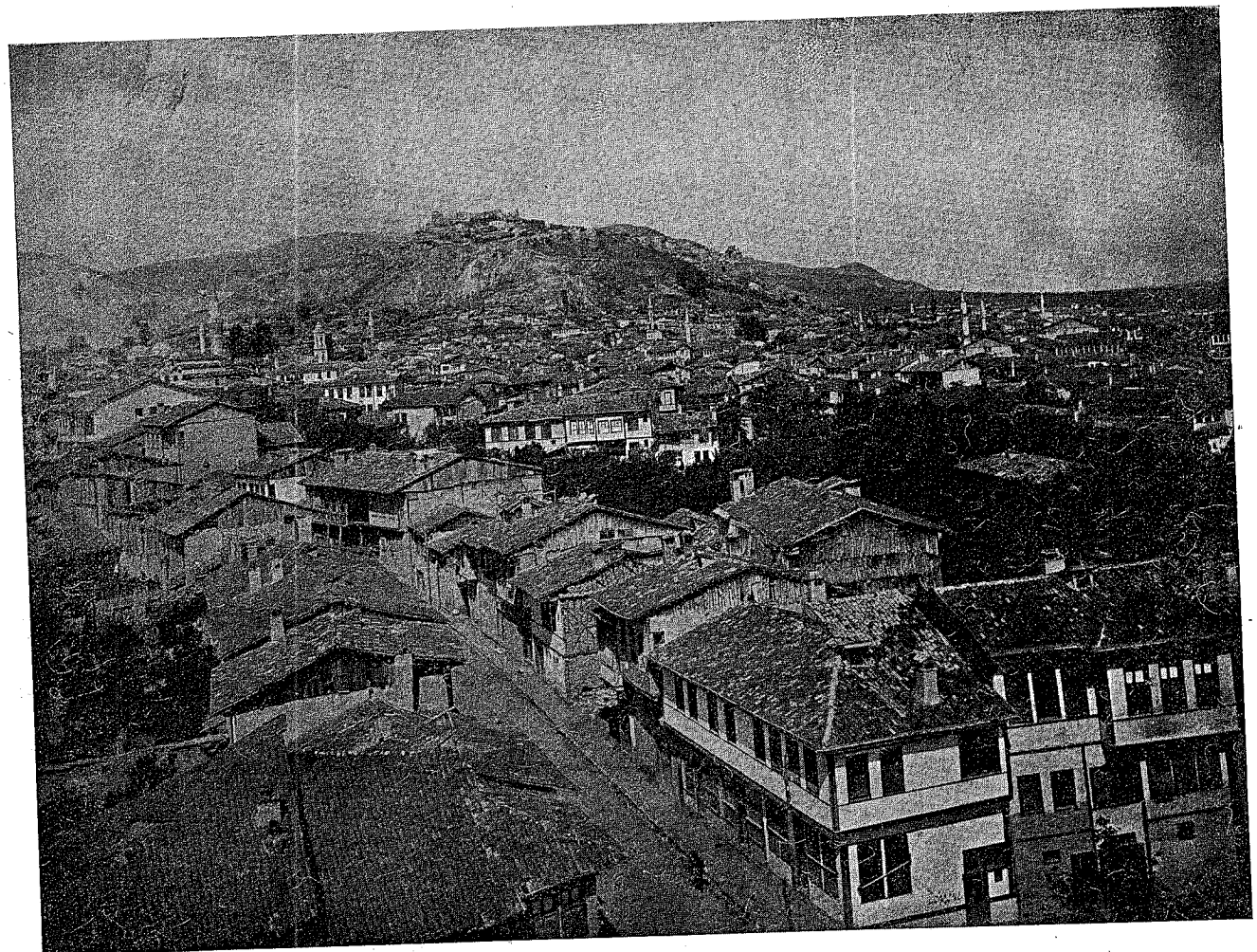
66 — Kütahyada çamlıca.

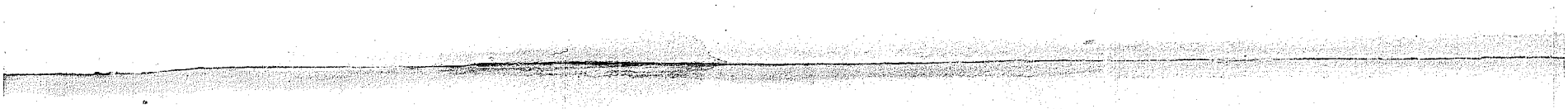
67 — Kütahya manzaralarından.

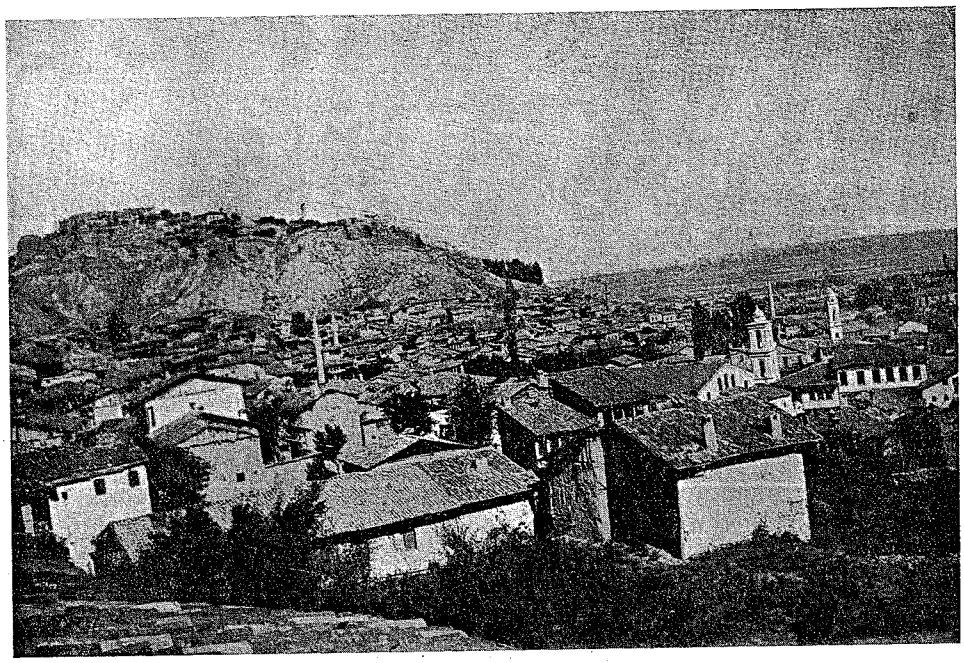

68 — Kütahya manzaralarından.

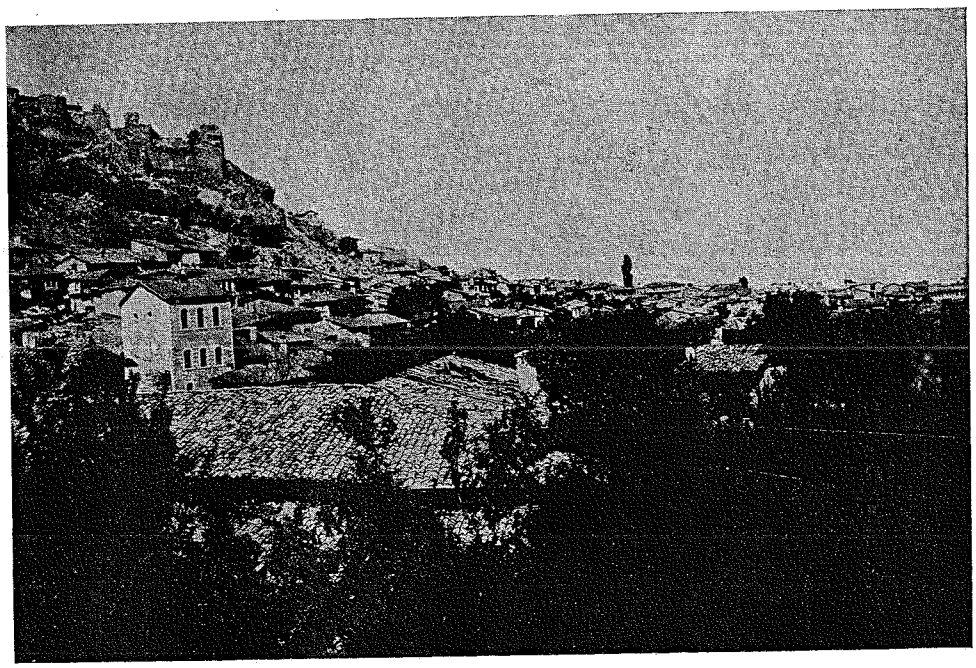

69 — Kütahyanın bir kısmının Alo Paşa camii tarafından görünüşü.

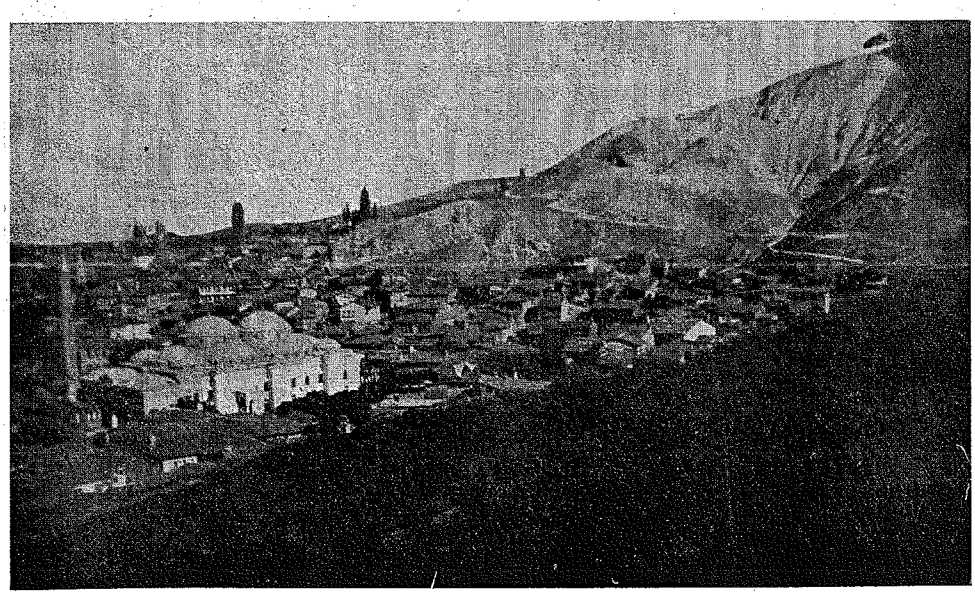
70 — Kütahya manzaralarından.

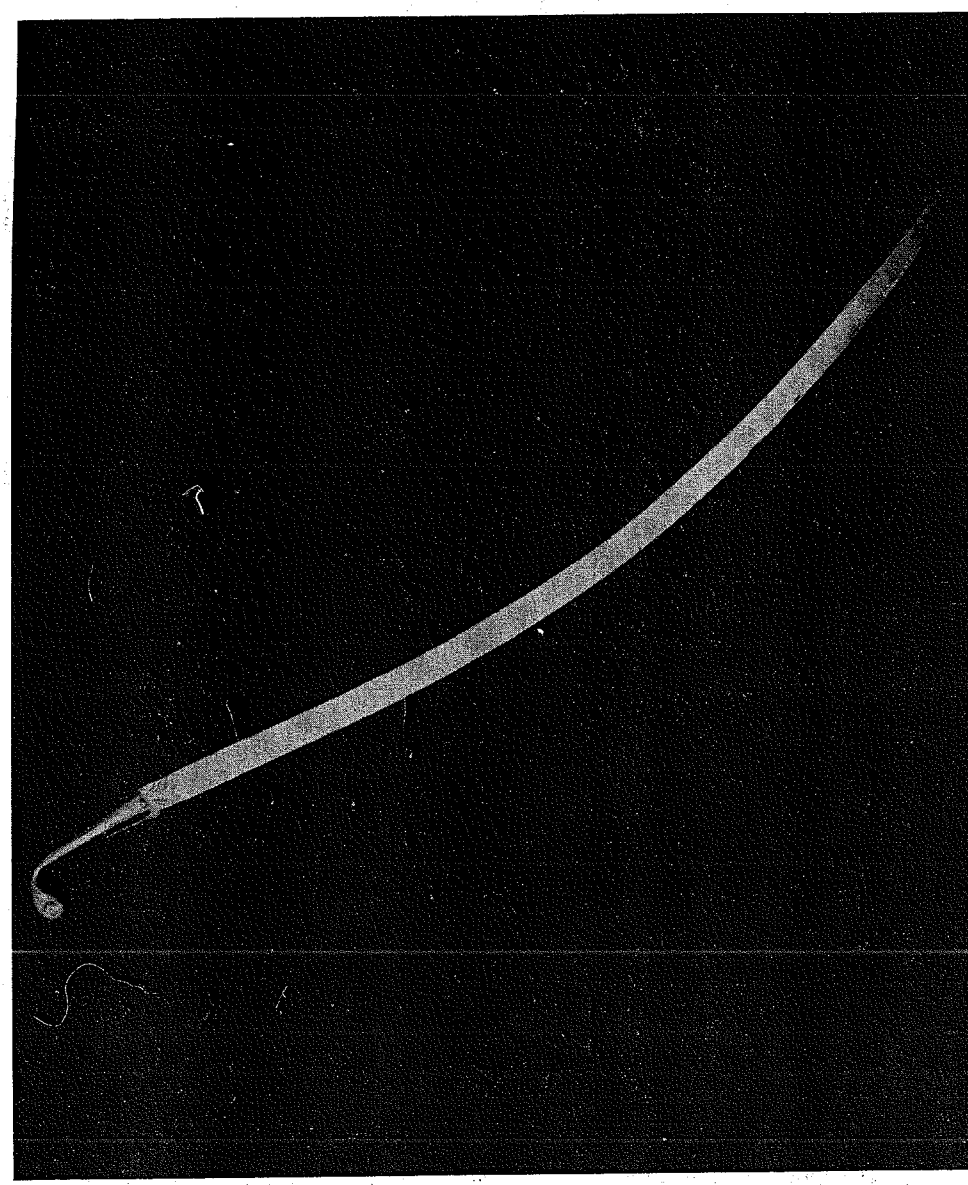
71 — Kütahya manzaralarından.

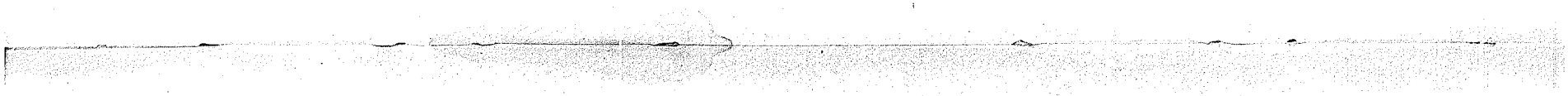
72 — Kütahya manzaralarından.

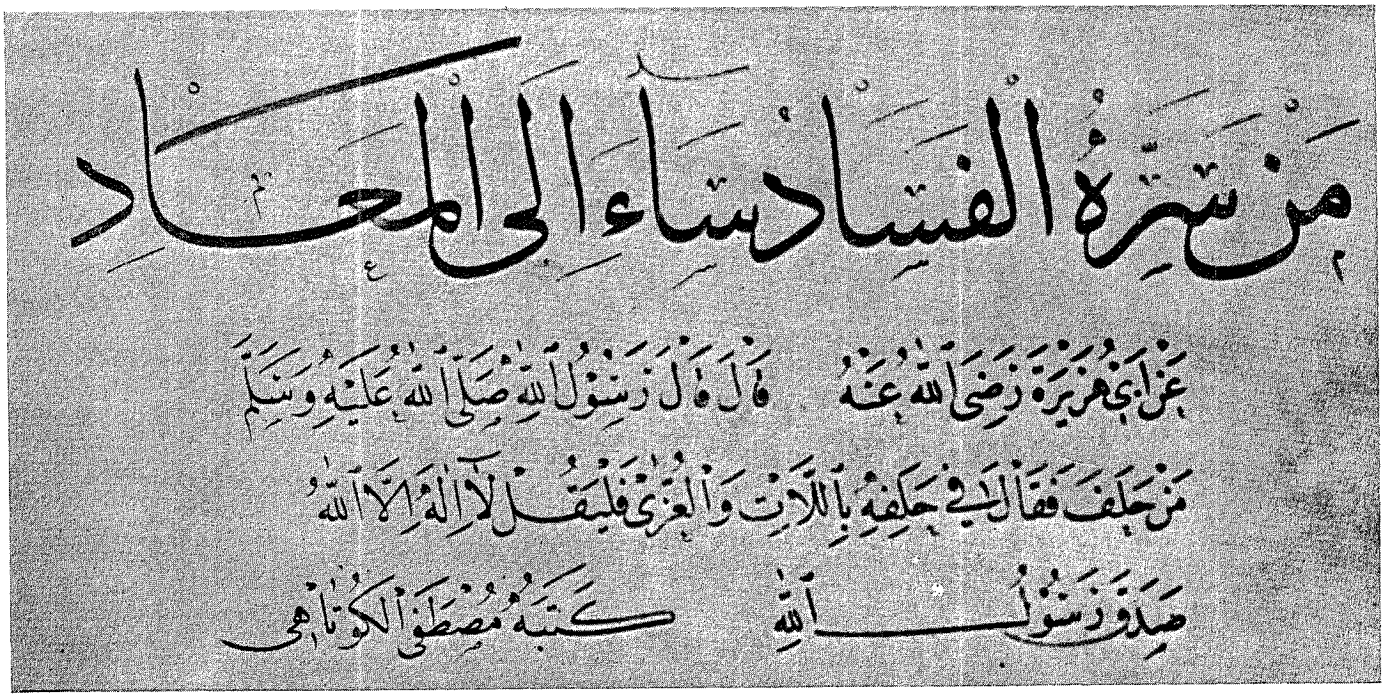

73 — Kütahya manzaralarından.

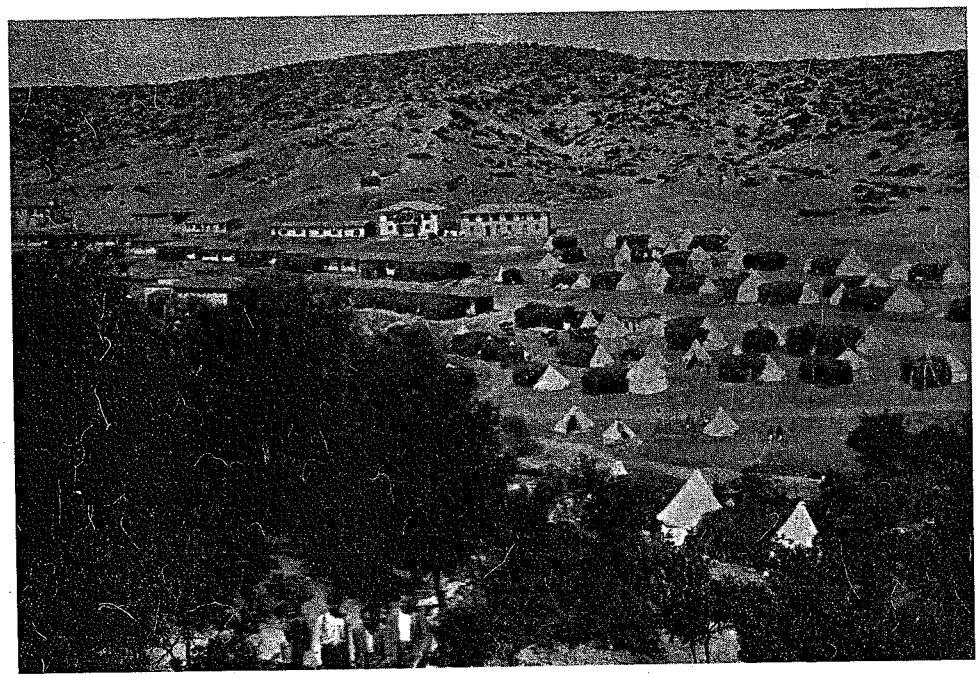

74 — Kütahyalı Gazi Hüseyin Paşanın kılıcı.

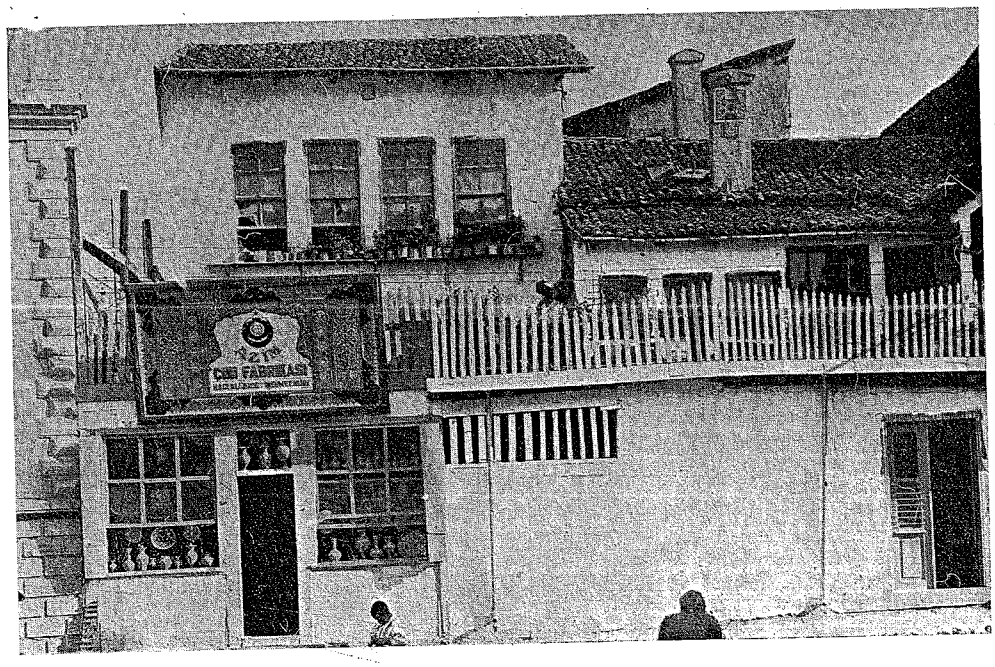

75 — Kütahyalı hattat Mustafa Efendinin güzel bir yazısı,

76 — Kütahyada Ilıca mevkii.

77 — Kütahyada bir çinici dükkânı.

78 — Kütahyada şimdi yapılan çini nümunelerinden.

79 — Kütahyalı hattat Yesil zade Ahmet İzzet Efendinin bir talik yazısı.

80 — Kütahyada yerli kadın kıyafetleri.

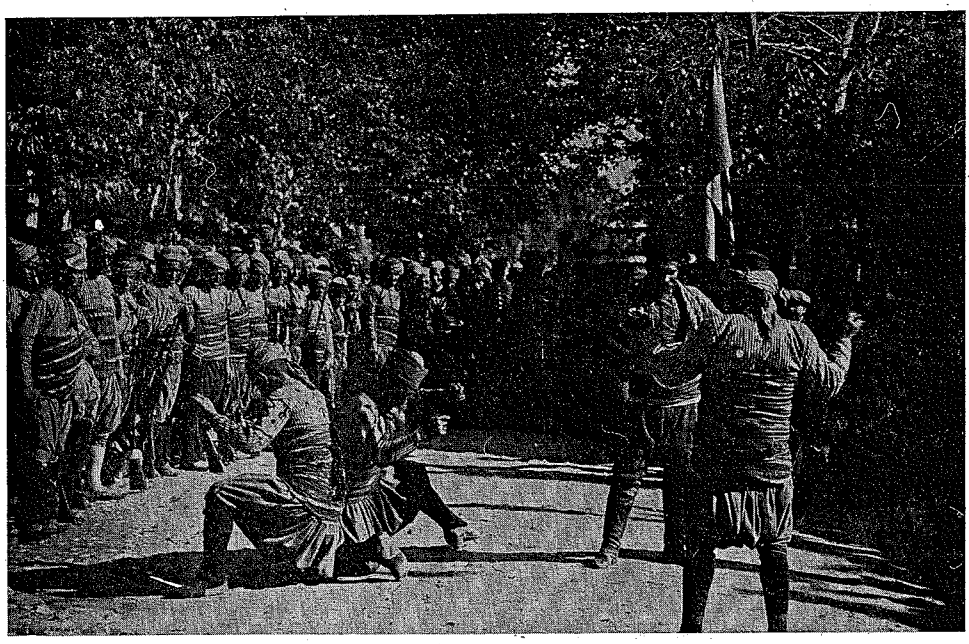
81 — Kütahya yerli kıyafetlerinden.

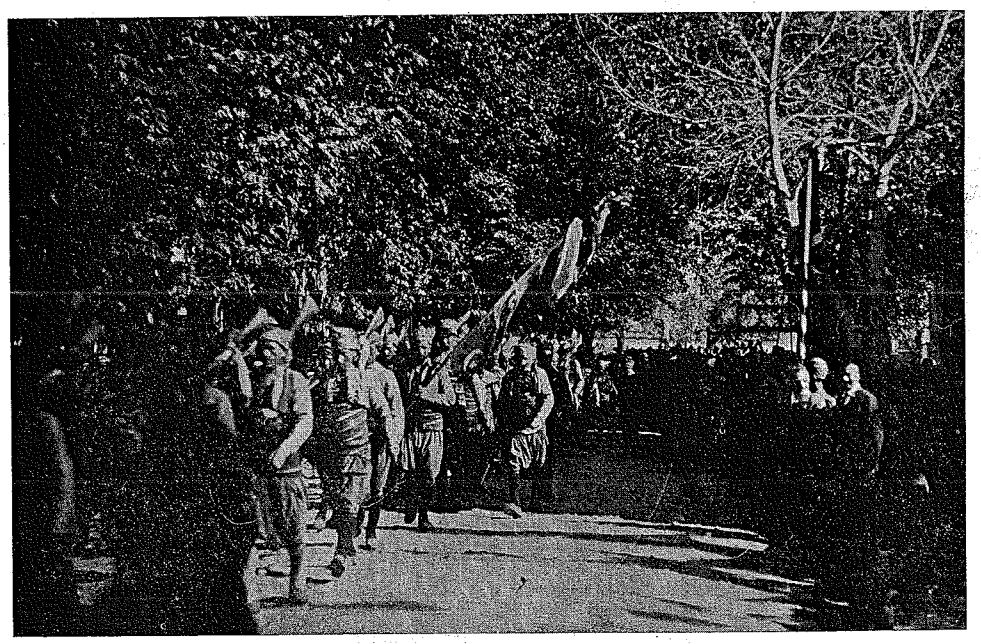
82 — Kütahya yerli kıyafetlerinden.

83 — Kütahya yerli kıyafetlerinden

84 — Kütahya yerli kıyafeti ve Kütahya Zeybeği oyunu.

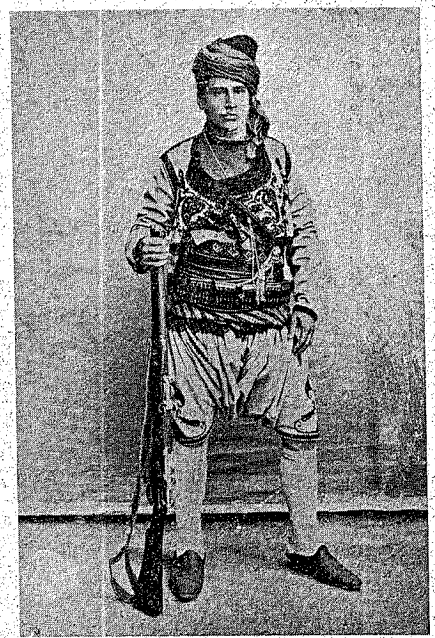

85 — Kütahya efelerinin Kütahya kurtuluş gününü tesidi.

Ziyad Ebüzziya

86 — Kütahyada yerli erkek kıyafeti [Halil Efe].

87 — Kütahyalıefe kıyafeti [Muallim Mehmet Bey].

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi